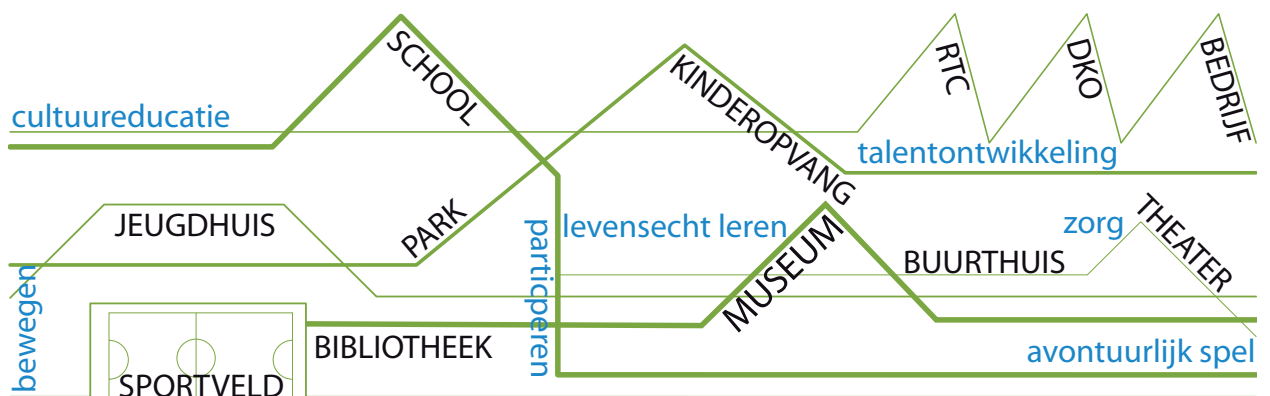

IN RUIMTE NAAR DE BREDE SCHOOL

Onderzoek naar de ruimtelijke vertaling
van een pedagogisch en maatschappelijk concept

ONDERZOEK EN RAPPORTERING

Hannah Bohez & Sara Feys
afdeling Kennis & Advisering
met juridische input van Patrick Christiaen en Jo Van Duyse (Deel 4), en procedureel nazicht door Patrick Scheir (Deel 3)

INHOUDELIJKE REDACTIE

Geert Leemans

GRAFISCHE VORMGEVING

Tom De Smidt

TAALCORRECTIE

Karolien Moniquet

EINDDATUM VAN RAPPORT

Februari 2012

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Henri Duqué
administrateur-generaal
Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION)
Koning Albert II-laan 35 bus75
1030 Brussel

MANAGEMENTSAMENVATTING 9

INLEIDING TOT HET ONDERZOEK

SITUERING 21

PROBLEEMSTELLING 21

AANPAK VAN HET ONDERZOEK 22

INHOUD VAN HET ONDERZOEKSRAPPORT 22

DANKWOORD 23

DEEL 1: BREDE SCHOOL ALS CONCEPT IN BINNEN- EN BUITENLAND

INLEIDING 26

1. BREDE SCHOOL ALS CONCEPT 27

1.1 Brede school en maatschappelijke tendensen 27

1.2 Brede school en pedagogische tendensen 28

    1.2.1 *Competentiegericht onderwijs* 28

    1.2.2 *Meervoudige intelligenties* 28

    1.2.3 *Levenslang, levensecht en levensecht leren* 29

1.3 Wat is een brede school? 30

    1.3.1 *Algemeen* 30

    1.3.2 *'Breed' in meerdere betekenissen* 31

    1.3.3 *(levensecht) leren binnen een brede school* 31

2. BREDE SCHOOLCONCEPT IN EEN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF 34

2.1 Verenigde Staten: de 'Community Schools' 34

    2.1.1 *Inhoudelijke aspecten* 34

    2.1.2 *Ruimtelijke aspecten* 36

2.2 Verenigd Koninkrijk: 'Extended Schools' 41

    2.2.1 *Inhoudelijke aspecten* 41

2.2.2	<i>Ruimtelijke aspecten</i>	42
2.2.3	<i>Huidige stand van zaken</i>	44
2.3	Nederland: gelijklopende ontwikkelingen in inhoud en huisvesting	46
2.3.1	<i>Inhoudelijke aspecten</i>	46
2.3.2	<i>Ruimtelijke aspecten</i>	48
2.4	Denemarken: inzetten op brede ontwikkeling	55
2.4.1	<i>Inhoudelijke aspecten</i>	55
2.4.2	<i>Brede school in Denemarken?</i>	56
2.4.3	<i>Ruimtelijke aspecten</i>	57
3.	BREDE SCHOOL IN VLAANDEREN	61
3.1	Inhoudelijke aspecten	61
3.1.1	<i>De brede school binnen het onderwijsbeleid</i>	61
3.1.2	<i>Visies over de brede school in Vlaanderen</i>	62
3.1.3	<i>Referentiekader Brede School</i>	64
3.1.4	<i>Brede scholen in de praktijk in Vlaanderen en Brussel</i>	68
3.2	Ruimtelijke aspecten	70
3.2.1	<i>Het openstellen van schoolgebouwen</i>	71
3.2.2	<i>Functievermenging in een gebouw/site</i>	72
3.2.3	<i>Brede school als onderdeel van bouwplannen</i>	73
4.	CONCLUSIE	76

DEEL 2: BREDE SCHOOL EN RUIMTE

INLEIDING	82	
1. BELANG VAN RUIMTELIJKE VERTALING	83	
1.1	Infrastructuur als randvoorwaarde	83
1.2	Brede school als integraal deel van visies op goede scholenbouw	84
2. BREDE SCHOOL: EEN DIALOOG TUSSEN CONCEPT EN RUIMTE	86	
3. HET POTENTIEEL VAN DE RUIMTE VOOR EEN BREDE SCHOOL	89	

4. RUIMTELIJKE VERTALING VAN HET BREDE SCHOOL CONCEPT	91
A. Ruimtelijke modellen	92
A.1 <i>Netwerkmodel</i>	94
A.2 <i>Openstellen school</i>	100
A.3 <i>Gemeenschappelijke accommodatie</i>	108
A.4 <i>Campusmodel</i>	111
A.5 <i>Samen onder één dak</i>	117
A.6 <i>Bespreking van de ruimtelijke modellen</i>	133
B. Ruimtelijke thema's	135
B.1 <i>Inplanting en relatie met de omgeving</i>	136
B.2 <i>Gezamenlijk <> eigen</i>	140
B.3 <i>Toegankelijkheid/openheid <> veiligheid</i>	144
B.4 <i>Diversificatie van ruimtegebruik en ruimtebehoefte</i>	149
B.5 <i>Multifunctionaliteit / flexibiliteit</i>	153
B.6 <i>Inzet van de buitenruimte</i>	161
5. CONCLUSIE	167

DEEL 3: TOTSTANDKOMING

INLEIDING	172
1. TOTSTANDKOMING IN VERSCHILLENDE PIJLERS	173
2. VISIE ALS LEIDRAAD	174
3. OMGEVINGSANALYSE	176
4. GOED OPDRACHTGEVERSCHAP / BOUWHEERSCHAP	182
5. ONTWERPEN VOOR EEN BREDE SCHOOL	189
5.1 Ontwerpinstrumenten	189
5.1.1 <i>Ruimtelijke win-win en synergie</i>	189
5.1.2 <i>Ruimtelijke modellen & thema's</i>	190
5.1.3 <i>Ontwerpen in scenario's - denken in tijd en ruimte</i>	190

5.1.4	<i>Activiteitgericht i.p.v. functiegericht ontwerpen</i>	191
5.1.5	<i>Participatief ontwerpen</i>	193
5.2	Ontwerpen als proces	193
5.2.1	<i>Ontschotting</i>	193
5.2.2	<i>Interactief proces</i>	195
5.2.3	<i>Rol van de architect / ontwerpteam</i>	195
6.	BOUWEN/VERBOUWEN/AANPASSEN	197
6.1	Subsidiemodaliteiten / financiering	197
6.1.1	<i>Algemene toelichting subsidiesysteem schoolinfrastructuur</i>	197
6.1.2	<i>Drie scenario's om te komen tot een geschikte omgeving voor de Brede School</i>	204
6.2	Regels en normen	213
6.2.1	<i>Multifunctionaliteit versus normen</i>	214
6.2.2	<i>Oppervlakenorm binnen de regelgeving van verschillende partners</i>	218
6.2.3	<i>Brede school functies versus fysische normen</i>	219
7.	CONCLUSIE	221

DEEL 4: BEHEER EN EXPLOITATIE

INLEIDING		226
1. WAT BEDOELEN WE MET BEHEER EN EXPLOITATIE?		227
2. BEHEER EN EXPLOITATIE - ORGANISATORISCH		229
2.1	Openstellen van (school)gebouwen	229
2.1.1	<i>Ervaringen/voorstellen uit het project 'School open voor de Sport'</i>	230
2.1.2	<i>Modeldocumenten</i>	232
2.1.3	<i>Verzekeringen</i>	234
2.1.4	<i>Conciërge / huisbewaarder</i>	238
2.1.5	<i>Vrijstelling onroerende voorheffing</i>	238
2.1.6	<i>Enkele voorbeelden</i>	241
2.2	Samen onder één dak model – ervaringen uit Nederland	252

2.2.1	<i>Modellen voor beheer (en exploitatie) van Multifunctionele Accommodaties</i>	253
2.2.2	<i>Tendens naar accommodatie-overschrijdend beheer</i>	254
2.2.3	<i>Hoe wordt het beheer en de exploitatie van brede scholen in MFA's in Nederland geregeld</i>	254
2.2.4	<i>Aanbevelingen uit Nederlands literatuur / ervaringen</i>	255
2.3	<i>Samen onder één dak model - ervaringen uit Vlaanderen</i>	259
2.3.1	<i>Samenwerkingsovereenkomsten</i>	259
2.3.2	<i>Eigendom</i>	260
2.3.3	<i>Gebruik, beheer en onderhoud</i>	260
2.3.4	<i>Verzekeringen meerdere eigenaars</i>	262
2.3.5	<i>Vrijstelling Onroerende voorheffing</i>	262
3.	BEHEER EN EXPLOITATIE - RUIMTELIJK	265
4.	CONCLUSIE	267
DEEL 5: ADVIEZEN/VOORSTELLEN VOOR DE BOUW VAN BREDE SCHOLEN		
<hr/>		
INLEIDING		272
VOORSTELLEN		274
OVERZICHT VAN DE BIJLAGEN		285

Managementsamenvatting

In Ruimte naar de Brede School

Onderzoek naar de ruimtelijke vertaling van een pedagogisch en maatschappelijk concept

AGION, eindrapport, februari 2012

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION) voerde dit onderzoek uit in kader van de **beheersovereenkomst** 2011-2015, en meer bepaald voor het strategisch project 3: *“Het Agentschap doet concrete voorstellen om de brede school mogelijk te maken op het vlak van gebouwen”*. Dit strategisch project kadert in de strategische organisatiedoelstelling 2: *“Het uitbouwen en onderhouden van een onderwijsnet-, beleidsdomein- en bestuursniveauoverschrijdende samenwerking om te komen tot een efficiënte realisatie en het optimaal gebruik van de onderwijsinfrastructuur, inclusief het multifunctioneel gebruik”* (Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, 2011). Dit sluit aan bij de beleidsintenties van de opeenvolgende ministers van Onderwijs en Vorming en bij het concept van het ‘dynamisch netwerkonderwijs’ van de Vlaamse Regering (De Vlaamse Regering, 2009).

We stellen ons in dit onderzoek de vraag wat de brede school, als pedagogisch concept, betekent voor de gebouwde omgeving. We stellen immers vast dat de ruimte waarbinnen organisaties opereren en iets proberen te verwezenlijken een sterke invloed heeft op de manier waarop ze kunnen werken. De **kernonderzoeksvragen** zijn: (1) Welke invullingen van het concept brede school bestaan er, zowel in binnen- als buitenland? (2) Wat is de ruimtelijke vertaling van de brede school? Welke modellen bestaan hiervoor? (3) Welke rol spelen gebouwen, ruimtes, relaties tussen plaatsen in het verwezenlijken van de brede school? In welke mate kan architectuur bijdragen tot het stimuleren van samenwerking, participatie en de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren? (4) Wat zijn de aandachtspunten die voortvloeien uit het brede school concept voor het beheer en de exploitatie van de gebouwen? (5) Langs welk traject verloopt idealiter de totstandkoming van een brede school op het vlak van gebouwen? (6) Welke voorstellen vloeien hieruit voort om te komen tot een stimulerend beleid? Op elk van deze vragen wordt een antwoord geformuleerd in een apart deel.

DEEL 1: BREDE SCHOOL CONCEPT IN BINNEN- EN BUITENLAND.

Het brede school concept formuleert een antwoord op een aantal pedagogische ontwikkelingen en zoekt naar een manier van werken om beter tegemoet te komen aan maatschappelijke uitdagingen. **In het buitenland** zien we de toepassing van het brede school concept al langer gerealiseerd. De buitenlandse voorbeelden zijn dan ook vaak voorlopers op het vlak van de realisatie van brede scholen of verwante initiatieven. In de **Verenigde Staten** zien we de opmars van de **community schools** waar er sterk ingezet wordt op de relatie tussen de school en de bredere gemeenschap, vooral voor het opkrikken van de leerprestaties. In het **Verenigd Koninkrijk** zien we dat onder de vorm van **extended schools**, scholen een bredere agenda krijgen en een basisaanbod aan extra diensten voorzien, in samenwerking met lokale partners. Deze nieuwe agenda is mee opgenomen in bestaande beleidsinitiatieven rond scholenbouw, en extra stimulans werd gegeven om partners samen te gaan huisvesten via onder andere het co-location fund. In **Nederland** ligt de oorsprong van de brede school in het zoeken naar antwoorden op maatschappelijke vraagstukken in achterstandswijken en de uitdaging van opvang en zorg bij tweeverdieners. De opkomst van het brede school concept is grotendeels hand in hand gegaan met een inhaalbeweging op het vlak van infrastructuur, waardoor de meeste brede scholen in multifunctionele accommodaties gehuisvest zijn. Vandaag de dag zien we echter dat de ambitie om breed te gaan samenwerken soms te snel verengd wordt tot enkele partijen, en blijkt de sterke inzet op infrastructuur niet altijd ten voordele van samenwerking te spelen. In **Denemarken** spreken we niet van een ‘brede school concept’ op zich, maar zijn er verschillende tendensen en initiatieven die aansluiten op de doelstellingen van de brede school. Het accent ligt daar op de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, en omvat vooral de inzet op sterkere samenwerking tussen onderwijs en opvang, en het vrij en avontuurlijk spel.

In **Vlaanderen** is de brede school in eerste instantie ontstaan vanuit het denken rond gelijke (onderwijs)kansen. Ondertussen is het brede school concept gekend, en streeft het een zeer brede

werking na. Via de proeftuinen, stimuleringsfondsen van steden en gemeenten, flankerend onderwijsbeleid, jeugdwerk, cultuurparticipatie of sport na school, zien we dat scholen zich samen met andere actoren expliciet scharen achter deze aanpak, en het aangepast aan hun lokale context in de praktijk brengen. Voor de Vlaamse context is er een **Referentiekader Brede School** opgemaakt door het Steunpunt Diversiteit en Leren (het vroegere Steunpunt Gelijke Onderwijskansen). Hierin wordt de brede school als volgt gedefinieerd:

“Een Brede School is een samenwerkingsverband tussen verschillende sectoren die samen werken aan een brede leer- en leefomgeving met als doel maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren.”(Joos and Ernalsteen, 2010)

De brede school ambieert het ‘**verbreden van de leer- en leefomgeving**’, het ‘**versterken van de leer- en leefomgeving**’, en het ‘**breed leren**’. Ze doet dit door een **brede leer- en leefomgeving** te creëren. De brede school wil nieuwe contexten aanbieden of de kwaliteit van bestaande activiteiten verhogen. Het versterken van de leer- en leefomgeving vraagt inspanningen van de brede school naar ouders, de buurt, leerkrachten, en partnerorganisaties. Het breed leren ten slotte wil het levensecht en levensbreed leren zo veel mogelijk stimuleren. (Joos et al., 2010)

Er is geen volledig beeld van het aantal brede scholen in Vlaanderen, en bijgevolg ook niet van de manier waarop ze gehuisvest zijn. De brede school in Vlaanderen is immers vooral een verhaal dat uitblinkt in lokale diversiteit. Sommige scholen zullen in hun werking aspecten van brede school opnemen, maar dragen de naam niet. Andere noemen zich wel een brede school, maar zijn dan weer enkel gericht op een bepaalde problematiek. Het referentiekader laat een zekere vrijheid naar lokale invulling toe, maar bepaalt toch enkele sterke krijtlijnen waarbinnen een brede school moet werken.

Uit Deel 1 concluderen we dat de voorbeelden uit het buitenland aantonen dat men in verschillende landen op zoek is naar **modellen die samenwerking en geïntegreerd werken stimuleren**. Hierbij blijkt men telkens in dezelfde richting naar oplossingen te zoeken, namelijk werken aan meer afstemming, samenwerking, ‘ontschotting’, sluitend aanbod of ruimte voor leren en spelen. Wat ook blijkt terug te komen is het **multisectorieel karakter van de brede school**, en dit zowel op vlak van de betrokken organisaties als de ontwikkelingsgebieden die in de brede school aan bod komen. De brede school is met andere woorden geen project van het onderwijs alleen, het is een gedeeld project van verschillende sectoren die op een gelijkwaardige manier samenwerken.

DEEL 2: BREDE SCHOOL EN RUIMTE

De brede school ontplooit zich in een bepaalde lokale context. Met ‘context’ bedoelen we hier de maatschappelijke context, pedagogische, organisatorische, maar ook de ruimtelijke context. Dit laatste aspect is de focus van dit onderzoek, maar dit is geen geïsoleerd aspect. Het staat in wisselwerking of in dialoog met de andere contexten. Het gaat om de ‘ruimte’ waar de kernelementen van een brede schoolwerking zoals samenwerking, levensecht leren, breed leren inhoud krijgen.

Als we spreken over de ‘ruimtelijke vertaling’ van de brede school, verwijst dit naar de vertaalslag van concept naar ruimte (gebruik, indeling, architectuur, etc.). We zien dat de wisselwerking tussen ruimte en concept zowel **beperkend als versterkend** kan zijn. Zo kan plaatsgebrek, onaangepaste infrastructuur of een slechte inplanting ervoor zorgen dat bepaalde doelstellingen niet verwezenlijkt kunnen worden, bepaalde activiteiten niet ingericht kunnen worden, ontmoetingen te organiseren en een open relatie met de buurt aan te gaan. Anderzijds kunnen **ruimte of gebouwen ook een hefboom** zijn voor de brede school. Een grote speelplaats, een park om de hoek, de leegstand van lokalen of de opportuniteit van een bouwproject kunnen hefbomen worden tot ontwikkeling van een brede school.

De brede school wil werken aan een **brede leer- en leefomgeving** voor kinderen en jongeren. Het begrip 'omgeving' moet dan ook ruim geïnterpreteerd worden. School, speelplaats en schooltuin, buurt, straat, park en bos, museum en theater of de wereld van de werkdag maken allen deel uit van de 'brede leer- en leefomgeving', waarbij verschillende actoren sterk betrokken zijn op het proces van het leren. Het leren is immers verweven in alle aspecten van het leven van kinderen en jongeren en gaat door de tijd en ruimte heen. Omgekeerd zal deze **variatie aan omgevingen** kinderen en jongeren uitdagen om te leren, te ontdekken, spel te ontwikkelen, te ontmoeten, enzovoort.

In dit hoofdstuk beschouwen we **infrastructuur als een belangrijke randvoorwaarde** voor het realiseren van de brede school. Het is echter slechts één van de randvoorwaarden, naast andere zoals coördinatie, een gedragen visie, een intersectorale aanpak, middelen en personeel (Claes et al., 2008). De meeste Brede school werkingen in Vlaanderen zijn opgestart in bestaande infrastructuur verspreid over een wijk of stadsdeel, met aanpassingen aan deze infrastructuur naar gelang de noden van de werking en de budgettaire mogelijkheden.

De term 'brede school' wordt soms ook gebruikt om aan te geven dat een schoolgebouw 'open staat' voor externen. Een school die zijn infrastructuur openstelt voor derden zonder inhoudelijke samenwerking is geen 'brede school' zoals gedefinieerd in het Referentiekader (zie boven). Een schoolsite waar ook woningen op voorzien worden zonder dat er duidelijke samenwerking is rond de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren is ook geen 'brede school'. Dit neemt niet weg dat het delen / openstellen van infrastructuur belangrijk kan zijn voor de werking van de brede school. Zo pleit het Steunpunt Diversiteit en Leren, vanuit de bevindingen uit de proeftuinen Brede School, dat er regelgeving wordt voorzien zodat *"gebouwen ter beschikking kunnen gesteld worden van derden voor opdrachten gerelateerd aan Brede School."* (Joos et al., 2008:21). Ook het Nederlandse 'Handboek Brede School' stelt duidelijk dat brede scholen nieuwe eisen aan gebouwen stellen, vooral op het vlak van gedeeld gebruik. Meer dan voorheen zullen partijen immers ruimtes gaan delen met elkaar (van der Grinten et al., 2007).

De praktijk bevestigt dit. Een heel aantal van de brede school projecten in Vlaanderen zet ook in op **het aanpassen van hun gebouwde omgeving**. Dit gaat van het apart ontsluiten van de sporthal, het inrichten van een professionele keuken en een winkel zodat levensechte leerplekken voor leerlingen ontstaan, het implementeren van een sleutelplan zodat de gewenste openheid niet de gevraagde veiligheid in het gedrang brengt, de heraanleg en het openstellen van speelplaatsen, de aankoop van flexibel meubilair, etc. Dit alles **in het kader van het 'verbreden' en 'versterken' van de leer- en leefomgeving van kinderen en jongeren**.

De ruimtelijke vertaling van de brede school is **zeer divers, en afhankelijk van de lokale context en noden**. Deze ruimtelijke aanpassingen voor de brede school moeten we niet enkel zien op het niveau van (school)gebouwen, maar ook op het vlak van de verbindingen tussen verschillende plaatsen waar kinderen en jongeren verblijven. Men kan hier bijvoorbeeld denken aan kindvriendelijke verbindingen tussen school en een lokale dansschool, een veilige oversteekplaats tussen school en naschoolse opvang, het gebruik van het openbaar vervoer om naar het museum te gaan, het organiseren van een 'rij' naar de opvang of muziekacademie (verplaatsing van groep van kinderen onder begeleiding van volwassene) etc. De opgave ligt dus ook op het **stedenbouwkundige niveau**.

Aan de andere kant vraagt de brede school ook om een ander ruimtegebruik, wat zijn weerslag heeft op de **inrichting en interieur van de ruimtes en technische aanpassingen**. Zo zijn er voorbeelden waar de ruimtelijke ingreep zich beperkt tot voldoende en intelligente opbergsystemen, zodat het dubbel gebruik van een lokaal door onderwijs en opvang vlot kan verlopen.

Voor het ruimtelijk concept voor de brede school moet het **belang van de kinderen en jongeren** steeds centraal staan. Het overmatig vermengen van functies kan tot verwarring en onduidelijkheid leiden. Dit

kan ook gebeuren wanneer de prioriteit teveel naar het bouwen binnen budget en deadlines verschuift, en de architecturale en belevingskwaliteit naar de achtergrond verdwijnt (Architectuur Lokaal, 2008:15). Als kinderen langere tijd van huis doorbrengen, is het ook belangrijk dat er **voldoende variatie aan omgevingen** is waarin ze zich kunnen bewegen. Kinderen moeten ruimte en tijd hebben om vrij te kunnen spelen en zich te ontladen.

- **Ruimtelijke vertaling van de brede school - modellen en thema's**

We conceptualiseren de ruimtelijke vertaling op 2 manieren: aan de hand van **ruimtelijke modellen**, en aan de hand van **ruimtelijke thema's**. De **ruimtelijke modellen** vervatten de (ruimtelijke) relatie tussen de verschillende samenwerkende partners binnen de brede school. Vanuit de casestudie analyse zien we de volgende mogelijkheden:

1. **Netwerkmiddel**: Iedere partner in zijn eigen gebouw, gedeeld gebruik is mogelijk
2. **Openstellen schoolgebouw**: Schoolgebouw is hart van brede school en wordt voor allerlei activiteiten opengesteld
3. **Gemeenschappelijke accommodatie**: Brede school partners richten samen een multifunctioneel gebouw op
4. **Campusmodel**: Partners van de brede school in elkaars nabijheid op een campus, met verschillende gebouwen en multifunctioneel ruimtegebruik
5. **Samen-onder-één-dak** (multifunctionele accommodatie): Verschillende partners van de brede school samen in één gebouw

Elk model heeft zijn **voor- en nadelen**. In het rapport wordt hier verder op ingegaan, en wordt elk van de modellen geïllustreerd met voorbeelden. Afhankelijk van het gewenste samenwerkingsverband en de bestaande context zal het ene model een beter ondersteunend kader bieden dan het andere. In Vlaanderen zien we dat het netwerkmiddel en openstellen schoolgebouw de meest toegepaste modellen zijn. Aangezien de brede school een samenwerkingsnetwerk veronderstelt zijn **alle brede scholen immers in meer of mindere mate netwerkmidellen**, zeker omdat de ambitie van de integratie van levensechte leerplekken in de kerndoelen van de brede school staat. Groenvoorzieningen, sportvelden, musea, schoolgebouwen of speelplaatsen maken allemaal uit van het netwerk van brede school plekken, en dit geldt voor alle modellen.

Daarnaast merken we bij de typologische verkenning dat er ongeacht het ruimtelijke model, de aanpassing een antwoord dient te definiëren op **ruimtelijke thema's of spanningsvelden**. We onderscheiden hier zes thema's:

1. **Inplanting en relatie met de omgeving**: Inplanting en programmaorganisatie is op het niveau van de site belangrijk. Om lokalen of buitenruimtes gemeenschappelijk te kunnen gebruiken moeten ze gemakkelijk ontsluitbaar zijn, en op verschillende tijdstippen openstelbaar naar anderen. Maar de relatie met de omgeving speelt zich ook af op het architecturale vlak. De brede school wil immers openheid, verwelcoming en inclusie uitstralen. Dit vertaalt zich in de manier waarop het 'toekomen' wordt georganiseerd, hoe de grenzen worden vormgegeven, welke zichten men krijgt van binnen- en van buiten uit, de gebruikte materialen, signalisatie, etc.
2. **Gezamenlijk < > eigen**: dit spanningsveld krijgt invulling afhankelijk van de modellen. Dit moet aangepakt worden zonder dat men raakt aan een belangrijk kernidee van de brede school, met name de creatie van ruimte voor ontmoeting, uitwisseling en samenwerking. Hertzberger stelt bijvoorbeeld duidelijk dat de gemeenschappelijkheid zich niet zal kunnen manifesteren als ieder 'onderdeel' een eigen ingang krijgt, en de gemeenschappelijkheid zich beperkt tot de verwarmingsketel. Aan de andere kant is het zowel voor organisaties als voor individuen belangrijk om zich te kunnen identificeren met bepaalde ruimtes, zeker als het gebouw complexer wordt. Ook

voor kinderen is dit van essentieel belang. De inrichting en vormgeving van ruimtes kan hierin een belangrijke rol spelen.

3. **Toegankelijkheid/openheid < > veiligheid:** We zien dat de brede school schippert tussen de ambitie om zich open te stellen naar de buitenwereld en de wens om een veilige omgeving te creëren voor kinderen en jongeren. Het uitbalanceren van deze schijnbare contradictie tussen toegankelijkheid / openheid en veiligheid is een ontwerpmatige opgave die aandacht vraagt. Op vlak van architectuur en ruimteplanning kan dit vertaald worden in:
  - a. Een goede transitie tussen publiek en privaat regelen door 'drempels' in te bouwen,
  - b. Compartimentering in functionele sferen of gebieden voor verschillende gebruikers,
  - c. Een intelligente ontsluiting (van delen van een gebouw of bepaalde lokalen),
  - d. Het inbouwen van controlefaciliteiten zoals een bemand onthaal, alarmsysteem of camera's
  - e. Goede routevorming doorheen het gebouw en duidelijke leesbaarheid
4. **Diversificatie van ruimtegebruik en ruimtebehoefte:** Uit de ambitie van de brede school volgt een andere ruimtebehoefte en een ander ruimtegebruik. We zien dat bijvoorbeeld schoolgebouwen in de brede school worden opgeladen met extra functies en dat ruimtes hiervoor worden omgevormd, verbouwd of zelfs uitgebreid. Dit kan gaan van het organiseren van een koffietafel, een moederpraatochtend, extra zorgactiviteiten, begeleiding van schoolwerk, etc. We noemen dit **functieverbreiding**. Deze functieverbreiding kan in sommige gevallen opgevangen worden door gedeeld of multifunctioneel gebruik van de bestaande ruimtes, maar in veel gevallen leidt het tot een **programma-uitbreiding** (extra ruimte toevoegen voor een specifieke functie). Uit de analyse van de casestudies zien we een aantal ruimtebehoeftes regelmatig terugkeren bij brede scholen, los van in welk ruimtelijk model ze zich bevinden: ruimte voor ontmoeting, ruimte voor ontvangst/onthaal (soms ook ruimte voor conciërgewoning), ruimte voor overleg/samenwerking, ruimte voor ouderparticipatie, ruimtes voor zorg, logopedie, schoolarts, etc., ruimte voor opvang, ruimte voor een mediatheek/bibliotheek en ruimte voor berging.
5. **Multifunctionaliteit / flexibiliteit:** Zoals hierboven aangehaald vraagt de brede school om een functieverbreiding. Dit kan door de doordachte clustering van verschillende functies, het gedeeld gebruik van ruimtes of door het multifunctioneel gebruik van ruimtes. Dit is een belangrijk aspect voor brede school, omdat dit toelaat dat bestaande ruimtes intensiever gebruikt kunnen worden, tijdens en na de schooluren. We onderscheiden twee verschillende niveaus of invullingen van multifunctionaliteit: Het niveau van een site/gebouw (samenbrengen van verschillende functies) en het niveau van ruimtes/ruimtegebruik (verschillende gebruiksmogelijkheden of gebruikers). Het ontwerpen voor multifunctioneel gebruik vraagt echter wel extra aandacht voor een aantal aspecten. Vaak zijn extra maatregelen nodig naar akoestiek, ventilatie en toegang en compartimentering om dit multifunctioneel gebruik op een comfortabele manier mogelijk te maken.
6. **Inzet van de buitenruimte:** De aandacht voor de open, niet bebouwde ruimte is essentieel voor de ruimtelijke vertaling van de brede school. Op het niveau van de buurt/wijk kan de open ruimte zorgen voor verbinding tussen de plaatsen van de brede school. Daarnaast zien we dat de open ruimte een **ontmoetingsfunctie** heeft, zeker rond scholen (speelplaatsen) en andere publieke gebouwen. Een laatste rol die de open ruimte kan spelen bij de brede school, is het mee creëren van maximale ontwikkelingskansen voor kinderen en jongeren. **Buitenspel** stimuleert de motorische ontwikkeling, draagt bij tot de ontwikkeling van sociale competenties (samenspel, verantwoordelijkheid over onderhoud en beheer). Het bevordert ook een gezonde leefstijl, een milieu- en natuurbewustzijn en het fantasiespel van kinderen (Studulski and Both, 2009) (van Liempd and Hoekstra, 2011). Het is dan ook de uitdaging om **buitenruimtes te creëren die verschillende competenties en aspecten van ontwikkeling aanspreken**.

DEEL 3: TOTSTANDKOMING

In dit derde deel bekijken we enkele aspecten die van belang zijn in de totstandkoming van brede scholen. Deze **totstandkoming speelt zich af in verschillende pijlers / trajecten die tegelijkertijd en in wisselwerking met elkaar lopen** (voorbeeld pedagogische, fysieke, beheer en financiële pijler bij de SPIL-centra in Eindhoven).

De **visie op de brede school** en wat men wil bereiken wordt beschouwd als een essentiële leidraad. Het instrument van de omgevingsanalyse op het vlak van de buurt, de organisaties en infrastructuur blijkt van belang om een goed overzicht van de lokale context te bekomen. Het in kaart brengen van de context waarbinnen de brede school zich zal ontplooiën is een belangrijke stap in de totstandkoming. De **omgevingsanalyse** kan op verschillende vlakken worden uitgevoerd, namelijk op vlak van de buurt, op vlak van de organisaties en op vlak van de ruimte. Een omgevingsanalyse van de ruimte heeft als doel een overzicht te krijgen van wie waar gehuisvest is, en op welke manier men gehuisvest is. De **omgevingsanalyse en de visie op de brede school als ruimte** kunnen samen een eerste aanzet voor de ruimtelijke vertaling van de brede school vormen.

Het **goede opdrachtgeverschap / bouwheerschap** is essentieel voor de totstandkoming van een kwalitatief architectuurproject. In de brede school context, dat een complexer bouwprogramma heeft en verschillende belanghebbenden samenbrengt, kunnen we enkel stellen dat dit nog meer een must is. In een multi-actor bouwproject moet er een brede betrokkenheid van de verschillende participanten gerealiseerd worden. In de praktijk wordt een goede projectorganisatie en duidelijke rolverdeling belangrijk, en worden daartoe vaak de nodige **overlegorganen en werkgroepen of bouwgroepen** opgericht. Afhankelijk van de lokale context kan dit op verschillende manieren georganiseerd worden. Dit wordt verder uitgewerkt en geïllustreerd aan de hand van voorbeelden.

We zien dat bij het **ontwerpen van een brede school**, het ontwerpproces een aantal extra aandachtspunten in zich meedraagt. Het **ontwerpen voor een ruimtelijke win-win en synergie** is een uitdaging voor de ontwerper. De clustering van functies en ontwerpen naar gedeeld gebruik kan dan ruimte bieden om extra programma voor de brede school mogelijk te maken. Samen kan men meer dan alleen. Andere ontwerpinstrumenten zijn het **scenario-denken in tijd en ruimte, het activiteit gericht ontwerpen (ipv functiegericht), en het participatief ontwerpen**. Het participatief ontwerpen zorgt ervoor dat verschillende actoren, toekomstige gebruikers, gehoord worden door het ontwerpteam, maar ook door elkaar. Wensen, visies, noden kunnen kenbaar gemaakt worden, gedeeld en uitgewisseld. Zo evolueert een plan en krijgt het een draagvlak.

In dit deel wordt ook het belang van het **ontwerpen als proces** geschetst. Het ontwerpproces kan mee een rol spelen in de transitie van het 'ik-denken' naar het 'wij-denken' om te komen tot een gemeenschappelijk project. Het vergt een ontschottingsproces, en dit maakt van het ontwerpproces dan ook een **interactief proces**. Dit heeft een **impact op de rol van de architect of het ontwerpteam**. De architect zal in meer of mindere mate de rol van 'onderhandelaar' moeten opnemen en instappen in een ontwerpproces van ontschotting, zoeken naar synergie, en deelnemen aan een interactief proces dat eigen is aan een bouwproject waar meerdere actoren in betrokken zijn. De architect bezit de capaciteit om zich de dingen ruimtelijk voor te stellen, de samenwerking te concretiseren, en een beeld/scenario van de toekomst te bieden.

In een tweede luik van dit deel wordt de vraag gesteld: hoe kunnen brede scholen vandaag de dag (in Vlaanderen) hun ruimtelijke aanpassingen realiseren op het vlak van financiering en welke regelgeving is van toepassing? Er wordt een algemene situatie geschetst van de **subsidie- en financieringsmogelijkheden in de scholenbouw**, als één van de kernpartners de brede school is. De voorwaarden voor het bekomen van subsidies wordt geschetst (schoolpactwetgeving, fysieke en

financiële normen, zakelijk recht). Er is echter een structureel tekort aan infrastructuurmiddelen en bijgevolg wachttijden van ettelijke jaren voor bouwprojecten.

We onderscheiden **3 mogelijke scenario's** om te komen tot een aangepaste brede schoolomgeving en we schetsen de mogelijke pistes voor brede scholen om aan middelen te komen: 'Schoolgebouwen aanpassen aan en openstellen voor de brede schoolwerking', 'Samen bouwen' én 'Schoolomgeving aanpassen om verbindingen, groeninfrastructuur, etc. te versterken'.

Voor de financiering en subsidiëring van ruimtelijke aanpassingen voor een Brede school zal men in de huidige situatie, per concreet geval moeten nagaan op welke subsidiestromen en bijhorende procedures men beroep kan doen en hoe deze verschillende subsidiestromen verenigd kunnen worden. We zien ook gevallen, waar ruimtelijke ingrepen wenselijk zijn, maar waarvoor geen enkele partner financierings- of subsidiemogelijkheden heeft (bevoegdheid buiten de scope van de brede school partners zelf of geen structurele financiering voor bepaalde partners). Naast de geijkte beleidsdomeinafhankelijke subsidiemogelijkheden, zijn er ook projectgebonden (niet-structurele) subsidies waar brede scholen gebruik van kunnen maken (proeftuinen Brede school, wedstrijd in Klasse).

Een ander aandachtspunt bij bouwen of verbouwen zijn de geldende regels en normen binnen de verschillende beleidsdomeinen in relatie tot de beoogde multifunctionaliteit. Zo zorgen verschillende regelgevingen voor een onoverzichtelijk geheel en zijn er discrepanties in de wetgeving naar brand, veiligheid, energie, etc. die in de praktijk niet steeds helder te begrijpen zijn of contraproductief voor de realisatie van een Brede School. Wanneer we de normen van enkele actoren naast elkaar plaatsen merken we dat men op veel punten teruggrijpt naar dezelfde wetgeving, zoals dit het geval is bij de regelgeving naar toegankelijkheid, sanitaire voorzieningen of veiligheid speeltoestellen. Toch is er voor bepaalde thema's specifieke regelgeving per beleidsdomein. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de regelgeving omtrent brandveiligheid. Infrastructuurvoorzieningen voor onderwijs, kinderopvang, sport en jeugd hebben elk hun eigen geldende norm. Een overzicht van de geldende regelgeving voor infrastructuur per beleidsdomein is opgenomen en de mogelijke discrepanties worden geschetst aan de hand van een reeks voorbeelden.

DEEL 4: BEHEER EN EXPLOITATIE

In dit deel stellen we ons de vraag hoe belangrijk het beheer en de exploitatie van gebouwen voor de brede school zijn, en welke ervaringen en modellen er bestaan om dit mogelijk te maken. Het antwoord op de eerste vraag is betrekkelijk eenvoudig. Het overdenken van en inzetten op de beheersaspecten van een openstelling van een gebouw, of van een samen-onder-één dak gebouw blijken essentieel te zijn om breed gebruik van infrastructuur mogelijk te maken. Uit de praktijk blijken deze beheersaspecten, zowel in Vlaanderen als in Nederland, belangrijke potentiële struikelblokken te zijn. Dit kan de vooropgestelde ambitie van de brede school, met name de samenwerking in het belang van kinderen en jongeren, onder druk zetten, of zelfs laten mislukken. Het 'samenwonen' vraagt om een kader, spelregels en duidelijke afspraken.

We zien dat het aspect beheer zich bevindt op het raakvlak tussen *organisatie* (wie is verantwoordelijk, wat zijn de afspraken?) en *ruimte* (zijn de gebouwen of lokalen gemakkelijk ontsluitbaar, zijn ze compartimenterbaar?).

In het **openstellen van (school)gebouwen** vallen we ondermeer terug op de ervaringen en aanbevelingen van het project 'School open voor de Sport'. Niettegenstaande men hier niet van een louter infrastructurele ambitie uitgaat, kunnen we hier wel heel wat uit leren voor het beheer i.k.v. de brede school. De praktijkvoorbeelden tonen aan dat openstelling in Vlaanderen een lange traditie kent, en dat veel scholen dit al in één of andere vorm toepassen. Contracten, huishoudelijke reglementen, afsprakenkaders bestaan in vele vormen, en zijn allemaal aangepast aan de lokale noden. Er wordt ook

dieper ingegaan op het aspect van verzekeringen waarbij we vooropstellen dat men moeilijk algemene richtlijnen kan uittekenen die in alle omstandigheden geldig zijn. Het veelgenoemde knelpunt van de vrijstelling van de onroerende voorheffing van schoolgebouwen wordt ook uitgeklaard. Er worden enkele voorbeelden uitgewerkt, niet enkel van 'brede scholen', maar ook van projecten rond openstelling waar men rond het beheer iets kan leren.

Voor het beheren van **samen-onder-één-dak gebouwen** kijken we eerst naar de situatie in Nederland. Daar stelt men allereerst vast dat er een positief verband bestaat tussen de goede inhoudelijke samenwerking in het gebouw en het vlot beheer ervan. Een tweede belangrijke vaststelling is dat **beheer en exploitatie tijdig in rekening gebracht moeten worden**. Belangrijke beslissingen rond het beheer kunnen het ontwerp van het gebouw beïnvloeden en omgekeerd. Er zijn verschillende modellen te onderscheiden, die worden bondig geschetst met hun voor- en nadelen. Opnieuw geven we enkele voorbeelden ter illustratie van de principes. Uit enkele (beperkte) ervaringen uit Vlaanderen in het beheren van samen-onder-één-dak kunnen we een aantal principes distilleren (adviescomité, ruimte voor evaluatie, huishoudelijk reglement, etc.).

Naast het organisatorisch/juridisch luik van het beheren van gebouwen is er ook een ruimtelijk luik. We schetsen kort een aantal elementen die kunnen bijdragen tot het gemakkelijk beheren van een gebouw.

We besluiten dat het beheer en de exploitatie deel uit kunnen maken van de win-win die men wil nastreven. Dit kan opgevangen worden door de partij die hier al sterk in staat, in veel gevallen de gemeente. Die partij ziet op haar beurt dan weer het voordeel om haar maatschappelijke rol te spelen naar andere partijen toe, zoals verenigingen, of sportclubs. Er moet ook **ruimte zijn voor evaluatie** (pas bij het effectieve gebruik van een gebouw ondervindt men de knelpunten) en dat het motto **'waar een wil is, is een weg'** hier vooral van toepassing is, samen met de persoonlijke betrokkenheid van de betrokkenen, en de wil om samen te werken mits de juiste ondersteuning.

DEEL 5: VOORSTELLEN

In dit laatste deel van het onderzoeksrapport stellen we ons de vraag welke de belangrijkste aandachtspunten en bijhorende voorstellen zijn om een goede ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen mogelijk te maken. De geformuleerde voorstellen vloeien voort uit **de inzichten opgedaan tijdens het onderzoek**, en moeten ook in die optiek gelezen worden. Tegelijk dient men er zich bewust van te zijn dat er inzake schoolinfrastructuur een niet te ontkennen praktische realiteit is met gekende wachtlijsten en een budgettaire context die de nodige uitdagingen vormen en consequenties hebben voor de uitvoering van de geformuleerde voorstellen.

De voorstellen willen ondersteuning geven aan een toekomstig beleid voor de realisatie van brede scholen op vlak van ruimte. We willen de nodige stof aanreiken om een constructieve discussie te openen. Uit deze discussie kunnen dan concrete acties groeien tegen de achtergrond van de vermelde praktische en budgettaire context.

We willen daarbij wel 2 dingen duiden. Ten eerste dat een aantal van de voorstellen, of de concrete implementatie ervan, **afhankelijk is van de weg die het ondersteunend beleid voor de brede school** in zijn totaliteit in zal zetten. De ruimtelijke vertaling is hier een onderdeel van. Wel is het belangrijk om te duiden dat brede school in Vlaanderen een verhaal is dat uitblinkt in **lokale diversiteit** en dat dit een meerwaarde is waar voldoende ruimte moet voor voorzien worden. Ten tweede legt de vraagstelling naar de ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen een belangrijk pijnpunt bloot. Met name de **algemene nood aan meer en betere infrastructuur voor verschillende sectoren**, en bijgevolg de vraag naar efficiëntere inzetbaarheid van publiek toegankelijk patrimonium. Deze uitdaging overstijgt echter de brede school als een pedagogisch project rond samenwerking tussen verschillende sectoren rond maximale ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren.

We hebben **9 voorstellen** geformuleerd, waaronder een aantal deelvoorstellen vallen. Deze zijn te lezen als suggesties, aanbevelingen, denkpistes of concrete maatregelen die uit de inzichten van het onderzoek vloeien. De invulling van de voorstellen vraagt in sommige gevallen nog verder onderzoek, maar zoals eerder gezegd, willen ze vooral bijdragen tot het openen van de discussie over de ruimtelijke vertaling van de Brede school in Vlaanderen en Brussel.

De voorstellen zijn:

1. Een stimulerend beleid voor brede scholen zet in op de ruimtelijke pijler in al zijn dimensies.
2. Een stimulerend beleid voor brede scholen vraagt om een beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking, op de verschillende bestuursniveaus. Elk hebben hun rol te spelen.
3. De brede school in opbouw of in werking wordt ondersteund in de totstandkoming van de brede school op het vlak van ruimte.
  - 3.1 Inzetten op sleutelinstrumenten in de totstandkoming (instrumentarium)
  - 3.2 Ondersteuning bieden in tijd en/of middelen om de rol als goed opdrachtgever/bouwheer te kunnen opnemen
  - 3.3 Een ondersteunend kader dat brede scholen als opdrachtgevers/ bouwheren informeert en sensibiliseert
4. Er wordt een ondersteunend kader voor het ontwerpen voor de brede school voorzien. De ruimtelijke modellen en ruimtelijke thema's vormen de basis voor het sensibiliseren rond de ruimtelijke vertaling van de brede school.
5. De win-win op het vlak van ruimte nastreven op alle schaalniveaus (lokale, gebouwen, speelruimtes etc.), over de beleidsdomeinen en bestuurniveaus heen.
6. Het aspect beheer en exploitatie krijgt de nodige aandacht in brede scholen – zowel voor het 'openstellen' als het 'samen leven'.
7. Een ondersteunend kader voor de realisatie van brede scholen op het vlak van gebouwen omvat de afstemming en aanpassing van regelgeving die een optimale realisatie belemmeren.
8. Een stimulerend beleid om brede scholen te realiseren op het vlak van gebouwen vraagt een helder en sturend instrumentarium naar financiering/subsidiëring ('impuls').
9. De Brede school kan gedijen in een kindvriendelijke buurt.

BRONNEN:

AGENTSCHAP VOOR INFRASTRUCTUUR IN HET ONDERWIJS 2011. Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Regering en het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs. 2011-2015. Brussel.

ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. Aap noot mis. De basis van de brede school, Architectuur Lokaal.

CLAES, K., CLAUW, K., HARGREAVES, S., VANDENABEELE, I. & VAN GEETSOM, N. 2008. De Randvoorwaarden van een brede school in Vlaanderen. Master Interdisciplinair Project, Universiteit van Antwerpen.

DE VLAAMSE REGERING 2009. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame, en warme samenleving. Brussel.

JOOS, A. & ERNALSTEEN, V. 2010. Wat is een Brede School? Een referentiekader. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.

JOOS, A., ERNALSTEEN, V. & ENGELS, M. 2008. Beleidsaanbevelingen "Brede school". Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).

JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010. De impact van Brede School. Een verkennend onderzoek. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.

STUDULSKI, F. & BOTH, K. 2009. De Brede school en groene speelruimte. Sardes.

VAN DER GRINTEN, M., WALRAVEN, M., BROEKHOF, K., HOOGEVEEN, K. & STUDULSKI, F. 2007. Handboek Brede School. 0-12 jaar., Utrecht, Oberon/Sardes.

VAN LIEMPD, I. & HOEKSTRA, E. 2011. Bouwboek voor kindercentra, Bussum, Netwerkbureau Kinderopvang, Uitgeverij THOTH.

INLEIDING TOT HET ONDERZOEK

“De brede school is geen gebouw, maar een aanpak.” (Studulski, 2007)

SITUERING

Het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION) voerde dit onderzoek uit in kader van de **beheersovereenkomst** 2011-2015, en meer bepaald voor het strategisch project 3: *“Het Agentschap doet concrete voorstellen om de brede school mogelijk te maken op het vlak van gebouwen”*. Dit strategisch project kadert in de strategische organisatiedoelstelling 2: *“Het uitbouwen en onderhouden van een onderwijsnet-, beleidsdomein- en bestuursniveauoverschrijdende samenwerking om te komen tot een efficiënte realisatie en het optimaal gebruik van de onderwijsinfrastructuur, inclusief het multifunctioneel gebruik”*. (Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, 2011)

De integratie van de ruimtelijke vertaling van het ‘brede school’ concept in de beheersovereenkomst van AGION sluit aan bij de beleidsintenties van de opeenvolgende ministers van Onderwijs en Vorming en bij het concept van het ‘dynamisch netwerkonderwijs’ van de Vlaamse Regering:

“Met een stimulerend beleid wordt de school uitgebouwd tot een brede leefschoon, een school die ingebed is in de buurt en het sociaaleconomische weefsel; en die van daaruit nauw samenwerkt met de samenleving, het verenigingsleven, de bedrijven, de social profit en de overheidsinstellingen.” (De Vlaamse Regering, 2009)

PROBLEEMSTELLING

De brede school begint zijn ingang te kennen in het internationale en Vlaamse onderwijslandschap. De vraag naar ruimtelijke vertaling dringt zich op. We stellen immers vast dat de ruimte waarbinnen organisaties opereren en dingen proberen te verwezenlijken een sterke invloed heeft op de manier waarop ze kunnen werken. We illustreren dit met een voorbeeld uit het leven gegrepen: *een school in een kansarme buurt wil moeders meer betrekken bij het onderwijs van hun kinderen. Hiervoor wil men een praatochtend met moeders organiseren, zodat ze in contact kunnen komen met de school, maar ook met elkaar. Het ideale tijdstip hiervoor blijkt wanneer ze de kinderen aan school afzetten. De lessen zijn dan al begonnen. De school zal dus moeten beschikken over een extra ruimte die vrij gemaakt kan worden om deze groep moeders te ontvangen, en waar ze zich welkom kunnen voelen.*

Dit is maar één van de scenario's van breder ruimtegebruik dat kan voortvloeien uit de brede school aanpak. We stellen ons in dit onderzoek dus de vraag wat deze aanpak betekent voor de gebouwde omgeving, en voor de (school)gebouwen waarin brede scholen zich bevinden. De kernvragen die hierbij gesteld worden zijn:

- Welke invullingen van het concept brede school bestaan er, zowel in binnen- als buitenland?
- Wat is de ruimtelijke vertaling van de brede school? Welke modellen bestaan hiervoor?
- Welke rol spelen gebouwen, ruimtes, relaties tussen plaatsen in het verwezenlijken van de brede school? In welke mate kan architectuur bijdragen tot het stimuleren van samenwerking, participatie en de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren?
- Wat zijn de aandachtspunten die voortvloeien uit het brede school concept voor het beheer en het onderhoud van de gebouwen?
- Langs welk traject verloopt idealiter de totstandkoming van een brede school op het vlak van gebouwen?
- Welke aanbevelingen vloeien hieruit voort om te komen tot een stimulerend beleid?

AANPAK VAN HET ONDERZOEK

Het onderzoekswerk dat aan de basis van dit rapport ligt omvat een reeks activiteiten, die een antwoord op bovenstaande onderzoeksvragen mogelijk moeten maken. Allereerst werd in een **literatuuronderzoek** een geheel van relevante bronnen (bijvoorbeeld wetenschappelijke literatuur, opiniestukken, praktijkboeken, websites) over het concept van de brede school geraadpleegd en geanalyseerd. Het bronnenmateriaal is zeer divers van aard, aangezien het concept zowel een theoretische als praktische basis heeft. Een ander aspect dat bijdraagt tot de diversiteit van het materiaal is het feit dat verschillende landen het concept verschillend invullen.

Een tweede onderzoeksmethode was het **bezoeken, documenteren, en analyseren van een reeks casestudies**, uit binnen- en buitenland. Deze zijn een belangrijke bron van informatie gebleken, en worden beschouwd als onderliggende drager van het onderzoek. Hier hebben we ervoor gekozen om zowel projecten die al gerealiseerd zijn, als projecten die nog in ontwerpfase zitten op te nemen in het onderzoek. Hieruit werden de belangrijkste thema's gedistilleerd die dan weer getoetst werden aan de theoretische concepten die in het literatuuronderzoek tot uiting kwamen.

Een derde methode van dit onderzoek was de **bevraging van relevante actoren, belanghebbenden en spelers** over het thema van de brede school. Dit werd aangevuld met de deelname aan relevante **studiedagen en seminars**.

Een overzicht van alle activiteiten (bezoeken, studiedagen en interviews) is opgenomen in bijlage 0.1.

Naast de activiteiten die opgenomen waren in de planning van het onderzoek, participeert AGION ook aan de **Projectgroep Brede School**. Deze projectgroep is in het leven geroepen ter uitvoering van het beleid van minister van Onderwijs en Vorming Pascal Smet. In de projectgroep zijn vertegenwoordigd: het kabinet Onderwijs en Jeugd, het kabinet Sport, het departement Onderwijs en Vorming, Agodi, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen, Steunpunt Diversiteit en Leren, departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM), Vlaamse Gemeenschapscommissie, Bloso, VVSG, Kind en Gezin, en AGION.

INHOUD VAN HET ONDERZOEKSRAPPORT

Zoals al werd aangegeven in het stukje over de aanpak van het onderzoek, hebben we voor dit onderzoek een combinatie van bronmateriaal gebruikt: enerzijds relevante literatuur, en anderzijds een pakket informatie van op het terrein, zowel uit binnen- en buitenland. Er is vanzelfsprekend een sterke wisselwerking tussen deze verschillende types bronmateriaal. Het casestudymateriaal is verwerkt in het onderzoeksrapport, ter illustratie van de gemaakte analyses en conclusies.

Het onderzoeksrapport bestaat uit 5 delen. In **Deel 1 'Brede school als concept in binnen- en buitenland'** gaan we na wat de brede school in verschillende landen inhoudt. We kijken hiervoor naar de onderbouwende principes, en de invulling die het krijgt in de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Denemarken en Vlaanderen. Bij deze lezing kijken we vooral naar de aspecten in de verschillende contexten die betrekking hebben tot de ruimtelijke vertaling. **Deel 2 'Brede school en ruimte'** is de kern van dit onderzoek. In dit deel bespreken we de ruimtelijke vertaling van het concept vanuit een typologisch perspectief en distilleren we een reeks ruimtelijke thema's die terugkeren. In **Deel 3 'Totstandkoming'** schetsen we de kernaspecten rond de totstandkoming van de brede school als ruimte. Het bouwen, verbouwen, aanpassen van de ruimte voor brede schooldoeleinden vraagt extra aandacht naar bouwheerschap, de rol van de architect, ontwerpen, enzovoort. In **Deel 4 'Beheer en exploitatie'** wordt de aanzet gegeven naar een aantal aspecten die essentieel zijn voor het welslagen van de brede school op het vlak van beheer en exploitatie. Tenslotte komen we in **Deel 5 'Voorstellen'** tot een aantal voorstellen die de realisatie van de brede school op vlak van ruimte moeten ondersteunen.

DANKWOORD

We willen allereerst de brede scholen bedanken die hun deuren voor ons hebben opengezet, en met ons hun ervaringen hebben gedeeld. Ook medewerkers bij Vlaamse steden en gemeenten, bevrogen directeurs, onze contactpersonen bij de verschillende agentschappen en diensten, beleidsmedewerkers en koepelorganisaties droegen hun steentje bij. Job van Velzen en zijn collega's van het Landelijk Steunpunt Brede school en het Netwerkbureau Kinderopvang zijn we erkentelijk voor hun introductie tot de Nederlandse situatie. Ine van Liempd en Kirsten Nohr van Akta beantwoordden onze vele vragen rond de situatie in Nederland en Denemarken. De medewerkers van het Steunpunt Diversiteit en Leren (voormalig Steunpunt Gelijke Onderwijskansen) hielpen ons licht te werpen op de Vlaamse context en de realisaties en ervaringen hier. De Projectgroep Brede School was een dankbaar platform voor het aanreiken van goede praktijken en input rond de regelgeving in de verschillende beleidsdomeinen. Binnen AGION, zijn we Anne De Meulemeester erkentelijk voor haar opbouwende kritiek en reflecties. Verschillende collega's droegen direct en indirect bij tot de opmaak van dit rapport. We zijn in het bijzonder Geert Leemans dankbaar voor de veelvuldige input en inhoudelijke begeleiding, Tom De Smidt voor de grafische toets, Patrick Christiaen en Jo Van Duyse voor de juridische input, Patrick Scheir voor de procedurele check-up en Karolien Moniquet en Nick Spriet voor het nazicht van de teksten.

BRONNEN:

AGENTSCHAP VOOR INFRASTRUCTUUR IN HET ONDERWIJS 2011. Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Regering en het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs. 2011-2015. Brussel.
DE VLAAMSE REGERING 2009. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame, en warme samenleving. Brussel.
STUDULSKI, F. 2007. Van visie naar vorm. Samen een brede school ontwerpen, Amsterdam, SWP Amsterdam.

DEEL 1: BREDE SCHOOL ALS CONCEPT IN BINNEN- EN BUITENLAND

"And so we have to think of education as a shared responsibility, not just teachers, not just principals but parents, school boards, superintendents, states. We have to look at what everyone's doing to give every single child a chance to be successful." (Arne Duncan, US Secretary of Education)

Onderwijs en maatschappij zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Maatschappelijke veranderingen dringen door tot in de klas en hebben een impact op het onderwijs. Daarom zijn scholen tot op zekere hoogte steeds een afspiegeling van de wereld rondom. Omgekeerd echter hebben scholen ook een belangrijke rol als ‘oefenruimte’ voor de maatschappij in het klein. Wat er op school gebeurt, hoe men er leert omgaan met elkaar, met gezag, met verschil en het anders-zijn, heeft een substantiële impact op de opgroeiende kinderen, jongeren en hun ouders, en bij uitbreiding ook op de ‘wereld rondom’.

De maatschappelijke en pedagogische uitdagingen waar scholen voor staan zijn dus complex, en in sommige contexten ook moeilijk en ongekend. Toch verwacht de maatschappij dat het onderwijs een zinvol antwoord formuleert op die uitdagingen, en dat het onderwijs een voortrekkersrol speelt in het omgaan met maatschappelijke veranderingen. Scholen ervaren echter soms dat deze veranderingen hun ‘boekje te buiten gaan’. Problemen als armoede, taalachterstand, leerstoornissen, diversiteit, de vraag naar kinderopvang, zinvolle vrijetijdsbesteding, schoolmoeheid zorgen er soms voor dat scholen zich overladen voelen.

Scholen en andere partijen die gericht zijn op het welzijn van kinderen en jongeren moeten samen zoeken naar effectieve en zinvolle modellen om hier mee om te gaan. Dit is het kader waarbinnen we de opmars van de brede school moeten zien. De brede school probeert een antwoord te bieden op een veelheid aan maatschappelijke uitdagingen en onderwijskundige vernieuwingen. Velen stellen trouwens dat dé brede school niet in een eenduidige definitie te gieten valt, en men daarom spreekt van de brede school als een concept, een aanpak of een model. Bij het naast elkaar leggen van enkele beschrijvingen en definities, blijkt er toch consensus te bestaan over een aantal ‘basisprincipes’ die gemeenschappelijk zijn voor de brede scholen. Op deze thema’s gaan we dieper in in het 1ste punt van dit hoofdstuk.

In het buitenland zien we de toepassing van het brede school concept al langer gerealiseerd. De buitenlandse voorbeelden zijn dan ook vaak voorlopers op het vlak van de realisatie van brede scholen of verwante initiatieven. Hoewel er wezenlijke verschillen zijn, afhankelijk van de institutionele en culturele context, kan men toch vaststellen dat men in alle contexten op zoek gaat naar een andere manier van werken met en rond kinderen en jongeren, door het leggen van andersoortige verbindingen (of integratie) tussen onderwijs en de ruimere omgeving, vrije tijd en kinderopvang. We bekijken de situaties in de Verenigde Staten, Engeland, Nederland en Denemarken in meer detail in punt 2. Hierbij stellen we ons ook concreet de vraag naar de initiatieven rond de ruimtelijke vertaling van de brede school.

Het begrip ‘brede school’ begint ook in Vlaanderen zijn ingang te kennen. Via de proeftuinen¹, stimuleringsfondsen van steden en gemeenten, flankerend onderwijsbeleid, jeugdwerk, en cultuurparticipatie of sport na school zien we dat scholen zich samen met andere actoren expliciet scharen achter die aanpak, en het aangepast aan hun lokale context in de praktijk brengen. We schetsen deze initiatieven kort in punt 3.

---

¹ De proeftuinen Brede School zijn opgestart in 2006 op initiatief van Vlaams Minister van Onderwijs, Vorming en Werk Frank Vandenbroucke in samenwerking met ministers van Cultuur, Jeugd en Sport en van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. De 17 geselecteerde proefprojecten moesten toelaten een betere kijk te krijgen op het potentieel van het brede school in Vlaanderen en Brussel. De looptijd van de projecten was van 2006-2009, en ze werden inhoudelijk opgevolgd door het Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK). Het Steunpunt publiceerde naar aanleiding van de proeftuinen een eindrapport en formuleerde in december 2008 beleidsaanbevelingen.

1. BREDE SCHOOL ALS CONCEPT

1.1 Brede school en maatschappelijke tendensen

De samenwerking tussen verschillende sectoren, en de vermenging van verschillende functies in gebouwen is allesbehalve een nieuw fenomeen. Tot voor de 19de eeuw zagen we bijvoorbeeld vaak een sterke functionele verwevenheid tussen onderwijs, parochiewerk, gemeenschapsactiviteiten of muzikale activiteiten, zowel in werking als in gebouwen. Deze functies liepen allemaal in elkaar over. Het is pas vanaf de 19de eeuw dat verschillende wetgevingen en regelingen tot een toenemende **segregatie van het onderwijs en haar omgeving** hebben geleid. Het onderwijs plooidde zo voor een stuk op zichzelf terug en werd een apart maatschappelijk instituut.

Door de school los te maken van zijn omgeving kon de kennisverwerving beter georganiseerd worden en kon van het onderwijs een zaak van publiek belang worden gemaakt. Maar juist die losmaking heeft ook gezorgd voor een verregaande afscheiding tussen scholen onderling, tussen de school en de buurt, tussen school en beroepswereld, en tussen de schooltijd en de vrije tijd (Van Den Driessche, 2007:3). We stellen vast dat deze afscheiding zich tot op heden heeft doorgezet. De doorgedreven specialisatie en arbeidsverdeling die kenmerkend is voor de industrialisatie van onze Westerse samenleving lijkt zich ook vandaag nog te manifesteren in de opvoeding en het onderwijs. Kinderen krijgen zorg, onderwijs en opvang in aparte omgevingen die van elkaar afgescheiden zijn (Studulski and i.s.m. Klankbordgroep integraal kindcentrum, 2010:3).

Concepten zoals de 'brede school' of de 'open school' echter, hebben recent hun intrede gedaan om de segregatie tussen de school en zijn omgeving tegen te gaan. In plaats van zich af te scheiden willen dergelijke initiatieven juist een hernieuwde **integratie tussen onderwijs en maatschappij** bewerkstellings. Velen zien in de brede school dan ook een kans om onderwijs en maatschappelijke doelstellingen opnieuw op elkaar af te stemmen, en een antwoord te bieden op recente maatschappelijke uitdagingen.

Maar welke zijn dan die **maatschappelijke uitdagingen** waar de brede school op inspeelt? Pirard et al. (2004) sommen er enkele op, zoals: *“de toename aan diversiteit, de veranderende waarden en normen, de secularisatie, de individualisering, de verandering van het gezinsmodel door de opmars van de tweeverdieners, de toegenomen mobiliteit, een kritische houding ten aanzien van het gezag, de democratisering en daardoor een behoefte aan participatie, enzovoort.”* (Pirard et al., 2004:1).

Ernalsteen et al. (2008) stellen dat brede scholen ontstaan waar het onderwijs alleen tekort lijkt te schieten in het beantwoorden van de maatschappelijke vragen die erop afkomen. Hierbij kan het gaan om het tegengaan van sociale ongelijkheid, het bevorderen van sociale cohesie, leerlingen leren omgaan met agressie en geweld, compenseren voor leemten in de gezinsopvoeding of leerlingen opvoeden tot milieubewuste en gezonde burgers (Ernalsteen et al., 2008). De brede school speelt in dit verband impliciet in op een maatschappelijke tendens van 'herverdeling' van taken tussen school en andere opvoedingsmilieus, waarbij het gezin als eerste opvoedingsmilieu onder druk komt te staan.

Het letterlijk en figuurlijk **openen van de schoolpoorten** lijkt dus steeds meer aan de orde. Het isolement van school tegenover maatschappij is niet langer haalbaar noch gewenst, ook vanuit een visie op stedelijkheid. Verschaffel (2009) spreekt in dit verband over de school als een soort tussenwereld tussen de thuissituatie van het kind en de 'grote', 'anonieme' samenleving. Daarom is het niet langer houdbaar om van de school een besloten eenheid te maken. Als tussenwereld moet er iets van de heterogeniteit van de buitenwereld binnensijpelen: *“Je kan niet meer 's morgens om acht uur de schoolpoort openen om ze 's avonds om vijf uur weer te sluiten.”* (Verschaffel in: Vlaams Bouwmeester, 2009:25-26). Ook Lamote, directeur van een Centrum Deeltijds Onderwijs, stelt scherp dat onderwijsinstellingen meer en

meer naar een eiland evolueren, wat tot gevolg heeft dat schoolgebouwen voor 60% van de tijd leeg staan. Een verkwisting van publieke ruimte volgens hem (Lamote, 2010). Dit **openen naar de omgeving / buurt** komt niet alleen de buurt ten goede, maar ook het onderwijs zelf. De kwaliteit van hedendaags onderwijs wordt immers voor een groot stuk mee bepaald door de relatie die de school aangaat met de lokale gemeenschap. Deze gemeenschap is de plek waar de leerlingen later hun vaardigheden zullen moeten inzetten (Lathouwers and Van Heddegem, 2008:116,166).

1.2 Brede school en pedagogische tendensen

Naast de invloed van maatschappelijke tendensen, zien we ook binnen het onderwijs zelf een aantal evoluties die een stimulans geven aan de ontwikkeling van de brede school idee. Meer in het bijzonder hebben we het hier over het competentiegericht onderwijs, de idee van meervoudige intelligenties en het levenslang en levensbreed leren.²

1.2.1 Competentiegericht onderwijs

Vanuit de vaststelling dat de maatschappij snel veranderend is, en dat jongeren niet enkel 'kennis' op zich zullen nodig hebben om zich waar te maken in het leven, heeft de laatste jaren het **competentiegericht onderwijs** opgang gemaakt. Competentiegericht onderwijs is onderwijs toegespitst op het verwerven van een geïntegreerd en toepasbaar geheel van kennis, vaardigheden en attitudes. Van Oenen et al. (2005) stellen dat in de huidige samenleving kinderen niet zozeer voordeel ondervinden bij het reproduceren van geïsoleerde stukjes leerstof, maar dat men de nodige competenties moet verwerven om te bepalen welke soort kennis, vaardigheden en attitudes van pas komen in verschillende levenssituaties (van Oenen et al., 2005).

Competentiegericht onderwijs kan niet louter via kennisoverdracht vorm krijgen, maar wel via een variatie aan manieren van lesgeven en werken. Een verschuiving van 'onderwijzen' naar 'leren' vindt plaats, en meer bepaald naar het 'leren leren'. Lathouwers en Van Heddegem wijzen op de noodzaak om ons aan te passen aan steeds nieuwe werk- en leefomstandigheden. Het hedendaags onderwijs moet zich daarom meer richten op het plezier van het leren en minder op het opstapelen van zoveel mogelijk kennis. Het 'leren leren' wordt daarbij bevorderd door een actief leerproces, dat de interesse van kinderen wekt en het leren verbindt met de werkelijkheid, het 'echte leven' (Lathouwers and Van Heddegem, 2008:28).

1.2.2 Meervoudige intelligenties

Een andere onderwijskundige evolutie is er gekomen vanuit het besef dat mensen op verschillende manieren 'intelligent' zijn. De psycholoog Howard Gardner (1989)³ heeft de basis gelegd rond het concept van 'meervoudige intelligenties'. Hij onderscheidt zeven verschillende ontwikkelingsgebieden (later aangevuld tot acht), als een didactische kapstok, waarnaar men kan teruggrijpen om de interesse van de kinderen op te wekken en hun succeservaringen te bieden.

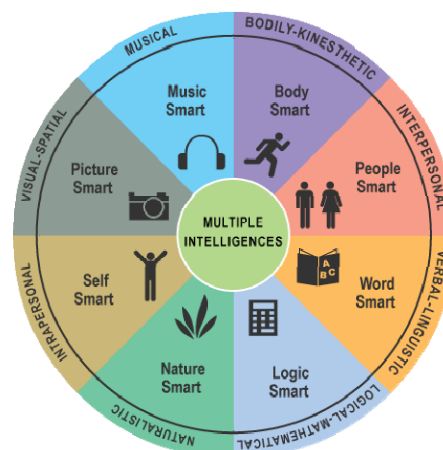
Deze acht 'intelligenties' of ontwikkelingsgebieden zijn:

---

² Andere publicaties zijn hier al dieper op in gegaan, en het schiet het doel van dit onderzoek voorbij om hier een diepgaande analyse van te maken. In het kader van dit rapport volstaat een bondige beschrijving. Mogelijke lectuur: PIRARD, F., RUELENS, L. & NICAISE, I. 2004. Naar een brede school in Vlaanderen? , Leuven, Katholieke Universiteit Leuven. Hoger instituut voor de arbeid. ; CLAES, K., CLAUW, K., HARGREAVES, S., VANDENABEELE, I. & VAN GEETSOM, N. 2008. De Randvoorwaarden van een brede school in Vlaanderen. Master Interdisciplinair Project, Universiteit van Antwerpen.; JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010a. De impact van Brede School. Een verkennend onderzoek. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.; en JOOS, A. & ERNALSTEEN, V. 2010. Wat is een Brede School? Een referentiekader. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.

³ Gardner, H., & Hatch, T. (1989). Multiple intelligences go to school: Educational implications of the theory of multiple intelligences. *Educational Researcher*, 18(8), 4-9.

- Verbaal-linguïstische intelligentie (taal: poëzie, spelling, lezen, verhalen)
- Logisch-mathematische intelligentie (logisch denken, cijfers, experimenteren)
- Visueel-ruimtelijke intelligentie (tekenen, schilderen, architectuur, vormgeven)
- Muzikaal-ritmische intelligentie (muziek luisteren en maken, componeren, herkennen)
- Lichamelijke-kinetische intelligentie (lichamelijke inspanning, knutselen, toneel, dans)
- Interpersoonlijke intelligentie (zorgen voor mensen, vrienden, leiding geven)
- Intrapersoonlijke intelligentie (eigen gevoelens, dromen, alleen zijn, fantasieën)
- Naturalistische intelligentie (dieren, planten, verzamelen, ordenen, natuurverschijnselen)

Meervoudige Intelligenties,
c2workshop.typepad.com

Uit onderzoek blijkt dat de theorie van meervoudige intelligenties ook aansluit bij wat onderwijzers dagdagelijks ervaren: studenten denken en leren in een veelvoud van manieren (Kornhaber, 2001: 267). Het concept van meervoudige intelligenties biedt dan ook een geschikt denkkader voor leerkrachten om hun activiteiten te organiseren en erop te reflecteren. Dit soort reflecties hebben ertoe geleid dat vele onderwijzers nieuwe aanpakken van lesgeven hebben ontwikkeld.⁴

1.2.3 Levenslang, levensbreed en levensecht leren

Het **levenslang leren** is gestoeld op het principe dat mensen van geboorte tot overlijden leren, en dat dit dus geen eindig proces is dat stopt als men de schoolbanken verlaat. Baert (2000,2004) definieert het levenslang leren dan ook als *“het continue proces waarbij personen en organisaties de nodige kennis, vaardigheden en attitudes verwerven om hun professionele, sociale en culturele taken in een snel veranderende samenleving beter aan te kunnen en zich ook kritisch, zingevend en verantwoordelijk tegenover dit geheel te kunnen opstellen.”* (Baert et al. in: Socius, 2005:7). De rol van de brede school in het levenslang leren kan erin bestaan om verschillende doelgroepen te integreren in het leerproces, en het ‘van elkaar leren’ te faciliteren.

Het **levensbreed leren** impliceert dat er overal geleerd wordt: thuis, onderweg, in de sportclub, tijdens een cursus, tijdens een toneelvoorstelling of een avondje stappen. Levensbreed leren heeft ook betrekking op alle thema’s en levensdomeinen die in een mensenleven kunnen voorkomen: intieme relatie(s), gezondheid, inkomen en arbeid, leefklimaat of religie en zingeving (Socius, 2005).

Een van de manieren om competentiegericht onderwijs te realiseren wordt het **‘levensecht leren’** genoemd. Het aanbieden van ‘levensechte’ contexten wordt steeds meer beschouwd als een waardevolle manier om leren te stimuleren. Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) definieert dit levensecht leren als *“leren binnen een complexe samenhang van competenties (competentie als samenspel van kennis, vaardigheden en attitudes) in een concrete maatschappelijke context.”* (NJI in: Joos et al., 2010b). Levensrecht leren is met andere woorden een methode waarbij men het leren laat aansluiten bij situaties die zoveel mogelijk recht uit het leven gegrepen zijn en zich dus ook in de dagelijkse realiteit voordoen. Hierbij kan het zich bijvoorbeeld richten op het gebruik van levensechte materialen, projecten die nauw aansluiten bij de dagelijkse ervaring van leerlingen of leren op levensechte plaatsen.

⁴ Kornhaber, M. L. (2001) ‘Howard Gardner’ in J. A. Palmer (ed.) *Fifty Modern Thinkers on Education. From Piaget to the present*, London: Routledge. op <http://www.infed.org/thinkers/gardner.htm> .

1.3 Wat is een brede school?

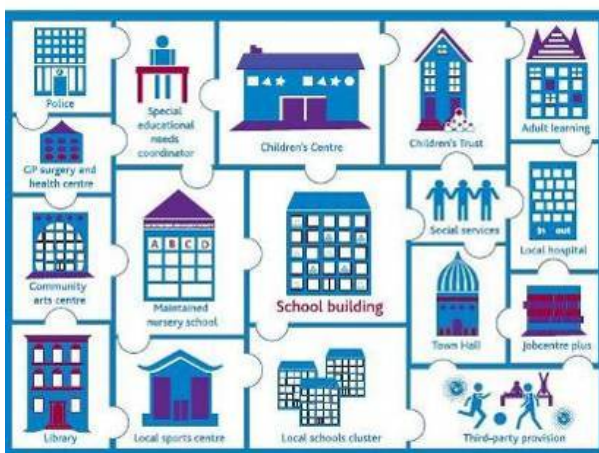
1.3.1 Algemeen

Hierboven haalden we reeds aan dat de brede school zowel inspeelt op maatschappelijke veranderingen als op de pedagogische evoluties. Het is dus een middel, en geen doel op zich, om onderwijsgeigen en maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Luc Lamote, Directeur van het Centrum Leren en Werken en Brede school Het Keerpunt, verwoordt dit treffend als hij zegt: *“Uiteindelijk is het de opdracht van de school om jongeren te begeleiden tot sociale vaardigheden en een aantal tools aan te reiken (...). En daarbij helpt de ‘brede school’: leerlingen komen andere mensen tegen op de speelplaats, zij leren al doende met twee woorden spreken en ontdekken normen en rituelen die tussen volwassenen gehanteerd worden. Speelplaats en gebouw zijn meer dan ‘school’ – ze zijn deel van de buurt.”* (Lamote, April 2010:2).

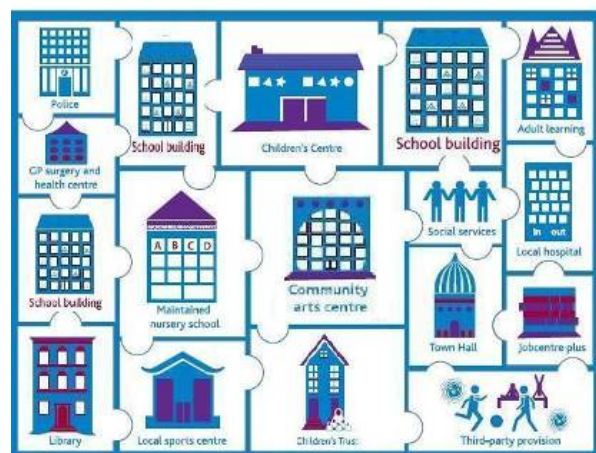
De brede school is geen ‘school’ in de traditionele betekenis. Het is een duurzame (structurele) samenwerking tussen instellingen uit verschillende maatschappelijke sectoren om in te spelen op maatschappelijke uitdagingen, die algemeen kunnen zijn, maar ook eigen aan een specifieke lokale context. Voorbeelden hiervan zijn: kinderen en jongeren ondersteuning bieden bij problemen, hen begeleiden bij de ontwikkeling van competenties, samen met de buurt en ouders een krachtig opvoedingsmilieu ontwikkelen of multidimensionele ontwikkeling stimuleren.

De brede school is dus een samenwerkingsverband dat een netwerk van zorg, opvoeden, leren en ondersteuning rond kinderen en jongeren wil opzetten, telkens met het uiteindelijk doel om hen maximale ontwikkelingskansen te bieden. Opvallend hierbij is dat het concept lijkt te schipperen tussen twee gelijklopende tendensen. Aan de ene kant bestaat er een nood aan het versterken of herdefiniëren van het ‘collectieve’, met name de cohesie en samenhang in een buurt of lokale gemeenschap. Aan de andere kant echter zien we dat de ondersteuning van kinderen en jongeren in de brede school ook rekening houdt met de belangen van het individu en een ‘begeleiding op maat’ wil aanbieden. Dit zien we bijvoorbeeld terug in het werken rond gelijke onderwijskansen in de brede school.

Specifiek voor wat de samenwerkingsverbanden in een brede school betreft, stellen we vast dat één of meerdere scholen er deel van kunnen uitmaken, al dan niet als spil van een ruimer netwerk van maatschappelijke actoren. In onderstaande figuren 1 en 2 staat dit schematisch weergegeven. Figuur 1 illustreert een netwerk van actoren met de school in het centrum, terwijl Figuur 2 een netwerk van actoren voorstelt met verschillende scholen.

Een brede school met een school als spil van de werking.

Meerdere scholen in de brede school.

1.3.2 'Breed' in meerdere betekenissen

Hierboven haalden we reeds aan dat de brede school geen school is in de traditionele betekenis van het woord, maar te omschrijven valt als een samenwerkingsverband tussen verschillende actoren dat gericht is op de maximale ondersteuning van ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren. Het 'breed' in brede school valt dan op verschillende manieren te interpreteren. Deze ruime interpretatie van het woord 'breed' laat aan concrete projecten ook toe om 'hun' brede school ook zo breed in te vullen als ze zelf willen. Enigszins richtinggevend hierbij zijn de interpretaties die Pirard et al. aanhalen (Pirard et al., 2004:207):

- Breed kan verwijzen naar een breed spectrum van **opvoedingsdimensies**, met het oog op een evenwichtige ontplooiing voor elk kind (cognitief, sociaal, emotioneel, fysiek, creatief, etc.). het is ook gerelateerd aan het '**levensbreed leren**'.
- Het slaat op het begrip 'brede zorg', weerspiegeld in een **breed aanbod van diensten** die zowel materieel, recreatief of welzijnsgebonden kunnen zijn.
- Het heeft betrekking op het samenbrengen van een **brede gemeenschap** rond de school, waarbij niet alleen kinderen maar ook ouders als doelgroep worden benaderd.
- 'Breed' kan ook '**breed-in-de-tijd**' zijn, waarbij de overgang van het ene onderwijsniveau naar het andere voor kinderen zo vlot mogelijk wordt gemaakt en de door leerkrachten opgebouwde kennis over kinderen wordt doorgegeven (de 'doorgaande' lijn).
- een **breed tijdvenster** als focus voor opvoeding (de zorg van de school beperkt zich niet tot de klassieke lestijden, maar spreidt zich uit over schooltijd en vrije tijd; cfr. de verlengde schooldag, dagarrangementen).

Naast bovenstaande betekenissen moet 'breed' echter ook opgevat worden in de zin van een brede betrokkenheid van sectoren. Pirard et al. (2004) waarschuwd reeds dat de ogen niet alleen naar het onderwijs gericht kunnen zijn voor de oplossing van allerlei maatschappelijke, persoons- en gezinsgebonden problemen. Die oplossingen kunnen wel groeien uit het onderwijs of door het onderwijs aangebracht worden, maar een school kan niet alleen voor een enige en zaligmakende oplossing zorgen, en dit is ook niet wenselijk.

Als de nieuwe uitdagingen waarmee scholen vandaag geconfronteerd worden meerdere dimensies hebben, dan moet ook het antwoord erop multidimensionaal zijn. Een structurele samenwerking tussen de school en verschillende maatschappelijke actoren lijkt dan ook een belangrijke voorwaarde voor een duurzame oplossing voor de complexe problemen waarmee scholen te maken krijgen.

1.3.3 (levensecht) leren binnen een brede school

Het hierboven beschreven 'levensecht leren' is van een bijzondere betekenis voor de brede school aanpak en meer bepaald voor de ruimtelijke invulling ervan. "*De verbinding tussen buiten- en binnenschools leren is immers het handelskenmerk van Brede School.*" (Joos et al., 2010b:9).

In de Verenigde Staten heeft men een overkoepelend concept voor het levensecht leren ontwikkeld. Met name gaat het hier om '**place- and community based education**'. Dit concept wil het leerproces sterker gaan wortelen in de lokale context. Met deze context wordt dan de unieke geschiedenis, omgeving, cultuur, economie, literatuur en artistieke expressie die eigen is aan een bepaalde plaats bedoeld. *Place- and community based education* komt er dus op neer dat de lokale gemeenschap een context voor het leren aanbiedt, waarbij leerlingen zich specifiek richten op de lokale noden en de gemeenschap op haar beurt het leren ondersteunt. Het is een methodiek die voor alle studieonderwerpen en disciplines kan toegepast worden, en gaat in die zin bijvoorbeeld verder dan 'milieueducatie'. *Place- and community based education* wil een brug slaan tussen het klaslokaal en de leefomgeving van studenten zodat hun

leerproces natuurlijker en betekenisvoller wordt. De impact van dit onderwijsconcept is dat mensen uit de lokale gemeenschap een rol krijgen in het onderwijs van kinderen en jongeren, en dat de relatie tussen de school en het sociaal leven dat de school omringt wijzigt. (Smith and Sobel, 2010)

Een gelijkaardige visie vinden we ook terug in het denken over de brede school in Vlaanderen. Het Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK) en Steunpunt Diversiteit en Leren omschrijven het 'leren' in een brede school' als het opdoen van gevarieerde ervaringen in complexe samenhang, actief en interactief, in voortdurende uitwisseling met de omgeving (Joos et al., 2010b:3,9). In Antwerpen bijvoorbeeld wordt er in het kader van de brede school gestreefd naar *"een krachtige en veelzijdige leer- en leefomgeving die maximaal de leeransen aangrijpt die ontstaan in de veelheid van stedelijke contexten"* (Afdeling algemeen onderwijsbeleid, 2009:7). Hierbij wordt de leefwereld van de jongeren en de omgeving als uitgangspunt genomen. Doordat deze leefwereld zo sterk plaats- en tijdsgebonden is kan er trouwens ook geen uniform model voor de Antwerpse brede school naar voren geschoven worden. Ook in Gent staat de wisselwerking tussen binnen- en buitenschools leren centraal in de invulling van hun brede school concept. Enerzijds worden de kennis en vaardigheden die een school aan kinderen wil meegeven versterkt door de ervaringen die kinderen buitenschools opdoen, maar anderzijds is het ook zo dat de ideeën, kennis en vaardigheden die kinderen buitenschools ervaren het leerproces in de school kunnen voeden. Dit heen-en-weer verkeer maakt expliciet deel uit van de Gentse benadering van de Brede School (Lecoutere, 2009, 2010).

Enkele voorbeelden:

Wijkreporters: jongeren en buurtbewoners maken in samenwerking met een sociaal-artistieke vereniging filmpjes over hoe zij de buurt zien en wat het voor hen betekent. Eén jongere - een politiek vluchteling - maakt bijvoorbeeld een filmpje om zijn oma in zijn land herkomst te tonen waar hij nu woont, hoe het daar is voor hem. Een filmmaker-buurtbewoner die Arabische kaligrafie kent werkt ook samen met de lokale seniorenwerking. Deze filmpjes worden tijdens gezamenlijke feestelijkheden getoond in de bibliotheek en het buurthuis. (Joos et al., 2010b)

Het **KTA Dendermonde, de VDAB en de Stedelijke Dienst voor Opvanggezinnen** slaan de handen in elkaar om te werken aan een versterking en uitbreiding van de kinderopvang. Men stelt vast dat te weinig leerlingen Kindzorg daadwerkelijk in de sector aan de slag gaan, en dat de nood aan kinderopvang (zowel langdurig als occasioneel) groot is. Er wordt samen een project uit de grond gestampt om een nieuwe locatie voor kinderopvang te openen, dat tegelijkertijd dienst kan doen als stageplaats voor de leerlingen. De leerlingen Kindzorg en Sociaal Technische wetenschappen plannen de inrichting van de locatie. Leerlingen Hout en Bouw worden ingeschakeld in de realisatie ervan. Over de opleidingen heen werken leerlingen samen aan de realisatie en opening van deze 'levensechte' kinderopvanglocatie, vanuit een reële verantwoordelijkheid voor het slagen ervan. De motivatie bij de leerlingen is groot: 'Want iets dat zal gebruikt worden betekent voor de leerlingen meer dan een muurtje metselen dat een half uur nadien weer wordt afgebroken'. (Joos et al., 2010b) en www.ond.vlaanderen.be/bredeschool

---

In het **brede school proefproject 'Nieuw Gent'** werken twee basisscholen (stedelijk en vrij net) met kinderen, leerkrachten, ouders, buurtbewoners en -organisaties samen aan de uitbouw van een buurtnetwerk en kunst en meertaligheid op school. De relatie tussen scholen en de buurt wordt versterkt door beide dichter bij elkaar te brengen. Concreet gebeurt dit onder andere door het 'Blokje om' kunstproject, waarbij leerlingen hun 'plek' in de buurt (een pad voor voetgangers, een flatgebouw Aurora, het frietkot, de wasserette, een grasplein tussen de appartementsblokken, stenen zetels) als inspiratie nemen om te

verbeelden via bijvoorbeeld film, dans, kleiwerk en muziek. Dit werd begeleid door de Projectgroep Nieuw Gent van 'Werken aan Onderwijs, Cultuur en Kunst (WOCK). De resultaten werden getoond aan leerkrachten, ouders en de buurtbewoners op een gemeenschappelijk toonmoment. Afsluiter was een wandeling langs alle plekjes in de buurt. Volgens één van de directies het beste 'brede school' moment. www.ond.vlaanderen.be/bredeschool

---

Wat zijn tenslotte de **ruimtelijke gevolgen** van dit levensecht leren in de brede school? We kunnen vaststellen dat er een verschuiving van de 'plaats van het leren' plaatsvindt. Smith en Sobel formuleren dit als volgt: *"agencies and work-places become potential sites for student learning, and adults who possess expertise in a multiplicity of areas can be invited to share their knowledge and skills with young people as well as their peers."* (Smith and Sobel, 2010:23). Buitenschoolse plaatsen maken deel uit van de plaatsen van het leren.

In die zin spreekt men van een '**brede leer- en leefomgeving**', waar het begrip 'omgeving' ruim geïnterpreteerd moet worden. School, speelplaats en schooltuin, buurt, straat, park en bos, museum en theater of de bedrijfswereld maken allen deel uit van de deze 'leer- en leefomgeving', waarbij verschillende actoren sterk betrokken zijn op het proces van het leren.

Het gaat om het besef dat kinderen en jongeren altijd en overal ontwikkelen en leren, en dat men al spelend leert en al lerend speelt. Kinderen hebben hierbij een **variatie aan omgevingen** nodig, die hen uitdagen om te spelen en te ontdekken. Hierdoor komen we dus tot de vaststelling dat ook buitenschoolse omgevingen bijdragen tot het creëren van een krachtige leeromgeving die kinderen en jongeren nodig hebben om zich maximaal te ontwikkelen.

2. BREDE SCHOOLCONCEPT IN EEN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

We kunnen er niet omheen dat de organisatorische en ruimtelijke invulling van het brede school concept een uitgesproken lokaal verhaal is. Hiermee bedoelen we het niveau van een specifieke school, een wijk of buurt. Maar ook het niveau van een gemeente of een stad spelen een belangrijke rol in het voeren van een brede school beleid. Dit wordt het meso-lokale niveau genoemd. Hoewel de brede school een lokaal verhaal blijkt te zijn, zien we dat in verschillende landen als de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Denemarken of België (Vlaanderen) toch andere accenten worden gelegd.

In onderstaande tekst nemen we de situatie in enkele landen onder de loep. Hierbij gaan we op zoek naar de inhoud die gegeven wordt aan het brede school concept, we bekijken de rol die het (overheids)beleid speelt in het verwezenlijken van die ambities en gaan tenslotte na hoe de brede school in die verschillende landen ook ruimtelijk wordt benaderd. Tot slot proberen we de verschillende landelijke aanpakken te vergelijken en een aantal relevante conclusies voor de Vlaamse context te trekken.

2.1 Verenigde Staten: de 'Community Schools'

2.1.1 Inhoudelijke aspecten

In de Verenigde Staten zien we sinds enkele decennia de opmars van de Community Schools. Initieel vooral in de grootsteden, met Chicago en New York als koplopers, maar nu ook steeds meer in middelgrote en kleinere gemeenschappen.

De Community School aanpak vertrekt vanuit de ambitie om de gemeenschap actief te betrekken bij het schoolgebeuren. Ze probeert ook oplossingen te bieden voor de 'externe sociale problemen' die leerlingen en families hebben zodat leerlingen optimaal kunnen presteren. De Community School wordt naar voren geschoven als een krachtig model om de leerprestaties van leerlingen, en in het bijzonder deze binnen de zogenaamde 'low-performing schools' op te krikken (Butler, 2010). De Community Schools zijn daarbij voornamelijk op samenwerking gericht ('partnership-driven').

Het beleid rond Community Schools wordt op de niveaus van steden, gemeenten en scholen vorm gegeven. De federale overheid kan wel richting geven en start ook speciale federale programma's op ter ondersteuning. In die optiek wordt het concept van de Community school momenteel mee gedragen door de Obama-administratie. In een interview over de hervormingen in het onderwijs stelt Arne Duncan, US Secretaris van Onderwijs dat het onderwijzen van kinderen en jongeren moet vertrekken vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid: *"And so we have to think of education as a shared responsibility, not just teachers, not just principals but parents, school boards, superintendents, states. We have to look at what everyone's doing to give every single child a chance to be successful."*⁵

De **Coalition for Community Schools**, een afdeling van het Institute for Educational Leadership is een netwerkorganisatie die zich richt op de ondersteuning van en de uitwisseling tussen community schools. De leden van deze organisatie komen uit verschillende beleidsdomeinen, werken op verschillende niveaus en vormen verschillende types van organisaties. In hun beschrijving van wat een 'community school' is, benadrukken ze de dubbele betekenis van het concept: een community school is volgens de coalition tegelijk een **plaats** en een **geheel van samenwerkingsverbanden** tussen de school en andere partners binnen een lokale gemeenschap. Doordat de community school zich tegelijkertijd richt op gezondheids-, sociale en onderwijsproblematieken denkt men een impuls te kunnen geven aan het leren, het familieleven en de lokale gemeenschap. Zo worden scholen het centrum van een gemeenschap

⁵ Copyright 2010 National Public Radio, Talk of the Nation, Neal Conan. Beschikbaar op www.npr.org/templates/transcript/transcript.php?storyId=126111829 (17.05.2010)

waarbij ze voor iedereen openstaan en functioneren als sociale knooppunten die ten dienste staan van leerlingen, gezinnen en buurtbewoners.

Typerend voor de community school is dat ze op elke plek anders kan zijn, maar volgens de coalition moet elke community school toch een aantal specifieke kwaliteiten hebben (Coalition for Community Schools, z.j.:2-3):

- Community School moet een **open school** zijn voor studenten, families en de gemeenschap, en dit tijdens en na schooltijd, zeven dagen per week, het hele jaar rond.
- Community schools worden **uitgebaat in partnerschap**, met de hulp van ouders, jongeren, leerkrachten en buurtbewoners.
- Ze beschikken over een **voor- en naschoolse 'leercomponent'**, waar leerlingen kunnen verder bouwen op schoolse ervaringen, hun blik verruimen, aan gemeenschapsopbouw doen en plezier kunnen maken.
- Een **'family support center'** maakt ook deel uit van een community school, om opvoedingsondersteuning aan te bieden, maar ook ondersteuning bij andere dienstverlening zoals werk, huisvesting, ...
- Een community school wordt ondersteund door een **multidisciplinair netwerk** van professionals van allerlei kunne die jonge mensen helpen om hun leven succesvol uit te bouwen. Door hun aanwezigheid worden scholen plaatsen waar men ongekende talenten en sterktes kan ontdekken.
- Tenslotte moeten community schools leerlingen ook helpen om **toegang te krijgen tot nieuwe kanalen van leren en zelfexpressie**.

In het bijzonder de verlenging van de schooltijden, en het zinvol invullen ervan, is een aspect van de Community Schools dat extra steun krijgt van de federale overheidsprogramma's. Deze programma's zijn voornamelijk gericht op de scholen waar veel leerlingen uit kansarme milieus komen en de schoolresultaten laag zijn. Het programma *'21st Century Community Learning Centers'* is bijvoorbeeld opgestart voor de ontwikkeling van naschoolse activiteiten voor dergelijke leerlingen. Het programma omvat drie aspecten: de begeleiding rond studiegerelateerde aspecten, verrijgingsactiviteiten, en activiteiten gericht op de families van de deelnemende kinderen.

What Happens in a Community School?

In a community school, youth, families and community residents work as equal partners with schools and other community institutions to develop programs and services in five areas:

Quality education — *High-caliber curriculum and instruction enable all children to meet challenging academic standards and use all of the community's assets as resources for learning.*

Youth development — *Young people develop their assets and talents, form positive relationships with peers and adults, and serve as resources to their communities.*

Family support — *Family resource centers, early childhood development programs, and coordinated health and social services build on individual strengths and enhance family life.*

Family and community engagement — *Family members and other residents actively participate in designing, supporting, monitoring and advocating quality activities in the school and community.*

Community development — *All participants focus on strengthening the social networks, economic viability and physical infrastructure of the surrounding community.*

A community school differs from a traditional school because the various partners are not conducting business as usual. They are working together toward common results; changing their funding patterns; transforming the practice of their staffs; and working creatively and respectfully with youth, families and residents to create a different kind of institution.

What happens in a Community School? (Coalition for Community Schools, z.j.:4)

2.1.2 Ruimtelijke aspecten

De Coalition for Community Schools stelt voorop dat om een Community School te verwezenlijken er niet noodzakelijk een nieuw gebouw nodig is. Een creatieve aanpak met het bestaande gebouw is ook een goed startpunt: “... *this not necessarily needs to be all new built, we need to look more into what we have now and what we can all contribute to improve the situation of children, parents and communities. We need to start thinking outside the box.*” (Interview met S. Shital, Coalition for Community Schools, juni 2010).

De **relatie met de buitenwereld** wordt alleszins als de kern voor de ruimtelijke vertaling van de community school beschouwd, wat zich uit in een **architectuur van ‘openheid’**. Hierbij moet het gebouw open zijn naar de buitenwereld toe (het gebouw moet een plaats worden waarin uiteenlopende activiteiten kunnen plaatsvinden), maar evengoed een stimulans geven aan het denken ‘met een open geest’. Verder moet er vooral veel aandacht gaan naar de kwaliteit van de buitenruimte, vooral dan in dichte stedelijke weefsels waar groenruimte beperkt is. Deze buitenruimtes van scholen moeten ook publieke ruimtes worden en toegankelijk zijn voor de gemeenschap die de school omringt (ibidem).

Ook vanuit de architectuurwereld in de Verenigde Staten zijn er enkele initiatieven om mee te denken over de toekomst van het schoolgebouw van de 21ste eeuw. In **stedelijk gebied** ziet men evoluties naar zowel een verenging, als een verbreding. Scholen worden kleiner en gaan zich specialiseren in bijvoorbeeld leerlingen met interesses in kunsten, of techniek. Scholen worden *community learning centers*, en gaan een integrale dienstverlening aanbieden voor kinderen en families. In **suburbaan gebied** worden scholen samen met andere functies omgevormd tot de nieuwe *village greens*, waar educatieve, recreatieve en artistieke mogelijkheden voor alle leeftijden worden aangeboden (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006). Ruimtelijk wordt dit in sommige gevallen vertaald in wat *academic villages* genoemd wordt: een combinatie van functies waaronder een school.

De American Architecture Foundation heeft in 2005 een ‘**Great Schools by Design**’ programma opgestart. Het programma vertrekt vanuit de vaststelling dat het Amerikaanse schoolgebouw van de 21ste eeuw nood heeft aan innovatie, mede vanuit de veranderende rol die de school speelt in de lokale gemeenschap (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006:3). Dit heeft geleid tot het formuleren van acht aanbevelingen die vorm moeten geven aan het ontwerpen van de school van de toekomst (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006:7-9):

1. Schoolgebouwen moeten verschillende onderwijsmethodieken en -stijlen kunnen ondersteunen
2. Een goede integratie van ICT die het leren bevordert
3. Schoolgebouwen die een kleinschalige schoolcultuur belichamen
4. Ondersteunen van buurtscholen
5. Schoolgebouwen moeten ankerpunten binnen de lokale gemeenschap worden
6. Gebruikers, buurtbewoners en andere belanghebbenden moeten in het planningsproces betrokken worden
7. Schoolgebouwen moeten gezond, comfortabel en flexibel te gebruiken zijn
8. Innovatie in het ontwerp van klassen en schooluitrusting

Het debat rond het bouwen van Community Schools in de Verenigde Staten wordt tenslotte ook gevoed door **financiële argumenten**. Investerings met publieke gelden moeten immers ook zoveel mogelijk rendement opleveren voor andere ‘niet-schoolgaande’ doelgroepen. Stevenson (2006) stelt zelfs dat als scholen geen meer betekenisvolle rol gaan spelen in het leven van degenen die geen schoolgaande kinderen (meer) hebben, de besteding van belastingsgeld aan onderwijs steeds moeilijker te

verantwoorden valt (Stevenson in: American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006:5). Dit argument wordt nog versterkt vanuit de demografische vaststelling dat de zogenaamde 'babyboom-generatie' op de vooravond van haar pensioen staat, en het nog moeilijk te verdedigen zal zijn dat publieke infrastructuur 's avonds, in de weekends en in de vakanties, niet open zou staan voor die steeds groter wordende groep senioren.

We zouden kunnen stellen dat niet-onderwijsactoren (de 'gemeenschap') hier in zekere zin 'beslag' leggen op publieke schoolinfrastructuur. Dit lijkt te leiden tot een algemene consensus dat de toekomst voor publieke schoolgebouwen ligt in het faciliteren van **gedeeld gebruik of de ontwikkeling van gemeenschappelijke gebouwen**⁶ of campussen. In dit verband kunnen we verwijzen naar een conceptueel denkkader, ontwikkeld door het *21st Century School Fund and Center for Cities & Schools* dat scholen en hun partners in staat moet stellen om schoolgebouwen met succes gemeenschappelijk te gebruiken. De onderzoekers maken hierbij een onderscheid in de beweegredenen voor het gedeeld gebruik:

- 'civic use': het occasionele gebruik van schoolgebouwen door organisaties, buurtbewoners of individuen voor gemeenschapsactiviteiten of evenementen.
- 'joint use for youth development': de gebruikers hebben het welzijn van de schoolgaande jeugd voor ogen.
- 'joint use for community well-being': de gebruiker heeft de ruimere groep van de buurt of wijk voor ogen, en niet alleen de leerlingen en hun families. Een voorbeeld hiervan is een polikliniek in de school.
- 'real estate joint use': er is geen relatie met de werking of doelstelling van de school, de leerlingen, families of buurt, enkel de interesse om de ruimte van de school te gebruiken.(Filardo et al., 2010:2)

Dit is opgenomen in het onderstaand denkkader onder 'joint use types/scenario's'. Daarnaast maakt men ook een onderscheid in de frequentie van het gebruik en de type gebruiker.

---

⁶ Men verwijst hier naar 'Joint use of public school buildings' (gedeeld gebruik) of 'Joint development' (ontwikkeling van gemeenschappelijke gebouwen') FILARDO, M., VINCENT, J. M., ALLEN, M. & FRANKLIN, J. 2010. Joint use of public schools: A framework for a New Social Contract. Washington DC: 21st Century School Fund and Center for Cities & Schools.

PUBLIC EDUCATION USE: the primary uses for public school buildings and grounds

JOINT USE: The use of school district controlled, owned or utilized facilities by a non-district entity.

JOINT DEVELOPMENT: Two or more entities partnering to plan, site, design, and/or build a new school or renovate an existing school to better support the joint use of the building and/or land.

JOINT USE TYPES / SCENARIOS

There are multiple joint use "scenarios" that can often occur at the same time, in the same school.

- **SHARED USE:** When the space is used by the school during school hours and by a non-school user after school hours. For example, a classroom for instruction during the school day and for after school program activities after school.
- **DEDICATED USE:** When a school space is exclusively available to the outside entity during the school day and after school. For example, an after-school office or storage area.
- **CIVIC USE:** The occasional joint use of school buildings and grounds by individuals, groups, or organizations. For example, use of schools for voting, community meetings, special events, as emergency shelters, as well as the casual use of grounds by the public of recreational use.
- **REAL ESTATE JOINT USE:** Use, either shared or dedicated where the user seeks no relationships with the school or its families but desires access to the location and space in the school.

JOINT USE SCHEDULING: Use by non-school users also differs in the amount of time, or scheduling, during which the use takes place. These scheduling types can be either shared or dedicated use.

- **DROP-IN USE:** When the space is made available for informal, drop-in activities. In this case, the user does not reserve the space in advance. Usually, spaces are made available for drop-in use during specified hours.
- **ONE TIME USE:** When a school space is available to the outside entity during the school day and/or after school for one specific period of time on a single day. Typically, the user has reserved use in advance.
- **REPEATED USE, SHORT-TERM:** When a school space is available to the outside entity during the school day and/or after school for a specified number of hours over a longer period of time (e.g., multiple days, weeks or months).
- **LONG TERM LEASE USE:** When a school space is available (often exclusively) to the outside entity during the school day and/or after school over a longer period of time (e.g., months of years).

JOINT USER TYPES

- **INDIVIDUALS:** Persons, generally residents of a community, who have access to exterior spaces, such as play equipment, athletic fields or courts, and open space for personal use.
- **CIVIC GROUPS:** Individuals, groups, or organizations, who seek occasional use of school buildings and grounds for activities or events such as polling stations, community meetings, and special events.
- **Other Public Agencies:** A public agency that is not part of the school district that may offer programs, need to lease space and offer no program connection to the school, and/or may seek joint development with ongoing joint programming.
- **PRIVATE NON-PROFIT ORGANIZATIONS:** The use of school buildings and/or grounds by a non-profit organization such as after-school programs, health clinics, or adult education classes.
- **PRIVATE FOR-PROFIT CORPORATIONS:** The use of school building and/or grounds by a private for-profit corporation, either for education-related work such as a private testing service or unrelated work such as private offices.

Conceptueel kader om 'joint use' voor schoolgebouwen te definiëren. Het geeft verschillende types, frequenties en gebruikers aan die kunnen voorkomen. (Filardo et al., 2010)

In **Los Angeles** is het initiatief voor het bouwen van 'joint-use facilities' vooral uit het middenveld ontstaan, namelijk uit burgerlobby's en het verenigingsleven. Volgens de directeur van het programma School Facilities Planning is het bouwen van nieuwe scholen voor meervoudig gebruik niet meer dan logisch, omdat het overduidelijk geen zin heeft te investeren in alleenstaande schoolgebouwen (21st Century School Fund and Brookings Greater Washington Research Program, 2004:11). Er wordt een grootschalig nieuwbouwprogramma van 60 schoolgebouwen gepland, die aangepast moeten zijn om ze vlot open te stellen voor de gemeenschap. Dit speelt zich vooral af op het niveau van inplanting, doordat ontwerpers turnzalen, gemeenschapslokalen, en polyvalente zalen zoveel mogelijk aan de rand van de site lokaliseren (21st Century School Fund and Brookings Greater Washington Research Program, 2004:11).

Een mooi voorbeeld van 'a school as a community centre' is de **John A. Johnson Achievement Plus School in St. Paul, Minnesota**. Een samenwerkingsverband voor de herbestemming van een verlaten schoolgebouw heeft een belangrijke impuls gegeven aan de wijk. De school is samen met een YMCA onder één dak gehuisvest. In de school is er ook een crèche, een polikliniek en een ruimte voor volwassenenonderwijs opgenomen. Sinds de opening blijken de resultaten van de leerlingen significant verbeterd te zijn (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006).

Samenwerking op het vlak van inhoud en gebouwen worden gerealiseerd in de **Interdistrict Downtown School in Minneapolis**. De focus van dit project ligt op multicultureel en experimenteel leren en de school heeft daarvoor een samenwerking aangegaan met lokale organisaties en bedrijven. De school is gebouwd op een uitgebate parkeergarage, en gebruikt de bestaande sportinfrastructuur van de nabijgelegen YMCA en van de publieke bibliotheek. Dit bespaarde de school niet alleen constructiekosten, maar heeft ook geleid tot nieuwe samenwerkingsverbanden en een nieuwe aanpak van leren (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006).

De "**Zoo School**" in **Minnesota** is een voorbeeld van een succesvolle samenwerking tussen een school en de Zoo van Minnesota. De school biedt via die samenwerking een milieugeoriënteerd, praktijk- en projectgericht curriculum aan waarbij het ten volle gebruik maakt van de omgeving van de school, en in het bijzonder de zoo, als leerplek (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006).

De **Hartford School Campus, Connecticut** is ontstaan door het samenbrengen van 4 publieke scholen van verschillende niveaus op een campus: een Montessori school, een middenschool en twee secundaire scholen in wetenschappen en kunsten. Op de campus is ook een kunstencentrum, een Boys and Girls Club en een jeugdbeweging (scouting) gehuisvest (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006).

Rosa Parks School uit Portland, Oregon, opende in 2007 zijn deuren in één van de armste wijken uit de stad. Deze community school is het centrum van een educatieve campus gebouwd in samenwerking tussen Portland Public Schools, het Departement van Huisvesting van Portland, the Boys and Girls Club en een gemeenschapscentrum. De community school biedt een ruim aanbod aan diensten, zonder de kleinschaligheid van leeromgeving in gedrang te brengen, en is opgevat als een duurzaam gebouw (Gold LEED certificaat). De school is opgevat als 4 'huizen' met elk 125 leerlingen, 5 klassen, een gemeenschappelijke ruimte en ondersteunende ruimtes. Om tegemoet te komen aan de

nood aan familiale participatie/betrokkenheid, is aan de gemeenschappelijke inkom een meet en greet, opvoedingscentrum en mediatheek opgenomen. Andere partners op de campus bieden een programma voor kleuters, jeugd, volwassenen en ouderen aan, en algemene gezondheidsondersteuning. Kunst- en computerklassen, refter en keukens worden gedeeld met andere partners op de campus.

In 2007 won de school een prestigieuze prijs (Richard Riley Award) omdat ze het best de trend van 'schools as centers of communities' verwezenlijkt, en een kracht is in de creatie van samenwerkingsverbanden die achtergestelde wijken doet heropleven. De jury was onder de indruk van "the complexity of the project and the reality that the Rosa Parks School is part of a larger vision of community and *community building*". (www.richardrileyaward.org)

2.2 Verenigd Koninkrijk: 'Extended Schools'

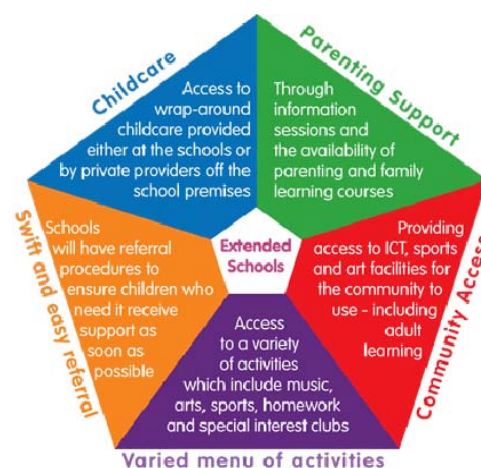
2.2.1 Inhoudelijke aspecten

In het Verenigd Koninkrijk is er door de voormalige Labour-regering actief beleid gevoerd om netwerken van samenwerking rond kinderen en jongeren te creëren. Hieronder beschrijven we kort dit beleid wegens het belang ervan voor de uitvoering van de brede school in het Verenigd Koninkrijk.⁷

In navolging van de Green paper 'Every Child Matters' (Department for Education and Skills, 2003) werd in 2004 een overheidsprogramma opgestart dat in essentie gericht was op het welbevinden van kinderen van 0 tot 19 jaar en tot doel had om de dienstverlening ten behoeve van deze kinderen en jongeren te optimaliseren. Om de doelstellingen rond gezondheid, veiligheid, ontspanning, talentontwikkeling en economisch welzijn te bereiken moeten organisaties die zich richten tot kinderen –van ziekenhuizen tot scholen, van de politie tot vrijwilligersorganisaties- op nieuwe manieren gaan samenwerken, informatie delen en teams gaan vormen (CABE, 2007:14).

Om scholen ten volle te kunnen betrekken bij het 'Every Child Matters'-programma, werd er in 2004 een 'extended-schools'-programma opgestart. Een extended school voorziet in een waaier van diensten en activiteiten die ook buiten de gewone schooluren kunnen plaatsvinden. Deze diensten moeten tegemoet komen aan de noden van de kinderen, hun families en de bredere gemeenschap (Department for Education and Skills, 2003). Het 'extended schools'-programma voorziet dat tegen 2010 alle scholen een basispakket van diensten moesten aanbieden, namelijk:

1. Een gevarieerd aanbod aan activiteiten, zoals huiswerkbegeleiding, spel en recreatie, sport, muziek, kunst of vrijwilligerswerk voor basis en secundair onderwijs
2. Kinderopvang tussen 8.00 - 18.00
3. Ondersteuning van ouders
4. Vlotte en gemakkelijke toegang tot gespecialiseerde dienstverlening zoals taal- en spraak begeleiding
5. Openstellen van faciliteiten van scholen voor onder andere: volwassenonderwijs, ICT en sportactiviteiten.

De invulling van dit basispakket van diensten moet inspelen op de lokale behoeften. Scholen kunnen ervoor kiezen om de dienstverlening zelf te organiseren, in clusters te gaan werken of lokale dienstverleners in te schakelen. Er wordt wel vooropgesteld dat scholen die deze laatste aanpak volgen, zullen moeten gebruik maken van een 'multi-agency' aanpak, een samenwerking tussen verschillende instellingen dus. Van scholen wordt ook verwacht dat ze samenwerken met hun lokale overheid, waar een *extended schools adviser* hen kan begeleiden bij de uitvoering van hun project.

Het 'extended schools'-programma verliep langs een groeitraject met als einddoel om van alle scholen in 2010 een **Full Service Extended School** te maken. Het was de bedoeling dat een dergelijke school in samenwerking met haar partners dan alle aspecten van het basisaanbod kan realiseren. Het 'extended

⁷ Bij het schrijven van deze bijdrage is niet helemaal duidelijk hoe dit beleid verder zal gezet worden. Het Department for Education van de Britse overheid heeft in November 2010 een 'Schools White Paper' opgemaakt waarin de klijtlijnen voor het toekomstige beleid rond onderwijs in worden uitgezet. We bekijken op het einde van deze sectie hoe dit een impact zal hebben op de realisatie van de extended schools in het Verenigd Koninkrijk.

schools'-programma is een aanpak waarbij de nationale overheid de verwachte output vastlegt, een inhoudelijk kader heeft opgemaakt en middelen heeft vrijgemaakt voor de realisatie. Dit neemt echter niet weg dat de scholen en hun partners nog steeds over heel wat bewegingsvrijheid en interpretatiemogelijkheden beschikten om het programma lokaal vorm te geven. Voor de implementatie van het programma werd voor de periode 2008-2011, 1 miljard pond vrijgemaakt, zowel voor de opstart als het verderzetten van de samenwerking (Department for Children Schools and Families, 2009a).

2.2.2 Ruimtelijke aspecten

Naast het inhoudelijk beleid over de *extended school*, waren er ook een aantal scholenbouwprogramma's opgestart, waar de *extended school* agenda mee in opgenomen werd. Hieronder bespreken we kort deze initiatieven:

- **Co-Location Fund**

Het Co-Location Fund is een overkoepelend investeringsfonds van de overheid dat bouwprojecten ondersteunt die gericht zijn op de gezamenlijke huisvesting van lokale voorzieningen. Het fonds wil door co-location barrières tussen lokale organisaties wegwerken om op die manier 'multi-agency working' te bevorderen. Dit gebeurt door te investeren in projecten die verschillende voorzieningen op een innovatieve manier bij elkaar brengen, zodat beter aan de lokale behoeften kan worden beantwoord (www.teachernet.co.uk).

Het Co-Location Fund is in het leven geroepen vanuit een nood naar een meer integrale dienstverlening naar kinderen, jongeren en families en naar effectievere en efficiëntere samenwerking tussen lokale diensten. Het samen gehuisvest zijn wordt hierbij ervaren als ondersteunend voor de samenwerking en integrale dienstverlening, en niet als een doel op zich (Department for Children Schools and Families, 2009b).

Binnen het fonds kunnen twee soorten projecten extra middelen krijgen. Enerzijds is er de mogelijkheid om een extra bijdrage te geven aan een bestaand investeringsproject, waarbinnen het extra geld aangewend kan worden om co-location mogelijk te maken. Anderzijds kan er ook geïnvesteerd worden in kleinschalige, op zich staande projecten. Het ging om een éénmalige oproep naar projecten in 2009, met uitvoeringstermijn tot 2011.

- **Building Schools for the Future**

Het 'Building Schools for the Future'-programma (BSF), is een grootschalig nationaal transformatieprogramma voor **secundaire scholen** dat in 2005 door de nationale overheid werd opgestart. De uitvoering van dit omvangrijke programma, en daarbij ook de ondersteuning van lokale overheden, is in handen van het nationaal adviesorgaan 'Partnerships for Schools' (PFS).

Het BSF-programma gaat om meer dan alleen nieuwe schoolinfrastructuur, maar ook om een ware transformatie van het secundair onderwijs. Het verbreden van elke secundaire school tot een 'gemeenschapsvoorziening' is expliciet opgenomen in de doelstellingen van het programma.⁸ Elke BSF-school zal daarom een 'extended school' zijn die gemeenschappelijk te gebruiken voorzieningen huisvest als een sportzaal, een bibliotheek, een zorgcentrum of ICT-infrastructuur. BSF-scholen gaan zo als het hart van de gemeenschap functioneren en kunnen een impuls geven

---

⁸ Alle doelstellingen binnen het BSF-programma zijn: (1) Omvorming van onderwijzen en leren; (2) Grotere samenwerking tussen scholen binnen regionale netwerken; (3) Ontwikkeling van vernieuwende methodes om arbeidskrachten om te scholen; (4) Ontwikkeling van ICT voor het onderwijs; (5) Verbetering van de fysieke omgeving; (6) Verbreding van scholen tot gemeenschapsvoorziening; (7) Veiligstellen van een omvattende schoolcultuur. (www.teachernet.gov.uk).

aan stadsontwikkeling en wijkverbetering. De school werkt met de lokale gemeenschap en partnerorganisaties samen om te bepalen welke diensten het meest nodig zijn (CABE, 2007:16).

De ruimtelijk-architecturale vertaling van de extended school, wordt uitvoerig beschreven in de gids '**Designing for Extended Schools**'. Hierin wordt gesteld dat scholen niet moeten wachten op grote investeringsprogramma's om een bredere dienstverlening via het extended school programma op te starten. Ze kunnen dit doen door gebruik te maken van bestaande ruimtes buiten de schooltijden, het openstellen van hun sport- en kunstfaciliteiten voor partners, het herinrichten van bestaande ruimtes om een aanbod te bieden tijdens de schooltijden, of grotere uitbreidingen om aanvullende diensten te kunnen aanbieden (Wright, 2006:9). Volgende aandachtspunten voor de planning en ontwerp van extended schools werden hierin opgenomen (Wright, 2006:32-45):

- De rol van de lokale overheid om synergie op het vlak van gebouwen te realiseren
- Inplanting (toegang, bewegwijzering, parking en omgevingsaanleg)
- Interne planning (gebruik van het gebouw, veiligheid en synergie, scenario's uittesten, flexibiliteit, clustering van functies)
- Toegang en veiligheid (toegang, integrale toegankelijkheid, veiligheid)
- Ondersteunende ruimtes (ontmoeting- en sociale ruimtes, berging)
- Management (investeringskosten en gebruikskosten, afwerking, ICT)

• **Commission for Architecture and Built Environment**

De Commission for Architecture and Built Environment (CABE) is een Britse organisatie die door de overheid werd gefinancierd om onder andere advies te verlenen inzake onderwijsarchitectuur binnen het BSF-programma. CABE formuleerde in het kader van zijn opdracht advies over de veranderende rol van de school en het schoolgebouw in de huidige samenleving. Hierbij werd expliciet de link gelegd naar de extended schools agenda. Hun benadering van de scholenbouw vertrekt sterk vanuit de ruimtelijke context. CABE stelt een meer strategische manier van denken voor over hoe scholen zich best sociaal en ruimtelijk kunnen inpassen in een lokale gemeenschap en het stedelijk weefsel. Er moet verder gekeken worden dan het gebouw alleen. De blik moet ook gericht zijn op de bijdrage die het schoolgebouw kan leveren voor de leerlingen en de omringende gemeenschap (CABE, CABE Briefing paper: schools in de community, unpublished paper, 2009:1).

CABE onderstreept dat men zo vroeg mogelijk in het ontwerpproces rekening moet houden met de 'extended services' agenda. Ze stellen het **flexibel gebruik** van bepaalde ruimtes voor zoals de schoolhal, de eetruimte of gespecialiseerde muziek- en IT-lokalen. Wat ze wel willen vermijden is dat kinderen de hele schooldag lang in eenzelfde omgeving verblijven, en men raadt aan dat er voldoende **variatie in leer, speel- en werkomgevingen** aangeboden moet worden. (CABE, 2010:23)

CABE stelt volgende aandachtspunten voor met betrekking tot het ontwerpen van scholen met 'extended services':

1. **Participatie van belanghebbenden.** De gemeenschap en buurt moeten in een zo vroeg mogelijk stadium betrokken worden bij het plannings- en bouwproces. Het moet duidelijk zijn dat het goed functioneren van de school de prioriteit is, en dat de ontwerp oplossingen voor alle partijen moeten werken.
2. **Toegang en veiligheid.** Er moet duidelijk worden aangegeven welke delen van het gebouw tijdens de schooldag toegankelijk zullen zijn voor derden. De ingang tot het schoolgebouw is

essentieel voor een inclusief, verwelkomend gebouw, terwijl er ook over de veiligheid van de kinderen moet worden gewaakt.

3. **Flexibiliteit.** Bij de ruimtelijke organisatie van het gebouw moet men rekening houden met het gebruik van het gebouw in een aantal verschillende situaties en op verschillende tijdstippen van de dag en van de week.
4. **Management en exploitatiekosten.** Een school die intensief gebruikt wordt zal meer onderhevig zijn aan slijtage. Het gebouw moet daarom duurzaam zijn en gemakkelijk te onderhouden. Dat kan misschien de investeringskost verhogen, maar zal op de lange termijn geld uitsparen. (CABE, 2010:23)

2.2.3 Huidige stand van zaken

Ten gevolge van de regeringsswissel in het Verenigd Koninkrijk in 2010 werden enkele koerswijzigingen doorgevoerd die een significante impact zullen hebben op de uitvoering van het 'extended school'-programma in Engeland.

Het *Building Schools for the Future* programma (BSF) werd stopgezet. Hiermee wilde men in de eerste plaats besparingen realiseren, maar men vond het programma ook te complex. Men beweerde dat er het voorbije decennium enorme bedragen werden gependeed aan scholenbouw, maar dat veel van deze investeringen te weinig rendeerden door de bureaucratische inslag van het BSF-programma (Department for Education, 2010). De projecten van de BSF-prioriteitenlijst die al lopende waren zullen wel worden afgehandeld.

CABE werd ondertussen opgedoekt (2011). De organisatie zal haar rol zoals ze nu bestond niet meer kunnen spelen in het sensibiliseren en adviseren rond kwalitatieve scholenbouw.

In tegenstelling tot de drastische stopzetting van BSF en CABE, blijft het plan om de samenwerking tussen verschillende instellingen te bevorderen hoog op de agenda staan. De Schools White Paper stelt hierbij duidelijk dat de nationale overheid *"will rely on schools to work together with voluntary, business and statutory agencies to create an environment where every child can learn, where they can experience new and challenging opportunities through extended services, and where school buildings and expertise are contributing to building strong families and communities"* (Department for Education, 2010:29). Men wil dus blijven streven naar scholen die nauw samenwerken met andere actoren zodat kinderen ten volle kunnen genieten van allerhande 'brede' voorzieningen en er gewerkt kan worden aan sterke gezinnen en gemeenschappen. De extra middelen die eerder voorzien waren op het nationale niveau zijn niet meer specifiek gericht op de realisatie van *extended schools*, maar worden nu opgenomen in het algemeen budget ter ondersteuning van scholen. De scholen hebben zelf de vrijheid om deze aan te wenden ter ondersteuning van hun werking. (www.education.gov.uk)

Overkoepelend Masterplan voor de herinrichting van Deptford met onder andere nieuwe woningen, en nieuw station, verbouwing van het zwembad, en de 'Deptford Lounge' met de Tidemill School.

Zicht op de Deptford Lounge vanop Giffin Square.

*** Tidemill School in the London Borough of Lewisham. Dit project maakt deel uit van een groter masterplan voor de herwaardering van de wijk Deptford en is deels gefinancierd door het co-location fund. Deptford is een wijk bekend om zijn multiculturaliteit en voedingsbodem voor artistiek talent.

Het masterplan omvat de verplaatsing van de basisschool naar een centraal deel van de buurt, aan het Giffin Square. Op de huidige schoolsite worden nieuwe woningen, zowel sociale als markt woningen gebouwd.

Het project behelst:

- de lagere school
- De Deptford Lounge (bibliotheek en buurtcafé),
- een Acces-point (dienstverleningspunt van de lokale overheid)
- ontmoetingsruimtes
- artiestenstudio's
- woningen

De schoolruimtes zoals de gymzaal, het sportveld (op het dak), eetruimte, muziekrimte, keuken worden na de schooluren opengesteld voor andere gebruikers.

De school is als L-vorm geplaatst rond een grote speelplaats, zodat alle klaslokalen direct toegang hebben tot de buitenruimte. Aan de kant van de spoorweg bevinden zich de artiestenstudio's en de woningen, aan de zuidkant de gemeenschapsfuncties. De complexe stapeling van functies, zoals het wonen en de school, maakten dat de ontwerpers extra aandacht moesten besteden aan privacy, toegang en ontsluiting en tijdsplanning.

Vogelperspectief. Bron: PTEa architecten (UK).

2.3 Nederland: gelijklopende ontwikkelingen in inhoud en huisvesting

2.3.1 Inhoudelijke aspecten

De brede school heeft al sinds ruim een decennium ingang gevonden in het Nederlandse onderwijslandschap. De brede school is ook hier in eerste instantie een samenwerkingsverband tussen verschillende partners waarbij het kind centraal staat. In dit samenwerkingsverband wordt er een netwerk van zorg en opvoeden gecreëerd rond kinderen en jongeren (www.bredeschool.nl).

Uit enkele definities van de Nederlands brede school (Studulski, 2007:9) kunnen we opmaken dat het steeds gaat om een integrale en intersectorale aanpak om de leer- en ontwikkelingskansen van kinderen te verbeteren, waarbij scholen en instellingen in de buurt met elkaar een samenwerkingsverband aangaan.

De **eerste ‘generatie’** brede scholen in Nederland ontstond voornamelijk op initiatief van steden en gemeenten, in het kader van het grote steden- en (onderwijs) achterstandsbeleid. De Community Schools in Amsterdam, de Vensterscholen in Groningen en de Forumscholen in Utrecht waren de belangrijkste voorlopers. Deze voorlopers van de brede school werden al snel zo succesvol, dat het idee van brede scholen deel begon uit te maken van het beleid van de Rijksoverheid. Daarnaast werd het concept ook verder verspreid via de eigen initiatieven van scholen en gemeentes. Al bij de eerste generatie brede scholen zien we een combinatie van inhoudelijke en infrastructurele aspecten, en die trend is zich blijven doorzetten.

De motieven voor de start en de bouw van de brede scholen is sterk geëvolueerd doorheen de jaren. De **latere generaties** brede scholen gingen een ruimer aanbod aan voorzieningen integreren, en verschillende inhoudelijke accenten leggen. In 1999 werd een eerste inventarisatie van de bestaande brede scholen opgemaakt, en op basis hiervan werden volgende profielen onderscheiden: het onderwijsachterstandenprofiel, het verrijkingprofiel, het zorgprofiel, het opvangprofiel en het wijk- en buurtprofiel (van der Grinten et al., 2007:84). In de praktijk komt een combinatie van verschillende profielen natuurlijk ook voor.

In het creëren van het beleid rond brede scholen is de rol van steden en gemeenten essentieel. Aansluitend daarop wil de Rijksoverheid een ‘faciliterend beleid’ voeren. Een aantal gerichte beleidsinitiatieven hebben meegeholpen aan de uitbreiding van het concept:

- Men voorzag in extra investeringen voor brede scholen door middel van ‘**gekleurde subsidies**’
  - Brede school werking en personeel (bijvoorbeeld via de Combinatiefuncties⁹)
  - Infrastructuur (Beleidskader Sport, Bewegen en Onderwijs¹⁰ en Regelingen Huisvesting Brede Scholen¹¹ in 2006 en 2009).
- Acties voor **kennisuitwisseling en sensibilisering** vanuit de rijksoverheid, bijvoorbeeld door de oprichting van het ‘Landelijk Steunpunt Brede school’ en het ‘Netwerkbureau Kinderopvang’.¹²
- De **motie Bos-Aertsen** bepaalde dat scholen verplicht zijn om zich te organiseren om voor- en naschoolse opvang aan te bieden. Dit kan ondermeer via de brede school.

⁹ Een combinatiefunctie is een functie waarbij een werknemer te werk gesteld wordt in twee werkvelden/sectoren (onderwijs, sport, cultuur). Via de ‘Impuls brede scholen, sport en cultuur’ worden tussen 2008-2012 2250 combinatiefuncties gecreëerd. www.combinatiefunctie.nl

¹⁰ Middelen binnen dit beleidskader kunnen ook besteed worden aan innovatie op het gebied van accommodaties (renovatie, inrichting, beheer en gebruik). Meer info op: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2008/10/14/beleidskader-sport-bewegen-en-onderwijs.html>

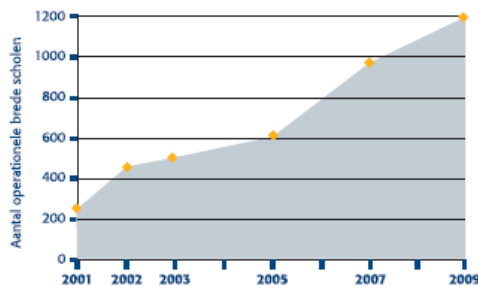
¹¹ Regeling ‘stimulering aanpassing huisvesting brede scholen en aanpassing sportaccommodaties in verband met multifunctioneel gebruik’ (2006). Er werd 35,7 miljoen euro uitgetrokken voor aanpassingen aan brede scholen en 9,9 miljoen euro voor aanpassingen aan sportaccommodaties. Er wordt een sterke bijdragen vanuit de gemeentes gevraagd om tot gecofinancierde projecten te komen. In de Regeling voor het ‘stimuleren en aanpassen van huisvesting tot brede scholen’ (2009) werd opnieuw 28 miljoen voorzien.

¹² Websites: www.bredeschool.com en www.netwerkbureaukinderopvang.nl

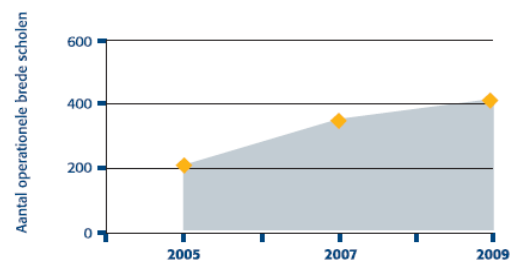
In opdracht van het Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) maakt de organisatie Oberon tweejaarlijks een 'Jaarbericht Brede scholen' op. Hierin worden de belangrijkste trends en evoluties in kaart gebracht op basis van een ruime bevraging van de scholen, zowel primair als voortgezet onderwijs. Het Jaarbericht 2009 onderscheidt een achttal trends¹³ (Oberon, 2009), waaronder:

- **Het aantal brede scholen zit in stijgende lijn.** In 2009 waren er al ruim 1200 brede scholen in het primair onderwijs, en 400 in het voortgezet onderwijs.¹⁴ Dit betekent dat een kwart van de scholen in het primair onderwijs, en een derde uit het voortgezet onderwijs opereren in een 'brede school verband'. In maar liefst 88% van de gemeentes bestaan er al één of meerdere brede scholen.

Figuur 1.4 Aantal brede scholen in het primair onderwijs volgens gemeenten (n=387)

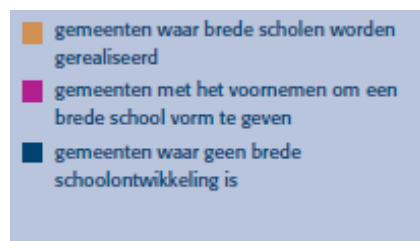
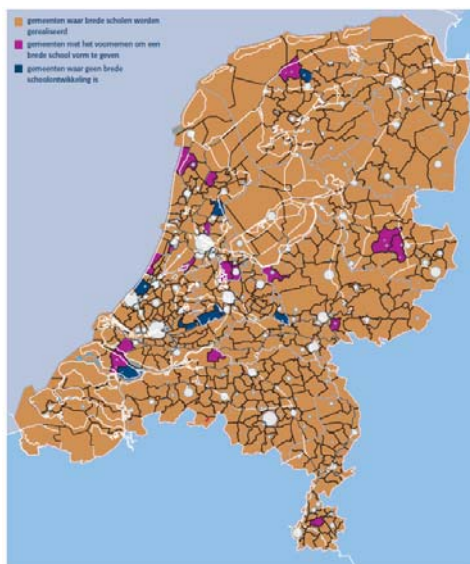

Figuur 1.5 Aantal operationele brede scholen in het voortgezet onderwijs (n=623)

Jaarbericht Brede school 2009, Het aantal brede scholen zit in stijgende lijn: primair onderwijs (links) en voortgezet onderwijs (rechts) (Oberon, 2009:19-20).

- **Brede scholen staan overal.** In de beginjaren waren brede scholen een grootstedelijk fenomeen, terwijl ze nu overal voorkomen. Je vindt brede scholen in grote en kleine steden en op het platteland, in achterstand- en nieuwbouwwijken. De verwachting is nu dat er vooral brede scholen bij zullen komen in dorpskernen.

Jaarbericht Brede school 2009: 'Brede scholen staan overal' (Oberon, 2009:18).

¹³ De acht trends zijn: (1) aantal brede scholen stijgt verder, (2) brede scholen staan overal, (3) talentontwikkeling is het nieuwe leidmotief, (4) het activiteitenprogramma is uitgebreid, (5) samenwerking verloopt soepel, (6) te weinig personeel, (7) huisvesting onder één dak heeft de voorkeur en (8) rendement nog nauwelijks aangetoond. Bij deze laatste trend verduidelijkt men dat gemeentes en brede scholen het rendement duidelijk zien, maar dat het nog niet systematisch via onderzoek in kaart is gebracht. OBERON 2009. Brede scholen in Nederland - Jaarbericht 2009. *Brede scholen in Nederland*. Utrecht.

¹⁴ Aangezien er vaak meerdere scholen in één brede school zitten, betreft dit een 1700-tal participerende scholen.

Ondanks de brede definitie, zien we dat de brede school in Nederland zich meestal vormt rondom de **kernpartners uit het onderwijs en de kinderopvang**, met name scholen, kinderopvangorganisaties en peuterspeelzalen die samen onder één dak gehuisvest worden. Dit wordt verder lokaal uitgebreid met bijvoorbeeld bibliotheken, sport of cultuur. Kinderopvang is als sector relatief nieuw en de uitbouw hiervan is in Nederland overgelaten aan het privé-initiatief, zodat er concurrentie kan spelen.¹⁵ Daarnaast kent men de zogenaamde **peuterspeelzalen**. Dit is een wijkgerichte voorziening vanuit de welzijnssector om kinderen van 2 tot 4 jaar enkele dagdelen per week de mogelijkheid te bieden om zich te ontspannen, te spelen en te ontwikkelen. Het is nadrukkelijk geen vorm van dagopvang. Er wordt geschat dat 50-70% van de Nederlandse peuters naar een peuterspeelzaal gaat. De overheid werkt via de Gemeentelijke of Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst (GGD) om de kwaliteit van de kinderopvanginitiatieven te waarborgen.

2.3.2 Ruimtelijke aspecten

In Nederland heeft de brede school niet alleen zijn intrede gedaan als concept voor samenwerking, maar het concept heeft ook als katalysator gediend voor een vernieuwingsoperatie in de scholenbouw. Veel gemeentes zetten in op het samenbrengen verschillende partners onder één dak, in die mate zelfs dat de bouwagenda soms het inhoudelijk concept van de brede school onder druk zet.

Brede scholen in Nederland – een overzicht van enkele realisatie. Bron: Architectuur Lokaal, Aap Noot Mies. (Architectuur Lokaal, 2008)

Zoals eerder aangehaald, spelen steden en gemeenten een sleutelrol in het creëren van brede scholen, ook op het vlak van huisvesting. De decentralisatie van de onderwijshuisvesting¹⁶ van midden jaren 1990 heeft de verantwoordelijkheid voor investeringen in scholenbouw immers bij de gemeenten gelegd. Samen met het verouderde patrimonium en de onaangepastheid van de bestaande schoolgebouwen aan het hedendaags onderwijs, heeft dit voor een sterke investeringsimpuls in onderwijsinfrastructuur gezorgd.

Deze inhaalbeweging in scholenbouw heeft een overheersend ruimtelijk model gekregen, met name de **'multifunctionele accommodatie' (MFA)**, waarin verschillende partners onder één dak worden

¹⁵ Het Nederlandse gezinsleven was sterk gebaseerd op het deeltijds werken van moeders. Het laatste decennia is daar verandering in gekomen, en gaan vrouwen steeds meer werken. De nood aan kinderopvang werd steeds groter en het is dan ook vanuit deze verandering in werk-gezinsleven dat de brede school zo'n succes kent.

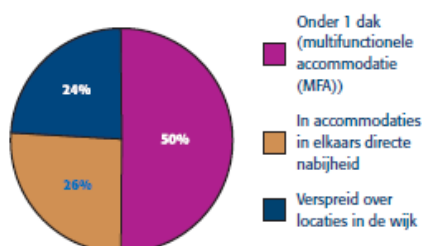
¹⁶ De decentralisatie van onderwijshuisvesting in 1997 maakt gemeentes verantwoordelijke voor adequate huisvesting van scholen. In het gemeentefonds worden fictief per jaar 1.4 miljard euro gestort (niet geoormerkt) voor de cluster educatie (FRANK STUDULSKI I.S.M. KLANKBORDGROEP INTEGRAAL KINDCENTRUM 2010. Op weg naar het integraal kindcentrum. . Amsterdam: SWP..) Vanuit het achterstandenbeleid is er een bepaling die een aantal grootsteden die achterstanden kennen voor een aantal jaren in verhouding meer middelen kregen om op die manier een inhaalbeweging op het vlak van infrastructuur teweeg te brengen.

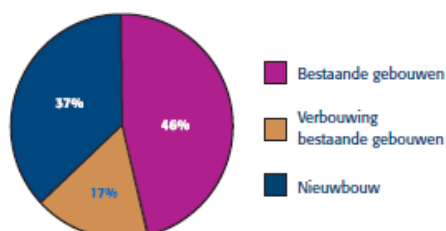
gebracht. Daarbij zijn de kernpartners voor het basisonderwijs veelal één of meerdere basisscholen, kinderopvang en een peuterspeelzaal. Naargelang de behoeften en budgettaire omstandigheden kunnen deze kernpartners uitgebreid worden met bijvoorbeeld een wijkcentrum of een bibliotheekvoorziening. Deze multifunctionele accommodaties dragen meestal de naam brede school, maar ook brede buurtschool, wijkcentrum, voorzieningencluster, etc.

De helft van de Nederlandse brede scholen zit nu al in een multifunctionele accommodatie (MFA) (Oberon, 2009). Onderstaande figuur toont dat in het basisonderwijs 50% van de brede scholen 'onder 1 dak' zitten, en 26 % 'in accommodaties in elkaars nabijheid'. Het gaat om nieuwbouw (37%), of een uitbreiding van het bestaande schoolgebouw (17%). In het voortgezet onderwijs werkt men nog vaker vanuit het bestaande schoolgebouw (79%), hoewel men de nood aan een 'brede' accommodatie wel als hoog ervaart (Oberon, 2009:14).

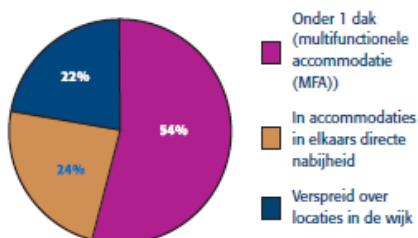
Figuur 1.7 Wijze van huisvesting van brede scholen in het primair onderwijs volgens gemeenten (n=219)

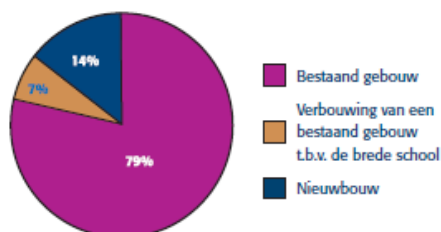
Figuur 1.8 Aard van de locatie van brede scholen in het primair onderwijs volgens gemeenten (n=221)

Figuur 1.9 Wijze van huisvesting van brede scholen in het voortgezet onderwijs (n=123)

Figuur 1.10 Aard van de locatie van brede scholen in het voortgezet onderwijs (n=122)

Wijze van huisvesting en aard van locatie in het primair en voortgezet onderwijs, Bron: Jaarbericht Brede School (Oberon, 2009).

Een brede school kan dus ook goed opereren vanuit bestaande stand-alone gebouwen. Toch lezen we in het 'Jaarbericht Brede School' dat brede scholen en (vooral) gemeenten doorgaans de voorkeur geven aan huisvesting in een multifunctionele accommodatie waar meerdere functies deel van uitmaken (Oberon, 2009). Het jaarbericht besluit dan ook: *“Bestaande gebouwen moeten aan de eisen van de brede school worden aangepast. Maar vooral zullen er in een hoger tempo multifunctionele accommodaties gerealiseerd moeten worden. Dat is een gemeentelijke aangelegenheid. Zij zullen in overleg met school - besturen, woningcorporaties en overige partners hun onderwijshuisvestingsbeleid moeten verruimen tot integraal accommodatiebeleid”* (Oberon, 2009:78).

Het samengaan van het brede schoolconcept en de vernieuwingsoperatie in de onderwijshuisvesting maakt het mogelijk om dit vernieuwde gedachtegoed te verzilveren in een nieuw gebouwde omgeving. Vaak echter gebeurt dit gebundeld bouwen niet zozeer vanuit een visie op samenwerken, maar vanuit de noodzaak om zo kostenefficiënt mogelijk nieuwbouw te realiseren. Zo bleek vooral na 2000 het brede schoolconcept populair te worden bij gemeenten vanwege de vermeende efficiëntie op vlak van huisvesting, met name door meerdere functies in hetzelfde gebouw te huisvesten (Studulski, 2007:9).

“Vooral na 2000 werd het brede schoolconcept populair bij gemeenten vanwege de vermeende efficiëntie op het gebied van huisvesting. Het lijkt nu een trend om meerdere voorzieningen in verzamelgebouwen of multifunctionele accommodaties te zetten.”

Op sociaal en organisatorisch vlak echter, staan de samenwerkende organisaties in een dergelijke multifunctionele accommodatie voor een meervoudige uitdaging. Niet alleen moet er een vernieuwende samenwerking worden opgestart, maar men moet ook samenwonen en -leven in het nieuw gebouw. In het geval dat er vooral vanuit budgettaire oogpunt multifunctioneel werd gebouwd, gaat men er nogal snel van uit dat door samen te wonen de samenwerking wel vanzelf gaat komen. Uit praktijkervaringen blijkt echter dat hier vaak het schoentje knelt. Het samen gehuisvest zijn kan zelfs nefast zijn voor de samenwerking omdat de discussies al snel verzeilen in praktische beslommingen rond het beheer en de exploitatie van de gebouwen.

Er komen dan ook steeds meer kritische bedenkingen vanuit architecturale maar ook pedagogische hoek bij die ‘vlucht’ die het bouwen van geclusterde voorzieningen heeft genomen. Eén van de argumenten tegen het onder één dak model is de ‘schaalvergroting’ die dit met zich meebrengt. Steeds vaker zitten leerlingen, zowel in het beroepsonderwijs als in de basisschool met 1200 onder één dak (Mulder, 2005). De ‘school om de hoek’ wordt in het gedrang gebracht door de ‘brede vleugelschool’, waar een aantal scholen van verschillende denominaties worden in ondergebracht, en dit zorgt voor extra druk op mobiliteit.

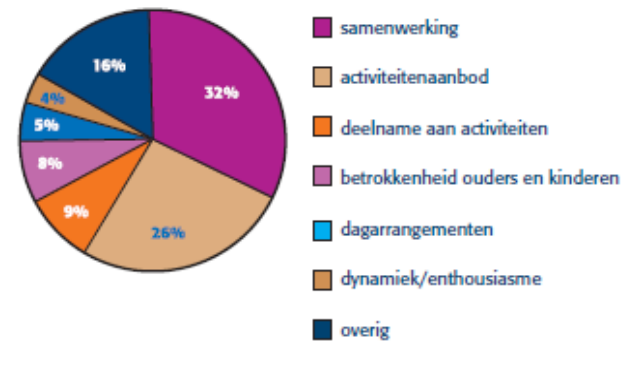
Mulder (2005) ziet nog een ander effect van het clusteren van functies, met name ‘institutionalisering’. De doelstelling om kinderen in contact te brengen met sport, cultuur en het buurtleven worden volledig georganiseerd door de brede school, waardoor het buitenschoolse toch weer binnen het gebouw wordt getrokken. Dezelfde auteur stelt ook dat de veronderstelling dat samen bouwen goedkoper is niet altijd op gaat. Multifunctionele gebouwen worden complexer, en ook het plannen, ontwerpen en beheren ervan. Ook op stedenbouwkundig niveau is de clustering niet altijd wenselijk. Voorzieningen worden uit de wijken getrokken, waardoor er monofunctionele woonwijken achterblijven en de herkenbaarheid van straten en pleinen verminderd wordt (Mulder, 2005).

Voor kleine kinderen wordt het soms als nadeel ervaren om in een groot gebouw te zitten, dat niet op hun maat ontworpen is en met weinig buitenruimte. De buitenruimte blijkt sowieso een ‘blinde’ vlek in de brede school ontwikkeling. Het budget hiervoor is beperkt waardoor de mogelijkheden naar inrichting zich vaak beperken tot tegels en wat speeltoestellen. Daarnaast krijgt de buitenruimte vaak te laat aandacht in de voorbereiding op de bouw van een brede school, als men er al toekomt. Hier ligt dan ook een belangrijke ontwerpopgave. (Architectuur Lokaal, 2008). We zien dan ook dat er steeds meer aandacht komt voor die buitenruimtes, ondermeer via studiedagen en publicaties.

Wat zijn de grootste successen, uitdagingen en ambities op het vlak van brede scholen in Nederland? (bron Jaarbericht Brede school (Oberon, 2009))

- **Grootste successen: samenwerking en activiteitenaanbod.**

Figuur 2.18 Grootste succes volgens brede scholen in het po (n=126)

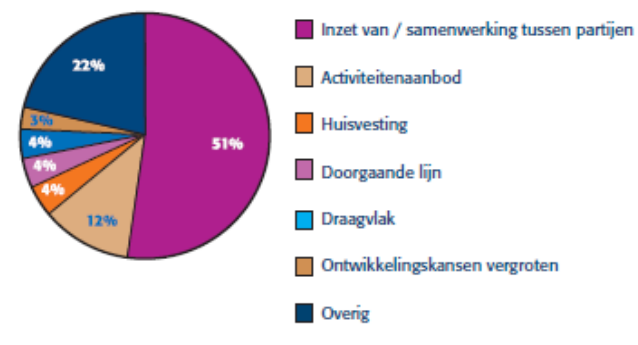

Grootste successen volgende de brede scholen in het primair onderwijs. (Oberon, 2009:39)

Wat zien brede vo-scholen zelf als grootste succes van de brede school? De meeste scholen spreken hier van het brede activiteitenaanbod (28%), het vaakst noemen zij dan activiteiten op het gebied van sport en cultuur. Daarnaast zien scholen (16%) dat de brede school leidt tot meer enthousiasme en betrokkenheid van leerlingen en dat de brede school leidt tot meer sociale cohesie, betere sociale vaardigheden of een betere sfeer op school (15%). Een aantal brede scholen ziet de goede samenwerking met externe partners als de grootste verdienste van de brede school (11%). Een goede relatie met de omgeving is volgens hen essentieel en zorgt er ook voor dat de samenleving de school binnenkomt. Enkele scholen noemen het multifunctionele gebouw dat openstaat voor de wijk en de mogelijkheden tot talentontwikkeling van leerlingen als het grootste succes.

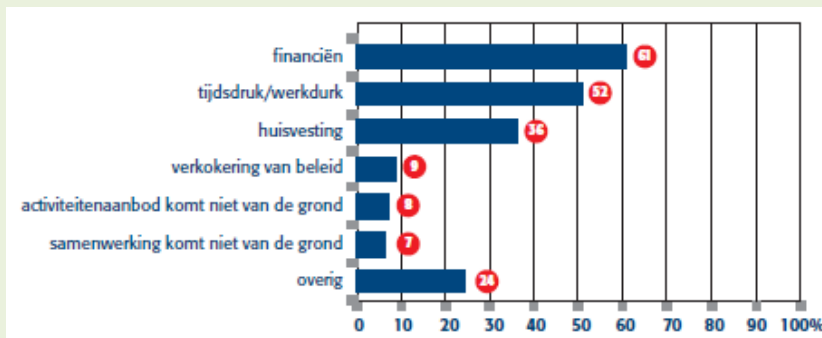
Grootste successen voor brede scholen in het Voortgezet Onderwijs. (Oberon, 2009:55)

Figuur 4.16 Grootste successen volgens gemeenten (n=115)

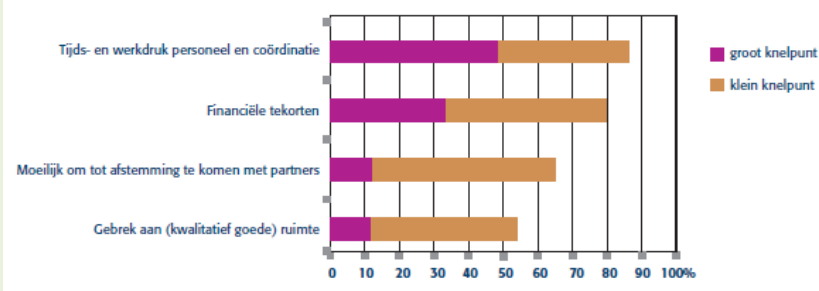
Grootste successen volgens de gemeenten. (Oberon, 2009:71)

• **Het grootste knelpunt: de financiën, tijds- en werkdruk en coördinatie**

Grootste knelpunten voor de brede scholen in het primair onderwijs. (Oberon, 2009:39)

Figuur 3.14 Wat zijn de knelpunten voor de verdere ontwikkeling van de brede school? (n=94)

Knelpunten, groot en klein, voor brede scholen in het Voortgezet Onderwijs. (Oberon, 2009:55)

Figuur 4.17 Grootste knelpunten volgens gemeenten (n=156)

Knelpunten volgens de gemeenten. (Oberon, 2009:71)

• **Ambities voor de brede scholen.**

Ambitie	Citaat
1. Versterken van de inhoud van de brede school (23%)	"Komen tot een doorgaande lijn in de pedagogische aanpak."
2. Meer/betere activiteiten (18%)	"Meer gezamenlijke activiteiten en meer scholing en informatie, zoals themabijeenkomsten voor ouders."
3. Versterken/uitbreiden samenwerking (17%)	"Consolidatie en uitbouwen van de samenwerking en realiseren van een passend aanbod bij de vragen die op ons afkomen."
4. Betere huisvesting/beheer/exploitatie (11%)	"In een nieuw gebouw vele maatschappelijke, welzijns- en zorginstellingen bundelen in één omgeving."
5. Dagarrangementen bieden (10%)	"Dagarrangementen van 07.00 tot 19.00 waarbij er ook warme maaltijden aangeboden kunnen worden."
6. Overig (13%)	"Meer vanuit de visie en de doelen voor de wijk werken en daarop aansluiten."

Ambities van brede scholen in het Primair Onderwijs: versterken en uitbreiden. (Oberon, 2009:40)

Ambitie	Citaat
Continuëren/uitbouwen/borgen (33%)	<i>"Uitbouwen waar nodig, stabiliseren wat werkt, afbouwen wat overbodig is".</i>
Uitbreiden activiteiten (22%)	<i>"Dagopvang (7.30-17.30) realiseren in samenwerking met sportorganisaties, ouders, leerlingen, cultuurinstellingen, school, welzijnscentrum en gemeente."</i>
Inbedden brede school in programma/doorgaande lijn (10%)	<i>"Het binnen- en buitenschoolse leren met elkaar verbinden, waardoor de ontwikkeling van elke leerling en de voorbereiding op de samenleving versterkt wordt".</i>
Samenwerking met partners versterken (10%)	<i>"Nog veel meer gebruik gaan maken van elkaars expertise, tijd en energie. Krachtenbundeling"</i>
Wijkfunctie (nader) vormgeven (7%)	<i>"De school zou meer een functie in de wijk kunnen vervullen t.a.v. culturele, kunstzinnige en sportactiviteiten".</i>
Overig (19%)	<i>"Insteken op talentontwikkeling en recht doen aan verscheidenheid. Kinderen een geweldige schooltijd geven met een optimaal rendement".</i>

Ambities van brede scholen in het Voortgezet Onderwijs: borgen, uitbouwen, inbedden. (Oberon, 2009:56)

Ambitie	Citaat
Brede scholen (gebouwen) realiseren/ aantal brede scholen uitbreiden (30%)	<i>"De ambitie is om alle scholen tot brede school te maken en dan met name in een brede school netwerk."</i>
Behouden/versterken huidige voorzieningen (9%)	<i>"Het borgen, versterken en verdiepen van de bestaande brede school."</i>
Verbeteren van de samenwerking (8%)	<i>"Ook inhoudelijke samenwerking realiseren als de partners niet in één gebouw gehuisvest zijn."</i>
Verbeteren/uitbreiden activiteitsaanbod (3%)	<i>"Uitbreiding van het huidige aantal thema's. Nu alleen nog maar op zorg en kinderen gericht."</i>
Verbeteren doorgaande lijn (3%)	<i>"Verbetering doorgaande lijn: onderlinge uitwisseling, overdracht, professionalisering."</i>
Beleid is nog niet geformuleerd/moet nog verder vorm krijgen (3%)	<i>"We zijn in de voorbereidende fase om een nieuw plan te maken voor de brede school ontwikkeling in de komende jaren in de hele gemeente."</i>
Realiseren van combinatiefuncties (2%)	<i>"Creëren van combinatiefuncties."</i>

Ambities van brede scholen volgens de gemeenten: uitbreiden. (Oberon, 2009:72)

2.4 Denemarken: inzetten op brede ontwikkeling

2.4.1 Inhoudelijke aspecten

Om een goed beeld te krijgen op de Deense invulling van de principes van het concept 'brede school' -in Denemarken bestaat geen gelijkaardige term- richten we ons eerst op een aantal aspecten van de Deense samenleving, waar de cultuur van democratie en participatie sterk aanwezig is.

Terwijl in veel landen de brede school vertrekt vanuit achterstandsbestrijding, staat in Denemarken de brede ontwikkeling, de zinvolle vrijetijdsbesteding en de combinatie met tweeverdieners centraal. In de werkende bevolking is er immers een sterke vertegenwoordiging van voltijds werkende tweeverdieners (Timmerhuis et al., 2006). Het zijn ouders die vijf dagen op een week opvang nodig hebben van 9.00 tot 16.00 uur (Nøhr, 2010). De overheid voorziet dan ook in een ruim aanbod aan financiële ondersteuning en sociale rechten op het vlak van kinderopvang, die in principe als aanvullend wordt beschouwd op het gezin als basis van de opvoeding. Gezien de langere zwangerschapverlofregeling¹⁷, komen de meeste kinderen vaak pas op negen maand tot één jaar naar de kinderopvang. De gemeentes hebben een 'oppas-verplichting' en moeten aan elk kind vanaf 26 weken een plaats in een kinderdagverblijf aanbieden.¹⁸

Kinderopvang en onderwijs zijn in Denemarken over het algemeen aparte 'werelden' die elk volgens hun eigen tradities en cultuur werken (Pirard et al., 2004). De kinderopvang ziet zichzelf als aanvullend op, en bijgevolg nadrukkelijk verschillend van het onderwijs (Timmerhuis et al., 2006). De laatste jaren echter zien we in de praktijk steeds meer toenadering en samenwerking, die ook door de overheid wordt aangemoedigd. Dit volgt uit de vaststelling dat er veel van elkaar te leren valt waarbij beide sectoren baat kunnen hebben, maar wel vertrekkende van hun eigenheid. Bij deze samenwerking ligt het accent duidelijk op de 'brede ontwikkeling voor alle kinderen en jongeren', en zien we een sterk raakvlak van wat het brede school concept voor ogen heeft.

We bespreken hieronder kort de structuur van kinderopvang en onderwijs, en lichten de raakvlakken met het brede school concept verder toe.

Leerplichtonderwijs begint er pas vanaf de leeftijd van 6/7 jaar. Tot die tijd kunnen kinderen in een vorm van dagopvang terecht. Ook tijdens de schooltijd zijn er verschillende types van buitenschoolse opvang opgezet, onder verschillende beleidsdomeinen. De grote vraag naar kinderopvang, en langere tijd die kinderen er doorbrengen is één van de redenen om sterk in te zetten op zowel het aanbod en de kwaliteit in de kinderopvang. De begeleiders van de kinderopvang zijn dan ook voor het merendeel gediplomeerde pedagogen¹⁹. Op 23 November 2007 keurde men de **Wet op de Kinderdagverblijven** goed, 'Dagtilbudsloven' in het Deens. In de doelstellingen van de wet vinden we een aantal belangrijke raakpunten met de brede school gedachte terug. De wet wil:

1. het welzijn, de ontwikkeling en het leren van kinderen en jongeren bevorderen door dag-, vrijetijds-, en clubopvang en andere sociaalpedagogische vrijetijdsbestedingen;
2. het gezin de mogelijkheid geven om te kiezen tussen een gediversifieerd voorzieningenaanbod en subsidies, zodat men kan komen tot een optimale afstemming tussen gezin en werk;
3. een negatieve 'sociale erfenis' en uitsluiting van individuen voorkomen door te zorgen voor een preventief ondersteuningsaanbod voor kinderen en jongeren met specifieke noden of een bepaalde maatschappelijke kwetsbaarheid;

¹⁷ Ouders hebben recht op 52 weken verlof voor en na de geboorte van het kind: 18 weken zwangerschapsverlof, 2 weken geboorteverlof voor de vader en aangevuld met 32 weken 'ouderverlof' die ze volgens bepaalde regels onderling kunnen verdelen. (Nøhr, K., 2010)

¹⁸ Dit staat beschreven in de 'De Wet op de Kinderdagverblijven (23 November 2007), Dagtilbudsloven. Vanuit de nationale overheid wordt er een subsidie voorzien van 70% van de brutokosten, de rest wordt betaald via ouderbijdragen (Nøhr, K., 2010).

¹⁹ Met een opleiding op hogeschoolniveau.

4. samenhang en continuïteit tussen de voorzieningen bevorderen en zorgen voor voorzieningen die voldoende leeftijdsspecifiek en uitdagend zijn.

Daarnaast worden alle kinderopvanginstellingen verplicht **pedagogische leerplannen** op te maken. Deze leerplannen worden gebaseerd op verschillende ontwikkelingsgebieden, geïnspireerd op de theorie van meervoudige intelligenties van Howard Gardner.

Zoals eerder aangehaald, beginnen kinderen hun schooltijd vanaf 6/7 jaar. Eerst gaan ze naar de 'børnehaveklasse', een soort schakelklas tussen de dagopvang en de basisschool. De basisschool omvat de leerplichtige periode en loopt door tot het kind 16 jaar is geworden, startend van de 0e klas (børnehaveklasse) tot en met de 9e klas. Daarna kan een kind de 10e klas volgen en doorstromen, ofwel direct naar het 'gymnasium', ofwel naar een andere vorm van voortgezet onderwijs (Nøhr, 2010). De schooldag is relatief kort, van 8.00 tot 13.00.

Er zijn twee soorten scholen in Denemarken. Folkeskole zijn openbare scholen en maken 87% van het totaal aantal scholen uit. Friskole zijn vrije scholen, die privé opgericht zijn met een bepaalde pedagogische, religieuze of politieke achtergrond. Deze Friskole vertegenwoordigen 13% van de scholen. De vrije scholen hebben een overeenkomst gesloten met de gemeente en worden gesubsidieerd.

Het volgende overzicht geeft de verschillende leeftijden en types kinderopvang weer, en het beleidsdomein waar ze onder vallen:

De verschillende types kinderopvang per leeftijd en beleidsdomein (groen welzijn; oranje onderwijs).

2.4.2 Brede school in Denemarken?

Er is zoals eerder gezegd geen vergelijkbaar concept 'brede school' in Denemarken, wel een aantal raakvlakken met de doelstellingen van het concept. Een eerste raakvlak met het brede school concept is de **samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang**. Een eerste vorm hiervan gebeurt in de eerste klas van de school. Het instapklasje (børnehaveklasse), vanaf 6 jaar, wordt begeleid door een pedagoog en niet door een leerkracht. Deze pedagoog is opgeleid binnen de sector van de kinderopvang. Een tweede vorm van samenwerking is die tussen scholen en de twee soorten kinderopvang die aangeboden wordt na de schooltijd. We zien een tendens dat scholen of gemeentes pedagogen betrekken in de 'schooltijd', en dus samen met leerkrachten vorm geven aan de activiteiten. Op die manier komen er meerdere ontwikkelingsgebieden aan bod en kan men het 'leren' ook op een speelse manier vorm geven. Leerkrachten en pedagogen overleggen met elkaar en stemmen hun activiteiten op elkaar af. Af en toe woont de pedagoog een les bij of wordt de leraar betrokken bij een naschoolse activiteit (Nøhr, 2010). Volgens Timmerhuis et al. is de brede school in Denemarken het best te omschrijven als "een min of meer nauwe samenwerkingsvorm tussen school en vrijetijdscentra (= SFO en Fritidsheim)" (Timmerhuis et al., 2006:62). De Deense onderwijsminister stelt zich wel tot doel om de interactie tussen school en

vrijtijdscentra, muziekscholen, sportverenigingen, enzovoort verder uit te breiden, en de samenwerking niet te beperken tot enkel school en kinderopvang (Timmerhuis et al., 2006).

Een tweede raakvlak, naast de eerder bipolaire samenwerking tussen sectoren, is de sterke nadruk op **brede ontwikkeling van kinderen en jongeren** binnen de sectoren kinderopvang en onderwijs zelf. Binnen de kinderopvang wordt dit sterk geworteld in de specifieke opleiding van vrijetijdspedagogen die deze aspecten in hun visie en praktijk integreren. De wetgeving kinderopvang op landelijk niveau giet deze visie ook in een beleidsinstrument, met name de 'pedagogische leerplannen'. Volgens deze leerplannen is men verplicht te werken volgens 6 thema's, gebaseerd op de meervoudige intelligentie theorie van Gardner (zie supra). Deze thema's richten zich op: (1) de veelzijdige persoonlijke ontwikkeling van het kind, (2) de verwerving van sociale competenties, (3) taalontwikkeling, (4) lichaam en beweging, (5) natuur en natuurfenomenen, (6) culturele uitdrukkingsvormen en waarden (Nøhr, 2010). Iedere instelling moet deze doelstellingen omzetten in werkbare 'leerplannen', zonder de samenhang op totale ontwikkeling te verliezen.

Ook binnen het onderwijs zien we de nadruk op 'competentieontwikkeling'. Naast de onderwerpgerelateerde competenties, worden ook de persoonlijke, culturele en sociale competenties als werkgebieden voor het onderwijs bepaald (Timmerhuis et al., 2006).

Een derde raakvlak is het accent op **participatie of medezeggenschap**, zowel voor kinderen als voor ouders. Dit stoelt op een lange traditie in meerdere instellingen, vanuit het idee dat democratische vaardigheden zo vroeg mogelijk aangeleerd moeten worden. Jongeren worden betrokken bij de planning en inhoud van de activiteiten in de vrijetijdclubs, en ook op gemeentelijk niveau worden kinderen betrokken bij het beleid (Timmerhuis et al., 2006). Oudercommissies zijn verplichte organen in zowel kinderopvang en onderwijs. De concrete invulling en slagkracht van die participatie is zeer contextgebonden. In 'sterke' wijken, met 'sterke' ouders zal hier meer gebeuren dan in zwakkere buurten.

2.4.3 Ruimtelijke aspecten

Aangezien kinderopvang en scholen traditioneel uit aparte werelden komen, zijn ze grotendeels apart gehuisvest. Buiten de privé-initiatieven, valt de huisvesting van de andere vormen van kinderdagopvang, onderwijs en naschoolse opvang onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Naarmate de vraag zal dan ook lokaal gekeken worden hoe men best kwesties van huisvesting organiseert.

De kinderdagopvang (-6 jaar) zit in het algemeen op andere locaties dan de school. Ook de vanuit de welzijnssector georganiseerde naschoolse opvang zit meestal op andere locaties dan de school, soms in combinatie met de kinderdagopvang. Hierdoor wordt het onderscheid tussen schoolse tijd en naschoolse tijd ruimtelijk benadrukt. De verplaatsing tussen de locaties wordt door de opvang georganiseerd.

De schoolgebonden naschoolse kinderopvang (SFO – 6-16 jaar), waar het merendeel van de kinderen naartoe gaat, zal meestal in de school of op de schoolsite georganiseerd worden, maar altijd/bij voorkeur in eigen gebouwen of in aparte ruimten met eigen sfeer, ingang en leiding. Daar waar men plaatsgebrek ondervindt, zien we dat er steeds meer dubbel gebruik van onderwijs en kinderopvangruimtes plaats vindt.

Er is een wettelijk kader waarin opgenomen is waaraan de instellingen voor de kinderopvang moeten voldoen. In 'kindermilieu-rapport' moet de instelling jaarlijks rapporteren over de fysieke en psychische ervaring van de omgeving, vanuit het perspectief van het kind.

Eén van de grondgedachten van de brede school, 'de brede ontwikkeling', vertaalt zich vooral in de kinderopvang door een inzet op **vrij en avontuurlijk buitenspel**, vaak op grote buitenterreinen.

Buitenspel wordt immers als zeer belangrijk gezien voor de algemene gezondheid en welzijn van kinderen, en past in de vrije aanpak rond spel en ontwikkeling van de opvang (Barnardo's, 2006).

Daarnaast wordt er in de kinderopvang sterk ingezet op het creëren van een **huiselijke omgeving** om kinderen een 'tweede thuis'-gevoel te geven. Ze brengen er immers veel tijd in door, aangezien de school al eindigt om 13u00. Wanneer er een huiselijke atmosfeer is merkt men dat er een groter identiteitsgevoel is en dat begeleiders en kinderen meer zorg dragen voor de omgeving (Barnardo's, 2006).

Verbouwde porseleinfabriek voor onderwijs en buitenschoolse opvang. Bron: AGION

Ontspanningshoek in de buitenschoolse opvang. Bron: AGION

Buitenschoolse opvang op verdiep 0 – onderwijs op verdiep 1 en 2. Bron: AGION

*** Valby Skole, Kopenhagen. Dit is een school met buitenschoolse opvang (BSO) die gehuisvest is in een gerenoveerde porseleinfabriek. Het gebouw heeft drie verdiepingen, waarbij het gelijkvloers grotendeels wordt in beslag genomen door de buitenschoolse opvang, en de verdiepingen door het onderwijs. Enkele leslokalen voor onderwijs bevinden zich op het gelijkvloers. De speelzaal en het muzieklokaal op de eerste verdieping worden ook door de buitenschoolse opvang gebruikt.

De school en buitenschoolse opvang hebben een geïntegreerde werking, met één directeur voor het geheel, met name de directeur van de school. De directeur van de buitenschoolse opvang werkt dus onder de schooldirecteur, maar heeft wel veel inhoudelijke en budgettaire vrijheid.

De ruimte voor de buitenschoolse opvang is een 'open plan' ruimte ingedeeld in activiteitengebieden. Deze zijn als het ware rond een 'straat' geplaatst, waaronder een computercafé, een grote keuken en eetruimte, legoruimte, knutselatelier, zithoeken, spelruimte met pooltafel, minivoetbal, verkleedhoek en theatterruimte. Via een bord kunnen kinderen bij aanvang van de buitenschoolse opvang uit activiteiten kiezen, en weten ze welke begeleider die dag daarvoor verantwoordelijk is.

Straatbeeld van school en kinderopvang. Bron: AGION

*** Skolen ved soerne / SFO Sestjernen, school en BSO in één gebouw. Dit is een oud, gedeeltelijk gerenoveerd, schoolgebouw. In 2006 werden de school en kinderopvang er samen gehuisvest.

Bij de directies van school en kinderopvang leefde er alleszins een sterke visie op samenwerking. Het heeft wat voeten in de aarde gehad om deze samenwerking inhoud te geven. De gemeentelijke verplichting dat de vrijetijdspedagogen (opvang) zeven uren per week mee in het onderwijs moeten staan heeft de samenwerking een duwtje in de rug gegeven.

In het begin van de week vinden er teamvergaderingen plaats tussen leraren en pedagogen. Op deze vergaderingen gebeurt de weekplanning. Ook het welbevinden van de kinderen wordt er besproken.

Flexibele ruimte tussen de klassen gebruikt zowel voor school als opvang. Bron: AGION

Het volledige gebouw wordt zowel door onderwijs als buitenschoolse opvang gebruikt. De ruimtes werden in principe wel toegewezen aan één van beide functies, maar worden ook door de andere partij gebruikt. Het delen van de lokalen zorgde initieel wel voor spanningen, maar dankzij goede afspraken is dit nu grotendeels tot de normale gang van zaken gaan behoren. De nood aan extra bergruimte blijft wel bestaan.

Een gevolg van dit gedeeld gebruik is dat leerkrachten nu aparte werkplekken hebben. Er is wel een groot ruimtegebrek voor de buitenschoolse opvang maar dit werd tot nu toe opgelost door regelmatig gebruik te maken van andere locaties, zoals het park of het museum. De aangekondigde besparingen echter zouden dit niet meer mogelijk maken.

Het beste bewijs van het succes is toen men enkele jaren geleden de samenwerking tussen leerkrachten en pedagogen stopgezet hadden, de leerkrachten klachten hadden, ze wilden hun 'pedagoog' terug.

Nieuwbouw in centrum Kopenhagen voor kinderopvang. Bron: AGION

*** Bornehaven Stenurten, Kopenhagen + boslocatie. De kinderopvang werkt in dit project volgens de principes van de 'ecologische opvang'. Dit vertaalt zich in een gebouw waarin zoveel mogelijk aspecten van duurzaam bouwen zijn geïntegreerd, zoals: het gebruik van natuurlijke en gerecycleerde materialen, een groendak, de speelplaats als plek van natuur en de aanleg van een klimatologische 'tussenruimte' als buffer tussen binnen en buiten die ook als flexibele speelruimte kan gebruikt worden.

Duurzame bouwtechnieken: ventilatie, groendak, etc. Bron: AGION

Het plan van het gebouw is opgebouwd rond een centrale spil waar ontmoetingsruimte, eetruimte en keukens samen zijn ondergebracht. Aan de ene kant is er een vleugel voor de jongste kinderen (0-3 jaar) die in groepen van 24 een eet- en leefruimte delen. Hier werken dan drie tot vier medewerkers. Aan de andere kant van het gebouw is de vleugel voor de oudere kinderen (drie tot zes jaar), waar de ruimtes vrijer zijn ingedeeld rond sferen en activiteiten. Zo is er bijvoorbeeld een kussenruimte, leeshoek, speelruimtes of kunstatelier aanwezig. Ondanks die vrijere indeling, zijn de kinderen wel in groepen ingedeeld en hebben ze hun vaste 'pedagogen'.

Buitenlocatie in het bos. Bron: AGION

Voor de drie tot zes jarigen is er ook een buitenlocatie in het bos, waar één groep om de drie weken een week doorbrengt. De buitenlocatie is opgevat als een huis in het bos, waar het accent op het buiten spelen en leven ligt. Het huis zelf heeft slechts een elementaire inrichting, want het is de bedoeling dat het enkel gebruikt wordt op regendagen en rustmomenten.

3. BREDE SCHOOL IN VLAANDEREN

3.1 Inhoudelijke aspecten

3.1.1 De brede school binnen het onderwijsbeleid

In Vlaanderen komt de brede school terug in heel wat beleidsnota's en –initiatieven, en dit zowel op het niveau van de Vlaamse regering als de lokale besturen.

Het brede school concept wordt door de Vlaamse regering voor het eerst geïntroduceerd in de legislatuur 2004-2009. De toenmalige minister van onderwijs, Frank Vandenbroucke, sprak in zijn beleidsnota van *“... een duurzame samenwerking van scholen met andere instellingen of partners voor de ontwikkeling van kinderen.”* (Minister van Onderwijs en Vorming Frank Vandenbroucke, 2004:87). Uit deze vrij algemene omschrijving bleek alleszins een voorbehoud tegenover een al te uniforme en rigide benadering van het concept: hoe de brede school concreet vorm kan krijgen zou afhangen van de instellingen waarmee de school samenwerkt, de doelen die daarbij worden vooropgesteld en de lokale behoeften en omstandigheden. Wel sprak men zich duidelijk uit voor de uitbouw van heuse netwerken rond scholen die verder moesten gaan dan de reeds voorkomende bilaterale samenwerkingsverbanden (ibidem).

Ook in het regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2009-2014 blijft de idee van de brede school verder leven. Volgens het regeerakkoord moet de school via een stimulerend beleid worden omgevormd tot een 'brede leefschool'. Men heeft het hierbij over *“een school die ingebed is in de buurt en in het sociaaleconomische weefsel; en die van daaruit nauw samenwerkt met de samenleving, het verenigingsleven, de bedrijven, de social profit en de overheidsinstellingen.”*, en over *“een actief netwerk van organisaties uit verschillende sectoren rondom één of meerdere scholen die een bondgenootschap vormen voor een gemeenschappelijk doel: de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, op school en in de vrije tijd.”* (De Vlaamse Regering, 2009:24). Ook hier komt de idee van netwerkvorming tussen scholen en andere sociale actoren weer sterk op de voorgrond. De doelstellingen van deze netwerken zijn duidelijk: een zinvolle invulling van de buitenschoolse opvang, zorgen voor een naadloze overgang van kinderopvang naar de school, en een groeiende participatie van leerlingen aan het sociale en culturele leven. Opvallend is dat in het regeerakkoord voor het eerst ook gedacht wordt aan de infrastructurele consequenties van de brede school. Het is de bedoeling dat schoolgebouwen breed worden gebruikt en zo functioneren als *“schakel tussen de school en haar netwerk”* (De Vlaamse Regering, 2009:24). In één adem haalt men hier de verzekeringsproblematiek aan bij het openstellen van schoolgebouwen. De Vlaamse regering belooft werk te maken van een collectieve verzekering als schoolgebouwen buitenschools ook door derden worden gebruikt (ibidem).

De minister van Onderwijs en Vorming voor de legislatuur 2009-2014, Pascal Smet, onderschrijft in zijn beleidsnota de ambities van het regeerakkoord, maar doet enkele aanvullende uitspraken over de pedagogische aspecten van de brede school. In die optiek wordt gewezen op de wenselijkheid om ook het leren op school te verbreden. Om kwaliteitsvolle kunst- en cultuureducatie aan te bieden, werkt men best samen met kunstenaars, kunsteducatieve organisaties, en het deeltijds kunstonderwijs (DKO). De brede school wil de verschillende opvoedingsmilieus van kinderen en jongeren (thuis, school, opvang of vrije tijd) dichter bij elkaar brengen, en activiteiten groeperen en op elkaar afstemmen. Dit leidt ondermeer tot meer zinvolle vormen van vrijetijdsbesteding en participatie van alle leerlingen aan het sociale en culturele leven. Ook voor ouders die werk en zorg combineren kan deze afstemming en samenwerking voordelig zijn in het kader van de buitenschoolse opvang.

Aanvullend op de inhoudelijke ambities formuleert de minister ook enkele ambities naar het breed gebruik van schoolgebouwen toe. *“Door schoolgebouwen open te stellen voor buitenschoolse activiteiten worden*

scholen echte buurtscholen, ankerpunten van het sociale leven in de buurt.” (Vlaams Minister van Onderwijs Pascal Smet, 2009:39). De mogelijke hindernissen die zich bij dit openstellen kunnen voordoen, zullen worden weggewerkt. Daarnaast is het belangrijk om bij renovatie- en nieuwbouwprojecten het brede school concept systematisch op te nemen in de planning en het patrimoniumbeheer maximaal af te stemmen op de maatschappelijke noden (ibidem).

3.1.2 Visies over de brede school in Vlaanderen

Vanaf begin jaren 2000 konden we vaststellen dat verschillende beleidsdomeinen en maatschappelijke sectoren zich begonnen uit te spreken over de toepasbaarheid van de brede school in Vlaamse context.

Vanuit de Cel Cultuurbeleid van de Vlaamse Gemeenschap werd opdracht gegeven voor een onderzoek naar een werkbare invulling van de brede school gedachte voor Vlaanderen. Dit onderzoek, ‘Naar een brede school in Vlaanderen’ van Pirard, Ruelens en Nicaise (2004) weerhoudt drie basisdoelstellingen voor de brede school. Elk van deze basisdoelstellingen hebben ‘de brede ontwikkeling van kinderen’ als gemeenschappelijke noemer.

- De eerste doelstelling is de **‘kansbevordering voor achtergestelde groepen’**. Hierbij wil men inspelen op de problematiek van de schoolse achterstand bij maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. Schoolprestaties worden immers sterk beïnvloed door maatschappelijke factoren zoals taalachterstand, kansarmoede, normvervaging of opvoedingsproblemen thuis. De brede school laat dan toe om zinvol antwoord te bieden op deze onderwijsbedreigende factoren.
- Een tweede doelstelling is het **‘levensbreed leren’**, wat aansluit bij het concept van meervoudige intelligentie. Naast de ontwikkeling van het cognitieve, besteedt de brede school ook aandacht aan andere ontwikkelingsaspecten: emotioneel, fysisch, sociaal, artistiek, cultureel of muzisch. In het geval van het levensbreed leren zijn de doelstellingen van de brede school en het onderwijs nauw met elkaar vervlochten.
- Een derde en laatste doelstelling gaat over de **‘zinnvolle vrijetijdsbesteding’** en de afstemming van schooltijden op die van ouders en de rest van de samenleving. Tweeverdienershuishoudens worden steeds meer de norm wat de vraag naar flexibele modellen voor kinderopvang aanzwengelt. Ook hierin kan de brede school een rol spelen. Onder deze doelstelling ontstaat echter wel een zeker spanningsveld tussen schoolse ‘leer’-tijd en buitenschoolse ‘vrije’-tijd, en hoe deze ingevuld moeten worden. (Pirard et al., 2004)

Daarnaast kwam er ook een inhoudelijke aanzet vanuit het beleidsdomein Sport waar men in opdracht van het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport een visietekst liet opstellen rond school en sportbeoefening (Cardon et al., z.j.). De visietekst vertrekt van de stelling dat een louter aanmoedigingsbeleid tot meer bewegen niet voldoende is, maar dat er moet gewerkt worden aan het *“creëren van een omgeving die sport en beweging toelaat en aanmoedigt”* (Cardon et al., z.j.:1).

Volgens de auteurs zijn de meest geschikte ‘omgevingen’ waar dit kan gebeuren, scholen en openbare ruimtes. De visietekst benadrukt dat dit een gedeelde opdracht moet zijn, en scholen hiervoor moeten samenwerken met partners uit de buurt (zoals de gemeentelijke sportdienst) en schoolsportorganisaties. De visietekst schuift het model van ‘brede school’ naar voren als samenwerkingsverband om deze opdracht concreet in te vullen. De brede school met sportaanbod zet kinderen en jongeren aan om meer te bewegen. Dit moet gebeuren via de promotie van middagsport, het creëren van een actieve speelplaats, bewegingseducatie, en actief transport (te voet naar school, fietsen,...). Daarnaast is er ook het extra-curriculaire aanbod, met name de naschoolse sport. Dit moet zich richten op kinderen die niet automatisch aan sport doen, en moet recreatief van aard zijn. Plezier staat dus centraal. Daarbij is er

afstemming op het sportaanbod van de gemeente nodig, om maximale doorstroommogelijkheden te creëren. Een ander belangrijk aandachtspunt hierbij is de aansluiting van het gemeentelijk sportaanbod bij reguliere schooluren. Er zijn **organisatorische werkmodellen** uitgewerkt voor zowel het basis- als het secundair onderwijs. Een belangrijk verschil tussen de modellen is van belang voor de ruimte, met name dat er wordt aangeraden om het sportaanbod voor het basisonderwijs zoveel mogelijk in de school zelf te organiseren, om verplaatsing van leerlingen te voorkomen, terwijl het op secundair niveau schooloverkoepelend kan ingevuld worden.

De belangrijkste bijdrage in het uitwerken van het Brede school concept in Vlaanderen werd echter geleverd door het Steunpunt Gelijke Onderwijskansen. In 2006 werd na een brede consultatie van experts uit de sectoren van Cultuur, Jeugd en Sport, Welzijn en Onderwijs een 'breed gedragen' visietekst 'Brede school in Vlaanderen en Brussel' opgemaakt²⁰. In deze visietekst worden de basisideeën rond de brede school in Vlaanderen en Brussel omschreven.

Een Brede School is gericht op de **brede ontwikkeling van alle kinderen en jongeren** door het ondersteunen en/of creëren van een **brede leer- en leefomgeving** waarbinnen kinderen en jongeren een brede waaier aan leer- en leefervaringen kunnen opdoen.

Om dit doel te realiseren wordt er een **breed netwerk** opgezet tussen organisaties en overheden uit de verschillende sectoren die samen het leren/leven van kinderen en jongeren mee vormgeven en ondersteunen.

Een Brede School kan alleen groeien en het verschil maken wanneer er sprake is van **diversiteit, verbindingen en participatie** zowel op het vlak van de ontwikkeling van kinderen en jongeren, als in de leer- en leefomgeving en binnen het netwerk.

Wat is een brede school? (Joos et al., 2006:6)

In de visietekst worden een aantal stellingen naar voren geschoven. Men streeft geen eenduidig 'model' na, maar men wil vertrekken van enkele goed omschreven principes en uitgangspunten. Zo zal men kunnen leren uit de voorbeelden in Nederland, maar de Vlaamse brede scholen zullen ongetwijfeld anders zijn, en ook onderling sterk verschillen. Voor de concrete invulling moet de lokale dynamiek sterk spelen. Het brede netwerk groeit uit de lokale mogelijkheden en speelt in op de lokale kansen, dynamieken, behoeften en noden. Gemeenten of organisaties die actief zijn op bovenlokaal of mesoniveau kunnen een inspirerende, stimulerende rol opnemen en de lokale dynamiek in gang steken of coachen.

²⁰ Deze visietekst is opgemaakt in opdracht van Minister van Onderwijs, Vorming en Werk in samenwerking met de Minister van Cultuur, Jeugd en Sport en de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en de voorzitter van het College van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, bevoegd voor onderwijs.

Op het vlak van **organisatie** is de visietekst ook duidelijk. Het gaat om een breed netwerk van partners die met een gemeenschappelijk doel en op gelijkwaardige manier samenwerken. Hierbij wil men vertrekken van de eigenheid van elk van die partners en sectoren in de rol die ze spelen in de verschillende levensdomeinen van kinderen en jongeren. Deze levensdomeinen zijn bijvoorbeeld het gezin, school, vrienden, vrije tijd, buurt, werk of opvang. De gelijkwaardigheid van de partners binnen het samenwerkingsverband wordt sterk benadrukt. De school blijft echter een belangrijke partner, aangezien kinderen er een groot deel van hun tijd in doorbrengen. De lokale context zal echter uitmaken in welke mate één of meerdere partners een centralere rol toebedeeld krijgen. De meerwaarde voor alle partners in de samenwerking staat voorop, en de brede school “versterkt de kernactiviteiten van de betrokken partners, vergroot de effectiviteit van de eigen werking of rol en verhoogt de kwaliteit van ieders aanbod.”

De visietekst doet ook uitspraak over de kerndoelstelling van de brede school voor kinderen en jongeren, met name het ‘wereldwijs worden’. De brede ontwikkeling, het stimuleren en bevorderen van competenties, en de aandacht voor de ‘totale persoonlijkheid’ van het kind liggen aan de basis van een brede school werking.

Men wil kinderen laten opgroeien in een ‘**brede leer- en leefomgeving**’. Het gaat hierbij om een *“rijke en veilige oefenplaats voor de complexe maatschappij waarin ze later hun eigen plaats moeten vinden”* (Joos et al., 2006:8). De brede school wil hiervoor bestaande leer- en leefomgevingen van kinderen en jongeren gaan verbinden, en de uitwisseling ertussen stimuleren. Die leer- en leefomgevingen worden bekeken in de breedst mogelijke zin, met name de school, sportvereniging, initiatieven op cultureel vlak, jeugdwerk, de buurt, de peergroup, het gezin, ... De visietekst stelt wel voorop dat de brede school niet de vrije tijd van kinderen wil ‘inpalmen of pedagogiseren’, maar wel een grote diversiteit aan ervaringsmogelijkheden wil creëren. *“Hierbij mag niet uit het oog worden verloren dat kinderen en jongeren ook nood hebben aan vrije ruimte en tijd om zelf op ontdekking te gaan zonder begeleiding.”*(Joos et al., 2006:19). Het spontane en informele ‘ontdekken’, wordt als even belangrijk beschouwd als het formele of gestuurd ‘leren’. Samen spelen en sporten leidt tot de ontwikkeling van een breed gamma aan inzichten, vaardigheden, attitudes die de schoolervaring aanvullen en versterken.

Als antwoord op de vraag, ‘hoe creëren we nu die brede leer- en leefomgeving?’, stelt de visietekst voor om kinderen en jongeren de gelegenheid te bieden om op verschillende manieren te participeren aan reële maatschappelijke gebeurtenissen. Van het ‘kennismaken en ontmoeten’, het ‘oefenen en uitproberen’ tot het ‘creëren en deelnemen’. We herkennen hierin drie gradaties van participatie.

De visietekst neemt ook een eerste versie van het referentiekader brede school op. Dit referentiekader is een poging om de brede school in Vlaanderen inhoudelijk te duiden. Er is specifiek gekozen om zich te beperken tot een ‘richtinggevend kader’. Dit vanuit de vaststelling dat pogingen om te komen tot een sluitende definitie van de brede school nogal eens stranden, omdat ze er onvoldoende in slagen om de complexiteit van het fenomeen te vatten (Joos et al., 2010a:2).

3.1.3 Referentiekader Brede School

Het ‘**Referentiekader Brede School**’ zoals opgenomen in de visietekst is licht aangepast op basis van de ervaringen uit de Proefprojecten Brede School. Het omvat volgende aspecten: de definitie van de brede school, het doel van de brede school, de organisatie van de brede school en drie toetsstenen voor kwaliteit binnen een brede school. Het volledige referentiekader is opgenomen in bijlage 1.1.

Definitie van brede school (Joos et al., 2010b):

“Een Brede School is een samenwerkingsverband tussen verschillende sectoren die samen werken aan een brede leer- en leefomgeving met als doel maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren.”

Doel van de brede school: is het creëren van ‘maximale ontwikkelingskansen’ voor alle kinderen en jongeren. Door deze inclusieve benadering, het werken voor alle kinderen en jongeren, draagt de brede school bij tot de realisatie van gelijke kansen.

De organisatie van de brede school: een breed samenwerkingsverband.

Een brede leer- en leefomgeving. Kinderen en jongeren bewegen zich door een veelheid aan omgevingen waarin ze ervaringen opdoen en leren op zeer diverse manieren. Een Brede School wil deze omgevingen optimaliseren én wisselwerkingen ertussen stimuleren.

Drie toetsstenen voor de kwaliteit van de brede school: Niet elke vorm van samenwerking met een of meerdere scholen is een Brede School. Het gaat om diversiteit, verbindingen en participatie.

- **Diversiteit:** van de populatie kinderen of jongeren die we bereiken, van de kernaspecten van brede ontwikkeling, van het aanbod aan activiteiten, van het samenwerkingsverband, bewustzijn rond onderlinge diversiteit.
- **Verbindingen:** tussen doelen in functie van ontwikkelingskansen, tussen activiteiten, tussen binnenschools en buitenschools leren, tussen eigen organisatie en brede school, meerwaarde voor de eigen organisatie, centraal stellen van gezamenlijk belang van de brede school werking...
- **Participatie:** van kinderen en jongeren bij beslissingen over brede school, in activiteiten ingericht door de brede school, van ouders, van ‘basiswerkers’ zoals leerkrachten, jeugdwerkers, in besteding van financiële middelen, aan evaluatie en bijsturing, ...

In het referentiekader wordt gesteld dat werken aan een brede leer- en leefomgeving op 3 manieren kan vorm krijgen. Infrastructuur, de ruimtelijke inbedding van de (brede) school in de buurt en het verbinden van schoolse en buitenschoolse omgevingen kunnen in elk van de 3 een rol spelen.

- 1. Verbreden van de leer- en leefomgeving.** Hier gaat het om het aanbieden van nieuwe contexten of de kwaliteit van bestaande activiteiten verhogen om kinderen en jongeren een brede waaier aan ervaringen te laten opdoen. Het openstellen of het herinrichten van infrastructuur kan hier deel van uit maken. Enkele voorbeelden uit het Eindrapport Brede school²¹:

Een basisschool stelt tijdens de schoolvakanties haar speelterrein en sportinfrastructuur ter beschikking aan anderen. Een deel van het terrein wordt ingericht als steeds toegankelijke buitensportplaats voor de kinderen én voor de jongeren uit de buurt. De politie houdt geregeld een oogje in het zeil.

Een Brede School wil met de gemeente samenwerken om de ruimtelijke inrichting van de buurt te herbekijken en zo meer speelmogelijkheden voor de kinderen te creëren.

Buitenspeelruimte. Vertrekkend van hun visie op vrije tijd van kinderen investeerde een Brede School samen met buurtpartners zoals het lokale Initiatief Buitenschoolse Opvang (IBO) in de informele speelruimte van de school en van de buurt. 'Vanuit de kinderen bekeken is buiten spelen immers een uniek deel van hun activiteiten, binnen of buiten de school. Het geniet hun absolute voorkeur, niets wordt zoveel en zo graag gedaan als buitenspelen. Ze ontwikkelen er allerlei competenties, ontmoeten andere kinderen, leven in de buurt, participeren aan de samenleving.' De visie was dat niet alleen de afzonderlijke tijdsbestedingen op school, thuis, virtueel, vrije tijd,... tellen maar net ook de samenhang ervan en hun interactie in een kindvriendelijke buurt. Men zocht dan ook naar 'spilverbindingen' in de buurt tussen school, bibliotheek, speelplein,... Er werd werk gemaakt van overgangsbuitenruimte tussen school en buurt. Niet dat er bijvoorbeeld nergens meer hekken nodig waren maar die werden zoveel mogelijk vervangen door spannende bespeelbare afscheidingen. Al deze inspanningen dragen bij tot de keuzemogelijkheden van kinderen, ouders en buurtbewoners, de leefbaarheid en sociale interactie en tot verschillende vormen van vrije tijdsbesteding van kinderen en jongeren. Ze leggen ook verbanden tussen verschillende plaatsen van leren! (naar Hajer, Froukje, 2007)

Buurtsport geeft fietslessen op het terrein van de school voor kinderen, geïnteresseerde ouders en buurtbewoners.

- 2. Versterken van de leer- en leefomgeving.** Hier werkt men aan de bredere omgeving van het kind, waardoor maximale ontwikkeling mogelijk wordt gemaakt. De aspecten gezondheid, sociale en emotionele situatie, sociaaleconomische situatie, en veiligheid. Het versterken vraagt inspanningen van de brede school naar ouders, de buurt, leerkrachten, en partnerorganisaties. Opnieuw enkele voorbeelden uit het Eindrapport Brede school:

De school stelt in samenwerking met haar partners haar speelterreinen en infrastructuur ter beschikking van kinderen, ouders en buurtbewoners; er is een filiaal van de

---

²¹ JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010b. Eindrapport Brede School. Verslaggeving en aanbevelingen na drie jaar proefprojecten Brede School in Vlaanderen en Brussel. Gent: Steunpunt GOK/Steunpunt Diversiteit en Leren.

tweedehandskledingwinkel, er zijn spreekuren van een sociale dienst, vormingsmogelijkheden voor ouders en buurtbewoners gaande van opvoedingsondersteuning over ICT tot sportlessen,... al of niet samen met hun kinderen...

De kinderen in de buurt wonen vaak erg klein behuisd. Kleuters spelen weinig buiten, er is buitenschools weinig aanbod. De school voorziet in samenwerking met haar partners op woensdagnamiddag in een aanbod: o.a. 'Schoolwif' een tweemaandelijks aanbod voor kleuters en hun ouders. Er is ook bijhorende opvang door de jeugdwerking voor oudere broers of zussen. De ouders voeren in groepjes samen met hun kleuters activiteiten uit met verschillende educatieve materialen en activiteiten die ze thuis kunnen doen. Doel is interactie stimuleren en de ouders ideeën meegeven voor thuis.

Een Brede School organiseert jaarlijks een wandeling voor alle partners in de wijk, zeker leerkrachten zijn meer dan welkom. De meesten wonen immers niet in de buurt en hebben weinig weet van de leefomgeving van hun leerlingen. Doel is kennismaking met de wijk, en de werking van de wijkorganisaties.

Een coördinator vertelt: 'Dankzij de Brede School hebben we ook een sociaal restaurant kunnen openen. Dat maakt dat een heel groot deel van onze leerlingen de kans krijgen om gezond te eten. Zelfs diegenen die het niet kunnen betalen, daar hebben we een fonds voor opdat ze toch gezond kunnen eten en ze niet altijd met een stuk worst en een stuk droog brood komen.

---

3. Breed leren. Dit gaat om een aanpak binnen de activiteiten zelf. Hoe kan men het 'breed leren' op verschillende manieren zoveel mogelijk stimuleren? Hier vallen we terug op de visietekst Brede School, waarin 3 gradaties van breed leren naar voren geschoven worden: oefenen, ontmoeten en creëren en deelnemen. Het levensecht leren en levensbreed leren komen hierin sterk naar voren.

Ontmoeten: De school opent een buurtrestaurant. Leerlingen koken en bedienen er buurtbewoners op dinsdag en donderdag (oefenen en ontmoeten).

Deelnemen en creëren: Mogelijk vervolg op het Mr. Bailly-project: de kinderen organiseren een rondleiding in het museum voor ouders, andere kinderen, leerkrachten en museumbezoekers. Ze tonen en duiden de werken en hun inspiratiebronnen.

Deelnemen en creëren: Naar aanleiding van een kunstproject op school bekijken de kinderen wat er aan kunst aanwezig is in hun buurt. Ze gaan na hoe ze daar aan kunnen bijdragen. Zo ontwerpen ze keramiektegels voor het nieuwe buurtpark in samenwerking met een kunstenaar. Op deze manier dragen ze bij aan de verfraaiing van de buurt en aan het gevoel van eigenheid van de buurt, niet alleen bij zichzelf maar mogelijks ook bij andere buurtbewoners.

Daarnaast wil het referentiekader ook een duidelijkere omschrijving geven van wat 'maximale ontwikkeling' voor kinderen en jongeren inhoudt. Dit wordt omschreven als een samenspel tussen 5 kernaspecten: gezondheid, veiligheid, talentontwikkeling en plezier, maatschappelijke participatie, en voorbereiding op de toekomst (Joos et al., 2010b):

Maximale ontwikkeling voor kinderen en jongeren omvat 5 kernaspecten:

- **Gezondheid:** dit gaat zowel over de lichamelijke als geestelijke gezondheid van kinderen en jongeren. Het gaat om het aannemen van een gezonde leefstijl. Ook continuïteit ervaren in opvoeding en verzorging, valt hieronder.
- **Veiligheid:** 'Veiligheid' is ruim te interpreteren. Het houdt fysieke veiligheid in maar zeker ook het ervaren van geborgenheid, onvoorwaardelijke liefde, respect, aandacht, grenzen?.... Het gaat om veiligheid thuis en buitenshuis.
- **Talentontwikkeling en plezier:** Dit betekent dat kinderen en jongeren onderwijs kunnen genieten en een opleiding krijgen, de vrijheid hebben om te spelen, de mogelijkheid hebben om hobby's, sport, cultuur en ontspanning te ontdekken en te beleven.
- **Maatschappelijke participatie:** Dit wil zeggen dat kinderen en jongeren actieve betrokkenheid tonen bij de omgeving en de maatschappij om hen heen. Het gaat om 'meedenken' en 'meedoen', om een actieve betrokkenheid bij de naaste omgeving, om positief gedrag, om burgerschap.
- **Vorbereiding op de toekomst:** Dit houdt het halen van een diploma, werk vinden, in eigen levensonderhoud kunnen voorzien in. Een stimulerende leefomgeving kunnen ervaren hoort hier ook bij.

Dit referentiekader is het meest recente overkoepelende concept op Vlaams niveau. Op het lokale of meso-lokale niveau (steden en gemeenten) zien we eigen definities, visies en accenten. Zo is men in enkele grootsteden als enkele jaren rond 'brede school' aan het werken (Antwerpen, Gent, Leuven, Mechelen) elk met hun eigen inhoudelijke accenten.

3.1.4 Brede scholen in de praktijk in Vlaanderen en Brussel

Op heel wat plaatsen in Vlaanderen wordt Brede School gemaakt, al dan niet met financiële of andere ondersteuning van de Vlaamse overheid of lokale besturen. Tijdens de legislatuur 2004-2009 werden er vanuit het Vlaamse beleid drie projectoproepen voor Brede Scholen gelanceerd (zie infra). In de nieuwe legislatuur 2009-2014 werd deze beleidslijn verder gezet door de oprichting van een projectgroep Brede School en door de lancering van een nieuwe projectoproep.

In 2006 werden vanuit het beleidsdomein Onderwijs **Proefprojecten Brede school** opgestart. Via een oproep werden 88 aanvragen ingediend waaruit uiteindelijk 17 proefprojecten werden geselecteerd: 14 projecten uit Vlaanderen en 3 uit Brussel. Deze proefprojecten moesten toelaten een betere kijk te krijgen op het potentieel van het concept Brede School in Vlaanderen en Brussel. Dit moest gebeuren door de opsporing van goede voorbeelden en het stimuleren van nieuwe samenwerkingsverbanden en initiatieven. Via de proefprojecten werd ook nagegaan welke maatregelen, strategieën en instrumenten nodig zijn om goede praktijken te bevorderen en te ondersteunen. Het Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK) volgde de 17 proefprojecten op. Het steunpunt gaf ondersteuning waar nodig, ontwikkelde materialen en organiseerde vormingen, uitwisselingsmomenten en studiedagen.²²

²² Alle informatie gerelateerd aan de proefprojecten is terug te vinden op www.ond.vlaanderen.be/bredeschool.

In 2007 en opnieuw in 2008 lanceerde het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media ook een oproep voor proeftuinen Brede School. In 2007 stond de promotie van vrijwilligers- en sociaal-cultureel werk voor jeugd en volwassenen centraal. In 2008 werkte men vooral rond sportparticipatie. Hieruit kwamen 9 proefprojecten voort, die opgevolgd werden door het Steunpunt Jeugd. Het Steunpunt GOK publiceerde op basis van de ervaringen in 2008 Beleidsaanbevelingen²³, en in 2010 de resultaten van een impact bevraging in een Eindrapport²⁴.

In 2010 werd vanuit het Jeugdbeleid opnieuw een oproep gedaan naar Brede school projecten, onderdeel van de uitvoering van het '**Participatiedecreet**'²⁵. De oproep was specifiek gericht naar de 1ste graad secundair onderwijs, met als doel jongeren te laten kennis maken met vrijetijdsactiviteiten van onder meer de deelsectoren sociaal-cultureel werk, jeugdwerk, sport, amateurkunsten, kunsten en erfgoed. Vijf projecten werden geselecteerd.

Naast de oproepen van de Vlaamse overheid werden er in Vlaanderen nog een reeks andere initiatieven genomen rond de introductie van de brede school.

Lokale besturen hebben op eigen initiatief Brede School samenwerkingsverbanden opgezet en gecoördineerd, al dan niet binnen het kader van het **flankerend onderwijsbeleid** (FLOB). Binnen het flankerend onderwijsbeleid werden bijvoorbeeld in Antwerpen tien Brede School projecten opgestart in de periode 2006 tot 2009 en in Leuven één Brede School programma met verschillende wijkgebonden netwerken. Met middelen van het stedenbeleid werden in Gent vier Brede School projecten opgestart. De Gentse en Antwerpse projecten werden ook vanuit het stadsbestuur mee ondersteund en geregisseerd. In het kader van een stadscontract nam de stad Roeselare initiatief voor de creatie van een centraal gelegen BIB+/Open leercentrum waar verschillende scholen gebruik van kunnen maken.

Er komen ook initiatieven uit de scholen zelf. Sommige scholen proberen breed te werken en samenwerkingsverbanden aan te gaan. Vaak zijn de doelstellingen gelijkaardig aan die van de Brede School, maar ze dragen niet altijd die naam. Er worden bijvoorbeeld tijdelijke projecten over kunstinitiatie opgezet, waar basis- en secundaire scholen samenwerken met deeltijds kunstonderwijs (DKO), buurtgerichte en andere organisaties om te werken aan gelijke kansen op gebied van kunst- en cultuurparticipatie. Ook vanuit het deeltijds kunstonderwijs worden er ad-hoc initiatieven genomen waarbij er wordt samengewerkt met het leerplicht- en hoger onderwijs en ook met partners buiten onderwijs. Vanuit de Canon Cultuurcel (Ministerie van Onderwijs) worden de Dynamo³-projecten getrokken. Binnen deze projecten bouwen scholen een cultureel netwerk op met verschillende partners. Een opvallende partner hierin is de openbare vervoersmaatschappij De Lijn, om de mobiliteitsdrempel naar cultuur kleiner te maken.

Op het vlak van sportparticipatie bestaat er ondermeer het '**Sport na School** (SNS)' project, een initiatief vanuit de sportsector met de bedoeling laagdrempelige naschoolse sportactiviteiten aan te bieden. Ook vanuit de kinderopvang zijn er onder andere de **XYZ-projecten**. Dit zijn projecten rond kinderopvang met een nest- en webfunctie. Hierbij gaat de naschoolse kinderopvang samenwerkingsverbanden aan met scholen, vrijetijdsorganisaties en sportinitiatieven.

---

²³ JOOS, A., ERNALSTEEN, V. & ENGELS, M. 2008. Beleidsaanbevelingen "Brede school". Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).

²⁴ JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010b. Eindrapport Brede School. Verslaggeving en aanbevelingen na drie jaar proefprojecten Brede School in Vlaanderen en Brussel. Gent: Steunpunt GOK/Steunpunt Diversiteit en Leren.

²⁵ Decreet van 18 januari 2008 houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport

Een bijzondere invulling van de brede school gedachte in Vlaanderen vinden we terug in het **werkplekieren**.²⁶ Dit werkplekieren krijgt concreet vorm via de werking van de Regionaal Technologische Centra (RTC's). Een RTC heeft als doel om te komen tot een betere samenwerking tussen onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven, leerlingen vlotter te laten doorstromen naar een job en het beroeps- en technisch onderwijs op te waarderen.²⁷ RTC's richten zich als netoverschrijdende samenwerkingsverbanden vooral naar de 3de graad technisch en beroepsonderwijs uit de zogenaamde knelpuntsectoren. Men vindt het noodzakelijk voor de leerlingen om al van op de schoolbanken met de werkvloer in aanraking te komen. De opleidingen gaan door in bedrijven zelf, of in bestaande opleidingscentra. Op die manier moet niet iedere school apart investeren in hoogtechnologische infrastructuur, maar maakt men gebruik van de bestaande infrastructuur. Bijkomend voordeel bij deze werkwijze is dat het contact met de werkvloer leerlingen bewust maakt van juiste attitudes zoals stiptheid, goede omgangsvormen, respect voor gezag of oog voor kwaliteit.

Per provincie is er één RTC, waarbij er regionale accenten worden gelegd. In Vlaams-Brabant bijvoorbeeld richt men zich meer op logistiek vanwege de aanwezigheid van de luchthaven, in Antwerpen dan weer op de petrochemie. De RTC's faciliteren de toegang tot hoogtechnologische infrastructuur in bedrijven, VDAB competentiecentra of opleidingscentra zoals Syntra.

RTC's hebben de verplichting om al hun middelen te investeren in netoverschrijdende projecten en ze gratis aan het onderwijs ter beschikking te stellen. Ze zoeken daarom naar '**neutrale**' locaties, waar alle scholen over de vloer kunnen komen. De verplaatsing naar de bedrijven of opleidingscentra van leerlingen werd in het begin als knelpunt ervaren. Dit is ondertussen opgevangen door een vergoedingsregeling op basis van de af te leggen afstand²⁸. De investering in goede vervoersmogelijkheden tussen school en 'levensechte werkplek' lijkt een betere investering dan dat iedere school zelf gaat betalen voor hoogtechnologische apparatuur.

De win-win wordt hier duidelijk nagestreefd. Scholen kunnen goede praktijkgerichte opleidingen aanbieden, en bedrijven willen meewerken aan het opkrikken van het niveau van de afgestudeerden, hun werknemers van de toekomst.

3.2 Ruimtelijke aspecten

Er is geen volledig beeld van het aantal brede scholen in Vlaanderen, en bijgevolg ook niet van de manier waarop ze gehuisvest zijn. De brede school in Vlaanderen is immers vooral een verhaal dat uitblinkt in lokale diversiteit, en een algemeen overzicht ontbreekt tot op heden nog. Sommige scholen zullen in hun werking aspecten van brede school opnemen, maar dragen de naam niet. Andere noemen zich wel een brede school, maar zijn dan weer enkel gericht op een bepaalde problematiek. Weer andere scholen zijn dan weer enkel breed op gebied van infrastructuur, een 'open school'. Ze stellen ruimtes open, andere organisaties zijn mee in het gebouw of gebouwencomplex gehuisvest, maar van enige inhoudelijke samenwerking is er geen sprake.

Wel besluiten we uit de visies en lokale interpretaties van de brede school in Vlaanderen, dat men in essentie geen ruimtelijk concept nastreeft, terwijl dat in Nederland veel sterker het geval is. We zien wel dat delen van de visie op brede school in Vlaanderen wel degelijk ruimtelijke gevolgen hebben.

---

²⁶ Werkplekieren kan men omschrijven als een actief en constructief leerproces, dat steunt op ervaring en plaatsvindt in een echte arbeidssituatie met de werkelijke problemen uit de (toekomstige) arbeidspraktijk als leerobject." VLAAMSE ONDERWIJSRAAD 2007. Advies over werkplekieren in onderwijs en opleiding. Brussel: Vlaamse Onderwijsraad.

²⁷ Decreet houdende de organisatie en werking van de regionale technologische centra (14 december 2007).

²⁸ De financiering van de RTC is bepaald volgens volgende percentages: 30% 'structurele kosten, van wat rest moet minstens 70% uitgegeven worden aan infrastructuur en apparatuur, max 5% voor vervoer (om te voorkomen dat RTC verworden tot 'financiers van leerlingenvervoer') en max 5% aan provincieoverschrijdende initiatieven. Voor die 70% die moet gaan naar infrastructuur en apparatuur wordt duidelijk gesteld in het decreet dat het accent moet liggen op 'gemeenschappelijk gebruik'. Voor het aankopen van materiaal 'onroerend door bestemming' moet het RTC toestemming aan de Vlaamse overheid vragen.

In de praktijk van scholenbouw in Vlaanderen zien we dat twee aspecten die belangrijk zijn voor de brede school in de ruimtelijke zin, niet zo nieuw zijn, met name het 'openstellen van schoolgebouwen' en de 'functievermenging'. De Schoolgebouwenmonitor van 2008 (AGION, 2009) biedt ons een eerste zicht op de mate waarin beide aspecten voorkomen in het schoolgebouwenpatrimonium in Vlaanderen.²⁹ Daarnaast zien we steeds meer dat het concept 'brede school' zijn weg naar concrete bouwprojecten vindt. In projectdefinities, visiedocumenten, selectiecriteria voor bepaalde subsidieprojecten, wordt de brede school steeds vaker genoemd.

In wat volgt schetsen we enerzijds de stand van zaken van het patrimonium op het vlak van openstelling en functiemening (los van brede school) en enkele voorbeelden van architectuurprojecten gedreven door de 'brede school' idee.

3.2.1 Het openstellen van schoolgebouwen

De schoolgebouwenmonitor van AGION, een meetinstrument dat de kwaliteit van het scholenbouwpatrimonium in Vlaanderen in kaart wil brengen, bevat enkele cijfergegevens die relevant zijn voor de brede school, onder andere i.v.m. de openstelling van schoolgebouwen. Uit de monitor blijkt dat:

- In 15% van de vestigingsplaatsen zijn er lokalen en/of gebouwen op die vestigingsplaats die een andere (permanente) bestemming hebben gekregen dan onderwijs.
- In 59% van de vestigingsplaatsen worden de schoolgebouwen buitenschools gebruikt. In deze vestigingsplaatsen gebeurt dit voor 69% op regelmatige basis, en op 31% op occasionele basis.
- Schoolgebouwen die buitenschools gebruikt worden, worden dit voor gemiddeld 16u per week.
- De gebruikers van dit buitenschools gebruik zijn: verenigingen (61%), instelling zelf (50%), welzijns- of socio-culturele instellingen (39%), andere onderwijsinstellingen (29%), andere (23%).
- Het type gebruik voor buitenschoolse openstelling is voor het merendeel sport en spel (52%), maar ook voor vergaderingen (46%), voor- en naschoolse opvang (41%), feesten en bijeenkomsten (40%), en onderwijsactiviteiten (39%).

Uit de gegevens van de schoolgebouwenmonitor blijkt dus dat 59% van de schoolgebouwen opgesteld wordt voor buitenschools gebruik. Bij 69% hiervan gebeurt dit op regelmatige basis. Afgezien van het feit of dit in het kader van de brede school gebeurt, komen we tot de vaststelling dat het openstellen van gebouwen niet nieuw is in het onderwijs, en dat we er in Vlaanderen al heel wat ervaring mee hebben.

Een andere belangrijke vaststelling uit de schoolgebouwenmonitor is dat er een duidelijke samenhang bestaat tussen het buitenschools gebruik van schoolgebouwen en de bouwfysiske mogelijkheid om ze vlot en veilig open te stellen (zie onderstaande tabel). Uit de cijfers blijkt dat het buitenschools gebruik toeneemt naarmate de directie van oordeel is dat de gebouwen vlot en veilig open te stellen zijn. Omgekeerd kunnen we stellen dat directies ook weigerachtig kunnen staan tegenover het openstellen van hun gebouw, omdat dit onvoldoende aangepast zou zijn voor openstelling. Ingrepen die dergelijke infrastructurele obstakels kunnen wegnemen, kunnen bijgevolg ervoor zorgen dat directies meer bereid zouden zijn om hun gebouwen open te stellen.

---

²⁹ De Schoolgebouwenmonitor wil de kwaliteit van het schoolgebouwenpatrimonium in Vlaanderen in kaart brengen. Via een ruime bevraging van directies geeft de monitor een beeld van enerzijds de mate waarin de schoolgebouwen voldoen aan de basiscriteria 'bewoonbaarheid, hygiëne en veiligheid' en anderzijds de criteria van een schoolgebouw voor de 21ste eeuw. De respons op de monitor was groot. Over 57,5% van alle vestigingsplaatsen die kunnen beschikken over eigen gebouwen, kon bruikbare informatie verzameld worden (n=3618).

Mogelijkheid om de gebouwen vlot en veilig open te stellen?	Worden de gebouwen buitenschools gebruikt?	
	buitenschools gebruik	geen buitenschools gebruik
Niet	33%	67%
In geringe mate	55%	45%
Middelmatig	64%	36%
Grotendeels	72%	28%
Volledig	69%	31%

Vestigingsplaatsen naar de mogelijkheid om de gebouwen vlot en veilig open te stellen en buitenschools gebruik van de gebouwen, in%, (AGION, 2009)

Uit een onderzoek naar de kwaliteit en openstelling van 152 schoolgebouwen in het Brussels Hoofdstedelijk gewest (Leemans, 2001) kwamen enkele belangrijke knelpunten naar voren met betrekking tot de openstelling van schoolgebouwen. Een eerste vaststelling was de 'vrij negatieve' houding van de scholen tegenover het openstellen van hun gebouwen. Slechts een minderheid van de ondervraagde scholen had een duidelijk positieve houding.³⁰ Uit het onderzoek bleek bovendien dat de negatieve houding van veel directies voortkwam uit de negatieve ervaringen die ze hadden met het openstellen van hun gebouw.³¹ Het meest aangehaalde probleem was een gebrek aan veiligheid en toezicht, hoewel het respect voor het gebouw, bijkomend onderhoud en bijkomende werkbelasting niet veel beter scoorden. Het naleven van gemaakte afspraken en een mogelijke (nefaste) invloed op het onderwijs werden het minst problematisch beschouwd (Leemans, 2001). Op de vraag wat de belangrijkste aandachtspunten waren bij het openstellen van schoolgebouwen werden volgende drie elementen naar voren geschoven: respect voor het gebouw, veiligheid en toezicht en zich houden aan de afspraken. Het onderzoek toonde trouwens ook aan dat net die drie elementen de doorslag geven bij beslissingen om het openstellen van de gebouwen stop te zetten (Leemans, 2001).

Uit de praktijk blijkt dat in veel gevallen het openstellen van schoolgebouwen op basis van 'vertrouwen' gebeurt tussen de school en de externe partij die het gebouw zal gebruiken. Dit vertrouwen is in stedelijke omgevingen, waar de anonimiteit groter is, minder vanzelfsprekend. Een model zoals de brede school kan hiertoe een oplossing bieden, omdat dit uitgaat van samenwerking en gemeenschappelijk gedragen doelstellingen. Dit wordt bevestigd door een directeur van een school binnen een brede school netwerk uit grootstedelijke context: *"In een landelijke gemeente is de verwevenheid tussen school en andere organisaties van nature veel sterker, terwijl dit ontbreekt in stedelijke context. Hier moet een extra inspanning gedaan worden, en kan de brede school een hefboom zijn om verbindingen mogelijk te maken."* (Directeur VBS De Mozaïek, Interview juni 2010).

In sommige van de brede scholen die we bezocht hebben in Vlaanderen zien we dat er in gevallen van structurele openstelling er toch meestal een vorm van 'contract' opgemaakt wordt waarin afspraken rond het gebruik opgenomen zijn. Hier gaan we verder op in in Deel 4 'Beheer en exploitatie'.

3.2.2 Functievermenging in een gebouw/site

Hierboven haalden we reeds aan dat er in het verleden langzamerhand een segregatie was ontstaan tussen onderwijs en samenleving. Dit neemt echter niet weg dat er in veel scholen zowel infrastructureel als organisatorisch soms sterke banden waren met een klooster, een parochie, een ziekenhuis of gemeentelijke diensten. Verschillende factoren hebben er echter toe bijgedragen dat deze verwevenheid onder druk is komen te staan.

³⁰ 47% van de directies in het basisonderwijs en 32% in het secundair onderwijs had een (vrij) negatieve houding tegenover openstelling tegenover slechts 5% in het basisonderwijs en 14% in het secundair onderwijs die een positieve houding hadden.

³¹ 33% van de directies heeft negatieve of eerder negatieve ervaringen met het openstellen van schoolgebouwen. Bijna de helft (47,62%) zit in de neutrale midden categorie noch negatief/noch positief terwijl slechts 19% positieve of eerder positieve ervaring heeft.

Zo merken we dat er binnen het beleid een sterke differentiatie in beleidsdomeinen is ontstaan, waarbij er binnen die beleidsdomeinen gaandeweg een verschillende regelgeving is gegroeid over de huisvesting van scholen, welzijnsinstellingen, kinderopvang of ziekenhuizen. Deze verschillen in regelgeving doen zich bijvoorbeeld voor met betrekking tot de subsidiëring van gebouwen of eisen opgelegd aan de gebouwen. Een ander aspect zijn bepaalde subsidievoorwaarden, die zorgen voor een verzwakking van de bestaande functionele verwevenheid, zoals in de scholenbouw het zakelijk recht van 30 jaar. Deze eis maakt deel uit van een specifiek juridisch kader waarbinnen een school subsidies kan krijgen voor de uitvoering van werken. Dit zorgt ervoor dat een gebouwencomplex aantoonbare grenzen krijgt en er zich een boedelscheiding voordoet. Dit kan een impact hebben op de samenwerking tussen instellingen en brengt de flexibiliteit van het ruimtegebruik in gedrang (Interview Dienst Investerings Katholiek Onderwijs, augustus 2010). Algemeen stellen we ook een toenemende 'juridisering' van de bouwwereld vast. Hierdoor wordt het steeds minder mogelijk om te gaan samenwerken op basis van vertrouwen en worden kwesties als risicobeheersing en aansprakelijkheid steeds belangrijker.

Dit neemt echter niet weg dat er op heel wat vestigingsplaatsen in Vlaanderen nog steeds (of opnieuw) sprake is van een verwevenheid van verschillende functies. Veelal is dit historisch zo gegroeid. Uit de Schoolgebouwenmonitor van AGION uit 2008 blijkt dat één vijfde van de schoolgebouwen deel uit maakt van een ruimer gebouwencomplex of gebouwensite waarop zich ook andere functies bevinden. Meestal wordt hetzelfde gebouwencomplex gedeeld met welzijnsinstellingen of sociaal-culturele instellingen. In een aantal gevallen echter deelt men een gebouwencomplex met meerdere types instellingen. In meer dan de helft van de gevallen wordt er inhoudelijk samengewerkt met de niet-onderwijsinstelling, in de helft van de gevallen worden ook lokalen gemeenschappelijk gebruikt (AGION, 2009).

3.2.3 Brede school als onderdeel van bouwplannen

In Vlaanderen zijn de meeste Brede school werkingen opgestart in bestaande infrastructuur verspreid over een wijk of stadsdeel. In de meeste gevallen gaat het om netwerken tussen verschillende partners (met één of meerdere scholen) waarbij het accent ligt op samenwerking en op het op elkaar afstemmen van een aantal pedagogische en maatschappelijke doelstellingen. De meeste brede scholen vertrekken hierbij vanuit de bestaande (school)infrastructuur die ze naar gelang de noden van de werking / budgettaire mogelijkheden stapsgewijs aanpassen.

In Antwerpen hebben studenten in 2008 vijf brede scholen doorgelicht, om te komen tot 'Randvoorwaarden voor een Brede School in Vlaanderen'. Slechts één van de vijf brede scholen die in het kader van dit onderzoeksproject werden bezocht, beschikt over een nieuwbouw. Alle andere scholen moeten het stellen met het verbouwen van een bestaand, dikwijls oud, schoolgebouw. Deze bestaande schoolgebouwen werden wel zo goed mogelijk aangepast aan de noden van een brede school. *"Met beperkte budgetten, veel creativiteit, groot enthousiasme en veel werklust sleutelden vele personeelsleden aan de ombouw van hun oude panden."* (Claes et al., 2008). Uit hun ervaringen bleek echter ook dat er grenzen zijn aan wat je kan doen binnen een bestaande infrastructuur.

De Antwerpse ervaring blijkt ook voor heel Vlaanderen op te gaan. Momenteel zijn er slechts weinig schoolgebouwen in Vlaanderen gebouwd rond de expliciete visie van brede school, hoewel dit langzaam aan het veranderen is. Dit blijkt onder meer uit de criteria die gehanteerd werden om scholenbouwprojecten te selecteren voor de inhaaloperatie scholenbouw, het zogenaamde DBFM-project. Eén van de selectiecriteria *'Streven naar vernieuwing en maatschappelijke meerwaarde'* polste concreet naar de volgende aspecten (AGION, Invulviche kandidatuurstelling DBFM project, 2005, 2011):

- Het project streeft een niveau- en/of netoverschrijdende samenwerking na.
- Het project heeft betrekking op een instelling die in precaire omstandigheden werkt (kansarmoede).
- Het project levert een betere inspanning in verband met geïntegreerd onderwijs.

- Het project is een doordachte vertaling van een eigen pedagogisch project.
- Het project streeft een samenwerking na met een lokaal bestuur of draagt bij aan het buurtleven.
- Het project houdt de mogelijkheid in om andere functies in het gebouw onder te brengen door samenwerking met derden.
- Het project getuigt van een visie op duurzame ontwikkeling.

De DBFM-vennootschap is de vennootschap die zal instaan voor de uitvoering van het DBFM-project, i.c. de bouw van de scholen. Het programma omvat enkel schoolgebouwen, waar het gemeenschapsgebruik mogelijk is. Er zijn geen multifunctionele gebouwen in opgenomen. De DBFM-vennootschap laat het 'gemeenschapsgebruik' van de gebouwen toe, en vraagt aan de scholen om, in geval van 'voorzien gebruik', dit op te nemen in de projectdefinitie, of in gevallen van 'onvoorzien gebruik' dit intern te registreren of te melden.

Is gemeenschapsgebruik mogelijk?

	Voorzien gebruik	Onvoorzien gebruik
Grootschalig gebruik	Opnemen in projectdefinitie	1 maand tevoren melden, tenzij hoogdringend
Kleinschalig gebruik		Interne registratie

Criteria: ongebruikelijke slijtage, draagkracht, bouwfysische normen en (brand)veiligheid.

Scholen van Morgen, Presentatie Infosessie september 2010.

Naast de stappen die gezet zijn binnen DBFM, zijn er al een aantal individuele scholenbouwprojecten die in hun pedagogisch project en projectdefinitie direct of indirect verwijzen naar de brede school gedachte.

Enkele voorbeelden.

De **projectdefinitie van de basisschool Sint Ursula in Laken** verwijst indirect naar een aantal aspecten die aansluiten bij het idee van brede school. In het pedagogische project wordt het belang van samenwerking onderstreept, met name door aandacht en tijd te hebben voor de positief menselijke relaties tussen kinderen, personeel en directie; door samenwerking met ouders, bestuurscomité, inrichtende macht en parochie en door het vragen en aanvaarden van externe hulp. Men is ook duidelijk over de ambitie om het schoolgebouw open te stellen: "Zoals we de tuin openstellen voor de buurt willen we ook de schoolgebouwen openstellen. Het gaat niet op dat een nieuw en duur gebouw slechts één derde van de tijd gebruikt wordt. Alle betrokkenen zijn er van overtuigd dat er van bij de eerste pennentrek moet worden van uit gegaan dat het schoolgebouw multifunctioneel moet zijn. Als de kinderen om 15.15 de klas verlaten, moeten andere gebruikers ze om 15.30 kunnen innemen voor hun activiteiten zonder dat de kinderen of de leerkracht daar 's anderendaags last van heeft."

De architect heeft naar deze ambities een gebouw ontworpen, en dus expliciet rekening gehouden met het concept van 'openstelling'. Momenteel echter, door onder andere een wissel aan directie, wordt het gebouw maar beperkt breed gebruikt. Het is wel klaar om

brede school werking toe te laten, met aandacht voor ruimtelijke compartimentering en aparte ontsluiting.

Binnen **het GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap** is een project opgestart voor de herontwikkeling van schoolsites onder de noemer 'Open School', en dit door middel van publiek-private samenwerking. Het gaat in eerste instantie om twee schoolsites die zullen herontwikkeld worden tot een combinatie van een school, kinderopvang (privé-initiatief) en woningen. Bij de selectie van de scholen werd expliciet hun werking als 'brede school' in rekening gebracht. Op vraag van de opdrachtgever heeft een architectenbureau een 'Beeldkwaliteitsplan Open School' ontwikkeld, dat een typologisch onderzoek bundelt naar de mogelijkheden van het samengaan van een school, kinderopvang en wonen op één site (Buro II, 2010).

Basisschool de Mozaïek in Gent staat op het punt te bouwen. Ze maakt deel uit van de al sinds 1999 actieve wijkgebonden brede school werking, waarbinnen ze een 'open school in de buurt' willen zijn. De school, met 90% GOK-leerlingen, neemt de multiculturele buurt en omgeving als uitgangspunt van haar projecten, en werkt nauw samen met organisaties in de buurt. Ook ouders hebben hun 'hoekje' gekregen op school. De refter doet elke voormiddag dienst als trefpunt voor ouders. Hier gaan op woensdagnamiddag ook de kunstateliers van het DKO door. Initieel had de school een sterke ambitie om een echte 'brede school' te bouwen. Maar naarmate de bouwplannen vorderden moesten ze steeds meer van hun brede school aspecten schrappen. Er kwam dus geen apart ouderlokaal of geen kinderopvangruimte. De school gaf hierbij als reden dat er bij architecten nog te beperkte kennis is over het concept, en dat de fysische norm voor subsidiëring te veel beperkingen oplegt. Zo houdt de fysische norm geen rekening met hun hoog aantal GOK leerlingen, en hun werking als brede school.

Om tegemoet te komen aan de toename van leerlingen in het Brussels Nederlandstalig onderwijs, hebben Brussels Minister Jean-Luc Vanraes en Vlaams Minister van Onderwijs en Brussel Pascal Smet, de **Campus Nieuwland** aangekocht. Deze campus omvat verschillende gebouwen en twee grote buitenruimten. Naast leslokalen en administratieve ruimten zijn er ook ateliers, een cafetaria, een sportzaal, in totaal goed voor 11.000 vierkante meter. Deze nieuwe site zal ontwikkeld worden volgens het Brede School concept. De campus biedt immers mogelijkheden op tal van vlakken: de uitbouw van kinderopvang, buitenschoolse opvang, opvoedingsondersteuning, ontmoetingen, een sportzaal en een polyvalente zaal, vrijetijdsaanbod... Er zal ruimte voorzien worden voor een basisschool (Sint-Joris), een school buitengewoon onderwijs (Zaveldal), buitenschoolse kinderopvang (IBO), een kinderdagverblijf, een consultatiebureau en opvoedingsondersteuning. Maar ook de Hoofdstedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans, die al lang op zoek is naar een nieuwe locatie, zal opgenomen worden in de campus.

---

4. CONCLUSIE

Het brede school concept formuleert een antwoord op een aantal pedagogische ontwikkelingen en zoekt naar een manier van werken om beter tegemoet te komen aan maatschappelijke uitdagingen. Van daaruit zoekt het brede schoolmodel naar 'verbinding'. Het gaat om verbindingen tussen organisaties, tussen sectoren, tussen benaderingen en zienswijzen, tussen de plaatsen waar kinderen en jongeren hun tijd doorbrengen. Het concept is niet iets 'dat gebeurt na de schooltijd', maar vraagt net die uitwisseling met het onderwijs, om op een gerichte en krachtige manier in te kunnen zetten op het maximaliseren van de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren.

De voorbeelden uit het buitenland tonen aan dat men in verschillende landen op zoek is naar modellen die samenwerking en geïntegreerd werken stimuleren. Hierbij blijkt men telkens in dezelfde richting naar oplossingen te zoeken, namelijk werken aan meer afstemming, samenwerking, 'ontschotting', sluitend aanbod of ruimte voor leren en spelen.

Hoewel er zeker gemeenschappelijke kenmerken zijn tussen verschillende landen, blijkt de concrete invulling van het concept 'brede school' ook uniek en contextgebonden te zijn. In sommige landen ligt het accent eerder op het ondersteunen van schoolse taken, en het opkrikken van leerprestaties, zoals dit in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten het geval is. In andere landen, bijvoorbeeld Denemarken, gaat het dan weer eerder om het stimuleren van de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, zonder dat het concept 'brede school' er bestaat. In Nederland ligt de oorsprong van de brede school in het zoeken naar antwoorden op maatschappelijke vraagstukken zoals achterstandsbeleid en tweeverdieners. Vandaag de dag zien we echter dat de ambitie om breed te gaan samenwerken soms te snel verengd wordt tot enkele partijen, en blijkt de sterke inzet op infrastructuur niet altijd ten voordele van samenwerking te spelen. In Vlaanderen is de brede school in eerste instantie ontstaan vanuit het denken rond gelijke (onderwijs)kansen, maar streeft men wel een zeer brede werking na. De brede school wordt nu opgezet als een model ter bevordering maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren. We zien dat het Brede school concept effectief breed wordt ingezet en dat ze alle doelstellingen van andere landen omvat: antwoord bieden op maatschappelijke vraagstukken, het inzetten op nieuwe pedagogische tendensen, en het aanbieden van een brede leer- en leefomgeving, waarbij ze zich vooral concentreren op een ruim samenwerkingsnetwerk waar elke organisatie die een mogelijke meerwaarde kan bieden een rol kan spelen.

Wat echter altijd blijkt terug te komen is het multisectorieel karakter van de brede school, en dit zowel op vlak van de betrokken organisaties als de ontwikkelingsgebieden die in de brede school aan bod komen. De brede school is dus geen project van het onderwijs alleen, het is een gedeeld project van verschillende sectoren.

Hoewel ieder land zijn eigen accenten legt, krijgt de brede school haar eigenlijke vorm op het lokale niveau. In de meeste gevallen gebeurt dit via een samenwerkingsverband tussen verschillende actoren waarvan de school (of scholen) er één is. In de VS draait het meestal om één publieke school waar de ruime gemeenschap sterk bij betrokken wordt, in Vlaanderen en Engeland zien we een aantal voorbeelden waar het eerder gaat om netwerkmodellen met verschillende scholen. In Nederland zien we de sterke rol van gemeentes in het uitstippelen van een gemeentelijk brede schoolbeleid, maar zijn het opnieuw de lokale noden en partners die gaan bepalen hoe de brede school eruit zal zien. In de praktijk echter lijkt in sommige gevallen de gemeente hier iets te sturend in op te treden omdat andere belangen, zoals die van rationalisatie van huisvesting en beheer, de overhand krijgen.

De brede school als samenwerkingsverband ontplooit zich ook in een 'plaats', een gebouw of een aantal gebouwen, in ruimtes en verbindingen. Het gaat om de 'ruimte' waar de kernelementen van een brede school werking zoals samenwerking, levensecht leren, breed leren, concreet inhoud krijgen. De wijze

waarop in verschillende landen de brede school een ruimtelijk-architecturale invulling krijgt zet ons al voor een stuk op weg in onze zoektocht naar een ruimtelijke vertaling voor de brede school in Vlaanderen. Zo is er bijvoorbeeld de expliciete keuze in Nederland en Engeland om te investeren in het samen huisvesten van samenwerkende organisaties. Maar ook in de VS zien we de tendens naar een clustering van functies die weliswaar een andere invulling kan krijgen op het platteland en in de steden.

Tenslotte blijkt ook het levensecht en levensbreed leren een 'rode' draad door de verschillende invullingen van de brede school in het buitenland en in Vlaanderen. Ook dit heeft ruimtelijke implicaties. Het wijst op de behoefte aan levensechte leerplekken binnen en buiten de schoolse omgeving, en aan ruimtelijke omgevingen die ondersteuning weten te geven aan alle facetten van de ontwikkeling van kinderen. Zoals een RTC coördinator het formuleert: *“De school als plaats voor onderwijs wordt deels een ‘virtuele plek’, het is een samenraapsel van locaties waar onderwijs kan gegeven worden.”*

BRONNEN

- 21ST CENTURY SCHOOL FUND & BROOKINGS GREATER WASHINGTON RESEARCH PROGRAM 2004. Program Coordination and Master Facilities Planning. Best Practices Project. Washington.
- AFDELING ALGEMEEN ONDERWIJSBELEID 2009. Verslagboek: Stimuleringsfonds Brede school. Drie jaar bredeschoolwerking in Antwerpen. Antwerpen: Stad Antwerpen.
- AGION 2009. De schoolgebouwenmonitor 2008. Indicatoren voor de kwaliteit van de schoolgebouwen in Vlaanderen, Antwerpen, Garant.
- AMERICAN ARCHITECTURAL FOUNDATION & KNOWLEDGE WORKS FOUNDATION. 2006. Report from the National Summit on School Design. A resource for educators and designers. In: National Summit on School Design, of Conference: American Architectural Foundation.
- ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. Aap noot mis. De basis van de brede school, Architectuur Lokaal.
- BARNARDO'S 2006. More school less play? The role of the Extended School in Denmark and England Ilford.
- BURO II 2010. Beeldkwaliteitsplan Open School. Brussel: GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Infrastructuur.
- BUTLER, K. 2010. Double Duty: Schools as Community Centers [Online]. District Administration. Available: <http://www.districtadministration.com/viewarticle.aspx?articleid=2384&p=1#0> [Accessed 2011].
- CABE 2007. Creating excellent secondary schools. A guide for clients, London, Commission for Architecture and the Built Environment.
- CABE 2010. Creating Excellent Primary Schools. A guide for clients. , London, Cabe.
- CARDON, G., DE BOURDEAUDHUIJ I., DE MARTELAER K., VAN REUSEL B. & VAN WAES E. z.j. Brede School met sportaanbod. Voormalig Steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid, nieuwe Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport (consortium UGent, K.U.Leuven, VUBrussel).
- CLAES, K., CLAUW, K., HARGREAVES, S., VANDENABEELE, I. & VAN GEETSOM, N. 2008. De Randvoorwaarden van een brede school in Vlaanderen. Master Interdisciplinair Project, Universiteit van Antwerpen.
- COALITION FOR COMMUNITY SCHOOLS z.j. Community Schools. Partnerships for Excellence. Washington, DC: Coalition for Community Schools,.
- DE VLAAMSE REGERING 2009. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame, en warme samenleving. Brussel.
- DEPARTMENT FOR CHILDREN SCHOOLS AND FAMILIES 2009a. Funding extended services. Department for Children, Schools and Families.
- DEPARTMENT FOR CHILDREN SCHOOLS AND FAMILIES 2009b. Invitation to bid for support from the cross-government co-location fund. London.
- DEPARTMENT FOR EDUCATION 2010. The importance of teaching. The Schools White Paper 2010. The Stationery Office Limited.
- DEPARTMENT FOR EDUCATION AND SKILLS 2003. Every child matters. Green paper. Norwich The Stationery Office.
- ERNALSTEEN, V., DESMEDT, E. & NICAISE, I. 2008. 'It takes a village to raise a child' In: DESMEDT, E. & NICAISE, I. (eds.) Gelijke kansen op school: het kan! Zestien sporen voor praktijk en beleid. Mechelen: Plantyn.
- FILARDO, M., VINCENT, J. M., ALLEN, M. & FRANKLIN, J. 2010. Joint use of public schools: A framework for a New Social Contract. Washington DC: 21st Century School Fund and Center for Cities & Schools.
- FRANK STUDULSKI I.S.M. KLANKBORDGROEP INTEGRAAL KINDCENTRUM 2010. Op weg naar het integraal kindcentrum. . Amsterdam: SWP.
- JAP SAM, E., KUPERS, T. & LINDERS, J. (eds.) 2009. De wereld op zuid. Bouwen aan een brede school, Heijningen: Jap Sam Books.
- JOOS, A. & ERNALSTEEN, V. 2010. Wat is een Brede School? Een referentiekader. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V. & ENGELS, M. 2008. Beleidsaanbevelingen "Brede school". Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010a. De impact van Brede School. Een verkennend onderzoek. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010b. Eindrapport Brede School. Verslaggeving en aanbevelingen na drie jaar proefprojecten Brede School in Vlaanderen en Brussel. Gent: Steunpunt GOK/Steunpunt Diversiteit en Leren.
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V., LANSSSENS, A. & ENGELS, M. 2006. Visietekst. Brede School in Vlaanderen en Brussel. Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).
- KORNHABER, M. L. 2001. Howard Gardner. In: PALMER, J. A. (ed.) Fifty Modern Thinkers on Education. From Piaget to the present. London: Routledge.
- LAMOTE, L. 2010. Een rijkdom aan kansen. Het Keerpunt - een brede school in Borgerhout. Op zoek naar een nieuw zorgconcept en een gepast pedagogisch model. Handboek leerlingenbegeleiding twee
- LAMOTE, L. April 2010. Een rijkdom aan kansen. Het Keerpunt - een brede school in Borgerhout. Op zoek naar een nieuw zorgconcept en een gepast pedagogisch model. Handboek leerlingenbegeleiding twee
- LATHOUWERS, G. & VAN HEDDEGEM, I. 2008. Materiële leeromgevingen in relatie tot recente onderwijsontwikkelingen in het lager onderwijs. Projectmatig wetenschappelijk onderzoek K.H.Mechelen 2005-2008. Mechelen: Katholieke Hogeschool Mechelen.

- LECOUTERE, K. 2009. De buurt in kaart. Brede school en samenwerking is een pleonasme. In: BULTYNCK, M. (ed.) 360° participatie. Brussel: Demos vzw.
- LECOUTERE, K. 2010. Brede School = Breder dan de school. In: VVSG (ed.) De lerende gemeente. Gids voor flankerend onderwijsbeleid. Politeia.
- LEEMANS, G. 2001. De renovatie en openstelling van schoolgebouwen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Brussel: Sociaal Impulsfonds Brussel.
- MINISTER VAN ONDERWIJS EN VORMING FRANK VANDENBROUCKE 2004. Beleidsnota 2004-2009. Vandaag kampioen in wiskunde, morgen ook in gelijke kansen. Brussel: Vlaamse overheid.
- MULDER, K. 2005. De verzwegen nadelen van schaalvergroting. Zin en onzin van multifunctionele accommodaties. Tijdschrift voor de Sociale Sector.
- NØHR, K. 2010. Kinderen in Denemarken. Childcare International.
- OBERON 2009. Brede scholen in Nederland - Jaarbericht 2009. Brede scholen in Nederland. Utrecht.
- PIRARD, F., RUELENS, L. & NICAISE, I. 2004. Naar een brede school in Vlaanderen? , Leuven, Katholieke Universiteit Leuven. Hoger instituut voor de arbeid.
- SMITH, G. A. & SOBEL, D. 2010. Place- and community-based education in schools., New York, Routledge.
- SOCIUS 2005. Ons gedacht! Levenslang en levensbreed leren. Brussel: SoCiuS - Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk vzw.
- STUDULSKI, F. 2007. Van visie naar vorm. Samen een brede school ontwerpen, Amsterdam, SWP Amsterdam.
- STUDULSKI, F. & I.S.M. KLANKBORDGROEP INTEGRAAL KINDCENTRUM 2010. Op weg naar het integraal kindcentrum, Amsterdam, SWP.
- TIMMERHUIS, A., WESTERBEEK, K., STUDULSKI, F., VERHEIJKE, J. & VAN DE BURG WAL, G. 2006. Een quickscan naar community schools: Zweden, Denemarken, Verenigd Koninkrijk (Schotland), Duitsland, Verenigde Staten en Nederland. i.o. OCW.
- VAN DEN DRIESSCHE, M. 2007. De brede school in de politiek institutionele ruimte. VAI-Studievoormiddag. De brede school: een altijd passende jas? Universiteit Antwerpen.
- VAN DER GRINTEN, M., WALRAVEN, M., BROEKHOF, K., HOOGEVEEN, K. & STUDULSKI, F. 2007. Handboek Brede School. 0-12 jaar., Utrecht, Oberon/Sardes.
- VAN OENEN, S., BAKKER, P. P. & VALKESTIJN, M. 2005. Streven naar meer levensecht leren: inhoudelijk kader en globale doelen. Jeugdactiviteiten in de brede school. Werkboek voor kwaliteitsontwikkeling: doelen, methodiek, evaluatie. . Amsterdam: NIZW Jeugd / SWP.
- VLAAMS BOUWMEESTER 2009. Dossier 1: Scholenbouw. Brussel: Vlaams Bouwmeester.
- VLAAMS MINISTER VAN ONDERWIJS PASCAL SMET 2009. Beleidsnota 2009-20014. Samen grenzen verleggen voor elk talent. In: VLAAMSE REGERING (ed.). Brussel.
- VLAAMSE ONDERWIJSRAAD 2007. Advies over werkplekleren in onderwijs en opleiding. Brussel: Vlaamse Onderwijsraad.
- WRIGHT, S. 2006. Schools for the Future. Designing Schools for Extended Services, Nottingham, Department for Education and Skills.

DEEL 2: BREDE SCHOOL EN RUIMTE

“Een kiem van ontwikkeling en menselijke nieuwsgierigheid groeit in een veilige, uitdagende omgeving uit tot een bron van creativiteit en een palet vol kennis en vaardigheden.” (van Velsen, 2005:30)

Uit het vorige hoofdstuk blijkt duidelijk dat in Vlaanderen, en in het buitenland, de 'brede school' wordt begrepen als een structurele samenwerking om een integrale benadering rond de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren te creëren. Ze doet dit door een brede leer- en leefomgeving te maken. Dit is een belangrijk vertrekpunt voor het onderzoek naar de ruimtelijke vertaling. We bekijken in dit hoofdstuk een aantal aspecten rond die ruimtelijke vertaling. We geloven dat op die manier de gelaagdheid van de problematiek het best naar voren kan komen.

De term 'brede school' wordt soms ook gebruikt om aan te geven dat een schoolgebouw 'open staat' voor externen. Een school die zijn infrastructuur openstelt voor derden zonder inhoudelijke samenwerking is echter geen 'brede school'. Een schoolsite waar ook woningen op voorzien worden zonder dat er duidelijke samenwerking is rond de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren is ook geen 'brede school'. Dit neemt niet weg dat de aspecten 'openstellen infrastructuur' en 'functievermenging' belangrijk aspecten zijn voor de ruimtelijke vertaling van de brede school.

1. BELANG VAN RUIMTELIJKE VERTALING

1.1 Infrastructuur als randvoorwaarde

Studulski (2007) schetst drie belangrijke redenen waarom het (aangepaste) gebouw niet ontkend mag worden in het brede school verhaal. De auteur doet dit met de specifieke ruimtelijke vertaling van de Nederlandse brede school in gedachte, namelijk de multifunctionele accommodatie (MFA): *“In de eerste plaats kan het gebouw de samenwerkingsrelaties aanzienlijk vergemakkelijken. In de tweede plaats is het plaatsen van een nieuw gebouw een belangrijke impuls voor de buurt: een gebouw met uitstraling zorgt dat men wat over heeft voor de buurt. Dat geldt in de derde plaats ook vooral voor het platteland, en door geclusterde voorzieningen [...] de kwaliteit van de voorzieningen op peil wil houden.”* (Studulski, 2007:9-10)

We zien dat het aspect ‘infrastructuur’ ook regelmatig terugkomt als aandachtspunt in beleidsaanbevelingen rond de brede school in Vlaanderen. De Stad Antwerpen heeft naar aanleiding van het project vanuit het Stimuleringsfonds Brede school ³² een beleidsevaluatie uitgevoerd, en een aantal beleidsadviezen geformuleerd op inhoudelijk, organisatorisch en beleidsmatig vlak. Infrastructuur wordt ondergebracht bij organisatorische adviezen en waarbij er van wordt uitgegaan dat weinig schoolgebouwen zich lenen tot een vlotte brede school werking: *“Hoge, blinde muren bemoeilijken een vlotte interactie met de buurt. Er is nood aan meer polyvalente ruimte. Het openstellen van lokalen voor derden vereist extra investeringen. Verbouwingen leiden tot moeizame onderhandelingen met eigenaars. Er is meer overleg nodig tussen pedagogische medewerkers en verantwoordelijken voor infrastructuur.”* (Algemeen onderwijsbeleid Antwerpen, 2009:40). De Stad Antwerpen heeft een groep onderzoekers de opdracht gegeven om op basis van de projecten uit het Stimuleringsfonds na te gaan wat de randvoorwaarden voor de brede school in Vlaanderen zijn. De resultaten van het onderzoek zijn gebundeld in het rapport ‘Randvoorwaarden voor de brede school in Vlaanderen’ (Claes et al., 2008). Zich baserend op een literatuurstudie en een bevraging van vijf brede school projecten, stellen de auteurs dat in alle vijf bezochte brede scholen de infrastructuur een heel belangrijke randvoorwaarde is om te voldoen aan de doelen van een brede school. (Claes et al., 2008:41) Ze zien de infrastructuur als een ‘bindmiddel’ tussen school en omgeving, en de leeromgeving als een ‘belangrijke hefboom’ om sociaal kapitaal te leveren. Ze besluiten dat een optimale infrastructuur een uiterst belangrijke component is om een efficiënte brede school uit te bouwen. (Claes et al., 2008:43).

Deze conclusie overstijgt de Antwerpse context. Het Steunpunt GOK heeft in haar beleidsaanbevelingen “Brede School” in Vlaanderen en Brussel ook een deel rond infrastructuur opgenomen. Ze zien infrastructuur als één van de bronnen, naast middelen en tijd, die partners kunnen inzetten om hun engagement op te nemen in functie van de Brede school (Joos et al., 2008:21). Ze pleiten ook dat regelgeving wordt voorzien zodat *“gebouwen ter beschikking kunnen gesteld worden van derden voor opdrachten gerelateerd aan Brede School.”*(Joos et al., 2008:21). Ook het Nederlandse ‘Handboek Brede School’ stelt duidelijk dat brede scholen nieuwe eisen aan gebouwen stellen, vooral op het vlak van gedeeld gebruik. Meer dan voorheen zullen partijen immers ruimtes gaan delen met elkaar (van der Grinten et al., 2007).

Als we te rade gaan bij de architecten, dan merken we dat men nog een stap verder gaat. In zijn visie op brede scholen stelt de toonaangevende architect en scholenbouwer Herman Hertzberger dat het net de ruimte is, of een ruimtelijk thema dat samenhang en verbinding kan brengen in de complexe opgave die de brede school is. *“Meer complexe gebouwen, zoals brede scholen waar meerdere onderdelen/instituten samengevoegd worden en waar de onderdelen ieder voor zich de eigen identiteit willen uitdrukken,*

---

³² De Stad Antwerpen heeft van 2006-2009 via het Flankerend Onderwijsbeleid 10 brede school projecten ondersteund.

dreigen in fragmenten uit elkaar te vallen, terwijl het juist de verwachting was dat ze met elkaar samen, gezamenlijk dus, zouden gaan functioneren. Alleen een ruimtelijk thema kan het geheel bij elkaar brengen en daardoor bovendien de gelegenheid bieden om ook werkelijk dingen samen te gaan doen en te komen tot activiteiten waar elk onderdeel afzonderlijk niet de mogelijkheden toe zou hebben gehad.” (Hertzberger and de Swaan, 2009:12)

Er zijn ook twee afgeleiden van de ruimtelijke vertaling die van essentieel belang zijn: de totstandkoming en het beheer en exploitatie van de brede school. Hier gaan we verder op in in de delen 3 en 4.

1.2 Brede school als integraal deel van visies op goede scholenbouw

Het idee van brede school, of eerder ‘open’ school, komt ook regelmatig terug in visies op wat een goed schoolgebouw zou moeten zijn. In deze visies wordt vooral het maatschappelijk belang van de school als ‘plaats’ verwoord. Volgens Vlaams Bouwmeester Marcel Smets is de school voorbestemd om in de toekomst *“dé symbolische plek van ontmoeting en vereniging te zijn. Het is niet meer enkel een onderwijsinstelling.”* (T’Jonck, 2006). De school wordt in die optiek ‘de kerk, het theater en het wijkhuis van de toekomst’. Naast kennisoverdracht gaat het ook om het opbouwen van gedragspatronen en het omgaan met de ander. Hier speelt de speelplaats een belangrijke rol, want daar komen verschillende leeftijden samen. Zo wordt de school opnieuw een belangrijk knooppunt in het maatschappelijk weefsel waar verschillende groepen samenkomen. Met deze nieuwe opgave wordt de school per definitie ‘breed’, als symbolische plek waar ontmoeting en vereniging plaats kan vinden, en als plaats waar naast kennisoverdracht aan andere opdrachten invulling moet gegeven worden.

Op zich is deze brede invulling geen volledig nieuwe opgave voor scholenbouw. In Logica en Actie in de Scholenbouw sprak Van Bogaert in 1972 al van de rol van de ‘schoolhal’, die de ontmoeting tussen school en gemeenschap moet belichamen (Van Bogaert, 1972). *“... een gemeenschappelijke hal, centraal gelegen, intensief verluchtbaar met het oog op haar oorspronkelijke functie, gesloten, ruim beglaasd, verwarmd en gemakkelijk bereikbaar om optimaal haar nieuwe functies te vervullen: spontane, dagelijkse vergaderplaats der leerlingen, ontvangsthuis, informatiecentrum voor het schoolbedrijf, clubvergaderingen, toneelexperimenten, eigen en naschoolse exposities”* (Van Bogaert, 1972:15). Samen met het restaurant (refter) en de bibliotheek/mediatheek vormde de schoolhal de **sociaal-informatieve kern**. Deze functies moesten bijgevolg in elkaars nabijheid liggen en toegankelijk zijn van buitenaf om de gemeenschap te kunnen dienen (culturele activiteiten, debatten, voorstellingen, etc.). Hij pleitte ook voor het bouwen van het restaurant aan de helft van de capaciteit (dubbele dienst) en voor polyvalent gebruik ervan (muzieklokaal, ruimte voor creatieve activiteiten, tv-lokaal, buitenschoolse activiteiten) (Lathouwers and Van Heddegem, 2008).

De Commissie Lokalen en Meubilair voor het Vernieuwd Onderwijs (COLOMEU)³³, opgericht in 1973, zag in het verlengde hiervan een ‘nieuw oogmerk’ voor het onderwijs en het schoolgebouw: het naschools openstaan voor het leerproces van volwassenen, met de socio-culturele kansen die zij de gemeenschap kan bieden (o.m. mediatheek, talenpracticum, sportzaal en -pleinen, hobby- en werkplaatsen) (Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur, 1978). Dit vertaalt zich, gelijkaardig als bij Van Bogaert, in het koppelen van de polyvalente hal, restaurant en de mediatheek (opgenomen in restaurant bij kleinere scholen) tot een **socio-culturele kern** die opengesteld kan worden voor buitenschoolse activiteiten. In de nabijheid van de polyvalente zaal moet een vestiaire, sanitair en ruime bergplaats voor bijkomende uitrusting en meubilair worden voorzien (Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur, 1978:24).

---

³³ De Commissie voor Vernieuwing van Lokalen en Meubilair (COLOMEU) werd opgericht in 1973 in opdracht van de Minister van Nationale Opvoeding en Cultuur. De aanleiding waren de veranderingen in de maatschappij en het onderwijs die eisen opleggen aan onderwijspraktijken en schoolleven, en die op hun beurt dan weer eisen stellen aan de fysieke omgeving, meer bepaald lokalen en meubilair (Leemans 1998).

Ook recent onderzoek rond de kwaliteit van scholenbouw brengt ideeën die aansluiten bij de 'brede school' naar voren. In de Schoolgebouwenmonitor 2008 wordt samengevat wat in recente scholenbouwliteratuur onder een kwaliteitsvol schoolgebouw wordt verstaan (AGION, 2009). Dit wordt samengevat in acht punten. We vatten deze punten samen:

- Een planningsproces dat vertrekt vanuit het eigen pedagogisch project van de school moet aan de basis liggen van een bouwproject, eerder dan algemeen toepasbare normen en richtlijnen.
- Het schoolgebouw moet ruimtelijk ondersteuning kunnen bieden aan een veranderend onderwijs, dat wil zeggen inspelen op nieuwe ontwikkeling in onderwijsprogramma en methodieken, nu en in de toekomst.
- Naast doelmatigheid wordt het streven naar een grote verscheidenheid in lokalen en hun multifunctioneel en flexibel gebruik als een cruciaal kwaliteitscriterium beschouwd.
- Het schoolgebouw moet een uitnodigende plaats zijn, een gebouw gericht op de wereld dat zichzelf een plaats weet te geven binnen de samenleving.
- Het gebouw moet veilig en gezond zijn en voldoende comfort kunnen bieden op gebied van verwarming, verluchting, akoestiek, en verlichting, waaronder ook het voorzien in voldoende natuurlijk daglicht.
- Het gebouw moet economisch duurzaam zijn. Hierbij is het ook belangrijk dat schoolgebouwen zo intensief mogelijk worden gebruikt.
- Het gebouw moet ecologisch duurzaam zijn.

Het gebouw moet ook betrokken zijn op de samenleving die de school omringt: multifunctioneel genoeg om verschillende activiteiten te laten plaatsvinden en gemakkelijk open te stellen voor ouders of buurtbewoners in het kader van uiteenlopende educatieve of socio-culturele activiteiten (bijvoorbeeld in functie van levenslang leren of het concept van brede school). Van het schoolgebouw wordt verwacht dat het ook sociaal duurzaam is.

We zien dat de brede school sterk verweven is in deze kwaliteitsomschrijving, zowel vanuit een sociale redenering, een ruimtelijke als een economische. Dit laatste aspect is ook een belangrijke beweegreden om over te gaan tot 'breed gebruik van schoolgebouwen'. Het gaat immers om publieke en semipublieke infrastructuur die binnen de onderwijsopdracht slechts een beperkt deel van de dag, van de week en van het jaar gebruikt wordt. Is het dan niet wenselijk dat deze bestaande infrastructuur intensiever gebruikt moet worden? Dat speelplaatsen, sportzalen, polyvalente ruimtes ter beschikking worden gesteld aan externen die gebrek aan ruimte hebben?

Omgekeerd betekent dit intensief gebruik ook een welkome **rationalisatie van het ruimtegebruik**. In een context waar 'ruimte' een schaars goed is, is het aangewezen om te zoeken naar samenwerking en synergie op het vlak van het gebruik van ruimte. Het 'elk voor zich en elk apart'-principe lijkt vanuit een duurzaam perspectief op de ruimte niet langer wenselijk noch haalbaar. Dit zoeken naar synergie kan ook een belangrijke meerwaarde voor de school hebben. Enerzijds wordt deze meerwaarde gerealiseerd op het vlak van samenwerking omdat men elkaar sneller 'tegenkomt', anderzijds komt er ook meerwaarde op het vlak van exploitatie, waarbij het meervoudig gebruik van ruimtes kan zorgen voor een extra bron van inkomen. Leemans, Verheyden et al. (2002) stellen dan ook: *“Door ruimte gemeenschappelijk te gebruiken gaat men kostenefficiënter werken, d.w.z. men krijgt meer opbrengst voor dezelfde kost. Schoolgebouwen waarin ruimtes gemeenschappelijk en dus intensiever worden gebruikt, worden er niet goedkoper op, maar het geïnvesteerde geld wordt beter besteed. Wellicht is dit een piste die het overdenken waard is vooraleer men bij bouwprojecten beslist om te gaan bezuinigen op oppervlakte of prijs per m².”*

2. BREDE SCHOOL: EEN DIALOOG TUSSEN CONCEPT EN RUIMTE

'Sometimes there's a need to disturb the physical space to affect the pedagogy'³⁴

In Deel 1 werd reeds vermeld dat de brede school vorm en inhoud krijgt binnen een bepaalde context. Met 'context' bedoelen we hier de maatschappelijke context, pedagogische, organisatorische, maar ook de ruimtelijke context. Dit laatste aspect is de focus van dit onderzoek, maar dit is geen geïsoleerd aspect. Het staat in wisselwerking of dialoog staat met de andere contexten.

Als we spreken over de 'ruimtelijke vertaling' van de brede school, verwijst dit naar de vertaalslag van concept naar ruimte (gebruik, indeling, architectuur, etc.). Hoewel het woord 'vertaling' nogal passief klinkt, alsof dit slechts een gevolg is van de inhoudelijke werking, wordt dit niet zo bedoeld. Het gaat om een actieve vertaalslag van een inhoudelijk concept, waarbij ruimtelijke elementen mee aan de basis (kunnen) liggen van de inhoudelijke werking. We zien dat de wisselwerking tussen ruimte en concept zowel **beperkend als versterkend** kan zijn.

Ten eerste, voor wat de beperkende invloed van de ruimte betreft, moet gewezen worden op acuut plaatsgebrek, onaanpaste infrastructuur of slechte inplanting waardoor bepaalde doelstellingen niet verwezenlijkt kunnen worden of het onmogelijk wordt om bepaalde activiteiten in te richten, ontmoetingen te organiseren en een open relatie met de buurt aan te gaan. Daarnaast kan een ruimtelijke organisatie van een gebouw ook de inhoudelijke samenwerking in de weg staan, bijvoorbeeld als er geen compartimentering is of onduidelijkheid over aansprakelijkheid. Tenslotte moet er ook nog gewezen worden op regelgeving die beperkend werkt voor de realisatie van de brede school. Zo houdt de fysieke norm voor subsidiëring geen rekening met het percentage GOK- leerlingen op school. Dit ondanks het feit dat achterstelling en kansarmoede toch belangrijke beweegredenen zijn om de brede school gedachte in de praktijk te brengen. Enkele voorbeelden ter illustratie.

In Leuven wordt de brede school al enkele jaren in de praktijk gebracht in verschillende deelgemeenten van de stad. De focus hierbij ligt vooral op het aanbieden van een naschools activiteiten aanbod. Hiervoor wordt samengewerkt met scholen, kunstenaars, theatergroepen of een bejaardentehuis. Recent botste de brede school echter op infrastructurele beperkingen: een zolder staat op instorten, er zijn te weinig polyvalente ruimtes voor het activiteiten aanbod waardoor het aanbod beperkt of zelfs afgeschaft moet worden, er is tekort aan bergruimte of er zijn spanningen tussen leerkrachten en workshopbegeleiders rond het delen van ruimte. De coördinator van de brede school is dan ook formeel over deze kwestie : *"Goede afspraken inzake infrastructuur blijven cruciaal in de Brede school, maar veel problemen zouden vermeden kunnen worden als er gewoon iets meer ruimte zou zijn. De scholen kunnen zich behelpen en er worden creatieve oplossingen gevonden, maar heel erg veel nuttige tijd gaat verloren aan het oplossen van deze logistieke vraagstukken."*

De brede school het **Keerpunt in Antwerpen** heeft sterk ingezet op het aanpassen van haar gebouwen om openstelling (meer dan 30.000 bezoekers per jaar) naar de buurt mogelijk te maken. Ze ervaren echter dat de subsidievoorwaarden en procedures voor infrastructuur niet afgestemd zijn om een concept zoals brede school mogelijk te maken. In hun geval zit de brede school in gebouwen die niet hun eigendom zijn, noch hebben ze

---

³⁴ Anonieme bron gebruikt door Ty Goddard in opiniestuk 'Why wait for BSF', 03 maart 2010, op www.thecentreforschooldesign.org.

30 jaar erfpacht op de gebouwen. Ze komen daarom niet in aanmerking voor infrastructuursubsidies bij AGION.

Basisschool de Mozaïek maakt samen met enkele andere scholen deel uit van een wijkgebonden Brede school netwerk in Gent. Ze werken, gezien het hoge percentage aan GOK leerlingen (90%), sterk aan een zorgprofiel. Tijdens het plannen en ontwerpen van de nieuwe school, botsen ze echter op beperkingen van de fysieke norm, die het specifieke profiel van de school niet in rekening brengt, met name 6 GOK leerkrachten, de brugfiguur en zorgcoördinator, en hun pedagogische aanpak als brede school. Ze ervaren: *“een groot aantal GOK-leerlingen brengt niet alleen extra personeel en uren met zich mee, maar ook de nood aan extra lokalen.”* (Interview Directeur VBS De Mozaïek). De school vergelijkt zichzelf qua omkadering met een school bijzonder onderwijs type 1 of 8, maar valt voor de fysieke norm terug op de regeling van de gewone scholen.

De school hoopt dat de architect creatief zal omspringen met de circulatieruimte, zodat die kan functioneren als meervoudig inzetbare ruimte: circulatie, maar ook informele ontmoetingsplaats, als werkplek, als klasoverschrijdende ruimte. Ook andere types ruimtes die voortvloeien uit hun werking als brede school, bijvoorbeeld het ouderontmoetingslokaal, zijn geschrapt naarmate de plannen vorderden. De referer zal onder meer polyvalent ingezet worden voor de moederpraatgroep en de DKO ateliers.

In de Genkse wijken Zwartberg en Waterschei is de **brede school ‘Doorbreek’** actief rond de thema’s van sociale competenties, burgerzin en taalvaardigheid. De school werkt hiervoor samen met verschillende partners, waaronder de kinderwerking van Zwartberg. Hoewel op wandelafstand, blijkt de bereikbaarheid van die kinderwerking problematisch, omdat er een zeer drukke steenweg op het traject ligt. Dit wordt als onveilig beschouwd, en als knelpunt aangegeven.

Schoolgebouwen zijn vaak naar binnen gekeerde gebouwen, met speelplaatsen die diep in een bouwblok liggen. Hierin ziet **Kind en Samenleving**, zich basierend op hun ervaringen met het herinrichten van speelplaatsen, een belangrijk ruimtelijk knelpunt. Er is namelijk geen visuele relatie tussen de speelplaats en de omliggende omgeving. Dit is erg belangrijk, enerzijds voor een gemakkelijke toegang, maar anderzijds ook voor het mogelijk maken van sociale controle.

Ten tweede kunnen ruimte of gebouwen ook een hefboom zijn voor de brede school. Gebouwen kunnen de doelstellingen van de brede school helpen ondersteunen, bijvoorbeeld op vlak van het inrichten van bepaalde activiteiten, het organiseren van ontmoetingen en het aangaan van een open relatie met de buurt. Ook ruimtelijke aspecten als leegstand of de mogelijkheid tot uitbreiding kunnen hefbomen worden tot ontwikkeling van brede school als samenwerkingsverband. Tenslotte kan bestaande en nieuwe infrastructuur ook intenser worden gebruikt. Hierdoor kan de brede schoolomgeving een plek van ontmoeting worden.

In enkele Gentse wijken doen zich capaciteitsproblemen voor, zoals bijvoorbeeld in de **Bernadettewijk**. Naar aanleiding hiervan wordt het plan opgemaakt om een voormalig schoolgebouw te renoveren volgens de principes van ‘brede school’. Het jeugdwerk gebruikt de gebouwen nu al voor haar kinder- en jongerenwerking, maar moet ‘improviseren’ vanwege de slechte staat van het gebouw. De brede school werking die al lopend is op wijkniveau wordt nauw betrokken bij het opmaken van de plannen. De uitdaging zal erin bestaan om de ‘brede school’ als samenwerkingsverband tussen de

verschillende actoren op een innovatieve en elkaar versterkende manier onder te brengen in dit bestaande gebouw.

De recent gebouwde multifunctionele accommodatie voor de **brede school “De Salamander”** in Arnhem is eigenlijk al te klein aangezien het leerlingenaantal en de vraag naar naschoolse opvang blijft groeien. De zoektocht naar ruimte voor het onderwijs heeft geleid tot het dubbel gebruik van het BSO lokaal. Initieel met veel terughoudendheid, maar vanuit de visie op samenwerking en de zoektocht naar een win-win is dit een succes geworden. De inrichting is samen gebeurd, en overleg en een logboek zorgen voor blijvende communicatie. De BSO maakt gebruik van het andere lokaal voor de voorbereiding. De leerkracht kan naar de lerarenkamer om haar werk na lestijd af te ronden.

In diezelfde brede school biedt de speelplaats onvoldoende uitdaging, want de architect had hier een zeer beperkt budget voor. Een werkgroep met alle actoren en de ouderraad werkt samen met een landschapsarchitect aan de heraanleg van de speelplaats. Het aanpakken van deze ‘ruimtelijke minpunten’ zorgt bovendien voor een verdieping van de samenwerking en voor creatieve oplossingen.

Brede school het Keerpunt in Antwerpen is ontstaan in de gebouwen van een vroegere technische school. Het Centrum Deeltijds Onderwijs gebruikt een deel van de gebouwen, en vanuit de visie om een betrokken relatie met de buurt aan te gaan werd het gebouw een ‘brede en open school’. Dit wordt ingevuld door de deuren open te stellen voor externen, zowel voor kortstondig gebruik als langdurige huur. De huurders zijn ‘partners’ in de brede school, en allemaal ondersteunend aan het onderwijsproject. Een kribbe is een opleidingsplek en zorgt ervoor dat sommige moeders onderwijs kunnen volgen. Een snackbar is een ontmoetingsplek voor iedereen die er over de vloer komt, maar ook een levensechte leerplek. Het professionele opleidingsrestaurant wordt elke week een echt viersterren restaurant. Het openen van de deuren heeft gezorgd voor nieuwe synergieën met de buurt en werkt het onderwijs in de hand.

Basisschool “De Kleurdoos” uit Brussel is gehuisvest in de gebouwen van het voormalige Koninklijk Atheneum van Brussel. Deze gebouwen zijn echter ruim bemeten, waardoor er ruimte beschikbaar was voor andere, niet-onderwijs initiatieven. Momenteel huisvest het gebouw dan ook een school, een initiatief buitenschoolse opvang (IBO), een crèche en een bokscub. Ook hier zien we dat het samen huisvesten van verschillende voorzieningen, de mogelijkheid heeft geboden om ook inhoudelijk meer naar elkaar toe te groeien, de werking op elkaar af te stemmen en samen dingen te organiseren.

De grootste meerwaarde wordt echter bereikt als een win-win situatie wordt nagestreefd. Want daar gaat het ook om bij de brede school, namelijk zoeken naar **win-win situaties** tussen de partners zodat de samenwerking een meerwaarde biedt en structureel wordt. Een school kan bijvoorbeeld haar infrastructuur inzetten om op die manier tegemoet te komen aan een bestaand ruimtegebrek bij andere organisaties, maar men zou een stap verder kunnen gaan en het openstellen inschakelen in de verbrede doelstelling. Karolien Lecoutere van de Pedagogische Begeleidingsdienst uit Gent pleit dan ook voor een **strategische inzet van infrastructuur**: *“Het ter beschikking stellen wordt dan een strategisch verhaal: bijvoorbeeld kan de sportclub de lokalen gebruiken als de lesgever bereid is om in samenwerking met de leerkracht lichamelijke opvoeding tijdens de uren een aantal proevertjes te geven. Op die manier leren de kinderen het aanbod van de sportclub en de lesgever kennen waardoor voor een aantal kinderen de drempel verlaagd wordt. De school wordt een vindplaats voor potentiële klanten, een vrijplaats om te proeven van een nog niet bekend aanbod.”* (Lecoutere, 2010).

3. HET POTENTIEEL VAN DE RUIMTE VOOR EEN BREDE SCHOOL

Zoals in Deel 1 reeds aangegeven, komt de brede school tot stand door de creatie van een **brede leer- en leefomgeving** voor kinderen. Het 'leren' wordt hierin opengetrokken en gedefinieerd als een proces dat niet afgebakend kan worden tot onderwijstijd en –ruimte. Waar voorheen het educatieve project zich afspeelde in het klaslokaal met korte rustmomenten op de speelplaats, worden de grenzen meer en meer doorbroken. Smith en Sobel formuleren dit als volgt: *“agencies and work-places become potential sites for student learning, and adults who possess expertise in a multiplicity of areas can be invited to share their knowledge and skills with young people as well as their peers.”* (Smith and Sobel, 2010:23).

Het begrip 'omgeving' moet dan ook ruim geïnterpreteerd worden. School, speelplaats en schooltuin, buurt, straat, park en bos, museum en theater of de bedrijfswereld maken allen deel uit van de deze 'brede leer- en leefomgeving', waarbij verschillende actoren sterk betrokken zijn op het proces van het leren. Het leren is immers verweven in alle aspecten van het leven van kinderen en jongeren en gaat doorheen de tijd en ruimte heen. Omgekeerd zal deze variatie aan omgevingen kinderen en jongeren uitdagen om te leren, te ontdekken, spel te ontwikkelen, te ontmoeten, enzovoort.

Transitie van plaats van het leren. Links: klas als centrale plaats voor het leren, met occasionele andere leerplekken binnen en buiten de schoolpoort. Rechts: verbreding van de leer- en leefomgeving naar meer leerplekken binnen en buiten de schoolpoort (buurt, stad, ...).

De ambitie van de brede school gaat verder dan de school alleen, maar de school en het schoolgebouw als plaats wordt breed ingezet. De school wordt zo een **plaats voor bredere maatschappelijke betrokkenheid en participatie**. Scholen van het leerplichtonderwijs zijn plaatsen waar alle kinderen samenkomen. Iedereen moet naar school, en in die zin is een school de eerste plek van gemeenschapsvorming voor kinderen en jongeren. Daarbij is de school misschien ook wel één van de laatste echte 'instituten' waar iedereen samenkomt, en via het welke men iedereen kan bereiken, ook de ouders.

Volgens Lecoutere (2010) kan de brede school op die manier een **'motor tot wijkverbetering'** worden. Waar vroeger de contacten tussen school, buurt, ouders, leerkrachten gemakkelijker waren omdat meer mensen in dezelfde buurt woonden, is deze rol van de basisschool als ankerpunt in een 'community proces' nu minder evident, vooral in grotere steden en gemeenten. Door in een Brede School contacten tussen school en buurtorganisaties te stimuleren krijgen leerkrachten immers weer zicht op wat leeft in de buurt. De school wordt zo een partner in mobiliteitsvraagstukken, in het uitbreiden van het vrijetijdsaanbod of in de uitbouw van een sociaal vangnet (Lecoutere, 2010).

In dezelfde geest lezen we in de beleidsnota van Minister Pascal Smet dat het schoolgebouw een schakel tussen de school en haar netwerk moet worden (Vlaams Minister van Onderwijs Pascal Smet,

2009). De betrokkenheid van ouders, buurtbewoners, lokale organisaties bij de brede school maken dat zij ook toegang moeten hebben tot het 'brede' school gebouw.

De 'gebouwde' brede school moet ook twee belangrijke en ogenschijnlijk tegenstrijdige ambities met elkaar verzoenen, namelijk de creatie van een **open en tegelijk veilige omgeving**. De ambities om de schoolomgeving te openen voor andere doelgroepen dan leerlingen zijn fundamenteel voor de brede school, maar dit zal een bepaalde mate van beheersing vragen zodat er nog steeds een veilige leer- en leefomgeving kan geboden worden voor kinderen en jongeren. Dit zien we terugkomen in beschrijvingen van medewerkers of bezielers van brede scholen in Vlaanderen. Men wil enerzijds een plek creëren van uitwisseling en ontmoeting, maar anderzijds wil men van de school ook een veilige en geborgen thuis maken.

De directeur van Brede school het Keerpunt bijvoorbeeld gebruikt het idee van een 'markt' om zijn brede school te beschrijven. Het is een plek waar verschillende dingen aangeboden worden, waardoor mensen aangetrokken worden om naar de brede school te komen, en waar men elkaar tegenkomt, ontmoet en in gesprek kan treden.

Het nieuwe project voor de school in Bocholt is opgevat rond het concept van het 'parochiehuis', het huis onder de kerktoren. Dit vat de samenwerking op het plein rond de kerk tussen school, opvang, parochiale werken vzw en buurtverenigingen overkoepelend samen.

"We willen een uitnodigende school zijn, echter zonder dat de primaire taak en veiligheid in het gedrang komt." (Projectdefinitie Basisschool Sint Ursula, Laken)

De directeur van Kolderbos in Genk omschrijft zijn school als een 'huis in een kansrijke buurt' en werkt samen met andere partners in de wijk om kinderen goede perspectieven en kwaliteiten te bieden. Eén van de leerlingen verbeelde de brede school als iets dat steunt op de buurt, de school en de thuisomgeving.

Bovenstaande beschrijvingen getuigen van de rol van de brede school als **huiselijke en veilige omgeving**, plaatsen waar kinderen, ouders en buurtbewoners zich thuis kunnen voelen. Het omvat ook een element van laagdrempeligheid en vertrouwdheid, waardoor de brede school bereikbaar en toegankelijk wordt, zij het op een beheerste manier.

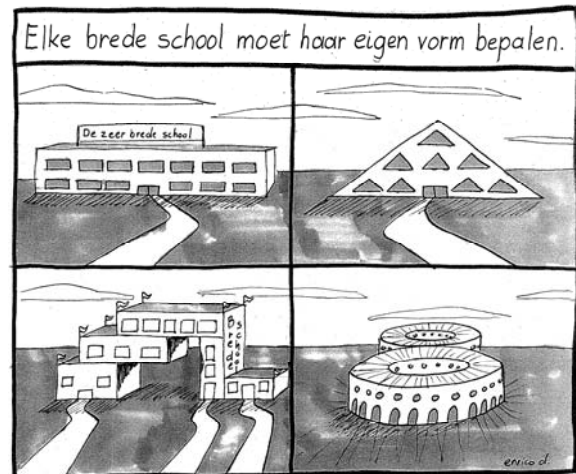
Dit neemt echter niet weg dat bij de uitwerking van een ruimtelijk concept voor de brede school het **belang van de kinderen en jongeren** steeds centraal moet staan. Het overmatig vermengen van functies kan tot verwarring en onduidelijkheid leiden. Ervaringen uit Nederland tonen aan dat dit soort bekommernissen vooral beginnen te spelen wanneer de ontwikkeling van het gebouw voor de Brede school in handen wordt gegeven van adviesbureaus en externe partners. Hierbij gaat de prioriteit dan veelal naar het bouwen binnen budget en deadlines, terwijl de architecturale en belevingskwaliteit naar de achtergrond verdwijnt. (Architectuur Lokaal, 2008:15) Als kinderen langere tijd van huis doorbrengen, is het belangrijk dat er variatie aan omgevingen is waarin ze zich kunnen bewegen. Daarbij komt ook het belang van de buitenomgeving en het buitenspel kijken. Kinderen moeten ruimte en tijd hebben om vrij te kunnen spelen en zich te ontladen.

4. RUIMTELIJKE VERTALING VAN HET BREDE SCHOOL CONCEPT

De vaststellingen in het vorige hoofdstuk geven voldoende aan dat we op een andere manier naar de ruimte moeten kijken wanneer we het over brede scholen hebben. De ruimte is niet louter een passieve onderlaag waarbinnen men ageert, maar wordt een belangrijk middel om ambities van brede scholen waar te maken, te versterken en te ontplooiën.

We komen nu tot de essentiële vraag, hoe we naar die ruimte moeten kijken. Tevens stellen we ons de vraag of er elementen zijn die gemeenschappelijk zijn voor brede scholen, ondanks de variatie aan verschijningsvormen.

Van den Driessche (2007:1) stelt alvast dat de 'brede school' geen aanleiding geeft tot een 'architectuurtypologie', maar dat "de brede school een concept dat werkzaam is in de politiek-institutionele ruimte waarbinnen het architectuurproject vorm krijgt en over haar betekenis moet ook in die termen worden geoordeeld." (Van Den Driessche, 2007:1) Het concept brengt echter wel een aantal nieuwe ideeën over de schoolomgeving samen. De uitdaging ligt volgens Van Den Driessche niet zozeer in het nadenken over welke 'gebouwen' de brede school het best belichamen, maar wel in het zoeken naar nieuwe manieren om in het Vlaamse scholenlandschap te interveniëren (Van Den Driessche, 2007).

Cartoon Brede school. Eric d'Hooghe (Stad Antwerpen)

In haar studie van de Vensterscholen in Groningen benadert Haers (2005) de vensterschool echter wel degelijk als een typologie. Niet in de zin van een 'classificatiepoging' met sterke regels, maar als een 'instrument' om de studie van (stedelijke) fenomenen uit te voeren (Haers, 2005). Ze definieert een 'typologie' als volgt: "... een typologie is een ruimtelijke vertaling en neerslag van gedachten, programma en eisen in een grondvorm. Deze grondvorm, vaak vormgegeven als een ruimtelijk schema en een basisprogramma, kan op specifieke wijze worden ingevuld. Een typologie vormt zo een vertaling van een ideeëngoed tot een ruimtelijke synthese." (Haers, 2005:101)

We sluiten ons voor dit onderzoek bij deze laatste ziens- en werkwijze aan. Hierbij gaan we op zoek naar een aantal gemeenschappelijke thema's die bij de ruimtelijke vertaling terugkomen. Uit de uitbreiding van actoren en programma volgt ook een verandering in de relaties tussen die actoren, die we proberen te visualiseren in een aantal ruimtelijke modellen. Nochtans moet bij deze modellen en thema's de nodige flexibiliteit aan de dag worden gelegd. Ze moeten geïmplementeerd worden met ruimte voor variatie en invulling afhankelijk van de lokale mogelijkheden en accenten.

A. Ruimtelijke modellen

De **ruimtelijke relaties tussen de partners** van de brede school vormen een eerste perspectief van waaruit men de verschillende mogelijkheden voor ruimtelijke vertaling kan benaderen. Deze ruimtelijke relaties worden omvat in een aantal ruimtelijke modellen.

Het **Handboek Brede School** geeft aan dat er verschillende huisvestingsvarianten van brede scholen zijn. Ze stellen ook dat inhoudelijke uitgangspunten bepalen welke variant het meeste geschikt is. Daarnaast worden ook de financiële haalbaarheid en de fysieke mogelijkheden in de wijk aangehaald als factoren die van invloed kunnen zijn bij die keuze. Het Handboek onderscheidt drie modellen, ervan uitgaande dat de voorzieningen zich op wijkniveau bevinden (van der Grinten et al., 2007:119-120):

- In een **multifunctionele accommodatie** (MFA) zijn meerdere voorzieningen en disciplines onder één dak gehuisvest. De term multifunctioneel verwijst naar de mogelijkheden om ruimten in het gebouw voor meerdere functies te gebruiken.
- Het **campusmodel** gaat uit van een cluster van gebouwen in elkaars directe nabijheid, ook wel getypeerd als het 'brinkmodel.' Zoals bij een dorpsplein zijn de verschillende voorzieningen rond de gemeenschappelijke buitenruimte van de brede school geplaatst, op loopafstand voor kinderen, ouders en personeel.
- De '**standalone**' verwijst naar de traditionele manier van bouwen. Scholen, buurthuizen, kinderopvang en overige samenwerkende voorzieningen zijn in aparte gebouwen verspreid in de wijk gehuisvest.

In '*Van visie naar vorm. Samen een brede school ontwerpen*' gaat Studulski (Studulski, 2007:17-19) nog een stap verder in het definiëren van varianten. Hij onderscheidt zes 'verschillende fysieke vormen van brede scholen:

- In het **netwerk** bevinden de instellingen zich op enige afstand van elkaar, bijvoorbeeld op loopafstand, maar wel in dezelfde wijk.
- **Oud en nieuw verbonden**: een brede school hoeft niet altijd een totaal nieuw gebouw te zijn; door een slimme verbouwing of uitbreiding wordt ook meer mogelijk.
- Sommige scholen hebben moeite met het delen van voorzieningen in één gebouw en willen liever een eigen gebouw behouden. De gemeenschappelijke voorzieningen van bijvoorbeeld welzijn en sport kunnen dan in een **gemeenschappelijk voorzieningeneiland (satellietmodel)** geplaatst worden en de scholen krijgen een plek in de vleugels van het gebouw of bevinden zich op loopafstand.
- Door de instellingen op een **plein of campus** te plaatsen zijn de instellingen wel op elkaar betrokken en ontstaat ook de mogelijkheid om in de loop der tijd makkelijker te groeien.
- Het **leer- en ontwikkelingspark** is een soort variant van het campusmodel, maar ruimtelijker opgezet. Het idee is dat de verschillende instellingen zich op hetzelfde terrein bevinden, met wandelpaden tussen de gebouwen en speel- en sportplekken en toestellen.
- De **integrale multifunctionele accommodatie** (MFA) is een nieuw gebouw waarbij alle voorzieningen onder één dak worden geplaatst. Door het onder één dak plaatsen, wordt ook gestreefd naar ruimtewinst.

Bovenstaande ruimtelijke invullingen van de brede school en de casestudies uit het onderzoek waren bijzonder inspirerend voor de ontwikkeling van een aantal ruimtelijke brede school modellen voor Vlaanderen. Uit de casestudies bleek dat de samenwerkende 'kernpartners' hiervoor een goed uitgangspunt vormden, waarbij de modellen telkens aangeven hoe de partners zich ruimtelijk tot elkaar verhouden. Alle modellen hebben ook voor- en nadelen, en die proberen we in kaart te brengen. We

baseren ons hiervoor op het werk van Frank Studulski (Studulski, 2007) *“Van visie naar vorm, samen een brede school ontwerpen”*; en de analyse van de casestudies in het kader van dit onderzoek.

Belangrijk bij de modellen die hieronder worden voorgesteld is dat het niet om strikte categorieën gaat die onderling exclusief zijn. Iedere brede school werking zal in één van de modellen het meeste thuisvinden. Maar elke brede school zal ook de aspecten van andere modellen in zich dragen, zoals zal blijken uit de voorbeelden.

Aangezien de brede school een samenwerkingsnetwerk veronderstelt zijn **alle brede scholen immers in meer of mindere mate netwerkmodellen**, zeker omdat de ambitie van de integratie van levenswijze leerplekken in de kerndoelen van de brede school staat. Groenvoorzieningen, sportvelden, musea, schoolgebouwen of speelplaatsen maken allemaal deel uit van het netwerk van brede school plekken, en dit geldt voor alle modellen.

We onderscheiden:

- Het netwerkmodel
- Openstellen schoolgebouw
- Gemeenschappelijk accommodatie
- Campusmodel
- Samen onder één dak model

Hieronder bespreken we de verschillende modellen kort, waarbij we een afweging maken van de voor- en nadelen van elk model. We illustreren dit met een aantal voorbeelden uit de praktijk.

A.1 Netwerkmodel

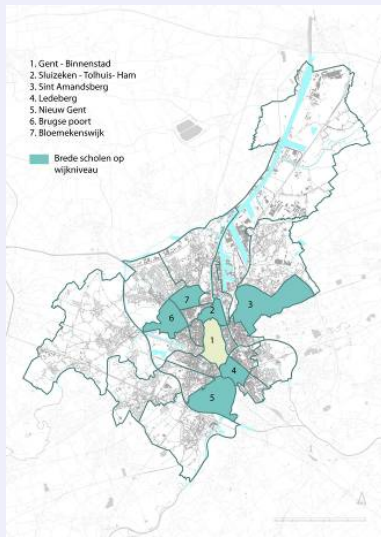
In het netwerkmodel zijn de verschillende partners in verschillende gebouwen gehuisvest die gelegen zijn op verschillende plaatsen in een stad, dorp of wijk. Het is een netwerk van infrastructuur en leer- en ontspanningsplekken die mee de brede school uitmaken. Delen van de gebouwen kunnen gebruikt worden door de verschillende partners, maar dit is niet noodzakelijk om toch van een brede school te kunnen spreken. Het gedeeld gebruik kan ook sporadisch zijn of structureel. Meestal heeft men een eigen gebouw dat men openstelt voor de andere partners. Om naar een ander gebouw te gaan moet er dus een afstand worden afgelegd binnen de ruimtelijke context van de wijk of het dorp. Het netwerkmodel is, samen met de 'openstelling van schoolgebouwen', het meest voorkomende model in Vlaanderen.

pluspunten:

- Geen zorgen over bedreiging van de eigen identiteit (Studulski, 2007:17).
- Minder zorgen dan bij meer geclusterde modellen over ingewikkelde beheersconstructies.
- Het netwerk is 'flexibel' en kan groeien en inkrimpen.
- Dit model kan als een transitie-model worden gebruikt om de samenwerking te laten groeien. Andere ruimtelijke modellen voor huisvesting kunnen op basis daarvan nagestreefd worden.

minpunten:

- Samenwerking en afstemming moet expliciet worden 'georganiseerd'.
- Het vraagt moeite om buiten het gebouw relaties te onderhouden. Je komt elkaar immers niet zomaar tegen.
- Locaties kunnen op een zekere afstand van elkaar liggen, en de verplaatsing van kinderen is nodig. Dit is niet altijd evident naar veiligheid van de route, de organisatie van begeleiding en de extra kosten voor georganiseerd vervoer.
- Het is moeilijker om de identiteit van de brede school in de verf te zetten. Het is niet één plek.
- Ruimtelijk is het netwerk moeilijker 'beheersbaar' en afspraken rond beheer worden per locatie gemaakt.

*** In **Gent** heeft men op stadsniveau gekozen om een regierol te spelen in de wijkgebonden brede school netwerken, en dit op het niveau van het basisonderwijs. Ruimtelijk vertaalt dit zich dus in **netwerkmodellen** op wijkniveau. Meerdere scholen zitten in een samenwerkingsverband. Aan de basis van die keuze liggen twee argumenten. Ten eerste is er de nauwere geografische band tussen school-kind-buurt op het niveau van basisonderwijs en ten tweede de nood aan versterking van sociale cohesie op wijkniveau. De keuze van de wijken is deels historisch gegroeid, ze liggen allen in de 19de eeuwse gordel, waar men vaststelt dat het vaak een grotere uitdaging is om voldoende ontwikkelingskansen op alle vlakken te realiseren (Lecoutere, 2009). Ze worden dan ook gekenmerkt door een dicht stedelijk weefsel, gebrek aan groenruimte, en een heterogene bevolkingssamenstelling.

De brede school in Gent werkt volgens 5 peilers (geïnspireerd op de vensterscholen uit Groningen):

- integraal werken en samenwerken
- sociale cohesie en wijkverbetering
- ouderbetrokkenheid
- binnen- en buitenschoolse activiteiten
- gebouwen benutten (efficiëntie en leren kennen)

Een voorbeeld van een wijkgebonden netwerkmodel is de brede school 'jouw kind groeit op in de wijk', in het stadsdeel Sluizeken-Tolhuis-Ham-Blaisantvest-Voormuide. Het is een samenwerkingsverband tussen de vier wijk scholen, de kinderdagverblijven en enkele omliggende organisaties zoals het Centrum Leerpunt Basiseducatie, het Intercultureel Netwerk Gent, Kadanz, de Stedelijke Pedagogische Begeleidingsdienst, de Stedelijke Buurtwerking en Riso Gent vzw als ondersteuner.

De belangrijkste betrachting van het project is een sterkere band smeden tussen onderwijs en de wijk. Het project werkt aan volgende doelstellingen:

- ondersteunen van het samenwerkingsverband
- sensibiliseren van bewoners voor het onderwijsaanbod in de wijk
- uitbreiden van voor- en naschoolse opvang
- een buurtgerichte functie geven aan scholen
- kinderen stimuleren in hun taalontwikkeling en extra vormingskansen aan ouders geven
- ontwikkelen van een breed toepasbaar model brede school
- ontwikkelen van een actief participatiekanaal voor

ouder/bewoners rond onderwijs en de wijk

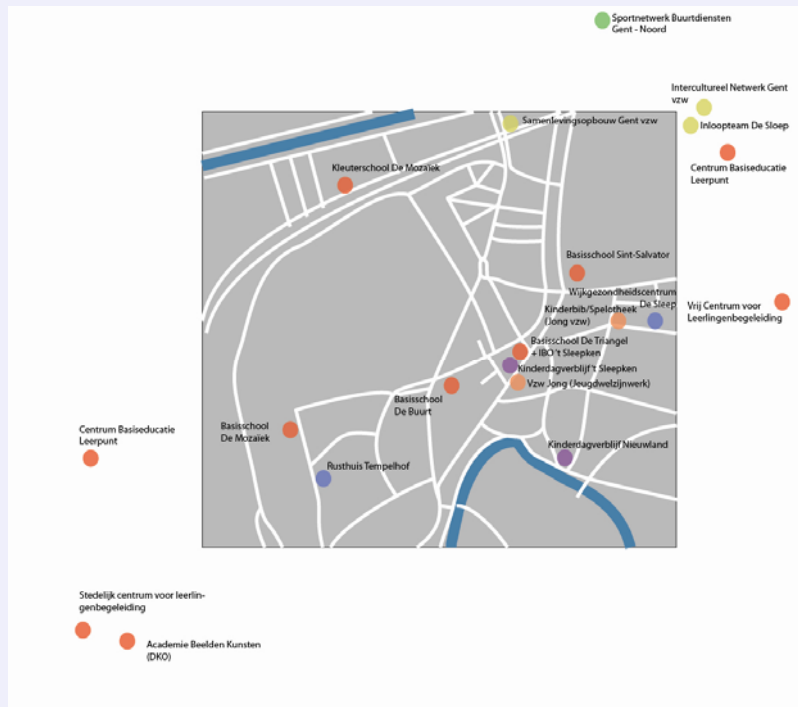
De partners in de brede school zitten elk in hun eigen gebouwen in een netwerk op schaal van de wijk. Alles is gelegen op wandelafstand, wat de samenwerking bevordert, maar de soms iets te grote afstanden voor de kinderen zijn een obstakel.

Enkele aspecten van de brede school en de ruimtelijke vertaling uitgelicht:

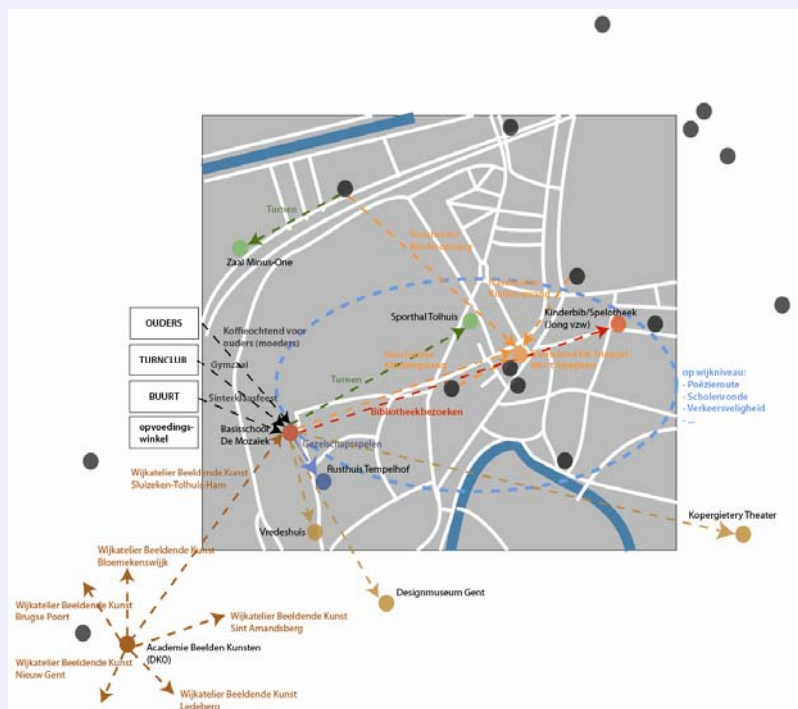
- Er is een gemeenschappelijk initiatief kinderopvang opgericht dat doorgaat in één van de 4 scholen, de Stedelijke Basisschool de Triangel. De medewerkers komen de kinderen in de 3 andere scholen na schooltijd ophalen.
- In de refter van basisschool de Mozaïek gaan iedere woensdagnamiddag ateliers beeldende kunst door, georganiseerd i.s.m. met het DKO. 's Ochtends organiseren ze er koffieochtenden voor moeders. Een turnclub kan op maandagavond terecht in de gymzaal.
- Een kinderbibliotheek uitgebaat door de vzw Jong probeert alle kinderen van de wijk te bereiken, de scholen sensibiliseren mee.
- Er worden ook heel wat gemeenschappelijke activiteiten georganiseerd, zowel voor kinderen, ouders als buurtbewoners: een gemeenschappelijke toneelvoorstelling, Sinterklaasfeest, buurtrondgang van school tot school voor ouders, sportdag i.s.m. sportnetwerk.
- Schakelklas 4 gaat één keer per maand gezelschapspelen spelen in het naburige rusthuis.
- Het Tolhuis en Minus 1 worden gebruikt als turnfaciliteiten.
- De leerlingen gaan naar de Kopergieterij voor toneelvoorstellingen.

- Onderwijs
- Kinderopvang
- Welzijn
- Integratie
- Sport
- Jeugd

Brede school Sluizeken-Tolhuis-Ham. Partners en hun locaties in de wijk, en daarbuiten. Bron: AGION

Brede school Sluizeken-Tolhuis-Ham. Bewegingen in de wijk in het netwerkmodel. Op wijkniveau en vanuit de basisschool De Mozaïek. Bron: AGION

*** In **Leuven** werkt men sinds 2006 aan een aantal duurzame en netoverschrijdende brede scholen in de deelgemeenten Wilsele-Putkapel, Wilsele-Dorp en Kessel-Lo. Deze netwerken omvatten meerdere scholen en andere partners in de buurt. Daarnaast worden ook projectmatige initiatieven ondersteund, vooral rond de component zinvolle vrijetijdsbesteding. Enkele projecten uitgelicht:

- **Piste Olé en 'Verhalen met een strikje'**. Leerlingen van een gewone basisschool (Sancta Maria) en een buitengewone basisschool (Windekind) komen elke dinsdag- en woensdagnamiddag samen met de bewoners van een ouderenzorgcentrum (Remi) om onder begeleiding van de circuschool circustechnieken te leren, of verhalen te vertellen van vroeger en nu. De naschoolse opvang wordt op die manier verrijkt, en twee generaties komen op een bijzondere manier met elkaar in contact. Dit project heeft aanleiding gegeven tot meer samenwerking.
- **Naschools sporten en taalstimulering**. De samenwerking tussen de naburige kribbe, basisschool, secundaire school en sportvzw heeft geleid tot een succesvol project. Leerlingen secundair en medewerkers van de sport vzw gaven sessies naschools sporten. Stagiaires van het 7de jaar kinderverzorging begeleiden taalstimuleringsactiviteiten voor de kribbe en de kleuters.
- **Brede School Wilsele – Carrousel van naschoolse activiteiten**. De netoverschrijdende samenwerking in Wilsele wordt goed gesmaakt door alle partners, waaronder 5 scholen. Er wordt een uitgebreid en kwalitatief aanbod aan naschoolse activiteiten uitgebouwd, in samenwerking met lokale kunstenaars, culturele organisaties, de circuschool etc. Van kleuterturnen en –beweging, djembé, circusinitiatie, tot de bibliobus die boekenkoffers levert aan de naschoolse opvang, workshops tussen kinderen en senioren, “theaterprikkels voor allochtone meisjes”.

Deze brede school activiteiten gaan allemaal door in de bestaande infrastructuur. Het openstellen van gebouwen, van de school of niet, maakt deel uit van de brede school, ook voor de speelpleinwerking tijdens de vakanties. Waar men initieel ideeën had om leerlingen van de ene school naar de andere te brengen afhankelijk van het aanbod, blijkt dit in de praktijk moeilijk realiseerbaar. Op enkele uitzonderingen na, gaat het merendeel van de brede school activiteiten door in de schoolgebouwen zelf. Maar ook daar toont de ervaring dat dit niet altijd even vlot gebeurt, men ‘roeit met de riemen die men heeft’.

- Er is een tekort aan polyvalente ruimtes om het naschoolse aanbod, dat steeds meer uitbreidt, in te huisvesten.

- Bepaalde ruimtes worden vanwege de grote nood gebruikt, maar blijken eigenlijk niet veilig te zijn.
- Spanningen tussen leerkrachten en workshopbegeleiders over het terugzetten van de banken en het opkuisen van lokalen.
- Gebrek aan ruimte om werkjes van kinderen uit een Designatelier te stokkeren.

Wel gaat het gedeeld gebruik steeds beter, en maakt dit deel uit van het groeiproces dat de brede school doorloopt. Naarmate het vertrouwen tussen de scholen en de partners groeit, kan er steeds meer. Het gebrek aan geschikte ruimte noopt de brede school wel om creatief te zijn. Uit noodzaak, maar ook omdat kinderen andere leerplekken in de buurt zouden leren kennen, gaat men af en toe op 'verplaatsing'.

- Leerlingen van een basisschool gaan iedere dinsdag na school kooksessies volgen in Monte Rosa, een begeleidingstehuis in de Bijzondere Jeugdbijstand. Hierdoor wil men ondermeer het stigma rond de instelling te doorbreken.
- Brede school activiteiten in bejaardentehuizen/ lokale dienstencentra, samen met senioren.
- Gebruik van parochiezaaltjes die aan de scholen vasthangen, maar het beheer is hier vaak een knelpunt.
- Scholen mogen de nabij gelegen theaterzaal (Jonna vzw) gebruiken voor gezamenlijke optredens.
- Vanwege de overvolle speelplaats tijdens de middagpauze, wijkt een groep leerlingen uit voor skatelessen naar een naburig skateparkje. Dit gebeurt onder begeleiding van een ouder op vrijwillige basis.
- De oudste leerlingen gaan voor naschoolse sport naar de gemeentelijke sporthal met de fiets, onder begeleiding. Ze krijgen wel eerst een fietsinitiatie.
- Twee naburige scholen (Pee en Nel en de Zevensprong) met een verschillend doelpubliek starten een samenwerking om het naschools aanbod te verrijken. Dit zal in de schoolgebouwen zelf doorgaan, maar afwisselend in de ene of de andere school. Leerlingen van beide scholen worden via 'talentzoektocht' en smaakmakers tijdens de schooluren aangespoord om deel te nemen.

De verbinding tussen leerplekken, maar vooral verbondenheid met de buurt is van uitermate groot belang in de Leuvense Brede School.

A.2 Openstellen school

Bij het model 'openstellen school' is een school de hoofdgebruiker van een gebouw met een duidelijk onderwijsprogramma. In het kader van samenwerkingsverbanden wordt het schoolgebouw dan opengesteld voor andere partners, en dit binnen de randvoorwaarden opgemaakt door de school. De school is de ontmoetingsplaats en de centrale spil van het brede school samenwerkingsverband.

In geval van openstelling gaat het meestal om de typische schoolruimtes zoals de speelplaats, refter, gymzaal of bibliotheek. Deze laten immers het gemakkelijkst meervoudig gebruik en openstelling toe. De structurele openstelling van klaslokalen komt minder voor omwille van verschillende redenen. Het kan ondermeer zijn dat leerkrachten niet graag hun 'eigen' domein delen, dat het meubilair of de inrichting dit niet toelaat, of dat er geen duidelijke afspraken rond toezicht en opruim zijn.

In Vlaanderen is het openstellingsmodel voor de brede school, samen met het netwerkmodel, het meest voorkomend (of combinaties van de twee). De scholen wiens ruimtes door andere partners gebruikt worden voor de brede school doen dit meestal op basis van het vertrouwen en hebben het beheer van het gebouw zelf onder controle. (Zie verder in Deel 4: Beheer en exploitatie).

- pluspunten:**
- De school is de spil van het samenwerkingsverband.
  - Ruimte die normaal leeg zou staan wordt optimaal gebruikt.
  - Het is een normale zaak dat kinderen en ouders op school komen, en dus wordt het een uitgelezen plek om een ankerpunt in de buurt te worden.
  - Er is geen nieuwe infrastructuur nodig, maar wel aanpassingen om openstelling goed mogelijk te maken.

- minpunten:**
- Goed beheer en exploitatie zijn belangrijke aandachtspunten.
  - De schoolinfrastructuur is niet voor alle soorten gebruik geschikt.
  - Scholen zijn vaak niet ontworpen om gedeeld gebruik toe te laten. Vaak zijn dan ook aanpassingen nodig.
  - Vaak staan leerkrachten of directies niet open voor een gedeeld gebruik van hun klassen.
  - Identiteit van brede school valt samen met school – hoe de brede school als nieuw organisatorisch verband kenbaar maken?
  - Kinderen verblijven te lang in dezelfde 'schoolse' omgeving en hebben te weinig uitdaging als de gebouwde omgeving hier niet aan aangepast is.

Kleuterspeelplaats. Foto: AGION.

Sporthal en aparte ontsluiting via hekkenwerk. Foto: AGION.

Kunst op school(gebouw) als deel van de brede school. Foto: AGION.

Kunst op school(gebouw) als deel van de brede school. Foto: AGION.

*** Brede school Koldertof (Genk). Deze brede school is ingesteld rond de basisschool Europaschool in de wijk Kolderbos, een transitiewijk met voornamelijk Turkse migrantenfamilies in huurappartementen. Een samenwerkingsverband met onder meer de gemeente en het wijkcentrum is opgestart om te werken rond gelijke ontwikkelingskansen voor al haar leerlingen. De brede school visie heeft op alle aspecten van de schoolwerking een impact, zowel op de organisatie van het onderwijs, de inzet van de leerkrachten en de schoolomgeving.

De brede school is genesteld in de bestaande gebouwen van de school, met de school duidelijk als centrale spil. Het nabijgelegen wijkcentrum is een belangrijke partner, en men probeert deze infrastructuur ook mee in te zetten in de werking. We lichten enkele aspecten van het breed gebruik van de gebouwde omgeving toe:

- Het openstellen van de schoolsportinfrastructuur is mogelijk gemaakt door een omheining te bouwen rond de gymzaal. Hierdoor kan dit gebouw onafhankelijk van de school functioneren.
- De speelplaats wordt opengesteld voor kleuter- en moeder speelnamiddagen onder begeleiding van een GOK-leerkracht.
- Er is een snoezelruimte voor kleuters met emotionele problemen.
- In en rond het schoolgebouw worden het creatieve en artistieke werk van leerlingen tentoongesteld.
- De eetzaal is kleiner gemaakt om aparte ruimtes voor logopedieklas, taakklas, en ouderruimte te creëren.
- Er is een poppenkasthoek die gebruikt wordt in het kader van het tegengaan van taalachterstand.

Site van Europaschool in Genk. Aparte ontsluiting voor de sportzaal onafhankelijk van de school. AGION.

CDO noord – straatbeeld. Foto: AGION.

CDO noord – damshop: tweedehandskledingwinkel in de school uitgebaat door de leerlingen. Foto: AGION.

CDO noord – restaurant in de school staat open voor de buurt, levensechte leerplek op school. Foto: AGION.

*** In de beroeps- en technische school **CDO Noord** (Antwerpen) combineren leerlingen werk en leren: 2,5 dagen per week krijgen ze les, de andere dagen doen ze ervaring op van de werkvloer. De opleidingen die aangeboden worden proberen dan ook zo nauw mogelijk aansluiting te zoeken met de arbeidsmarkt: horecaopleidingen, bouw, haarzorg, hout, kantoor, magazijn of winkel.

De ruimtelijke vertaling van de brede school situeert zich op verschillende vlakken:

- Om zo levensecht mogelijke 'oefenplekken' te kunnen aanbieden heeft de school enkele ruimtes zo professioneel mogelijk uitgerust. Er is een 'Damshop', een winkel met tweedehands kleding die volledig door de leerlingen uitgebaat wordt, het schoolrestaurant in de school 'la belle époque' en een snackbar.
- Er is bemand onthaal.
- Er is een conciërge (inwonend).
- De school heeft verschillende toegangen naar het publiek domein.
- Er werd een buurtpleintje aangelegd door de school. Een treffend detail is dat de sleutel bij een buurvrouw om de hoek ligt.
- Aan het schoolgebouw wordt door de leerlingen gewerkt. De meubels voor het restaurant, lerarenkamer en tuin zijn allemaal door de leerlingen gemaakt.

De school is gelegen in een oud complex, wat als voordeel heeft dat het ruim en hoog is, wat relatief gemakkelijk toelaat om aanpassingen te doen. Een belangrijk nadeel van dit type 19de eeuwse schoolgebouwen is dat het naar binnen gekeerde scholen zijn, opgevat als volumes rond een speelplaats. Hierdoor is er vanaf de straatkant weinig te zien van wat er zich binnen de school afspeelt. De school probeert hier creatief mee om te gaan, de vitrine van een leegstaande winkel ergens verder in de straat wordt gebruikt als etalage voor de 'Damshop'.

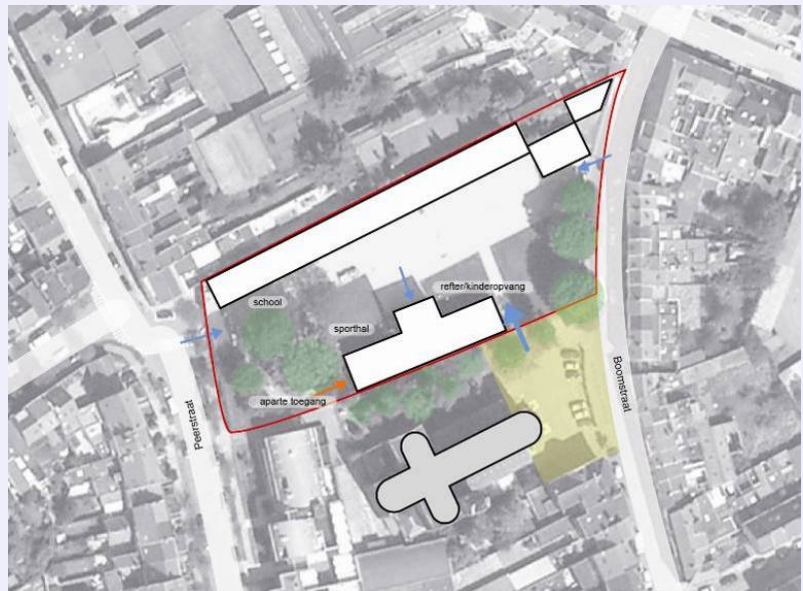

Nieuwbouw voor VBS de Boomhut. Refter, klas en administratie, en gymzaal worden gedeeld gebruikt met kinderopvang 't Perenboompje. Foto: AGION.

Nieuwbouw voor VBS de Boomhut. Refter voor school, en ruimte voor naschoolse opvang i.k.v. brede school. Foto: AGION.

*** Basisschool de Boomhut maakt deel uit van de wijkgebonden **brede school 'Brugse poort'** (Gent). De school werkt samen met een aantal partners. De nood aan kwaliteitsvolle naschoolse kinderopvang bleek groot te zijn in de wijk. Het plaatselijke Initiatief Buitenschoolse Opvang (IBO) 't Perenboompje was op zoek naar geschikte ruimte om de kinderopvang in onder te brengen. De nieuwe refter annex sportzaal die de school aan het bouwen was, werd dan ook de ideale plek om dit te laten gebeuren. De refter en de bijhorende keuken worden nu na de uren omgetoverd tot kinderopvang, mits de nodige aanpassingen. De gymzaal kan onafhankelijk functioneren, dankzij de aparte toegang. Deze succeservaring in samenwerking heeft er ondertussen toe geleid dat de opvang de gebouwen en de speelplaats ook in de vakanties kan gebruiken. Groeiend vertrouwen opent de deuren.

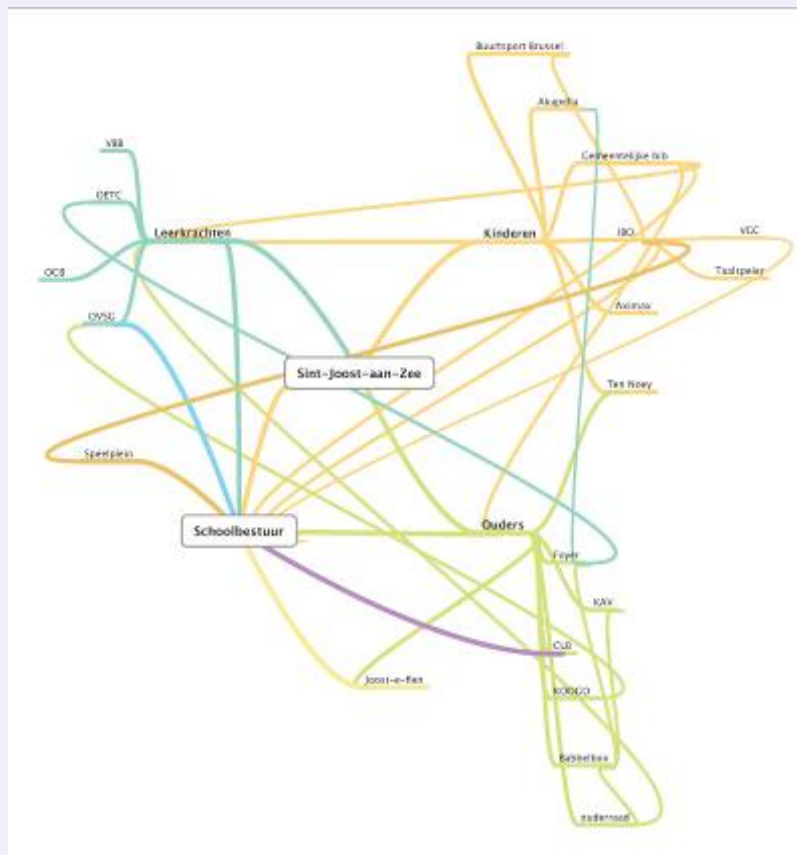

Inplantingsplan VBS De Boomhut, Gent. Aparte nieuwbouw die los van de school onafhankelijk toegankelijk kan gemaakt worden voor gedeeld gebruik. AGION.

*** **Openstellen speelplaats:** De Stad Gent heeft via haar Jeugddienst een haalbaarheidsstudie uitgevoerd om na te gaan of het mogelijk is om speelplaatsen open te stellen na de schooluren voor kinderen in de buurt. In het bijzonder gaat het hier om de speelplaatsen van de scholen in de dichtbebouwde 19de eeuwse gordel. Hierbij werd onderzocht of het toezicht op de opengestelde speelplaatsen zou kunnen gebeuren via een sociaal tewerkstellingsproject. Het project is echter niet uitgevoerd kunnen worden, enerzijds omdat er problemen rezen op vlak van aansprakelijkheden en verantwoordelijkheden, en anderzijds omdat de scholen zelf niet wilden deelnemen aan het project.

*** **Sint-Joost-aan-Zee** (Sint-Joost-ten-Node): Bij de verbouwing en uitbreiding van deze binnenstedelijke school in Sint-Joost-ten-Node, werd de beslissing genomen om bij de uitwerking van het ruimtelijke concept rekening te houden met de brede school aanpak. Hierbij ging men uit van een buurtonderzoek dat voorafging aan het eigenlijke bouwproject.

Deze school vult de brede school gedachte in als een ‘web’ van organisaties waarin zij een spil zijn. De school zoekt in functie van haar pedagogische project en de noden die zij zien bij hun leerlingen, naar samenwerking en ondersteuning bij die organisaties. *“Hoe dichter het web gewoven wordt, hoe meer lijnen en verbindingen, hoe beter de brede school”* stelt de directie.

Netwerk van brede school Sint-Joost-aan-Zee. Een web van verbindingen tussen de school, de kinderen (geel), leerkrachten (blauw) en ouders (groen) en het CLB (paars). Bron: Sint-Joost-aan-Zee.

De visie op de ruimtelijke vertaling van de brede school werking is dat er ruimte moet zijn om kinderen maximale ontwikkelings- en speelkansen te geven, en het belangrijk is dat organisaties of bepaalde activiteiten een ‘vaste stek’ hebben, een plek waar men zich goed voelt.

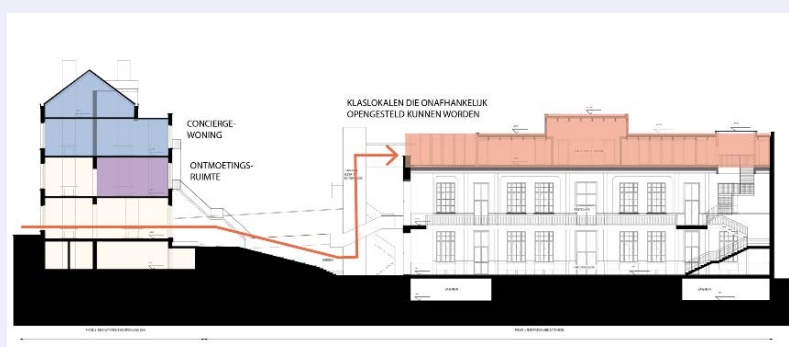
De ruimtelijke vertaling van de brede school is duidelijk één van een school die haar deuren wil openzetten voor de buurt en voor

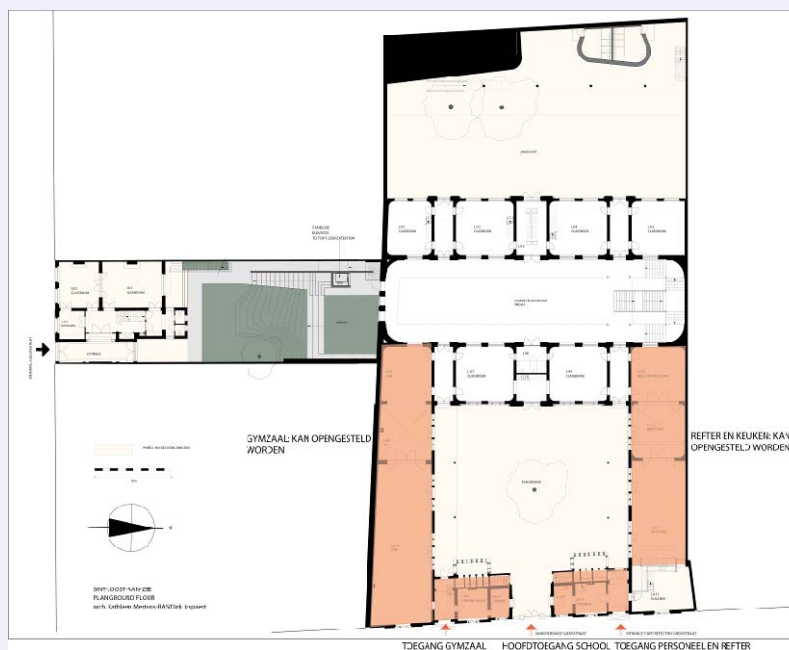
de partners in het samenwerkingsverband. Het schoolgebouw wordt momenteel echter nog niet structureel opengesteld voor externe organisaties, omdat men nog volop in fase II van de renovatiewerken zit. Daarenboven wil de school dat het overzichtelijk blijft, en algemene openstelling zien ze momenteel niet zitten. Op termijn kan structurele openstelling wel met partners waar men al mee samenwerkt en een vertrouwensrelatie mee heeft opgebouwd.

Enkele ruimtelijke aspecten van de brede school:

- De school wil een 'veilige haven' zijn in de grootstad. Haar ingesloten karakter in het bouwblok helpt hierbij.
- Er zijn wel sporadische openstellingen voor bijvoorbeeld een sportclub die in de schoolgebouwen initiatielessen geeft om hun aanbod naschoolse sportactiviteiten bekend te maken.
- Het gemeentelijke IBO maakt voor een deel van haar werking gebruik van de school (voor een rustige ruimte voor huiswerk). De andere lokalen liggen op wandelafstand. Hierdoor is de aansluiting tussen school en kinderopvang gemakkelijk te organiseren, en ontmoeten leerkrachten en opvangmedewerkers elkaar.
- De lokalen die toegevoegd zijn op de bovenverdieping van het hoofdgebouw zijn opgevat als 'flexibele lokalen', die zowel voor de school als voor naschools gebruik dienen. Hiervoor zijn ze apart toegankelijk gemaakt via een externe trappenhal, tevens brandtrap. Hierdoor wordt vermeden dat het hele schoolgebouw opengesteld moet worden. Momenteel worden ze enkel gebruikt als klaslokalen.
- Ontmoetingsruimte in het huis aan de Gillonstraat voor leerlingen, leerkrachten, maar ook voor de ouderraad.

Snede Sint-Joost-aan-Zee. Externe trappenhal voorzien om niveau +2 te kunnen openstellen los van schoolgebouw. Ontmoetingsruimte en conciërgewoning in huis aan de Gillonstraat. Bron: Ontwerpteam Kathleen Mertens – BAS/Dirk Jaspaert.

Grondplan renovatie van schoolgebouw Sint-Joost-aan-Zee. Verschillende toegangen ontsluiten het gebouw, en maken onafhankelijk gebruik van bepaalde delen mogelijk, los van de school. Ruimtelijke compartimentering. Bron: Ontwerpteam Kathleen Mertens – BAS/Dirk Jaspaert.

*** Openstellen speelplaats: De stadsdiensten Sport en Jeugd van Leuven zijn elk met het K.A. Redingenhof een samenwerking aangegaan voor het openstellen van schoolsportinfrastructuur. Met de Sportdienst enerzijds heeft de school een samenwerking aangegaan om de sportzaal onder te verhuren aan sportclubs. De sportdienst speelt hierin een makelaarsrol. Zij zorgen onder meer voor contracten, verzekeringen, logboek en de sluiting van de deuren. Met de Jeugddienst anderzijds is een samenwerkingsprotocol opgemaakt met het oog op de openstelling van een deel van de speelplaats. Dit is opgezet vanuit een win-win filosofie. De stad investeert in de heraanleg, en neemt het op in het onderhoudstraject van de groendienst; de school stelt de speelplaats open en sluit ze ook af. Afspraken rond verzekeringen en aansprakelijkheid zijn opgenomen in een protocol.

VBS Sint Ursula, Laken. Straatbeeld.
Foto: AGION.

VBS Sint Ursula, Laken. Gymzaal op gelijkvloers samen met andere ruimtes die opengesteld kunnen worden. Foto: AGION.

VBS Sint Ursula, Laken. Zolder ingericht als polyvalente ruimte die naschools kan opengesteld worden. Foto: AGION.

*** Sint Ursula, Laken: De school had een duidelijke projectdefinitie waarin de betrokkenheid van ouders en buurt bij de school voorop stond. De (toenmalige) directeur had ook een sterk samenwerkingsnetwerk met andere organisaties uitgebouwd die volgens de projectdefinitie 'stonden te popelen' om het gebouw na de uren te gebruiken. Het gebouw is een nieuwbouw op een complexe stedelijk site, dat ontworpen is om naschools gebruik mogelijk te maken, door een ruimtelijke en energetische compartimentering en doordachte beheersing van toegang en ontsluiting. Het gelijkvloers met eetruimte, vergaderruimte, ruime inkomruimte en gymzaal kunnen dus afzonderlijk door externen gebruikt worden. Ook de polyvalente ruimte op de bovenste verdieping kan apart verhuurd worden. In de realiteit echter wordt de school nog niet op die manier gebruikt, buiten voor een opleiding voor moeders rond taal. De verandering van directie, en de tijd nodig om het gebouw als school alleen op punt te stellen verhinderen momenteel een verregaande openstelling. Door extra steun heeft de school extra vloeroppervlakte kunnen realiseren (dan de fysische norm zou toelaten voor haar huidige leerlingenaantal) waardoor het gebouw ruim en flexibel gebruikt kan worden.

A.3 Gemeenschappelijke accommodatie

Onder 'gemeenschappelijke accommodatie' verstaan we centrale multifunctionele voorzieningen die door meerdere partners gebruikt kunnen worden maar waar ze niet permanent zijn in gehuisvest. Deze voorzieningen spelen ook in op de nood aan extra ruimte waardoor de brede school haar doelstellingen kan bereiken. De ruimte biedt dan voor elke partner de mogelijkheid om binnen een passende setting hun activiteiten uit te voeren.

- pluspunten:**
- De gemeenschappelijke accommodatie kan de identiteit van de brede school betekenisvol uitdragen, de brede school een gezicht bieden.
  - De bedreiging van de eigen identiteit is minder aan de orde.
  - Weinig ingewikkelde beheersconstructies.
  - Financiering van de infrastructuur wordt gerationaliseerd.
  - Het gebouw heeft een symbolische functie.
- minpunten:**
- De kans bestaat dat ieder zijn eigen gang gaat in het gebouw en dat van samenwerking weinig terechtkomt.
  - Indien de accommodatie verbonden wordt aan een bestaand gebouw, moet een evenwicht gezocht worden tussen oude en nieuwe bewoners.
  - Meestal is verplaatsing naar de accommodatie noodzakelijk.
  - Er is een organisatiemodel nodig voor de accommodatie.
  - Er zijn duidelijke afspraken nodig met betrekking tot beheer en exploitatie.

Vensterhuis Lewenborg: centrale voorziening voor brede school activiteiten in de wijk. Bron: WAL architecten.

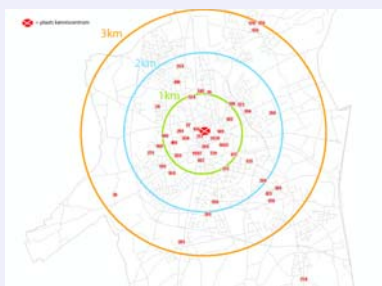
Vensterhuis Lewenborg: centrale voorziening voor brede school activiteiten in de wijk. Bron: WAL architecten.

Vensterhuis Lewenborg: integratie van oorspronkelijk beeld in de gevel. Bron: WAL architecten.

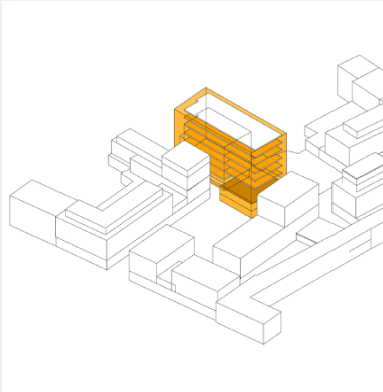
*** **Vensterwijk Lewenborg in Groningen** is een wijkgebonden samenwerkingsverband tussen zes basisscholen, kinderopvang, peuterspeelzalen, bibliotheek, sportverenigingen, muziekschool en een wijkcentrum. Anders dan in de andere wijken is hier geen vensterschool gebouwd als een 'samen onder één dak' complex', maar opteert men voor het concept van een 'vensterwijk'. Toch kwam al snel de behoefte aan een '**centrale plek**' waar men elkaar kon ontmoeten, waar gesprekken gevoerd kunnen worden, dat als aanspreekpunt kan functioneren en waar extra ruimte kon worden voorzien voor activiteiten die niet in de scholen konden doorgaan. Kortom, een plaats waar sociale cohesie kan ontstaan en versterkt worden. Daarom werd er een vensterhuis gebouwd.

Wat de inplanting betreft is het gebouw centraal gelegen, en kan het op die manier letterlijk en figuurlijk functioneren als het middelpunt van de wijk. Het gebouw biedt onderdak aan alle faciliteiten voor de jongste jeugd, namelijk kinderopvang en een peuterspeelzaal, een spel annex opvoedwinkel, het consultatiebureau en het kantoor van de locatiemanager van de Vensterwijk. Er is zelfs een klein zwembad voor de zwemschool voor kleine kinderen. (www.kei-centrum.nl)

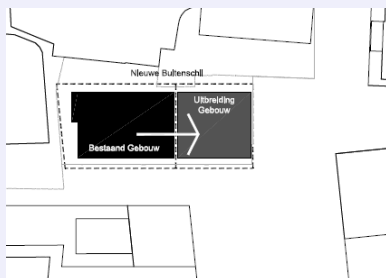

BIB De Munt Roeselare. Centrale locatie en afstand tot de scholen (1km-2km en 3km). Bron: Buro II.

*** Het stadsproject **BIB De Munt**, een nieuwe openbare bibliotheek in Roeselare als 'kennis-, informatie- en leercentrum' zorgt voor een nieuw gebouwd concept voor een openbare bibliotheek. De basisdoelstelling van het project is de leescultuur en kennisoverdracht te bevorderen. Op het snijvlak onderwijs en bibliotheek valt er immers veel te winnen op het gebied van leesbevordering, kennisdeling, het wegwerken van taalachterstanden en het vergroten van onderwijskansen voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en volwassenen. Roeselare is een scholierenstad bij uitstek: de verhouding tussen inwonende en schoolgaande jeugd is 163%. Op vlak van onderwijs vervult de

BIB De Munt Roeselare. Inplanting centraal in een bouwblok. Bron: Buro II.

BIB De Munt Roeselare. Renovatie en uitbreiding aan bestaand gebouw. Bron: Buro II.

stad dus een duidelijke centrumfunctie.

Om het project van start te laten gaan ondertekenden de drie onderwijsnetten een convenant om het kenniscentrum verder te ontwikkelen. Voor de uitbating is de vzw Het Portaal opgericht, waarin naast de gemeente ook de scholen in vertegenwoordigd zijn.

De centrale inplanting van het project in het stadscentrum wil een optimale toegankelijkheid voor alle scholen garanderen. De meeste scholen liggen in een straal van 2 km rond het project, de helft zelfs binnen 1 km. Het gebouw is compact en transparant opgevat. Het bestaande gebouw wordt gerenoveerd en uitgebreid. Rond het geheel wordt een nieuwe 'doos' geplaatst, die gerichte in- en uitkijken zoveel mogelijk toelaat. Het programma omvat onder meer een leescafé, polyvalente ruimte, onthaal, jongerenafdeling met verteltheater, thematische collecties voor scholen en salons. Over alle verdiepingen zijn ruimtes voorzien voor vergaderingen, lezingen en individueel werk. Het nieuwe gebouw bevat ook klaslokalen, maar men wil toch afstappen van het klassikale onderwijs. Door een goede ICT-ondersteuning (bijv. laptops of smartboard) is het voor leerlingen mogelijk om in het hele gebouw aan het werk te gaan. Op de hoogste verdieping is werkruimte voor het personeel en een conciërgewoning voorzien.

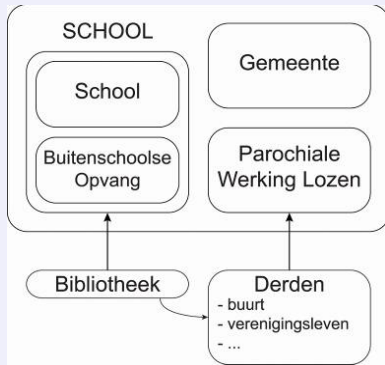
De opening van het gebouw wordt verwacht in 2013. Het traject om te zoeken naar optimale samenwerking tussen bibliotheek en onderwijsactoren is nog volop aan de gang nu de plannen concreet worden.

A.4 Campusmodel

In het campusmodel zijn de verschillende partners op een terrein gehuisvest dat ruimtelijk samenhangt en/of als een apart complex afsluitbaar is. In sommige gevallen concentreren de gebouwen zich rond één centraal plein. Meestal beschikken de verschillende partners over een eigen gebouw dat ze al dan niet regelmatig of occasioneel openstellen voor gebruik door derden. Of wordt er naast de eigen gebouwen, een gebouw opgetrokken met de gemeenschappelijke functies. De buitenruimte vraagt extra aandacht omdat dit het verbindend element is tussen de verschillende voorzieningen. Ze wordt gedeeld gebruikt.

- pluspunten:**
- Herkenbaar als brede school, en toch ruimte voor eigen identiteit.
  - Minder ingewikkelde beheersconstructies.
  - Leerlingen kunnen gemakkelijk en op een veilige manier van de ene voorziening naar de andere.
  - Mogelijkheden tot uitbreiding zijn afhankelijk van de situatie van de site.
  - Ruimtelijke bundeling kan samenwerking in de hand werken.
  - Symbolische functie naar de buitenwereld toe.
- minpunten:**
- De kans bestaat dat ieder zijn eigen gang gaat en dat van samenwerking weinig terecht komt.
  - Samenwerking en afstemming moet worden georganiseerd.
  - Niet geschikt voor elk bouwprogramma, omdat het weinig compact is.

*** In **Oostburg** bleken maatschappelijke voorzieningen allemaal rond een plein gehuisvest te zijn. Aanvankelijk wilde men een gezamenlijk gebouw realiseren waar verschillende voorzieningen konden in ondergebracht worden. Nochtans bood het campusmodel een alternatief perspectief. Door het plein autovrij te maken, kunnen de kinderen nu veilig oversteken en is een groot nieuw gebouw niet nodig. Om het samenwerken makkelijker te maken wil men er echter wel naartoe streven om alle deelnemers op termijn bij elkaar in de buurt te huisvesten. Daarvoor wordt er een masterplan opgemaakt. ((Studulski, 2007) en www.bredescholensluis.nl/oostburg).

Voorstelling van samenwerkingsverband voor gezamenlijke ontwikkeling van de site. Bron: AGION.

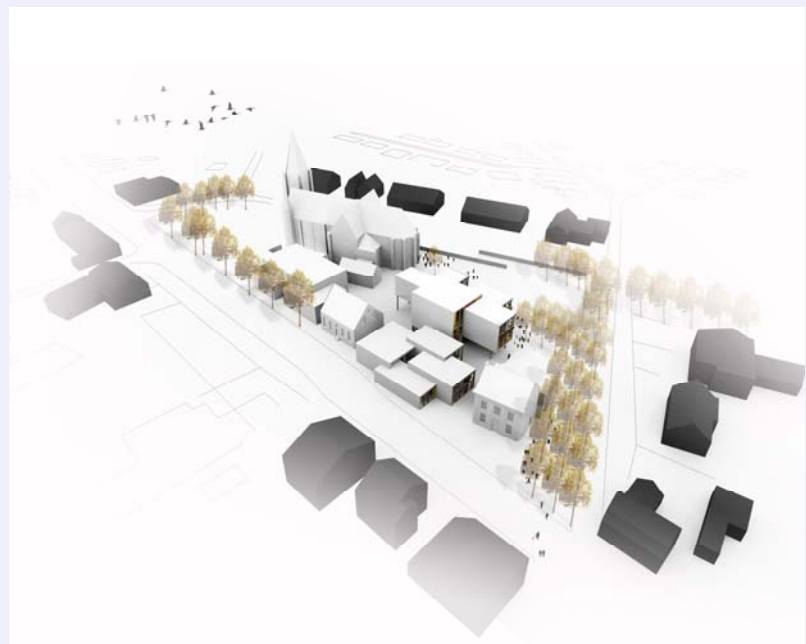

Bestaande situatie. Beeld: Lava architecten

*** Voor de herontwikkeling van de **vrije basisschool van Lozen** is een samenwerking met de gemeente en de vzw 'parochiale werken' opgezet. Hierdoor is het programma van de school uitgebreid, en worden verschillende gebouwen rond de kerk herbestemd, gerenoveerd of gebouwd.

Het programma omvat naast een basisschool, een ruimte voor de naschoolse kinderopvang, een ontmoetingsruimte en een cafetaria. Het gebouw voor de gymzaal groeide programmatisch uit tot een gymzaal annex ontmoetingsruimte voor de buurt, met een grote hal en een cafetaria dat tijdens de schooluren ook als refter zal gebruikt worden. De gemeente investeert mee in de bouw van de gemeenschapsvoorzieningen, de vzw parochiale werken neemt een deel van het beheer na de uren op zich.

Het architectuurconcept omvat ook een sterke visie op de ruimte rond de gebouwen, een ruimte voor kind en buurt onder de kerktoren. Door ook de omgeving te betrekken in het ontwerp, worden verschillende sferen en ruimtes tussen publiek en privaat gecreëerd. Op die manier kan dit complex het hart van het gemeenschapsleven in de kleine gemeente worden, met voldoende flexibiliteit om ingevuld te worden naargelang de behoeften.

3D impressie van nieuwe campusontwikkeling rond de kerktoren in Lozen: de beschermde gebouwen worden gerenoveerd en aangevuld met nieuwbouw voor kleuter- en lagere school en een gemeenschapshuis voor school en gemeenschap. Bron: Lava architecten.

- 1 school - administratie
- 2 school - kleuterschool
- 3 school - lagere school
- buitenschoolseopvang
- gemeenschapshuis
- kerk

Inplanting voor nieuwe campusontwikkeling rond de kerktoeren in Lozen: Bron: Lava architecten / AGION.

Bestaande toestand site.
Bron: Tom Van Mieghem Architecten.

Voorstel masterplan.
Bron: Tom Van Mieghem Architecten.

*** Voor de herontwikkeling van de **site Ten Zee (GO!)** Oostende wordt door de ontwerpers voorgesteld om te evolueren van een mono-funcioneel 'schoolgebouw' naar een campus. Momenteel wordt de site gebruikt door twee scholen buitengewoon onderwijs, een lagere en secundaire school (SBSO Ter Zee en MPI de Vloedlijn met type 1-2-3-8 en autisme-werking). Hoewel deze scholen samen op de site gehuisvest zijn wordt dit niet als een campus ervaren. De bestaande ruimte is niet betekenisvol, en is louter wat het is, een 'tussenruimte'.

De uitbreiding voor het SBSO met opleidingen uit de 'zachte' sector (kantoor, verzorging, haartooi) plaatst de hele site in een nieuw perspectief en zet aan tot de ontwikkeling van een campusmodel. Daarnaast is er ook een substantiële programma-uitbreiding gepland op de site. Het KTA, momenteel gelegen in de stationsbuurt, wordt samen met een nieuwe wijksporthal op de site 'Ten Zee' ingepland. Dit heeft niet alleen een verdubbeling van het bouwprogramma tot gevolg, maar vraagt ook om een andere relatie met de omliggende wijk.

Er werd een **masterplan** voor de site ontwikkeld, waar zoveel mogelijk gezocht is naar een synergie tussen de verschillende programma's. Daarnaast was er ook aandacht voor de veranderende circulatie van gebruikers en bezoekers die dit met zich mee zou brengen. Enerzijds zocht het ontwerp naar een herverkaveling van de site, maar anderzijds werd er ook gezocht naar een 'extra' project, waarin de meerwaarde van het campusmodel tot uiting zou komen. Iedere gebruiker zal zo zijn 'eigen' deel hebben, maar dit zal aangevuld worden met delen voor gemeenschappelijk gebruik, zoals een refter, sporthal en

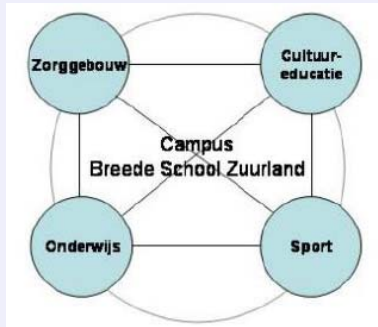
buitenruimte. Door op een rationele manier met de ruimtes om te gaan (zo is er maar één enkele refter voorzien) is er ruimte en middelen om in te zetten op kwaliteit. Het buitengewoon onderwijs heeft echter een specifieke eigenheid waar ook tijdens het ontwerp mee rekening werd gehouden. Er is nood aan structuur en een veilige omgeving met duidelijke gebruiksvoorschriften. Het zomaar openstellen van het gebouw is hierbij niet evident, en moet binnen bepaalde voorwaarden gebeuren.

Voorstel tot uitwerking 'campus' voor SBSO ter Zee, MPI de Vloedlijn, KTA en CDO en sporthal. Indeling van de buitenruimtes: de boomgaard (links), het binnenplein en het publieke veld tussen campus en wijk. Bron: Tom Van Mieghem architecten.

De open ruimte speelt een cruciale rol in de ambitie om een echte campus te ontwikkelen. (zie verder onder 'Inzet van de buitenruimte').

Doordachte inplanting en programmacombinatie maken het mogelijk om de infrastructuur open te stellen. Het theaterzaaltje voor de opleiding podiumkunsten van het KTA wordt geschakeld met de sporthal en mogelijk met een foyer ruimte. Opnieuw werd er een rationalisatie van het programma doorgevoerd zodat er financiële ruimte vrijkomt om een werkelijk kwaliteitsvolle campus te creëren.

*** Voor de ‘**Breede School Zuurland**’ in Brielle³⁵ werd al in de studiefase geopteerd om een niet te grootschalige ontwikkeling te bouwen. De gemeente Brielle wil kinderen tot twaalf jaar een verbrede en verbeterde leeromgeving bieden. Door de **clustering van verschillende scholen, welzijns- en zorginstellingen** in de Breede School Zuurland is de verwachting dat de onderlinge samenwerking tussen scholen en instellingen wordt versterkt.

De eerste plannen van de gemeente Brielle om een brede school te vormen in de wijk Zuurland aan de Reede stuitte echter op enige terughoudendheid bij de drie scholen. De christelijke, katholieke en openbare basisschool voelden er niets voor hun eigen identiteit te verliezen. Dit werd dan ook het uitgangspunt bij het vormen van de school: *“eigen identiteit, maar samenwerking waar mogelijk”*. Door de nieuwe bouwplannen zou echter het theater van Brielle moeten wijken en werd er gezocht naar een manier om ook hen in de nieuwe ontwikkeling op te nemen.

Daarom heeft men geopteerd om een campusmodel te ontwikkelen. Nu staan drie basisscholen (van verschillende denominaties) en een multifunctioneel gebouw (met theater) in een kring rond een ‘agora’, een verzamelplaats en speelgebied. Ook de bestaande sporthal en zwembad en het nog te bouwen zorggebouw worden geënt op dit centrale binnengebied.

In het programma van eisen werden 3 ‘samenwerkingsniveaus’ gedefinieerd:

1. Ruimtes voor individueel gebruik van een organisatie
2. Ruimtes van een organisatie, die wel gedeeld kunnen worden
3. Ruimtes voor iedere organisatie toegankelijk

Op die manier kregen de drie scholen elk een eigen gebouw, waarbinnen ook enkele ruimtes gedeeld gebruikt kunnen worden (1) en (2). De gezamenlijk te gebruiken ruimtes (3) werden ondergebracht in een vierde gebouw, het multifunctionele BRES-gebouw. Dit BRES-gebouw bevat gemeenschappelijke functies, zoals 5 tijdelijke lokalen, een handvaardigheidlokaal, mediatheek, speel lokalen en aula's. De speel lokalen kunnen omgevormd worden tot een theaterruimte voor een 200tal mensen dankzij de flexibele wanden en een inschuifbare tribune. De gerenoveerde kantine van het sportcomplex kan dienen als uitbreiding van de theaterfoyer. De theaterruimte wordt gebruikt door een lokale kunst- en cultuurstichting, en kan daarbuiten ook nog apart verhuurd worden. Ook de muziekschool van Brielle richt er

³⁵ Gebaseerd op informatie van de websites: www.kei-centrum.nl, www.bredeschool.nl en www.r4a.nl.

Beelden: R4 architecten.

activiteiten in.

De site is ontwikkeld in 2 fases: eerst de onderwijsgebouwen en het multifunctioneel gebouw (2008/2009) en daarna de bouw van het zorggebouw (start in 2011). Dit gebouw gaat de volgende zorgen welzijnsfuncties huisvesten: een kinderdagverblijf, de buitenschoolse opvang, een peuterspeelzaal, extra tijdelijke lokalen, een consultatiebureau, een schoolarts, een Centrum voor Jeugd en Gezin en een logopedie- en fysiotherapiefunctie.

Het totale plan wordt deels gefinancierd door woningen te bouwen bij het zorggebouw en op verlaten schoollocaties. Maar de gemeente Brielle hecht veel belang aan het multifunctioneel gebruik van nieuwe maatschappelijke voorzieningen. Daarom was de gemeente bereid om bij de realisatie extra financiële middelen beschikbaar te stellen om een kwalitatief hoogwaardige multifunctionele accommodatie te realiseren. Om voldoende draagvlak te creëren bij de betrokken partijen, maar ook bij omwonenden investeerde de gemeente in betrokkenheid en communicatie. Binnen de projectorganisatie is een Klankbordgroep ingesteld, waarin bewoners, belangenverenigingen en partijen als VVN participeren.

Legende:

- 0. R.K.B.S. Sint Leonardus
- 1. O.B.S. De Branding
- 2. V.c.o.b. Het Anker
- 3. Cultuur Educatief Centrum De Bres (Multifunctioneel gebouw)
- 4. Locatie voor Zorggebouw
- 5. Bestaande sporthal

Inplantingsplan van Breede School Zuurland. Drie scholen en een multifunctioneel gebouw geplaatst rond een centraal binnengebied dat ingericht is als speel- en ontmoetingsplek. Op dezelfde site wordt ook een zorggebouw gepland (5) en staat er een sporthal. Bron: www.r4a.nl

A.5 Samen onder één dak

In het 'samen-onder-één-dak model' delen verschillende partners/functies binnen de brede school samen één gebouw, waaronder één of soms zelfs meerdere scholen. Hierbij kunnen de partners eigen ruimtes hebben, maar er zijn ook steeds gedeelde ruimtes. Deze ruimtes kunnen functiegebonden zijn zoals een onthaal, refter of speelplaats en ze worden gedeeld (samen) of meervoudig (op andere tijdstippen) gebruikt. Er kunnen ook ruimtes met een complementaire functie opgenomen worden, zoals een theaterzaal, bibliotheek en ouderkamer.

Binnen het 'samen-onder-één-dak' scenario zijn **verschillende varianten** denkbaar, waarbij de variatie afhangt van de mate van samenwerking en het organisatorisch opzet. Deze kunnen gaan tussen volledige versmelting van de verschillende organisaties waarbij de grenzen vervagen, tot een zogenoemd bedrijfsverzamelgebouw waarbij iedere organisatie nog zijn eigen plek, ingang en beheer heeft. In dit laatste geval spreken we niet van brede school omdat hier niet wordt samengewerkt.

Studulski onderscheidt verschillende mogelijke ambitieniveaus voor samenwerking tussen de partijen (Studulski, 2007:111):

- *Back to back / gezamenlijke huisvesting. Men zit in een bedrijfsverzamelgebouw, en heeft inhoudelijk niets met elkaar te maken.*
- *Face to face / eigen activiteiten. Men zit in een verzamelgebouw, werkt samen op praktische aspecten, maar organiseert zelf de activiteiten.*
- *Hand in hand. Men zit samen in een gebouw en werkt ook systematisch samen rond een gedeelde visie. Men richt samen activiteiten in.*
- *Cheek to cheek / inhoudelijke vervlechting. Men zit samen in een gebouw waarbij de grenzen tussen de organisaties weg zijn. Men werkt als één organisatorisch verband.*

Het ambitieniveau op het vlak van inhoudelijke samenwerking wordt gereflecteerd in de mate van gemeenschappelijkheid van ruimtegebruik. Onderstaande figuur illustreert dit verband.

Samenwerking	Back to back	Face to face	Hand in hand	Cheek to cheek
Kenmerken				
Flexibiliteit				
Flexibiliteit*	• Er wordt geen rekening gehouden met wisseling van functies	←→		• Er wordt wel rekening gehouden met wisseling van functies
Identiteit				
Signalering	• Signalering is apart bepaald voor elke gebruiker • Gebruikers zijn als aparte instellingen herkenbaar	←→		• Signalering is gezamenlijk bepaald • Individuele organisaties zijn niet als zodanig herkenbaar
Visuele middelen	• Partijen bepalen zelf de inrichting en uitstraling van eigen ruimten	←→		• Inrichting en uitstraling van ruimten wordt gezamenlijk bepaald
Ruimtelijke samenwerking				
Ontsluiting	• Elke partij heeft eigen voordeur • Gangen en hallen worden niet gezien als gezamenlijke ruimten	←→		• Gebouw heeft een gezamenlijke ingang • Gangen en hallen worden gezien als gezamenlijke ruimten
Delen van ruimten	• Er is sprake van clustering van ruimten • Ruimten worden niet gezamenlijk gebruikt	←→		• Ruimten zijn eigendom van alle partijen • Ruimten worden gezamenlijk gebruikt
Delen van faciliteiten	• Er is sprake van clustering van faciliteiten • Faciliteiten worden niet gezamenlijk gebruikt	←→		• Faciliteiten zijn eigendom van alle partijen • Faciliteiten worden gezamenlijk gebruikt

Invulling van Flexibiliteit en Ruimtelijke samenwerking afhankelijk van het samenwerkingsniveau. Van *back-to-back* (links) tot *cheek-to-cheek* (rechts). (Bron: van der Grinten et al., 2007)

- pluspunten:**
- Samenwerking gebeurt spontaner doordat je elkaar vaker tegenkomt.
  - Er is geen vervoer van leerlingen nodig tussen voorzieningen.
  - Identiteit als brede school is zichtbaar, het is één plek.
  - Efficiënter ruimtegebruik door gedeeld gebruik.
  - Symbolische functie van de brede school in de wijk (bijvoorbeeld als symbool van heropwaardering in achterstandsbuurt).
  - Beheer kan overzichtelijk worden opgevat.
  - Er is een geïntegreerde en gecentraliseerde aanpak van zorg mogelijk door activiteiten ruimtelijk te bundelen.
  - Het dicht bij elkaar gehuisvest zijn kan voordelen hebben voor de aansluiting van verschillende organisaties, opvolging van leerlingen, het creëren van een doorgaande lijn, etc.

- minpunten:**
- Bereidheid tot samenwerking blijft een voorwaarde om de brede school te doen slagen.
  - Mogelijke bedreiging van de individuele identiteit van elke samenwerkende voorziening.
  - Schaalvergroting waardoor ontmoeting en signalering in het gedrang komen (Mulder, 2005).
  - Overleg over het gebouw noodzakelijk en soms buiten proportie (ibidem).
  - Verhoogde complexiteit in planning, en beheer en exploitatie en specifieke afspraken / personeelsleden nodig om dit mogelijk te maken.
  - In geval van nieuwbouw is er meestal een zware investering noodzakelijk.

Nieuw organogram Het Meesterwerk – een nieuw palet. Kernpartners in het middel, ruimer samenwerkingsnetwerk zijn verftubes. Bron: Het Meesterwerk.

Straatbeeld. Foto: AGION.

Logo het Meesterwerk: samenhang, maar toch ruimte voor eigen identiteit via de 'personages'. Foto: AGION.

Ingang tot huis met bepaalde leeftijdsgroep. Compartimentering en aanduiding van de bewoners (via grafiek). Foto: AGION.

*** De Brede school het Meesterwerk (Almere) wil een 'leerplaats voor jong en oud' zijn, en een maatschappelijk hart voor de wijk. Men wil elk kind de juiste zorg en uitdaging bieden, met aandacht voor alle ontwikkelingsgebieden. De kernpartners zijn een school, een peuterspeelzaal en de kinderopvang. Daarnaast wordt ook nog een aanbod aan naschoolse activiteiten door de gemeente aangeboden. De organisatie van de brede school wordt 'een nieuw palet' genoemd waarmee men van het project een echt 'meesterwerk' kan maken. Vertrekkende vanuit eenheid, maar met aandacht voor de eigenheid van elke partner, wordt er gewerkt in één organisatorisch verband, met één 'kapitein', met één brede school gids, met één logo, met één gezicht naar buiten en vanuit één gebouw. Deze eenheid wordt mooi vertaald in de keuze van naamgeving en in het logo. Dit uit zich ook in het gebouw.

Op gebied van inplanting wil het gebouw de wereld naar binnen trekken, maar ook tegemoet treden. Het wil een hart zijn voor de gemeenschap. Door de combinatie met wonen staat het gebouw letterlijk in de wijk, en krijgt het een schaal die een baken vormt in het woonweefsel.

Het gebouw zelf is opgevat als een 'slimme' school, een concept dat uitgewerkt is door de architecten, de gebruikers en de woningcorporatie. Het gelijkvloers is volledig voor de Brede school met een basisschool, kinderdagopvang, peuterspeelzaal, sportzaal, en een aantal multifunctionele ruimtes. Op de verdieping zitten enkele schoolwoningen (nu in gebruik door de school, maar omvormbaar tot woningen) en appartementen, die onafhankelijk van de school ontsloten worden.

Architectonisch wordt het concept gevolgd van verschillende 'huizen' voor de verschillende leeftijdsgroepen die vertrekken vanuit de gemeenschappelijke delen. De patio's in het gebouw zorgen ervoor dat de ruimtes in de brede school voldoende natuurlijk daglicht hebben. Deze hoofdopzet is ook vertaald naar de woningbouwvolumes op het dak. Van een afstand gezien vormt het gebouw één herkenbaar geheel met een warme, vriendelijke uitstraling. Dichterbij gekomen zijn de afzonderlijke huizen herkenbaar door subtiele wisselingen in materiaalgebruik.

Door dit concept wordt ook de **transitie publiek-privaat** gereguleerd: een duidelijk publiek gezicht aan de inkom, vanwaar men naar de meer intiemere delen van de brede school kan trekken. Tussen de huizen is er een spel van 'scheiding en verbinding': gescheiden door grote poorten, patio's en gemeenschappelijke ruimtes, maar met elkaar verbonden door doorkijken, glaspartijen, materiaalgebruik en het overkoepelende concept.

Centrale ruimte wordt klaargezet voor de start van de Buitenschoolse Opvang. Foto: AGION.

Het Wereldlokaal. Een vrijgemaakt klaslokaal als 'poort naar de wereld'. Foto: AGION.

Planten- en dierentuinpatio als groen hart in de school, een wezenlijk deel van de brede school. Foto: AGION.

Kunst van leerlingen op alle muren. Foto: AGION.

In het ontwerpproces is ook een keuze gemaakt om **zo veel mogelijk gemeenschappelijk te gebruiken**. Dit uit zich in een groot aantal gedeelde ruimtes: één teamruimte, één wasruimte, één keuken, één IT-lokaal en één technische ruimte. Volgens de gebruikers is de gedeelde personeelsruimte de sleutel tot succes. Het wordt een plek om 'collega's' binnen de brede school te ontmoeten, ook op meer informele momenten. Hier kan de samenwerking en het dichter naar elkaar toegroeien gebeuren.

Er zijn verschillende ruimtes die ingezet kunnen worden voor de bredere ambitie, namelijk de speelzaal en centrale hal, de gemeenschappelijke ruimtes waarrond de groepsruimtes liggen en het wereldlokaal. Het **wereldlokaal** is een onderwijslokaal dat expliciet een brede invulling heeft gekregen. Het is een 'poort naar de wereld', een lokaal dat gebruikt wordt voor ouderontmoeting, poëzieavonden, religieuze feesten of presentaties. Op zondag wordt het speellokaal opengesteld voor een kerk voor haar viering. De speellokalen en gemeenschappelijke ruimtes worden gebruikt voor de buurtmarkt en bingoavond, maar kunnen gehuurd worden door externen als theater- of vergaderruimte. De speelzalen voldoen echter niet aan de normen van een 'echte' sporthal, wat een beperking naar gebruik door sportclubs inhoudt.

Het Meesterwerk Almere - Grondplan gelijkvloers. Bron: SVP Architectuur en Stedenbouw, bewerking AGION.

Het Meesterwerk Almere – Grondplan verdieping +1. Bron: SVP Architectuur en Stedenbouw, bewerking AGION.

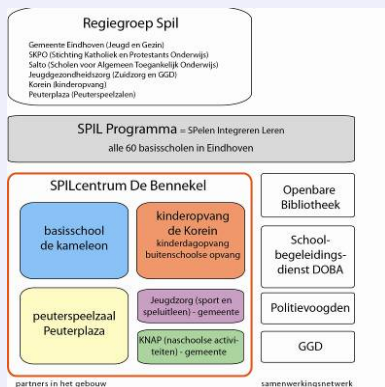

Straatbeelden: oud en nieuw verbonden. Foto: Arthur Bagen.

*** **SPILcentrum de Bennekel** is een gerenoveerd en uitgebreid schoolgebouw dat als ‘samen onder één dak’ variant oud en nieuw met elkaar verbindt. Het SPILcentrum De Bennekel maakt deel uit van een grootschalige omvorming van alle 60 basisscholen in Eindhoven tot SPILcentra, met een aantal vaste kernpartners, en aangepast aan de lokale behoeften. Hierin zijn voor deze wijk verschillende voorzieningen opgenomen zoals een basisschool, de voorschoolse kinderopvang en een peuterspeelzaal. Het gaat om een combinatie die een ‘smalle brede school’ wordt genoemd. De visie op de SPILcentra is: **“SPIL staat voor SPelen, Integreren en Leren. Een SPILcentrum is voor kinderen van 0 tot 12 jaar een plek om te spelen en te leren. Een plek in de buurt waar kinderen veilig terecht kunnen voor onderwijs, opvang en andere leuke dingen.”**

Het SPILprogramma van de stad is opgevat rond vier peilers: een pedagogische, fysieke, beheers- en financiële pijler (SPIL Regiegroep, 2008). Binnen die filosofie werd er dan ook niet gekozen voor grootschalige multifunctionele accommodaties. Het programma omvat daarom zowel de uitbreiding en aanpassing van bestaande gebouwen, als nieuwbouw. Er wordt wel voor gekozen om zo veel mogelijk school, kinderopvang en peuterspeelzaal onder één dak te huisvesten. De keuze in huisvestingstrategie hangt af van het schoolbestuur en de ruimtelijke mogelijkheden van de site.

Gezien de beperkte mogelijkheden van de site, is de nieuwbouw als een volume rond de oude gymzaal en de kledruimtes

Organogram van SPILprogramma in Eindhoven. Niveau Gemeente en niveau van wijk de Bennekel. AGION.

Inplantingsplan SPILcentrum de Bennekel.

Zicht van op de speelplaats: verbodingsbrug en nieuwbouw. Foto: Arthur Bagen.

Straatbeeld: verbodingsbrug en nieuwbouw. Foto: Arthur Bagen.

vormgegeven. De gymzaal en toebehoren zijn gerenoveerd. De kinderdagopvang en peuterspeelzaal zitten naast elkaar in de nieuwbouw, om samenwerking tussen de twee te bevorderen (dezelfde leeftijdsgroep). De GGD (Gemeentelijke Gezondheidsdienst) en de schoolarts hebben onderzoeksruimtes. De directie en het onthaal zitten aan de hoofdingang.

De **architectuur van de school** wil de openheid naar de buurt benadrukken door te spelen met transparanties. De poort aan de speelplaats is licht van structuur, en doorzichten tussen speelplaats en straat zijn mogelijk. Ook de verbodingsbrug op de verdieping is opgevat als een transparant volume dat als een lichtbaken in de wijk functioneert.

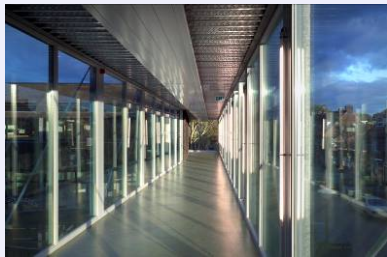
Het vertrekpunt voor het ontwerp was de aanname dat elke partij haar 'eigen' ruimtes nodig heeft, maar dat waar mogelijk er zoveel mogelijk gedeeld zou worden. De 'eigen m²' waren met andere woorden een vertrekpunt, maar geen vast ijkpunt. Door intelligente planning is men gekomen tot een soort 'winstplan'. De architect heeft gezocht naar overlappings in de secundaire ruimtes (vb. verkeersruimte) en zo heeft men 'extra' programma kunnen realiseren, met name de **multifunctionele zone met de 'huisjes'** waar alle gebruikers van de SPIL dagelijks komen. In de huisjes zitten keukens, wasruimte, kantoor, en een kleine ruimte voor personeel. Deze zone kan met behulp van schuifwanden groter gemaakt worden. Ook kunnen de speelzaal en gymzaal erbij betrokken worden. Hier viert het hele SPILcentrum samen Kerst en carnaval. Daarnaast is er ook expliciet gekozen voor een **gedeelde personeelsruimte**, die op de tweede verdieping gelegen is.

Er zijn een aantal andere ruimtes opgenomen in het programma om de brede school mogelijk te maken. Er is bijvoorbeeld een apart lokaal voor de schoolarts en voor de GGD. Er is ook een mediatheek. Het creëren van **plaats voor ontmoeting** stond centraal in het concept, ontmoeting tussen de werknemers van de SPIL, ouders en kinderen.

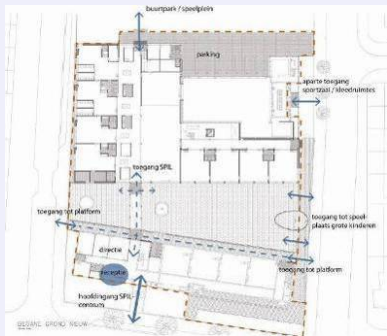
Omdat de SPIL in een combinatie van nieuwbouw en gerenoveerde gebouwen is ondergebracht is er speciaal aandacht gegaan naar het creëren van **ruimtelijke samenhang**. Het gebouw voelt als één aan.

Multifunctionele zone met 'huisjes' – verbinding tussen de verschillende partners en multifunctioneel inzetbaar voor brede school. Foto: Arthur Bagen.

Verbindingsweg tussen oud & nieuw. Foto: Arthur Bagen

Organisatie van toegang tot SPILcentrum. Hoofdtoegang met onthaal en toegangen via de speelplaats.

Grondplan 0 met aanduiding van delen nieuwbouw, renovatie en verbinding tussen beide. Bron: KdV Architectuur, bewerking: AGION.

Grondplan +1 met aanduiding van delen nieuwbouw, renovatie en verbinding tussen beide. Bron: KdV Architectuur, bewerking: AGION.

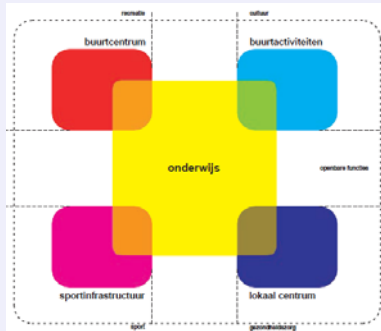
- basisschool
- kinderdagopvang (0-5 jaar)
- peuterspeelzaal
- sport-en speluitleen (jeugdzorg)
- korte naschoolse activiteiten (welzijn)
- recreatiezaal jongerenwerk
- GGD en schoolarts

Grondplan 0: eigen delen van de verschillende partners (kleur) en gemeenschappelijke delen (wit). Bron: KdV Architectuur, bewerking: AGION.

Grondplan +1: eigen delen van de verschillende partners (kleur) en gemeenschappelijke delen (wit). Bron: KdV Architectuur, bewerking: AGION.

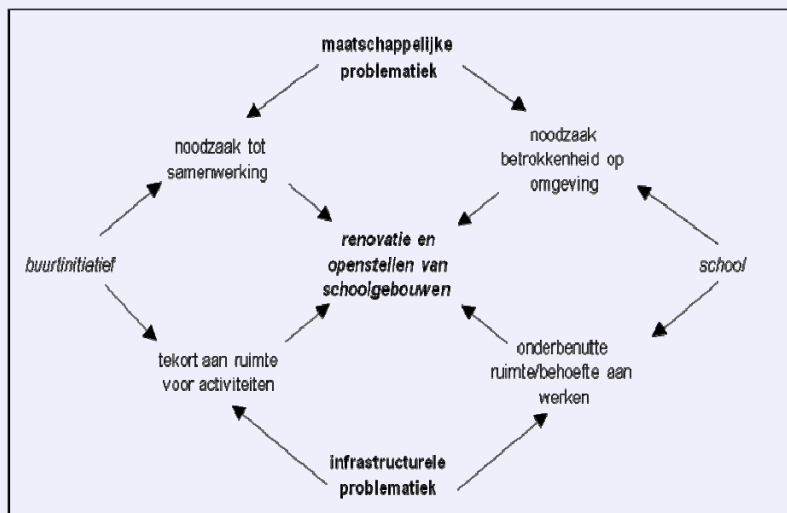

Onder een dak scholen: concept. Onderwijsgebouw wordt ook deels ingezet als buurtcentrum, sportinfrastructuur, buurtactiviteiten en lokaal centrum (gezondheidszorg).
Bron: SMaR vzw.

*** **Onder Eén Dak scholen.** Het **Studiebureau voor Maatschappelijke Ruimte (SMaR vzw)** voerde begin jaren 2000 in het kader van het Sociaal Impuls Fonds Brussel (SIF Brussel) een onderzoek uit naar wat de vzw Onder-Eén-Dak scholen noemde. Het concept voor de Onder-Eén-Dak school wordt als volgt gedefinieerd: *“een concept voor een schoolgebouw waarin zowel onderwijs als andere, niet-onderwijsvoorzieningen zijn ondergebracht. Dit bouwconcept wil via een geïntegreerde aanpak tegemoetkomen aan zowel een scholenbouwprobleem als een onderwijsprobleem binnen achtergestelde buurten.”* (Leemans et al., 2002b:206).

De integratie van de maatschappelijke voorzieningen in het schoolgebouw moeten volgens SMaR verder gaan dan louter ‘huisvesting’. De ruimte moet ook mogelijkheden scheppen voor samenwerking. Doordat de school en voorzieningen van dezelfde ruimte gebruikmaken, wordt het zowel voor de instellingen zelf als voor de participanten (leerlingen, ouders, buurtbewoners) mogelijk om met elkaar in contact te komen (ibidem:172). Door die samenwerking te bevorderen stellen de auteurs dat er kansen voor sociaal kapitaal gecreëerd worden. Sociaal kapitaal slaat dan op *“de netwerken (d.w.z. het geheel aan relaties en samenwerkingsverbanden) tussen organisaties en individuen waarvan deze kunnen gebruikmaken om gemakkelijker toegang te krijgen tot bepaalde voordelen, informatie of diensten”* (ibidem:172).

Door onderwijs en maatschappelijke voorzieningen samen te huisvesten wordt er dus een oplossing geboden voor een ruimteprobleem en tegelijkertijd ontstaan er mogelijkheden voor organisaties en scholen om te gaan samenwerken doorheen het gemeenschappelijk gebruik van lokalen. Voor de school kan een dergelijk initiatief leiden tot een grotere betrokkenheid bij de buurt, waarbij het gebouw kan uitgroeien tot een ruimtelijk ‘ankerpunt’ binnen een netwerk van dienstverlenende initiatieven en hun doelpubliek. Hierdoor kan de school over meer troeven beschikken om een aantal onderwijsbedreigende factoren het hoofd te bieden. Indien de school te kampen heeft met infrastructurele problemen en een renovatie zich opdringt, kan dus van de gelegenheid gebruik worden gemaakt om het programma en ontwerp te gaan herdenken in de richting van een gedeeld gebruik. (Leemans, 2003).

De renovatie en openstellen van schoolgebouwen komt tegemoet aan verschillende problematieken: vanuit de infrastructuur en maatschappij. (Leemans, 2003:15).

Het 'samenwonen' tussen instellingen onder één dak heeft SMaR in enkele scenario's gegoten. Rekening houdend met de variabelen 'samenwerking', 'afstemming van de doelen' en de 'mate van gemeenschappelijkheid van de huisvesting', worden 5 scenario's voorgesteld. Dit wordt samengevat in volgend schema.

brede school

'samen-onder-één-dak' model

SCENARIO VOOR OED - SCHOLEN

	W-S	W-S	W-S	W-S	W-S	
AFSTEMMING VAN DOELEN EN PLANNEN	+	+	+	-	-	INZET VAN FINANGIELE MODELEN
SAMENWERKING	+	+	-	-	-	INZET VAN MENSEN
GEMEENSCHAPPELIJK RUIMTEGEBRUIK	+	+	-	+	+	INZET VAN RUIMTE
SCENARIO 1	<p>Een eerste scenario zou kunnen zijn dat scholen op voor bodem om zeer ruwe samenwerking, verpanden met organisaties aan te gaan en de organisatie integraal in het schoolgebouw te huisvesten. In dit scenario worden doelstellingen en plannen op elkaar afgestemd en wordt er permanent met elkaar vanuit een gemeenschappelijke pedagogische visie gewerkt.</p>					
SCENARIO 2	<p>Een tweede scenario zou erin kunnen bestaan dat scholen ruimte ruimte toe beschikking stellen aan organisaties op vaste tijdstippen maar deze niet permanent huisvesten. Doelen en plannen worden op elkaar afgestemd en men gaat overstag. Daarnaast wordt er ook gedrukt op de tijd die de organisatie in de school actief is zeer naar aangetwijfeld.</p>					
SCENARIO 3	<p>Een derde scenario zou erin kunnen bestaan dat scholen ruimte toe beschikking stellen aan organisaties op vaste tijdstippen maar deze niet permanent huisvesten. Doelen en plannen worden op elkaar afgestemd en men gaat overstag. Daarnaast wordt er ook gedrukt op de tijd die de organisatie in de school actief is zeer naar aangetwijfeld.</p>					
SCENARIO 4	<p>Een vierde scenario zou erin kunnen bestaan dat de school en organisaties wel permanent in hetzelfde gebouw worden gehuisvest, maar dat er geen sprake is van afstemming van doelen en plannen of samenwerking. In dit scenario maken school en organisatie gebruik van gemeenschappelijke ruimtes maar functioneren voor de rest los van elkaar.</p>					
SCENARIO 5	<p>Een vijfde scenario bestaat erin dat een school ruimte gaat aanbieden aan organisaties op occasionele basis. Er is echter geen sprake van samenwerking of afstemming van doelen en plannen. Een voorbeeld hiervan is het openstellen van een kantina voor een plaatselijke sportclub.</p>					
	+	-	-	-	-	effectieve inzet van middelen

Scenario voor OED-scholen: afhankelijk van de mate van samenwerking, gemeenschappelijk ruimtegebruik en afstemming van doelen en plannen worden 5 scenario's onderscheiden. (Leemans, 2003)

Vertrekkende van de definitie dat een brede school een samenwerkingsverband is, zijn alleen de eerste twee scenario's 'brede scholen'. De andere zijn daarom niet onbelangrijk, maar vallen onder het idee van 'openstellen' van schoolgebouwen, zonder samenwerking. Alleen het eerste scenario spreekt over 'permanente' huisvesting, en sluit dus aan bij onze interpretatie van het samen-onder-één dak model.

Waar moet men volgens SMAr op letten bij de architecturale invulling van de onder-één-dak-school? (Leemans et al., 2002a:177).

- Vroegtijdig werken aan het bouwprogramma. Die voorzieningen opnemen die aansluiten bij de behoeften van de gemeenschap.
- Vertrekken vanuit een lange termijn visie en rekening houden met wijzigingen in onderwijsmethodieken, activiteiten, gebruikers en leerlingenaantallen.
- Vermijden van een sterke rigiditeit in bestemming, organisatie en vorm van de ruimtes, zonder hun eigenheid te verliezen.
- Skeletbouw als constructiewijze (i.p.v. dragend metselwerk). De invulwanden zijn dan niet dragend, en zo kunnen op termijn ruimtelijke wijzigingen doorgevoerd worden.
- Gebruik maken van lichte, verplaatsbare wanden om een grote flexibiliteit in plan mogelijk te maken.
- Een zo'n intensief mogelijk gebruik nastreven. In de onder-één-dak-scholen wordt de gebruiksintensiteit van het gebouw opgetrokken door lokalen gemeenschappelijk te laten gebruiken door onderwijs-, welzijns-, of socio-culturele instellingen. Dit kan het eenvoudigst in lokalen die niet eigen zijn aan een bepaalde gebruikersgroep (turnzalen, polyvalente zalen, expressieruimtes, refters, speelplaatsen, etc.).

Om de verschillende delen van een gebouw gemakkelijk een exclusief of gemeenschappelijk gebruik te geven is het aangewezen dat de circulatie in het complex gescheiden kan gebeuren en er meerdere toegangen gecreëerd worden.

Visie op de brede school in Arnhem: het verbinden van de wereld van het kind: educatie, ontspanning, zorg, opvoeding en opvang. Bron: presentatie brede school coördinator Arnhem.

*** **De Brede school De Salamander** maakt deel uit van een overkoepeld gemeentelijk brede school programma in Arnhem. In 2005 heeft men besloten dat alle onderwijshuisvesting ondergebracht wordt in 'multifunctionele centra' waar ook andere organisaties zoals kinderopvang, peuterspeelzaal, buurtwerk, sportzaal in ondergebracht worden. In de meeste gevallen worden meerdere basisscholen opgenomen, en doen de multifunctionele centra dienst als ontmoetingscentrum voor de wijk.

De gemeente ziet de rol van de MFA als centrale wijkvoorziening als een belangrijke reden om te kiezen voor dit model. Maar ook het stimuleren van samenwerking tussen professionals, het voordeel van gemeenschappelijk beheer en een kostendekkende exploitatie zijn doorslaggevend geweest.

De Arnhemse visie op de brede school vertrekt vanuit 'de wereld

Vogelperspectief. Ontwerp van Herman Hertzberger Architecten. Foto: Herman van Doorn.

Speelplaats. Foto: Herman van Doorn.

Centrale trappenhal: multifunctioneel inzetbaar, en ontmoetingsruimte bij uitstek voor de verschillende partners binnen de brede school. Foto: Herman van Doorn.

Recente uitbreiding vanwege gebrek aan capaciteit in het onderwijs. Foto: AGION.

van een kind'. Dit is een 'lappendeken' met verschillende aspecten, dat zo goed mogelijk aan elkaar geweven moet worden. Iedere organisatie blijft de eigen kerntaken hebben, maar via uitwisseling en afstemming wordt aan de brede school inhoud gegeven.

De twee basisscholen, de buitenschoolse kinderopvang, de kinderdagopvang, de peuterspeelzaal en sportbedrijf Arnhem hebben elk hun eigen ruimtes. Centraal is een aula/trap voorzien die als verkeersruimte én ontmoetingsruimte dient. Door de enorme uitbreiding van de wijk, kennen de scholen in de brede school een fenomenale groei en is de huidige MFA al te klein. Acht noodklassen zijn ondertussen naast de school geplaatst.

Het gebouw is opgebouwd uit twee verdiepingen, waarin twee grote patio's zijn gesneden. Een deel van de onderwijsvleugel staat op pilaren, waardoor een overdekte speelruimte ontstaat. Beide scholen bevinden zich op de verdiepingen, waardoor op het gelijkvloers de meer publieke functies (onthaal, aula, sportzaal) en de ruimtes voor de kleuters (met toegang tot private buitenruimtes) zijn gehuisvest. De verdiepingen zorgen er dan weer voor dat het onderwijsgebeuren zich kan terugtrekken uit deze eerder publieke functies.

Er is geen expliciete ruimte voor wijkgebonden functies opgenomen in het bouwprogramma, maar door het open karakter van het gebouw en de mogelijkheden tot openstelling kan het toch functioneren als 'spil in de buurt'.

Het **acute ruimtegebrek voor onderwijs** heeft het gedeeld gebruik van de beschikbare ruimtes een stapje verder geduwd, zodat er een '**multifunctioneel lokaal voor onderwijs en opvang**' ontstond. Dit gedeelde gebruik was niet voorzien bij aanvang, en heeft een heel uitgebreid voortraject gekend. Het resultaat lijkt nochtans eenvoudig. Een lokaal (oorspronkelijk voorzien voor opvang) wordt overdag gebruikt door onderwijs, en naschools door de opvang. Ruimtelijk is het lokaal aangepast door een gepaste inrichting, waarbij ieder zijn eigen kasten heeft. Het materiaal en meubilair werd gezamenlijk aangekocht, prikborden worden gedeeld. Maar het blijkt vooral belangrijk om goede afspraken te maken over het gebruik van materiaal, gebruik van ruimte, omgangsregels, overdrachtschrift en overlegmomenten. Het moeilijkste punt blijft het moment van 'overgang' van onderwijs- naar opvangruimte. De leerkracht heeft weinig tijd voor evaluatie in het eigen lokaal (en moet naar een werkplek boven), en de opvang heeft weinig tijd om dingen klaar te zetten; die gebruikt daarvoor het tweede lokaal voor de opvang dat niet gedeeld wordt.

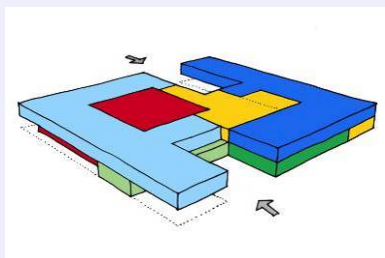
Brede gangen laten verschillende activiteiten toe naast het klassikale werk. Meubels ook ontworpen door architect. Foto: AGION.

Weekplanning voor gebruik van lokaal op de deur. Foto: AGION.

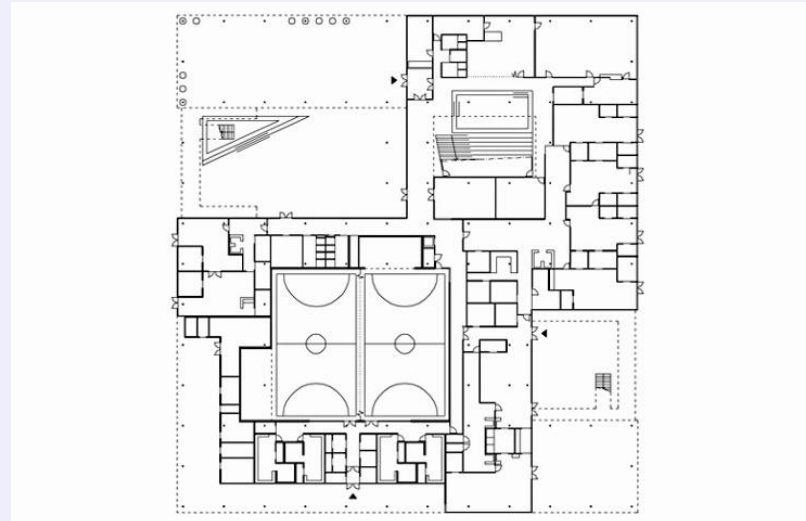

Inplantingsplan. Bron: Herman Hertzberger Architecten.

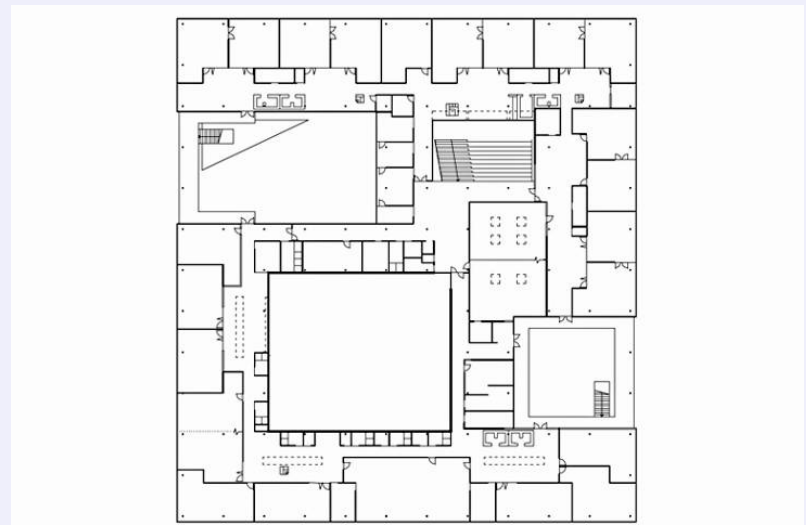

Axonometrie met verschillende 'bewoners' aangeduid.
 Onderwijs (blauw)
 Kinderdagopvang (donkergroen)
 Peuterspeelzaal (groen)
 Sportzaal (rood)
 Gemeenschappelijke ruimtes (geel)
 Bron: Herman Hertzberger Architecten.

In het ontwerp van het gebouw zijn ook kwaliteiten opgenomen als de lange termijn flexibiliteit, de multifunctionele inzetbaarheid van het ganggebied, een duidelijke compartimentering en aandacht voor licht en materiaalgebruik. Deze kwaliteiten dragen allen bij tot de ruimtelijke vertaling van de brede school.

Grondplan 0: toegang met onthaal via centrale (trappen)hal. Aparte toegang voor sportzaal en peuterspeelzaal. Bron: Herman Hertzberger Architecten.

Grondplan +1: twee scholen (in aparte vleugels) met indeling volgens hun eigen pedagogische werking. Bron: Herman Hertzberger Architecten.

Visietekst brede school aan het onthaal. Foto: AGION.

Wie zit waar in het gebouw? Foto: AGION.

Inkom brede school: jaarlijks 30.000 bezoekers. Foto: AGION.

*** **De Brede school Het Keerpunt** (Borgerhout) is vertrokken vanuit het model 'openstellen schoolgebouw' maar geëvolueerd tot de variant 'samen-onder-één-dak'. Het volledige gebouwcomplex in hartje Borgerhout heeft een brede educatieve functie.

Het vertrek van de technische school uit de gebouwen was de aanleiding om de deuren open te gooien. Men is op zoek gegaan om het gebouw in te vullen vanuit een zoektocht naar integratie en inbedding in de buurt en in de ruimere samenleving. In het complex zijn nu andere 'bewoners' gehuisvest onder een langdurig huurcontract. Delen van het complex worden echter ook door externe partijen gebruikt die kortstondig huren. Maar men is selectief in de openstelling, zeker bij het kiezen van de lange termijn huurders, alle organisaties moeten 'passen' binnen de visie van brede school.

Welkom in brede school – het keerpunt

*Hier werken, leren en leven samen,
mensen van verschillende
leeftijd, taal, godsdienst en cultuur.*

*Hier huizen onder één dak
sociale, culturele en onderwijsorganisaties
die nauw samenwerken met
bewoners en organisaties uit de buurt.*

*De Brede School betekent
respect voor verschillen,
iedereen doet mee leert van elkaar.*

De brede school wordt momenteel bewoond door een bonte waaier aan organisaties, waaronder het Centrum Deeltijds Leren en Werken, Onthaalbureau inburgering Antwerpen, Speeltheek de Rinkelbel, Occasionele Kinderopvang 'Lieverdje-Okido, Taverne Hacienda Popular, de Federatie van Marokkaanse verenigingen, de Federatie van Engelstalige Afrikaanse verenigingen, Muziekschool Ward de Beer, Leerrestaurant het Kookpunt, Constructieatelier vzw Kopspeel, Het Lokale Straatcomité, etc.

De brede school is opgevat rond het idee van de 'herberg' waar iedereen welkom is. Maar is ook een markt, een plaats waar men komt om muziek te maken, te studeren, te eten, naar de crèche te gaan, etc. en de ontmoeting en samenwerking zal hieruit voortvloeien. Het kader wordt aangeboden, men woont samen in één gebouw, waar men vooral 'samen dingen wil doen voor de brede school, maar niet eindeloos vergaderen en overleggen'.

De **relatie met de buurt** is een zoektocht naar een evenwicht tussen openheid en veiligheid. De school stelt zich niet zichtbaar fysiek open naar de buitenwereld, maar ze is wel op die buitenwereld gericht, wat zich bijvoorbeeld uit in de website van de

Toprestaurant als levensechte leerplek voor leerlingen van CDO. Buurtbewoners en vaste klanten kunnen hier 3 dagen per week terecht. Foto: AGION.

Ruime lokalen worden multifunctioneel gebruikt, en opengesteld na de schooluren voor o.a. de muziekschool. Foto: AGION.

De Hacienda popular: ontmoetingsplek voor de hele brede school. Foto: AGION.

De Hacienda popular: ontmoetingsplek voor de hele brede school. Binnenzicht, door interieurarchitect ontworpen. Foto: AGION.

school. De school heeft ook sterk ingegrepen op het 'beheersbaar' maken van de toegangen tot het complex. Waar er vroeger vier evenwaardige toegangen waren, is men nu gekomen tot een duidelijke hoofdingang op de Prins Leopoldstraat. Eén toegang is gesloten, en de andere twee werden herleid tot secundaire toegangen.

Het **creëren van een veilige omgeving** is prioriteit voor de brede school. Het zo goed als permanent bemande onthaal aan de hoofdingang speelt hier een belangrijke rol in. Aan de andere ingangen zijn bellen en kleine camera's geïnstalleerd die contact hebben met het onthaal. Elke 'klant' heeft zijn persoonlijke code om binnen te komen. In de school en op de speelplaats is er camerabewaking geïnstalleerd. De school wordt namelijk regelmatig belaagd door diefstal.

De investering in het **sleutelplan** vloeit hieruit voort. Voorgeprogrammeerde sleutels geven toegang tot bepaalde ruimtes op bepaalde tijdstippen. Alle deuren zijn van een speciaal slot voorzien. Deze worden vooral gebruikt tijdens weekends en na de schooluren, wanneer het onthaal onbemand is.

De brede school werking leunt op een aantal zeer specifieke functies in het gebouw, die allen 'levensechte leerplekken' zijn. We lichten enkele toe:

- De in huis georganiseerde **kinderopvang** is een meerwaarde voor de brede school. "Onze kindjes hebben soms ook al kindjes" zegt de directeur, " en dit zorgt voor erkenning van jonge moeders in hun 'leerling-zijn' en hun 'moeder-zijn'. Maar even belangrijk voor de brede school is dat de kinderopvang stageplaatsen aanbiedt voor leerlingen uit de zorgrichtingen.
- De **Hacienda Popular** is een café-snackbar die deels professioneel, deels door studenten wordt uitgebaat. Dit is het hart van de school. De inrichting is door een architect ontworpen en zorgt voor een huiselijke sfeer.
- **Leerrestaurant het Kookpunt** is niet zichtbaar van de straat, maar daarom niet minder belangrijk voor de brede school. Dit leerrestaurant streeft topkwaliteit na, en wordt 3 dagen per week opengesteld voor haar klanten.
- **Ontmoetingsruimte voor de leerlingen CDO.** Deze ruimte aan de speelplaats is door de studenten zelf ingericht, en ze baten er een winkeltje in uit. Dit stimuleert de zelforganisatie en het ontmoeten, wel altijd onder toezicht.

Het **gedeeld ruimtegebruik** wordt in deze brede school sterk nagestreefd. Alle lokalen kunnen in principe door iedereen gebruikt worden. Zo worden enkele klaslokalen in de namiddag door de muziekschool gebruikt, en 's avonds door een CVO. Dit vraagt om

Atelier van leerlingen lassen. Van hieruit werkt men ook aan levenschte opdrachten, onder begeleiding van de leerkracht. Kunstenaars maken ook gebruik van de ruimte. Foto: AGION.

Inplantingplan: gebouwencomplex in het hart van een bouwblok. Foto: AGION.

duidelijke afspraken en flexibele inrichting. In de klassen staan bijvoorbeeld instrumenten. In de praktijk botst men hier soms wel op de grenzen van flexibiliteit, vooral bij de eindgebruikers.

Op het vlak van **organisatie en beheer** speelt de brede school coördinator een cruciale rol. Ze stuurt de samenwerking aan, probeert activiteiten op poten te stellen en onderhandelt bij problemen. Samen met het onthaal regelt ze het beheer van de brede school, zoals lokalen boeken, afspraken maken, sleutels programmeren, huurcontracten afsluiten en financiële afrekeningen verzorgen. Er is ook een inwonende conciërge. Het schoolpersoneel sluit 's morgens en 's avonds zelf de deuren.

De school staat vooral voor de uitdaging om het gebouw goed te blijven onderhouden, vooral naar het sanitair toe en het gebruik van het gebouw op een meer gerationaliseerde en gecontroleerde manier aan te pakken. Voor dit laatste is het sleutelplan een eerste stap, maar dit zou nog veel verder moeten gaan. Zo zou men kunnen zorgen voor een zonering voor verwarming, verlichting, elektriciteit en alarm.

De directeur van de Brede School ziet duidelijk het verschil, en is overtuigd van de meerwaarde van de brede school, zowel voor zijn leerlingen als voor de buurt. Waar er vroeger een kans op incident van 1/100 was in de straat, is dit nu gereduceerd tot 1/700.

A.6 Bespreking van de ruimtelijke modellen

De ruimtelijke modellen tonen aan dat er verschillende mogelijkheden zijn voor de huisvesting van de brede school. Dit vormt een eerste kader wanneer we willen nadenken over de ruimtelijke vertaling van de brede school.

Uit de analyse van de modellen, en het doorlichten van een aantal voorbeelden, merken we dat verschillende 'doorgroeiscenario's' mogelijk zijn. Een brede school kan beginnen als netwerkmodel, maar gaandeweg ook andere modellen incorporeren, bijvoorbeeld wanneer er zich kansen voordoen voor (her)huisvesting. In de praktijk zien we dat brede scholen kunnen starten vanuit de bestaande omgeving, en van daaruit geconfronteerd worden met vraagstukken rond huisvesting en ruimtegebruik.

Over de Nederlandse context, waar bijna altijd gekozen wordt voor het 'samen-onder-één-dak' model voor de brede school, komen na enkele jaren van ervaring, enkele kritische bedenkingen naar boven. Studulski zegt hierbij bijvoorbeeld dat: *"Zowel het campusmodel als de gemeenschappelijke accommodatie wordt te snel terzijde geschoven of wellicht helemaal niet overwogen"* (Studulski, 2007:20). Hij ziet dat het campusmodel een aantal voordelen biedt, aangezien de instellingen op loopafstand staan, maar ook mogelijkheid hebben om eigen identiteit en beheer te behouden: *"Er is niets mee mis om even je jas aan te doen om over te steken naar de bibliotheek of de naschoolse opvang. Daar komt bij dat geclusterde voorzieningen nu ook als bezwaarlijk worden gezien omdat kinderen daardoor te weinig beweging zouden krijgen."* (Studulski, 2007:20). Dit wordt ook verder bepleit door Mulder (2005) die stelt dat het net deel uit maakt van de ambitie van de brede school om kinderen zelf de weg te laten vinden naar het bestaande verenigingsleven. Hij stelt ook dat door de functieclustering het fijnmazige weefsel van een wijk of buurt kan verarmen. Wat overblijft is een groot verzamelgebouw en omgeven door woonweefsel, terwijl het net de publieke functies zijn die betekenis kunnen geven aan een straat, een plein of een wijkdeel (ibidem).

Daarnaast vertrekt men te snel vanuit de veronderstelling dat het 'samen wonen' leidt tot (een betere) samenwerking. Dit is een gevolgtrekking die zeker niet vanzelfsprekend is. Het samen onder één dak wonen kan wel degelijk samenwerking uitlokken en versterken. De projecten 'het Meesterwerk' en 'het Keerpunt' kunnen hiervan getuigen. Maar het samen gehuisvest zijn, zeker als dat van bovenaf is opgelegd, kan de samenwerking ook sterk onder druk zetten. Een medewerker van een brede school uit Nederland getuigde: *"we hebben als brede school een sterke dip gehad nadat we ons gezamenlijk gebouw ingetrokken zijn"*.

Voor een goede (samen)werking zijn fysieke nabijheid en de verbinding tussen de plaatsen die de brede school uitmaken (school, buitenruimte, opvang of sport en spelruimtes) zijn wel van essentieel belang. Bij alle modellen staat de zoektocht en de invulling van het idee van die 'verbinding' centraal. Dit kan op wijkniveau, waardoor de openbare ruimte en de inrichting hiervan van cruciaal belang wordt. Daarnaast kan dit op het niveau van een site, waar de tussenruimte en ruimte voor ontmoeting essentieel worden. Dit kan tenslotte ook op het niveau van één gebouw, waar de inzet verschuift naar de gemeenschappelijke ruimtes en de mate waarin het gebouw uitnodigt tot verbinding, ontmoeting, uitwisseling en samenwerking.

Voor iedere opgave moet men echter vertrekken vanuit de bestaande ruimtelijke context. Een ruimtelijke analyse zal samen met de organisatorische en budgettaire context moeten leiden tot een keuze voor een bepaald model.

De voorbeelden tonen ook duidelijk aan dat de 'modellen' zoals ze naar voren geschoven worden geen strikte categorieën zijn, en dat in praktijk verschillende combinaties mogelijk zijn. Het aanpassen van de bestaande omgeving aan de brede school kan bijgevolg ook leiden tot tussenvormen, bijvoorbeeld een

samengaan van het netwerk- en campusmodel. Instellingen kunnen bijvoorbeeld al dicht bij elkaar liggen, maar door een ingreep in de openbare ruimte, het installeren van een extra poort, de aanleg van een veilige oversteekplaats of het organiseren van een 'rij' naar de opvang of muziekacademie (verplaatsing van groep van kinderen onder begeleiding van volwassene) kan een soort campusmodel op wijkniveau ontstaan.

We kunnen dan ook besluiten dat de schaal van de opgave voor de 'brede school' verder reikt dan de gebouwen. We moeten ook werken op het stedenbouwkundige niveau, waarbij de brede school een laag van verbinding en integratie op het bestaande ruimtelijk-infrastructurele weefsel legt ten voordele van kinderen en jongeren. De publieke ruimte, de parkruimte, de inplanting van bestaande en toekomstige voorzieningen, de aanleg van verkeersruimte in en rond scholen kunnen allemaal bijdragen aan het kindvriendelijk maken van de ruimte.

B. Ruimtelijke thema's

Bij het benaderen van de brede school als ontwerpogave, zien we uit literatuur en praktijkvoorbeelden naast de ruimtelijke modellen telkens een aantal **ruimtelijke thema's** naar voor komen. Deze thema's overstijgen de ruimtelijke modellen, maar kunnen afhankelijk van het model meer of minder aandacht nodig hebben. Een aantal van die thema's komen ook regelmatig terug in visies op kwaliteitsvolle scholenbouw, maar ze zijn van doorslaggevend belang voor het succes van de ruimtelijke vertaling van de brede school.

Deze thema's zijn:

- **Inplanting en relatie met de omgeving**
- **Gezamenlijk < > eigen**
- **Toegankelijkheid/openheid < > veiligheid**
- **Diversificatie van ruimtegebruik en ruimtebehoefte**
- **Multifunctionaliteit / flexibiliteit**
- **Inzet van de buitenruimte**

Het samenbrengen van verschillende organisaties tot een samenwerkend netwerk, of ze nu al of niet in één gebouw gehuisvest worden, brengt een schaalvergroting met zich mee. De grenzen waarbinnen we moeten nadenken over de ruimtelijke vertaling van de brede school speelt zich dus niet alleen af op het niveau van gebouwen, maar ook op het stedenbouwkundig niveau. (zie supra)

Aan de andere kant vraagt de brede school ook om een ander ruimtegebruik, wat zijn weerslag heeft op de inrichting van de ruimtes. Hierbij gaat het dus om een schaalverkleining, aangezien de ruimtelijke vertaling van de brede school zich ook afspeelt op het niveau van inrichting en interieur.

De ruimtelijke vertaling van de brede school schippert bijgevolg tussen het schaalniveau van de stad en de wijk en het gebouw en haar ruimtes. Daarnaast speelt ook de **tijdsdimensie** een essentiële rol bij het ontwerpen voor de brede school. Inhoudelijk wordt er vaak gesproken over de verlenging van de schooldag, of de verkorting ervan (om meer tijd te geven aan niet schoolse activiteiten) een andere indeling van de tijd, etc. Dit aspect van tijd heeft ook een impact op de manier waarop de ruimtelijke vertaling van de brede school wordt benaderd. Ruimtes kunnen op verschillende tijdstippen anders worden gebruikt, naargelang de gebruiker of de activiteit.

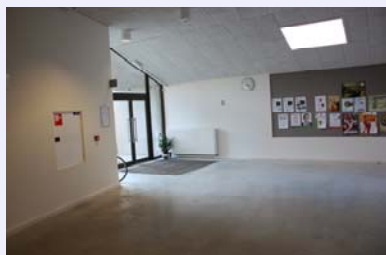
Hieronder worden de verschillende thema's die relevant zijn voor de brede school besproken.

B.1 Inplanting en relatie met de omgeving

De brede school wil relaties aangaan, met andere partners, met de buurt en met de brede samenleving. Brede scholen zijn er in eerste instantie voor het welzijn van kinderen en jongeren, maar via hun inbedding in de lokale context staan ze ook ten dienste van de buurt.

Op een macroniveau betekent dit dat brede scholen best ontwikkeld worden dicht bij plaatsen waar mensen en kinderen wonen en leven, en waar al bestaande voorzieningen zijn. Vooral op het niveau van het basisonderwijs is dit belangrijk omdat kinderen dan naar school kunnen wandelen, het de leefbaarheid van de wijk ten goede komt en dit uiteindelijk de basis is om de link tussen de school en de lokale gemeenschap te versterken (American Architectural Foundation and Knowledge Works Foundation, 2006).

Inplanting en programmaorganisatie is ook op het niveau van de site belangrijk. Om lokalen of buitenruimtes gemeenschappelijk te kunnen gebruiken moeten ze gemakkelijk ontsluitbaar zijn, en op verschillende tijdstippen openstelbaar naar anderen. Maar de relatie met de omgeving speelt zich ook af op het architecturale vlak. De brede school wil immers openheid, verwelkoming en inclusie uitstralen. Dit vertaalt zich in de manier waarop het 'toekomen' wordt georganiseerd, hoe de grenzen worden vormgegeven, welke zichten men krijgt van binnen- en van buiten uit, de gebruikte materialen, signalisatie, etc.

Inkomhal. Foto: AGION

Gymzaal. Foto: AGION

Zicht op eetruimte en multifunctionele ruimte. Foto: AGION

*** De **basisschool van Sint Ursula, Laken** is gebouwd met de brede school als concept indachtig. Het gelijkvloers groepeerde alle functies die opengesteld kunnen worden, en de inkomhal is zeer genereus en licht. Dit is volgens de architect geconcipeerd zoals bij een cultureel centrum, want een school die de functie als ontmoetingscentrum voor de buurt wil opnemen, heeft een andere soort ingang nodig.

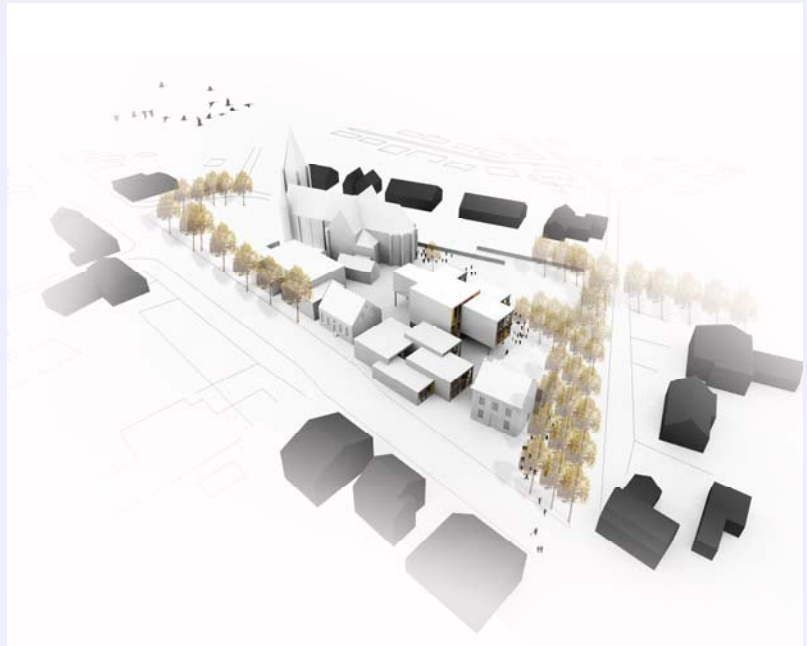
Zicht vanuit multifunctionele ruimte op inkomhal. Een project van Tom Thys architecten i.s.m. Adinda Van Geysen. Foto: AGION

Inplantingsplan nieuwbouw, renovatie en bestaande gebouwen. Bron: lava Architecten, bewerking: AGION.

*** Voor de vernieuwing van de **basisschool in Lozen** (Bocholt), samen met een gemeenschapshuis, naschoolse kinderopvang en enkele vergader- en ontmoetingsruimtes is geopteerd om rond de kerktoeren te blijven. De beschermde monumenten (schoolmeesterwoning en pastoriewoning) worden gerenoveerd en aangevuld met nieuwbouw. De inplanting rond de kerktoeren maakt dat er een nieuw hart voor het dorp gecreëerd wordt.

Inplantingsplan van de school en gemeenschapsfuncties rond de kerktoeren. Bron: lava Architecten.

Brede school Logo aan de inkomhal. Foto: AGION

*** **Het Meesterwerk in Almere** heeft een duidelijke buurtvisie: *“Het Meesterwerk in de wereld? Te beginnen in de buurt! It takes a village to raise a child.”* (www.meesterwerk.be) De brede school wil enerzijds de wereld naar binnen trekken, maar ook tegemoet treden. Het wil een hart zijn voor de gemeenschap. Door de combinatie met wonen staat het gebouw letterlijk in de wijk, en krijgt het een schaal die een baken vormt in het woonweefsel. De diverse entrees liggen in het verlengde van aangrenzende straten, waardoor het complex op een logische wijze aan zijn omgeving verankerd is.

Speelplaats en buurtplein. Foto: AGION

De brede school en haar buitenruimtes zijn ingeplant naast het buurtplein. Het buurtplein wordt ook tijdens de schooltijd gebruikt door de school als speelruimte voor de oudere kinderen met toezicht. Hoewel niet royaal vormgegeven, heeft het gebouw wel een duidelijke hoofdinkom waar een onthaal is voorzien. Het logo buiten zorgt ervoor dat men weet waar men binnenmoet, en wat men in het gebouw kan vinden.

Straatbeeld. Foto: AGION

Restaurant aan de binnenkoer. Foto: AGION

*** Als voorbeeld waar inplanting niet ideaal is en openheid niet makkelijk te creëren is, kan het **CDO Noord** worden aangehaald. Het gaat om een 19de eeuwse gesloten, in zichzelf gekeerd gebouw. De hoog geplaatste ramen en blinde muren verhinderen zicht op wat er zich achter de gevel afspeelt. Nochtans spelen er zich binnen allerlei activiteiten af, niet zichtbaar vanaf de straat, die zich specifiek op de buurt richten: een buurtrestaurant met traiteurdienst, een tweedehands kledingwinkel, en een snackbar allen uitgebaat door de studenten zelf. Een creatieve oplossing voor dit gebrek is wel gevonden. Een leegstaande vitrine iets verder op in de straat wordt gebruikt als etalage voor de kledingwinkel.

*** De inplanting van refter/gymzaal van **basisschool de Boomhut** uit het brede school netwerk Brugse poort maakt het apart gebruik van deze ruimtes mogelijk. Door de inplanting los van de bestaande gebouwen, en aan de rand van de site, kan dit gebouw onafhankelijk van de school functioneren. De naschoolse opvang maakt gebruik van de refter en de speelplaats na de schooluren en tijdens de vakanties.

Inplanting bestaande schoolgebouwen & nieuwbouw. Bron: AGION

*** De **Europaschool in Genk** was één van de proeftuinen Brede school (2006-2009). Eén van de eerste ingrepen die ze in dit kader gedaan hebben is het mogelijk maken om de bestaande sporthal, die aan het hoofdvolume van de school gebouwd is, apart te ontsluiten. Een eenvoudig traliewerk zorgt ervoor dat de sporthal na de schooluren apart gebruikt kan worden door andere organisaties zonder dat men het schoolterrein of de schoolgebouwen moet betreden.

Hekkenwerk om sportzaal apart te ontsluiten. Foto: AGION

B.2 Gezamenlijk <> eigen

Binnen het thema 'gezamenlijkheid en eigenheid' verhouden beide aspecten zich tegenover elkaar als een **spanningsveld**. Het omgaan met dit spanningsveld tussen gezamenlijkheid en eigenheid is sterk afhankelijk van het ruimtelijk model voor de brede school dat men hanteert.

In het **netwerkmodel** vertrekt men vanuit de eigen infrastructuur, en gaat men zoeken naar gezamenlijk gebruik. In het model van **gemeenschappelijke accommodatie** zal ieder zijn eigen ruimtes hebben, maar wordt de gemeenschappelijkheid ondermeer vervat in de nieuwe gemeenschappelijke toevoeging. In het model van **openstellen school** kan het spanningsveld opgelost worden door een duidelijke compartimentering van wat schooleigen is en wat gemeenschappelijk gebruikt wordt. Bij het **campusmodel**, zal het afhankelijk zijn van het ontwerp, welke delen gemeenschappelijk of eigen zijn. De buitenruimte speelt hier een zeer belangrijke verbindende rol, en is gemeenschappelijk.

Het is vooral in het '**samen onder één dak**' model dat het spanningsveld tussen gemeenschappelijkheid en eigenheid een belangrijk aandachtspunt wordt in de ontwerpfase. Sommige architecten lijken te kiezen voor maximale openheid terwijl andere wijzen op het belang aan afzondering om goed samen te kunnen werken: *"Het is bij tal van brede scholen een agendapunt: wat houden we open en gemeenschappelijk? Wat sluiten we af? Sommige architecten pleiten voor maximale openheid. Anderen waarschuwen, dat de praktijk meer afzondering vraagt dan je zou wensen vanuit de visie op samenwerking"* (Architectuur Lokaal, 2008:7).

Het spanningsveld tussen eigenheid en gemeenschappelijkheid moet echter altijd op één of andere manier beheerd worden. Dit moet gebeuren zonder dat men raakt aan een belangrijk kernidee van de brede school, met name de creatie van ruimte voor ontmoeting, uitwisseling en samenwerking. Hertzberger stelt bijvoorbeeld duidelijk dat de gemeenschappelijkheid zich niet zal kunnen manifesteren als ieder 'onderdeel' een eigen ingang krijgt, en de gemeenschappelijkheid zich beperkt tot de verwarmingsketel. Hij stelt dat: *"Alleen met een gemeenschappelijke ingang en een binnenplein of straat c.q. stratensysteem... kan een collectief gebied ontstaan dat in principe van allen tezamen is, waar die gezamenlijkheid tot uiting kan komen."* (Hertzberger and de Swaan, 2009:14).

De mate van gemeenschappelijkheid die in één gebouw wordt nagestreefd is vaak een weerspiegeling van de samenwerking zelf. Hoe meer men overtuigd is van de meerwaarde van de samenwerking, hoe meer men 'bereid' is om eigen ruimte op te geven en voor gedeeld gebruik te gaan. De architect kan hierin ook een belangrijke rol spelen, vooral door de mogelijkheden van dit gemeenschappelijk gebruik uit te leggen, te visualiseren en voorbeelden te tonen.

Een belangrijk aspect dat samenhangt met de zoektocht naar de mate van gemeenschappelijkheid en eigenheid is dat van '**identiteit**'. In sommige voorbeelden van multifunctionele accommodaties is de zoektocht naar het evenwicht tussen eigen en gemeenschappelijk gestuurd door een verlangen om de identiteit van de eigen organisatie niet te verliezen. Dit hoeft echter niet te leiden tot een uitvlakking van de eigenheid, maar kan op subtiele wijze in het ontwerp opgenomen worden. Gezamenlijkheid blijft het 'leidend ideaal', maar de architect kan de identiteit van iedere afzonderlijke gebruiker tot uitdrukking laten komen in de architectuur (Architectuur Lokaal, 2008:7).

Zowel voor organisaties als voor individuen is het belangrijk om zich te kunnen identificeren met bepaalde ruimtes, zeker als het gebouw complexer wordt. Ook voor kinderen is dit van essentieel belang. *"De school, de groep, en de plek die je hebt in de groep is heel belangrijk voor het kind."* (Colijn in: Studulski, 2007:19)

De inrichting en vormgeving van ruimtes kan een belangrijke rol spelen in de aanduiding van die identiteit. Dit komt ook de toegankelijkheid en overzichtelijkheid van een gebouw of een groep van gebouwen ten goede. Volgens Ball en Driest kan net vanuit die eigenheid ruimte ontstaan voor ontmoetingen, samenwerkingsverbanden of zelfs samensmeltingen. (Ball en Driest in: Studulski, 2007:19).

Het aspect van identificatie met een gebouw is ook van belang voor de mate waarin men zich ervoor verantwoordelijk voelt. Dit is des te belangrijker wanneer er sterk ingezet wordt op gedeeld gebruik.

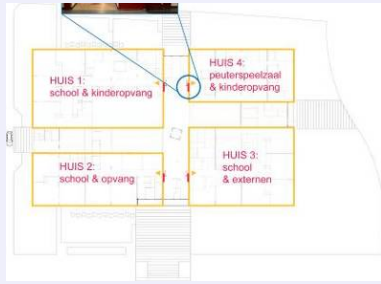
Gedeeld gebruik niveau 0: circulatieruimte met 'huisjes', aula, speelzaal, sportzaal, mediatheek en buitenruimte.

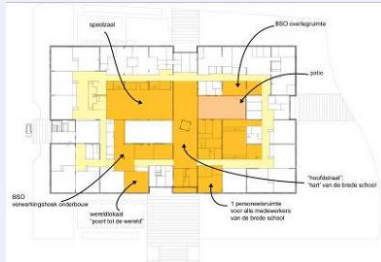
Gedeeld gebruik niveau +1: expliciete keuze om één personeelsruimte te voorzien.

*** Voor het ontwerp van **SPILcentrum de Bennekel**, was het vertrekpunt dat elke partij haar 'eigen' ruimtes nodig heeft, maar dat waar mogelijk er zoveel mogelijk gedeeld zou worden. De 'eigen m²' waren een vertrekpunt, maar geen vast ijkpunt. Door intelligente planning is men dan gekomen tot een soort 'winstplan'. De architect heeft gezocht naar overlappings in de secundaire ruimtes (vb. verkeersruimte) waardoor men zo 'extra' ruimtes heeft kunnen realiseren, met name de multifunctionele zone met de 'huisjes' waar alle gebruikers van de SPIL dagelijks kunnen komen. In de huisjes zitten keuken, wasruimte, kantoor, en een kleine ruimte voor personeel. Deze zone kan met behulp van schuifwanden groter gemaakt worden terwijl ook de speelzaal en gymzaal erbij betrokken kunnen worden. Hier viert men kerst en carnaval samen, als SPIL centrum. Daarnaast is er ook expliciet gekozen voor een gedeelde personeelsruimte, die op de tweede verdieping zit.

Omdat de SPIL in een combinatie van nieuwbouw en gerenoveerde gebouwen is ondergebracht is er speciaal aandacht gegaan naar het creëren van één identiteit via ruimtelijke samenhang. Het gebouw voelt als één aan. Naar buiten toe is dit bewerkstelligd door de 'bruggen' die oud en nieuw verbinden, binnenin is er door materiaalgebruik en oog voor detail eenheid geschapen tussen de verschillende onderdelen.

*** Het Meesterwerk, Almere. Door het werken met het architectonisch concept van 'huizen' per leeftijdsgroep komt men tot een zekere mate van compartimentering, zonder volledige afsluiting van de verschillende delen. Alle huizen sluiten aan bij de centrale ruimte van de school. Elk huis heeft een centraal hart, een soort 'leerplein', waarin activiteiten kunnen plaatsvinden passend bij de leeftijdsgroep. Dit hart geeft openheid aan het leeftijdshuis en is de centrale plek waaromheen de andere functies gegroepeerd zijn.

Door dit concept wordt ook de transitie publiek-privaat gereguleerd. Er is een duidelijk publiek gezicht aan de inkom, vanwaar men naar de meer private ruimtes van de brede school kan trekken. Tussen de huizen is er een spel van 'scheiding en verbinding'. Ze zijn gescheiden door grote poorten, patio's en gemeenschappelijke ruimtes, maar ze blijven toch met elkaar verbonden door doorkijken, glaspartijen, materiaalgebruik en het overkoepelende concept.

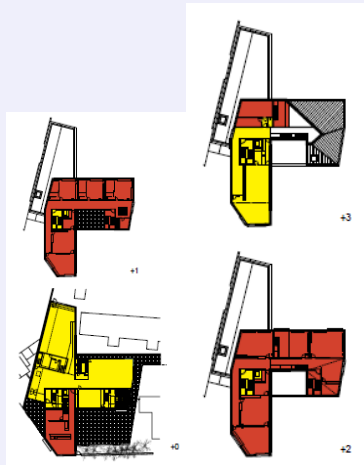

In het ontwerpproces is ook een keuze gemaakt om zo veel mogelijk gemeenschappelijk te gebruiken, een weerspiegeling van de visie 'we zijn er samen voor het welzijn van kinderen en jongeren'. Dit uit zich in een heel aantal gedeelde ruimtes. Zo is er maar één teamruimte, één wasruimte, één keuken, één IT-lokaal en één technische ruimte. Volgens de gebruikers is dé sleutel tot succes de gedeelde personeelsruimte. Het is een plek geworden om 'collega's' binnen de brede school te ontmoeten, ook op meer informele momenten. Hier kan de samenwerking en het dichter naar elkaar toegroeien gebeuren.

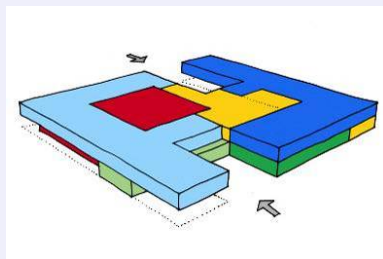

De identiteit van de verschillende gebruikers is op een subtiele manier opgenomen in de uitwerking van het gebouw. Elke organisatie wordt voorgesteld door een dierenkarakter uit het boekje het Meesterwerk van Max Veldhuis. Dit is opgenomen in het logo, en de dierenpoten worden gebruikt om de ruimtes op een subtiele manier toch aan te duiden.

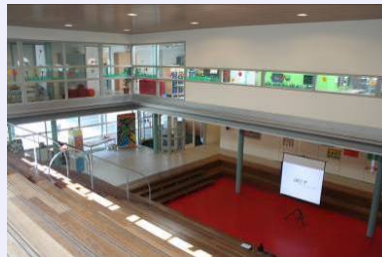

*** De nieuwbouw voor de **vrije basisschool Sint Ursula** is opgevat als een schoolgebouw dat zich gemakkelijk wil kunnen openstellen naar partners uit de buurt. Om dit mogelijk te maken heeft de architect de ruimtes die opengesteld kunnen worden (aangeduid in het geel) gegroepeerd op het gelijkvloers en op de zolderverdieping. Een centrale trap en lift maken het mogelijk om die verdieping te bereiken zonder de schooleigen ruimtes (aangeduid in het rood) door te moeten. Op het gelijkvloers zijn gymzaal, refter, inkomhal en polyvalente ruimte schakelbaar tot een geheel van ruimtes die gebruikt kunnen worden door derden, allemaal samen of elk afzonderlijk.

*** **Brede school de Salamander** is een gezamenlijk gebouw met twee basisscholen, een sporthal, een peuterspeelzaal, naschoolse opvang en de kinderopvang. Elk van de partners beschikt over een eigen deel die elk aansluiten op een gemeenschappelijke ruimte (lichtgroen). Deze gemeenschappelijke ruimte is een centrale trappenhall, die ook als auditorium kan gebruikt worden.

B.3 Toegankelijkheid/openheid <> veiligheid

Zoals al eerder aangegeven wil de brede school de leefwereld van kinderen en jongeren dichterbij de buurt of de wijk brengen. Omgekeerd wil de brede school de wereld binnenhalen in de school om zo op een andere manier aan leren te kunnen doen. In het referentiekader Brede School wordt dit omvat in de ambitie om de leer- en leefomgeving van kinderen en jongeren te **'verbreden'** en te **'versterken'**. Het gaat hier om kinderen en jongeren meer mogelijkheden te bieden om een brede waaier aan ervaringen op te doen (Joos et al., 2010). Naast het verlagen van drempels, het toeleiden tot of het verhogen van de toegankelijkheid van het bestaande aanbod speelt infrastructuur hierin een rol: het openstellen en/of herinrichten van (school)infrastructuur, het creëren van meer of betere spelmogelijkheden in de buurt, het verbinden en heropwaarderen van buitenspeelmogelijkheden, etc.

Tegelijkertijd is 'veiligheid' ook een expliciet thema binnen de brede school. In het referentiekader Brede School wordt veiligheid als één van de 5 kernaspecten van 'maximale ontwikkeling' naar voren geschoven. Hier wordt wel duidelijk bij vermeld dat 'veiligheid' ruim te interpreteren is: *"Het houdt fysieke veiligheid in maar zeker ook het ervaren van geborgenheid, onvoorwaardelijke liefde, respect, aandacht, grenzen? ... Het gaat om veiligheid thuis en buitenshuis"* (Joos et al., 2010:4).

In die zin zien we dat de brede school schippert tussen enerzijds de ambitie om zich open te stellen naar de buitenwereld en anderzijds de wens om een veilige omgeving te creëren voor kinderen en jongeren. We zien zelfs in enkele voorbeelden dat de keuze voor openstelling gebeurt net om een veiligere omgeving te creëren.

Dit heeft uiteraard ook een impact op hoe de brede school zich ruimtelijk vertaalt. Het uitbalanceren van de schijnbare contradictie tussen toegankelijkheid / openheid en veiligheid is een ontwerpmatige opgave die aandacht vraagt. Op vlak van architectuur kan dit vertaald worden in:

- Een goede transitie tussen publiek en privaat regelen door 'drempels' in te bouwen.
- Compartimentering in functionele sferen of gebieden voor verschillende gebruikers.
- Een intelligente ontsluiting (van delen van een gebouw of bepaalde lokalen).
- Het inbouwen van controlefaciliteiten zoals een bemand onthaal, alarmsysteem of camera.
- Goede routevorming doorheen het gebouw en duidelijke leesbaarheid van het gebouw.

*** **Vrije basisschool Lozen.** De aanpak van de openbare 'tussenruimte' speelt een belangrijke rol in dit project. Het dorpsplein wordt opgeladen tot een vernieuwd hart voor het gemeenschapsleven. Het biedt ruimte voor markten, trouwfeesten, rouwstoeten en tentoonstellingen. De schoolspeelplaats wordt een semi-publiek speelpark dat ook na de schooluren (deels) opengesteld wordt voor de kinderen uit de buurt. Het naburig park wordt mee opgenomen in de landschapsstrategie. De eerder private buitenruimtes (voor de kleinere kinderen) van de kinderopvang en de kleuterschool worden wel omheind.

Door zo te werk te gaan komt er een transitie tussen de drukke Hamontersteenweg, het publieke plein en de semi-publieke introverte ruimtes voor de kinderen en peuters. Tussen deze verschillende zones wil men 'zachte' grenzen maken, zodat er een ruimtelijk geheel blijft bestaan. Enkele ontwerpmatige interventies ondersteunen dit verder:

- Een reeks van hagen die een buffer tussen plein en steenweg vormen, maar trapsgewijs ingeplant worden. Hierdoor worden ze geen absolute grens, maar blijft openheid bewaard.
- Aanduiding van routes voor fietsers en voetgangers op het plein ('zebrapaden').
- De schoolspeelplaatsen blijven omheind, maar er zitten overal 'zelfsluitende poortjes' geïnspireerd op de schaappoortjes uit Zwitserland, waarbij de scharnieren in een hoek staan. Deze zijn gemakkelijk te openen door volwassenen, maar onmogelijk door kinderen.
- Het spelen met de hoogteverschillen in het terrein zodat de speelplaats lager gelegen is en dus een geborgen ruimte wordt.

*** **De Vrije Basisschool De Mozaïek** uit Gent wil een 'school in de buurt' zijn. Volgens de projectdefinitie waarin hun ambities en wensen opgenomen zijn voor de geplande nieuwbouw staat dat dit ook leesbaar moet zijn in het schoolterrein en haar grenzen. "De grenzen dienen veiligheid te bieden aan kinderen en schoollocatie – tezelfdertijd is het wenselijk dat deze grenzen onzichtbaar zijn. Op dit ogenblik wordt een groot deel van de grens gemaakt door een groene haag met inblikmogelijkheid." (Basisschool De Mozaïek Gent i.s.m. Vlaams Bouwmeester, 2008).

Inkom. Foto: AGION

*** Brede school het Keerpunt heeft op vele vlakken gewerkt aan het beheersen van het spanningsveld tussen 'openheid' en 'veiligheid'. Hun visie is om als een 'markt' van en in de wijk te fungeren: *“een veilige plaats waar je kunt leren, eten, muziek maken, voor elkaar zorgen – kortom waar je leert samenleven.”* (Lamote, April 2010).

Aanvankelijk was het openstellen van de schoolgebouwen een bewuste keuze om de veiligheid in de buurt en de straat positief te beïnvloeden. Door organisaties met uiteenlopende doelgroepen, waaronder middenklasse buurtbewoners, een plaats te bieden in het gebouw, verandert immers het straatbeeld. Nu er meer leven op straat is, er verschillende soorten bewoners aanwezig zijn en de straat ook een echte bestemming wordt in plaats van enkel doorgangsruijme, is er ook meer sociale controle gekomen. Brede school het Keerpunt ontvangt gemiddeld 13.000 externe bezoekers per jaar!

Ingang tot parking. Foto: AGION

Dit openstellen was niet vanzelfsprekend: *“Het gedeeld gebruik van een (school)gebouw dat daar niet voor ontworpen is, kan tot menige discussie en praktische moeilijkheden leiden. Zeker ingeval van een intensief gebruik van de lokalen door meerdere partners het hele jaar en de hele dag door. Wie is verantwoordelijk voor schade, onhygiënisch achterlaten van toiletten, lichten een weekend laten branden, het onordelijk achterlaten van een lokaal, ...? Welke lokalen werden door wie effectief gebruikt,...? Wat met dubbele boekingen?”* (Het Keerpunt, Delen van infrastructuur, niet gepubliceerde tekst).

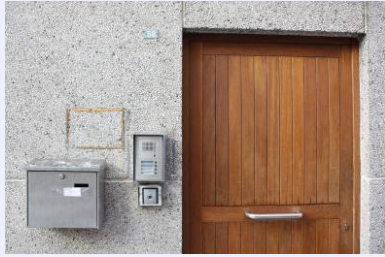
Er werden dan ook investeringen gedaan om de openstelling van het (onaangepast) schoolgebouw vlotter en veilig te laten gebeuren. Deze richten zich vooral op een goede regulering van de verschillende toegangen van het schoolcomplex, dat ingesloten ligt in een bouwblok:

Inkom tot parking. Foto: AGION

- Eén hoofdtoegang kreeg een bemand onthaal (controle op het komen en gaan).
- Andere secundaire toegangen werden afgesloten.
- Er kwam een conciërgefunctie en camerabewaking.
- Er kwamen goede open- en afsluitprocedures van toegangspoorten.
- Er werd voorzien in een parkeerbeleid, duidelijke bewegwijzering in het gebouw en aanduiding van lokalen.
- Een sleutelplan werd geïmplementeerd.

Dit sleutelplan houdt in dat elk lokaal wordt uitgerust met een speciaal slot. De bijhorende sleutels kunnen aan het onthaal geprogrammeerd worden voor de specifieke gebruiker, het lokaal

Zijingang. Foto: AGION

waar hij/zij toegang tot heeft en het tijdstip. Op die manier kan getraceerd worden wie er laatst in een lokaal is geweest in geval van schade, rommel of diefstal en wordt de interne controle op bezoekersstromen verhoogd. Leuk detail, de sloten werden door de leerlingen zelf na gezamenlijke aankoop geïnstalleerd, onder begeleiding van de technisch instructeur van de school... De brede school als levensechte leerplek.

Zijingang. Foto: AGION

De brede school is zich bewust van dit spanningsveld tussen veiligheid en openheid en duiden aan als 'risico': *"Letten op evenwicht tussen gewenste openheid en sfeer binnen de Brede School enerzijds en veiligheid anderzijds."* (ibidem:2).

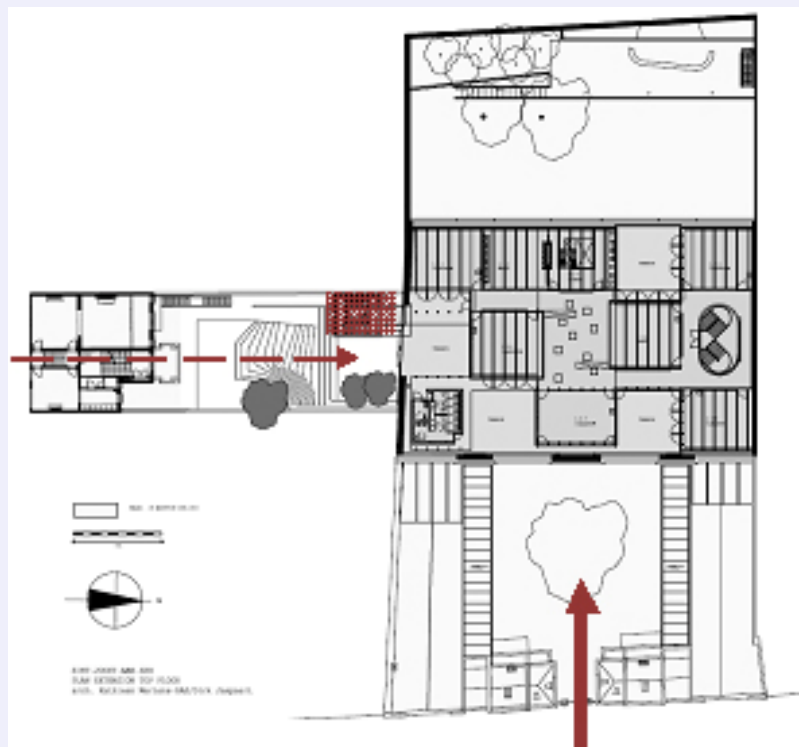
Wie zit waar? Foto: AGION

Aparte inkomhal voor bovenste verdieping. Foto: AGION

*** Basisschool Sint-Joost-aan-Zee. Voor de renovatie van dit 19de eeuwse schoolcomplex heeft men rekening gehouden met de mogelijkheden van het openstellen van lokalen: enkele klaslokalen, de polyvalente zaal, de refter en de gymzaal. De ordening van het programma en de ontsluiting van die openstelbare delen is doordacht. Bovenop het bestaande 19de eeuwse gebouw is een extra verdieping met klaslokalen en centrale ruimte toegevoegd. Een aparte trappenhal, tevens brandtrap, is toegevoegd, om aparte ontsluiting mogelijk te maken, zonder dat de hele school daarom opengesteld moet worden.

De refter en gymzaal, elk in een vleugel aan de straatkant, kunnen ook gemakkelijk apart opengesteld worden. Een deel van het schoolcomplex bevindt zich in een rijhuis aan de Gillonstraat, dat ook los van het hoofdgebouw kan opengesteld worden.

Grondplan met ontsluiting: Bron: Ontwerpteam Kathleen Mertens – BAS/Dirk Jaspaert

B.4 Diversificatie van ruimtegebruik en ruimtebehoefte

De brede school is zoals al aangehaald een ander soort pedagogisch concept. Daaruit volgt een andere ruimtebehoefte en een ander ruimtegebruik. We zien dat bijvoorbeeld schoolgebouwen in de brede school worden opgeladen met extra functies en dat ruimtes hiervoor worden omgevormd, verbouwd of zelfs uitgebreid. Dit kan gaan van het organiseren van een koffietafel, een moederpraatochtend, extra zorgactiviteiten, begeleiding van schoolwerk, etc. We noemen dit **functieverbreding**.

Vandaar dat Broekhuizen en van Hoogstraten stellen dat *“Gebouwen voor brede scholen zijn meer dan monofunctionele basisscholen. (...) Brede scholen worden daarmee naast onderwijsvoorzieningen ook wijkcentra. Vanwege de functieverbreding zijn ruimtes voor remedial teaching of logopedie in brede scholen gebruikelijk”* (Broekhuizen and van Hoogstraten, 2008:15).

Deze functieverbreding kan in sommige gevallen opgevangen worden door gedeeld of multifunctioneel gebruik van de bestaande ruimtes, maar in veel gevallen leidt het tot een programma-uitbreiding (extra ruimte toevoegen voor een specifieke functie).

Wright (2006) stelt daarenboven ook nog dat het niet alleen gaat om extra aanpassingen voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Ze stelt dat het daarom kan zijn dat basisscholen moeten voorzien worden met meer sanitair en kleedruimtes voor volwassenen zodat hun infrastructuur ten volle kan benut worden. Ook een voorraad aan volwassenentafels en stoelen, en een plaats om ze te bergen, maken dat er een intensiever gebruik mogelijk zal zijn door volwassenen (Wright, 2006:44).

Uit onze analyse van de casestudies zien we een aantal ruimtebehoeftes regelmatig terugkeren bij brede scholen, los van in welk ruimtelijk model ze zich bevinden. Het gaat hierbij om ondermeer:

- Ruimte voor ontmoeting
- Ruimte voor ontvangst/onthaal (soms ook ruimte voor conciërgewoning)
- Ruimte voor overleg/samenwerking
- Ruimte voor ouderparticipatie
- Ruimtes voor zorg, logopedie, schoolarts, etc.
- Ruimte voor opvang
- Ruimte voor een mediatheek/bibliotheek
- ...

Als gevolg van de functieverbreding moeten we ook zeker aanhalen dat ruimte voor berging en aangepast sanitair / kleedruimtes noodzakelijk zijn.

*** In de plannen voor de **Brede school Geeren Noord** zijn expliciet een reeks vergaderlokalen opgenomen. Dit omdat het multifunctioneel gebouw maar liefst 9 verschillende partners huisvest, en die regelmatig in overleg zullen gaan. Deze ruimtes zijn dus voor iedereen, en worden na de uren opengesteld voor de buurt en voor ouderactiviteiten.

Hoek voor ouderwerking in brugfigurenlokaal. Foto: AGION

*** In **Brede School de Mandala** is een lokaal opgenomen voor de brugfiguur. Deze brugfiguur, aangesteld door de stad Gent, werkt specifiek aan de toenadering tussen ouders, buurt en school. Dit lokaal is zo ingericht, dat er ook ruimte ontstaat voor de koffieochtend die ze organiseren voor moeders als de kinderen naar school zijn.

Hoek in refter ingericht als 'ouderlokaal', essentieel om ouderparticipatie op school te versterken. Foto: AGION.

*** In de **Vrije Basisschool de Mozaïek in Gent** heeft men ook een ouderlokaal ingericht. De school stelt vast dat het niet altijd gemakkelijk is om ouders direct bij de school te betrekken, omdat de drempel soms te hoog ligt, zeker voor ouders opgegroeid in traditionele samenlevingen waar men niet gewend is om betrokken te worden bij de school. Het ouderlokaal helpt om deze drempel te verlagen, en ouders een 'plaats' te geven in de school. *"Het is een belangrijk initiatief, dat de ouders een eigen plek geeft, zodat het schoolgebouw niet alleen voor hun kinderen, maar ook voor henzelf een vertrouwde plaats kan worden, waar zij zich thuis voelen en een informele uitwisseling met andere ouders, leraren en andere betrokkenen tot stand kan komen."* (www.demozaiek.be). Het ouderlokaal is geen specifiek lokaal, maar is opgenomen in de refter. Ook bij de nieuwbouw was er geen ruimte op de m² om dit lokaal apart te voorzien, en zal het geïntegreerd worden in de nieuwe refter.

Deel van refter omgevormd in 3 aparte lokalen voor bredere werking van de school. Foto: AGION.

*** De bestaande schoolgebouwen van de **Europaschool** in Genk zijn aangepast aan de brede school werking door ondermeer een aantal specifieke lokalen in te richten om hun werking mogelijk te maken.

De polyvalente eetzaal wordt frequent gebruikt om ouders te sensibiliseren en te informeren. Grenzend aan de eetzaal zijn er 3 themalokalen gemaakt, door ruimte van de refter te verkleinen:

- Een ruimte voor de moederpraatgroep/koffieochtenden – onder begeleiding van de GOK-leerkracht.
- Een klas voor 'Open school' (volwasseneneducatie – Nederlandse Taallessen)
- Een logopedie en Taakklas

Aangezien vele kinderen uit een problematische gezinssituatie

Logopedieklasje. Foto: AGION.

Snoezelkamer voor kleuters. Foto: AGION.

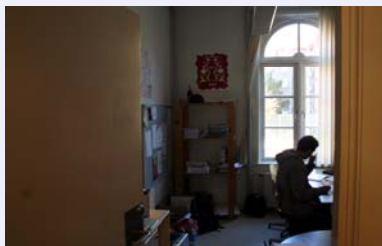
Poppenkastkamer. Foto: AGION.

komen, hebben ze soms ontwikkelingsproblemen, vaak op het sociale en emotionele vlak. De eerste jaren zijn de belangrijkste in de emotionele ontwikkeling van kinderen. De school probeert hier op in te spelen, en heeft hiervoor een kleutersnoezelkamer ingericht, waar de 'snoezel-juf' één keer per week met de kinderen apart tijd maakt om rustig te werken rond innerlijke ontwikkeling. De snoezelkamer is een hiervoor speciaal ingerichte aparte kamer, met sfeerlicht, muziek, vissen en een warm waterbed. De brede school zet ook sterk in op de ontwikkeling van culturele competenties in samenwerking met kunstenaars. Het hele gebouw, de schooltuin en zelfs de gevels worden opgefleurd met de kunstwerken van de leerlingen.

Een tussenruimte zonder ramen in de kleuterblok is permanent ingericht als poppenkastkamer. Op die manier wil men op een speelse manier aan taalontwikkeling werken.

Eén van de 3 themalokalen (klasje voor volwasseneneducatie) met kunst van leerlingen aan de muur. Foto: AGION.

Lokaal voor leerkrachten. Foto: AGION

*** In de school **Sestjernen in Kopenhagen** heeft men kleine ruimtes ingericht voor leerkrachten om te werken. De klassen worden namelijk gedeeld gebruikt met de buitenschoolse opvang. Hier kunnen de leerkracht en de BSO begeleider dan ook hun gezamenlijke lessen voorbereiden.

*** In de verbouwing van de **basisschool Sint-Joost-aan-Zee** wordt geopteerd om een ontmoetingslokaal te voorzien. Dit is een breed inzetbaar lokaal, niet alleen voor schoolgebonden activiteiten, maar ook voor onder andere de babbelbox, de ouderraad, etc..

De architect en de school ervaren wel dat de normen voor scholenbouw te strikt zijn om dit breed gebruik mogelijk te maken, en zijn al tevreden dat ze toch één lokaal kunnen voorbehouden voor de bredere werking van de school.

*** In een aantal **brede scholen uit Nederland**, die in multifunctionele gebouwen zitten, kiest men expliciet om één personeelruimte te voorzien, ondanks dat er verschillende teams aan het werk zijn. Hierdoor wil men de samenwerking en informele ontmoeting tussen de mensen die er werken bevorderen. (onder andere Brede school Het Meesterwerk, SPILcentrum De Bennekel, Brede school Geeren Noord).

Wereldlokaal. Foto: AGION

Flexibel inzetbare groepsruimte. Foto: AGION

*** **Brede school Het Meesterwerk** heeft in één van haar groepsruimtes die flexibel inzetbaar zijn, ruimte gemaakt voor een mini-bibliotheek. Hier zit een wisselcollectie in van de lokale bibliotheek, zo wil de school ervoor zorgen dat kinderen de weg naar de hoofdbibliotheek sneller vinden. Ook het Wereldlokaal is een a-typisch lokaal in deze brede school. Oorspronkelijk bedoeld als klaslokaal, wordt dit lokaal speciaal vrijgehouden van onderwijs om als 'poort naar de wereld' te dienen. Het is daar waar de buitenwereld naar binnenkomt, en waar de brede school haar werking kan tonen.

B.5 Multifunctionaliteit / flexibiliteit

Multifunctionaliteit en flexibiliteit lijken de kernbegrippen als we het hebben over de ruimtelijke vertaling van de brede school. Zoals eerder aangehaald vraagt de brede school om een functieverbreiding. Dit kan door de doordachte clustering van verschillende functies, het gedeeld gebruik van ruimtes of door het multifunctioneel gebruik van ruimtes. Bij die laatste worden ruimtes niet louter voor één specifieke functie/activiteit ontworpen, maar kunnen er verschillende soorten activiteiten plaatsvinden. Dit is een belangrijk aspect voor brede school, omdat dit toelaat dat bestaande ruimtes intensiever gebruikt kunnen worden, tijdens en na de schooluren.

We onderscheiden twee verschillende niveaus of invullingen van multifunctionaliteit:

- Het **niveau van een site/gebouw**: Op een site / gebouw worden verschillende functies samengebracht (onderwijs, kinderopvang, zorg, wonen, kantoor etc.). Dit is gemengd gebruik in stedenbouwkundige zin.
- Het **niveau van ruimtes/ruimtegebruik**: een ruimte is voor verschillende gebruiksmogelijkheden ontworpen of kan mits kleine aanpassingen omgevormd worden voor andere activiteiten (bijvoorbeeld een polyvalente zaal, refter, speelhal, etc.).

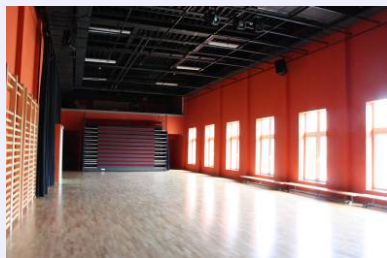
De multifunctionele accommodatie (zoals we die in Nederland zien) combineert beide aspecten: zowel de clustering van verschillende functies als het meervoudig gebruik van ruimtes.

Om multifunctionaliteit mogelijk te maken moet hiermee rekening gehouden worden tijdens het ontwerp of bij de aanpassingen van een gebouw. Het vraagt een zekere flexibiliteit van de ruimte waardoor die aanpasbaar is aan verschillende activiteiten. Dit kan door ruimtes intelligent te schikken zodat ze schakelbaar, inwisselbaar of uitbreidbaar worden, door structuren te voorzien die verschillende functies kunnen hebben (een trap als circulatie en als tribune), door aangepast meubilair, voldoende bergruimte, enzovoort.

De flexibiliteit kan ook op de lange termijn gezien worden. Gebouwen die deels of in zijn geheel aanpasbaar zijn, door te bouwen in skeletstructuur waardoor de 'inbouw' losstaat van de structuur, en indien noodzakelijk aangepast kan worden.

Ontwerpen voor multifunctioneel gebruik vraagt echter wel extra aandacht voor een aantal aspecten. Het verhoogt de gebruiksintensiteit van ruimtes, wat een positieve zaak is, maar dit heeft gevolgen voor de specifieke eisen aan gebruikerscomfort, materiaalgebruik, berging en onderhoud. Uit de voorbeelden blijkt dat niet alle functies goed of comfortabel combineerbaar zijn, en dat multifunctioneel ontwerpen kan leiden tot omgevingen die voor geen enkele 'functie' echt aangepast zijn. Vaak zijn extra maatregelen nodig naar akoestiek, ventilatie en toegang en compartimentering om dit multifunctioneel gebruik op een comfortabele manier mogelijk te maken.

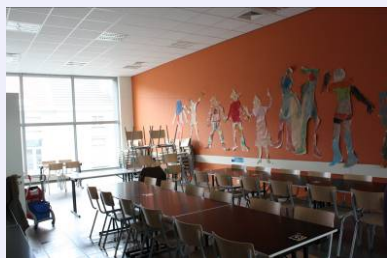
Door het kennen van de mogelijke functies kan de ontwerper hiernaar ontwerpen, en een aantal scenario's uitdenken die werken. Voor brede scholen zijn de verschillende doelgroepen, hun behoeften en de tijdsdimensie (planning) een belangrijke basis voor de ontwerper.

Sportzaal (school) + theaterzaal. Foto: AGION

*** **Brede school De Mandala, Gent:** combinatiegebouw basisschool, theater en parochiecentrum 't Torenke. De stad Gent trad op als bouwheer van het project.

Er is ontworpen naar het dubbel gebruik van een aantal ruimtes, om de combinatie van school en theater in één programma tot een meerwaarde te brengen. De gymzaal is ook de theaterzaal, de kleedkamers van de kinderen zijn de loges van de toneelspelers en de refter doet dienst als theaterfoyer.

Refter/theaterfoyer. Foto: AGION

Dit dubbel gebruik blijkt in de praktijk niet zo evident. Een aantal knelpunten treden naar voren:

- ramen in de gymzaal <>verduisteren van de theaterzaal (wat absoluut noodzakelijk is)
- dure theaterapparatuur aan de balken <> balsporten?
- nooduitgang altijd open <> kinderen kunnen tijdens voorstellingen binnenkomen
- kleedkamers kinderen <> nood aan schminktafel voor artiesten

Tijdens de ingebruikname van dit multifunctioneel gebouw zullen hier nog creatieve oplossingen voor gevonden moeten worden.

*** **Het Meesterwerk, Almere.** Met het oog op de toekomst is er rekening gehouden met een mogelijke afname van het aantal kinderen in de wijk. Het gebouw (of delen daarvan) moet probleemloos een andere functie kunnen krijgen. Voor de korte termijn is daarom het concept van schoolwoningen uitgewerkt: nu gebruikt als school, maar met de mogelijkheid om verbouwd te worden tot appartement. Alle voorzieningen hiervoor zijn mee ontworpen en gebouwd. Op lange termijn kunnen complete gebouwdelen een andere functie krijgen, via de min of meer zelfstandig functionerende 'huizen'. Architectenbureau SVP had al ervaring op andere locaties met schoolwoningen en kon deze ervaring vertalen naar dit ontwerp.

In de brede school zelf zijn een aantal ruimtes opgenomen die **multifunctioneel inzetbaar** zijn: het speellokaal, de centrale ruimte, de gemeenschappelijke ruimtes, het wereldlokaal. Door de variatie aan multifunctionele ruimtes qua schaal, indeling, karakter, kunnen heel wat activiteiten zonder problemen georganiseerd worden, tijdens en na schooltijd. Een aantal **ontwerpingsgrepen** ondersteunen dit.

- Het speellokaal kan met een flexibele wand tot twee kleinere speellokalen gevormd worden.

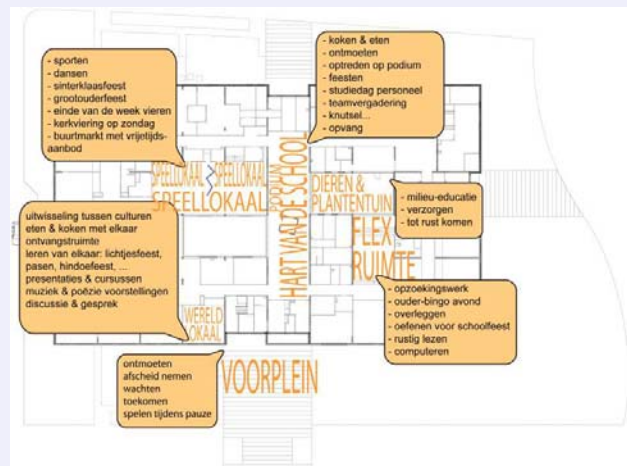
Groepsruimte. Foto: AGION

Zelfde groepsruimte: infoavond. Foto: website

- Een andere flexibele wand kan speellokaal en hoofdstraat verbinden, waardoor er een podium ontstaat.
- Overall in de brede school verspreid zitten er grote en kleine bergingen, en kasten om materiaal in op te bergen. Het sanitair is ook verspreid over het gebouw, in kleinere volumes.

Een voorbeeld van de flexibiliteit van de ruimtes: de kinderdagopvang had oorspronkelijk maar één cluster van ruimtes nodig. De andere ruimte initieel voorzien voor kinderdagopvang is mits enkele aanpassingen omgevormd tot atelier/kunstwerkplaats. Ondertussen is de vraag naar kinderopvang groter en worden beide clusters door La Luna bezet.

Multifunctioneel gebruik van verschillende ruimtes in de brede school: voorplein, speellokalen, tussenruimtes, patio, wereldlokaal, etc. Bron: SVP architecten, bewerking AGION.

*** **Denemarken:** kast in ruimte die zowel voor onderwijs als voor naschoolse opvang gebruikt wordt. De kast bestaat uit twee delen, die elk afsluitbaar zijn: een deel voor onderwijs, een deel voor de BSO. Zo is het ook voor de kinderen duidelijk wanneer de schooltijd eindigt en de speeltijd begint. Kinderen zorgen mee voor de opruim en samen met de afspraken over hoe de ruimtes moeten achtergelaten worden is dit een mooi voorbeeld van een ruimtelijke ingreep om gedeeld gebruik mogelijk te maken.

Klas/opvangruimte met herplaatsbaar meubilair. Foto: AGION

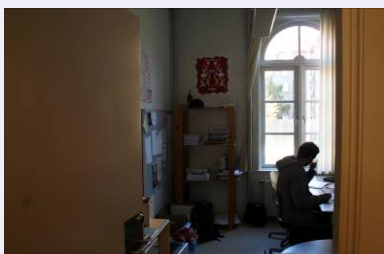
Extra ruimte voor opvang met schuifwand aan de klas. Foto: AGION

multifunctionele ruimte tussen de klassen. Foto: AGION

idem, met zicht op keuken. Foto: AGION

werkplek voor leerkrachten. Foto: AGION

*** Skolen ved soerne / SFO Sestjernen (Kopenhagen) school en BSO in één oud school gebouw sinds 2006. Beide zijn er samen ingetrokken met vanuit de twee directies een sterke visie op samenwerking. Het was wel een zoektocht om die samenwerking inhoud te geven, maar de verplichting dat de BSO pedagogen zeven uren per week in onderwijs moeten samenwerken heeft hen hier sterk bij geholpen. Teamvergaderingen (leerkracht en de pedagoog) aan het begin van die week om de hele week te plannen, en het functioneren van de kinderen te bespreken.

Ook het gebruik van het schoolgebouw in deze nieuwe opzet was een zoektocht. Dit heeft geleid tot een gedeeld gebruik van het hele gebouw. Een aantal ruimtes hebben wel een prioritaire functie (bijvoorbeeld klaslokaal) maar worden allemaal, iedere dag ook door de andere partij gebruikt. Dit delen van alle lokalen verloopt niet zonder spanningen, en duidelijke afspraken moesten gemaakt worden.

Aangezien leerkrachten hun klaslokaal na de les moeten verlaten om plaats te maken voor de BSO, zijn aparte werkplekken gecreëerd. Deze worden ook door de pedagogen gebruikt tijdens de schooluren.

De BSO is wel in expansie en kampt met plaatstekort. Kinderen worden dan in groepjes naar het park, museum of andere plekken in de stad gebracht.

Per verdieping is er een open ruimte met een keuken, zithoek, kasten en berging. Deze ruimtes fungeren als 'hub' die multifunctioneel inzetbaar zijn om het plaatstekort in de klaslokalen op te vangen.

Tussen de klassen is een extra ruimte voorzien, verbonden met een flexibele wand. Deze ruimte kan apart tijdens de BSO dienen als blokkenkamer of poppenhoek, of tijdens de schooluren om de klas groter te maken.

*** Een refter als multifunctioneel inzetbare ruimte in de **Vrije Basisschool De Mozaïek (Gent)**: eten, kleine werkgroepen, ateliers beeldende kunsten van het DKO op woensdagnamiddag en ruimte voor een moederpraatgroep met de brugfiguur. Flexibel meubilair dat opgeplooid kan worden wordt gebruikt om extra ruimte te creëren.

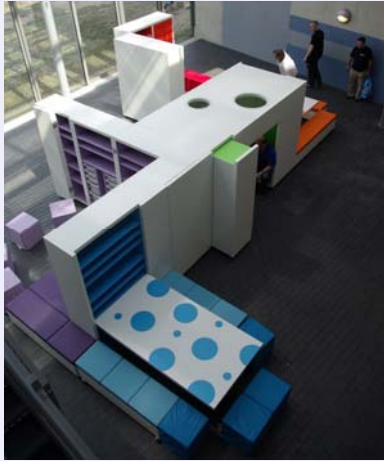

Refter als multifunctioneel inzetbare ruimte. Foto's: AGION.

*** **De Uitkijk in Baarn (Bureau bos)** Een vluchttrap voor het gebouw, is ook de tribune voor het sportveldje.

Figuur: De Uitkijk in Baarn, Bureau Bos.

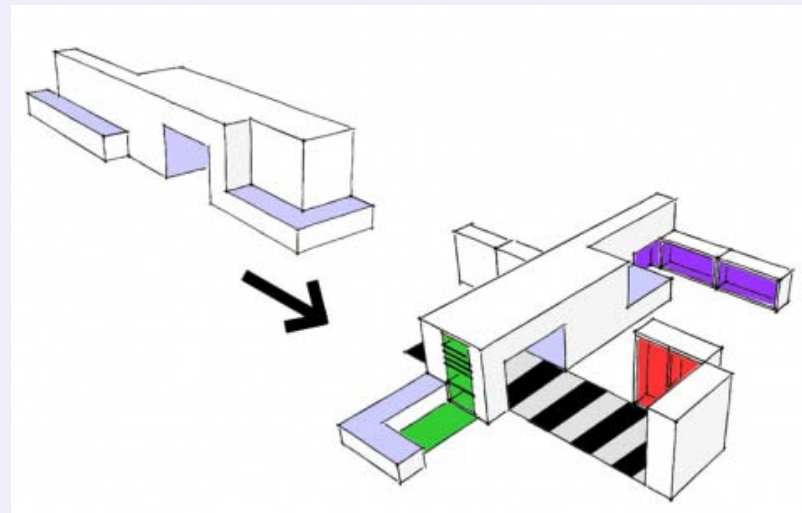
*** Voor een **openbare basisschool in Utrecht** heeft No Label het BSO meubel ontworpen. Door dit BSO meubel wordt dubbelgebruik in een school mogelijk. De opdracht was onderdeel van een pilot, een initiatief van de gemeente Utrecht, om de wachtlijsten van de buitenschoolse opvang drastisch te verkorten. Door bijzondere ruimtes (speellokalen, sportzalen, aula's, theaterzalen) in een school dubbel te gebruiken ontstaat veel extra capaciteit voor buitenschoolse opvang.

Het BSO meubel heeft 2 gezichten. Tijdens schooltijden staat het ingeklapt en is het een rustig zitobject wat voor de school te gebruiken is. Na schooltijden, tijdens de BSO, wordt het uitgeklaapt en is het een complete BSO voor 20 kinderen.

In uitgeklapte vorm zijn er tafels, zitbanken en krukjes, zeer veel kastruimte, garderobe, privé postbakjes voor de kinderen, een poppenkast en verschillende themahoeken.

Er wordt op dit moment ook gewerkt aan een BSO meubel dat tegen een wand, bijvoorbeeld bij een speellokaal, geplaatst kan worden.

Figuren: conceptschets en foto's van de realisatie van het BSO meubel. Gesloten tijdens schooltijd, en openklappend aan alle kanten na de schooluren voor de BSO. Bron: www.no-label.info.

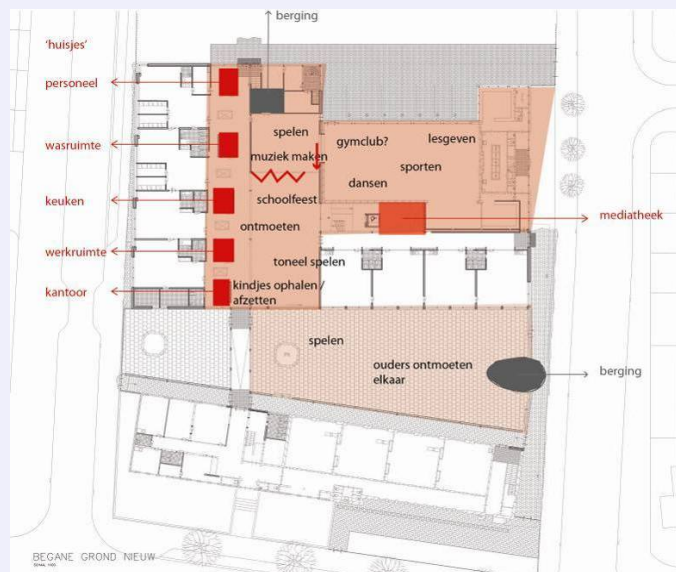

Huisje met wasruimte in multifunctionele ruimte. Foto: Arthur Bagen

*** **SPILcentrum De Bennekel, Eindhoven.** De ruimte met de 'huisjes' en de aanpalende aula, speelruimte en gymzaal worden ingezet als multifunctionele ruimtes.

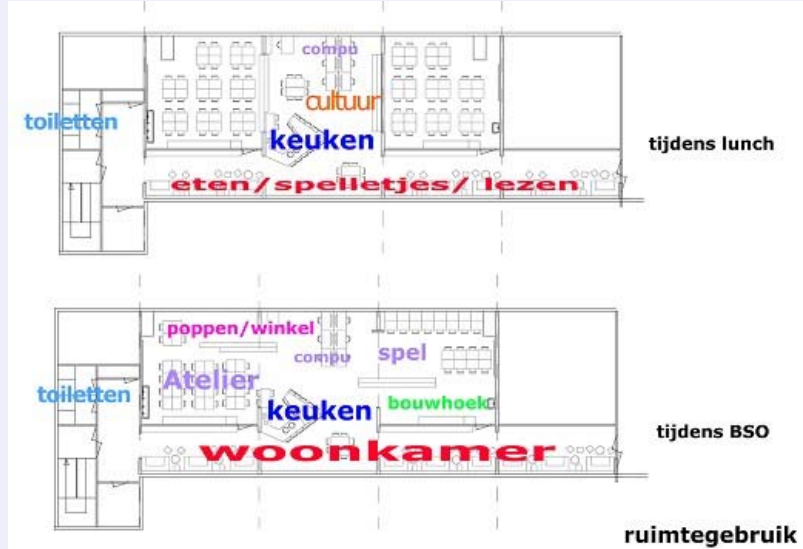
Door de mogelijkheid tot afsluiten en openstellen kunnen deze ruimtes afhankelijk van het doel apart of als geheel gebruikt worden. Zo kan er gespeeld, gegymd en ontmoet worden tegelijkertijd, maar kan ook een groot schoolfeest in de SPIL georganiseerd worden. Er is ook een ruimtelijke verbinding tussen de aula en de speelplaats, zodat ook de buitenruimte betrokken kan worden. Waar mogelijk is er extra berging voorzien om het multifunctioneel gebruik van ruimtes mogelijk te maken.

Multifunctioneel ruimtegebruik in de gedeelde zones. Bron: KdV Architectuur, bewerking: AGION.

*** **Mr. van Eijkschool in Rotterdam.** Hier realiseerde men het dubbelgebruik van klaslokalen voor onderwijs en buitenschoolse opvang. Twee klaslokalen en een centrale multifunctionele ruimte met keuken kunnen met kleine ingrepen voor beide gebruiken dienen. De lokalen die tijdens schooltijd door de klas worden gebruikt worden na schooltijd geopend en samengevoegd tot een grote BSO ruimte. Het tussenlokaal wordt multifunctioneel gebruikt als cultuurlokaal en als keuken. Flexibele wanden en draibare kasten maken het mogelijk de ruimte binnen 5 minuten om te bouwen.

ruimtegebruik
 Figuren: grondplannen tonen aan dat de ruimte omgevormd kan worden afhankelijk van het geplande gebruik. Klassieke opstelling met klaslokalen tijdens schooltijd, en een meer open, en huiselijkere omgeving na de schooluren. Bron: www.no-label.info.

*** Brede Scholen De Salamander en de Spil (Herman Hertzberger), de centrale trappenhal is naast verticale circulatie ook het centrale hart van de brede school: als ontmoetingsruimte, auditorium, uitwijkplek, etc.

Figuren: centrale ontmoetingsruimtes / tribunes / auditoria van de brede school de Spil en de Salamander in Arnhem. Foto's: Herman van Doorn. www.ahh.nl

B.6 Inzet van de buitenruimte

De aandacht voor de open, niet bebouwde ruimte is ook essentieel voor de ruimtelijke vertaling van de brede school. Dit speelt zich af op verschillende niveaus.

Op het niveau van de buurt/wijk kan de open ruimte zorgen voor **verbinding** tussen de plaatsen van de brede school. Dit is voor alle brede scholen van belang in het kader van het integreren van levensechte leerplekken. Uiteraard is dit bij het netwerkmodel een grote uitdaging, zeker als kinderen zich van de ene naar de andere plaats verplaatsen, om bijvoorbeeld naar de opvang, de academie of de sportzaal te gaan. Daarnaast zien we dat de open ruimte een **ontmoetingsfunctie** heeft, zeker rond scholen (speelplaatsen) en andere publieke gebouwen. Hier komen stromen van mensen samen, wordt er toegekomen, gewacht, gespeeld, etc. Via architecturale en landschappelijke ingrepen kan de publieke ruimte opgeladen worden tot ruimte voor sociale cohesie.

Een laatste rol die de open ruimte kan spelen bij de brede school, is het mee creëren van maximale ontwikkelingskansen voor kinderen en jongeren. De buitenruimte kan een soort van **hefboom** worden om dit te realiseren. Het buiten spelen draagt bij tot de brede ontwikkeling van kinderen. Het stimuleert de motorische ontwikkeling door hen uit te dagen tot beweging. Het buitenspel en de buitenruimte spelen ook een rol in de ontwikkeling van sociale competenties. Het samenspel op de speelplaats (waar kinderen hun eigen spel en regels maken), de zorg voor de natuur, de dieren, en de betrokkenheid bij bijvoorbeeld onderhoud en beheer dragen hier allemaal toe bij. Tenslotte bevordert het ook een gezonde levensstijl (meer beweging, tuinieren en kooklessen voor gezonde voeding, relaxatie, etc.), een milieu- en natuurbewustzijn en het fantasiespel van kinderen (Studulski and Both, 2009) (van Liempd and Hoekstra, 2011).

Het is dan ook de uitdaging om buitenruimtes te creëren die verschillende competenties en aspecten van ontwikkeling aanspreken. Dit kan door een speelse en avontuurlijke inrichting die uitdaagt tot beweging, door een variatie aan verschillende types van buitenruimtes en door aanpassing van de speelruimte aan de leeftijd en aan de grootte van de groep. Experts op het vlak van inrichting van buitenruimtes raden aan om te werken in 'zones en activiteitenplekken', zodat er natuurlijke kamers ontstaan (van Liempd and Hoekstra, 2011) (Dekeyser, 1998). Deze kamers moeten herkenbaar zijn (door subtiele afsluiting, materiaalgebruik, niveaus) waardoor kinderen er specifiek spel kunnen ontwikkelen in kleinere groepjes.

Het breed inzetten van de buitenruimte en het openstellen naar de buurt maakt ook deel uit van de brede school. In die zin stelt Korthals Altes dat: *"bij een brede school hoort een breed, multifunctioneel buurtplein"* (Korthals Altes in: Architectuur Lokaal, 2008:19). Een onderzoek naar de staat van de buitenruimtes van 30 gebouwde brede scholen uit Nederland toont echter aan dat de buitenruimte veelal te laat en te weinig aandacht krijgt. Het gevolg is een standaardinrichting. Een bevraging van de schooldirecties legt pijnpunten hiervan bloot: slechte organisatie van halen en brengen van leerlingen, te weinig groen, te weinig stimulans tot sport en spel (Architectuur Lokaal, 2008). Hier ligt volgens de onderzoekers een belangrijke ontwerpopgave.

Multifunctionaliteit en flexibiliteit zijn ook van toepassing op de buitenruimte. Combinaties met speelpleinen, kunst, openbare ruimte, en sportvelden kunnen verrijkend zijn voor de kwaliteit van de buitenruimte. Daarnaast kan ook op deze manier een meerwaarde gecreëerd worden die aansluit op sociale, culturele en maatschappelijke doelstellingen. *"Het sociaal rendement is groot: een speel- en sportplein heeft een meerwaarde voor de hele wijk. Een goed ontwerp kan het verschil betekenen tussen een standaard schoolplein en een goed functionerend buurtplein."* (Korthals Altes in: Architectuur Lokaal, 2008:22)

Toch zijn er ook hier weer grenzen aan wat er gecombineerd kan worden, en dit vooral op basis van de leeftijd van kinderen. De speelbehoefte van de allerkleinsten (kinderopvang) zijn helemaal anders dan van oudere kinderen. Er wordt aangeraden om voor de baby's en peuters sowieso een aparte buitenspeelruimte te voorzien. Oudere kinderen willen soms dan weer minder actie, maar eerder plekken om tot rust te komen, wat te praten en rond te kijken. (van Liempd and Hoekstra, 2011)

De buitenruimte heeft binnen een schoolse omgeving vaak een ander doel dan binnen de buitenschoolse opvang. Een schoolspeelplaats is eerder voorzien op korte pauzemomenten, met veel kinderen tegelijk. Toezicht en overzicht zijn hierbij belangrijk. Voor de buitenschoolse opvang is buitenspel vaak een integraal deel van de visie. Hiervoor heeft men een uitdagende omgeving nodig die veel variatie biedt. We zien echter dat in de praktijk ook veel scholen zoeken naar een kwaliteitsvollere inrichting van de speelplaats, en opteren voor een vergroening van hun speelplaats om natuureducatieve doelstellingen waar te maken, maar ook vanwege de rol die de buitenruimte speelt in de ontwikkeling van sociale en grove- en fijnmotorische competenties.

*** **Speelweefsel** is een ruimtelijk concept waar de nadruk ligt op het 'verweven' van locaties (plekken en verbindingen), functies (recreatie, ontmoeting, etc.) en mensengroepen. Het wordt gedefinieerd als een "samenvattend geheel van plekken en verbindingen die belangrijk zijn voor kinderen en jongeren" (www.speelweefsel.be). De doelgroep voor de creatie van speelweefsel is dezelfde als de brede school, met name kinderen en jongeren. Het sluit sterk aan bij de 'netwerk' gedachte van de brede school, met name door het verbinden van de leef-, leer- en speelplekken van kinderen en jongeren. Dit zijn ondermeer:

Beelden uit: *Speelweefsel in Gent* (2007).

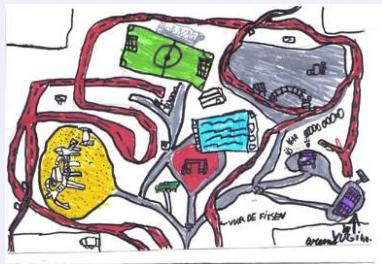
- Speelplekken, -pleinen, -terreinen
- Speelbossen
- Jeugdwerkinfrastructuur: jeugdhuis, jeugdbeweging,
- Speelpleinwerking
- Sportinfrastructuur
- Schoolinfrastructuur
- Braakliggende gronden
- Trage wegen, kerkwegels, winkelstraten, ...
- Fietspaden
- Cultuurcentra
- Kinderopvang
- Jeugdcafés
- Pleinen en parken
- ...

In Gent bijvoorbeeld werkt men al 10 jaar aan een Speelruimtebeleid (vanuit de Jeugddienst). De Handleiding 'Speelweefsel in Gent' (Kind en Samenleving Ruimtecel and Pillen, 2007) wil een kader scheppen om een kindgericht weefsel te realiseren binnen het kader van kwaliteitsvolle publieke ruimte voor iedereen.

Kleuterspeelplaats van de Europaschool (Genk). Foto: AGION

*** In Brede school **Koldertof** (Europaschool) in Genk is de kleuterspeelplaats heringericht in het kader van de brede school. Nieuwe speeltuigen stimuleren de motorische ontwikkeling. Maar het gaat verder dan dat. De speelplaats wordt op woensdagnamiddag opengesteld voor moeders en hun kleuters. Onder begeleiding van een leerkracht wil men sociale en spelvaardigheden bevorderen en de moeders laten participeren aan het 'spel' van de kinderen. Het is daarnaast ook een manier om de ouderparticipatie op school te versterken.

*** Een voorbeeld van een wijkontwikkelingsplan dat de principes van speelweefsel wil integreren is '**Zuurstof voor de Brugse Poort**' project in Gent. De Brugse Poort is een wijk met een rijk industrieel verleden: een bloeiende metaal- en textielnijverheid en arbeiderswijk. Het sterk verdichte 19de eeuwse weefsel staat nu onder druk: smalle huizen, nauwe straten, weinig open ruimte en groen. Een wijk die opnieuw 'zuurstof' nodig heeft om leefbaar te blijven.

Centraal in het masterplan voor wijkontwikkeling staan open ruimte, veranderingen in infrastructuur, nieuwe woningbouw, aandacht voor de zwakke weggebruiker en de versterking van het sociale weefsel in de buurt. Het plan wil buurtparken en buurtpleinen creëren en herinrichten en de nieuwe en bestaande projecten met elkaar verbinden via een verkeersluwe as, de zogenaamde 'Rode Loper'. Die loper maakt de verschillende buurtvoorzieningen zoals school, crèche, theater of kringloopwinkel toegankelijker en verbindt de wijk met de Groene Vallei, een openbaar park met speelvoorzieningen. De straten en pleinen binnen die Rode Loper worden heraangelegd.

www.thuisindestad.be - www.gent.be/eCache/THE/2/210.html

Planten en dierentuin. Foto: AGION

*** In de brede school **het Meesterwerk in Almere** speelt de planten- en dierentuin een belangrijke rol. De 'dieren' zijn zelfs als actieve partner opgenomen in het organogram van de brede school. Kinderen dragen bij tot het onderhoud en het beheer van de planten- en dierentuin. Kinderen die na de lange lesblok even moeten ontladen kunnen hier terecht om tot rust te komen.

Masterplan Site Ten Zee in Oostende - Tom Van Mieghem architecten.

*** In het Masterplan voor de **Site Ten Zee in Oostende** (campusmodel) speelt de open ruimte een belangrijk rol als verbindende factor. Hier wil men de ontmoeting stimuleren en komt het gemeenschappelijke tussen de verschillende campusbewoners tot uiting.

Daarnaast wil de publieke ruimte ook structuur brengen in het geheel, door de randvoorwaarden te scheppen waarbinnen men zich kan bewegen. De ontwerpers hebben hiervoor de open ruimte opgedeeld in verschillende karaktergebieden die elk hun rol spelen in het aaneenrijgen van de campuselementen:

- In de 'boomgaard' vinden we de ateliers voor de harde sector terug, openlucht sportvelden en parkeerstroken.
- Het 'binnenpark' is het hart van de campus, waaraan de administratieve functies gelegen zijn.

Het publieke 'voorplein' fungeert als buffer tussen de scholen en de wijk. Het is een plein voor de wijk en tegelijk een voorplein van de school en sportzaal. Het moet een plaats zijn waar kinderen aan school afgezet en opgehaald kunnen worden en een veilige verkeersplek met ruimte voor fietsenstalling.

Bestaande speelplaats. Foto: AGION

Bestaande speelplaats. Foto: AGION

*** In de projectdefinitie van de **Vrije Basisschool Mozaïek** (deel van brede school Sluizeken-Tolhuis-Ham) wordt het belang van variatie in omgevingen in de buitenruimte geschetst: veilige ruimte voor kleuters, speelhoek met speeltuin voor kleuters en eerste graad, ruimte voor basket, voetbal, tussen twee vuren, petanque, ruimte voor spel met speelkoffers, ruimte voor spel met grondschilderingen, rustige zitruimte op verharde speelplaats voor kinderen en ouders (én picknick én zitbanken) in schaduw en zon, groene ruimte voor rustig wandelen of spel. (Basisschool De Mozaïek Gent i.s.m. Vlaams Bouwmeester, 2008)

Men ervaart de open vlakke ruimte van de huidige speelplaats nog te beperkend om dit waar te maken, en wil verschillende zones gaan creëren, en die architecturaal verbinden. Daarnaast ziet men die speelplaats ook als een essentiële ontmoetingsplaats tussen ouders en school, en moet die op die manier mee vormgegeven worden.

Bestaande speelplaats waar de heraanleg zou plaatsvinden. Foto: AGION

Enkele elementen van groene speelplaats zijn nu al aanwezig op de school. Foto: AGION

Buitenklas. Foto: AGION

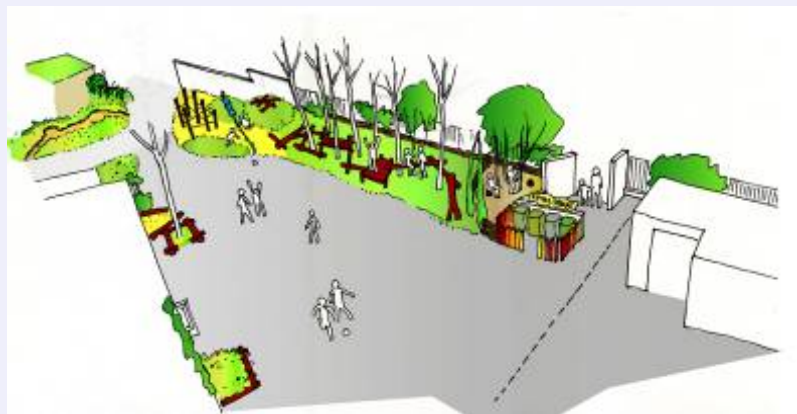
Kleine moestuin. Foto: AGION

*** Het **Groene Koeren project voor VBS de Krekel in Gent** (deel van Brede school Sint-Amandsberg) is één van de projecten die op stapel staan om de speelplaatsen van een 7-tal scholen en kinderopvanglocaties in deze brede school om te vormen tot 'Groene en Avontuurlijke Speelplaatsen'. Gecoördineerd vanuit de brede school, werkt de school, het oudercomité, de groendienst, de jeugddienst en de milieudienst samen met landschapsarchitecten Fris in 't Landschap om een plan op te maken voor de heraanleg van een deel van de speelplaats.

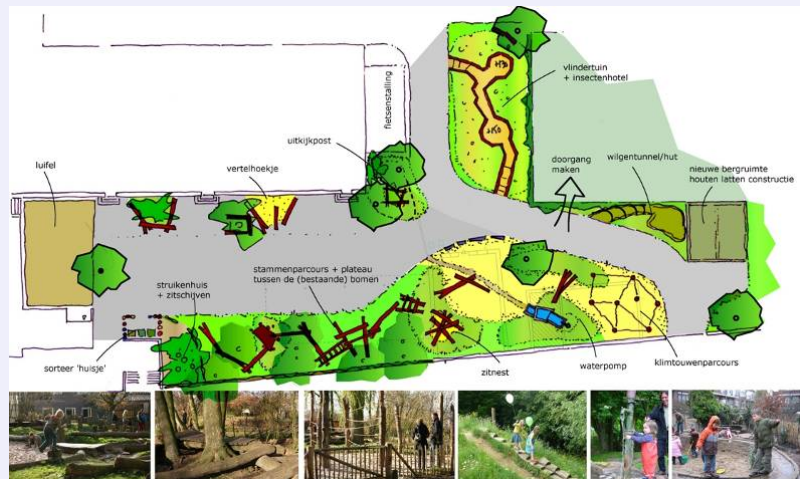
De speelplaats is momenteel al opgebouwd uit een aantal functionele sferen: een verhard speeldeel en een zacht en groen deel. In dit laatste deel zitten verschillende aspecten van een groene speelplaats verweven: een klimheuvel, een openluchtklas, een moestuin, een zandbak, waterpartij, etc. maar is alleen onder begeleiding van leerkrachten toegankelijk.

De heraanleg van één van de verharde delen, wil deze variatie aan spelmogelijkheden nog versterken, en toegankelijk maken tijdens de speeltijd en kinderopvang. Het plan bevat een vertelhoekje, een uitkijkpost, een struikenhoek, vlindertuin en insectenhotel, klimtouwenparcours, wilgentunnel en boomstammenparcours.

Hierdoor worden extra ontwikkelingskansen geboden (grove motoriek, evenwicht, zelfvertrouwen, etc.) en zien de scholen het als een manier om invulling te geven aan de sociaal-emotionele pijler van hun GOK-plan en willen ze hiermee verveling en agressie op de speelplaats tegengaan.

Groene en avontuurlijke koeren: een project van Brede school Sint-Amandsberg. Vrije basisschool de Krekel. 3D schets. Bron: Fris in 't Landschap

Groene en avontuurlijke koeren: een project van Brede school Sint-Amandsberg. Vrije basisschool de Krekel. Bron: Fris in 't Landschap

5. CONCLUSIE

In dit hoofdstuk beschouwen we infrastructuur als een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van de brede school. Het is echter slechts één van de randvoorwaarden, naast andere zoals coördinatie, een gedragen visie, een intersectorale aanpak, middelen en personeel. Infrastructuur is echter geen uitgesproken aandachtspunt in het realiseren van de brede school, hoewel we in praktijk toch zien dat een heel aantal van de brede school projecten in Vlaanderen sterk ingezet hebben op het aanpassen van hun gebouwde omgeving. Dit gaat van het apart ontsluiten van de sporthal, het inrichten van een professionele keuken en een winkel zodat levensechte leerplekken voor leerlingen ontstaan, het implementeren van een sleutelplan zodat de gewenste openheid niet de gevraagde veiligheid in het gedrag brengt, tot de heraanleg en het openstellen van speelplaatsen. Dit alles kadert in het 'verbreden' en 'versterken' van de leer- en leefomgeving van kinderen en jongeren.

De eerste vraag die we ons stelden was welke bijdrage 'ruimte' kan leveren tot een goede brede school werking. We zien dat er zich een **dialogoog tussen het pedagogisch concept van de brede school en de ruimte** afspeelt. De situatie van een bepaalde school of organisatie op het vlak van infrastructuur kan de aanleiding zijn om brede school te worden. Leegstand, de opportuniteit tot herontwikkeling, nieuwe bouwplannen, inrichtingsplannen kunnen bijvoorbeeld de 'trigger' zijn om te starten met een brede school. De ruimte kan echter ook beperkend zijn. In sommige brede scholen die hun werking al enkele jaren uitgebouwd hebben botst men nu op de grens van de infrastructuur. Er zijn te weinig aangepaste ruimtes en teveel problemen op het vlak van beheer, wat dan opnieuw gaat wegen op de samenwerking.

Een tweede vraag, en kernvraag voor dit onderzoek, is wat de ruimtelijke vertaling van de brede school dan kan inhouden. Allereerst zien we hierin een aantal overkoepelende kenmerken in alle brede school omgevingen, die we het **potentieel van de brede school** hebben genoemd.

Ten tweede hebben we de ruimtelijke vertaling typologisch verder verkend. Hierin onderscheidde we een aantal scenario's in de ruimtelijke relatie tussen de verschillende partners in de brede school, en de 'plaatsen' in een buurt, wijk, stad die een rol spelen in die brede school werking. Dit zijn de **ruimtelijke modellen**, die we beschreven hebben met hun voor- en nadelen. We distilleerden voor de Vlaamse context 5 modellen (netwerkmodel, openstellen schoolgebouw, gemeenschappelijke accommodatie, campusmodel en samen onder één dak). Dit zijn geen 'categorieën' waar een brede school al dan niet in thuishoort, maar mogelijkheden die in combinatie met elkaar voorkomen. Het zijn ook modellen waar men in kan groeien, zoals de openstelling van een schoolgebouw kan uitmonden in een samen onder één dak model.

Essentieel bij de vraagstelling, wat is de ruimtelijke vertaling van de brede school, blijkt net die ruimtelijke relatie tussen de verschillende partners binnen de brede school, en de impact hiervan op de samenwerking. Hoe sterker de samenwerking overhelst naar 'geïntegreerde werking' (de grenzen tussen de samenwerkende partijen worden vaag), hoe belangrijker het wordt dat dit ook ruimtelijk een neerslag krijgt. Het fysiek dicht bij elkaar zitten wordt dan essentieel. Maar omgekeerd geldt echter ook dat het fysiek dicht bij elkaar zitten geen essentiële voorwaarde is om een samenwerking voor de brede school uit te bouwen.

Een tweede 'laag' binnen de typologische benadering zijn de **ruimtelijke thema's**. Deze geven aan welke aspecten aandacht vragen bij het ontwerpen voor de brede school. Een aantal daarvan leggen spanningsvelden bloot, waar schijnbare tegenstellingen op ruimtelijk niveau verzoend moeten worden. Op het vlak van gebouwen zien we dat de openheid, een divers aanbod aan type ruimtes, multifunctionaliteit en flexibiliteit, geborgenheid en veiligheid, sfeer en kindgerichtheid van de ruimte, etc. van belang zijn. Dit heeft gevolgen voor de architecturale en functionele eisen van de gebouwen. Het gedeeld gebruik mogelijk maken vraagt bijvoorbeeld extra aandacht aan ontsluiting, inrichting van

ruimtes, bergruimte, plaatsing van sanitair, etc. Ontwerpoplossingen kunnen op die manier het breed gebruik van ruimtes mogelijk maken. Een ruimtelijk thema, zoals Herman Hertzberger dit noemt, kan net de gezochte samenhang brengen, kan samenwerking, ontmoeting, uitwisseling en openheid creëren.

Bij deze typologische benadering, en het analyseren van verschillende voorbeelden van brede scholen, stellen we vast dat de schaal waarop we moeten nadenken over de ruimtelijke vertaling van de brede school niet enkel die van de gebouwen is. De vraag rond de inplanting van en verbinding tussen de partners binnen de brede school, en de leef- en leerplekken van kinderen en jongeren, vraagt om een aanpak/visie op het stedenbouwkundige niveau. De opgave verbreedt dus: ook het openbare domein, publieke parken, pleinen, leerplekken en verbindingroutes maken deel uit van de ruimtelijke vertaling van de brede school.

Maar architectuur kan niet alles oplossen. Er zijn allereerst grenzen aan welke functies men in het belang van kinderen en jongeren kan bij elkaar brengen. Niet alle mogelijke functiecombinaties zijn productief en passend. Ook het gedeeld of multifunctioneel gebruik van ruimtes kent haar grenzen, ruimtes kunnen niet voor alle functies dienen, zeker niet zonder de nodige aanpassingen. Een klaslokaal is niet sowieso geschikt voor de naschoolse opvang. Net zoals een refter dat niet is, gezien de andere opzet en invulling aan die tijd voor kinderen. Ruimte voor specifiek spelmateriaal, een andere ruimte-indeling (eerder zoals in een kleuterklas in 'hoeken'), en plekken die door de kinderen toegeëigend worden (zeker bij de ouderen) zijn essentieel voor de naschoolse opvang. Dit kan in een klaslokaal, refter, of een combinatie van schoolruimtes, mits ze daar voldoende aan aangepast zijn. Daarenboven is er nog het argument dat kinderen afwisseling in omgeving nodig hebben, om zich uitgedaagd te voelen.

Te tweede zien we dat er bij een heel aantal van de aspecten rond de ruimtelijke vertaling van de brede school, kritische factoren vervat zitten die met de totstandkoming en het beheer van de gebouwde omgeving te maken hebben. Vandaar dat we hier in de volgende Delen 3 en 4 verder op ingaan. Maar dit vraagt ook om gebouwen die een gemakkelijk en overzichtelijk beheer toelaten, waardoor dit knelpunt voor een deel vanzelf opgelost geraakt.

De doelstelling van het breder gebruik van infrastructuur kan ook los gebeuren van de brede school. In het kader van een rationalisatie van infrastructuur / middelen, en in een context van schaarste, is het zoeken naar die win-win op het vlak infrastructuur een belangrijke ambitie.

Tenslotte zien we dat aangepaste infrastructuur niet enkel een randvoorwaarde is om de brede school mogelijk te maken, maar ook mee ingezet kan worden in het strategische verhaal dat de brede school is. Het maakt deel uit van de 'middelen' die een organisatie ter beschikking heeft (tijd, budgetten, personeel, waarden, inzichten, en infrastructuur) om samen te werken aan de maximale ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren.

BRONNEN

- AGION 2009. De schoolgebouwenmonitor 2008. Indicatoren voor de kwaliteit van de schoolgebouwen in Vlaanderen, Antwerpen, Garant.
- ALGEMEEN ONDERWIJSBELEID ANTWERPEN 2009. Verslagboek: Stimuleringsfonds Brede school. Drie jaar bredeschoolwerking in Antwerpen. Antwerpen: Stad Antwerpen.
- AMERICAN ARCHITECTURAL FOUNDATION & KNOWLEDGE WORKS FOUNDATION. Year. Report from the National Summit on School Design. A resource for educators and designers. In: National Summit on School Design, 2006. I.A.1.1 AMER: American Architectural Foundation.
- ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. Aap noot mis. De basis van de brede school, Architectuur Lokaal.
- BASISSCHOOL DE MOZAÏEK GENT I.S.M. VLAAMS BOUWMEESTER 2008. Projectdefinitie. Werkdocument. Gent.
- BROEKHUIZEN, D. & VAN HOOGSTRATEN, D. 2008. School gemaakt. Ontwerp en achtergronden van brede scholen in Rotterdam., Rotterdam, Air foundation.
- CLAES, K., CLAUW, K., HARGREAVES, S., VANDENABEELE, I. & VAN GEETSOM, N. 2008. De Randvoorwaarden van een brede school in Vlaanderen. Master Interdisciplinair Project, Universiteit van Antwerpen.
- DEKEYSER, P. 1998. De schoolspeelplaats. Speelse ideeën en adviezen voor een concrete aanpak., Leuven, Garant.
- HAERS, A. 2005. De Vensterschool, een nieuwe typologie. Universiteit Gent.
- HERTZBERGER, H. & DE SWAAN, A. 2009. The Schools of Hermand Hertzberger. Alle Scholen., Amsterdam, 010 Publishers.
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V. & ENGELS, M. 2008. Beleidsaanbevelingen "Brede school". Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010. Eindrapport Brede School. Verslaggeving en aanbevelingen na drie jaar proefprojecten Brede School in Vlaanderen en Brussel. Gent: Steunpunt GOK/Steunpunt Diversiteit en Leren.
- KIND EN SAMENLEVING RUIMTECEL & PILLEN, J. 2007. Speelweefsel in Gent. Richtlijnen en inspiratiebeelden voor realisatie van kindgerichte kwaliteitsvolle publieke ruimte. In: SPEELRUIMTEBELEID, P. (ed.). Gent: Stad Gent.
- LAMOTE, L. April 2010. Een rijkdom aan kansen. Het Keerpunt - een brede school in Borgerhout. Op zoek naar een nieuw zorgconcept en een gepast pedagogisch model. Handboek leerlingenbegeleiding twee
- LATHOUWERS, G. & VAN HEDDEGEM, I. 2008. Materiële leeromgevingen in relatie tot recente onderwijsontwikkelingen in het lager onderwijs. Projectmatig wetenschappelijk onderzoek K.H.Mechelen 2005-2008. Mechelen: Katholieke Hogeschool Mechelen.
- LECOUTERE, K. 2009. De buurt in kaart. Brede school en samenwerking is een pleonasme. In: BULTYNCK, M. (ed.) 360° participatie. Brussel: Demos vzw.
- LECOUTERE, K. 2010. Brede School = Breder dan de school. In: VVSG (ed.) De lerende gemeente. Gids voor flankerend onderwijsbeleid. Politeia.
- LEEMANS, G. 2003. Onderzoek en voorstellen m.b.t. de opentelling van enkele schoolgebouwen voor buurtactiviteiten in Sint-Joost-Ten-Node. Brussel: CESSO v.z.w.-SMAR v.z.w.
- LEEMANS, G., VERHEYDEN, J. & MERTENS, K. 2002a. [buurt-school] De renovatie van de gemeentelijke Nederlandstalige basisschool in de Grensstraat in St.-Joost-Ten-Node. Brussel.
- LEEMANS, G., VERHEYDEN, J. & VERMEIR, K. 2002b. De onder-één-dak-school. De introductie van sociaal kapitaal in de scholenbouw. Praktijkgids voor de basisschool.
- MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING EN CULTUUR 1978. COLOMEU interimverslag. Brussel: Ministerie_van_Nationale_Opvoeding_en_Cultuur.
- MULDER, K. 2005. De verzwegen nadelen van schaalvergroting. Zin en onzin van multifunctionele accommodaties. Tijdschrift voor de Sociale Sector.
- SMITH, G. A. & SOBEL, D. 2010. Place- and community-based education in schools., New York, Routledge.
- SPIEL REGIEGROEP 2008. SPIEL-Handboek. Eindhoven: Gemeente Eindhoven.
- STUDULSKI, F. 2007. Van visie naar vorm. Samen een brede school ontwerpen, Amsterdam, SWP Amsterdam.
- STUDULSKI, F. & BOTH, K. 2009. De Brede school en groene speelruimte. Sardes.
- Author. 2006. De school is de kerk, het theater en het wijkhuis van de toekomst': Scholen blijven zwakke partner in dialoog met geroutineerde financiers en aannemers. De Morgen, 20/11/2006.
- VAN BOGAERT, A. F. 1972. Logica en actie in de scholenbouw, Brussel, Simon Stevin Uitgeverij.
- VAN DEN DRIESSCHE, M. 2007. De brede school in de politiek institutionele ruimte. VAI-Studievoormiddag. De brede school: een altijd passende jas? Universiteit Antwerpen.
- VAN DER GRINTEN, M., WALRAVEN, M., BROEKHOF, K., HOOGEVEEN, K. & STUDULSKI, F. 2007. Handboek Brede School. 0-12 jaar., Utrecht, Oberon/Sardes.
- VAN LIEMPD, I. & HOEKSTRA, E. 2011. Bouwboek voor kindercentra, Bussum, Netwerkbureau Kinderopvang, Uitgeverij THOTH.
- VAN VELSEN, J. V. V., T. 2005. Het Etutorium: kleine kinderen worden groot. Etutorium.
- VLAAMS MINISTER VAN ONDERWIJS PASCAL SMET 2009. Beleidsnota 2009-20014. Samen grenzen verleggen voor elk talent. In: VLAAMSE REGERING (ed.). Brussel.
- WRIGHT, S. 2006. Schools for the Future. Designing Schools for Extended Services, Nottingham, Department for Education and Skills.

DEEL 3: TOTSTANDKOMING

“Ruimte volgt inhoud-visie-ambitie.” (Van Der Kooi, 2009:88)

Zoals eerder al werd aangehaald, lijkt vooral het aspect samenwerking cruciaal voor de totstandkoming van een brede school. Als men in de loop van dit proces ook (ver)bouwplannen heeft om de ruimtelijke omgeving aan te passen aan deze nieuwe manier van werken, wordt ook het (ver)bouwen van een brede school een bijzondere uitdaging.

Bij het (ver)bouwen van een brede school kan het gaan om een project van één van de partners, bijvoorbeeld de school, die haar omgeving aanpast om de brede school ambities waar te kunnen maken. Dit vraagt dan de nodige energie en inspanning van een 'bouwheer' om het bouwproject te realiseren. In andere gevallen gaat het om een bouwproject met verschillende partijen die samen iets willen realiseren, een zogenaamd multi-actor bouwproject. In deze gevallen spelen meerdere actoren een rol, en vraagt dit om afspraken rond organisatie, budget en rolverdeling en beslissingsbevoegdheden.

In de Nederlandse context bijvoorbeeld, waar men al meer dan 1200 brede scholen heeft gerealiseerd en waarvan een groot aantal in nieuwe gebouwen zitten, meestal in de vorm van een multifunctionele accommodatie (Oberon, 2009). Er is dan ook al heel wat inkt gevloeid over de totstandkoming van die brede scholen onder de vorm van 'samen-onder-één-dak' modellen. Zowel scholen, gemeentes en steeds meer woningbouwcorporaties zijn bouwheer van deze multifunctionele gebouwen. Om het samengaan van de verschillende actoren, werkculturen, gebruikerseisen, en normen in goede banen te leiden worden hierbij vaak relatief complexe trajecten afgelegd.

In de Vlaamse context zijn er al enkele ervaringen met het aanpassen van de schoolomgeving aan brede school ambities. Er zijn ook al ervaringen met samenwerkingsverbanden op het vlak van bouwen en verbouwen, onder andere met betrekking tot de realisatie van sportzalen.

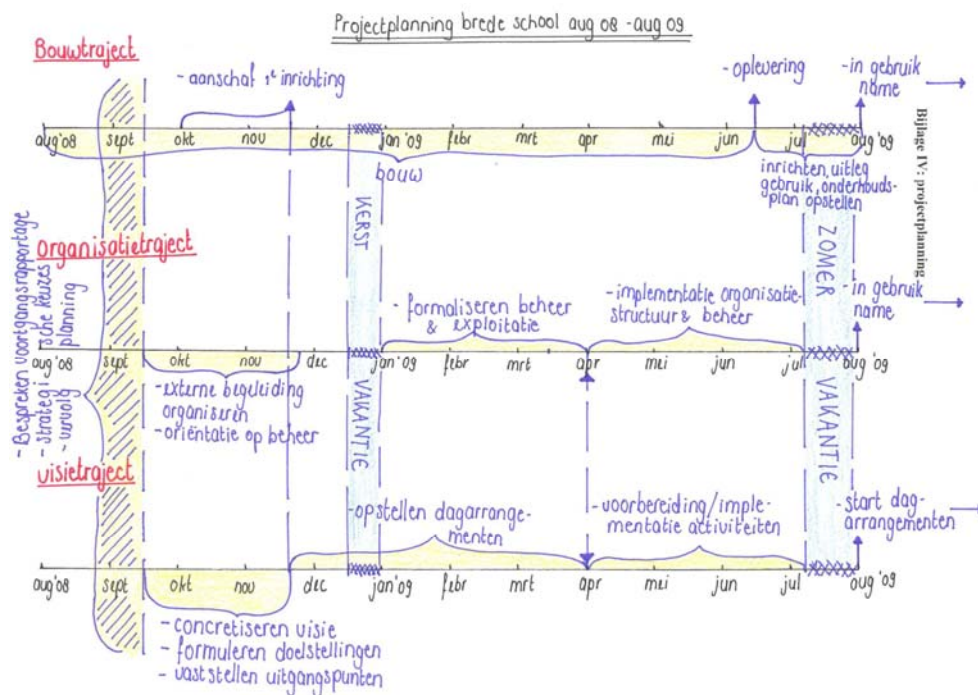
In dit hoofdstuk bekijken we enkele aspecten van de totstandkoming van brede scholen die steeds terugkeren. We bekijken in eerste instantie enkele aspecten die aan de basis liggen van een vlotte totstandkoming van een bouwproject, namelijk de vorming van een visie die als leidraad moet dienen voor het bouwproject, de uitvoering van een omgevingsanalyse en tenslotte het nastreven van goed bouwheerschap. In tweede instantie stellen we ons de vraag welke instrumenten het ontwerpen voor een brede school kunnen ondersteunen, wat er eigen is aan dat ontwerpproces en wat de veranderende rol van de architect hierin is. Tenslotte richten we ons op het wat en hoe van de financiering en regelgeving als men wil bouwen voor de brede school. Hierin onderscheiden we twee scenario's, namelijk het aanpassen van de bestaande omgeving en het samen bouwen.

Het plannings- en bouwproces zou idealiter moeten verlopen zoals beschreven in onderstaand citaat, afkomstig uit het Nederlandse brede school project "Wereld op Zuid": *"Het proces is gestart met de visie, het gebouw is daar een heel goede vertaling van en vervolgens worden visie en gebouw communicerende vaten: inhoudelijke visie en het ontwerp werden de basis waarop vervolgens ingezet is?"* (Van Der Kooi, 2009).

1. TOTSTANDKOMING IN VERSCHILLENDE PIJLERS

Bij het plannen van een brede school komen heel wat aspecten aan bod, die al dan niet tegelijkertijd om de nodige aandacht vragen. Naargelang het ruimtelijk model en de organisatorische structuur waarbinnen de samenwerking vorm krijgt, zullen bepaalde aspecten ook meer aandacht nodig hebben dan andere. De totstandkoming van een brede school speelt zich immers af op verschillende vlakken. We bekijken hoe dit wordt toegepast in enkele concrete projecten en handboeken:

Voor een **Brede school in Baarle-Nassau** heeft men gewerkt volgens drie trajecten: (1) visie, (2) organisatie en (3) bouw. Deze trajecten kennen een simultaan verloop, maar naarmate het project vordert worden telkens andere thema's of vraagstukken behandeld. De trajecten verlopen ook volgens een bepaalde tijdsplanning, en omhelzen een taakverdeling in werkgroepen met overeenkomstige verantwoordelijkheden. (www.baarle-nassau.eu)

Projectplanning brede school aug 2008-aug 2009. Bron: www.baarle-nassau.eu.

De **gemeente Eindhoven** heeft voor haar **SPILCentra** een sterke regierol op het vlak van bouwheerschap en projectcoördinatie op zich genomen. Dit gebeurde in het kader van de grootschalige omvorming van alle basisscholen op haar grondgebied tot brede scholen, de zogenaamde SPILCentra. SPIL staat voor SPelen, Integreren en Leren. Ze heeft hiervoor een handboek SPILCentra opgesteld, en werkt hiervoor rond 4 pijlers: (1) De **pedagogische pijler**, (2) de **fysieke pijler**, (3) de **beheerspijler**, (4) de **financiële pijler** (waaronder de specifieke kosten huisvesting en coördinatie en beheer) (SPIL Regiegroep, 2008).

We stellen vast dat het proces van totstandkoming van een brede school om een geïntegreerde aanpak vraagt, waarvan het 'gebouw', de fysieke pijler, of het bouwen slechts één aspect is. In geval van grootschalige nieuwbouw is dit echter wel een belangrijke pijler, die, indien niet goed beheerd, de samenwerking tussen partners al van bij aanvang onder druk kan zetten. Indien de bouw van de brede school wel goed verloopt is dit echter een prachtige kans om de visie op de brede school te verzilveren in een gebouw dat deze nieuwe missie ondersteunt en versterkt.

2. VISIE ALS LEIDRAAD

Uit de literatuur en de praktijk blijkt dat het samen formuleren van een visie op de brede school, en vooral wat deze visie betekent voor een specifieke situatie op het terrein, van essentieel belang is voor een goed project. Deze visie kan bondig weergeven wat het doel en de opzet is van de samenwerking tussen de verschillende partners in de brede school, waar men samen naar toe wil werken, en hoe en met wie men dit zal verwezenlijken. De praktijk wijst uit dat dit best geen al te ingewikkelde teksten zijn. Een duidelijke omschrijving van wat men samen wil bereiken krijgt de voorkeur. Van der Kooi (2009) stelt dat de basis voor het gemeenschappelijke karakter van een brede school ligt in het vertrouwen tussen de partners en de vrijwilligheid van de samenwerking. De formulering van één kerndoelstelling is alleszins bevorderlijk voor de legitimatie van het aantal en soort partijen, en voor de formulering van een gezamenlijke missie waar iedereen zich achter kan scharen (Jap Sam et al., 2009:84).

Vaak zal de formulering van een gezamenlijke kerndoelstelling de basis vormen van een **convenant of intentieverklaring** die de samenwerking tussen de verschillende partijen juridisch vastlegt en draagkracht geeft.

In het **'Handboek Brede School 0-12 jaar'** (2004) van Sardes kan is een modeldocument voor de opmaak van een intentieverklaring of convenant opgenomen (bijlage 3.1). In dezelfde publicatie zijn ook een aantal instrumenten toegevoegd om tot een gedragen visie te komen, waaronder een gespreksleidraad visie en een visiedocument (bijlage 3.2) (van der Grinten et al., 2007).

Brede school het Keerpunt heeft samen met alle participanten een bondige visietekst opgemaakt. Hierin worden het wie, wat, hoe en het waarom van de brede school beschreven. De waarden waarop de brede school is gestoeld zijn hierin opgenomen, met name diversiteit, participatie en kruisbestuiving. Een deel van de visie is dan ook duidelijk leesbaar op de muur van het onthaal aangebracht. Hoewel de gebouwen in het verleden exclusief een school hebben gehuisvest, staat de school nu niet meer niet centraal in de brede school. Ze is een deel van het geheel geworden.

Brede school Het Keerpunt – onthaal. Foto: AGION.

De Vlaamse Gemeenschapscommissie heeft voor Brussel een **visietekst 'Brede school in Brussel' (2010)** opgemaakt. Het uitgangspunt is het kind binnen een brede leer- en leefomgeving. Hierbij ligt het accent op de specifieke noden waar de brede leer- en leefomgeving antwoord op kan bieden en het creëren van optimale ontwikkelingskansen binnen die specifieke leer- en leefomgeving. De doelstelling van de brede school in Brussel is om via een duurzame, doelgerichte en gelijkwaardige samenwerking tussen organisaties uit verschillende beleidsdomeinen, maximale ontwikkelingskansen te bieden aan kinderen en jongeren. Op het lokale niveau van de buurt of wijk kan dan de brede school vorm krijgen.

Met andere woorden, er volgt een stuk 'maatwerk' waarin de visie, doelen, werkvormen, aanbod en werkwijze lokaal bepaald worden. Op dit lokale niveau wordt een **intentieverklaring** opgemaakt, waarin onder andere de inhoudelijke samenwerking, de organisatorische verankering binnen elke organisatie en ook de samenwerking op vlak van infrastructuur wordt bepaald.

Voor de **SPILcentra in Eindhoven** is op overkoepelend niveau een intentieverklaring opgemaakt door de grote groepen van participanten aan de SPILcentra, waaronder de gemeente. De intentieverklaring omvat de beweegredenen van de SPILcentra, een kernachtige omschrijving en achterliggende filosofie. In de intentieverklaring worden ook afspraken gemaakt betreffende de verschillende pijlers waarrond het SPILprogramma draait, namelijk de **pedagogische, fysieke, financiële en beheerspijler**.

In Nederland ligt de regierol van de brede school voornamelijk bij de lokale overheden. In 2004 heeft de **gemeente Arnhem** bijvoorbeeld een **kadernota** opgesteld waarin omschreven staat wat hun visie is op de brede school. We verwijzen hiervoor naar onderstaand citaat:

“De brede school bestaat uit een netwerk van onderwijs, welzijn en zorg voor de jeugd en hun ouders dat door een geïntegreerde aanpak de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren in hun diverse leefmilieus wil verbeteren: op school, in het gezin en in hun vrije tijd. Het gaat om een bondgenootschap waarin de school een belangrijke partner is. Het begrip brede school slaat niet op een gebouw, maar op een concept waarin vier functies samenkomen: **onderwijs, ontmoeting, ontspanning en opvang** en draagt daardoor bij aan de sociale samenhang in de wijk door versterking van de sociale binding van kinderen/jongeren en ouders aan de school, aan elkaar en aan de buurt.” (Gemeente Arnhem, Kadernota Brede school, 2004 <http://www.arnhem.nl/content.jsp?objectid=56880>)

In de kadernota worden ook de basisconcepten en doelstelling voor de brede school voor het primair en voortgezet onderwijs beschreven, alsook het belang van maatwerk overeenkomstig de wensen en behoeften van de participanten en de wijk. Daarnaast hebben de grote partijen een convenant ondertekend waarin ze hun engagement ten aanzien van de brede school geven. Er is een regiegroep opgericht om de uitvoering van dit **convenant** de verwezenlijken. Deze regiegroep heeft drie aandachtsgebieden: de bouw van multifunctionele centra, het beheer en exploitatie en de inhoudelijke ontwikkeling en de samenwerking rond brede scholen.

Ondertekening convenant Brede school met alle betrokken partners en leerlingen.
Bron: <http://www.arnhem.nl/content.jsp?objectid=56880>

3. OMGEVINGSANALYSE

Het in kaart brengen van de context waarbinnen de brede school zich zal ontplooiën is een belangrijke stap in de totstandkoming. Meer bepaald gaat het hier over het in kaart brengen van alle organisaties die een rol spelen in de brede school, over verschillende sectoren heen, hun verschillende achtergronden, hun respectievelijke doelgroepen en hun doelstellingen. Het gaat ook over verschillende types belanghebbenden die bij de brede school betrokken kunnen zijn. Hierbij kan het zowel gaan om organisaties als om 'informele' stakeholders zoals ouders of buurtbewoners.

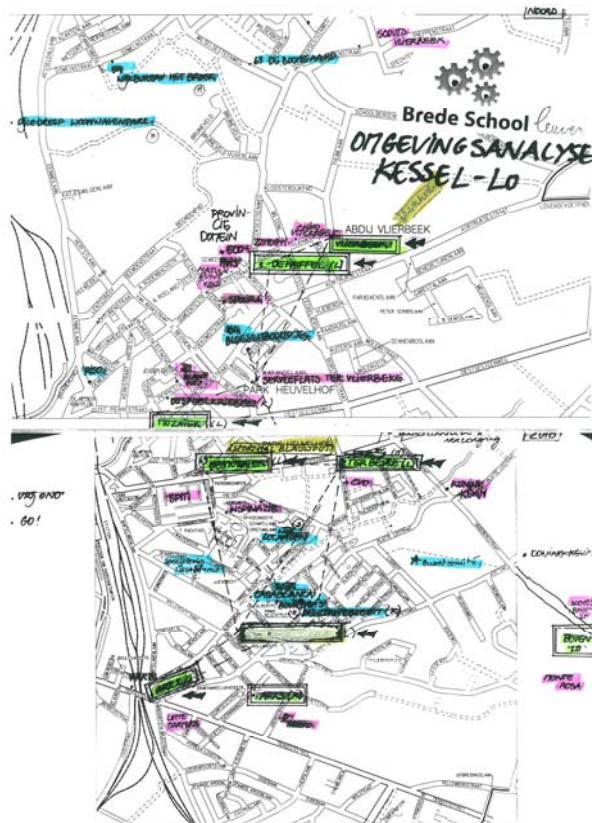
De omgevingsanalyse kan op verschillende vlakken worden uitgevoerd, namelijk op vlak van de buurt, op vlak van de organisaties en op vlak van de ruimte. Een omgevingsanalyse op vlak van de buurt brengt de lokale context in kaart voor wat de socio-economische, demografische en culturele context betreft. Een omgevingsanalyse op vlak van de organisaties brengt de bestaande organisaties, hun doelstellingen, draagkracht, activiteiten en programma, noden en ambities in kaart. Van ieder van deze organisaties kan men in eerste instantie nagaan wat de mogelijke bijdrage tot de samenwerking kan zijn en wat hun verwachtingen zijn. Een omgevingsanalyse van de ruimte analyseert de ruimtelijke context. Dit heeft als doel een overzicht te krijgen van wie waar gehuisvest is, en op welke manier men gehuisvest is. Dit overzicht kan dan de basis zijn om ruimtelijke relaties te leggen en kennis over de context over te dragen. Hierbij zijn volgende vragen van belang:

- Waar zijn de verschillende organisaties gehuisvest?
- Is er leegstand?
- Is er momenteel al een tekort aan lokalen? Voor wie of voor welk type aan activiteiten?
- Wat zijn de belangrijke plekken in de buurt voor kinderen en jongeren? Voor ouders?
- Hoe zijn de mogelijke trajecten van partner tot partner? Voor kinderen? Voor volwassenen?
- Zijn er kindvriendelijke trajecten om van de ene plaats naar de andere plaats te gaan?
- ...

De antwoorden op deze vragen kunnen aan de basis liggen van een ruimere kennis van de buurt en de ruimtelijke noden die er bestaan om de brede school op het vlak van gebouwen mogelijk te maken.

We zien dat brede school coördinatoren een rol kunnen spelen in het maken van omgevingsanalyses. Dit is meer bepaald het geval in lokale besturen die een regierol spelen bij de totstandkoming van de brede school, zoals de stadsbesturen van **Gent en Leuven**. Zo heeft de brede school coördinator van Leuven alle belanghebbende actoren visueel in kaart gebracht en hun taken gedefinieerd. De wijkgebonden brede school coördinatoren in Gent functioneren als een hub binnen het netwerk van de Brede School. Als een soort netwerkmakelaar staan zij in contact met alle lokale actoren en zijn ze op de hoogte van hun reilen en zeilen. Door de territoriale insteek van het Gentse Brede School project, wordt er van de brede school coördinatoren ook verwacht kennis van de wijk op te bouwen. Aangezien de visie op brede school zich in Vlaamse context sterk focust op het samenwerkingsproces en de coördinator vaak een kinderopvang- of onderwijsprofiel heeft, zien we dat de omgevingsanalyse hoofdzakelijk beperkt blijft tot kennis over het organisatorische landschap en de buurt.

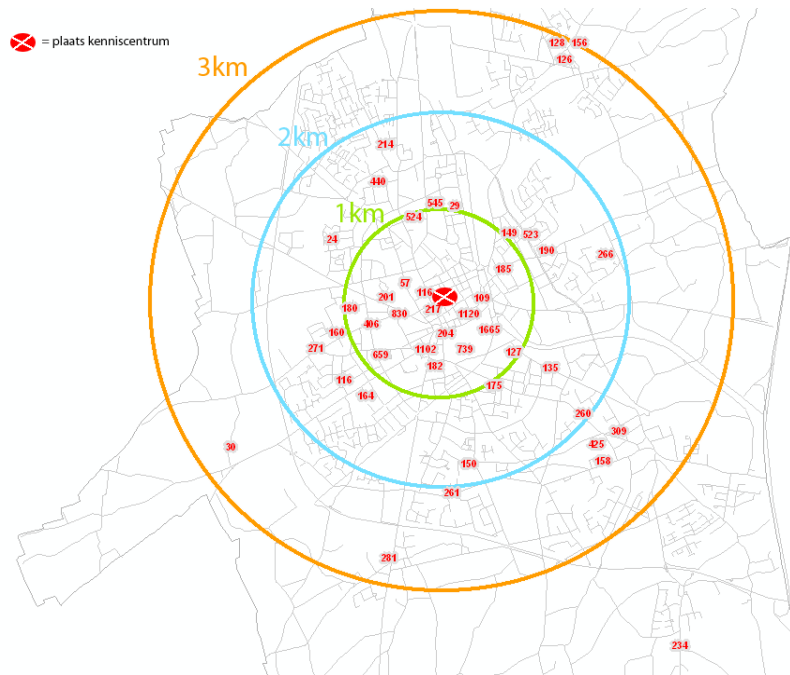

Omgevingsanalyse Brede school Kessel-Lo opgemaakt door de Brede School Coördinator (Stad Leuven). Bron: Stad Leuven.

Als bij aanvang duidelijk is dat er gebouwd zal worden, of een haalbaarheidsstudie is gevraagd dan zal de omgevingsanalyse vaak ook een ruimtelijke analyse omvatten. Hier is dan de betrokkenheid van een architect of (stedenbouwkundig) studie bureau aan de orde.

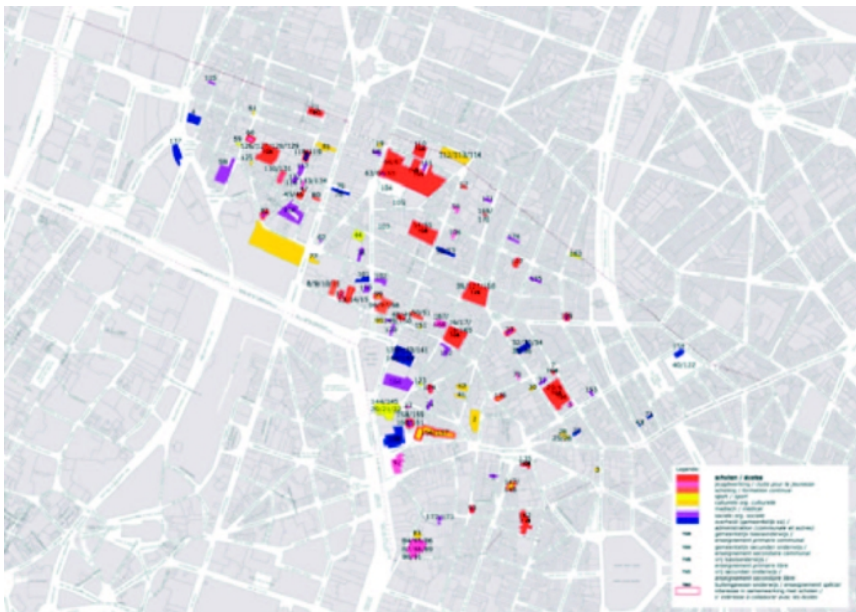
Zo is de omgevingsanalyse voor het kenniscentrum **BIB De Munt** in Roeselare uitgevoerd door een architectenbureau in samenwerking met de opdrachtgever (de gemeentelijke vzw Het Portaal). Met hun doelstelling om de leescultuur en kennisoverdracht te bevorderen, wensden ze hun doelpubliek zo ruim mogelijk te bereiken. De centrale inplanting in het stadscentrum is dan ook gescreend naar optimale toegankelijkheid voor alle scholen van Roeselare. Zo liggen meer dan de helft van de scholen op wandelafstand van het project en waar dit niet het geval is worden alternatieven aangeboden. De huidige bibliotheekvestigingen werden geëvalueerd in relatie tot het toekomstige 'openleercentrum' en de scholen. Het nieuwe project zal de drie vestigingen in het centrum vervangen. De bibliotheekpunten in de deelgemeenten die een maximale wandelafstand van 5 minuten voor de basisscholen verzekeren blijven behouden, maar worden opgenomen in de volledige restyling en herpositionering van de bibliotheekwerking tot één geïntegreerd verhaal. Voor de scholen die niet op wandelafstand liggen zal de stad het initiatief nemen om een mobiliteitsplan uit te werken, waarbij oplossingen gezocht worden in georganiseerd vervoer (basisonderwijs) en fietsvervoer (secundair onderwijs)³⁶.

³⁶ Informatie gebaseerd op interview met Gino Dehullu, Cultuurbeleidcoördinator Roeselare, 24.11.2009

Analyse van de positie van de scholen t.o.v. de locatie van het op te richten openleercentrum/bibliotheek.
Bron: Buro Il architecten.

Naar aanleiding van het project voor het Sociaal Impuls Fonds (SIF) van de **gemeentelijke basisschool Sint Joost aan Zee** in Sint Joost ten Node, heeft het studiebureau SMaR vzw samen met de architect, een omvattende omgevingsanalyse uitgevoerd in drie luiken. Het multidisciplinair team bestond uit een socioloog, architect/stedenbouwkundige en een agoog. Dit buurtonderzoek had als doelstellingen het sociaal kapitaal en de levenskwaliteit in de buurt te bevorderen: *“Vanuit de gebruikte methodiek werd het belang van het project gezien als bevordering voor meer ontwikkeling en levenskwaliteit in de buurt met het oog op de verbetering van het sociaal kapitaal.”* (Mertens et al., z.j.). Eén van de resultaten van dit buurtonderzoek was een kaart met de locatie van de verschillende gebouwen of infrastructuren, aangeduid met een codering per sector (onderwijs, cultuur, jeugd, sport, etc.). De site van de school zelf is in kleur aangeduid.

Kaart van de verschillende voorzieningen in de wijk Sint-Joost-Ten-Node met opdeling naar scholen (onderwijsnet), jeugdvoorzieningen, sportfaciliteiten, culturele organisaties, medisch instellingen, sociale organisatie en overheid (gemeentelijk).
Bron: SMaR vzw.

Kaart van de verschillende organisaties en waar ze zicht in de wijk bevinden. Bron: SMaR vzw.

Een tweede luik van de omgevingsanalyse was een bevraging van de organisaties actief in de wijk naar hun nood aan lokalen. Hierbij werd gevraagd waarvoor ze dat zouden gebruiken en voor welke doelgroep. Dit gaf een duidelijk beeld van de grote nood aan ontmoetingsruimte, wat dan opnieuw slagkracht gaf aan het project om de openstelling van het nieuwe schoolgebouw te realiseren.

Tabel met overzicht van bevraging van organisatie uit de buurt naar hun 'nood aan lokalen', de 'activiteit' die ze er willen inrichten en de 'doelgroep'. Bron: SMaR vzw.

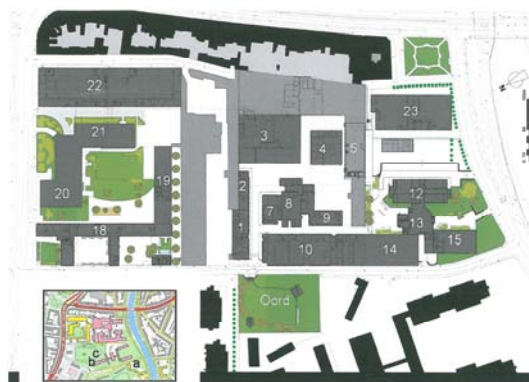
organisatie	nood aan lokalen	activiteit	doelgroep
Centre Multiculturel Africa Sub-Sahara	Salle de gym ou terrain extérieur	Multiculturelle, à définir	Enfants
GCS	Salle de gym	Danse, Gymnastique	Adolescentes, Femmes
Le Winnie kot	Salle de gym Local	Psychomotricité Information/conférences	Enfants/mères Femmes
L'Atelier de la Dolce Vita	Grand local	Ateliers/stages artistiques	Tous âges
Inser'Action	Local extérieur et intérieur complexe sportif	Ateliers créatifs, école des devoirs Club de badminton	4-18 ans
La Maison Rue Verte	Salle de gym/grand local	Animations/ateliers	Enfants de 3 à 6 ans
L'Etoile du Nord	Grand local Complexe sportif	Ateliers artistiques Ateliers musicaux	Enfants et jeunes de 6 à 18 ans
Anatolie	Grand local	Réunions	
Multisports	Local, Salle de gym	ISP Danse, karaté, tennis de table	Jeunes, Enfants de l'école + autres Filles, mixte, mixte
La Voix des Femmes	Salle de gym Grand local	Gymnastique Cours de chant	femmes et jeunes filles
CTL La Barricade	Grand local	Information/conférences à thèmes, Atelier couture	Femmes
COBAB	Local Salle de gym	Langues, Calligraphie Poterie Gymnastique	
Le Foyer	Grand local Cuisine	Animations interculturelles, intergénérationnelles Echanges culinaire	
La Ruelle	local spacieux, salle de gym/ cours extérieure	Ateliers créatifs, sports collectifs	Jeunes
S'en sortir	Local	Informatique	
SIMA	Salle de gym	Gymnastique	Femmes
ISPAT	Salle de gym		

dit een antwoord biedt op de visie, projectdefinitie en programma van eisen³⁸ en hoe ze inspeelt op de omgevingscontext. Per model kan men bijvoorbeeld een SWOT-analyse (Strenght, Weakness, Opportunity en Threat) uitvoeren, waarbij sterktes, zwaktes, mogelijkheden en bedreigingen in kaart

³⁷ Een definitie wordt gegeven in het onderzoek: CHÂTEL, G., VERSCHAFFEL, B. & VAN DEN DRIESSCHE, M. 2011. Evaluatie- & Redactieopdracht Masterplannen in de scholenbouw. Onderzoeksrapport 2-24 februari 2011. Gent: LaboA-UGent. Pag 61.
³⁸ Een definitie wordt gegeven in LATHOUWERS, G. & VAN HEDDEGEM, I. 2009. *Bouw wijs. Bouwwijzer voor scholen.*, Mechelen, Katholieke Hogeschool Mechelen. Pag 56.

gebracht worden. In een masterplan³⁹ wordt het model vastgelegd, geïmplementeerd en verder uitgewerkt tot een meerjarenplanning met een financiële reflectie.

Voor het **Leerdorp in Gent**, heeft men vanuit het Departement Onderwijs een masterplan laten opmaken. Doelstelling van het masterplan is een volledige reorganisatie en herstructurering van de secundaire scholen en de realisatie van een scholencampus. Het plan is opgemaakt door NERO, bureau voor architectuur, design, stedenbouw & ruimtelijke ontwikkeling, en werd gecoördineerd vanuit de dienst ruimtelijke ordening van de stad Gent. Op en rond de site van Leerdorp vindt men een samenvoeging van verschillende onderwijsvormen (BSO, TSO, ASO, BaO, DKO, CVO, etc.) en pedagogische administratieve diensten (PBD, CLB). Het plan dient ter ondersteuning van een goede synergie tussen de verschillende actoren, en het realiseren van een 'Brede school'. Een Brede school die openstaat voor zijn omgeving en een verbinding heeft met de arbeidsmarkt, de vrije tijd en het welzijnswerk. Het ruimtelijk model dat hier toegepast wordt is het campusmodel met gemeenschappelijke voorziening, werkend binnen een ruimer netwerk. Er wordt hiervoor ingezet op een verhuisbeweging, waarbij bewust actoren dichterbij elkaar gebracht worden, of de beschikbare ruimtes toebedeeld worden aan deze voor wie ze het meest van toepassing zijn. Er worden ruimtelijke aanpassingen doorgevoerd naar goede verbindingen, omgevingsaanleg en kleine aanpassingen aan de bestaande gebouwen. Als gemeenschappelijke voorziening en centraal hart wordt een nieuwbouw binnen de DBFM-procedure voorzien.⁴⁰ Binnen dit masterplan is er ook rekening gehouden met de wensen, noden en mogelijkheden van de direct betrokken actoren, maar is er ook een uitgebreide screening van de omgeving gebeurd. Zo werden de politie en de vervoersmaatschappij De Lijn betrokken in het project rond veilig schoolverkeer.

Legende:

- CVO :
  - 22 : Administratie, sanitair, dakdekken, schilderen, kantklossen, weven,...
  - 5 : Vloeren en tegelzetten
  - 23 : Metsen, bekisten,... (2/3)
  - 2 : Boekbinden
  - 8 : Siersmeden
- (KTA :
  - 22 : Schilderen, bouw, sanitair, b-jaar)
- VIP :
  - (BSO, TSO : Handel, personeelzorg en decoratieve technieken)
  - 18 : 1ste graad
  - 19 : Sportzaal
  - 20 : Inkomhal, refter, sportzaal
  - 21 : Administratie, 2de en 3de graad
  - 1 : Labyrint
- (Hogent
  - 14)
- Oord
  - Oord der gefusilleerden
- DKO :
  - 3 : Vrije grafiek
  - 4 : Animatiefilm en fotokunst
  - 7 : Administratie, illustratie - beeldverhaal,...
  - 9 : Keramiek en kunstgeschiedenis
  - 10 : Schilderkunst, beeldhouwkunst, tekenkunst,...
- Wingerd :
  - (Freinetatheneum)
  - 9 : PO-lokaal
  - 12 : Administratie en 1ste - 3de graad
  - 13 : Inkomhal
  - 15 : Sportzaal
  - 23 : Rafter (1/3)
- Bollekensschool
  - a : lager onderwijs
- PBD, CLB en Bollekens kindertuin + STIBO
  - b
  - 1 (team SO van PBD)
- Petffelot
  - c : Kinderdagverblijf

Inplantingsplan leerdorp. Bron: Stad Gent

³⁹Ibidem.

⁴⁰ DBFM-procedure (Design, Build, Finance and Maintain) is de publiek-private samenwerking die in het leven geroepen is voor de Vlaamse inhaalbeweging scholenbouw. De DBFM-vennootschap is gedurende dertig jaar eigenaar van de schoolgebouwen en staat in voor zowel ontwerp, bouwen, financiering en onderhoud. (Decreet van 7 juli 2006 betreffende de inhaalbeweging voor schoolinfrastructuur).

Ook de werkgroep sportinfrastructuur van het **Vlaams platform 'Sport voor Allen'** stelt de nood aan masterplanning vast. Ze haalt aan dat de maximumfactuur een knelpunt is voor sportactiviteiten in schoolverband. Niet noodzakelijk de toegangsprijzen voor sportaccommodaties, maar voornamelijk het vervoer ernaar toe. Een goede masterplanning en uitwerking van het netwerkmodel is dan ook belangrijk om de doelstelling van drempelverlaging voor sportinitiatieven en de brede ontwikkeling van kinderen te realiseren. Het strategisch inzetten van bestaande en toekomstige schoolsportinfrastructuur met openstelling voor derden is een belangrijk basisuitgangspunt binnen deze masterplanning. Men vraagt hier dan ook vanaf de start van nieuwbouw of verbouwingen een gezamenlijk overleg tussen de school, sportverenigingen en gemeente, voor een volledig geïntegreerde visie op multifunctionaliteit van het schoolgebouw. (Overleg Platform 'Sport voor Allen – 13/08/2010) Dit uitgangspunt biedt zowel een voordeel naar efficiënt ruimtegebruik als naar de ruimtelijke vertaling van de Brede school. Een goede case voor efficiënt ruimtegebruik is Hoogstraten, waarbij men volledig kan terugvallen op sportinfrastructuur binnen de scholen en er geen gemeentelijke infrastructuur voorzien wordt. Hier is het echter een belangrijke voorwaarde dat de schoolsportinfrastructuur voldoet aan de wensen vanuit de gemeente, clubs en de ontwerprichtlijnen voor competitiesport.

De **omgevingsanalyse en de visie op de brede school** kunnen samen een eerste aanzet voor de ruimtelijke vertaling van de brede school vormen: Wie is waar gehuisvest en welke mogelijkheden biedt dit? Welk programma wordt er door de brede school voorzien om haar doelstelling te bereiken, en welke ruimtes heeft men hiervoor nodig? Kan dit binnen de bestaande infrastructuur, of moet er gebouwd of verbouwd worden? Waar kan dubbel en gemeenschappelijk gebruik van ruimtes gebeuren of verbeterd worden? Hoe profileert de Brede school zich naar de omgeving, het verenigingsleven, en de buurt?

De omgevingsanalyse en visie kunnen ook een indicatie geven van welk ruimtelijk model (netwerkmodel, openstellen schoolgebouw, campusmodel, gemeenschappelijke accommodatie of samen-onder-één dak model, of combinatie) het best aansluit bij de vooropgestelde manier van samenwerken. Daar waar de school duidelijk een spilfunctie heeft, is het logisch dat ook het merendeel van de brede school activiteiten daar plaats vinden. Waar de samenwerking eerder gestoeld is op in het creëren van een doorgaande lijn tussen kinderopvang, onderwijs en sport, is fysieke nabijheid van de verschillende organisaties ideaal.

Het kan zijn dat men beslist om te vertrekken vanuit de bestaande gebouwde omgeving, en met kleine aanpassingen toelaat om bijvoorbeeld dubbel gebruik, een uitdagende buitenruimte, het veiliger maken van de omgeving mogelijk te maken. De opgave verandert echter wanneer men tot de conclusie komt dat de ruimtelijke situatie niet aangepast is aan de brede school, en kleine ingrepen niet voldoende zijn om dit te realiseren. Dan moet er grondig ingegrepen worden in de bestaande huisvestingssituatie van de partners uit het samenwerkingsnetwerk om de brede school mogelijk te maken. Er zal gebouwd moeten worden.

4. GOED OPDRACHTGEVERSCAP / BOUWHEERSCHAP

Zoals Anne Van Der Kooi (2009) het treffend weergeeft in 'De wereld op Zuid, bouwen aan een brede school' volgt de ruimte uit inhoud, visie en ambitie. Goed bouwheerschap begint dus bij het aanreiken van een heldere visie en ambitie en de vertaling hiervan naar ruimte. Inzetten op dit voortraject, is de basis voor een vlot verloop van het ontwerpen en bouwen. Het is ook de basis voor een kwalitatief resultaat en een ondersteunende architectuur naar samenwerking toe.

Binnen de architectuurtheorie wordt dit voortraject, samen met de ontwerpfase, dan ook als één van de meest cruciale fases gezien om een kwalitatief architectuurproject te realiseren. In de brede school context, dat een complex bouwprogramma heeft en verschillende belanghebbenden samenbrengt, kunnen we enkel stellen dat dit nog meer een must is. De bouwheer heeft hier dan ook een belangrijke taak te vervullen. Toch kaarten reflecties op goede scholenbouw in Vlaanderen aan dat het bouwheerschap vaak een pijnpunt is ((Lathouwers and Van Heddegem, 2008), (Borret et al., 2008), (Lathouwers and Van Heddegem, 2009), (AGION, 2009) en (Châtel et al., 2011)). Directies zien bouwen als een last, die bovenop hun al groot takenpakket komt.

Bij het klassieke financieringsmodel voor scholenbouw in Vlaanderen, moeten scholen voor de financiering van het voortraject en ontwerp beroep doen op hun eigen middelen, en de rol als goede bouwheer bovenop hun takenpakket nemen. Ze zijn op zichzelf aangewezen voor het in kaart brengen en de vertaling van een complex maatschappelijk programma. Men kan dan ook stellen dat er geen ondersteunend beleid gevoerd wordt naar dit voortraject, het garanderen van goed opdrachtgeverschap en het ontwerpend onderzoek. Châtel en Mercelis (2011:8) kaarten in hun onderzoek 'Evaluatie- & Redactieopdracht Masterplannen in de Scholenbouw' aan dat de tekortkoming zich bevindt aan het begin van het proces. Aan de procedure ontbreekt een focus naar een doordachte opstart en een geïntegreerde reflectie- en studieperiode. Châtel en Mercelis stellen daarenboven ook dat de aanpak van bouw dossiers in de verschillende netten een hypotheek legt op de kwaliteit van de bouwprojecten. Waar men in het vrije net niet steeds de nodige competentie in huis heeft en de bijhorende tijd kan vrijmaken, bestaat de kans in het Gemeenschapsonderwijs of het gemeentelijk onderwijs dat ze vervallen in standaardprocedures en niet inspelen op de context, of de nodige participatie in de visievorming voorzien (Châtel et al., 2011:8).

Het goede opdrachtgeverschap / bouwheerschap behelst een ruim takenpakket. In essentie houdt het een goed verloop van de verschillende processtappen in, waarbij de verschillende gebruikers steeds goed geïnformeerd en geraadpleegd worden. Er moet allereerst een duidelijke opdracht geformuleerd worden, gebaseerd op de visie, wensen van de verschillende partners en de omgevingsanalyse. Deze worden gevat in de **projectdefinitie** en het **programma van eisen**. Andere taken van de opdrachtgever / bouwheer zijn:

- Het aanstellen van opdrachtnemers voor de uitvoering van ondermeer de ruimtelijke omgevingsanalyse, de haalbaarheidstudie, het masterplan, het ontwerp, de realisatie van de werken en het beheer.
- Aansturing, coördinatie en controle van ontwerp en uitvoeringsfase.
- Contacten leggen en documenten bezorgen aan de verschillende administratieve instanties.

Als de bouwopgave verbreed wordt, en men **bouwt voor de brede school**, zullen meerdere partijen betrokken partij worden, en dit geldt ook voor het bouwproject. In deze complexere constellatie (een multi-actor bouwproject) worden goed opdrachtgeverschap en bouwheerschap des te belangrijker, en zal men tot een samenwerkingsmodel moeten komen voor dit bouwproject.

De ervaringen van het bouwen van brede scholen in Nederland kaarten het goed bouwheerschap aan als een belangrijk pijnpunt. Architectuur Lokaal (2008) stelt, op basis van een bevraging van een 40-tal gebouwde brede scholen⁴¹, dat ondanks de grotendeels positieve publiciteit rond brede scholen en een over het algemeen grote tevredenheid over het eindresultaat, het toch niet zo eenvoudig blijkt om een 'goede brede school' te bouwen. De factoren die hiertoe bijdragen zijn onder andere "omschrijven van de opgave, het bij elkaar brengen van gebruikers, het vinden van de juiste architect en de financiering. Kortom, het opdrachtgeverschap van de brede school." (Architectuur Lokaal, 2008).

Voor het goede opdrachtgeverschap voor een multi-actor bouwproject betekent dit dat in één of andere vorm een brede betrokkenheid van de verschillende participanten gerealiseerd moet worden, en dat er een duidelijke rolverdeling bepaald moet worden. In de praktijk worden daartoe vaak de nodige **overlegorganen en werkgroepen of bouwgroepen** opgericht. Hierin worden de verschillende partijen vertegenwoordigd en krijgt men het mandaat om knopen door te hakken. Men staat ook in voor de terugkoppeling naar de eigen organisatie.

Wie kan de taak van opdrachtgever / bouwheer op zich nemen voor Brede school bouwprojecten? Afhankelijk van de context kan deze taak door verschillende personen of instanties opgenomen worden. We lijsten hier de actoren op die we tegengekomen zijn in de cases.

- a. Samenhangend met het model 'openstellen van het schoolgebouw' waaraan kleine of grote ingrepen verbonden zijn, zien we dat deze rol zeer vaak opgenomen wordt door de **directie** (vb. St-Joost aan Zee, Laken, Het Keerpunt, Europaschool, etc.) **of een afgevaardigde van het schoolbestuur of inrichtende macht**. Bij de grotere inrichtende machten kan het zijn dat zij de gelegenheid hebben om hier iemand specifiek voor aan te stellen.

Het was de droom van de toenmalige directeur van de **Vrije Basisschool St-Ursula** te Laken om van zijn school een Brede school te maken. De school ligt in één van de minst gegoede wijken van Brussel, maar is in multicultureel opzicht wel ontzettend rijk. De directeur ziet binnen deze context voor de school een belangrijk maatschappelijk project, een brugfunctie. De school moet in de eerste plaats een uitnodigende plek zijn die open staat voor de buurt, multifunctioneel inzetbaar, zonder dat de primaire taak en de veiligheid in het gedrang komen.⁴² Hiervoor heeft hij samenwerkingscontacten opgezet met externe organisaties, die zich inzetten voor verschillende brede ontwikkelingsdoeleinden voor kinderen en hun ouders. Toen de nood aan een nieuw gebouw zich aandiende heeft hij er doelbewust naar gestreefd om door middel van verschillende instrumenten de visie van de school te laten vertalen in een kwalitatieve fysieke context. Zo was St-Ursula de eerste vrije school die heeft deelgenomen aan de Open Oproep van de Vlaamse Bouwmeester. De procedure vraagt om een duidelijke opmaak van een projectdefinitie. Hierin heeft de directie de visie van de school als brede school opgenomen, en werd dit geconcretiseerd in werkingsmechanismen en gebruikersprofielen, etc., en de verdere totstandkoming tijdens en na zijn uren vooruit getrokken.

SPILcentra Eindhoven. De gemeente heeft een team onderwijshuisvesting belast met de realisatie van de brede basisscholen (basisschool, kinderopvang en peuterspeelzaal). Schoolbestuur en partners worden gevraagd een pedagogisch plan op te maken, pas dan

---

⁴¹ De bundeling van deze bevraging is samengevat in de publicatie ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. *Aap noot mis. De basis van de brede school*, Architectuur Lokaal. De bevraging omvatte gesprekken met leerkrachten, wethouders, ambtenaren, schooldirecteuren, architecten, ontwikkelaars en adviseurs.

⁴² Projectdefinitie Vrije Basisschool St-Ursula Laken, http://www.scholenbouwen.be/sites/default/files/pdf/Projectdefinitie_Laken.pdf

kan het gesprek over de huisvesting opgestart worden. Toch is de ervaring dat dit nog sterker uitgewerkt moeten worden alvorens te starten met het ontwerpen. Het Schoolbestuur is opdrachtgever en liet zich in het bouwproces vertegenwoordigen door een gespecialiseerd onderwijsbureau. De gebruikers (school, kinderopvang, peuterspeelzaal, GGD) waren georganiseerd in een planteam dat maandelijks overlegde. Dit was het forum waarbinnen de discussies over gemeenschappelijkheid, programma van eisen en planopbouw door de gebruikers werden gevoerd. De wens van de gebruikers om het interieur eenheid, samenhang en rust te laten uitstralen, waren hier een belangrijk onderwerp van discussie. Tijdens de bouw waren er maandelijks bouwvergaderingen met schooldirectie, architect, aannemer en gedelegeerde opdrachtgever (gespecialiseerd adviesbureau) (Architectuur Lokaal, 2008).

- b. Bij bouwprojecten met meerdere partijen, is het gebruikelijk om een **co-bouwheerschap** of gedeeld bouwheerschap op te zetten. Er wordt een bouwteam opgericht, en duidelijke afspraken gemaakt rond verantwoordelijkheden. Als één actor een sterke partij is, kan men een groot deel van zijn bouwheerschap delegeren⁴³. Er is een duidelijke afbakening tussen de eigendommen en/of verantwoordelijkheden.

Voor de realisatie van het project ‘**Open School in Lozen**’ is er een samenwerking opgezet tussen de gemeente Lozen de school, de vzw Parochiaal Tehuis en het verenigingsleven. Het project omvat vier verschillende gebouwen, de omgevingsaanleg van de school en het dorpsplein. Op basis van het voorziene gebruik en eigendom of erfpachtregeling wordt het bouwheerschap bepaald. De school is erfpachthouder en bouwheer van de schoolgebouwen (kleuter- en lager onderwijs), het te restaureren schoolhuis en de schoolomgevingsaanleg. De gemeente is bouwheer van de te renoveren pastorijswoning en de ruimere omgevingsaanleg. School en gemeente zijn samen bouwheer van het gemeenschapshuis.

De gebouwen staan op de gronden van de gemeente en voor de schoolse gebouwen heeft de school een erfpacht voor een periode van 50 jaar. Alle door de school te gebruiken gebouwen worden voor 70% door AGION gesubsidieerd. In een algemene overeenkomst is bepaald dat de niet door AGION gesubsidieerde delen voor 90% door de gemeente, en 10% door de school zelf zullen gedragen worden. Om dit brede school project te realiseren draagt de gemeente financieel dus sterk bij.

Gezien de ruime groep aan belanghebbenden, is er tijdens het voorontwerp breed overleg geweest. In eerste instantie in vergaderingen tussen architecten, verantwoordelijke schepenen, twee leden van het schoolbestuur met directie en twee afgevaardigden van het Parochiaal Tehuis (kernteam). Naarmate de plannen vorderen drong een ruimer overleg zich op, vooral naar het verenigingsleven. Een nieuw overlegorgaan Verenigd Lozen (VERLO) werd in het leven geroepen, met vertegenwoordiging van vzw Parochiaal Tehuis en de verenigingen. Dit werd voorgezeten door een afgevaardigde van het schoolbestuur. Dit overlegorgaan is tijdens de ontwerpfase maandelijks samen gekomen, en er is consensus over de plannen bereikt.

---

⁴³ Voor AGION subsidies moet de inrichtende macht altijd (minstens gezamenlijk) bouwheer en dus aanbestedende overheid zijn. Ze kan de uitvoering hiervan wel delegeren aan een andere partner. Dit wordt per geval nader bepaald, maar het is bijvoorbeeld zo dat de facturen op naam van de inrichtende macht toekomen.

Tijdens de uitvoeringsfase worden de wekelijkse werfbezoeken bijgewoond door de projectleider van de aannemer, twee leden van het architectenbureau, twee leden van het schoolbestuur (waaronder de directie indien mogelijk) en de verantwoordelijke schepen en technisch ingenieur van de gemeente. Er wordt ook een werfbezoek gepland voor de vzw Parochiaal Tehuis in een eerste stadium, en later voor de leden van het overlegorgaan VERLO. Dit vooral in aanloop naar het uitwerken van de afspraken rond het gemeenschappelijk gebruik en het beheer van de gebouwen. De afgevaardigde van het schoolbestuur heeft door zijn vertegenwoordiging in alle overlegorganen en zijn rol als contactpersoon met de verschillende administraties (Monumenten & Landschappen, AGION, stedenbouw, etc.) een overkoepelende trekkende rol van het project opgenomen.

- c. Binnen het gemeenschapsonderwijs, het gemeentelijk en provinciaal onderwijs zal de taak van bouwheer van de brede school meestal opgenomen worden door de **administraties**. Vaak zijn deze ook gelijktijdig de architect.

Voor het project **Leerdorp in Gent** heeft de pedagogische begeleidingsdienst (PBD) de taak om de verschillende actoren op één lijn te zetten, samen een visie te formuleren, het proces te organiseren en de inhoud te bepalen. Ze nemen met andere woorden de coördinatie van het visie- en organisatietraject voor hun rekening. De dienst Ruimtelijke Ordening van de Stad Gent behartigt dan weer het bouwtraject. Drie jaar lang is er gewerkt aan het totstandkomingsproces van de samenwerking, de visie, de omgevingsanalyse en het masterplan. Een deel van de realisatie van dit leerdorp wordt opgenomen in het DBFM-project (zie verder).

Voor de verbouwingswerken van **De Toverberg in Gent** neemt de dienst bouwprojecten van Stad Gent de rol als bouwheer op zich. De dienst heeft zelf een team van architecten in huis die het masterplan en het ontwerp, het opvolgen van procedures, het beheer van budgetten en de opvolging van de werken voor zijn rekening neemt. Er volgen twee medewerkers van de dienst bouwprojecten het dossier op, één als bouwheer/projectleider en de andere als architect. Soms wordt de opdracht van de architect ook uitbesteed.

Na een opdrachtformulering vanuit de school heeft de dienst bouwprojecten aan de hand van verschillende overlegmomenten, een projectdefinitie en programma van eisen uitgewerkt. In dit kader is ook de volledige projectsite in kaart gebracht en zijn de verschillende actoren bevestigd. Op de site zitten er twee gemeentelijke scholen en één gemeentelijke kinderopvang met een buitenschoolse opvang en een peuterschool. Het project streeft naar een grotere integratie en samenwerking tussen de verschillende partners. Dit heeft geleid tot een herlocatie van de verschillende functies waarbij kinderopvang 'Duimelotje' centraal tussen de twee scholen komt te liggen en een gemeenschappelijk kleuterforum het hart van de site wordt.

- d. In Nederland zien we dat gemeentes de taak van opdrachtgever / bouwheer op zich nemen, gezien de samenloop van bevoegdheden. Zij hebben immers de wettelijke verantwoordelijkheid over onderwijshuisvesting. De gemeente neemt hier dan de rol op van overkoepelende actor, en organiseert het plannings- en bouwproces en bepaalt de rolverdeling. Ze laten zich soms bijstaan door gespecialiseerde adviesbureaus.

In de samenwerkingsovereenkomst van de **Brede School te Linschoten (Montfoort)** zijn er zeven partners, namelijk één opdrachtgever en zes kernpartners. De opdrachtgever is de gemeente. De kernpartners zijn twee scholen van verschillende netten, de kinderopvang, de bibliotheek, de peuterspeelzaal en de jeugdgezondheidszorg.

De opdrachtgever en (gedelegeerd) bouwheer is de gemeente. Zij is verantwoordelijk voor de algehele leiding van het project. Zij is opdrachtgever aan derden en komt de financiële verplichtingen na die ze tegenover andere partners heeft. Deze opdrachtverlening kan echter enkel gebeuren na goedkeuring van de stuurgroep.

De projectorganisatie bestaat uit een stuurgroep en werkgroep huisvesting, waarin alle partners vertegenwoordigd zijn en die de afgevaardigd bouwheer voorziet. De stuurgroep en de werkgroep werken actief mee aan de inhoudelijke input tijdens de definitiefase, planvoorbereidingsfase en planrealisatiefase. De stuurgroep werkt hiervoor de noodzakelijke documenten uit, door middel van een participatieproces met de werkgroep (Heunen, 2005).

- e. Voor het gemeentelijk onderwijs kan het **autonoom stadsontwikkelingsbedrijf** optreden als plaatsvervangend bouwheer. Ze begeleiden dan de school in hun rol van opdrachtgever in het uitwerken van een globale visie en nemen het procesmanagement en de leiderschapstaken volledig over.

Sommige van de gemeentelijke scholen in Antwerpen worden opgevolgd door **AG Vespa**, het autonoom gemeentebedrijf voor vastgoed en stadprojecten van de stad Antwerpen. AG Vespa is hier afgevaardigd bouwheer, de inrichtende macht stedelijk onderwijs is de opdrachtgever en de school de gebruiker.

Op basis van een behoeftestudie die is opgemaakt door de gemeentelijke diensten van het stedelijk onderwijs, krijgt **AG Vespa** opdrachten. De behoeftestudie van het schoolgebouwenpatrimonium onderzoekt welke noden en wensen er zijn en waar wat moet gebeuren binnen welke budgetten. Bij de realisatie van de geplande werken, speelt het voortraject een belangrijke rol. Het is een bewuste keuze van AG Vespa om voldoende focus te leggen op het voortraject, aangezien men uit ervaring weet dat inzetten op dit voortraject meer kwalitatieve en economisch rendabele bouwprojecten oplevert. Ze doen dit door een uitgebreide begeleiding te voorzien voor de opmaak van de projectdefinitie en het programma van eisen. AG Vespa zorgt voor de technische en stedenbouwkundige input en een kwalitatief nazicht van het dossier.

Omdat AG Vespa belang hecht aan gebruikersparticipatie, is het de school en inrichtende macht die inhoudelijke input leveren voor het projectdossier. Een externe projectregisseur, aangesteld door AG Vespa, ondersteunt hen hierin door gerichte kernvragen te stellen en de verschillende belanghebbenden te bevragen. Een projectteam wordt opgericht waarbinnen steeds de projectleider van AG Vespa en de projectregisseur vertegenwoordigd zijn. In wisselende vertegenwoordiging, afhankelijk van het type beslissing of de agendering, is er ook steeds een afgevaardigde van de school of inrichtende macht aanwezig. Zo is bij de start van het project, waarbij de grote lijnen en het kader van het project uitgestippeld worden, de inrichtende macht steeds aanwezig. Wanneer het pedagogisch project en de dagelijkse werking besproken worden, is de directie of een andere afgevaardigde van de school aanwezig. Aan de hand van een kwalitatief uitgewerkt projectdossier wordt het ontwerpproces opgestart door de aanstelling van architecten via wedstrijdformule en neemt AG Vespa het volledige takenpakket van afgevaardigd bouwheer op zich. Hierbij wordt de

participatie van de gebruiker voldoende gewaarborgd door hun vertegenwoordiging in het projectteam.⁴⁴

- f. Waar verschillende actoren rond de tafel zitten, kan men er ook voor kiezen om een nieuwe eenheid voor de bouw en het beheer van een project in het leven te roepen. Dit kan onder de vorm van een **vzw** waarin al deze actoren vertegenwoordigd zijn.

Voor de realisatie van het stadsproject **de Munt in Roeselare** werd in 2008 de gemeentelijke vzw Het Portaal opgericht. Het doel hierbij was tweeledig: enerzijds het creëren van een forum voor de bibliotheek en onderwijspartners en anderzijds de ontwikkeling van het kennis- en leercentrum. In dit kader is de vzw in opdracht van de stad aangeduid als bouwheer van het nieuwe gebouw. Deze gemeentelijke vzw, opgericht volgens de spelregels van het gemeentedecreet, bestaat naast politieke vertegenwoordigers uit meerderheid en oppositie, ook uit een afvaardiging van gebruikers: vrij onderwijs, gemeenschapsonderwijs, gemeentelijk onderwijs (vertegenwoordigd door lokale mandatarissen), CVO, Vorming Plus en leden van de beheerscommissie bibliotheek. Alle beslissingen over de realisatie van het kenniscentrum/bibplus worden derhalve zowel door het schepencollege als de Raad van Bestuur vzw Het Portaal goedgekeurd. De voorzitter van vzw Het Portaal is een afgevaardigde van de gemeente, hij voert concreet het takenpakket van de bouwheer uit. (Het Portaal vzw, 2011)

- g. We zien ook voorbeelden in België en Nederland van **private partners die optreden als afgevaardigd bouwheer**. Zoals de DBFM-procedure in België of de woningbouwcorporaties in Nederland.

In het **DBFM** programma staat een private partner in voor het ontwerp, de bouw, het onderhoud en de financiering van de scholen. Deze private partner is een samenwerking tussen AG Real Estate en BNP Paribas Fortis. De publieke en private partner vormen samen de DBFM-vennootschap, genaamd "DBFM Scholen van Morgen nv". Deze is verantwoordelijk voor de concrete uitwerking van het programma. Deze vennootschap sluit in dit verband de nodige contracten met de afgevaardigd bouwheer, met de uitvoerders (o.a. architecten, aannemers, stedenbouwkundigen,...) en met de inrichtende machten. De inrichtende macht is hier echter de opdrachtgever, ze maakt een visie op en voorziet een projectdefinitie en een programma van eisen. Ze voedt de afgevaardigd bouwheer met wensen van op het terrein.

AG Real Estate neemt de taak op van afgevaardigd bouwheer. In deze functie is zij verantwoordelijk voor de operationele uitvoering van het programma. Ze begeleidt de scholen in de opmaak van hun projectdefinitie en programma van eisen en organiseert de selectie van architecten en aannemers. De afgevaardigd bouwheer communiceert ook met alle belanghebbenden (koepels, inrichtende machten, architecten, aannemers...) en organiseert het volledige bouwproces en het onderhoud gedurende 30 jaar van elke individuele school.

---

⁴⁴ Interview AG Vespa, Veerle Verhulst, 15/09/2011

Na realisatie kunnen de inrichtende machten de gebouwen inzetten voor hun pedagogisch project. Tijdens deze periode betalen de inrichtende machten een beschikbaarheidsvergoeding die gesubsidieerd wordt door AGION. Na 30 jaar wordt de gerealiseerde infrastructuur aan de inrichtende machten overgedragen.

Samen vormen de publieke en private partner de vennootschap "DBFM Scholen van Morgen nv" die instaat voor de uitvoering van het programma.

In het voorbeeld van de brede school **De Wereld op Zuid in Rotterdam Zuid** is de woningbouwcorporatie Vestia opdrachtgever en bouwheer. Vestia is eigenaar van het multifunctionele gebouw. De gebruikers (3 scholen, welzijnsorganisatie, kinderopvang) zijn organisatorisch verankerd in een maatschappelijke onderneming, de Stichting Wereld op Zuid. Zij huren samen de voorziening van Vestia.

De woningbouwcorporatie heeft zich in haar rol als opdrachtgever laten bijstaan door een onafhankelijk ontwikkeling- en adviesbureau Septool. Ze komen tussen als expert in ontwikkelingsprocessen, fungeren als bemiddelaar tussen de partijen en behartigen de wensen van alle partijen. Zij regisseren de opmaak van de visietekst, projectdefinitie, programma van eisen en beheersplan. (Jap Sam et al., 2009)

Uit bovenstaande voorbeelden leren we dat de gebruikers en initieel vragende partijen, niet noodzakelijk de rol van opdrachtgever of bouwheer opnemen. Ook de opdrachtgever en de bouwheer zijn niet noodzakelijk dezelfde entiteiten. In de brede school context kan het vaak het geval zijn dat niemand of slechts één of enkele van de gebruikers deze taken op zich neemt. De gebruiker, bijvoorbeeld de school, kan opdrachtgever of bouwheer zijn, maar kan ook geen van beide zijn. Daarenboven is de band met het te bouwen gebouw ook nog een variabele: de gebruiker kan eigenaar, huurder of een niet-inwonende partner zijn.

In deze context is maatwerk onvermijdelijk. De overkoepelende visie, het aantal en type partners, eigendomsituatie, bouwopties en financieringsmogelijkheden zijn randvoorwaarden die mee het bouwproject bepalen. Zoals eerder vermeld, zijn wel een aantal principes van doorslaggevend belang, met name een **goede projectorganisatie en duidelijke rolverdeling**. Er moet een kapitein zijn die knopen doorhakt, de koers bewaakt en het proces stuurt. Dit hoeft niet één persoon te zijn, maar wel een entiteit die bevoegdheden heeft, een **projectteam**. Dit projectteam heeft ook als taak ervoor te zorgen dat de verschillende actoren betrokken blijven en kunnen participeren aan het planningsproces. Dit team is verantwoordelijk voor de opmaak van de visie, de projectdefinitie, en het programma van eisen, in samenspraak met haar achterban. Het projectteam zal het ontwerpproces van nabij opvolgen en input geven voor en reflectie op het ontwerp van de studiebureaus. Een verruiming van dit projectteam kan door middel van een participatieproces, waarbij de verschillende belanghebbenden bevroegd worden. Dit kan variëren van het kuispersoneel tot partners die sporadisch gebruik maken van de accommodatie, of van leerlingen tot ouders of de buurt.

Bij complexere projecten is het ook aangewezen om een **projectregisseur** aan te stellen om het project in goede banen te leiden. Het kan iemand zijn binnen de administratie of de gemeente. Het kan ook een externe adviseur zijn die gespecialiseerd is in procesbegeleiding of ruime ervaring heeft in het bouwheerschap.

De afspraken rond rolverdeling en projectorganisatie, samen met afspraken rond financiering, bouwverzekeringen, toekomstig beheer en exploitatie, etc. worden vastgelegd in een **samenwerkingsovereenkomst**.

5. ONTWERPEN VOOR EEN BREDE SCHOOL

We zien dat bij het ontwerpen van een brede school het ontwerpproces een aantal extra aandachtspunten in zich meedraagt. Het gaat hierbij niet enkel om de ruimtelijke vertaling van de visie en het programma van eisen, maar ook om een zoektocht naar een ruimtelijke synergie, waarin alle betrokken partijen zichzelf maar vooral ook de samenwerking kunnen herkennen. Op die manier wordt het ontwerpproces zelf een interactief proces waarin de samenwerking tussen de brede school actoren verder scherp wordt gesteld.

We schetsen hieronder kort (1) een aantal **ontwerpinstrumenten** die deze verschoven focus geleiden, (2) we lichten de **bijkomende doelstellingen** van het ontwerpproces toe en (3) we bekijken hoe dit een impact heeft op **de rol van de architect**.

5.1 Ontwerpinstrumenten

5.1.1 Ruimtelijke win-win en synergie

Net zoals het nastreven van de win-win een belangrijke leidraad is in het inhoudelijke luik van de brede school samenwerking, geldt dit ook voor het ruimtelijke luik. Dit kan gerealiseerd worden door een efficiënter ruimtegebruik na te streven, en tegelijkertijd ruimte te bieden aan het gemeenschappelijke programma van de brede school. Tijdens het ontwerpen dient de ontwerper te bekijken waar deze win-win situaties best gehaald kunnen worden.

Concreet kan efficiënt ruimtegebruik gerealiseerd worden door bepaalde functies te clusteren of door bepaalde ruimtes kleiner te maken, door functies die dubbel voorzien worden te rationaliseren (bijvoorbeeld personeelsruimtes, kopieerruimtes, koffiehoek). Die ruimtewinsten kunnen dan ingezet worden om ontmoetingsruimtes te realiseren, een gedifferentieerde leer- en leefomgeving te creëren (bijvoorbeeld ouderlokaal, poppenkasthoek, theater, bibliotheek) extra ondersteunende ruimtes te voorzien (bijvoorbeeld onthaal, beheer of berging).

Zo kan men door het samenvoegen van de vierkante meters 'zaal' van elke partner komen tot een uitdagende sportzaal die een meerwaarde biedt voor alle partners en die ze alleen niet zouden kunnen realiseren. De extra ruimtelijke vereisten en programma van een kunstschool kunnen voor een inspirerende omgeving zorgen, waarbij ook andere partners gebruik kunnen maken van de kunstateliers. Een gedeeld onthaal en personeelsruimte kunnen leiden tot een verdieping van de samenwerking.

In het **Meesterwerk (Almere)** heeft men de m² van elke partij samengevoegd om een goed werkend multifunctioneel gebouw te maken. De klaslokalen zijn bijvoorbeeld net iets kleiner gemaakt, waardoor die m² konden gebruikt worden om de multifunctioneel inzetbare leerpleinen te creëren. De woningbouwcorporatie (als eigenaar en bouwheer) heeft extra m² geïnvesteerd om de gemeenschappelijke entreezone, noodzakelijk voor de goede ontsluiting van de gebouwdelen, te realiseren. Daardoor werd het gebouw iets groter, en kon men op de verdieping extra woningoppervlakte voorzien, opnieuw een win voor de woningbouwcorporatie.

In de **Wereld op Zuid (Rotterdam Zuid)** heeft elke partner een deel van hun genormeerde oppervlakte ingeruild voor extra brede school ruimte. Deze besparing is gehaald uit de m² circulatie, gemeenschappelijke keuken en leerkrachtenlokaal, en het intelligent inzetten van multifunctionele ruimtes. Zo wordt de centrale ruimte gebruikt als eetplaats, circulatieruimte en onthaal. Wanneer de deuren van de gymzaal opengezet worden vormen ze samen één polyvalente ruimte die ingezet kan worden voor onder andere schoolfeesten. Met de gewonnen vierkante meters is er een mediatheek/bibliotheek gerealiseerd. Door met drie partners in een groter gebouw te zitten, en in te

zetten op gemeenschappelijke ruimtes hebben ze ook op financieel vlak een win kunnen realiseren. Het gebouw is gezet aan € 1100/m² i.p.v. de door de gemeente gehanteerde €1250/m². Dit heeft dan weer gezorgd dat elke school een extra speelklas kon voorzien. Een extra investering door de stad en de woningcorporatie Vestia heeft ook voor een win gezorgd. Door de extra investering door de stad is de sportzaal geschikt voor wedstrijdsport. Met de extra investering van de woningcoöperatie zijn vier extra klassen gebouwd die verhuurd worden aan de buitenschoolse opvang, maar die ook kunnen ingezet worden als bufferklassen voor een groeiende school.

5.1.2 Ruimtelijke modellen en thema's

Terwijl bij een schoolgebouw iedereen zich een typologie voor de geest kan halen, stellen we vast dat de 'Brede school' niet eenvoudig af te lijnen valt in een typologie. De diversiteit die de lokale context biedt, naar partners, samenwerking, programma en visie toe, zorgt ervoor dat de brede school in zijn ruimtelijke vertaling steeds weer opnieuw bedacht moet worden. De architect moet een antwoord bieden op deze specifieke context. Toch zien we dat er wel een ruimtelijk kader is waarbinnen men kan ontwerpen. In Deel 2 van dit rapport hebben we dit kader gedefinieerd in de vorm van 'ruimtelijke modellen' en 'ruimtelijke thema's'. De ruimtelijke modellen vertalen de samenwerkingsstructuren en de ruimtelijke thema's omvatten de ontwerpagenda en ruimtelijke spanningsvelden.

Om de voor- en de nadelen van de **ruimtelijke modellen** tegenover elkaar te kunnen afwegen is een goed beeld van de samenwerkingsstructuur, de samenwerkingsambitie, een omgevingsanalyse en een haalbaarheidsstudie wenselijk. Afhankelijk van de samenwerkingsambitie en de ruimtelijke context kan men bijvoorbeeld concluderen dat het campusmodel toch meer geschikt is dan een MFA, of een mix van een aantal modellen, wanneer de partijen toch graag een bepaalde vorm van autonomie willen bewaren.

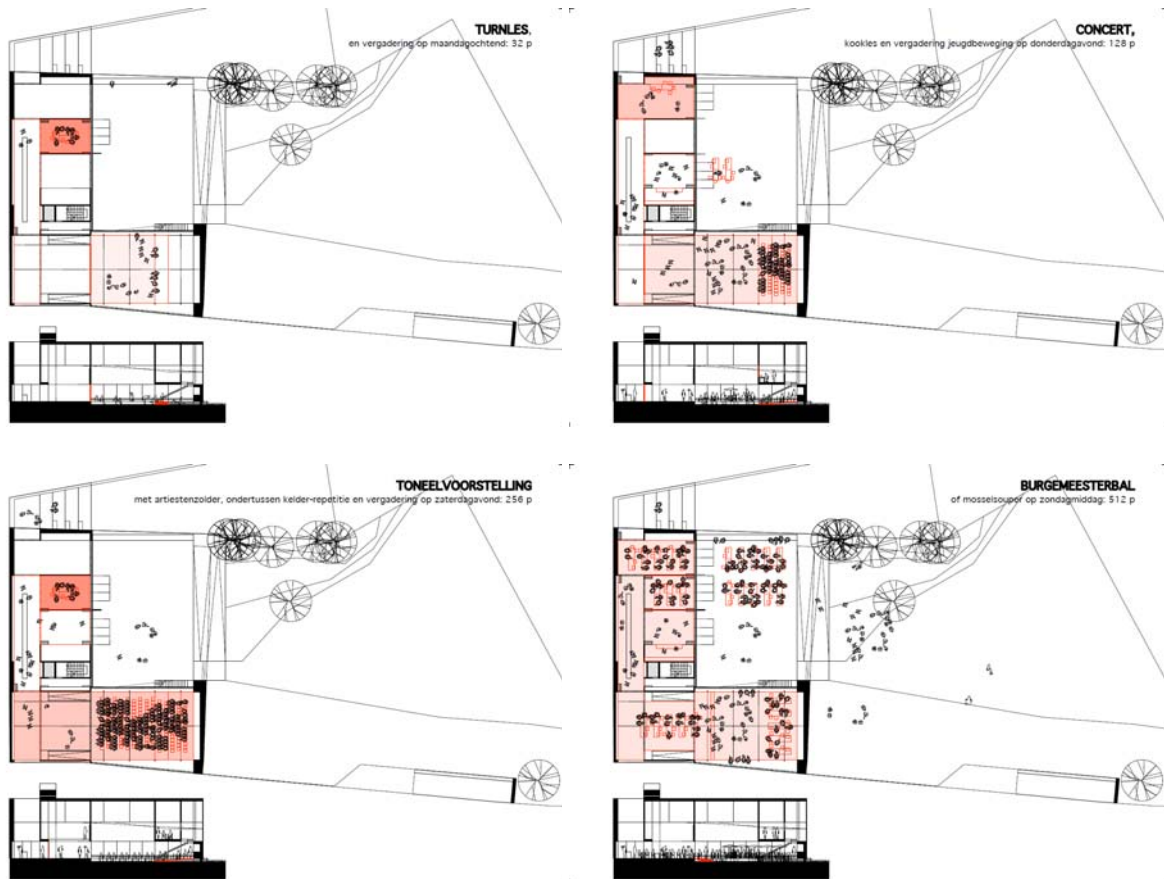
De **ruimtelijke thema's** schuiven cruciale vraagstukken van een brede school naar voor. Ze zijn van doorslaggevend belang voor het succes van de ruimtelijke vertaling. Ze bepalen in welke mate de ruimte ondersteunend en inspirerend zal werken voor de brede school, of eerder zal tegenwerken. Afhankelijk van het model en de visie kunnen ze meer of minder aandacht vragen, maar bij elk van deze thema's moet de ontwerper willen stilstaan. Aan de hand van de visie van het concrete Brede school project en de bijhorende projectdefinitie, moet het ontwerp op elk van de thema's een passend antwoord formuleren.

5.1.3 Ontwerpen in scenario's – denken in tijd en ruimte

Een brede school draagt een complexiteit naar gebruik van ruimtes met zich mee. Verschillende actoren maken gebruik van dezelfde ruimte op verschillende tijdstippen, op verschillende manieren, voor verschillende doelgroepen. Stromen kruisen elkaar, ontmoeten elkaar, lopen elkaar in de weg. De verschillende activiteiten treden in dialoog met elkaar, uitwisselend of in respect naast elkaar. Om deze complexiteit te doorgronden moet het ontwerp hieraan getoetst worden, zowel in tijd als in ruimte.

Dit denken in tijd en ruimte kan door middel van het scenario denken: *"This is a very useful way of checking that a design will function well in many different circumstances. For example, what happens when a pupil has an accident in a science laboratory? Where will they be taken, how will they get there, are there any obstacles along the route? Or what happens at lunch times on a rainy day? Where will all the pupils congregate? Will they obstruct pupils queuing for lunch? Will they disturb any children studying or taking exams? How many (disabled) people are arriving and by what means: walking, cycle, bus, minibus, taxi or car? And so on."* (CABE, 2007:91).

Het ontwerpen aan de hand van deze scenario's kan een helder beeld geven van hoe het ontwerp in de realiteit zou kunnen werken, en kan kleine, toch zeer cruciale, details aan het licht brengen die bijdragen tot de gebruiksvriendelijkheid en het succes van het project.

Wedstrijdontwerp Ontmoetingscentrum Loker – Heuveland. Multifunctioneel gebruik van verschillende zalen en bijbehorende ruimtelijke aanpassingen gaande van een turnles + vergadering (32 personen) tot het burgemeestersbal of mosselsouper (512p). Bron: Wit-architecten.

5.1.4 Activiteitgericht i.p.v. functiegericht ontwerpen

De directe vertaling van een functie in een gebouw of een ruimte gaat niet langer op. De functie school beperkt zich niet langer tot een combinatie van typologische ruimtes als de klas, refter, speelplaats, of bibliotheek. Het leren treedt buiten het klaslokaal, het spelen treedt buiten de speelplaats en het zorgen treedt buiten de opvangruimte.

De econoom Jeremy Rifkin⁴⁵ stelt dat de tweede industriële revolutie aan de beademing ligt, en de derde industriële revolutie in zijn startblokken staat. Hij ziet dat elke industriële revolutie voorgedaan wordt door een communicatierevolutie (Terrareversa, 2010). Zo staat de openbare school en het wegwerken van het analfabetisme symbool voor de eerste industriële revolutie, en de telefoon en fax symbool voor de tweede industriële revolutie. Vandaag de dag zien we dat met de ICT ontwikkelingen de communicatierevolutie op een sneltrein zit. Deze revolutie staat symbool voor informatie delen en samenwerken, voor 'info on the spot' (De Boe et al., 2011). Het gaat om een 'distributierevolutie'. Waar men voorheen dacht in centralisatie en afbakening denkt men nu in 'distributie', 'open source' en 'peer-to-peer'.

Deze verandering van tijdsgeesten gaat ook steeds gepaard met een verandering van gebruik van ruimte. De eerste industriële revolutie ging gepaard met het functiedenken. Binnen een woning had elke activiteit zijn specifieke kamer, de rookkamer, de bibliotheek, de eetkamer, aaneengeschakeld als een lopende band. Tijdens de tweede industriële revolutie stond de afbakening van ruimtes en functies ook

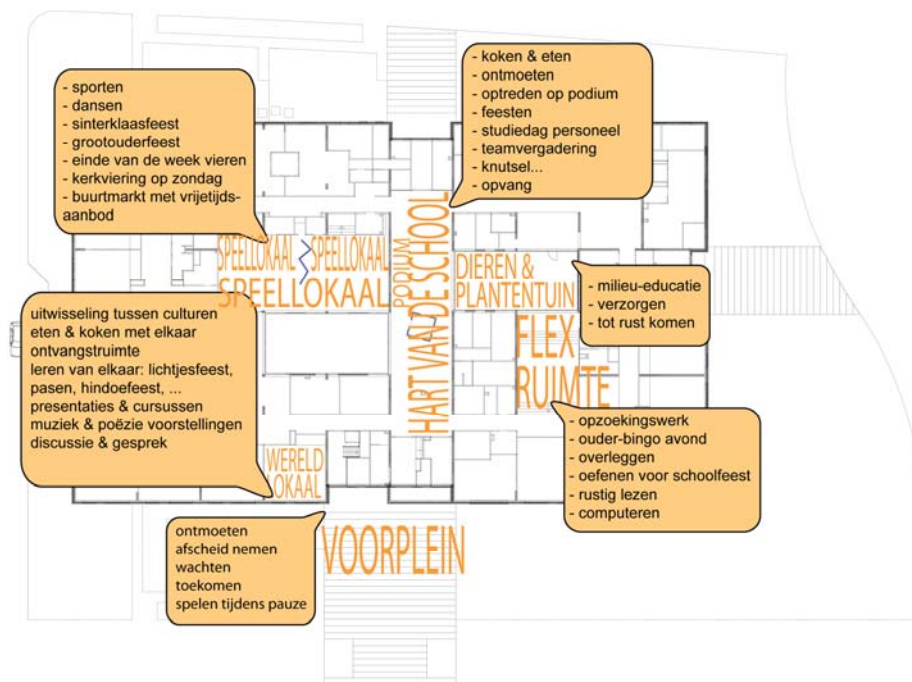
⁴⁵ Interview met Jeremy Rifkin door Terrareversa (bron: <http://www.terrareversa.be/content/interview-met-jeremy-rifkin>)

centraal, maar werd deze gekoppeld aan optimalisatie. De ruimtes werden geplaatst rond centrale kernen, de circulatie kern, de kern met de natte cellen.

Wanneer we de distributierevolutie zien in ruimte, kan men stellen dat men niet gebonden is aan functiegerichte ruimtes, maar er ruimtes voorzien worden waar bepaalde activiteiten kunnen uitgevoerd worden. Zo kunnen er verschillende ruimtes bedacht worden om verschillende vormen van leren mogelijk te maken, zowel binnen- als buiten de school. Er is een ruimte die geschikt is voor het klassikaal lesgeven, één voor het zelfstandig leren en één voor ervaringsgericht leren. Er is een **verschuiving van het denken en ontwerpen in functies naar het ontwerpen voor activiteiten**.

“Hier merken we dat de vorm van het gebouw niet langer exclusief kan verwijzen naar een onderwijsfunctie, maar wel naar een bewust gekozen samenwerkingsverband tussen verschillende maatschappelijke voorzieningen. Architectuur verwijst hier dus niet langer naar de autonomie van één maatschappelijke actor (het onderwijs), maar eerder naar het doelbewust samen opnemen van een gedeelde verantwoordelijkheid in de richting van een welbepaalde maatschappelijke doelstelling.” (Leemans, 2006)

Dit betekent niet dat men ontwerpt naar voor alles inzetbare flexibele ruimte, los van betekenis en symboliek. Integendeel men ontwerpt naar ruimtes die voldoen aan de specifieke eisen van een bepaalde activiteit en hun bijhorende doelgroep. De ruimtelijke vereisten om te kunnen knutselen in de kleuterklas, zijn dezelfde als deze voor de peuterschool, of de buitenschoolse opvang, maar zijn dit niet voor een schildersatelier in het deeltijds kunstonderwijs. In een Brede school ontwerp je een ruimte voor deze activiteit die gebruikt kan worden door de peuterschool, de school of de buitenschoolse opvang en die beantwoordt aan de bijhorende specifieke eisen en sferen. Men haalt juist meerwaarde in de Brede school door het kunnen voorzien van ruimtes inzetbaar voor een brede ontwikkeling, zoals ruimte voor creatieve ontwikkeling. Dit neemt niet weg dat er ruimtes zijn die beantwoorden aan de ruimtelijke vereisten van meerdere activiteiten.

Het Meesterwerk, Almere - bron:planbewerking AGION

De Brede school past zich uitstekend in deze tijdsgeest van delen en samenwerken in. Om de ontschotting van de verschillende actoren mogelijk te maken in ruimte, dient men tijdens het ontwerp

deze functies en bijhorende typologieën los te laten en te kijken welke activiteiten deze actoren gemeen hebben, in welke ze verschillen en welke verenigd kunnen worden in een gemeenschappelijke ruimte.

5.1.5 Participatief ontwerpen

De Brede school groeit van onder uit en wordt gemaakt door én voor alle betrokkenen, waarbij elke partner gelijkwaardig is. Ze is er voor de partners binnen de brede school, kinderen en jongeren, leerkrachten, ouders en buurt. Een gedragen ontwerp komt tot stand door te luisteren naar iedereen. Via een participatieproces kan men een totaalbeeld krijgen van de noden en wensen, en biedt men de toekomstige gebruikers een kanaal om betrokken te zijn.

Het participatief ontwerpen zorgt ervoor dat verschillende actoren, toekomstige gebruikers, gehoord worden door het ontwerpteam, maar ook door elkaar. Wensen, visies, noden kunnen kenbaar gemaakt worden, gedeeld en uitgewisseld. Dit kan dan geïntegreerd worden, in de mate van het mogelijke, door de ontwerpers. Zo evolueert een plan en krijgt het een draagvlak. Het is dan ook een uitdaging voor de ontwerpers om met een ruime groep belanghebbende aan de slag te gaan.

Dit proces is ook een mogelijke hefboom naar de uitbouw van de samenwerking, want men leert elkaar kennen en groeit naar elkaar toe. Er kan begrepen worden waarom de fietsen van het DKO steeds weer op de speelplaats staan, waardoor de kindjes van de opvang niet buiten kunnen spelen, en er kan samen naar een oplossing gezocht worden dat een win-win is voor beide partners. Dit is echter geen vanzelfsprekendheid, want in dit proces botst men ook op elkaars verschillen.

5.2 Ontwerpen als proces

Een cruciale randvoorwaarde voor het welslagen van de Brede School is samenwerken. Het komen tot deze constructieve samenwerking is een groeiproces, een proces van verkennen en aftasten, en het opbouwen van vertrouwen. Bij het participatief ontwerpen hebben we gezien dat het ontwerpproces hier ondersteunend kan werken. Hieronder lichten we twee punten toe waarvan vertrokken kan worden bij het ontwerpen als proces.

5.2.1 Ontschotting

Een belangrijk proces waar elke brede school moet door gaan is deze van het 'ik'-denken naar het 'wij'-denken. Het komen tot het inzicht dat het werken naar het 'wij' niet noodzakelijk tot minder leidt, minder in de zin van het inboeten van identiteit, vrijheden, en ruimte. Het kan misschien wel leiden tot iets dat nog niet gekend is, iets waarover men zich moeilijk een beeld kan vormen.

ICS adviseurs (Nederland) heeft vanuit een jarenlange ervaring als begeleider van opstartende brede scholen (in MFA's) een methodiek ontwikkeld voor het proces naar een ruimtelijke visie en programma van eisen. Vertrekkende vanuit de ambitie en inhoudelijke visie op samenwerking, wil men een huisvestingsconcept ontwikkelen. Ze vertrekken hierbij niet vanuit ruimtes, maar wel vanuit het ruimtegebruik of de activiteiten. Dit gaat over leren, lesgeven, spelen, eten, werken, ontmoeten, sporten, knutselen, etc. De ruimtes worden door elke participant geplaatst in 3 cirkels: individueel (I), semigemeenschappelijk (SG) en gemeenschappelijk (G). Zo komt men tot een eerste stap. Van daaruit kan men gaan zoeken naar meer gemeenschappelijkheid en clustering van bepaalde elkaar versterkende functies.

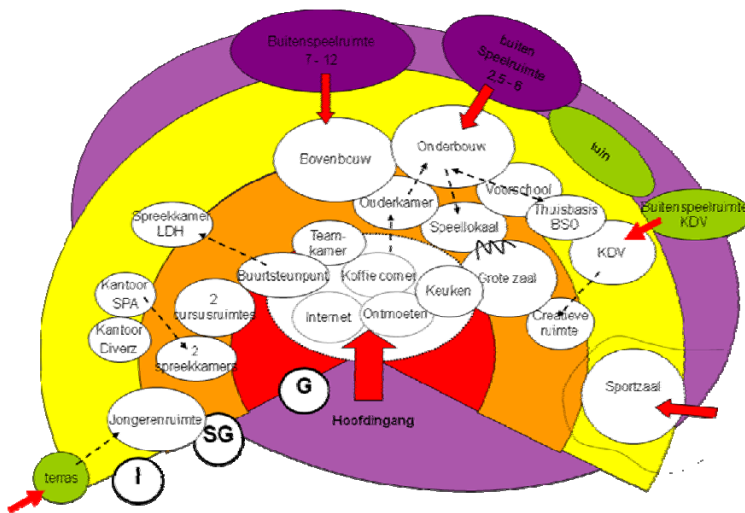

Diagram met de verschillende ruimtes in een gebouw op één van de drie cirkels: individueel (I), semigemeenschappelijk (SG) en gemeenschappelijk (G), en hun onderlinge relatie. Bron: ICS adviseurs.

In zijn bijdrage over het procesverloop in de 'Wereld op Zuid' getuigt Van der Kooi dat het ontwerpproces een positieve impact kan hebben op deze transitie in denkwijze. Door in dialoog te gaan, vragen te stellen, leert men elkaars gevoeligheden kennen, begrijpen en respecteren, en worden samen nieuwe grenzen gedefinieerd. Het ontwerp zet de toekomstige situatie in beeld, maakt het bevattelijk, en toont hoe het anders kan.

“Door de goede sfeer in het overleg en de positieve chemie tussen de mensen ging er steeds meer gezamenlijkheid ontstaan. Bij de architectenpresentatie waren de eerder gewenste eigen ingangen al verdwenen ten faveure van een gezamenlijke ingang. Eigen vergaderkamers worden gezamenlijke vergaderkaders. De eigen bibliotheek werd een grote gezamenlijke mediatheek. De eigen ouderkamers werden één grote ouderkamer. ... dit proces nam veel tijd in beslag. Het is meer dan een kruisjeslijst waarop wordt afgetekend of je wel of niet een bepaalde dienst of ruimte zelf wilt leveren of gebruiken. Het is een kennismaking en confrontatie van mensen, professionals, culturen, visies, bestuurstructuren, zeggenschapsstructuren, identiteiten en eigenwijsheden.” (Jap Sam et al., 2009:85)

Van der Kooi definieert ontwerpproces als een zoektocht naar ‘zoveel mogelijk gezamenlijk tenzij ...’, met het werken naar ontschotting op verschillende vlakken. Hieronder worden de verschillende schotten opgelijst die ze in de ‘Wereld op Zuid’ tegen gekomen zijn (Jap Sam et al., 2009:85):

- Identiteitsschotten (‘iedere organisatie wil herkenbaar zijn binnen de brede school’)
- Ruimteschotten (‘iedere organisatie wil een eigen herkenbaar territorium’)
- Programmatische schotten (‘iedere organisatie wil haar eigen programma (in de zin van activiteiten) in stand houden’)
- Eigendomsschotten (‘iedere gebruiker staat op een eigen manier in de discussie over opdrachtgeverschap, ontwikkelopdracht, en toekomstige eigendom’)
- Financiële schotten (‘iedere organisatie heeft een eigen financiering- en exploitatiemethodiek’)
- Beheerschotten (‘iedere organisatie kent een eigen (genormeerde) beheerkwaliteit’; schoonmaakeisen en budgetten)
- Schotten tussen Programma’s van Eisen (‘veiligheidseisen en de eisen aan materialen zijn bij participerende organisatie doorgaans verschillend’)
- Managementschotten (‘naast cultuurverschillen ook verschillen in de formatie, bijvoorbeeld al dan niet ruimte voor een conciërge, receptioniste, assistent-functie, etc.’)
- Schotten in maaltijdverstrekking

- Schotten in gedragsregels
- Schotten in bestuursculturen (die hun weerslag hebben op de werkvloer)

Elke Brede School zal deze schotten die ze bij de 'Wereld op Zuid' tegengekomen zijn, herkennen. Het zijn wrijvingen die een plaats moeten krijgen in het proces naar samenwerken. Het ontwerpproces kan een belangrijke ondersteunende rol hebben in dit proces van ontschotting. Het vraagt echter ook een duidelijke gezamenlijke visie – de 'stip aan de horizon' - want de kans op succes zal hier vanaf hangen.

5.2.2 Interactief proces

De Brede school samenwerking vraagt dus een proces van ontschotten, een bereidheid van verschillende partners tot verandering. Dit is een belangrijke context waarbinnen ontworpen dient te worden. Wanneer partner A volledig mee is, zit partner D in een dal en ziet het toch even niet meer zitten.

“Het ontwikkelingen van een brede school is een interactief proces. Iedere fase wordt gekenmerkt door een verdere versterking van het gezamenlijke commitment terwijl tegelijkertijd in iedere fase moet worden afgerekend met het hardnekkiger worden van de weerstand van diegenen die ‘tegen’ zijn.” (Van Der Kooi, 2009:89)

Voor een vlot procesverloop vraagt het een constante alertheid om alle partners betrokken te houden en vraagt het daadkracht om vrijblijvende intenties om te zetten in definitieve keuzes met 'no way back'. Dit kan van juridische aard zijn, bijvoorbeeld in het geval van 'de intentieverklaring' of het kan gaan om de eindfase in het ontwerpproces, namelijk de 'goedkeuring van het definitief ontwerp'. Het bekrachtigen van deze gezette stappen zorgt voor een groei naar samenhangigheid.

Ook binnen elke fase kan een interactief proces zorgen voor een groei naar samenwerking. Door het ontwerp, het scenario denken en het participatief proces wordt de toekomstige samenwerking bestendigd. Het krijgt vorm. Er kan binnen een concrete context nagedacht worden over hoe gaan we samenwerken, hoe we deze ruimtes gaan gebruiken, hoe we ze gaan beheren. De verschillende trajecten (visie, bouwen, beheer en exploitatie), aangekaart in het begin van dit hoofdstuk, ontmoeten elkaar en bestuiven elkaar. Hierdoor kan men proactief inspelen op mogelijke wrijvingen in de toekomst. Belangrijke vraagstukken naar samenwerking, gebruik en beheer moeten tijdig een antwoord krijgen, zodat er binnen de verschillende trajecten op kan geanticipeerd worden. De architect kan dan weer op zijn beurt de verschillende scenario's van samenwerken proactief ondersteunen door met een gemakkelijk beheer en gebruik rekening te houden bij het ontwerp. De uitwerking van een lichtplan, sleutelplan of ventilatie- en verwarmingsplan dragen hier ondermeer toe bij.

5.2.3 Rol van architect / ontwerpteam

In de voorgaande delen van dit hoofdstuk hebben we aangetoond dat de totstandkoming van een Brede school andere klemtonen kent op het vlak van het ontwerp en het ontwerpproces omwille van het specifieke programma, en de betrokkenheid van meerdere partijen. Dit heeft een weerslag op de rol van de architect.

Afhankelijk van de taakinfilling van de opdrachtgever verschilt de rol van de architect. Zo kan het zijn dat de opdrachtgever in staat is om het opdrachtgeverschap volledig op te nemen, of dat deze een projectregisseur of afgevaardigd bouwheer aanstelt om een deel van deze taken over te nemen. Dan blijft de rol van de architect in essentie beperkt tot het maken van een goede ruimtelijke vertaling van de aangeleverde visiedocumenten, projectdefinitie, programma van eisen en omgevingsanalyse, passend binnen het voorziene budget. Wanneer de opdrachtgever niet zijn volledige takenpakket kan opnemen, neemt de architect ook vaak de bemiddelende en modererende rol op zich. De architect kan echter ook een trekkende rol opnemen in het opmaken van de projectdefinitie en het programma van eisen.

Kenmerkend aan de ruimtelijke vertaling van een Brede school is dat het accent juist ligt op dit soort van acties en dat niet elke architect het juiste profiel heeft om deze taken uit te voeren.

De architect zal in meer of mindere mate de rol van 'onderhandelaar' moeten opnemen. Hij zal mee instappen in een ontwerpproces van ontschotting, meezoeken naar synergie, en deelnemen aan een interactief proces dat eigen is aan een bouwproject waar meerdere actoren in betrokken zijn. Doordat de brede school opgave een ruimtelijke vertaling is van een samenwerkingsmodel zal men doorheen het plan, ontwerpmethodiek of ontwerpproces steeds zoeken naar bemiddeling, het verzoenen van tegengestelde belangen.

De architect speelt een essentiële rol in dit traject omdat hij de capaciteit bezit om zich de dingen ruimtelijk voor te stellen, de samenwerking te concretiseren, en een beeld van de toekomst te bieden. Hij kan beelden, scenario's, andere voorbeelden aanreiken waardoor over de praktische beslomeringen heen de visie op het nieuw te bouwen project overeind kan blijven.

6. BOUWEN / VERBOUWEN / AANPASSEN

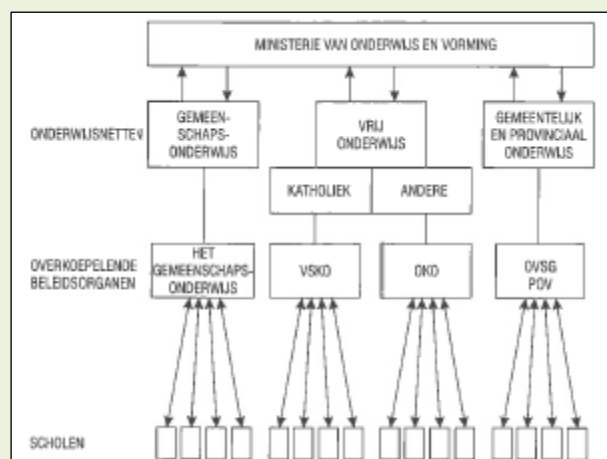
6.1 Subsidiemodaliteiten / financiering

De subsidies voor infrastructuur worden per beleidsdomein georganiseerd, en worden deels toegekend op het niveau van de Vlaamse overheid (onderwijs en welzijn), en zijn deels via het gemeentefonds overgeheveld naar de gemeenten (sport, cultuur, jeugd). Elke partner binnen een brede school heeft bijgevolg zijn eigen financiering- en/of subsidiëringcontext, waarbij men elk zijn eigen diensten dient aan te spreken en de passende procedures dient te volgen.

Wanneer een brede school nood heeft aan ruimtelijke aanpassingen, zal men de mogelijke subsidiëringmodellen voor dit bepaald geval moeten onderzoeken. Ter illustratie onderzoeken we de financierings- en subsidiëringcontext indien één van de partners een school is. Een heldere toelichting van deze context vinden we terug in de tekst van Geert Leemans, *Bouwen voor School en Samenleving, Setting en inhoud van Vlaams scholenbouwbeleid 2004-2015* (Leemans, 2011), aangevuld met het intern werkingdocument van AGION *Vragen en Antwoorden Procedures* (Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, 2012). We vatten dit hieronder samen, zoals de procedures gelden op datum van publicatie (februari 2012).

6.1.1 Algemene toelichting subsidiesysteem schoolinfrastructuur

Voor de organisatie van het Vlaams onderwijs onderscheidt men drie niveaus. Het **macroniveau**, met de minister en de administraties. Het **mesoniveau** vertegenwoordigd door de drie onderwijsnetten, namelijk het **GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap (GO!)**, het **vrij gesubsidieerd onderwijs (VGO)** en het **officieel gesubsidieerd onderwijs (OGO)**. De belangen binnen het VGO en het OGO worden verdedigd door verschillende koepelorganisaties. Binnen het VGO is er langs de ene kant het Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs (VSKO), met de Dienst voor Investerings van het Katholiek Onderwijs (DIKO) als de interne ondersteunende dienst voor scholenbouw, voor de belangenbehartiging van de Katholieke scholen. Langs de andere kant behartigt het Overleg Kleine Onderwijsverstrekkers (OKO) de belangen van de andere vrije scholen. Binnen het OGO behartigt het Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap (OVSG) de belangen van het gemeentelijk onderwijs, en het Provinciaal Onderwijs Vlaanderen (POV) die van het Provinciaal Onderwijs. Naast zijn hoedanigheid van inrichtende macht is het GO! ook een parastatale instelling binnen de Vlaamse overheid. Tenslotte heb je nog het **microniveau** met de individuele scholen, scholengemeenschappen en de inrichtende machten.

Organisatie van het Onderwijs in Vlaanderen. (Tielemans (2006) in: Leemans, 2011)

- **Financiële stromen**

Ten behoeve van de subsidiëring en financiering van de scholenbouw in Vlaanderen, stelt de **Vlaamse Regering** een pakket van financiële middelen ter beschikking aan AGION, Agentschap voor infrastructuur in het onderwijs, en de diensten van het GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. De middelen die de Vlaamse regering ter beschikking stelt voor de scholenbouw, worden apart vastgelegd voor het GO!, het officieel en het vrij gesubsidieerd onderwijs volgens een verdeelsleutel die in de schoolpactwetgeving is vastgelegd. Tenslotte moeten ook nog de middelen vermeld worden die ter beschikking worden gesteld door andere overheden. Zo stelt de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) een pakket middelen ter beschikking voor investeringen in de scholen van het Brussels Nederlandstalig onderwijs. Het Vlaams Energie Agentschap (VEA) heeft extra middelen ter beschikking gesteld aan AGION voor investeringen in rationeel energiegebruik (2008-2012).

Aan de **scholen uit de gesubsidieerde sector** worden **subsidies** verleend die hen in staat moeten stellen om de noodzakelijke werken aan hun gebouwen uit te voeren. De kerntaak van het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (**AGION**) is de administratieve behandeling van die subsidieaanvragen. Daarnaast heeft het agentschap nog een beperkte taak naar inhoudelijke ondersteuning, via advies en sensibilisering. Inrichtende machten kunnen subsidies verkrijgen voor de nieuwbouw van een schoolgebouw, de uitvoering van verbouwingswerken, de aankoop van een gebouw, de uitvoering van werken na aankoop, de uitvoering van omgevingswerken en het aanbrengen van eerste uitrusting.⁴⁶ De kosten van de architect worden door AGION niet gesubsidieerd.

Voor het basisonderwijs bedraagt de subsidie 70% van de subsidiabele bouwkost. Voor het secundair onderwijs, internaten, centra voor volwassenenonderwijs en CLB's bedraagt de subsidie 60% van de subsidiabele kosten. De subsidie van **60 of 70%** wordt enkel berekend op het deel van de kostprijs dat de fysische en financiële norm niet overschrijdt (zie infra).

Bouwprojecten binnen het **Gemeenschapsonderwijs** worden niet gesubsidieerd maar **gefinancierd (100%)**. Deze financiering zit bij de bevoegdheid van het **GO!**. Daarnaast voorziet het GO! ook nog in inhoudelijke ondersteuning en de opvolging en uitvoering van de bouwprojecten.

- **Welke zijn de subsidie- en financieringsvoorwaarden?**

In het vrij en officieel gesubsidieerd onderwijs zijn het **inrichtende machten** van de scholen erkend door het departement onderwijs en vorming en die beantwoorden aan de criteria van een rationalisatie- en programmatieplan, die beroep kunnen doen op bouwsubsidies. De aanvrager moet steeds over **rechtspersoonlijkheid** beschikken en vanuit die hoedanigheid een zakelijk recht moet hebben op het gebouw waarvoor de subsidies worden aangevraagd. De inrichtende macht kan **eigenaar zijn, een recht van opstal of een recht van erfpacht** hebben op het gebouw waarvan de school gebruik maakt. Dat recht van opstal of erfpacht moet bovendien een **looptijd van minimaal 30 jaar** hebben. De Inrichtende machten zijn de rechtspersonen die verantwoordelijk zijn voor één of meer scholen. Ze zijn de initiatiefnemers

---

⁴⁶ De werken die in aanmerking komen voor subsidie worden beschreven in: AGENTSCHAP VOOR INFRASTRUCTUUR IN HET ONDERWIJS 2012. Vragen en antwoorden procedures. (Onuitgegeven intern werkdocument). Brussel: AGION.

voor de organisatie van onderwijsvoorzieningen en vormen het beslissende gezag over de instelling (De Vries, 2008:428; Van Petegem & Imbrecht, 2008:12)⁴⁷. In het gemeenschapsnet zijn de inrichtende machten van het GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap, de Raad van het GO! samen met de 28 scholengroepen, bevoegd voor hun onderwijspatrimonium.

Er kan enkel voor de gebouwen of m² die tijdens de schooluren aangewend worden voor de **organisatie van onderwijs** een financiële bijdrage verkregen worden. Deze subsidievoorwaarde heeft een termijn van 20 jaar.

- **Procedures AGION**

De reguliere subsidiëring verloopt via een aantal procedures. Elke procedure heeft haar eigen voorwaarden en regels. Welke procedure een inrichtende macht best volgt, hangt af van de aard en de kostprijs van de bouw- of verbouwingswerken. Er zijn momenteel zes procedures: (1) de standaardprocedure, (2) de procedure waarbij gebruik wordt gemaakt van een afwijking op de chronologie, (3) de verkorte procedure, (4) de spoedprocedure en (5) de procedure voor promotiebouw⁴⁸. Deze worden hierna beknopt toegelicht:

- De **standaardprocedure** voorziet in de nieuwbouw en verbouwingswerken aan schoolgebouwen, en dit ongeacht het bedrag van de werken. Elke aanvraag die een school voor de standaardprocedure maakt, wordt ingeschreven op een wachtlijst, waarna de afhandeling van de subsidieaanvragen chronologisch gebeurt. Bij inschrijving op de wachtlijst moet een raming van de kosten van het bouwproject opgegeven worden. Nadat een aanvraag haar wachttijd op de wachtlijst heeft doorlopen volgt - als aan alle voorwaarden is voldaan - de principiële goedkeuring van de aanvraag.
- De **procedure afwijking chronologie**: In bepaalde gevallen, en enkel voor scholen van het **gesubsidieerd vrij onderwijs**, hoeft een subsidieaanvraag de wachttijd niet te doorlopen en wijkt zij af van de chronologische afhandeling van subsidieaanvragen. Dit kan enkel gebeuren indien de hoogdringendheid van de werken dit vereist, in het bijzonder bij: (1) **aankoopdossiers**, (2) **werken na aankoop in geval het aangekochte pand geen onderwijsbestemming had**, (3) **werken aan sanitaire voorzieningen**, (4) **werken aan de brandveiligheid van internaten**, (5) **milieusanering**, (6) **werken na brand of waterschade**, (7) **stabiliteitswerken**, (8) **werken aan een hoogspanningscabine**, (9) **dossiers in samenwerking met publieke actor voor maatschappelijk belang**,⁴⁹ (10) **dossiers gesubsidieerd door andere overheden**⁵⁰ en (11) voor de uitbreiding van een reeds gegeven principeakkoord. Als een aanvraag voldoet aan een van deze uitzonderingsgevallen is het de bedoeling dat de aanvraag zo spoedig mogelijk principieel wordt goedgekeurd.
- De **verkorte procedure** geldt opnieuw enkel voor de scholen uit het **gesubsidieerd vrij onderwijs** en het **provinciaal onderwijs**. Deze procedure werd in het leven geroepen om snel aan bepaalde dringende bouwfysische problemen tegemoet te kunnen komen.

⁴⁷ In het basisonderwijs wordt in plaats van inrichtende macht, de term schoolbestuur gebruikt. (De Vries, 2008:65)

⁴⁸ Van 2006 t.e.m. 31 januari 2012 bestond ook de REG procedure (Rationeel Energiegebruik). Deze procedure was bedoeld voor investeringen in werken die het rationeel energiegebruik in schoolgebouwen op het oog hadden.

⁴⁹ Hierbij zal men samen bouwen met een publieke actor waarbij het project een duidelijk aantoonbaar maatschappelijk belang heeft. Binnen deze procedure wordt er aan de inrichtende macht slechts subsidie 70% of 60% verleend op de helft van de subsidiabele kostprijs. Voor het basisonderwijs komt dit neer op een globale subsidie van 35% en voor het secundair onderwijs op een globale subsidie van 30%.

⁵⁰ Het gaat hier over een gedeeld subsidiedossier met andere subsidiërende overheden, zoals het Vlaams Fonds voor Personen met een Handicap (VIPA), Onroerend Erfgoed of de Vlaamse Gemeenschap Commissie (VGC). In overleg zal elk een deel van de subsidie dragen, waarbij de som van de subsidies nooit meer dan 100% kan zijn.

De verkorte procedure geldt vanaf begin 2010 in de volgende gevallen: (1) Ze kan toegepast worden op alle subsidiabele werken, wanneer de projecten afgewerkte gehele zijn, (2) de werken moeten een minimale kostprijs van 5500 euro hebben, (3) er kan maar één verkorte procedure tegelijk worden toegekend per instelling per vestiging, (4) de subsidiabele kostprijs per vestiging is beperkt tot 125.000 euro (excl. BTW), (5) de procedure geldt niet voor aankopen.

- De **spoedprocedure** wordt enkel in noodgevallen ingezet. De procedure kan enkel toegepast worden: (1) wanneer de werken bij hoogdringendheid uitgevoerd moeten worden om de continuïteit van de onderwijsverstrekking te waarborgen, (2) in het geval van onvoorziene, door overmacht veroorzaakte gebeurtenissen zoals brand, zware stormschade, onherstelbare defecten aan verwarmingsinstallaties, etc.... Daarbij kan deze procedure enkel toegepast worden voor scholen van **het gesubsidieerd vrij en provinciaal onderwijs** en moeten de werken een minimale kostprijs van 5500 euro hebben.
- De **procedure promotiebouw**: Een schoolbestuur kan nieuwbouw of verbouwingswerken realiseren door beroep te doen op een bouwpromotor die instaat voor de financiering en realisatie van een project, waarna de school het schoolgebouw van de promotor aankoopt en hiervoor van AGION subsidies kan ontvangen.

Voor het **gemeentelijke onderwijs** worden de prioriteiten bepaald in overleg met het OVSG (Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap). Daarnaast is er in het kader van de inhaalbeweging schoolinfrastructuur een parallelle procedure via publiek-private samenwerking. Dit grootschalige investeringsproject staat bekend als het '**DBFM-project**' (Design, Build, Finance en Maintain). Hierbij is de overheid op zoek gegaan naar een private partner om een DBFM-vennootschap te vormen. Deze zogenaamde DBFM-vennootschap staat in voor de uitvoering van het grootschalige bouwprogramma 'scholen van morgen' dat het ontwerp (Design), de bouw (Build), de financiering (Finance) als het eigenaarsonderhoud (Maintain) van de scholen gedurende 30 jaar omvat. Het is de DBFM-vennootschap die contracten zal sluiten met de individuele inrichtende machten van de scholen die via het DBFM-programma een school willen laten bouwen. De inrichtende machten blijven hierbij echter volledige autonomie behouden en ze beslissen zelf om in het project te stappen. Eens de school deze stap heeft gezet en de school wordt gebouwd of grondig verbouwd stelt de DBFM-vennootschap gedurende 30 jaar het schoolgebouw ter beschikking aan de inrichtende macht. In ruil daarvoor betaalt de inrichtende macht aan de vennootschap een prestatiegerelateerde beschikbaarheidsvergoeding. Om de scholen in staat te stellen de beschikbaarheidsvergoeding aan de vennootschap te betalen, betaalt AGION aan de scholen een periodieke DBFM-toelage uit.

De **werkprocessen** die de behandeling van subsidieaanvragen aansturen zijn onder te verdelen in vier fasen, namelijk (1) de indiening van een aanvraagdossier, (2) een fase gunning, (3) een fase uitvoering van werken en uitbetaling van subsidie en (4) een fase voltooiing van de werken en eindafrekening. Deze werkprocessen bestaan uit vaste stroomschema's waarlangs dossiers stapsgewijs worden afgehandeld en waarbij telkenmale rekening moet gehouden worden met de bestaande regelgeving.

- **Indienen aanvraagdossier**: Elke subsidieaanvraag, ongeachte de procedure die ze zal doorlopen, wordt ingeschreven op een wachtlijst. De wachttijd die een aanvraag doorloopt alvorens de behandeling opstart is afhankelijk van de soort procedure. Aanvragen binnen de verkorte procedure, de spoedprocedure, de REG-procedure en de procedure afwijking chronologie kennen een versnelde afhandeling waardoor de

wachttijd vrij kort is. Voor de standaardprocedure geldt deze versnelde afhandeling echter niet waardoor er voor deze dossiers een wachttijd is van ettelijke jaren. Als een inrichtende macht bouwsubsidies wil aanvragen, moet ze hiervoor altijd een aanvraagdossier indienen. Als dit dossier betrekking heeft op werken die via een onderhandelingsprocedure verlopen (wetgeving overheidsopdrachten), dan kan de inrichtende macht een aantal offertes insturen voor de uitvoering van de werken. AGION onderzoekt dan of de werken op reglementaire wijze werden gegund en bepaalt het subsidiebedrag. Van zodra de inrichtende macht de goedkeuring van AGION heeft gekregen, mag de opdracht gesloten worden en de werken gestart.

Als het dossier echter betrekking heeft op werken die via een openbare aanbesteding dienen te verlopen moet er een ontwerpdocument ingediend worden. Dit ontwerpdocument bevat onder meer een bestek van de uit te voeren werken, de uitvoeringsplannen van de werkzaamheden en een raming van de kostprijs. Na uitvoering van een aantal controles krijgt de inrichtende macht een subsidiebelofte en zal AGION aan de inrichtende macht de toelating geven om de gunningprocedure op te starten.

- **De gunning van de werken:** Bij werken van 67000 euro of meer moeten de werken gegund worden via openbare aanbesteding of offertevraag. Geïnteresseerde inschrijvers kunnen hierbij hun offertes voor de uitvoering van de werken indienen. Na de opening van de offertes wordt door de inrichtende macht een gunningsverslag opgesteld. Dit gunningsdossier moet aan AGION ter goedkeuring worden voorgelegd voordat de werken definitief worden toegewezen.
- **Uitvoering van de werken en uitbetaling van de subsidie:** Na de goedkeuring van het gunningdossier door AGION, kan de weerhouden inschrijver op de hoogte gebracht worden van de beslissing van de bouwheer en kunnen de werken starten. Van zodra de inrichtende macht facturen begint te ontvangen kan deze aan AGION vragen om een eerste betaling uit te voeren. AGION zal hiervoor de subsidie berekenen en betaalt deze uit. Voor het niet door subsidie gedekte deel van de subsidiabele kostprijs kan de inrichtende macht (en dit enkel voor het vrij onderwijs) na goedkeuring van AGION een kredietovereenkomst met waarborg van de Vlaamse Gemeenschap sluiten met een erkende financiële instelling.
- **Voltooiing van de werken en eindafrekening:** Nadat de werken zijn beëindigd, wordt er door de bouwheer/inrichtende macht een eindafrekening opgemaakt. Dit is een berekening die vertrekt van het gunningbedrag en onder meer rekening houdt met de uitgevoerde werken, meer- en minwerken, verrekening van vermoedelijke hoeveelheden, contractuele prijsherzieningen, enz.... Na ontvangst van het eindafrekeningsdossier bepaalt AGION op basis van de definitieve kostprijs het definitieve subsidiebedrag en wordt het saldo van de subsidie uitbetaald.

- **Werkwijze GO!**

Zowel het centrale niveau als het mesoniveau ontvangen jaarlijks een vastleggingsmachtiging en een ordonnanceringskrediet van de Vlaamse regering. De scholengroepen en het centrale niveau van het Gemeenschapsonderwijs bereiden los van mekaar gunningdossiers voor. Via de afdeling financiën van het centrale niveau worden deze dossiers vastgelegd op de machtigingen. De vastleggingsmachtiging voor het **mesoniveau** wordt onder de scholengroepen verdeeld op basis van de criteria vastgesteld door de Raad van het Gemeenschapsonderwijs. De scholengroepen voeren met deze dossiers de zogenaamde kleine infrastructuurwerken uit. Elke scholengroep kan een eigen werkwijze volgen voor wat de planning en de uitvoering van deze werken betreft.

Het **centrale niveau** van het GO! staat in voor de grote infrastructuurwerken. Elke drie tot vier jaar vraagt het centrale niveau bij de scholengroepen de bouwprojecten op (nieuwbouw of grote renovaties) die zij binnen de scholengroep willen laten uitvoeren. De Raad vraagt dat de scholengroepen bij elk voorstel van bouwproject aangeeft op welke wijze de lokalen zullen ingericht en uitgerust worden. Deze voorstellen worden aan de hand van een aantal door de Raad van het Gemeenschapsonderwijs bepaalde criteria beoordeeld en vergeleken. De best gerangschikte voorstellen van elke scholengroep worden samengebracht op een bouwplanning voor de daaropvolgende jaren.

De gehanteerde **criteria** om opgenomen te worden in de planning zijn de volgende:

- **Uitsluitingscriterium:** het project dient te voldoen aan de voorwaarden gesteld door de fysieke normen voor de schoolgebouwen.
- **Dwingende criteria:** Ten eerste zijn er de wettelijke vereisten die voortkomen uit een dwingende doorlichting, milieu- en veiligheidsnormen en specifieke wetgeving. Ten tweede is er ook het gemis aan klaslokalen door een aanhoudende sterke leerlingenstijging in scholen (over meerdere schooljaren)
- **Masterplanning:** Het bouwproject moet kaderen binnen een masterplan.
- **Andere criteria:** met name de voltooiing en verder zetten van gestarte projecten en/of van totaalprojecten, de aanpassing van nodige kredieten en verdeling in schijven, wegwerken van dure inhuringen, functionele noden en wijzigende pedagogische vereisten (verouderde en niet aangepaste infrastructuur, wijziging in onderwijsaanbod, ...), de oprichting van een nieuwe school en de afbraak oude en voorlopige paviljoenen.

Bij de planning speelt ook de snelheid van uitvoering een rol.

Vooraleer men een effectieve nieuwbouw plant doet men er goed aan na te gaan in hoeverre vernieuwbouw, aankoop (al dan niet via PPS en/of DBFM) voordeliger zijn. Hierbij kan rekening worden gehouden met de timing, onbeschikbaarheid van de school, inplanting en prijs.

Nadat de raad de planning heeft goedgekeurd stelt het centrale niveau van het Gemeenschapsonderwijs voor elk van de projecten een **projectbegeleider** aan. Deze projectbegeleider werkt in samenwerking met de betrokken school en scholengroep een projectdefinitie uit. Vervolgens wordt een ontwerper aangesteld die instaat voor de studie en later de opvolging van de werken. Op basis van het uitgewerkte lastenboek van deze ontwerper wordt het project aanbesteed, vastgelegd en vervolgens gegund. Na de uitvoering van de werken wordt het gebouw ter beschikking gesteld aan de betrokken scholengroep.

- **Fysische en Financiële normen**

Wanneer scholen worden gesubsidieerd of gefinancierd voor de uitvoering van bouw- of renovatiewerken, dan gebeurt dit telkens binnen de grenzen van de fysische en financiële normen. De **fysische normen** bepalen de maximale bruto-oppervlakte waar een school recht op heeft, rekening houdend met de school- of internaatsbevolking en het overeenkomend lestijdenpakket. **De financiële norm** bepaalt de maximale kostprijs per m² die in aanmerking kan komen voor subsidie of financiering. Infrastructuurwerken die niet voldoen aan de fysische en financiële norm zullen voor het deel dat de norm overschrijdt geen financiële middelen ontvangen. Als een dossier echter afwijkt van de fysische en financiële normen en als daar gegronde redenen voor bestaan, verleent de Commissie van Deskundigen een gemotiveerd advies over het al dan niet toelaten van deze afwijkingen.⁵¹ Sommige dossiers vereisen altijd een voorafgaandelijk advies van de Commissie van Deskundigen.

In de bovenstaande samenvatting merken we op dat er een **aantal randvoorwaarden** zijn die een belangrijke impact hebben op het bouwen voor een Brede school, waarbij een school één van de actoren is.

Zo zijn het **enkel de inrichtende machten die subsidies kunnen aanvragen** en dit enkel voor de te bouwen m² die **tijdens de schooluren aangewend worden voor de organisatie van onderwijs**. Deze ruimtes mogen wel opengesteld worden naar derden buiten de schooluren en mogen beperkt opengesteld worden tijdens de schooluren, maar onderwijs heeft het eerste gebruiksrecht.⁵² Dit is een belangrijk aandachtspunt binnen de brede school context. Het subsidiabel zijn van de ruimtes die door meerdere partners gebruikt worden, zal per case bekeken moeten worden.

De inrichtende macht moet om in aanmerking te komen voor subsidies **een zakelijk recht** hebben van 30 jaar. Dit is echter geen exclusief zakelijk recht, en mag dus een zakelijk recht in onverdeeldheid zijn. Scholen die gebouwen huren van hun inrichtende machten komen niet in aanmerking voor subsidies.

De infrastructuursubsidies zijn bedoeld om **infrastructuurwerken** mee te bekostigen. Daarmee wil men duidelijk stellen dat onderhoud van gebouwen, studiekosten, roerende uitrusting niet in aanmerking komen. De lijn tussen wat wel of niet infrastructuurwerken zijn blijkt in de praktijk soms moeilijk te trekken. Hiervoor hanteert men binnen AGION een lijst waar dit in bepaald wordt. Voor de dekking van de administratieve kosten worden naast de subsidies ook algemene kosten uitbetaald (7%).

De subsidiëringsmodaliteiten van onderwijsinfrastructuur vinden hun grondslag in de **schoolpactwetgeving**. Deze wetgeving (29 mei 1959) is opgemaakt vanuit de redenering dat schoolinfrastructuur enkel de school en niets meer hoefde te huisvesten. Met recente pedagogische concepten of evoluties in onderwijsorganisatie werd in de schoolpactwetgeving geen rekening gehouden.

Daarboven komt nog dat er een ernstig structureel tekort is aan infrastructuurmiddelen en er bijgevolg **wachlijsten zijn voor bouwprojecten**. Vooral binnen het vrij onderwijs is de wachtlijst substantieel groot en worden er momenteel weinig grote bouwprojecten gerealiseerd. Hierdoor ontstaat er een dynamiek waarbij er steeds meer projecten ingediend worden die in aanmerking komen voor een

---

⁵¹ Besluit van de Vlaamse Regering houdende vaststelling van de regels die de behoefte aan nieuwbouw of uitbreiding bepalen en van de fysische en financiële normen voor de schoolgebouwen, internaten en centra voor leerlingenbegeleiding, 5 oktober 2007

⁵² AGION valt hiervoor terug op de schoolpactwetgeving, 29 mei 1959, art. 17 §1.

afwijking van de chronologie (zie de betreffende procedures hierboven), wat de wachttijden voor de gewone dossier enkel nog doet toenemen.

6.1.2 Drie scenario's om te komen tot een geschikte omgeving voor de Brede school

We bekijken drie scenario's van ruimtelijke ingrepen om de Brede school werking mogelijk te maken. We bekijken ook binnen welke procedures dit mogelijk is:

1. Schoolgebouwen aanpassen aan en openstellen voor de brede school werking;
2. Samen bouwen;
3. De schoolomgeving aanpassen als kindvriendelijke buurt.

Als voorbeeld gaan we hier uit van een school van het vrij gesubsidieerd onderwijs die gesubsidieerd wordt binnen de reguliere subsidiering.

1. Schoolgebouwen aanpassen aan en openstellen voor Brede school werking

Het kan zijn dat het bestaande gebouw of het schoolterrein aangepast moet worden om de Brede school werking mogelijk te maken. Deze ingrepen variëren van **ingrepen op niveau van interieur en technieken** zoals het voorzien van een sleutelplan, voorzien van voldoende extra bergruimte of flexibel meubilair, tot meer **structurele ingrepen** zoals het aanpassen van de toegang, het opwaarderen van binnen- en buitenruimtes naar uitdagende leer- en leefomgeving of het bouwen van een multifunctionele ruimte. We bekijken nu per type ingreep welke mogelijke pistes er binnen het kader van de huidige regelgeving bewandeld kunnen worden.

- **Ingrepen op niveau van interieur en technieken**

Aanpassingen aan de vaste inrichting van een gebouw om het klaar te maken voor onderwijs komen enkel in aanmerking voor AGION subsidies wanneer deze gekoppeld zijn aan een nieuwbouw of grondig verbouwingsdossier. Deze vaste inrichting staat binnen AGION bekend als 'eerste uitrusting'.

Voor de kleine ingrepen op het vlak van interieur, zoals het voorzien van extra kastbergruimte in een bestaand gebouw, kan men dus geen beroep doen op AGION subsidies. Voor ingrepen van technische aard zou men onder bepaalde voorwaarden kunnen terugvallen op de verkorte procedure, mits de werken subsidiabel geacht worden. Werken zoals het uitwerken van een sleutelplan zijn momenteel niet opgenomen in de lijst.

De **Vrije basisschool in Lede** heeft de herinrichting van hun refter kunnen realiseren via de wedstrijd 'schoolstunt' in het maandblad 'Libelle'. De **Vrije basisschool 'De Krekel' in St-Amandsberg** heeft middelen voor hun groene koer project gevonden bij een wedstrijd in het onderwijstijdschrift 'Klasse'. Uit deze voorbeelden blijkt het soms uitgesproken ad hoc karakter van de beschikbare financieringsmogelijkheden. Zo zou een inrichtende macht bijvoorbeeld ook beroep kunnen doen op projectgebonden subsidies. Zoals het **Keerpunt in Antwerpen** die zijn sleutelplan heeft kunnen realiseren dankzij de projectmiddelen van de proeftuinen Brede school. Projectsubsidies zijn echter niet structureel verankerd. Bovendien moet men nog het geluk hebben dat de aard van de noodzakelijke ingreep past binnen de scope van de projectfinanciering. De **Vrije Basisschool de Visitatie in St-Amandsberg** heeft het basisplan van de groene koer dan weer kunnen laten realiseren met middelen van Brede school werking Gent. Uiteindelijk toont de realiteit dat de brede school vaak moet terugvallen op eigen middelen. Dit is meestal het geval wanneer het ruimtelijk antwoord op

de Brede school ligt in het voorzien van los meubilair, zoals aangepaste tafels en stoelen of sportnetten.

- **Structurele ingrepen**

Onder structurele ingrepen kan men zowel aanpassingen als uitbreidingen aan het bestaande gebouw verstaan. Dergelijke uitbreidingen gebeuren dan onder de vorm van een nieuwbouw, bijvoorbeeld een sporthal die gedeeld wordt. Afhankelijk van de grootte en de inhoud van de ingreep zal men op verschillende procedures van AGION beroep kunnen doen: de standaardprocedure, de verkorte procedure of de procedure afwijking chronologie. Dit binnen de algemeen geldende subsidievoorwaarden, ondermeer het kader van de fysische en financiële normen.

De **standaardprocedure** zal wegens de lange wachttijd geen directe resultaten opleveren. **De verkorte procedure** en de **procedure afwijking chronologie** zijn dan wel flexibeler inzetbaar, maar sluiten door hun criteria bepaalde ingrepen uit. Zo kan de heraanleg van de speelplaats pas sinds januari 2010 gesubsidieerd worden via de verkorte procedure. Deze procedure is alleen van toepassing voor de scholen uit het vrij en provinciaal onderwijs, niet voor de gemeentelijke scholen.

2. Samen bouwen

In dit scenario vertrekken we van **meerdere partijen die samen een (ver)bouwproject** wensen op te starten. In het kader van hun Brede school werking kiezen ze ervoor om enkele of meerdere ruimtes te delen. Dit kan in de vorm zijn van het samen onder één dak model, maar ook in de vorm van gedeelde accommodatie of een campusmodel (zie infra).

Cruciale uitgangspunten zijn hier de inzet van multifunctionele ruimtes en ruimtes die voldoen aan specifieke eisen van bepaalde brede school activiteiten. Ze bieden ruimte aan die activiteiten die een meerwaarde bieden aan de Brede school werking. Daarbij zal elke aanpassing de grens tussen gemeenschappelijk en privé gebruik duidelijk definiëren. Subsidieprocedures en regelgeving kunnen een grote impact hebben op het realiseren van deze uitgangspunten.

Eén van de randvoorwaarden waar men bij het samen bouwen een uitspraak dient over te doen is het bepalen van de eigendomsstructuur. In het bepalen van de eigendom van een dergelijk gemeenschappelijk bouwproject waaronder een school, zijn de subsidievoorwaarden van AGION een belangrijke randvoorwaarde. Enkel de inrichtende macht kan subsidies aanvragen en deze kunnen enkel aangewend worden voor het realiseren van de oppervlakte die tijdens de schooluren gebruikt wordt voor de onderwijsverstrekking en waarover men een zakelijke recht heeft van minimaal 30 jaar. Er bestaan verschillende mogelijkheden om de eigendom van een gemeenschappelijk gebouw te regelen tussen de verschillende partijen.

1. Men kan heel duidelijke afgelijnde eigendomsgrenzen bepalen
2. De partners kunnen overeenkomen dat één van hen eigenaar is en een gebruiksrecht, erfpacht of huur vaststellen voor de andere(n). Wegens de subsidievoorwaarde van zakelijk recht zal de school hier enkel de rol van de eigenaar of de erfpachthouder kunnen opnemen.
3. Een meer aangewezen vorm van eigendomsrecht is het principe van de **vrijwillige mede-eigendom**.

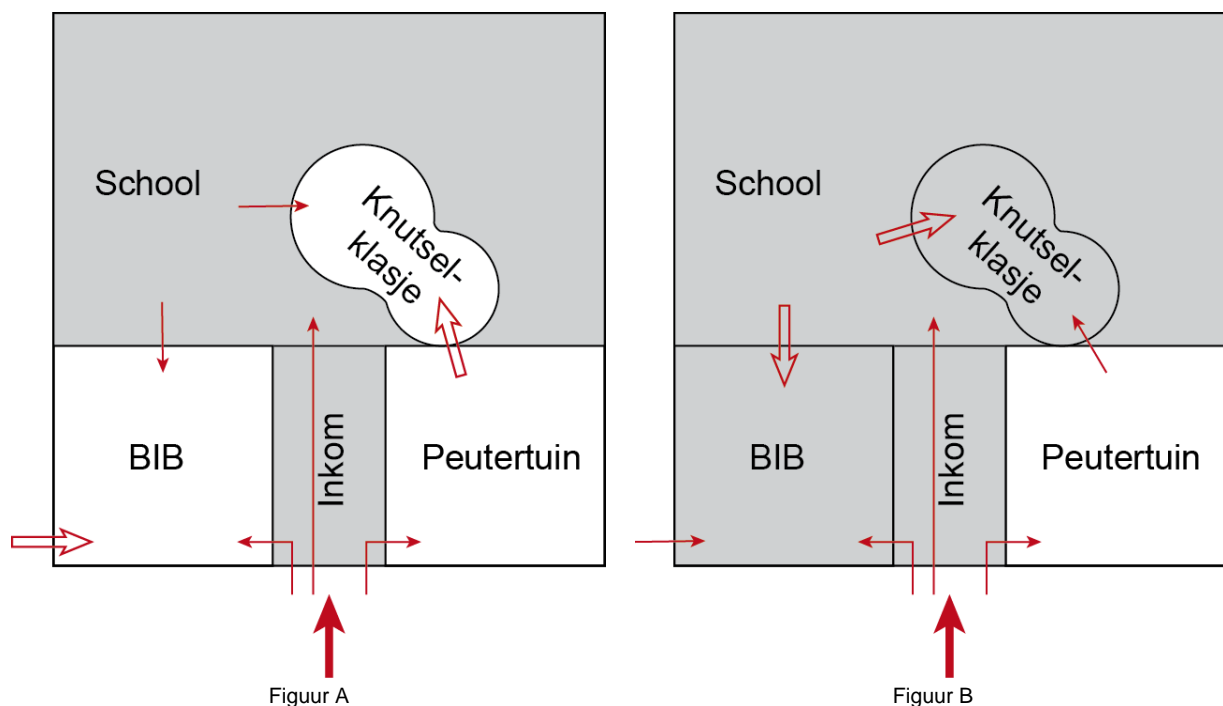
Mede-eigendom is de opsplitsing van het eigendomsrecht op een bepaalde zaak tussen verschillende personen, de mede-eigenaars. De zaak zelf blijft onverdeeld en materieel intact: ze is in onverdeeldheid. Het eigendomsrecht daarentegen wordt abstract-mathematisch verdeeld in aandelen of breukdelen. Ieder van de mede-eigenaars is dus voor een breukdeel eigenaar van de zaak.

De vrijwillige mede-eigendom ontstaat wanneer twee of meer personen vrijwillig, namelijk bij onderlinge overeenkomst, een staat van onverdeeldheid in het leven roepen, bijvoorbeeld door de gezamenlijke bouw van een bepaalde infrastructuur.

Er zijn geen wettelijke bepalingen wat betreft de vrijwillige mede-eigendom. Deze constructie wordt bij overeenkomst bepaald en is dus onderworpen aan het gewone verbintenissenrecht. De partners kunnen dus onderling beslissen hoe de verhoudingen worden geregeld. De overeenkomst tot vrijwillige mede-eigendom kan expliciet een termijn of duur bepalen waarvoor de vrijwillige mede-eigendom werd aangegaan.

Op basis van de aandelen of breukdelen die men onderling is overeengekomen voor de eigendomstructuur, kan de bijhorende investering bepaald worden. Dit kan leiden tot een bepaalde investeringsleutel waarmee kosten kunnen verdeeld worden. Of omgekeerd kan men op basis van de gemaakte investering de eigendomaandelen bepalen.

Binnen de constructie van vrijwillige mede-eigendom zal er enkel door AGION een subsidie toegekend worden op het aandeel dat gebruikt wordt voor onderwijsdoeleinden. Zoals eerder vermeld is een belangrijk aandachtspunt hoe men in een multifunctionele accommodatie zal omgaan met ruimtes die buiten onderwijs **door meerdere partners tijdens de schooluren gebruikt worden**. Dit zal men per case moeten bekijken. We nemen het voorbeeld van een gebouw met een school annex bibliotheek die gebruikt wordt voor onderwijsdoeleinden en openstaat voor de buurt tijdens de schooluren. In dit geval zouden twee scenario's mogelijk zijn. Wanneer de bibliotheek voornamelijk door de gemeente wordt gebruikt en de school hier maar enkele uren per week gebruik van maakt, zal dit niet subsidiabel zijn met scholenbouwsubsidies (figuur A). Wanneer de bibliotheek hoofdzakelijk voor het gebruik van de school is en de buurt hier ook gebruik mag van maken, zal het wel subsidiabel zijn (figuur B). De gedeelde inkomhal zal subsidiabel zijn aangezien het noodzakelijk is voor de school. Voor een gedeelde knutselklas met de peuterschool zal een gelijkaardige redenering opgaan zoals met de bibliotheek.

De subsidievoorwaarde die stelt dat het **enkel de inrichtende machten zijn die subsidies kunnen aanvragen** is een ander aandachtspunt binnen het samen bouwen. De inrichtende macht zal het bouwheerschap niet volledig kunnen delegeren.

De procedures die kunnen ingezet worden voor het vrij gesubsidieerd onderwijs zijn de **standaardprocedure**, de **procedure afwijking chronologie** en **promotiebouw**. Bij promotiebouw moet men bewust zijn dat de school pas in aanmerking komt voor subsidies na het doorlopen van de wachttijd, concreet is dit dus een weinig realistische piste. De standaardprocedure is dit evenmin. Door het structureel tekort aan infrastructurele middelen is er immers een wachtlijst van ettelijke jaren. In bepaalde gevallen hoeft een subsidieaanvraag echter de wachttijd niet te doorlopen en wijkt zij af van de chronologie, de zogenaamde dossiers met 'afwijking chronologie'. Voor het gemeentelijk onderwijs worden de dossiers behandeld volgens de prioriteiten in samenspraak met het OVSG. Voor dit net kunnen zowel de standaardprocedure als de piste via de promotiebouw ingezet worden.

Voor het vrij gesubsidieerd onderwijs kan men binnen de afwijkingen chronologie van de wachtlijst voor een brede school project beroep doen op de procedure '**dossiers in samenwerking met andere subsidiërende overheden**'. Onder de gekende samenwerkingsdossiers bij AGION zijn deze met VIPA relevant. Toch stellen we vast dat er maar weinig dossiers op deze samenwerkingsprocedure beroep

doen. Er zijn verschillende redenen die worden aangehaald waarom men uiteindelijk niet samen bouwt. Het programma moet dit toelaten, er is een strenger normerend kader binnen VIPA en zijn er verschillen in de subsidieafhandeling en snelheid van dossierafhandeling. Om te vermijden dat dossiers omwille van die reden vertraging zouden oplopen, zal AGION voor goedkeuring van deze dossiers zich baseren op de timing van de andere subsidiërende overheden.

Voor de **voorzieningen van de gezinnen met kinderen** geldt binnen het VIPA de klassieke financieringsprocedure. Deze bestaat uit één fase: namelijk de goedkeuring van het masterplan. Het masterplan omvat enerzijds een globale en beschrijvende schets met kostenraming van de door de initiatiefnemer geplande infrastructuur, met de uitvoeringstermijnen en een financieel plan. Anderzijds omvat het dossier een verder uitgewerkt projectplan waarvoor de eigenlijke subsidiebelofte wordt aangevraagd.

Alvorens de opstart van een masterplan wordt er een overleg gepland met een dossierbeheerder en een bouwtechnisch adviseur vanuit VIPA, waarin de beoordelingscriteria toegelicht worden. Gedurende de opmaak van het masterplan staan deze ook stand-by voor feedbackmomenten.

Vanaf het moment dat het plan wordt ingediend, verloopt de procedure volgens vaste doorlooptijden. Nazicht documenten 14 dagen, na ontvankelijkheid wordt voor het dossier binnen de 70 dagen evaluatienota's opgemaakt door het functioneel agentschap en de financieel- en bouwtechnische deskundigen. Deze worden voorgelegd op een evaluatiecommissie. Zij beoordelen het plan op basis van objectieve criteria en bepalen het bedrag van de subsidiebelofte. De commissie adviseert de Minister van Welzijn. Als de Minister het masterplan goedkeurt, verleent ze de initiatiefnemer een subsidiebelofte.

De subsidiebelofte is twee jaar geldig. Een aanvraag voor een subsidiebeslissing moet dus binnen twee jaar na het toekennen van de subsidiebelofte bij het VIPA ingediend worden, zo niet vervalt de subsidiebelofte.

In het verleden werden dossiers waar scholen en andere publieke overheden hebben samengewerkt, gerealiseerd via de **standaardprocedure**, de procedure **afwijking chronologie (50% regel)** en de procedure **afwijking chronologie 'in samenwerking met andere overheden'**. Bekende voorbeelden hiervan zijn de sportzalen die met de gemeente gebouwd worden die ruimer zijn dan waar de school op basis van de fysische norm recht op heeft. Het aandeel onderwijsoppervlakte dient dan te worden bepaald, via een afleesbare lijn, in termen van het aantal m² oppervlakte of als percentage van de totale oppervlakte.

Sinds 2011 zijn hier een aantal wijzigingen in aangebracht. De afwijking chronologie 50% regel is afgeschaft, en de dossiers in samenwerking met zijn opgesplitst in twee soorten; de procedure afwijking chronologie **in samenwerking met een andere subsidiërende overheid** (VIPA, Agentschap Onroerend Erfgoed) en de procedure **in samenwerking met publieke actoren met maatschappelijk belang**. Deze laatste procedure is er gekomen om in een context van beperkte overheidsmiddelen, gezamenlijke initiatieven van verschillende partners te ondersteunen. In de procedure wordt bepaald dat er medewerking of aansturing is van de andere publieke actoren (zonder een financieel of ander engagement te verwachten van deze actoren m.b.t. de infrastructuur van de andere partijen), er slechts subsidie wordt gegeven op de helft van het subsidiabel bedrag (m.a.w. 30 of 35% subsidie voor respectievelijk basis- en secundair onderwijs) en dat er een gedeeld gebruik voorzien wordt (tijdens gebouw tijdens de schooluren en -periodes voor onderwijsdoeleinden en daarbuiten door andere publieke actoren). Het maatschappelijk belang van het project moet aantoonbaar zijn. De combinatie van de

verschillende voorwaarden en de beperktere subsidiëring maken dat deze procedure nog niet regelmatig gebruikt is.

Een vrije **basisschool en de gemeente (Bilzen)** hebben beide behoefte aan een nieuwe sportzaal, en willen deze dan ook samen bouwen. De school wil hiervoor beroep doen op AGION subsidies, en de gemeente wil financieel bijdragen en via deze weg een nieuw onderdak voor enkele van haar sportclubs realiseren, waaronder de volleybalclub. De enige piste naar snelle subsidiëring is de procedure 'samenwerking met publieke actoren met maatschappelijk belang'. In deze procedure wordt ondermeer bepaald dat de school slechts beroep kan doen op de helft van de subsidies. De school heeft op basis van haar leerlingenaantal recht op een sportzaal van 320 m² (fysische norm). Dit is echter niet te klein om de sportzaal ook te laten dienen voor de competentiesport. Daarvoor is een minimum van 480m² nodig. De combinatie van de beperktere subsidie en de vergroting van bouwprogramma in m² maken dat dit een te grote investering vraagt van beiden de school en de gemeente.

Het samen bouwen impliceert dat er meerdere partijen zijn en dus ook meerdere financiële stromen. Dit zitten op verschillende niveaus. Er zijn er die op Vlaams niveau georganiseerd worden (onderwijs, welzijn) en op gemeentelijk of provinciaal niveau (sport, cultuur, jeugd). De subsidies kennen verschillende procedures en voorwaarden, en kunnen structureel zijn of projectgebonden. Het in detail uitwerken van de mogelijk scenario's van samen bouwen tussen al de bovenstaande actoren valt echter buiten de scope van dit onderzoek. We geven wel de organisatie van de subsidiëring van sportinfrastructuur en kinderopvang hier beknopt weer.

De subsidiëring van **sportinfrastructuur** is de voorbije 60 jaar steeds de bevoegdheid geweest van de federale én de Vlaamse overheid. De wettelijke grondslagen waren achtereenvolgens het regentsbesluit van 2 juli 1949, het KB van 22 februari 1974 en het decreet van 23 mei 2008. In de periode 1991 tot 2008 bestond er geen specifieke decretale onderbouw voor de subsidiëring van sportinfrastructuur. De kredieten hiervoor waren opgenomen in achtereenvolgens het zogenaamde "Investeringsfonds" en "Gemeentefonds". Vanaf 1999 creëerden diverse ministers, al dan niet rechtstreeks bevoegd voor sport, wel een aantal niet-decretale subsidiëringkanalen voor sportinfrastructuur, waarvan de middelen uit diverse begrotingssectoren afkomstig waren.

Tot 1991 werden de subsidiëringdossiers voor sportinfrastructuur administratief en financieel (uitbetaling) begeleid door het Bloso. Bij de overheveling van de kredieten naar eerst het Investeringsfonds, later het Gemeentefonds, was deze rol van het Bloso louter adviserend. Aangezien de subsidiëringinitiatieven vanaf 1999 verspreid waren over verschillende sectoren (sport, internationale culturele samenwerking, toerisme) en de reglementaire bases (geen decreet, in het beste geval een reglement) zeer sterk verschilden, bestond er geen eenheid, noch in de behandelende Vlaamse administraties, departementen of agentschappen, noch in de begeleiding en afhandeling van de subsidiedossiers.

Bij het decreet van 23 mei 2008 betreffende een inhaalbeweging in sportinfrastructuur via alternatieve subsidiëring (het zgn. "Vlaams Sportinfrastructuurplan") werd de bevoegdheid voor de opvolging van deze subsidiedossiers duidelijk bij het departement CJSM gelegd.

Daarnaast is er het bestuursakkoord van april 2004 afgesloten tussen de Vlaamse Regering, de provincies en de lokale besturen naar aanleiding van het kerntakendebat. Hierin werd onder andere per bestuursniveau afgesproken wie voor welk type van sportinfrastructuur

verantwoordelijk is. Dit vormt bijgevolg een belangrijke beleidsbasis. (Correspondentie Bloso, Van Espen, M., 01.07.2011)

Kinderopvang in al zijn vormen kan een belangrijke kernpartner zijn in een brede school. Niet alleen kent de kinderopvang een groeiende vraag, en dus groeiend aantal kinderen die hier gebruik van maken, maar staat de kinderopvang ook voor de uitdaging van een reorganisatie. (Interview, Devliegere, V., Kind & Gezin, 23.11.2009)

De huisvesting van kinderopvang is onderhevig aan twee regelgevende kaders. Langs de ene kant de erkenningsvoorwaarden van Kind & Gezin⁵³, en langs de andere kant de subsidievoorwaarden van VIPA⁵⁴.

Er bestaan verschillende soorten kinderopvang, die in twee grote groepen onder te delen zijn op basis van leeftijd: de voorschoolse kinderopvang (0-3 jaar) en de naschoolse of buitenschoolse kinderopvang (3-12 jaar). Daarnaast is er een onderscheid tussen erkende kinderopvang, de zelfstandige sector (met attest van toezicht) en de gemelde kinderopvang. Het kinderopvanglandschap in Vlaanderen omvat:

- onthaalouder aangesloten bij een dienst
- zelfstandige onthaalouder
- erkend kinderdagverblijf
- zelfstandig kinderdagverblijf
- lokale dienst buurtgerichte opvang
- gemandateerde voorziening
- zelfstandige buitenschoolse opvangvoorziening
- initiatief buitenschoolse opvang IBO

De erkende kinderopvang en de zelfstandige kinderopvang (attest van toezicht) moeten voldoen aan de specifieke eisen en worden gecontroleerd hierop door het Agentschap Inspectie. De meerderheid van deze verschillende soorten kinderopvang wordt slechts gesubsidieerd voor hun werking en personeel. Het VIPA subsidieert enkel de erkende kinderdagverblijven (crèches), wat op een 15% van de voorzieningen binnen het 'kinderopvanglandschap' komt.

Net zoals bij deeltijds kunstonderwijs zal voor de buitenschoolse opvang de organiserende besturen de financiering van de infrastructuur op zich nemen, of wordt er gebruik gemaakt van 'restruimte' of 'multifunctionele ruimte' in schoolgebouwen. Uit de verzuchting van de Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeenten (VVSG) in haar reactie op de beleidsnota's van Pascal Smet leiden we af dat er nood is aan infrastructuur hiervoor: *"M.b.t. de buitenschoolse kinderopvang blijven de Vlaamse gemeenten aandringen om bij de vernieuwing van schoolinfrastructuur een extra plek te voorzien voor deze opvang."* (VVSG, 2009)

---

⁵³ De erkenningsvoorwaarden worden bepaald in het *Besluit van de Vlaamse Regering van 23 februari 2001 (BS 19 april 2001) houdende de voorwaarden inzake erkenning en subsidiëring van kinderdagverblijven en diensten voor onthaalouders* en in het *Besluit van de Vlaamse Regering van 23 februari 2001 houdende de voorwaarden inzake erkenning en subsidiëring van initiatieven voor buitenschoolse opvang*. Eén categorie is 'gebouw en inrichting'.

⁵⁴ Het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA) subsidieert de volgende sectoren: Verzorgingsvoorzieningen, ouderen- en thuiszorgondersteunende voorzieningen, personen met een handicap, gezinnen met kinderen, preventieve en ambulante gezondheidszorg, algemeen welzijnswerk, bijzondere jeugdbijstand. De sector Gezinnen met Kinderen omvat de centra voor integrale gezinszorg (CIG); centra voor kindercare en gezinsondersteuning (CKG); crèches; vertrouwenscentra voor kindermishandeling (VK). Naast het VIPA decreet, procedureregels is het *'Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de investeringssubsidie en de bouwtechnische en bouwfysische normen voor de sector van de voorzieningen voor gezinnen met kinderen'* hierop van toepassing. www4wvg.vlaanderen.be/wvg/vipa

In mei 2011 is het voorontwerp van het decreet kinderopvang goedgekeurd in de Vlaamse Regering. Tengevolge van de uitvoering van dit decreet zijn wijzigingen in het bovenstaande mogelijk. In kader van de ruimtelijke vertaling van de Brede school, is alvast de volgende wijziging een belangrijke. Alle voorzieningen zullen moeten voldoen aan de basiskwaliteit en hier een vergunning voor hebben. Concreet betekent dit dat louter gemelde voorschoolse kinderopvang niet meer mogelijk zal zijn (Kabinet Minister van Welzijn, 2011). Als antwoord op hindernissen binnen de regelgeving, zal deze piste dus niet meer gehanteerd kunnen worden. (zie infra.)

We zien dat elk van deze financiële stromen ook zijn eigen procedures, regelgeving en afhandeling in de tijd heeft. Daarnaast zijn er ook partners, zoals buitenschoolse kinderopvang, deeltijds kunstonderwijs, die niet kunnen genieten van structurele infrastructuurle ondersteuning, toch zijn deze in hun functie of programmatie belangrijke partners in het Brede school verhaal.

3. Brede School omgeving aanpassen om verbindingen, groeninfrastructuur, etc. te versterken

In een netwerkmodel of campusmodel kan het nodig zijn om de schoolomgeving aan te passen, om ruimtelijke verbondenheid te versterken of de buitenruimte te kunnen inzetten als een extra inspirerende leer- en leefomgeving. Zo zal er in een campusmodel nood zijn om functionele buitenruimte te voorzien voor de verschillende doelgroepen, om circulatiestromen te leiden en gecontroleerd te laten ontmoeten, om de verschillende partners een identiteit te geven en de relatie met de toegang en de interne ruimtes te definiëren. Een netwerkmodel zal buiten de eigen eigendomsgrenzen treden en vragen stellen naar vlottere en kindvriendelijkere verbindingen tussen de verschillende partners. De vraag zal zich bijvoorbeeld opdringen hoe een speelplaats zich openstelt naar de buurt en zich integreert in het stedelijke groenweefsel.

Wanneer men binnen de eigen eigendomsgrenzen blijft zal men nog beroep kunnen doen op enkele procedures van AGION, zoals de verkorte procedure of de subsidies van de omgevingsaanleg horende bij een bouwdoossier. Het wordt echter iets ingewikkelder wanneer de wenselijke ingrepen moeten gebeuren buiten de eigendomsgrenzen. Van wie is deze weg, dit park, of plein eigendom? Is dit een gemeentelijke of provinciale bevoegdheid? Welke administraties zijn hier dan voor bevoegd en hebben deze dan een planbevoegdheid en investeringsbevoegdheid? Hoe kan men als Brede school hier ruimtelijke ingrepen realiseren?

De Basisschool **'De Wonderfluit' in St-Amandsberg** heeft een speelplaats van ca 500m² voor 120 leerlingen, kleuters en lagere schoolkinderen gemengd. Ze merken dat de inrichting en de grootte van de speelplaats een negatief effect heeft op het pestgedrag. Daarnaast wensen ze de buitenruimte ook in te zetten in hun pedagogisch project naar fysieke, sociale en emotionele ontwikkeling van de kinderen. De school zou hier graag het aangrenzende park voor gebruiken, maar botst op een aantal ruimtelijke beperkingen, zoals toezicht en veiligheid. Een jaar geleden legden ze hun droom van mogelijke ruimtelijke aanpassingen voor aan de burgemeester en schepen van Onderwijs.

Ze merken echter dat de weg hier naartoe niet rimpelloos is, zelfs met steun van de burgemeester en de schepen van Onderwijs. Het is niet duidelijk onder wie zijn bevoegdheid de gewenste werken vallen, en of er nood is aan een bestemmingswijziging. Een jaar lang heeft een vertegenwoordiger van de ouderraad via verschillende wegen diensten aangeschreven, om uiteindelijk via de provincie en Gentinfolijn en lijst actoren te krijgen die op één of andere manier betrokken partij zijn om dit project te kunnen realiseren:

- Mobiliteitsbedrijf - Departement Ruimtelijke Planning, Mobiliteit en Openbaar Domein Stad Gent

- Groendienst - Departement Milieu, Groen en Gezondheid - Stad Gent
- Dienst Bouwprojecten - Sisal - Departement Facility Management - Stad Gent
- Afdeling stedenbouwkundige vergunningen en verkavelingsvergunningen - Departement Ruimtelijke Planning, Mobiliteit en Openbaar Domein - Stad Gent
- Departement onderwijs en opvoeding
- Gemeentelijke Basisschool 'De Wonderfluit'

Er wordt nu getracht om deze verschillende actoren rond de tafel te krijgen, om een concreet zicht te krijgen van wat wel en niet kan en wie welke bevoegdheden heeft. Intussen wordt de lijst met actoren steeds langer. Want de brandweer, dienst Wegenwerken, en de Buurtgerichte werking zijn hierin ook belangrijke actoren. (Correspondentie 'De Wonderfluit', Moons, D., 26.01.2012)

Ook de **Basisschool 'De Vlieger' in St-Amandsberg** wenst tijdens de speeltijden gebruik te maken van aanwezige openbare infrastructuur. Tegenover de school is er een park met een speltheek, een voetbal- en basketbalveld. De ouderwerkgroep 'veilig in het verkeer en groene school', hebben drie jaar geleden bij verschillende schepenen hun droom geuit om op het verbindingspunt de straat te knippen. Dit verbindingspunt is ook gelegen aan de inkom van de school waar dagelijks tientallen kinderen en ouders het traject van en naar school afleggen.

Onder de impuls van de Brede school coördinator zijn de schepenen van Mobiliteit, Milieu, Onderwijs en Facility Management op de uitnodiging ingegaan om het project concreet vorm te geven. Ze hebben onder andere een onderzoek laten uitvoeren over de mobiliteitsimpact van de ingreep op de omliggende straten. Deze bleek echter te substantieel.

In kader van het architectuurproject 'De Meesterproef' (Vlaams Bouwmeester) werden de speltheek en zijn omgeving herdacht en werd er een nieuw voorstel op tafel gelegd. Door een groenzone te voorzien met grasdallen, wordt een visuele onderbreking gecreëerd, wat de veiligheid van het oversteekpunt vergroot. Als alles goed loopt komt de droom van de Vlieger om een veilige verbinding met het park te realiseren binnen twee jaar toch uit. (Correspondentie 'De Vlieger', Regaert, J., 27.01.2012)

Inplantingsplan met groene verbinding tussen school en park. Bron: architect Wes Degreef

Bron: architect Wes Degreef

Voor de financiering en subsidiëring van ruimtelijke aanpassingen voor een Brede school zal men in de huidige situatie dus, per concreet geval moeten nagaan op welke subsidiestromen en bijhorende procedures men beroep kan doen en hoe deze verschillende subsidiestromen verenigd kunnen worden. We zien ook gevallen, waar ruimtelijke ingrepen wenselijk zijn, maar waarvoor geen enkele partner financierings- of subsidiemogelijkheden heeft. Zo denken we bijvoorbeeld aan het netwerkmodel, waarbij kindvriendelijke verbindingen cruciaal zijn voor een vlotte samenwerking, maar de bevoegdheid van de openbare ruimte bij de gemeente/provincie ligt. Ook zijn er sommige partners, zoals het deeltijds kunstonderwijs (DKO) en de naschoolse kinderopvang, die een belangrijke inhoudelijke meerwaarde kunnen bieden aan de Brede School werking, die geen beroep kunnen doen op bouwsubsidies. Zij zijn op infrastructureel-financieel vlak afhankelijk van de mogelijkheden en middelen van hun organiserende besturen en inrichtende machten.

Naast de geijkte beleidsdomeinafhankelijke subsidiemogelijkheden, zijn er ook projectgebonden subsidies waar brede scholen gebruik van kunnen maken. Binnen de Proeftuinen Brede School zijn er een aantal projecten die dergelijke middelen ingezet hebben voor infrastructurele veranderingen. Anderen maakten bijvoorbeeld handig gebruik van een wedstrijd van het onderwijstijdschrift Klasse om van hun speelplaats een inspirerende leer- en speelomgeving te maken. Deze projectgebonden subsidies zijn echter niet structureel.

We kunnen stellen dat de huidige financieringsmodaliteiten voor Brede Scholen een kluwen van stromen, procedures en randvoorwaarden zijn.

6.2 Regels en Normen

Een ander aandachtspunt bij bouwen of verbouwen zijn de geldende regels en normen binnen de verschillende beleidsdomeinen. Zo zorgen verschillende regelgevingen voor een onoverzichtelijk geheel en zijn er discrepanties in de wetgeving naar brand, veiligheid, energie, etc. die in de praktijk niet steeds helder te begrijpen zijn of contraproductief voor de realisatie van een Brede School. Daarnaast zien we ook dat de bestaande normeringen niet steeds verzoenbaar zijn met elkaar of met de specifieke functies of activiteiten die voortvloeien uit de doelstellingen van de Brede School.

6.2.1 Multifunctionaliteit versus normen

We hebben toegelicht dat het ontwerpen van een Brede School een verschoven focus vraagt. Een focus waarbij er steeds gezocht wordt naar ruimtelijke synergie, multibezetting en ruimte voor samenwerking. Er wordt hierbij ontworpen vanuit ruimtevoorziening voor activiteiten die door verschillende partners benut kunnen worden. Een aandachtspunt hierbij is dat deze ruimte door de verschillende actoren mag en kan gebruikt worden.

Wanneer we de normen van enkele actoren naast elkaar plaatsen merken we dat men op veel punten teruggrijpt naar dezelfde wetgeving, zoals dit het geval is bij de regelgeving naar toegankelijkheid, sanitaire voorzieningen of veiligheid speeltoestellen. Toch is er voor bepaalde thema's specifieke regelgeving per beleidsdomein. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de regelgeving omtrent brandveiligheid. Infrastructuurvoorzieningen voor onderwijs, kinderopvang, sport en jeugd hebben elk hun eigen geldende norm. We geven hier een overzicht van de geldende regelgeving voor infrastructuur per beleidsdomein⁵⁵.

---

⁵⁵ Deze tabel is gebaseerd op de input verkregen uit de Projectgroep Brede school, en contacten met personen uit de verschillende beleidsdomeinen (VIPA, Bloso, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen).

	Onderwijs	Kinderopvang (met subsidies van het VIPA)	Kinderopvang (erkend, met attest van toezicht)	Sport	Jeugd
Brandveiligheid	Federale Basisnormen ⁵⁷ . NBN S21-204 brandveiligheid in schoolgebouwen Brandweerradvis als onderdeel van dossier.	Federale Basisnormen Sector specifieke regelgeving, bijvoorbeeld: BVR van 19 september 2008 houdende de normen voor de preventie van brand in de voorzieningen voor kinderopvang . Brandweerradvis als onderdeel van dossier.	Federale Basisnormen (nieuwbouw) Tot 8 kinderen: Brandweerverslag Vanaf 9 kinderen: BVR van 19 september 2008 houdende de normen voor de preventie van brand in de voorzieningen voor kinderopvang .	Federale Basisnormen NBN S21-201 - 205 (Afhankelijk van type gebouw) NBN S21-100 voor automatische detectie Brandweerradvis	Federale Basisnormen Jeugdlokalen -conform norm openbare gebouwen Specifieke regelgeving voor de erkende jeugdverblijfscentra ⁵⁶ .
Toegankelijkheid	Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid van Publieke Gebouwen E70	Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid van Publieke Gebouwen E80	Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid van Publieke Gebouwen E80	Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid van Publieke Gebouwen	Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid van Publieke Gebouwen
EPB	E70	E80	E80	Andere specifieke bestemming K55 / geen E-peil	Jeugdlokalen E80 Andere specifieke bestemming K55 / geen E-peil
Akoestiek	Nieuwe norm NBN S 01-400-2	VIPA-sectorbesluit Waaronder o.a. de normen NBN S 01-400 en NBN-S- 01-400-1vallen		Geen specifieke wetgeving voor sportinfrastructuur	geen norm voor Jeugdlokalen. Bij machtiging 'occasioneel danszaal' wel extra regels naar geluids- overlast en brandveiligheid
Arbeidsplaats	ARAB/Codex	ARAB/Codex	Arab	ARAB/Codex	ARAB/Codex
Duurzaamheid	Instrument Duurzame Scholenbouw – scholen GO! verplicht 70% - Vrij gesubsidieerde scholen richtlijn	Criteria duurzaamheid als subsidievoorwaarde		/	Voor Jeugdverblijfscentra: Leidraad voor duurzaamheid en kwaliteit, Toerisme Vlaanderen
Luchtkwaliteit	Binnenmilieu-besluit 11 juni 2004	Binnenmilieu-besluit 11 juni 2004		Binnenmilieu-besluit 11 juni 2004	Binnenmilieu-besluit 11 juni 2004
Sanitaire voorzieningen	ARAB	ARAB	Arab	ARAB	ARAB
Veiligheid speeltoestellen	Wet van 9 februari 1994 betreffende veiligheid van de consumenten; Uitvoeringsbesluit van 28 maart 2001	Wet van 9 februari 1994 betreffende veiligheid van de consumenten; Uitvoeringsbesluit van 28 maart 2001	Wet van 9 februari 1994 betreffende veiligheid van de consumenten; Uitvoeringsbesluit van 28 maart 2001	Wet van 9 februari 1994 betreffende veiligheid van de consumenten; Uitvoeringsbesluit van 28 maart 2001	Wet van 9 februari 1994 betreffende veiligheid van de consumenten; Uitvoeringsbesluit van 28 maart 2001

⁵⁶ Decreet betreffende de verblijven en verenigingen van 18 juli 2003; die een werking uitoefenen in het kader van « Toerisme voor Allen » en BVR betreffende de erkenning en de financiële ondersteuning van verblijven in het kader van « Toerisme voor Allen » (28 mei 2004), gewijzigd op 24 juni 2005 en 18 april 2008.

⁵⁷ KB van 7 juli 1994 tot vaststelling van de basisnormen voor de preventie van brand en ontploffing (BS 26/04/1995), gewijzigd bij KB van 18 december 1996 (BS 31/12/1996) en 19 december 1997 (BS 30/12/1997).

De normen voor brandpreventie zijn voor kinderopvang strenger dan voor onderwijs. Dit heeft consequenties voor het aantal uitgangen, materiaalgebruik of compartimentering. Wanneer een school samen met een erkende instelling voor kinderopvang (ver)bouwt, dan dient ofwel het volledige gebouw ofwel het compartiment waar de kinderopvang in zit aan deze strengere regelgeving te voldoen. (Interview, Kind en Gezin, V. Devliegere, 23.11.2009) Ook wanneer een buitenschoolse opvang zich in vrijstaande lokalen van een bestaand schoolgebouw wilt vestigen zal ze om erkenning van Kind en Gezin te krijgen moeten voldoen aan de geldende brandweerregels. We zien echter voorbeelden waar ze tegen de ruimtelijke grenzen van deze bestaande context botsen, aangezien het bijvoorbeeld niet mogelijk is om een extra nooduitgang te voorzien. Zij zien dan af van hun erkenning vanuit Kind en Gezin of zoeken een andere locatie.

We zien dit ook terug bij de energieregelgeving vastgelegd door het Vlaams Energie Agentschap (VEA) of onder een verstrengde eis als subsidievoorwaarde. Zo legt men als subsidievoorwaarde voor onderwijs en kinderopvang een strengere eis op dan het wettelijke bepaalde energieprestatiepeil (E-peil), respectievelijk E70⁵⁸ en E80. Sportinfrastructuur valt dan weer onder een 'andere specifieke bestemming', waarvoor geen E-peil kan bepaald worden. Bij een duidelijke compartimentering van ruimte biedt dit geen probleem. De juiste EPB-eisen per bestemming/functie kunnen namelijk bepaald worden door het project op te splitsen in deelprojecten en subdossiers. Maar er rijzen vragen hoe men hier mee omgaat bij multifunctionele zones. De vraag of de ene partner de meerprijs komend uit een strengere eis van een ander beleidsdomein mee wil financieren is daar alvast één van. Een andere vraag is hoe men moet omgaan met de verschillende berekeningsmethodes. Zo is voor zorgvoorzieningen, die niet onder EPW⁵⁹ of EPU⁶⁰ vallen, binnen het kader van de EPB-regelgeving geen berekeningsmethode vastgelegd. Daarom is er in opdracht van VIPA een berekeningmethode ontwikkeld voor de berekening van het E-peil voor de woonzorgcentra, de EPI-methode. Daarnaast is de integratie van het specifieke gebruik dat een brede school met zich mee kan brengen in het berekeningsprogramma een aandachtspunt.

Onverenigbaarheden zien we ook in de regelgeving verbonden aan de subsidievoorwaarden. Zo zal de ene partner als subsidievoorwaarde verplicht moeten voldoen aan duurzaamheidscriteria, bij een andere wordt het meegegeven als een richtlijn en bij weer een andere bestaat hier rond geen kader. Daarnaast verschillen de verschillende kaders per beleidsdomein, zo legt VIPA zéér concrete duurzaamheidseisen op, terwijl scholen binnen het GO! aan de hand van keuzes binnen het instrument duurzame scholenbouw een minimale score van 70% dienen te behalen.

Het ministerieel besluit **VIPA-criteria duurzaamheid** (BS 12 januari 2010) bepaalt de criteria die het VIPA hanteert voor de toetsing van investeringsdossiers aan de principes van duurzaamheid. De criteria zijn van toepassing op dossiers ingediend vanaf 22 januari 2010.

De VIPA-criteria duurzaamheid geven een geactualiseerde invulling aan de minimumeisen en de voorwaarden inzake comfort en gebruik van energie, water en materialen die gelden voor projecten die VIPA-investeringsubsidies willen bekomen. Deze minimumeisen en voorwaarden zijn in de VIPA-procedurebesluiten opgenomen als onderdeel van de bouwtechnische voorwaarden.

Er zijn twee soorten criteria: de verplichte criteria zijn de eisen waaraan verplicht moet voldaan worden. De vrije criteria zijn de eisen die aanvullend op de basiseisen worden geformuleerd. Een minimum van vrije eisen moet door de initiatiefnemer vervuld worden die binnen het project gerealiseerd kunnen worden.

---

⁵⁸ In januari 2012 wordt de eis vanuit VEA hiermee gelijkgeschakeld.

⁵⁹ De EPW-methode is de rekenmethode waarmee het E-peil, per wooneenheid, berekend wordt.

⁶⁰ De EPU-berekeningsmethode bepaalt de methode om het E-peil te berekenen per eenheid van bestemming bij kantoor- en schoolgebouwen. Dat zijn utilitaire gebouwen.

De verplichte criteria verzekeren het basiscomfort dat gerealiseerd moet worden. Samen vormen zij een samenhangend pakket van maatregelen dat per sector een specifieke invulling aan de eisen geeft.

De vrije criteria zijn de vertaling van de maatregelen die algemeen aanvaard worden als een meerwaarde voor het comfort, het energieverbruik en de duurzaamheid van het project.

Een voorbeeld van verplichtte criteria voor kinderopvang zijn het garanderen van zomercomfort, het voorzien van een procentueel aandeel opengaande ramen, het type ventilatiesysteem en monitoring. (Website VIPA)

Het **instrument voor duurzame scholenbouw** biedt aan het bouwteam een leidraad om de aspecten van duurzaamheid van een school te meten. Men kan aftoetsen of het project aan de minimale wettelijke vereisten voldoet, en gericht keuzes maken naar een hoger ambitieniveau omtrent duurzaamheid. Buiten de wettelijk verplichte criteria, zoals bijvoorbeeld deze vastgelegd in de energiewetgeving, is men vrij in de ontwerpkeuzes om te komen tot een duurzaam gebouw.

Het instrument behandelt duurzaamheid thema's in de brede zin zoals energie, inplanting, grondstoffen & afval, mobiliteit, water, sociale economie, gezondheid, etc.

Scholen gefinancierd door het GO! dienen hier een minimale score van 70% te behalen. Voor de scholen gesubsidieerd door AGION is dit geen subsidievoorwaarde.

Ook in de subsidievoorwaarden rond ruimtegebruik en veiligheid, zien we mogelijk knelpunten wanneer men samen wil gaan bouwen of leven. Zo zijn de verstrengde richtlijnen naar 'toegangscontrole' bij kinderopvang een aandachtspunt bij multifunctioneel gebruik (De Vlaamse Regering, 2009).

Een gemelde naschoolse kinderopvang in de **staatsschool van Ter Duinen**, kreeg zijn erkenning niet van Kind en Gezin, omdat de ruimtes niet voldeden aan voorwaarden rond toegangsveiligheid en exclusief gebruik. De omheining rond de school voldeed niet, maar ook aan de eis van het exclusief gebruik van lokalen kon binnen de huidige context niet voldaan worden. De school heeft een aantal toegevingen kunnen doen naar de gemeente maar lang niet voldoende om de erkenning te bekomen bij Kind en Gezin. Het verhogen van de omheining, een aparte toegang en het afstaan van een volledig lokaal, was voor de school onmogelijk te realiseren. (Correspondentie, Lobijn, A., VVSG, 23.01.2012)

In de gebouwen van **De Toverberg (Gent)** leven vijf instanties onder één dak: twee scholen, een DKO, een peuterspeelplaats en de buitenschoolse opvang. Daarnaast stelt de school ook zijn deuren open voor lokale initiatieven. De school zelf heeft een opendeurbeleid, maar de veiligheidseisen voor de kinderopvang maakten dat deze zone extra beveiligd moest worden met badges. De brandvluchtroutes voor het hele gebouw mochten deze zone ook niet perforeren. Het was dan ook een uitdaging voor de architecten om dit ruimtelijk op te lossen. De peuterspeelplaatszone is een apart compartiment geworden, slechts met één deur bereikbaar, en geen enkele brandvluchtroute voor de school loopt hierdoor. De gezamenlijke keuken wordt beheerd en onderhouden door een dienst van de stad Gent. Aan de eisen naar hygiëne die gesteld worden voor de kinderopvang wordt op die manier voldaan, waardoor de eis naar exclusief gebruik van de keuken verviel. Om praktische redenen is er wel een opwarmmogelijkheid in de lokalen van de peuterspeelplaats zelf voorzien. (Correspondentie, Acx, H., Dienst bouwprojecten Gent, 06.01.2012)

Er is ook een subsidievoorwaarde van het VIPA dat het dubbel gebruik van de hoofdingang en onthaal door andere partners dan de kinderdagverblijven niet toelaat. Op welke manier kan het scenario van een

gemeenschappelijk onthaal, waarvan men in Nederland goede voorbeelden heeft, hier ruimtelijk vertaald worden?

Besluit van de Vlaamse Regering van 4 maart 2011 (BS 28.03.2011, err. BS 22.04.2011) tot vaststelling van de investeringssubsidie en de bouwtechnische en bouwfysische normen voor de sector van de voorzieningen voor gezinnen met kinderen

Art3 § 9. Voor de algemene lokalen gelden de volgende normen: 2° vanuit de hoofdingang is via de circulatieruimte elke leefgroepunit afzonderlijk te bereiken. De hoofdingang is voorzien van een tochtportaal. Als in het gebouw andere diensten aanwezig zijn, mag die ingang alleen voor de crèche gebruikt worden. Er is een mogelijkheid om toezicht te houden op de hoofdingang. (De Vlaamse Regering, 2011)

Een ander aandachtspunt naar dubbel gebruik bij toekenning van subsidies van VIPA is dat het medisch kabinet enkel mag gebruikt worden door het kinderdagverblijf en er geen dubbel gebruik kan zijn met het EHBO lokaal van de school. *“Ingeval van VIPA betreft het hier een vereniging met rechtspersoonlijkheid (VZW o.a.) waardoor er geen dubbel gebruik kan zijn met de preventiedienst van de school en de preventiedienst van de vereniging met rechtspersoonlijkheid (vzw o.a.)”* (Bruelemans, z.j.). Zo zijn er wel nog enkele voorbeelden van verschillen in regelgeving en richtlijnen waar een ontwerper alert dient voor te zijn. Het VIPA stelt bijvoorbeeld eisen (als subsidievoorwaarde) aan het aandeel raamoppervlak en de aanvang van de ramen. Voor dubbelgebruik van ruimte met buitenschoolse opvang zal de ontwerper ook steeds alert moeten zijn om de ruimte zodanig in te richten dat ze buiten de schoolse sfeer kan treden.

6.2.2 Oppervlaktenorm binnen de regelgeving van de verschillende partners

We zien ook dat het kan botsen op het vlak van **normering van vierkante meters**. Zo dienen alle soorten kinderopvangverblijven voor hun erkenning van Kind & Gezin aan een aantal eisen naar m² te voldoen. Binnen de scholenbouw daarentegen werkt men met het kader van de fysische norm als subsidievoorwaarde. De fysische norm is een totaal aantal m² waarbinnen men gesubsidieerd wordt, het legt geen concrete eisen op naar specifieke lokalen. Wanneer men scholen en naschoolse kinderopvang wil bouwen, is er voor deze laatste geen extra m² voorzien naar subsidiëring. De Initiatieven Buitenschoolse Opvang (IBO) worden enkel voor werking en personeel gesubsidieerd. Dit kan voor een knelpunt zorgen in het samen (ver)bouwen en multifunctioneel gebruik. Het verplichte aantal m² opgelegd als erkenningsvoorwaarde bij Kind & Gezin, samen met de eis naar 'niet-schoolse sfeer, nemen een te grote hap uit de door de fysische norm beschikbare m².

Een gelijkaardig verhaal zien we bij oppervlaktenormering van specifieke activiteiten zoals sport in clubverband of dans binnen het deeltijds kunstonderwijs. Zo dient een dansruimte minimaal 100 m² te zijn, met een korte zijde van minimum 8 m en een minimale hoogte van 3,5 m (De Vlaamse Regering, 1999). In het gebouw moet er een afzonderlijke kleedruimte voor jongens, meisjes en leerkrachten zijn, die voorzien is van sanitaire voorzieningen. Het subsidiekader voor schoolgebouwen met de financiële en fysische norm, wordt berekend op leerlingenaantallen en uren. Het stelt geen bijkomende eisen naar deze specifieke richtlijnen en heeft slechts beperkte speelruimte ter realisatie van de eisen van deze ruimtes. Bijgevolg kunnen ze moeilijk gerealiseerd worden zonder extra financierder. In dit hoofdstuk hebben we gezien dat dit voor een deel kan opgevangen worden door te ontwerpen naar ruimtelijke win-win en synergie en multifunctioneel gebruik, maar dit stelt dan weer andere eisen in kader van beheer. Niettegenstaande blijft een belangrijk uitgangspunt van de Brede school 1+1=3, de Brede school is geen 2 voor de prijs van 1 verhaal.

In de praktijk kan men ook voorbeelden tegenkomen waarbij de ruimte op enkele meters of centimeters in lengte en/of hoogte na, niet voldoet voor gebruik door externe partners. We zien dus vanuit verschillende partners de vraag om hieraan tegemoet te komen en bepaalde randvoorwaarden mee te verwerken in de

subsidievoorwaarden. Voor scholen met zeer specifieke leerprogramma's zoals in het kunst- en technisch onderwijs, houdt de fysische norm rekening met de specifieke programmavereisten. Voor deze specifieke programma's wordt een verruiming van de norm voorzien.

Een netoverschrijdend bouwproject voor **de basisschool in Munsterbilzen** heeft als onderdeel van haar nieuwe school een gymzaal gebouwd. De directie licht toe dat ze die in hoogte beperkt hebben om het naschools gebruik door sportclubs niet mogelijk te maken. De directie had geen zin in de extra last die naschools gebruik met zich meebrengt.

6.2.3 Brede school functies versus fysische normen

We zien ook cases die afstand hebben moeten doen van de gewenste ruimtes voor de Brede School functies, aangezien die functies niet opgenomen zijn in de berekening van de fysische norm en dat andere partners financieel niet konden bijspringen. De definiëring van de fysische norm, aantal m² dat tegemoet komt per leerling/lesuur, houdt geen rekening met de nieuwe rollen die scholen moeten opnemen en de nieuwe lesmethodieken. De extra doelstellingen die voortvloeien uit de school haar samenwerkingsverband i.k.v. de brede school, zijn hier dus ook nog niet in opgenomen. Men kan hier denken aan een muziekklas, een administratieve ruimte voor de Brede School coördinator en beheerder, de GOK-leerkracht of brugfiguur of, een ouder/buurtlokaal.

In Deel 2 van dit rapport hebben we kunnen vaststellen dat los van mogelijke bijkomende m² voor Brede school functies, men ook voldoende ruimte moet voorzien om dubbel gebruik mogelijk te maken. Dit houdt de ruimte voor opbergmogelijkheden en dubbele ontsluiting in. We zien nieuwbouwprojecten waarbij men reeds in de totstandkomingsfase realiseert dat de beschikbare m² van de fysische norm niet tegemoet zullen komen aan hun pedagogisch project. We zien ook geslaagde voorbeelden in reeds bestaande gebouwen, die ruimer bemeten zijn.

Basisschool de Mozaïek maakt samen met enkele andere scholen deel uit van een wijkgebonden Brede school netwerk in Gent. Ze werken, gezien het hoge percentage aan GOK leerlingen (90%), sterk aan een zorgprofiel. Tijdens het plannen en ontwerpen van de nieuwe school, botsen ze echter op beperkingen van de fysische norm, die het specifieke profiel van de school niet in rekening brengt, met name 6 GOK leerkrachten, de brugfiguur en zorgcoördinator, en hun pedagogische aanpak als brede school. Ze ervaren: *“een groot aantal GOK-leerlingen brengt niet alleen extra personeel en uren met zich mee, maar ook de nood aan extra lokalen.”* (Interview Directeur VBS De Mozaïek). De school vergelijkt zichzelf qua omkadering met een school bijzonder onderwijs type 1 of 8, maar valt voor de fysische norm terug op de regeling van de gewone scholen.

De school hoopt dat de architect creatief zal omspringen met de circulatieruimte, zodat die kan functioneren als meervoudig inzetbare ruimte: circulatie, maar ook informele ontmoetingsplaats, als werkplek, als klasoverschrijdende ruimte. Ook andere types ruimtes die voortvloeien uit hun werking als brede school, bijvoorbeeld het ouderontmoetingslokaal, zijn geschrapt naarmate de plannen vorderden. De refter zal onder meer polyvalent ingezet worden voor de moederpraatgroep en de DKO ateliers.

CDO Noord heeft een sterke vertaling van hun Brede school visie kunnen realiseren dankzij de ruimte die ze voor handen hebben. De visie concentreert zich op levensechte leerplekken, op succeservaringen door waardering en integratie, een plek voor en van de leerling, en de buurt. De school wil de buurt naar binnen trekken, en treedt zelf de buurt tegemoet.

De school is gelegen in een oud complex, wat als voordeel heeft dat de gangen en klassen ruim en hoog zijn en specifieke functies zoals een conciërgewoning opgenomen zijn. Dit

biedt een volwaardig ruimtelijk kader voor de uitwerking van hun brede school. Er is ruimte voor de uitbouw van 'oefenplekken': een winkel, kapper, snackbar en restaurant open voor de buurt. Dankzij een (bemande) onthaalruimte kan dit ook op een gecontroleerde manier gebeuren tijdens de schooluren. De bewoonde conciërgewoning biedt dan weer een meerwaarde voor de openstelling na de uren. Het biedt een avondtoegang tot de ruimtes die gebruikt kunnen worden na de uren, zoals een sport en feestzaal, die in een afsluitbare zone vallen. Daarnaast heeft de school ook ruimtelijke opportuniteiten buiten de schooleigendom weten te benutten. Op een aangrenzend braakliggend terrein maakten ze een buurtpark en een strategisch gelegen woningpand werd omgevormd tot etalage voor hun tweedehandskledingwinkel gelegen in het hart van het ommuurde schoolgebouw.

In het Keerpunt zien we een gelijkaardige situatie, waar de voorhanden zijnde vierkante meters van de oudere schoolgebouwen, zéér waardevol zijn voor de school én de buurt, de Brede school. (staat gedeeltelijk dubbel met H11:pg6)

In de **Bernadettewijk in Gent** staat een verouderd en gedeeltelijk leeg schoolgebouw. De nog bewoonbare delen worden momenteel onder meer gebruikt door jeugd- en buurtwerk. Deze organisaties spelen een belangrijke rol in de werking van de wijk, ze hebben ervoor gezorgd dat het oude schoolgebouw een plek is van de jeugd en ouderen uit de wijk. Een plaats waarmee ze zich identificeren en elkaar ontmoeten. Een symbolische plek voor zichzelf.

In kader van de capaciteitsproblematiek wenst het Departement Onderwijs van de Stad Gent, het gebouw grondig te renoveren en in zijn geheel terug bewoonbaar te maken. Tijdens een eerste overleg die vertrok vanuit de Brede school gedachte, bleek al snel dat deze piste niet noodzakelijk zal kunnen gevolgd worden. Het totaal aantal vierkante meters van het gebouw dekt nipt deze die verbonden zijn aan het gewenste leerlingenaantal. Richtlijnen vanuit het Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) en Monumenten en Landschappen, bieden slechts beperkte uitbreidingsmogelijkheden. Daarnaast zijn er enkel budgetten voorzien vanuit Onderwijs en deze zijn nauw bemeten. De school krijgt voorrang, maar er zal ruimte zijn voor gedeeld gebruik. Voor buurtwerk en jeugd is het echter belangrijk dat de door hun te gebruiken ruimtes aangepast zijn aan hun activiteiten en gewenste sferen. Het Departement Onderwijs van de Stad Gent zou hier graag op inzetten, maar heeft hier noch de fysieke ruimte noch de budgetten voor. Een multisectoriële samenwerking komt traag op gang. Gecombineerd met de hindernissen die de verschillende richtlijnen opwerpen, bestaat de kans dat in de toekomst het buurt- en jeugdwerk geen plek meer zal hebben in dit gebouw. (Startoverleg-Bernadettewijk Gent – 25/10/2010)

---

7. CONCLUSIE

We zien dat het totstandkomingsproces van een Brede school een interactief proces is waar verschillende trajecten parallel lopen en op verschillende momenten in wisselwerking moeten treden. De ruimte is daar één pijler van. Ze brengt de visie van de Brede school in beeld en is een hefboom naar een constructieve samenwerking.

Het voortraject en het ontwerpproces binnen deze ruimtelijke pijler, zijn belangrijke fases waarin deze wisselwerking kan gebeuren. Het inzetten op het voortraject is de basis voor een vlot procesverloop in ontwerpen en bouwen. Het is ook van cruciaal belang voor een ondersteunende architectuur naar samenwerking toe en voor een kwalitatief resultaat waarin met plezier samen gewerkt, geleerd en geleefd wordt. Toch zien we dat er hier nog te weinig op ingezet wordt, en er hiervoor geen of een beperkt sensibiliserend en ondersteunend beleid is. Zo focust het subsidiekader voor schoolinfrastructuur zich op de uitvoering van de werken.

Binnen dit voortraject moeten de stappen omgevingsanalyse en visievorming als basis voor een ruimtelijke vertaling (projectdefinitie, programma van eisen), voldoende erkend worden in de rol die ze hebben binnen dit interactief proces. We zien echter dat deze stappen van visievorming en omgevingsanalyse voor de totstandkoming van een Brede school omvangrijker en complexer zijn dan bij een gewone school. Het op één lijn brengen van de visie van verschillende actoren, dit vastleggen in een gedragen visietekst en intentieverklaring, en deze dan omzetten in een goede projectdefinitie en programma van eisen, vraagt tijd en een bekwame trekker. De omgevingsanalyse is op haar beurt een interessant instrument om bij de opstart van een brede school te hanteren. We hebben gezien dat deze analyse een beeld kan geven van de organisatorische maar ook ruimtelijke eigenheden van de buurt/stad. Dit kan een start van de samenwerking mee voeden om zo de verschillende partners, doelen en locaties te leren kennen. Er is zelden een overkoepelend beeld van de beschikbare infrastructuur, en de ontsluiting ervan wordt niet optimaal aangestuurd. Waar dit wel het geval is, hebben lokale overheden vaak een faciliterende rol. Ook hier merken we een duidelijke nood aan een coördinerende trekker met een juist profiel, een multisectoriële samenwerking en een ondersteunend beleid dat dit totstandkomingsproces voldoende weet te ondersteunen.

Een goede opdrachtgever en bouwheer zijn cruciaal binnen het totstandkomingsproces van een breed (school)gebouw. Ze hebben een ruim takenpakket en dienen de bijhorende professionaliteit aan de dag te leggen. Afhankelijk van het geval zien we dat opdrachtgeverschap en bouwheerschap op verschillende manieren kan opgenomen worden en door verschillende instanties en personen. Als rode draad zien we het belang om goede afspraken te maken naar rolverdeling, organisatiestructuur van teams en verantwoordelijkheden en wensen. Deze laatste moeten bovendien vastgelegd worden in samenwerkingsovereenkomsten. Ook hier zien we de nood aan een ondersteunend kader om deze taken op een volwaardige manier te kunnen uitvoeren. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is dat een Brede school en zijn ruimte moeten groeien vanuit het terrein, inspeland op de noden en wensen van de partners op het terrein. Een regisseur die het proces trekt en coördineert is een meerwaarde, maar de inbreng van de verschillende Brede school partners en de toetsing met de lokale context moet ten allen tijden verzekerd blijven.

We hebben gezien hoe het ontwerpproces interactief kan ingezet worden in het groeiproces naar samenwerking en ontschotting, en hoe de rol van de architect hierdoor verandert. Naast de ruimtelijke vertaler, neemt de architect ook meer een modererende rol op zich. We stelden ook vast dat de focus van het ontwerpproces verschuift, met het accent op synergie en ruimte voor gedeelde activiteiten. Dat de zoektocht naar win-win in de inhoudelijke samenwerking kan doorgezet worden in de ruimtelijke vertaling en tot een efficiënter ruimtegebruik leidt. Nochtans blijken bouwheren en ontwerpers binnen de regelgeving al te vaak verschillende hindernissen te ontmoeten als ze willen bouwen voor de brede

school. Door het gebrek aan multisectoriële samenwerking zien we verschillende onverenigbaarheden in de regelgeving tussen de verschillende beleidsdomeinen, wat het samenwerken naar synergie en het delen van ruimtes bemoeilijkt. Ze zijn niet opgesteld vanuit het oogpunt om samen iets te realiseren, maar vanuit het oogpunt elke functie zijn gebouwd. Aan de andere kant is AGION als subsidiërende overheid dan ook weer beperkt in het aansturen van wat er gebouwd wordt en hoe gebouwen ingezet kunnen worden.

Er bestaat geen aparte subsidielijnen voor de realisatie van de Brede school infrastructuur. Het is ook niet altijd duidelijk welke instantie ondersteuning kan bieden voor welk type van werken. Daarenboven kunnen sommige noodzakelijke ruimtelijke ingrepen buiten de financieringsscope vallen. Dit omdat ze toevallig niet binnen het projectprofiel passen, omdat ze niet kunnen voldoen aan een bepaalde subsidievoorwaarde, of gewoon omdat er geen kanaal voor is. De veelheid van verschillende subsidie- en financieringsstromen (onderwijs, sport, welzijn, cultuur, ...) zorgen daarbij voor extra administratieve belasting. Ze is met haar veelheid aan bijhorende procedures en regelgeving complex en niet eenduidig. Zo zijn er alleen al binnen de scholenbouw verschillende procedures en administratieve regels tussen de verschillende netten, en binnen één net kunnen dan ook nog een aantal wegen bewandeld worden. Het mag duidelijk zijn dat dit naar samenwerking toe zijn beperkingen heeft en dat een administratieve vereenvoudiging en afstemming zou bijdragen aan de goede samenwerking bij het bouwen van Brede scholen.

De aandachtspunten aangehaald bij subsidiëring, regelgeving en normering zijn geen onoverkomelijke knelpunten. Het zijn mogelijke hindernissen die men tegen kan komen op het pad van totstandkoming. Bij het ene project kan dit één hindernis teveel zijn, terwijl een ander project hier echter met de nodige inventiviteit weet mee om te gaan.

BRONNEN

- AGENTSCHAP VOOR INFRASTRUCTUUR IN HET ONDERWIJS 2012. Vragen en antwoorden procedures. (Onuitgegeven intern werkdocument). Brussel: AGION.
- AGION 2009. De schoolgebouwenmonitor 2008. Indicatoren voor de kwaliteit van de schoolgebouwen in Vlaanderen, Antwerpen, Garant.
- ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. Aap noot mis. De basis van de brede school, Architectuur Lokaal.
- BORRET, K., LATHOUWERS, G., MAHIEU, P., MALLIET, A., TROCH, S., VAN DEN DRIESSCHE, M. & VAN HEDDEGEM, I. 2008. De school als bouwheer. Gids voor kwaliteitsvolle schoolarchitectuur., Mechelen, Plantyn.
- BRUELEMANS, F. z.j. GO! Draaiboek Kinderopvang. GO! .
- CABE 2007. Creating excellent secondary schools. A guide for clients, London, Commission for Architecture and the Built Environment.
- CHÂTEL, G., VERSCHAFFEL, B. & VAN DEN DRIESSCHE, M. 2011. Evaluatie- & Redactieopdracht Masterplannen in de scholenbouw. Onderzoeksrapport 2-24 februari 2011. Gent: LaboA-UGent.
- DE BOE, D., LERNOUT, B. & SPRANGERS, P. 2011. Edushock. Breinoptimizer voor leren in de toekomst, Tielt, Schiedam, Lannoo en Scriptum.
- DE VLAAMSE REGERING 1999. Ministerieel besluit tot bepaling van de voorwaarden voor de aanvraag van een programmatie in het deeltijds kunstonderwijs en de behandeling ervan, de voorwaarden voor de melding van een structuurwijziging in het bestaande studieaanbod in het deeltijds kunstonderwijs en de infrastructuurvereisten voor de studierichting dans in het deeltijds kunstonderwijs (16.05.1999).
- DE VLAAMSE REGERING 2009. Besluit van de Vlaamse Regering houdende de beveliging van de toegang bij kinderopvangvoorzieningen.
- DE VLAAMSE REGERING 2011. Besluit van de Vlaamse Regering van 4 maart 2011 (BS 28.03.2011, err. BS 22.04.2011) tot vaststelling van de investeringssubsidie en de bouwtechnische en bouwfysische normen voor de sector van de voorzieningen voor gezinnen met kinderen.
- HET PORTAAL VZW 2011. Persdossier Project de nieuwe bibliotheek en de Munt. Roeselare.
- HEUNEN, E. H. A. 2005. Samenwerkingsovereenkomst Huisvesting. Brede School te Linschoten (Montfoort). Montfoort.
- JAP SAM, E., KUPERS, T. & LINDERS, J. (eds.) 2009. De wereld op zuid. Bouwen aan een brede school, Heijningen: Jap Sam Books.
- KABINET MINISTER VAN WELZIJN, V. E. G. 2011 Persmededeling: Kaderdecreet Kinderopvang.
- LATHOUWERS, G. & VAN HEDDEGEM, I. 2008. Materiële leeromgevingen in relatie tot recente onderwijsontwikkelingen in het lager onderwijs. Projectmatig wetenschappelijk onderzoek K.H.Mechelen 2005-2008. Mechelen: Katholieke Hogeschool Mechelen.
- LATHOUWERS, G. & VAN HEDDEGEM, I. 2009. Bouw wijs. Bouwwijzer voor scholen., Mechelen, Katholieke Hogeschool Mechelen.
- LEEMANS, G. 2006. Schoolgebouwen in relatie tot onderwijs en samenleving. Een hernieuwde visie voor een veranderend onderwijs in Vlaanderen. T.O.R.B., 2005-2006, 85-96.
- LEEMANS, G. 2011. Bouwen voor school en samenleving. Setting en inhoud van het Vlaams scholenbouwbeleid 2004-2015 (ongepubliceerd beleidsdocument). Brussel: AGION.
- MERTENS, K., JASPAERT, D. & I.S.M. SMAR z.j. [buurt-school] Renovatie van de gemeentelijke nederlandstalige basisschool, Grensstraat, Sint-Joost-ten-Node. Brussel: SMaR.
- OBERON 2009. Brede scholen in Nederland - Jaarbericht 2009. Brede scholen in Nederland. Utrecht.
- SPIEL REGIEGROEP 2008. SPIEL-Handboek. Eindhoven: Gemeente Eindhoven.
- TERRAREVERSA 2010. Interview met Jeremy Rifkin.
- VAN DER GRINTEN, M., WALRAVEN, M., BROEKHOF, K., HOOGEVEEN, K. & STUDULSKI, F. 2007. Handboek Brede School. 0-12 jaar., Utrecht, Oberon/Sardes.
- VAN DER KOOI, A. 2009. It's a kids world. In: JAP SAM, E., KUPERS, T. & LINDERS, J. (eds.) De wereld op zuid. Bouwen aan een brede school. Rotterdam: Jap Sam Books.
- VVSG 2009. Bespreking Beleidsnota 2009-2014 Pascal Smet. Brussel: Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeenten.

DEEL 4: BEHEER EN EXPLOITATIE

*“Beheer en exploitatie dienen idealiter van het begin af aan opgevat te worden en verweven te worden met alle facetten, te weten de inhoudelijke, fysieke en organisatorische kanten van de brede school.”
(van der Grinten et al., 2006:5)*

Het aspect van het beheren van gebouwen is van essentieel belang bij de ruimtelijke vertaling van de brede school, om het even welke ruimtelijke invulling dit krijgt. In de verschillende modellen van de brede school wordt er een intensiever en multifunctioneel gebruik van ruimtes voorgesteld. Dit houdt in dat de school langer wordt gebruikt (naschools, weekends, en vakanties) en dat verschillende partijen samen gehuisvest worden. Dit heeft uiteraard gevolgen voor het gebouwbeheer.

We bekijken in dit deel eerst wat we verstaan onder gebouwbeheer. We zien dat het aspect beheer zich bevindt op het raakvlak tussen *organisatie* (wie is verantwoordelijk, wat zijn de afspraken?) en *ruimte* (zijn de gebouwen of lokalen gemakkelijk ontsluitbaar, zijn ze compartimenterbaar?). We bekijken in dit hoofdstuk zowel het organisatorische en als het ruimtelijke aspect.

In het organisatorische luik bekijken we de beheersaspecten die van belang zijn bij de twee meest voorkomende modellen, namelijk het model 'openstellen (school)gebouwen' en het model 'samen-onder-één dak'. Dit neemt niet weg dat ook voor de andere modellen (campusmodel, netwerkmodel, gedeelde accommodatie) dezelfde beheersaspecten aan bod kunnen komen. Daarbij is veel afhankelijk van de manier waarop de projecten opgezet zijn.

In het ruimtelijke luik bekijken we kort welke ingrepen kunnen helpen om gebouwen gebruiks- en beheersvriendelijk te maken.

De voorbeelden aangehaald in dit deel van het onderzoek zijn niet altijd brede scholen in de betekenis van het Referentiekader Brede School (zie Deel 1), maar illustreren wel belangrijke principes of leerpunten die kunnen bijdragen tot een optimale werking van brede scholen.

1. WAT BEDOELEN WE MET BEHEER EN EXPLOITATIE?

Het beheren en exploiteren van een gebouw omvat (1) het draaiende houden van het gebouw, en (2) het optimaal laten werken voor het vooropgestelde doel. We onderscheiden drie componenten in het concept 'beheer'. Hiervoor hebben we ons onder meer gebaseerd op het werk van van der Knaap (van der Knaap, 2009):

De eerste component, het **eigenaarbeheer of technisch beheer van een gebouw** omvat de taken die voortvloeien uit het eigenaarschap van een gebouw. Hieronder vallen ondermeer het eigenaaronderhoud, het voldoen aan veiligheidsvoorschriften en het afsluiten van bepaalde verzekeringen.

Als tweede component zien we het **facilitair beheer van een gebouw**, met name de taken die voortvloeien uit het gebruik van het gebouw en de ruimtes. In het geval van een multifunctionele accommodatie wordt dit soort beheer omschreven als *"de organisatie van (en het toezicht op) het gebruik en het gebruiksgeschied houden van de accommodatie voor de gebruikers"* (Dagarrangementen en Combinatiefuncties Amsterdam, z.j.). Concreet kan dit, afhankelijk van de lokale situatie en afspraken hieromtrent, onder meer volgende taken inhouden: het verhuur van ruimtes, het organiseren van de toegang, sleutelbeheer, het klein dagdagelijks onderhoud, het voorzien van toezicht, het oplossen van problemen, herstellingswerken (laten) uitvoeren, of het afvalbeheer. Dit is uiteraard ook van toepassing op elk type gebouw, en wordt des te belangrijker naarmate de complexiteit in gebruik toeneemt.

Een derde component binnen het beheer van de brede school is het **'programmabeheer'**. Dit betreft de inhoudelijke component van de brede school werking. Hieronder valt onder meer het opstellen en beheren van het activiteitenprogramma, het opstellen en bewaken van het inhoudelijk concept of de samenwerkingsvisie.

Samenvattend stelt van der Knaap (2009) de drie componenten als volgt voor:

Technisch beheer	Facilitair beheer	Programma beheer
Groot onderhoud en het opstellen van onderhouds-plannen	Verhuur van ruimten en coördinatie van het gebruik ervan	Bewaken inhoudelijk concept
Voldoen aan de veiligheidsvoorschriften (binnen en buiten) en vergunningen	Sleutelbeheer	Programmering
Opstellen van vervangings-plannen inventaris	Ontvangst van bezoekers	Roostering
Verzekeringen	Klein dagelijks onderhoud	Afspraken over bijvoorbeeld reclame
	Schoonmaak	
	Gas, water en licht	
	Bewaking	
	AFvalbeheer	

Beheervormen en de daarbij horende taken. Bron: (van der Knaap, 2009:20)

In de literatuur over de brede school, wordt ook vaak gesproken over de **exploitatie van een (multifunctioneel) gebouw**. De exploitatie van een gebouw hangt nauw samen met het beheer ervan, maar bij de exploitatie van een gebouw gaat het vaak specifiek om het kostenplaatje. Exploitatie omvat dan ook *"de verantwoordelijkheid voor het dragen van kosten, genereren van inkomsten en het dragen van risico"* (Hospitality Consultants in: van der Knaap, 2009:20).

In de NBN B 06-004 'Uitbatingskosten van gebouwen' worden deze kosten bepaald als de vaste kosten, energiekosten, onderhoudskosten, bestuurlijke beheerskosten, en geëigende bedrijfskosten. De

inkomsten uit huur en overige opbrengsten vallen ook onder de noemer exploitatie. Belangrijk hierbij is te noteren dat de exploitatiekosten los staan van de investeringskosten. In de praktijk zijn de exploitatiekosten over de levensduur van een gebouw vele malen hoger dan die investeringskost.

Voor multifunctionele gebouwen, of gedeeld gebruikte gebouwen, zijn een huurprijsbeleid en de verdeling van de kosten belangrijke componenten in de exploitatie. Dit is afhankelijk van de ruimtelijke eigenheid van een gebouw, met name of er sprake is van individuele, semimultifunctionele, of multifunctionele ruimtes. Ook de aard van de verkeersruimte en de gemeenschappelijke ruimtes voor diensten (administratie, beheer, IT lokaal, etc.) zijn hierbij van belang (van der Knaap, 2009).

De aspecten beheer en exploitatie zijn basisbegrippen waaraan men in de lokale situatie inhoud moet geven, gezien het groot aantal factoren die hierop invloed hebben. Belangrijke invloedsfactoren zijn bijvoorbeeld de openingstijden, het type ruimtes, het voorziene gebruik, de relatie tussen gebruikers, capaciteit of budgettaire aspecten.

Een invloedsfactor waaraan we hier bijzondere aandacht willen geven is de eigendomsituatie van het gebouw, en de verantwoordelijkheden die hieruit voortvloeien. Voor onderwijshuisvesting in Vlaanderen is dit echter afhankelijk van de inrichtende macht waartoe een school behoort en van de lokale situatie (zie kader).

EIGENDOM bij Vlaamse scholen

Voor het **gemeenschapsonderwijs**: Alle gebouwen zijn eigendom van het GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. Hier bestaan afspraken tussen de scholen en scholengroepen over de verantwoordelijkheden voor grote en kleine werken.

Voor het **gemeentelijk onderwijs** zijn de gemeenten zelf of de Autonome Gemeente Bedrijven (AGB's) eigenaar. Voor het **provinciaal onderwijs** zijn de provincies eigenaar.

In het **vrij gesubsidieerd onderwijs** ligt de eigendomssituatie complexer. De eigendom van de schoolgebouwen is in handen van vzw's, congregaties of patrimonium vzw's. Inrichtende machten krijgen gebouwen, of gebouwdelen ter beschikking via bijvoorbeeld huurovereenkomsten, of in de meeste gevallen via zakelijke rechten. Hier is het meest voorkomende zakelijk recht de erfpacht⁶¹. In mindere mate wordt ook gebruik gemaakt van opstal⁶². In de erfpachtregelingen kunnen ook bepaalde afspraken rond 'gebruik, onderhoud en herstellingen' opgenomen worden, alsook afspraken rond verbeteringen en verzekeringen. Binnen de erfpachten zijn er nog verschillende varianten mogelijk. Een inrichtende macht kan een erfpacht krijgen over een volledig schooldomein. Of een inrichtende macht kan een zogenaamde 'zakdoekenerfpacht' krijgen over een bepaald deel van een gebouw, meestal in functie van een concreet investeringsdossier⁶³. Deze erfpacht heeft een bepaalde aflijning, maar hoeft niet grondgebonden te zijn. Daarmee bedoelen we dat het bijvoorbeeld ook kan gaan om een verdieping zonder de trappenhall.

Men kan ook met verschillende partijen een 'erfpacht in onverdeeldheid' krijgen op een onroerend goed, iets wat vaak wordt toegepast wanneer verschillende (onderwijs)instellingen op één campus of één gebouw zitten.

⁶¹ Erfpacht is het tijdelijk zakelijk recht om het volle genot te hebben van een aan een ander toebehorend goed, onder verplichting om de eigenaar een jaarlijkse vergoeding in geld of in natura uit te keren. De minimumduur is 27 jaar, de maximumduur is 99 jaar). Erfpacht slaat op onroerende goederen, dus ook op een deel van een gebouw.

⁶² Het recht van opstal is een tijdelijk zakelijk recht om gebouwen, werken of beplantingen op andermans grond te hebben. De maximumduur is 50 jaar. Opstalhouder heeft volstrekt eigendomsrecht voor de gebouwen, zowel opgerichte (tenzij niet afgekocht) als nog op te richten.

⁶³ AGION stelt als subsidievoorwaarde voor investeringen dat een inrichtende macht over een zakelijk recht van minimum 30 jaar moet beschikken.

2. BEHEER EN EXPLOITATIE – ORGANISATORISCH

Naarmate een gebouw intensiever gebruikt wordt en er meerdere functies en organisaties worden samengevoegd, wordt de nood aan goede afspraken rond het beheer meer noodzakelijk. Dit beheer is dan ook een extra 'taak', waaronder een reeks deeltaken kunnen vallen, zoals daar zijn: het openen en sluiten van deuren, een onthaalfunctie, extra onderhoud, een aanspreekpunt zijn bij problemen (en die oplossen), het regelen van de reserveringen van de ruimtes, het opstellen van contracten of het innen en controleren van huurgelden.

In dit deel rond organisatie onderscheiden we twee scenario's:

1. **de openstelling van (school)gebouwen**, waar er duidelijk één partij eigenaar/hoofdgebruiker is;
2. **het samen-onder-één dak scenario**, waar die hiërarchie niet automatisch bestaat en er meerdere hoofdgebruikers zijn

2.1 Openstelling van (school)gebouwen

Het openstellen van gebouwen op een structurele en vlot georganiseerde manier kan een belangrijke hefboom zijn om de brede school lokaal mogelijk te maken. Hierbij wordt immers de mogelijkheid geboden om een breder aanbod aan activiteiten te organiseren, de school tot een plaats voor ontmoeting in de wijk te maken en een breder en efficiënter gebruik van de bestaande infrastructuur te realiseren.

Heel wat scholen in Vlaanderen stellen hun gebouwen open voor derden, zowel sporadisch als structureel. Uit de Schoolgebouwenmonitor 2008 van AGION blijkt bijvoorbeeld dat in 59% van de vestigingsplaatsen de schoolgebouwen buitenschools gebruikt worden. In deze vestigingsplaatsen gebeurt dit voor 69% op regelmatige basis, en voor 31% op occasionele basis (AGION, 2009). Het organiseren van opvang (voor- en naschools), al dan niet door de school zelf georganiseerd, gebeurt ook vaak in schoolgebouwen. Maar ook andere gebouwen, zoals die van lokale besturen, worden op regelmatige basis opengesteld voor scholen of opvanginitiatieven.

Bij het merendeel van de openstellingen van schoolgebouwen zien we dat het 'beheer' wordt opgenomen door de bestaande structuren. Het is een taak die ten laste komt van de directie, huisbewaarder of andere personeel, en dit vaak in samenwerking met de partij waarvoor men het gebouw openstelt (eindgebruiker). In sommige gevallen wordt dit beheer georganiseerd via een tussenschakel die als een soort van makelaar optreedt en deeltaken van het beheer op zich neemt (bijvoorbeeld de gemeente).

In het geval van **occasionele openstelling** gebeurt dit meestal op basis van vertrouwen. De openstelling is veelal vrijblijvend, en in die zin ook snel omkeerbaar. Kleine incidenten kunnen echter ervoor zorgen dat de openstelling beëindigd wordt. Van zodra er sprake is van **structurele openstelling**, zien we nog steeds scholen waarbij dit op basis van vertrouwen gebeurt, maar toch blijkt er meer nood te zijn om duidelijke afspraken op papier te zetten. Dit kan dan via de opstelling van een contract tussen de partijen, het opmaken van een inventaris en een huisreglement. Hier kunnen afspraken rond de verzekeringen, en mogelijke huurgelden en exploitatiegelden in opgenomen worden.

De lokale context speelt hier ook een rol. In kleine gemeenschappen waar men elkaar goed kent, is opnieuw het vertrouwen van doorslaggevend belang. In stedelijke contexten is dit echter geen vanzelfsprekendheid. De brede school kan daar wel een middel zijn om via inhoudelijke samenwerking dit vertrouwen te laten ontstaan.

Ondanks de bestaande succesvolle openstellingen, worden aspecten rond 'beheer' regelmatig naar voren geschoven als een belangrijk knelpunt om structurele openstelling mogelijk te maken. De meeste

scholen hebben echter geen specifiek personeel om deze taak na de uren op zich te nemen. Dus moet er gezocht worden naar instrumenten en bijkomende structuren om dit vlot te kunnen realiseren.

2.1.1 Ervaringen/voorstellen uit het project 'School open voor de Sport'

Specifiek voor schoolsportinfrastructuur, zijn de mogelijkheden naar structurele openstelling al uitgebreid onderzocht in het kader van het project 'School open voor de Sport'⁶⁴ (1997-2000). De belangrijkste vraag bij dit project was waarom de openstelling van sportinfrastructuur niet meer systematisch kon gebeuren, aangezien er toch een grote nood aan sportinfrastructuur bestond vanuit gemeentes en sportclubs, en gezien de vaststelling dat de schoolsportinfrastructuur onvoldoende gebruikt werd buiten de schooluren. Een vaak gehoorde reden voor niet-openstelling bleek echter de bijkomende werklast voor onderwijzend en administratief personeel te zijn. De openstelling van sportinfrastructuur in schoolgebouwen vraagt immers planning, toezicht, extra onderhoud en regelmatig contact met de huurders (Koning Boudewijnstichting, 2000).

In het onderzoeksrapport "School open voor de sport" (Koning Boudewijnstichting, 2000) worden er ook een aantal voorstellen gedaan om het openstellen van de schoolsportinfrastructuur in een bepaald organisatiemodel te gieten. De keuze voor het ene of andere organisatiemodel hangt af van het onderwijsnet, de gemeente, de samenwerkingverbanden en de verwachtingen van de school.

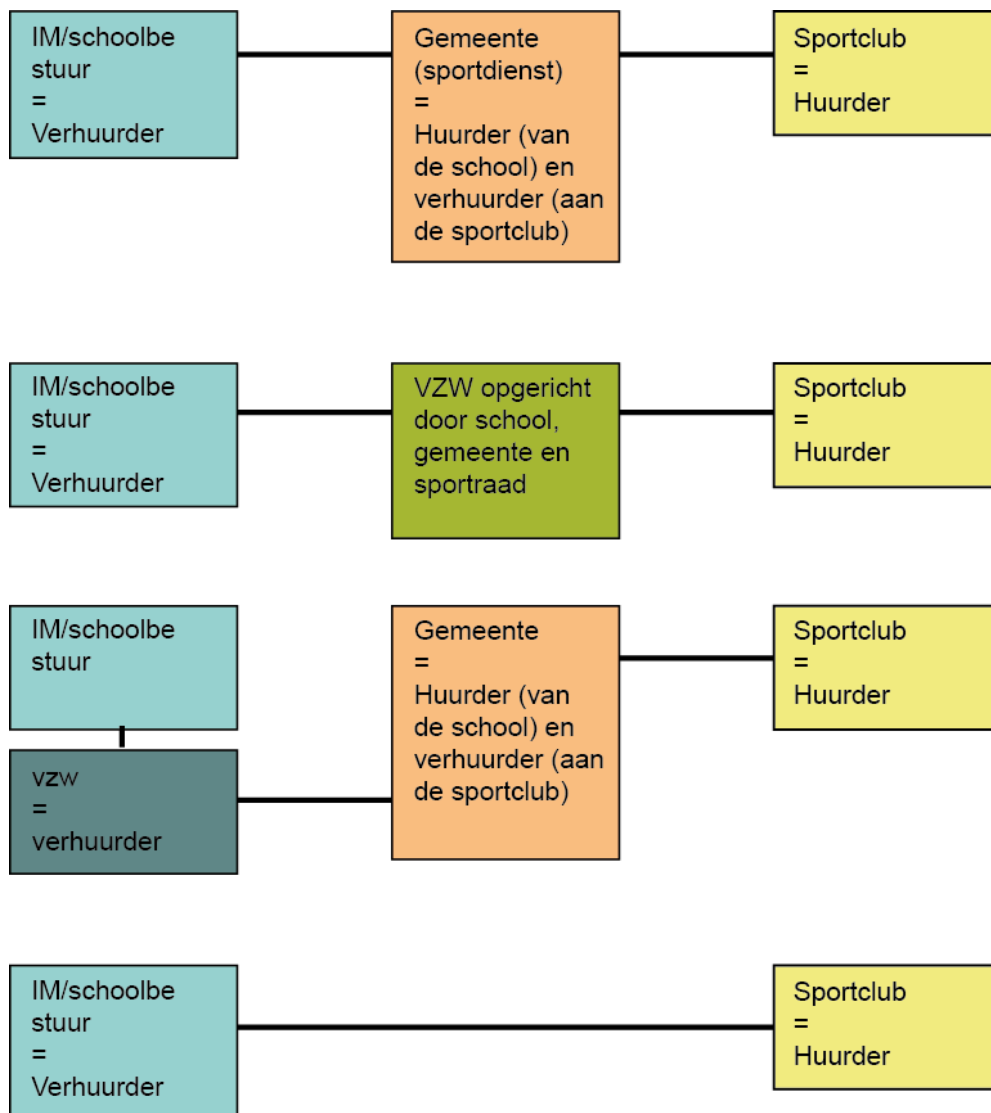
Organisatiemodellen:

- **Schooldirectie als verhuurder, de gemeente als huurder.** Hierbij is het bijvoorbeeld de sportdienst die doorverhuurt aan de sportclubs.
- **Schooldirectie als verhuurder, een (op te richten) vzw huurt.** De vzw waarvan sprake wordt opgericht met afvaardiging van de school, de gemeente en de sportraad. De vzw huurt van de school, en verhuurt door aan de sportclubs. Ze staat in voor de praktische organisatie.
- **Vzw als verhuurder, gemeente als huurder.** Sommige scholen opteren om het beheer van de schoolinfrastructuur onder te brengen in een aparte vzw. Die verhuurt dan aan de gemeente, die het dan onderverhuurt aan de sportclubs.
- **Schooldirectie als verhuurder, club als huurder.** Rechtstreekse verhuur tussen schoolbestuur of vzw naar de sportclub.

De eerste drie organisatiemodellen maken gebruik van een soort 'tussenschakel' die instaat voor de planning, het contact met de clubs en de onderhandeling bij eventuele problemen. Dit kan de gemeente zijn, of een speciaal daarvoor opgerichte vzw waarin de school, de sportraad en de gemeente vertegenwoordigd zijn. Onderstaande figuur geeft dit samenvattend weer:

---

⁶⁴ Het project 'School open voor de sport' was een gezamenlijk initiatief van het Departement Onderwijs, BLOSO, de Bond voor Lichamelijke Opvoeding (BVLO), het Vlaams Instituut voor Sportbeheer en Recreatie (ISB), de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS), de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) en de Koning Boudewijnstichting. Het project startte met een campagne in 1997 om het naschools openstellen van schoolsportinfrastructuur te bevorderen. Het project omvatte onder andere de publicatie van een praktische handleiding, twee studiedagen, en de financiële ondersteuning voor een 81tal scholen. In 2000 werd door de Koning Boudewijn Stichting een projectevaluatie opgesteld en gepubliceerd: Koning Boudewijnstichting, (2000). *De school open voor de sport: een blijvende bekommernis*. Leuven, Garant. De evaluatie had tot doel: (1) een stand van zaken op te maken, (2) een algemene kwaliteitsverbetering van de openstellingen na te streven, (3) problemen en aandachtspunten te inventariseren, (4) de voordelen voor de scholen in kaart te brengen, (5) een beeld geven van de verwachtingen van de clubs, en (5) feedback te geven aan het gemeentelijk sportbeleid.

Organisatorische modellen voor samenwerkingsverbanden tussen school⁶⁵, gemeente en sportclub i.k.v. openstellen van schoolgebouwen uit projectevaluatie 'School open voor de Sport' (Koning Boudewijnstichting, 2000).

Bij deze modellen moet echter een belangrijke kanttekening worden geplaatst. Het gaat hier immers om organisatiemodellen die het meest voorkwamen in 2000, toen het onderzoek uitgevoerd werd. Andere modellen zijn uiteraard mogelijk. Sinds de verzelfstandiging van de lokale besturen, kunnen ook autonome gemeentebedrijven (AGB) de rol als tussenschakel op zich nemen, gezien hun mogelijke rol in de ontwikkeling, het bouwen en het beheren van het stedelijke patrimonium.

Eén van de acties binnen het project 'School open voor de sport' was de financiële ondersteuning van een 80-tal scholen die hun sportinfrastructuur openstelden⁶⁶. Uit een bevraging van deze scholen bleek dat scholen het voordelig vinden om samen te werken met een tussenorganisatie, in dit geval de gemeentelijke sportdienst. Aan de gemeentelijke sportdienst kunnen immers een aantal belangrijke taken als planning, toezicht en onderhoud worden overgedragen. 68% van de deelnemende scholen werkte volgens het model met een tussenorganisatie (Koning Boudewijnstichting, 2000).

⁶⁵ Het is correcter om te spreken van de Inrichtende macht of het Schoolbestuur als verhuurder, aangezien zij meestal die beslissingsbevoegdheid hebben.

⁶⁶ Zie KONING BOUDEWIJNSTICHTING 2000. *De school open voor de sport, een blijvende bekommernis.*, Leuven, Garant. pp 88-89.

De gemeente als schakel tussen school en club vereenvoudigt een openstelling omdat – mits duidelijke afspraken - de sportdienst tijdsintensieve taken kan overnemen, zonder daarbij het algemeen beheer uit handen van de school te nemen. Dit vraagt om (1) een verhuurcontract tussen school en gemeente, (2) regelmatig overleg tussen school en gemeente en (3) een duidelijke verdeling van de taken (Koning Boudewijnstichting, 2000:23).

De evaluatie van het project 'School open voor de sport' stipte volgende **succesfactoren** aan: motivatie, financiële voordelen (als de gemeente en sportclubs een effectieve kostprijs betalen), positief imago en goede samenwerking. De **knelpunten** zijn de financiële haalbaarheid, gebrekkig onderhoud, klein vandalisme, en toezicht. Maar ook de verantwoordelijkheid rond het openen en sluiten, en de nood aan het duidelijk compartimenteren van de sportinfrastructuur komen naar voor als essentiële aandachtspunten. Deze knelpunten zijn echter te voorkomen, als men ze vooraf goed bespreekt, en eventuele afspraken opneemt in een contract of afsprakenkader. Uit de evaluatie blijkt dat de scholen het openstellen ook zelf als positief konden ervaren. Een sportief en open imago is immers een toegevoegde waarde voor de school.

Het project 'School open voor de sport' eindigt met de conclusie dat de continuïteit van naschoolse openstellingprojecten na te streven is. Dit is eens te meer het geval gezien de grote nood aan sportinfrastructuur. Het openstellen van de sportinfrastructuur van scholen moet echter gezien worden als aanvulling op de gemeentelijke sportinfrastructuur, niet als vervanging ervan. Samenwerkingsverbanden tussen school, gemeente en sportclub zorgen wel voor een efficiënter gebruik van infrastructuur, maar de gemeente moet hierin een coördinerende rol opnemen. Logistieke en organisatorische problemen worden ondervangen door duidelijke afspraken en contracten. De meerkost voor scholen moet ten laste gelegd worden van de gebruiker, de gemeente kan hierin een deel bijdragen, waardoor de huurgelden haalbaar zijn voor de sportclubs.

Voor scholen moet het openstellen gezien worden als een opportuniteit, niet als een last, want de school krijgt hierdoor een open en eigentijds imago. Het draagt ook bij tot de integratie van de schoolgemeenschap in het sociale leven en het acute gebrek aan sportinfrastructuur wordt mee opgelost. Het meest essentiële blijft echter dat kinderen veilig kunnen sporten in een vertrouwde, kindvriendelijke omgeving (Koning Boudewijnstichting, 2000).

De publicatie 'School open voor de sport' ziet het openstellen van de schoolsportinfrastructuur als een hefboom om scholen te laten evolueren tot geïntegreerde maatschappelijke instituten: *“de deuren naschools openstellen is een eerste stap. In een volgende stap kunnen gemeenten, wijkcomités, ouders, sportclubs en scholen samenwerken om de actieve sportbeoefening in de leefgemeenschap te bevorderen en uit te bouwen, elk met een specifieke functie en verantwoordelijkheid.”* (Koning Boudewijnstichting, 2000:15). Hierbij gaat het dus om het begin van een brede school, waarbij de openstelling voor de sport de aanzet geeft om deze werking uit te bouwen.

2.1.2 Modeldocumenten

Vanuit de nood naar een houvast om de openstelling van een schoolgebouw contractueel te regelen, werden in de campagne 'School open voor de Sport' twee modeldocumenten opgesteld ter ondersteuning van scholen. Deze documenten zijn van toepassing voor het scenario waarbij de gemeente de rol van 'tussenschakel' speelt in het verwezenlijken van de openstelling.

1. **een huurovereenkomst tussen school en gemeente** (bijlage 4.1)
2. **een voorbeeld van huishoudelijk reglement** (bijlage 4.2)

In **1. de huurovereenkomst tussen school en gemeente** komen volgende aspecten aan bod. Er wordt ook expliciet verwezen naar het huishoudelijk reglement.

1. Voorwerp van de overeenkomst
2. Duur van de overeenkomst
3. Gebruik van de accommodatie
4. Toezicht en sleutel
5. Vergoeding voor gebruik van de accommodatie
6. Onderhoud en schoonmaak
7. Herstellingen
8. Algemene kosten
9. Overdracht van gebruiksrecht
10. Huishoudelijk reglement
11. Verzekeringen
12. Cafetaria
13. Rechten/boetes
14. Evaluatie van gebruik en beheer

Aanvullend op de huurovereenkomst in 'School open voor de sport', pleit ook SMar (Leemans et al., 2002) voor voldoende aandacht voor de aspecten van planning, toezicht, extra onderhoud en geregeld contact met de buurtbewoners. SMar heeft ook een modeldocument (in bijlage 4.3) opgemaakt – tussen aanbieder en 'exploitanten' – aangezien ze ook van mening zijn dat *“samenwerkingsverbanden tussen de school en buurtorganisaties best contractueel geregeld worden”* (Leemans et al., 2002b). Dit modelhuurcontract is gebaseerd op het huurcontract uit de 'School open voor de Sport', maar is verruimd: de twee partijen zijn niet noodzakelijk de school en de gemeente, maar kunnen ook school en buurtorganisatie zijn, en het gaat niet alleen over sportinfrastructuur kan gaan, maar ook over andere ruimtes in de school.

In **2. het huishoudelijk reglement** dat van toepassing is op alle gebruikers van de accommodatie bij naschoolse sportactiviteiten, wordt een overzicht geboden van de 'rechten en plichten' van de gebruiker. Om geldig te zijn moet het huishoudelijk reglement deel uitmaken van het contract tussen verhuurder en de huurder. In eerste instantie gaat het om de school en de gemeente, maar het reglement moet ook goedgekeurd en aanvaard worden door de eindgebruiker, de sportclub. In het modeldocument worden volgende aspecten besproken:

1. Beheer
2. Toegang
3. Rechten en plichten
4. Huur
5. Aansprakelijkheid
6. Verbodsbepalingen
7. Taken zaalverantwoordelijke
8. De huurder is ertoe gehouden dit reglement zorgvuldig na te leven

Ook SMar wijst ook op het belang van het **huishoudelijk reglement**, namelijk een overzicht van de rechten en plichten van de gebruiker. Ook het **onderhoudsplan** – dat jaarlijks wordt opgemaakt – is volgens SMar ook essentieel, omdat hierin alle noodzakelijke herstellingswerken zijn opgenomen die ten laste van de naschoolse gebruiker of de school zijn. Kleine herstellingen worden volgens de aansprakelijkheid door de school, gemeente of de overkoepelende instelling uitgevoerd.

We noteren hier echter duidelijk bij dat de inhoud van contracten en reglementen niet te veralgemenen is, en altijd opnieuw zal moeten aangepast worden aan de specifieke gebruikers en hun situatie.

We nemen in dit rapport een voorbeeld op van een modelcontract zoals die als basis wordt gebruikt door een gemeente in Vlaanderen voor de opstelling van de overeenkomst tussen school en gemeente. Dit is echter een basisdocument dat in de onderhandelingen tussen school en gemeente verfijnd kan worden (bijlage 4.4).

2.1.3 Verzekeringen

Door een intensiever en multifunctioneel gebruik van de ruimtes, stelt zich uiteraard de vraag naar de gevolgen voor mogelijke (al dan niet verplichte) verzekeringen⁶⁷ voor de gebouwen, maar ook voor de activiteiten die erin plaatsvinden. We stellen hierbij allereerst voorop dat men moeilijk algemene richtlijnen kan uittekenen die in alle omstandigheden geldig zijn. Elke situatie is specifiek, gezien de verschillende mogelijke spelers en de polissen die de verschillende partijen mogelijk al hebben. Meestal moeten er ten gevolge van de openstelling bijkomende verzekeringen genomen worden, in andere gevallen kan een bestaande verzekeringspolis uitgebreid worden met oog op de nieuwe activiteiten.

Wel kunnen we enkele basisprincipes en instrumenten aanhalen die van toepassing kunnen zijn bij het verzekeren van activiteiten binnen het **openstellen van schoolgebouwen of speelplaatsen**.

Als men de verschillende scholen in eigendom van de verschillende schoolnetten in beschouwing neemt, dan kan men vaststellen dat de volgende types verzekeringen het meest worden afgesloten⁶⁸:

- **Verzekering burgerlijke aansprakelijkheid**
- **Ongevallenverzekering lichamelijke schade**
- **Objectieve aansprakelijkheidsverzekering / brandverzekering**

Hieronder bespreken we elk type verzekering, allereerst wat betreft de situatie tijdens de schooluren, daarna stippen we de gevolgen van de openstelling aan.

- **Verzekering Burgerlijke Aansprakelijkheid en ongevallenverzekering**

Wanneer de school, zijn leerkrachten, zijn leerlingen, schade berokkenen aan derden en zij hiervoor aansprakelijk worden gesteld, dan dienen zij deze schade ook te vergoeden. Dit volgt uit de artikelen 1382 t.e.m. 1386 BW van het Burgerlijk Wetboek.

Algemeen gesproken voorziet de **verzekering burgerlijke aansprakelijkheid** (hierna kortweg BA-verzekering) in een vergoeding voor de volgende schade: lichamelijke schade, materiële schade, onstoffelijke of immateriële schade, onstoffelijke of immateriële gevolgschade, zuiver onstoffelijke of immateriële schade, verlies materiële controle bij levering producten, werken of diensten en schade te wijten aan ongevallen.

---

⁶⁷ De modaliteiten van toepassing op het afsluiten van verzekeringsovereenkomsten wordt geregeld in de Wet van 25 juni op de landverzekeringsovereenkomst (hierna kortweg WLVZ). Een verzekeringsovereenkomst wordt in deze wet als volgt gedefinieerd: "een overeenkomst, waarbij een partij, verzekeraar, zich er tegen betaling van een vaste of veranderlijke premie tegenover een andere partij, de verzekeringsnemer, toe verbindt een in de overeenkomst bepaalde prestatie te leveren in het geval zich een onzekere gebeurtenis voordoet waarbij, naargelang van het geval, de verzekerde of de begunstigde belang heeft dat die zich niet voordoet."

⁶⁸ Deze type verzekeringen worden in de WLVZ geclassificeerd onder deel III "Schadeverzekeringen" met verdere opdeling in zaakverzekeringsovereenkomsten (type verzekering objectieve aansprakelijkheid/brandverzekering) en aansprakelijkheidsverzekeringen (type verzekering burgerlijke aansprakelijkheid en ongevallenverzekering) en onder deel IV "Rechtsbijstandsverzekering".

De verzekering Burgerlijke Aansprakelijkheid dekt de kosten wanneer aan de basis van een ongeval een duidelijke fout ligt. Dat kan gaan van onvoldoende toezicht en/of begeleiding tijdens de turnles waardoor iemand zijn of haar arm breekt, tot een opvoeding die volgens de rechter te wensen overlaat omdat zoon- of dochterlief een vechtpartij heeft uitgelokt met een medeleerling.

Vaak zijn er ongevallen waarbij niemand een aantoonbare fout heeft gemaakt. Tijdens een partijtje voetbal struikelt een van de kinderen en breekt daarbij een been. Niemand kan daarvoor met de vinger worden gewezen. Dus komt de verzekering burgerlijke aansprakelijkheid niet tussen.

Gelukkig hebben de meeste scholen ook een **verzekering lichamelijke schade** afgesloten. Zoals de naam het zegt, dekt die enkel lichamelijke schade. Kapotte brillen, gescheurde kleren en beschadigd schoolmateriaal worden niet vergoed. De medische kosten ten laste van de ouders bovenop de mutualiteitsbijdrage worden vergoed, er zijn waarborgen voor tandprothese, overlijden en blijvende invaliditeit.

Wat met de burgerlijke aansprakelijkheid bij openstelling van de school? De directie van de school kan verantwoordelijk worden gesteld voor ongevallen die zich tijdens de schooluren voordoen op de speelplaats. Maar wat te denken over ongevallen die zich tijdens of na de schooluren voordoen op een locatie van het gebouw die multifunctioneel inzetbaar is en waar er bijvoorbeeld een workshop van een bepaalde organisatie plaatsvindt.

Kan de schooldirectie zich in dit geval beroepen op haar BA- of ongevallenverzekering indien ze voor dit schadegeval wordt aangesproken? Nee, want de toezichthoudende taak van een school is beperkt in gebied en tijd. Wat gebied betreft beperkt het toezicht zich tot de schoolgebouwen, het terrein van de school of daar waar schoolactiviteiten plaatsvinden en aangrenzend terrein. In tijd beperkt het toezicht zich tot even voor de les, tijdens de les, even na de les, tijdens tussenuren en in pauzes.

Bij het openstellen van een gedeelte van een brede school die bestemd is voor multifunctionele doeleinden zal hiermee dus rekening dienen te worden gehouden. Essentieel hierbij zijn de principes van contractuele vrijheid en bijgevolg een goede afstemming tussen de verzekeringsnemer(s) en de verzekeraar(s) met betrekking tot het verzekerde risico en de modaliteiten hierop van toepassing.

Deze contractuele vrijheid kan vrij ver gaan in die zin dat het in het aangehaalde voorbeeld bijvoorbeeld mogelijk is dat de huurder of gebruiker van het schoolgebouw, of delen daarvan, zelf een BA-verzekering afsluit met een verzekeraar voor de gebeurlijke ongevallen die zich voordoen tijdens de periode van huur/gebruik.

Essentieel verschil betreft evenwel het gegeven dat de begunstigde van de verzekering in de beide gevallen duidelijk onderscheiden kunnen worden. Zo zal de schooldirectie zich bij gebeurlijke ongevallen kunnen beroepen op haar verzekering voor de ongevallen die zich bijvoorbeeld tijdens de schooluren hebben voorgedaan op de speelplaats en zal de externe huurder of gebruiker zich kunnen beroepen op diens eigen verzekering voor gebeurlijke ongevallen die zich tijdens of na de schooluren hebben voorgedaan op de workshop die plaatsvond in een multifunctioneel lokaal van de school.

In dit geval ontstaat er een pluraliteit aan verzekeringsnemers die een zelfde risico dekken, maar voor andere tijdspannes/locaties.

Dergelijke constructies kunnen op perfect geldige wijze worden uitgewerkt door de techniek van de **medeverzekering**. Deze techniek bestaat erin dat twee of meer verzekeraars onder elkaar de

dekking van het risico volgens bepaalde verhoudingen verdelen. Er bestaan zoveel verzekeringscontracten als er medeverzekeraars zijn en elk van de medeverzekeraars verbindt zich rechtstreeks (slechts) voor zijn aandeel jegens de verzekerde. Conform artikel 27 WLWZ houdt medeverzekering geen hoofdelijkheid in, tenzij anders is bedongen. De wettelijke bepalingen van artikel 27 zijn bedoeld om de dekking van grote risico's in hoofde van elk van de medeverzekeraars te beperken tot het door elk van hen onderschreven gedeelte⁶⁹.

Een andere mogelijkheid kan zijn, en die hangt opnieuw af van de constellatie van de openstelling, dat een tussenorganisatie instaat voor de BA-verzekering buiten de schooluren, en dus aanvullend en duidelijk afgescheiden van die van de school. In dit geval zou de huurder/gebruiker niet zelf dienen in te staan voor het afsluiten van deze overeenkomst.

Deze tussenschakel biedt als voordeel dat de eigenaar(s) van het gebouw zekerheid verwerven om vergoed te worden. De meerkost voor de verzekering kan door de tussenorganisatie of het facilitair beheersorgaan dan uiteraard doorgerekend worden in de totale kostprijs die verschuldigd is door de verantwoordelijke organisator van een evenement.

Los van de BA-polis die de tussenschakel neemt, moet de huurder of gebruiker ook een BA-polis voor haar organisatie en haar leden en een verzekering schade en ongevallen afsluiten. Dit kan worden afgedwongen in een overeenkomst.

- **Objectieve aansprakelijkheidsverzekering / brandverzekering**

Een objectieve verzekering is een verzekering die tussenkomt zonder dat er een aansprakelijkheid in hoofde van een ander persoon dient bewezen. De meest bekende objectieve aansprakelijkheidsverzekering betreft de brandverzekering⁷⁰.

Algemeen gesproken voorziet elke brandpolis in een vergoeding bij schade aan de verzekerde goederen ten gevolge van een van de volgende gevaren: brand, onroerende schade door dieven, elektriciteit, storm, hagel, sneeuw- en ijsdruk, glasbreuk, arbeidsconflicten en aanslagen, waterschade en natuurrampen.

Het afsluiten van een brandverzekering is niet wettelijk verplicht. De inrichtende machten / schoolbesturen zullen voor hun gebouwen zelf een brandverzekering afgesloten hebben.

Wat met de brandverzekering bij openstelling van schoolgebouwen? Meerdere verzekeringen kunnen door onderscheiden verzekeringsnemers worden afgesloten voor zowel het gebouw in zijn geheel als onderscheiden gedeelten ervan. Elke huurder heeft de wettelijke verplichting om op het einde van de huur het gehuurde goed terug te geven aan de verhuurder in de staat waarin hij het goed heeft ontvangen. Ingevolge artikel 1733 B.W. wordt de huurder geacht aansprakelijk te zijn, indien hij omwille van brand in de onmogelijkheid verkeert om het gehuurde goed terug te geven.

---

⁶⁹ H. COUSY, noot onder Kh. Brussel 2 september 1992, *T.B.H.* 1995, 701-703; P. COLLE, *Algemene beginselen van het Belgisch Verzekeringsrecht*, 95-96, nr. 151-153; P.H. DELVAUX, "La coassurance et ses surprises", in *Mélanges Roger O. Dalq. Responsabilité et assurances*, Brussel, Larcier 1994, 97-110, H. COUSY, "Dispositions communes, modification du risque, durée et fin du contrat, prescription. Coassurance, arbitrage", in M. FONTAINE en J.M. BINON (eds.), *La loi de 25 juin 1992 sur le contrat d'assurance terrestre*, Louvain-la-Neuve Academia, 1993, 110; H. COUSY en G. SCHOORENS, *Parlementaire voorbereiding*, 140-142; B. DUBUISSON, "La norme impérative dans le droit du contrat d'assurance" in *Liber Amicorum Hubert Claassens. Verzekering: theorie en praktijk*, Reeks CRIS, 12, Antwerpen, Maklu, 1998, 113; J.-L. FAGNART, *Droit privé des assurances terrestres*, 54, nr. 63-68; M. FONTAINE, *Droit des assurances-Verzekeringsrecht*, nr. 712-715 en 721; F. PONET, P. RUBENS en W. VERHEES, *De landverzekeringsovereenkomst*, 130-133, nr. 398-401 en 408-409; L. SCHUERMANS, *Grondslagen van het Belgisch Verzekeringsrecht*, 26-28, nr. 26-29.

⁷⁰ Het Koninklijk Besluit van 24 december 1992 betreffende de verzekering tegen brand en andere gevaren wat de eenvoudige risico's betreft geeft verdere uitvoering aan de bepalingen die hieromtrent zijn opgenomen in WLWZ. Een wet van 17 september 2005 legt verder aan elke brandverzekeraar de verplichting op om schade te vergoeden ten gevolge van natuurrampen.

Om deze reden zal de huurder doorgaans een brandverzekering/huurders-aansprakelijkheidsverzekering afsluiten.

Een veelvoorkomend instrument is de **clausule ‘afstand van verhaal’**. Bij het openstellen van schoolgebouwen zien we vaak dat de verhuurder in de huurovereenkomst bedingt dat er afstand van verhaal wordt voorzien ten aanzien van de huurder. Indien de eigenaar dus zekerheid wil krijgen omtrent de verzekering door en van de huurder, dan doet hij er goed aan een verzekering af te sluiten waarbij in de afstand van verhaal wordt voorzien ten aanzien van de huurder. Ook hier heeft de eigenaar uiteraard opnieuw de mogelijkheid om de premie, die normaal voor de huurder geldt, door te verrekenen aan de huurder. Dit kan hij bijvoorbeeld doen door de huurprijs te verhogen overeenkomstig met deze brandverzekering.

- **Bijkomende verzekeringen**

Scholen die zich openstellen kunnen zich uiteraard ook nog verder verzekeren, naargelang de noden. Dit betreft uiteraard een volledig eigen beslissing van de verzekeringsnemer. We halen enkele mogelijkheden kort aan, de verdere bespreking van deze verzekeringen vallen buiten het bestek van dit onderzoek:

- Uitgebreide rechtsbijstandverzekering⁷¹
- Verzekering type alle risico's elektronica
- Verzekering decoratieve en/of kunstvoorwerpen

- **Het aspect ‘toezicht’**

Het aspect toezicht blijkt soms ook een breekpunt te zijn voor het openstellen van gebouwen of speelplaatsen. Als je als toezichthouder fungeert, ben je verantwoordelijk voor de daden van diegenen die onder jouw toezicht vallen, tenzij je het tegendeel kan bewijzen. Dit is de specifieke burgerlijke aansprakelijkheid. Indien aan de toezichthouder een fout (vb. gebrekkig toezicht) kan worden verweten, dan is hij persoonlijk aansprakelijk. Deze aansprakelijkheid kan ingedekt worden met een BA-polis.

De eindgebruiker, bijvoorbeeld een sportclub, van de opengestelde infrastructuur zal de feitelijke controle en toezicht uitoefenen op de sportinfrastructuur en op de activiteiten die er zich in afspelen. Het strekt bijgevolg tot aanbeveling dat naar de eindgebruiker wordt afgedwongen dat zij verplicht zijn om een BA-verzekering en verzekering lichamelijke schade te nemen.

In het geval van een tussenorganisatie, zoals een gemeente die als makelaar optreedt voor het verhuur van de sportinfrastructuur, zal de gemeente een BA-polis nemen voor de tijdstippen dat zij de infrastructuur ter beschikking krijgt, maar blijft het noodzakelijk om ook af te dwingen dat de eindgebruiker dit afsluit voor zichzelf en haar leden.

- **Wat met de publieke openstelling van speelplaatsen?**

Bij de openstelling van speelplaatsen voor het ruime publiek, is de eindgebruiker niet gekend. De BA-verzekering is dus niet af te dwingen via een huurovereenkomst. Hier zijn dan twee pistes mogelijk: ofwel verzekert de school zichzelf voor deze openstelling na de schooluren, ofwel werkt men opnieuw samen met een gemeente die dan de speelplaats laat opnemen in het openbaar domein, en haar BA-polis die ze hiervoor al heeft laat uitbreiden.

---

⁷¹ In artikel 90 WLVS wordt de rechtsbijstandsverzekering omschreven als de verzekeringsovereenkomst “*waarbij de verzekeraar zich verbindt diensten te verrichten en kosten op zich te noemen, ten einde de verzekerde in staat te stellen zijn rechten te doen gelden, als eiser of als verweerder, hetzij in een gerechtelijke, administratieve of andere procedure, hetzij los van enige procedure*”.

Dit kadert dan in een ruimere win-win waar de gemeente extra publieke ruimte weet te ontsluiten, en de schoolspeelplaats een schakel in het speelweefsel voor de buurt wordt.

In geval van openstelling van een speelplaats met een bekende eindgebruiker, bijvoorbeeld een jeugdbeweging, is deze extra BA-verzekering niet nodig, want dan valt de aansprakelijkheid onder de toezichthouder / leiding van de jeugdbeweging, of kan de BA-verzekering afgedwongen worden.

- **Samenloop van verzekeraars**

Het gegeven dat sportinfrastructuur het voorwerp kan uitmaken van meerdere verzekeringsovereenkomsten afgesloten door verschillende verzekeringsnemers heeft tot gevolg dat er een pluraliteit van aan te spreken verzekeraars kan ontstaan in hoofde van de schadelijder.

Dit zal vooral het geval zijn wanneer het niet duidelijk is wie precies verantwoordelijk is voor het schadegeval. Bvb. een leerling beschadigt tijdens de schooluren de sportinfrastructuur wat later aanleiding geeft tot een schadegeval op het ogenblik waarop de feitelijke controle en toezicht van de sportinfrastructuur in handen is van de verantwoordelijke van de sportclub.

In geval van schade is de regeling van de prestaties bij samenloop van verzekeringen tot vergoeding van schade bepaald in artikel 45 WLVZ. Overeenkomstig deze bepaling geldt dat wanneer eenzelfde belang verzekerd is bij verscheidene verzekeraars tegen hetzelfde risico, de verzekerde, in geval van schade, van elke verzekeraar schadevergoeding kan vorderen binnen de grenzen van ieders verplichtingen en ten belope van de vergoeding waarop hij recht heeft. Behalve in geval van fraude, kan een verzekeraar zich niet beroepen op het bestaan van andere overeenkomsten die hetzelfde risico dekken om zijn waarborg te weigeren. Tussen de verzekeraars onderling wordt de last van het schadegeval omgeslagen volgens de formule beschreven in artikel 45,§2 WLVZ.

2.1.4 Conciërge / huisbewaarder

Sommige scholen/schoolcomplexen in Vlaanderen hebben ook een **conciërge of huisbewaarder**, meestal inwonend. Deze is er in eerste instantie om de veiligheid en bewoning van het gebouw te garanderen, maar kan ook een rol spelen in het beheer. Wel zien we in de praktijk dat conciërges vaak een beperkte taakomschrijving hebben, en niet de uitgebreidere taken die met een het beheer van een brede school te maken hebben (latere uren). Vanuit de noodzaak aan de aanwezigheid van een permanente verantwoordelijke, zien SMAR de 'inwonende conciërge' als een mogelijke oplossing voor het gebouwbeheer. Hem of haar wordt dan een organiserende taak toegewezen, zodat directie en leerkrachten die niet moeten opnemen (Leemans et al., 2002a). Een conciërgewoning op of nabij de schoolsite wordt dan essentieel.

De aanwezigheid van een conciërge is afhankelijk van de inrichtende macht van de school, en de complexiteit van het schoolcomplex. We zien hier een dubbele tendens. Enerzijds lijkt gezien de personeelskost de functie uitdovend. Anderzijds echter stellen we vast dat grotere schoolcomplexen opnieuw expliciet kiezen om deze functie te behouden of te creëren.

2.1.5 Vrijstelling onroerende voorheffing

Een veel gehoord obstakel voor de openstelling van schoolgebouwen, is de vrijstelling onroerende voorheffing⁷² waar scholen recht op hebben. Om duidelijkheid te scheppen over deze materie heeft de

---

⁷² De onroerende voorheffing is een belasting op onroerende goederen. Deze belasting bestaat uit 3 delen: een deel gebaseerd op het kadastraal inkomen, een deel opcentiemen voor de gemeente en een deel opcentiemen voor de provincies.

Vlaamse Regering een omzendbrief “Vrijstelling van onroerende voorheffing voor onroerende goederen bestemd voor het onderwijs” opgemaakt (Vlaams Minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening, 2007)⁷³. Deze omzendbrief verduidelijkt onder welke voorwaarden scholen kunnen genieten van de vrijstelling.

In algemene lijnen kan de vrijstelling gebeuren als voldaan is aan de volgende 3 voorwaarden:

1. **Ontbreken van winstbejag**
2. **Systematisch karakter van het onderwijs** (volgens de verhouding leerling-leermeester)
3. **Hoofdzakelijke bestemming van de onroerende goederen tot didactische doelstellingen** (zij het rechtstreeks, zij het onrechtstreeks)

De eerste voorwaarde het ‘**ontbreken van winstbejag**’ maakt onder andere duidelijk onder welke voorwaarden ‘winkels verbonden aan scholen’ toegelaten worden zonder de vrijstelling in het gedrang te brengen. De ‘verkoop van eigen producten en verstrekken van eigen diensten’ is aanvaardbaar zolang de opbrengsten worden geïnvesteerd in de onderwijsverstrekking of onderwijsinfrastructuur. Ook het uitbaten van een minionderneming⁷⁴ of het uitbaten van restaurants of hotels (bij hotel- en koksscholen) zoals omschreven in de omzendbrief brengt de vrijstelling niet in het gedrang, zolang de mogelijke opbrengsten terugvloeien naar onderwijsactiviteiten. Voor een brede school is dit van belang om leerlingen levensechte leerervaringen te laten opdoen, vooral in het technisch- en beroepsonderwijs.

Bij de tweede voorwaarde, namelijk het ‘**systematische karakter van het onderwijs**’ wordt bepaald dat elke vorm van onderwijs voor vrijstelling in aanmerking komt als (a) de didactische werkzaamheden systematisch worden georganiseerd met het doel te onderrichten, dit wil zeggen volgens een zeker systeem, georganiseerd, regelmatig, volgens een leerplan, en (b) dit volgens de verhouding **leermeester – leerling**. Er zijn specifieke paragrafen opgenomen waarin de voorwaarden van specifieke bestemmingen en gebruiken wordt beschreven. Het gaat om:

1. opleidingscentra (paragraaf 4.2.4)
2. sportclubs en sportverenigingen⁷⁵ (paragraaf 4.2.5)
3. muziek- en zangverenigingen, fanfares, kunsteducatieve verenigingen en tekenscholen (paragraaf 4.2.5)
4. volkshogescholen (paragraaf 4.2.7)
5. bezinning- en vormingscentra (paragraaf 4.2.8)
6. jeugdbewegingen (paragraaf 4.2.9)
7. jeugdhuizen (paragraaf 4.2.10)

De omzendbrief omschrijft voor elk van die gebruiken de manier van redenering en mogelijke bewijsvoering om van de vrijstelling te genieten (gebaseerd op de drie voorwaarden zoals hierboven beschreven). Jeugdhuizen (wiens activiteiten bestaan uit de organisatie van fuiven, optredens, en uitbating van jeugdcafés) komen bijvoorbeeld niet in aanmerking voor een vrijstelling, omdat ze sterk gericht zijn op amusement. Jeugdbewegingen georganiseerd en aangestuurd op landelijk niveau komen

⁷³ De volledige omzendbrief is terug te vinden op: <http://www.ond.vlaanderen.be/wetwijs/thema.asp?id=73&fid=2>

⁷⁴ Onder een mini-onderneming wordt verstaan: een samenwerkingsverband tussen leerlingen, die gedurende een bepaalde periode (meestal 1 schooljaar) een handelszaak uitbaten (aankopen, verkopen, boekhouding etc.) onder begeleiding van de school, of soms ook van een derde partij (bijvoorbeeld Unizo, VOKA, Kamers van Koophandel).

⁷⁵ In paragraaf 4.2.5 worden de voorwaarden voor vrijstelling besproken van de volgende type sportgebonden organisaties.

(1) de door BLOSO erkende of gesubsidieerde Univsportfederaties, recreatieve sportfederaties, organisaties voor sportieve vrijetijdsbesteding,

(2) sportdiensten van gemeenten, provincies en van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en

(3) plaatselijke sportclubs

Sportinfrastructuur die onroerende eigendom zijn van gemeentes en provincies zelf zijn op basis daarvan al vrijgesteld van onroerende voorheffing als ‘nationaal domeingoed’.

wel in aanmerking, en voor plaatselijke initiatieven wordt het aangeboden programma en de verhouding leerling-leermeester bekeken (concreet: gebrevetteerde monitoren).

Een derde voorwaarde is de **'hoofdzakelijke bestemming van de onroerende goederen tot didactische doeleinden'**. Deze bestemming wordt gerealiseerd door de daadwerkelijke aanwending. De intentie tot die aanwending, maar nog niet gerealiseerde aanwending, omwille van verbouwingen, administratieve procedures, etc. gelden ook om de vrijstelling te bekomen.

De onroerende goederen moeten ofwel in **'hoofdzaak'** voor het onderwijs bestemd zijn, of **'noodzakelijk'** voor het goed vervullen van de onderwijsopdracht. Deze afweging wordt gemaakt voor een aantal veel voorkomende situaties, zoals daar zijn:

- gemengd gebruik (4.3.3)
- leegstaande onroerende goederen (4.3.4)
- voorbeelden van onrechtstreekse aanwending (4.3.5)
- conciërgewoning (4.3.6)
- externe locaties (4.3.7)
- kinderopvang (4.3.8)
- huisvesting van studenten (4.3.9)
- musea (4.3.10)
- zelfstandige bibliotheek (4.3.11)
- verhuur van schoollocaties en –materiaal (4.3.12)

In al deze paragrafen wordt iedere keer de afweging gemaakt of een ruimte enerzijds hoofdzakelijk voor het onderwijs gebruikt wordt, of noodzakelijk is voor de goede organisatie en werking van het onderwijs. In 4.3.5 bijvoorbeeld worden een aantal lokalen opgenomen die niet hoofdzakelijk voor onderricht gebruikt worden, maar toch in aanmerking komen voor vrijstelling, omdat ze voor de goede organisatie en de werking van het onderwijs noodzakelijk zijn.

Niet schoolse locaties die door de school gebruikt worden voor haar onderricht (woning omgevormd tot klaslokalen of een parochiezaal die dienst doet als refter) kunnen wel genieten van vrijstelling (4.3.7). De kadastrale ligging is met andere woorden niet doorslaggevend. Een niet schoolgebonden feestzaal die sporadisch gebruikt wordt voor godsdienstonderricht, zonder noodzakelijk te zijn of hoofdzakelijk aangewend te worden voor het onderwijs, zal geen vrijstelling kunnen genieten (4.3.3).

Een gelijkaardige redenering wordt gemaakt over de **conciërgewoning / directeurswoning** (4.3.6). In principe wordt die niet in hoofdzaak voor onderwijsdoeleinden gebruikt, maar de vraag naar 'noodzakelijkheid voor de goede organisatie en werking van de onderwijsactiviteiten' kan per individueel geval onderzocht worden. Hiervoor worden de taken van de directeur en conciërge bekeken waarbij *"als indicatie geldt het openen en afsluiten van de toegangspoorten, de functie van nachtwaker of als onderhoud- of klusjesman"* (Vlaams Minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening, 2007:16). Het feit dat een scholencomplex bijvoorbeeld onder toezicht staat van een bewakingsfirma, is een van de mogelijke elementen om de vrijstelling te weigeren.

Aangezien scholen meestal **voor- of naschoolse kinderopvang** aanbieden, is ook dit gebruik beschreven in de omzendbrief. Als dit georganiseerd wordt **in de schoollokalen** is dit geen probleem, aangezien die omwille van hun schoolse bestemming tijdens de schooluren al vrijgesteld zijn. Als dit echter georganiseerd wordt **buiten de schoolgebouwen** wordt de vrijstelling geweigerd voor die gebouwen. Er wordt geredeneerd dat het *"louter voorzien van tijdelijke opvang op zich immers geen didactische activiteit is die een rechtstreekse aanwending voor onderwijs betekent, noch een noodzakelijke onrechtstreekse aanwending die een vrijstelling kan verantwoorden. Evenmin worden een*

permanente opvang en verzorging geboden zodat de opvang gekwalificeerd zou kunnen worden als een 'soortgelijke weldadigheidsinstelling' zoals bedoeld in artikel 12 § 1 van het WIB 1992".

Belangrijk ook voor brede school en de openstelling van schoolgebouwen is de paragraaf '**verhuur van schoollocaties en materiaal**'. 'Derdengebruik'⁷⁶ vormt geen beletsel om de vrijstelling toe te kennen, zolang die terbeschikkingstelling van lokalen aan derden zich beperkt tot **perioden na de schooluren**. De permanente terbeschikkingstelling aan derden (die niet aan de voorwaarden zoals beschreven in de omzendbrief voldoen) tijdens de schooluren brengt het verlies van de vrijstelling met zich mee. Occasionele terbeschikkingstelling tijdens de schooluren echter kan wel, en als 'occasioneel' wordt beschouwd een maximaal van 5 lesuren per week.

Bijgevolg komt dus de vrijstelling enkel in het gedrang wanneer er **tijdens de schooluren, niet onderwijs- of vormingsgerelateerde activiteiten op een permanente basis** plaatsvinden in het schoolgebouw. Het verhuren/aanbieden van schoollokalen aan rechtspersonen voor het uitoefenen van (permanente) handelsactiviteiten ongeacht het tijdstip, doet de vrijstelling teniet. De permanente terbeschikkingstelling aan lokale besturen voor het gebruik buiten de schooluren (waarbij het lokaal bestuur als beheerder fungeert) brengt bijgevolg de vrijstelling niet in het gedrang. De voorwaarden inzake winstoogmerk blijven bij het 'derdengebruik' uiteraard gelden.

Bij gebouwen waar de school maar een deel van de gebruikte oppervlakte inneemt, zal er een pro rata verdeling komen op basis van oppervlakte⁷⁷ en kan de schoolgebonden oppervlakte nog steeds onder de voorwaarden zoals beschreven in de omzendbrief vrijgesteld worden van onroerende voorheffing.

2.1.6 Enkele voorbeelden

***** Stad Leuven - Openstelling van schoolsportinfrastructuur via de gemeente voor sportclubs.**

De Sportdienst van de Stad Leuven fungeert als een soort van makelaar voor het openstellen van sportinfrastructuur in de gemeente. In haar aanbod naar verenigingen – clubs toe zitten ook een aantal schoolgebonden sportzalen (Zwembad Sint-Pieterscollege, Sporthallen Katholieke Hogeschool Leuven, KTA Redingenhof, Vrij Technisch Instituut, Heilig Hart Heverlee). Hiervoor gaat de Stad met de onderwijsinstelling in kwestie een **overeenkomst** aan.

Om de openstelling in goede banen te leiden wordt een **adviescomité** aangesteld om jaarlijks het gebruik en beheer te evalueren en de jaarkalender te bespreken (max. 3 leden per partij). Een goede verstandhouding tussen de partners (school-stad) is zeer belangrijk.

In de overeenkomst tussen stad en onderwijsinstelling wordt onder andere bepaald:

- Ruimtes en uren van terbeschikkingstelling.
- De opmaak van de inventaris van toestellen/sportmaterialen en de verantwoordelijkheden voor onderhoud.
- Termijn van de overeenkomst.
- Gebruiksvergoeding (met jaarlijkse indexatie)⁷⁸. Hierin wordt rekening gehouden met het gebruik, de kosten voor onderhoud en instandhouding van de gebouwen, openen en sluiten, in

⁷⁶ Derdengebruik wordt omschreven als: "gebruik van alle schoollocaties, zoals klaslokalen, refter, keukens en turnzaal, door aan de school externe partijen, zoals jeugdbewegingen, socio-culturele verenigingen, privé-personen." VLAAMS MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING EN RUIMTELIJKE ORDENING 2007. Omzendbrief FB/VLABEL/2007. Vrijstelling van onroerende voorheffing voor onroerende goederen bestemd voor het onderwijs. Brussel.

⁷⁷ In de praktijk is het het kadaster dat ter plekke gaat kijken, en een inschatting maakt van het gebruik en het kadastraal inkomen. Dit KI dient dan als basis voor de onroerende voorheffing.

- goede staat houden van sportaccommodatie.
- Onkostenvergoeding (variabele kosten voor verbruik van water, gas en elektriciteit en milieutaksen). Jaarlijks door het adviescomité aangepast aan de reële verbruikskosten volgens een verdeelsleutel. De verdeelsleutel wordt bepaald op het aantal uren dat de terbeschikkingstelling omvat.
  - Verzekeringen en aansprakelijkheid.
    - Onderwijsinstelling, noch stad zijn verantwoordelijk voor enig gebeurlijk ongeval binnen het domein van onderwijsinstelling x.
    - De stad neemt een brand⁷⁹- en burgerlijke aansprakelijkheid verzekering voor alle uren waarop zij gebruik maakt van de sporthal met een clause afstand van verhaal voor de gebruikers.
    - De stad bedingt in haar overeenkomst met de gebruikers dat zij aansprakelijk zijn voor alle personen die de accommodatie betreden, tijdens de uren waarop zij ervan gebruik maken. Niet beperkend, zoals BA, diefstal als schadeberokkening.
  - Afspraken bij schade aan toestellen, sportmateriaal en gebouwen. Dit moet door onderwijsinstelling binnen redelijke termijn hersteld worden, tenzij de schade te wijten is aan de stad of de gebruikersvereniging.
  - Het gebruik van een 'logboek': misbruiken en schade worden gedateerd en ondertekend bijgehouden⁸⁰
  - Regeling bij buitengebruikstelling door schade of overmacht.
  - De onderwijsinstelling zorgt voor een telefoontoestel, gratis en vrij toegankelijk.
  - Er wordt een "Reglement van inwendige orde" opgesteld voor alle sportlokalen.
  - Onderhoud / toezicht van de accommodatie.
  - Gebruik van parking (kan de speelplaats als parking gebruikt worden?).
  - In geval van speciale activiteiten georganiseerd door de clubs moet er toestemming aan de school gevraagd worden.
  - Afspraken met betrekking tot herstellingswerken en verbeteringswerken.

Tussen de stad en de verenigingen – gebruikers geldt een **bevestigingsbrief** als leidend document. In deze brief wordt de prijs bepaald (tarieven komen uit het retributiereglement goedgekeurd door de gemeenteraad, geldig voor alle sportinfrastructuur van de gemeente), en worden alle huurvoorwaarden bepaald. Hierin wordt onder andere gewezen op:

- Reglement van inwendige orde
- Prijsbepaling
- Annuleringsmodaliteiten
- Schorsingsmodaliteiten
- Gebruik van accommodatie en onderverhuur (=verboden)
- Aansprakelijkheid van huurder voor schade aan derden en voor schade toegebracht aan het ter beschikking gestelde gebouw en inhoud. Meldingsplicht.

⁷⁸ Dit zijn de vaste kosten die verbonden zijn aan de sportinfrastructuur, per geval te bepalen. Hier wordt op basis van het voorziene gebruik en het aantal uren een **verdeelsleutel** op toegepast (voorbeeld 25% stad, 75% school). Dit bedrag wordt bepaald op basis van: jaarlijkse afschrijving op gebouw, onderhoudscontract van bijvoorbeeld de technische installaties, personeel (onderhoud, schoonmaak, toezicht conciërge), onderhoudskosten (materiaal herstellingen in eigen beheer, materialen en producten, onderhoudsproducten, wettelijke controles).

⁷⁹ Bij de brandverzekeringpolis is de clause 'afstand van verhaal' opgenomen naar de verenigingen-gebruikers toe. De verzekering van de stad neemt dus dit dus over van hen.

⁸⁰ In de praktijk werd dit logboek vervangen door een meldingssysteem via email. Sportclubs worden aangemoedigd om alle vormen van schade te melden, zodat de vorige gebruiker kan aangesproken worden.

- Verzekeringsspolis voor de club en haar leden (BA)

Wat zijn de ervaringen bij deze openstelling? De ervaringen van deze openstelling van sportinfrastructuur zijn over het algemeen zeer positief. Een basisrandvoorwaarde is wel de mogelijkheid tot aparte ontsluiting van de sportinfrastructuur, anders staan de scholen er weigerachtig tegenover. Duidelijk afspraken over schade zijn belangrijk, en wie wat moet doen in gevallen van schade. Het is echter onvermijdelijk dat hierover discussie zal bestaan. Een ander aandachtspunt is de kwaliteit van de infrastructuur. Sportclubs hebben soms hogere eisen naar kwaliteit van materiaal toe (lijnen goed onderhouden, netten in orde, etc.) en dit moet mee in rekening gebracht worden. Het informeren van de gebruikers is volgens de sportdienst ook essentieel: per accommodatie (die veelvuldig gebruikt wordt) wordt er één keer per jaar een gebruikersvergadering georganiseerd om afspraken en regels toe te lichten. De openstelling is geen sluitend financieel verhaal, maar de stad wil op deze manier haar maatschappelijke rol spelen.

Wat zou deze openstelling nog vereenvoudigen? Hier denkt men bijvoorbeeld aan aparte tellers om verbruik van sportinfrastructuur te meten zodat de afrekening eenvoudiger kan verlopen. Om discussies over schade te vermijden, zou men kunnen opteren om camera's te plaatsen in de sportaccommodaties.

*** Basisschool de Klaver in Destelbergen (GO!): openstelling en zoektocht naar inhoudelijke invulling Brede school. Deze school stelt haar nieuw gebouw open voor allerlei verenigingen (yoga, dans, zumba, wandelclub, etc.). De directie wil de betrokkenheid van het verenigingsleven, de (groot)ouders, en de buurt echter ook binnen de schooluren trekken om zo te werken aan een inhoudelijke brede school werking. Dit blijkt niet altijd een evidente opgave, maar men probeert dit stapsgewijs te realiseren. De vereniging die typeles organiseert, doet dit nu ook voor de kinderen van de school. Alle delen van het complex kunnen gehuurd worden (sportpleinen, klaslokalen en zalen), behalve voor de keuken geldt als bijkomende voorwaarde dat de professionele onderhoudsmensen van de school erbij aanwezig moeten zijn. Voor de zaal, die het meest naschools gebruikt wordt, is een aparte toegang voorzien.

Voor de openstelling werkt men met een gebruiksovereenkomst die standaard gehanteerd wordt voor alle scholen in de scholengroep. De algemeen directeur van de scholengroep moet toestemming geven voor de openstelling. Het huurprijsbeleid is ook op het niveau van de scholengroep bepaald.

Op het vlak van verzekeringen heeft het Gemeenschapsonderwijs een overkoepelende abonnementspolis Burgerlijke en Contractuele aansprakelijkheid en tegen Brand ten gunste van de gebruikers van haar gebouwen afgesloten. Dit maakt het mogelijk dat derden via deze verzekeringsmaatschappij (mits tijdige betaling van vooropgestelde premies) verzekerd worden voor dit buitenschools gebruik. Dit is niet verplicht, voor zover zij via hun respectievelijke verzekeraar de voornoemde risico's kunnen dekken. Dit moet dan gestaafd worden met een verzekeringsattest met vermelding van het toepassingsgebied en de gewaarborgde bedragen.

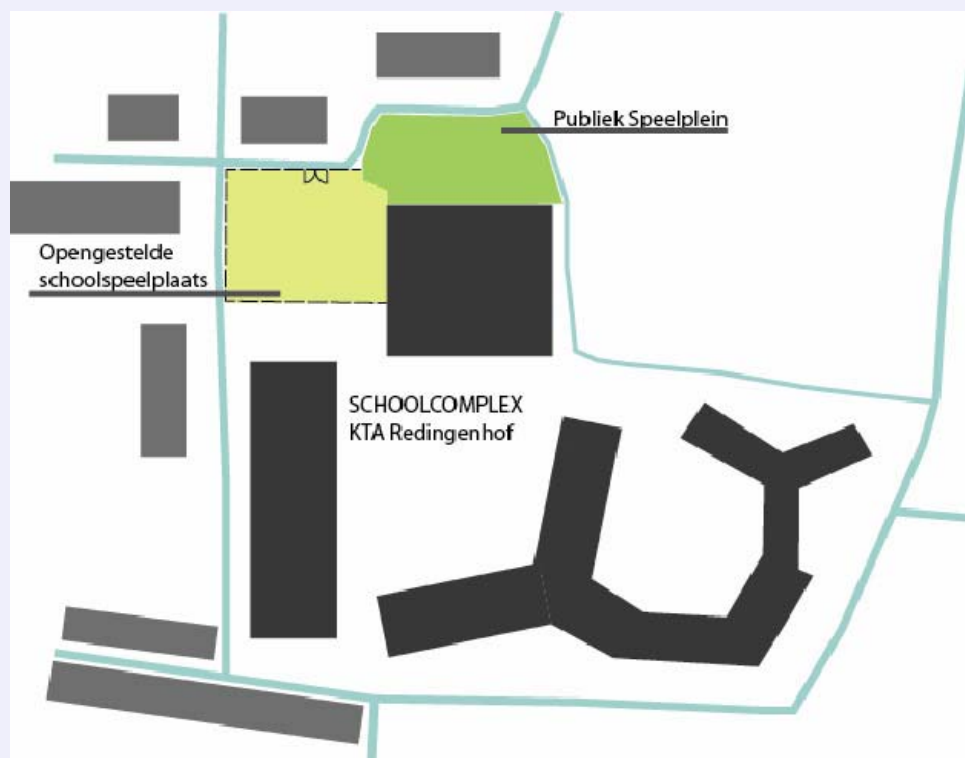
*** Sint Paulusinstituut, Gent – structurele openstelling van gebouwen voor sporadisch en langdurig gebruik. Deze school biedt de mogelijkheid tot buitenschoolse verhuur van haar infrastructuur op vier campussen. Deze openstelling is gegroeid vanuit het verleden. Ze hebben een langdurig contract met de vzw Freetime (zie boven) die er tijdens de schoolvakanties jeugdkampen organiseert voor een minimum aantal weken per jaar. Sportverenigingen en een huiswerkvereniging (voor leerlingen van buiten de school) maken tijdens het schooljaar naschools gebruik van de gebouwen. Naar sleutelbeheer toe krijgen de verenigingen een sleutel in ruil voor een waarborg, en worden tijdens de vakanties de sloten van de ruimtes die door Freetime gebruikt worden vervangen uit veiligheidsoverwegingen. Aangezien deze organisatie werkt met een wisselende bezetting van monitoren wil men niet dat de sleutels van gebouwen in omloop geraken. Er wordt steeds gewerkt met een gebruiksovereenkomst. Deze overeenkomst omvat ondermeer afspraken rond vergoeding, betalingsmodaliteiten, schade, verzekeringen, opruim en afvalbeheer. Dit document was gebaseerd op een standaarddocument van de inrichtende macht, en is met de jaren aangepast naarmate de ervaringen met de openstelling groeide.

Wat zijn de ervaringen met deze openstelling? Over het algemeen is men hier positief over. Men stelt wel duidelijk vast dat de gebouwdelen die voor de jeugdkampen gebruikt worden meer slijtage kennen dan de delen die niet opgesteld worden (sneller schilderwerken nodig, slijtage van tafels en stoelen, gordijnen, deuren en plinten). De kosten van het naschools gebruik naar verwarming toe zijn moeilijk te objectiveren. Men denkt hier wel kostendekkend te werken, of zelfs wat winst op te maken, maar dit is niet 'aantoonbaar'. Het verbruik naar verwarming toe was tijdens de kerstvakantie bijvoorbeeld even hoog als normaal, hoewel slechts een deel van het gebouw door Freetime gebruikt werd. Oorzaken hiervoor zijn ondermeer de eigenheid van de verwarmingsinstallatie (vertikaal pompsysteem) en de nood aan een basistemperatuur in alle lokalen.

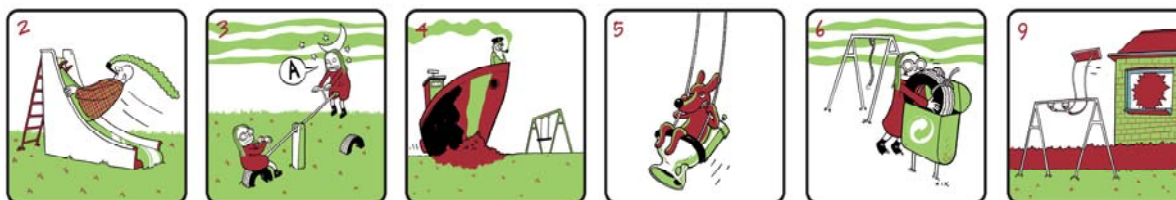
Wat zou deze openstelling nog vergemakkelijken? Een conciërge zou ideaal zijn, maar tot nu toe heeft de school echter nog geen vandalisme gekend door de openstelling. De meeste groepen die de lokalen gebruiken zijn zeer verantwoordelijk. Eén van de complexen (De Deynestraat) ligt in een buurt met een laag sociaal profiel, maar is heel erg open en heeft toegankelijk gebouwen (geen omheiningen, open speelplaats). Dit wil men zo houden, want men is van mening dat hoe meer je afsluit, hoe meer kans er is op vandalisme.

*** Stad Leuven – openstelling van speelplaatsen via de gemeente. De Jeugddienst van de Stad Leuven vervult een gelijkaardige rol voor de openstelling van enkele schoolspeelplaatsen (KTA Redingenhof en Vlierbeekveld). In beide gevallen is de win-win situatie duidelijk nagestreefd. Hiervoor werd tussen de school en de stad een overeenkomst gesloten. In ruil voor de openstelling naar de buurtbewoners, de jeugdverenigingen en het brede publiek, heeft de stad geïnvesteerd in de heraanleg van de terreinen en worden de pleinen opgenomen in het onderhoudstraject van de groendienst voor wat het onderhoud van het naschools gebruik betreft. De school is verantwoordelijk voor het onderhoud ten gevolge van het schools gebruik. De speelpleinen worden beschouwd als openbaar domein waardoor het bestaande politiereglement op speelpleinen van toepassing is. Dit wordt aangekondigd op een bord bij het speelplein. Ruimtelijk zien we wel dat beide speelpleinen aan de rand van de school liggen, en niet in het hart van het gebouwencomplex. Dit maakt dat deze openstelling gemakkelijker kan gebeuren naar het ruime publiek, omdat er sociale controle mogelijk is. In het geval van het Redingenhof is de speelplaats zelfs gelegen naast een publiek speelplein en

sluiten beide ruimtelijk bij elkaar aan.

Inplantingsplan. Openstelling Schoolspeelplaats KTA Redingenhof i.s.m. Jeugd Dienst Stad Leuven. (AGION)

UITREKSEL UIT HET GECOÖRDINEERD POLITIEREGLEMENT VAN DE STAD LEUVEN – HET GEBRUIK VAN DE OPENBARE SPEELTERREINEN

1. Iedereen is welkom op het speelterrein, men zorgt er samen voor dat elk aan bod kan komen. Iedere gebruiker moet de rust en de eigendom van de burens van het speelterrein respecteren.
2. De toestellen mogen enkel gebruikt worden voor de functies en door personen die de leeftijd hebben waartoe deze toestellen ontworpen werden. Opzettelijke beschadiging van de toestellen of het openbaar groen zal aan de politie of de gemeentebestuur daartoe aangesteld worden overgemaakt.
3. De gebruikers hebben respect voor de omwonenden. Geluid kan vlug als storend worden ervaren, zeker na 22.00 uur 's avonds. Na dit uur wordt roepen of hard praten als nachtlawaai aanzien.
4. Fietsen bestuurd door personen ouder dan 9 jaar worden niet toegelaten op het speelterrein, uitgezonderd op de hiertoe voorziene paden. Gemotoriseerde voertuigen, uitgezonderd deze nodig voor het onderhoud, worden niet op het speelterrein toegelaten. Fietsen en brommers moeten gestald worden in de

- daarvoor voorziene fietsstallingen en niet op het openbaar groen.
5. Er zijn geen honden toegelaten op de speelterreinen, uitgezonderd bij aanwezigheid van een hondentoilet, loopzone of hiervoor bestemde paden. Voor deze uitzonderingen moet de hond aan de leiband begeleid worden naar deze plaats, via de hiertoe meest aangewezen weg.
6. Het is verboden zwerfafval op het terrein achter te laten. De gebruikers stoppen het eventuele afval in de aanwezige vuilnisbakken.
7. Het is verboden om voorwerpen vast te maken aan bomen en struiken.
8. Aangedragen materialen moeten functioneel zijn voor het spel en respectvol worden benut met het oog op de veiligheid van de andere gebruikers van het terrein. Deze materialen moeten achteraf terug meegenomen worden.
9. Het stadsbestuur van Leuven staat in voor het onderhoud en de herstellingen. Schade of andere gebreken worden gemeld aan het stadsbestuur op het nummer, vermeld op het infobord dat zich op het speelterrein bevindt.

Politierglement van toepassing op alle speelterreinen in Stad Leuven, ook op de opengestelde Speelplaatsen. Bron: Stad Leuven.

*** Het Keerpunt (Antwerpen) - openstelling van schoolgebouwencomplex voor een ‘huis van het leren’. Het Keerpunt – Antwerpen is een schoolgebouwencomplex dat haar gebouwen openstelt naar de buurt met een gemiddelde van maar liefst 30.000 bezoekers per jaar! Ze stellen duidelijk dat *“het gedeeld gebruik van een (school)gebouw dat daar niet voor ontworpen is, kan tot menige discussie en praktische moeilijkheden leiden. ... Een efficiënte en duurzame oplossing voor dit soort problemen biedt tijd en ruimte voor een meer inhoudelijke samenwerking”*. De school stelt zich open voor ‘langdurige ‘bewoners’, allen onderwijs- en vorming gerelateerd, waarmee de school een lange termijn huurcontract heeft afgesloten. Daarnaast stelt de school zich ook open voor occasioneel kortverhuur, waarvoor de school een **contract** afsluit met de gebruikers (bijlage 4.5). Er is ook een **gebruikersreglement** (bijlage 4.6) opgesteld, waaraan iedereen zich contractueel moet houden.

Naar het beheer toe, organiseert de brede school op regelmatige basis een bewonersoverleg. Dit is een breed overleg over samenwerkingsmogelijkheden, projecten enzovoort, waar ook aspecten rond het samenwonen aan bod kunnen komen. Er zijn weloverwogen ingrepen, zowel op ruimtelijk als op organisatorisch gebied om deze openstelling goed te laten verlopen:

- een brede school coördinator die zowel inhoudelijk als organisatorisch aanstuurt
- een bemand onthaal (3 medewerkers) met aanspreekpunt die lokalen reserveren, afspraken maken, sleutels programmeren, gebruikersovereenkomsten opmaken, financiële afrekeningen afhandelen, etc.
- een vereenvoudiging van de toegang tot het gebouw tot één hoofdtoegang met toegangscodes voor frequente bezoekers, occasionele bezoekers melden zich aan
- goede open- en afsluitprocedures
- een sleutelplan⁸¹: programmeerbare magneetsleutels en speciale sloten/cilinders om de toegang tot het lokaal te programmeren (per deur, per afdeling, voor bepaalde tijdspanne)
- reserveringssysteem
- inwonende conciërge (vooral verantwoordelijk als school gesloten is)
- en een duidelijke ‘kapitein’ (de directeur van de school)

In het **gebruikersreglement** wordt ook een vergoedingenbeleid opgemaakt en worden regelingen voor schadevergoedingen bepaald. Het vergoedingenbeleid is gericht op 4 doelgroepen, met een oplopende prijscategorie: bewoners van de brede school, partners van de brede school, vzw’s en organisaties uit de buurt, non-profit organisaties buiten Borgerhout en anderen. Activiteiten zonder openbaar karakter of waarbij sprake is van privéwinstbejag worden principieel niet toegelaten binnen de Brede School.

Alle partners/bewoners zijn onderwijs- en vorminggerelateerd. Dit heeft niet alleen een praktische reden (de vrijstelling op onroerende voorheffing komt niet in het gedrang) maar vooral een inhoudelijke reden – een ‘huis voor het leren’ maken.

Naar **verzekeringen** toe, stelt het gebruikersreglement de gebruikers verantwoordelijk voor (1) de aangerichte schade aan gebouwen voor hemzelf, zijn aangestelden en de deelnemers van de door hem ingerichte activiteit en voor (2) de schade door onoordeelkundig gebruik aan de mobiele infrastructuur en aan al de gebruikte materialen. De gebruiker moet zelf een verzekering afsluiten voor dit risico (brand, diefstal, beschadiging), en voor de verzekering Burgerlijke Aansprakelijkheid (afdwingbaar door de brede school coördinator). Op vlak van de brandverzekering is de clausule

⁸¹ Totaalprijs voor deze investering was 26.000 euro. 250 euro per nieuwe slot, en 20 euro voor de sleutels zelf. De installatie van de sloten is door de leerlingen van de school zelf gedaan. (Interview Directie Brede school het Keerpunt)

'afstand van verhaal' opgenomen. Het huurcontract of de gebruikersovereenkomst maken deze bepaling duidelijk.

De school ziet als uitdagingen:

- Het bekostigen van het extra onderhoud dat breed gebruik met zich meebrengt. Men werkt aan een sanitair plan, waarbij het centrale toilettenblok voor iedereen toegankelijk is en om de 2 uur schoongemaakt wordt. De andere toiletten worden opgenomen in het sleutelplan, en beperkt toegankelijk gemaakt.
- Het meetbaar maken van het verbruik (verwarming, elektriciteitszones, alarmzones, verlichtingszones, etc.).
- Subsidies om deze brede school te ondersteunen naar aanpassingen van gebouwen zijn te beperkt. Men haalt bijvoorbeeld aan dat de AGION middelen voor hen geen optie zijn, omdat men een erfpachtregeling van 30 jaar vereist.

*** Stad Brugge – publieke openstelling van speelplaatsen via de gemeente. De Stad Brugge heeft een Speelruimtebeleidsplan 2006-2013 opgemaakt, waarin de doelstelling 'Brugge Speelrijke Stad' wordt omgezet in een concreet actieplan.

Eén van de acties is het inrichten van **nieuwe buitenspeelruimtes**, met prioriteit voor de speelruimte in de zogenoemde 'speelarme zoekzones'. Dit zijn zones waar er een duidelijk gebrek is aan kwaliteitsvolle speelruimte in verhouding tot de daar aanwezige kinderen en jongeren. Hier wil men werk maken van het openstellen van schoolspeelplaatsen.

In het kader van deze **openstellingsprojecten** wordt er door de stad geïnvesteerd in de heraanleg van buitenspeelplaatsen. Hiervoor zijn *'richtlijnen inzake het investeren in speelruimte in andere dan stadsdomeinen'* (bijlage 4.7) opgemaakt. De voorwaarden hiervoor zijn:

1. gelegen in zoekzone 'speelkansarm gebied',
2. geen stadsdomein als valabel alternatief aanwezig,
3. het vrij toegankelijk zijn van de speelruimte, ten minste tijdens de schoolvakanties, weekends en woensdagnamiddagen,
4. rechtstreekse toegang vanaf de openbare weg en op die manier sociale controle toelaten,
5. de speelruimte mag niet gelieerd worden aan commercieel gebruik.

Scholen die in dit project willen instappen kunnen een aanvraag doen en er wordt dan gekeken naar welke investeringen nodig zijn, afspraken in onderhoudslasten voor beide partijen, openstellingstijden, duur van overeenkomst en verbrekingsmaatregelen. Er wordt ook een jaarlijks evaluatiemoment ingebouwd. De totale toelage bedraagt maximum 75.000 euro.

Een pilootproject voor deze actie is het openstellen van de speelplaats van **Freinetschool De Tandem in Sint-Kruis**. Deze speelplaats wordt opengesteld buiten de schooluren, ook in het weekend en vakanties. Het is de tuinontwerper van de Groendienst die het ontwerp gemaakt heeft, gebaseerd op een inspraaktraject met de school en de buurt. Het inspraaktraject bestond uit een ontmoeting met de buurt, een oplijsting van de noden en wensen en de leeftijdsgroep die het meest nood had aan extra speelruimte. Het ontwerp is dan voorgesteld aan de buurt, waar men opnieuw

opmerkingen kon doorgeven.

In het kader van deze openstelling is een **overeenkomst 'openstelling van schoolterrein'** opgemaakt tussen de stad Brugge, de directie van de scholengroep en directie van de school. Voor de aanleg, inrichting en onderhoud zijn concrete afspraken gemaakt rond wie wat bijdraagt. Bijvoorbeeld de stad staat in voor het onderhoud van het groen en de speeltoestellen en voor het periodiek weghalen van het afval. De school van haar kant staat in voor het onderhoud van de afsluiting en voor het dagelijks toezicht op de netheid van het terrein op schooldagen. De school staat ook in voor het openen en sluiten van de speelplaats. Net zoals in het voorbeeld van Leuven, gelden dezelfde regels als voor andere stedelijke speelterreinen tijdens de openstellingsmomenten buiten de schooluren. De school is niet verantwoordelijk voor gebeurlijke ongevallen, en de stad sluit hiervoor de nodige aansprakelijkheidsverzekering⁸² af. De duur van de overeenkomst, en de afspraken rond opzegging en mogelijke vergoedingen bij voortijdige opzegging zijn ook opgenomen in de overeenkomst.

Een ander voorbeeld is **park Sincfal**, de tuin van het **internaat Ter Groene Poorte** in hartje Brugge. Deze tuin wordt opengesteld op woensdagnamiddag, in de weekends en vakanties voor de buurt. In samenspraak met de school werd een mini-pitch (voetbal, basketbal) aangelegd in de tuin. Dit is een veelgebruikt speelterrein geworden – een win-win voor stad en school, maar vooral voor de kinderen en jongeren uit de buurt.

links: Ontwerp voor heraanleg van Freinetschool De Tandem in Brugge, Sint Kruis.

rechts: Ontwerp voor park Sincfal, Internaat Ter Groene Poorte, Brugge. Bron: Stad Brugge.

⁸² De stad heeft een algemene polis voor ongevallen die gebeuren op het openbaar domein die veroorzaakt zijn wegens een gebrekkige infrastructuur. De stad moet niet betalen als een kind valt en iets breekt, tenzij er kan aangetoond worden dat het ongeval is gebeurd doordat de infrastructuur niet in orde was.

Foto's van Park Sincfal, Internaat Ter Groene Poorte. Bron: Jeugddienst Stad Brugge

Wat zijn de algemene ervaringen met deze openstellingsprojecten van speelplaatsen? De jeugddienst ziet de scholen op die manier uitgroeien tot ontmoetingsplaatsen voor de buurt. Dit heeft een positieve impact, want op die manier kennen (toekomstige) leerlingen en hun ouders de school al. De scholen verruimen hun blik want door de openstelling komen allerlei andere projecten binnenwaaien. De jeugddienst zoekt actief naar andere scholen die hun speelplaatsen willen openstellen in de zoekzone, maar jammer genoeg zonder succes. Redenen hiervoor zijn de angst voor het onbekende, scholen willen niet belast worden met extra beheerstaken en vaak is ook de schoolcultuur nog niet rijp waardoor samenwerking en openheid naar buiten toe niet vanzelfsprekend is.

Aandachtspunten? Niet alle schoolspeelplaatsen zijn geschikt om opengesteld te worden voor het ruime publiek, alleen diegene die bij het publieke domein aansluiten. Als de gebruiker bekend is, bijvoorbeeld een jeugdbeweging waar toch al een verantwoordelijke is, kan een ingesloten speelplaats dan weer wel in aanmerking komen.

Naast het openstellen van speelplaatsen, stellen scholen ook hun deuren op voor jeugdateliers, jeugdmuziekateliers, zomerkampen of de speelpleinwerking. Voor het gebruik van niet-stedelijke scholen wordt er dan gewerkt met een **huurcontract**, opgemaakt tussen de directie van de school en de gebruiker. Het is aan de contractanten zelf om dat contract op te stellen. De Jeugddienst wil dit contract als bewijs om een tussenkomst naar subsidiëring te verantwoorden. Afspraken rond sleutels of onderhoud worden lokaal bepaald. De organisatie van de speelpleinwerking in de stedelijke scholen is opgevangen door een **convenant**, waarin ondermeer is opgenomen dat de speelpleinwerkingen hun activiteiten in stedelijke scholen kunnen organiseren. De Stad heeft hiervoor in haar brandverzekering een optie afstand van verhaal genomen naar de gebruikers toe. De BA-polis moet de gebruiker zelf nemen.

*** Stad Brugge – openstelling van schoolsportinfrastructuur via de gemeente. Vanuit de grote nood aan sportinfrastructuur voor lokale sportclubs, is de **sportdienst** actief op zoek gegaan naar sporthallen van scholen die opengesteld kunnen worden. Momenteel heeft de stad gebruiksovereenkomsten met vier scholen die grote sporthallen ter beschikking kunnen stellen: KTA St Michiels (2 sportzalen en een kunstgrasvoetbalveld), KA Assebroek (2 zalen en een voetbalveld), St-Lodewijkcollege (3 zalen en een voetbalveld), en VTI Zandstraat (1 zaal en een voetbalveld). De gebruiksovereenkomsten zijn specifiek aangepast aan de noden van de school. In de gebruiksovereenkomst worden onder meer volgende zaken bepaald: het voorwerp, duur en controle op naleving van de overeenkomst, het gebruik, toezicht en onderhoud van de accommodatie, de gebruiksvergoeding, afspraken rond schade en diefstal, verzekeringen. Het huishoudelijk reglement

(van toepassing in alle sportinfrastructuur beheerd door de stad) is ook in de scholen van toepassing.

De stad betaalt een jaarlijkse vergoeding aan de scholen, en de sportdienst neemt de verhuur van de zalen naar de sportclubs voor haar rekening. Het toezicht werd in eerste instantie door de stad gecoördineerd via mensen die tewerkgesteld zijn binnen een zogenaamd 'artikel 60'-statuut. Dit bleek in de praktijk niet goed te werken. Na evaluatie is besloten dat de scholen voorzien in toezicht tijdens de openstellingmomenten door gebruik te maken van vrijwilligers, gepensioneerde leerkrachten of een conciërge. Het openen en sluiten van de deuren gebeurt door hen. De taakomschrijving van de toezichthouder is opgenomen in de gebruiksovereenkomst. Op het vlak van verzekeringen heeft de stad een verzekering burgerlijke en contractuele aansprakelijkheid, een verzekering burgerlijke aansprakelijkheid na brand en een brandverzekering met afstand van verhaal ten behoeve van de gebruikers afgesloten voor de vier locaties. Op het vlak van onderhoud staat de school in voor het dagelijks onderhoud en kleine herstellingswerken. Grotere werken gebeuren na afspraak tussen de twee partijen. De stad staat eenmaal per jaar in voor het reinigen van de sportzaal. Bij het niet beschikbaar zijn van de sportzaal (met uitzondering van de afgesproken redenen), wordt de gebruiksvergoeding pro rata verminderd. De gebruiksovereenkomst bepaalt ook een aantal technische mankementen die maken dat er een korting op de gebruiksvergoeding kan worden toegekend.

Voor de controle op het naleven van de overeenkomst is een beheerscomité opgericht, dat op verzoek kan samenkomen en bestaat uit vertegenwoordigers van school, stedelijke sportdienst en schepen van sport.

Wat zijn de ervaringen? Over het algemeen is dit een positief verhaal. Een terugkerend knelpunt blijkt de orde en netheid, zowel naar de school als naar de clubs toe. Er wordt geen extra onderhoud voorzien, wel is het de taak van de school of sportclub en de toezichthouder om erop toe te zien dat de kleedkamers na de lessen of na het gebruik net zijn. Er is geen directe interesse om dit initiatief uit te breiden naar kleinere scholen, aangezien er vooral nood is aan grote sportzalen.

*** Freetime - jeugdorganisatie voor kampen gebruikt schoolinfrastructuur tijdens de vakanties. Freetime vzw is een jeugdorganisatie die voor kinderen en jongeren jeugdvakanties organiseert. Voor de niet-residentiële vakanties maken ze gebruik van schoolgebouwen (KTA Brasschaat, Sint Andreusinstituut in Brugge, Sint-Paulusinstituut in Gent en de Sporthal van de hogeschool Gent). Om toegang te krijgen, ontvangen ze een sleutel van de lokalen die ze gehuurd hebben. In het Sint-Paulusinstituut (secundair) hebben ze hiervoor een interessante oplossing: de klusjesman van de school verandert de vrijdag voor de aanvang van het kamp de sloten (cilinders) zodat alle lokalen die verhuurd zijn met eenzelfde sleutel toegankelijk zijn.

Wat zijn de algemene ervaringen? De ervaringen zijn over het algemeen zeer positief: de schoolgebouwen lenen zich perfect tot de beoogde werking, het zijn veilige gebouwen die vaak in het groen gelegen zijn met voldoende speelruimte. Als negatieve punten ervaren ze zelf dat het deel 'opkuis' soms tot spanningen kan leiden, aangezien de begeleiders van de kampen verantwoordelijk zijn voor de eindopkuis, en dit niet altijd even zorgvuldig doen. Dit wordt dan opgevangen door een extra kostenaanrekening door de school (voor een aantal uren dat die haar eigen kuisploeg inzet). Een tweede negatief punt is de hoge kostprijs voor de huur (van infrastructuur die anders toch zou leeg staan). Tussen de vzw en de scholen wordt altijd een contract opgemaakt, maar dit contract is

afhankelijk van situatie tot situatie. Soms is het de school – die veel ervaring heeft in openstellingen – die dit opmaakt, soms is het de vzw zelf.

Aandachtspunten? Belangrijke punten zijn de prijsregeling, de afspraken rond verzekeringen, en de annuleringsvoorwaarden. Voor dit laatste heeft de jeugdorganisatie een zekere flexibiliteit nodig, omdat ze afhankelijk is van inschrijvingen. Een 'basistemplate' voor openstelling van schoolgebouwen lijkt hen nuttig, om hierin eenduidigheid te krijgen.

*** Toverberg en Wonderfluit Gent - gedeeld gebruik in bestaande gebouwencomplex: zoektocht naar inhoudelijk samenwerking. In het gebouwencomplex, eigendom van de stad Gent, zitten de twee basisscholen De Toverberg en Wonderfluit, kinderdagverblijf en het Stedelijk Initiatief voor Buitenschoolse Opvang (STIBO) Duimelotje. 's avonds en in het weekend worden de gebouwen ook gebruikt door het DKO (podiumkunsten) en lokale vzw's. Het DKO maakt gebruik van een aantal stedelijke infrastructuren, waaronder de polyvalente zaal van dit complex voor de balletles.

Dit gedeeld gebruik is eerder organisch gegroeid, vanuit een nood aan infrastructuur voor verschillende organisaties en doeleinden vanuit de stad. Er is geen vooropgestelde visie naar samenhuysvesting of beleid en er wordt verwacht dat mogelijke problemen hieromtrent op de werkvloer opgelost worden. Dit blijkt in de praktijk toch voor spanningen te zorgen. Men ervaart een nood aan een duidelijk afsprakenkader en een goede rolverdeling, coördinatie en opvolging om dit samenwonen vlotter te laten verlopen. Er is een huishoudelijk reglement, maar dit wordt in de praktijk niet gehanteerd en afgedwongen. Het gebruik van meubilair, gebruik van materiaal of wat te doen bij diefstal, zijn slechts enkele dingen waar er afspraken rond nodig zijn. Dit zorgt voor spanningen tussen de verschillende gebruikers, wat de inhoudelijke samenwerking in de weg staat.

Enkele voorbeelden:

- De leerlingen DKO (balletles) die met de fiets komen zetten hun fietsen niet in de officiële fietsenstalling, maar op de speelplaats. De echte fietsenstalling is 's avonds onverlicht, en iets verder gelegen dan waar de lessen doorgaan. De toezichthouder heeft er geen zicht op. Dit zorgt echter voor spanningen, want vanwege de gestalde fietsen kan de buitenschoolse opvang maar beperkt gebruik maken van de speelplaats.
- De uurregeling van de muzieklessen die doorgaan in de kleuterklassen sluit nauw aan op het einde van de schooltijd. Dit geeft de leerkrachten weinig kans om hun klas op te ruimen, klaar te zetten voor de volgende dag, knutselwerken op te bergen of te laten staan, of de les voor de volgende dag voor te bereiden.

Toch ziet men de vele voordelen van het 'samen wonen' in. De samenwerking tussen de scholen en de naschoolse kinderopvang is groeiend, maar dit is eerder afhankelijk van de goodwill van de betrokken medewerkers, dan van een uitgesproken visie op overkoepelend niveau. In de wijk is het brede school project Sint-Amansberg actief, waar scholen en opvang mee ingestapt zijn. Het DKO stapte echter niet mee in het project. Dit is een gemiste kans om van deze stedelijke site een echte 'brede buurtschool' te maken, en niet enkel een gebouwencomplex dat voor meerdere doelen gebruikt wordt.

2.2 Samen onder één dak model – ervaringen uit Nederland

In dit deel bespreken we het beheer van gebouwen waarin verschillende partijen samenwonen, met waar een deel van de ruimtes gedeeld gebruikt worden. Brede scholen in samen-onder-één-dak modellen zien we vooral al gerealiseerd in Nederland, vandaar dat we hier eerst op ingaan. We bekijken de modellen die gehanteerd worden en schetsen kort de ervaringen in de praktijk.

In Nederland zien we brede scholen regelmatig terug in de vorm van 'multifunctionele accommodaties' (MFA's). Vanwege de complexiteit van het aantal gebruikers, hun prioriteiten en de ruime openingsuren, blijkt het beheren en exploiteren van deze combinatiegebouwen echter geen sinecure. Er is dan ook al heel wat inkt gevloeid over dit onderwerp door beleidsmakers, maar ook door gespecialiseerde adviesbureaus die aan gemeenten en brede scholen oplossingen willen bieden voor het probleem van beheer van een dergelijke MFA. Uit de literatuur zien we enkele vaststellingen terugkomen:

Een **eerste vaststelling** is het bestaan van een positief verband tussen de goede inhoudelijke samenwerking in het gebouw en het goed beheer ervan. Men stelt vast dat in multifunctionele accommodaties waar partners goed samenwerken, het beheer ook soepel blijkt te lopen. Van der Grinten e.a. (2006) stellen dan ook dat *"In het algemeen kan gesteld worden dat een niet goed functionerende beheerorganisatie een afbreukrisico vormt voor de inhoudelijke samenwerking tussen de partners."* In brede scholen waar dus teveel spanning en conflicten zijn op het vlak van het gebouw, verloopt de samenwerking stroever en kan het mogelijk zijn dat deze implodeert.

Een **tweede vaststelling** is dat beheer en exploitatie tijdig in rekening gebracht moeten worden. Hoewel beheer en exploitatie pas na de oplevering van het gebouw starten, stelt Architectuur Lokaal, dat de basis al ver voor die tijd gelegd moet worden (Architectuur Lokaal, 2008:10).

Een **derde vaststelling** betreft het aspect 'verantwoordelijkheid'. Bij de transitie van monofunctionele schoolgebouwen naar multifunctionele gebouwen gebeurt er een verandering in (het gevoel van) verantwoordelijkheid. Waar het voorheen de schooldirecteur zelf was die de toneelvereniging binnenliet als ze eens per week de gemeenschapsruimte kwamen gebruiken, is deze relatie anders in een samen-onder-één-dak model. De schooldirecteur voelt zich – terecht of onterecht - niet meer automatisch verantwoordelijk voor het binnenlaten en de koffievoorziening, het is immers niet zijn gebouw meer. Daarbij komt nog dat het niet enkel nog die toneelvereniging is die een keer per week komt, maar dat iedere avond verschillende organisaties het gebouw kunnen gebruiken. (Hospitality Consultants, 2005) Dit aspect van verantwoordelijkheid geldt niet alleen naar externen toe, maar ook onder de interne partners zelf: op papier is iedereen verantwoordelijk is voor de netheid van een ruimte, maar in de praktijk verwacht iedereen het van de andere.

Een **laatste vaststelling** is volgens Hoogeveen (2009) dat de exploitatielasten van multifunctionele accommodaties niet altijd lager zijn dan de optelsom van de exploitatielasten van monofunctionele accommodaties (Hoogeveen in: van der Knaap, 2009). Het lijkt erop dat de zogenoemde efficiëntiewinsten, die voor veel gemeenten aan de basis lagen van de grote investeringen in multifunctionele accommodaties en brede scholen, op het vlak van gebouwen niet zomaar te bereiken zijn. De grotere complexiteit en omvang, de ruimere openingstijden en personele middelen voor het beheer van de gebouwen liggen aan de basis van deze vaststelling. Wel zien we een belangrijke winst in de maatschappelijke zin, en bereiken brede scholen, na een inlooptijd weliswaar, steeds meer hun maatschappelijke doelstellingen (Oberon, 2009).

Om die redenen pleit men in Nederland vanuit verschillende hoeken voor voldoende aandacht voor het organiseren van het beheer van multifunctionele gebouwen. Op basis van een bevraging van tientallen brede scholen en bijbehorende actoren (gemeenten, scholen, architecten, projectmanagers, etc.) stelt

Architectuur Lokaal (2008) dat brede scholen zo complex zijn dat hardware (gebouw) en software (inhoudelijke samenwerking) pas tot hun recht kunnen komen als tussen gebouw en gebruikers een professionele beheerder wordt ingeschakeld.

2.2.1 Modellen voor beheer (en exploitatie) van Multifunctionele Accommodaties

In de Nederlandse literatuur over MFA's worden een 5-tal modellen voor het organiseren van het beheer en de exploitatie van multifunctionele accommodaties voorgesteld. We vatten dit kort samen, en vermelden de genoemde voor- en nadelen van elk model (van der Grinten et al., 2006, van der Knaap, 2009):

1. NIETS REGELEN

Voor- en nadelen: Grote kans dat er frictie ontstaat tussen de gebruikers over het gebruik van ruimtes en verrekening van kosten.

2. GESPLITST BEHEER

Elke instelling zorgt voor het beheer van zijn eigen ruimtes en gaat individueel contracten aan met individuele leveranciers en dienstverleners. Gezamenlijke afspraken kunnen, maar moeten niet.

Voordelen: Grote autonomie van de gebruikers. **Nadelen:** Weinig efficiëntie, de schaalvoordelen van de MFA vervallen en er ontstaat onduidelijkheid over het beheer van gezamenlijke ruimten.

3. GEBUNDELD BEHEER

A. ZELFSTANDIGE BEHEERSORGANISATIE (kan een aparte stichting of vereniging zijn)

B. BEHEER DOOR ÉÉN HOOFDGEBRUIKER (bijvoorbeeld de school)

Voordelen: Er is één aanspreekpunt, er is duidelijkheid over beheer gezamenlijke ruimtes, kostenreductie en afstemming mogelijk. **Nadelen:** Minder autonomie van de instellingen.

Optie a (zelfstandige beheersorganisatie) vraagt om periodiek overleg. In optie b (één hoofdgebruiker) is die hoofdgebruiker wel risicodragend. In deze optie worden kleinschaligheid en eenvoud in organisatie en personeel als voordeel beschouwd, en bijgevolg kunnen bepaalde taken ook door vrijwilligers of bestaand personeel kunnen opgenomen worden. Dit maakt deze optie (b) relatief goedkoop.

4. UITBESTEDING

Het beheer wordt uitbesteed aan een derde partij, bijvoorbeeld de gemeente, een woningcorporatie, of een aanbieder van *total facility management*. De organisatie heeft voldoende schaalgrootte en professionaliteit om het beheer goed te verzorgen.

Voordelen: Voldoende schaalgrootte om te profiteren van efficiëntie en schaalvoordelen. Minder werk voor instellingen. Deel van verhuuradministratie en exploitatie kan overgenomen worden door de facility manager. **Nadelen:** Stijging van facilitaire kosten. De autonomie en aansturing vloeit gedeeltelijk weg bij gebruikers en er kan onduidelijkheid bestaan over de aansturing van de *facility manager* (door de eigenaar of gebruikers?). Daarenboven vloeit de kennis rond beheer weg van de gebruikers zelf.

In zijn onderzoek naar 'een handvat voor beheer en exploitatie van multifunctionele accommodaties' (waaronder brede scholen) gaat van der Knaap (2009) dieper op deze modellen in, en maakt daarbij een schematische voorstelling van geldstromen en contracten tussen de betrokken partijen (verhuurder, huurders beheerder). We hebben deze voorstelling toegevoegd in de bijlage 4.8.

2.2.2 Tendens naar accommodatie-overschrijdend beheer

We zien dat de drie bovengenoemde modellen voor beheer en exploitatie op het niveau van MFA's zelf toegepast worden, maar gezien het groot aantal brede scholen in Nederland, en de regierol die de gemeente hierin speelt, zoekt men steeds meer naar zogenaamde 'accommodatieoverstijgende' oplossingen. De beherende instelling beheert en exploiteert in dit geval meerdere instellingen. Hierbij speelt het schaalvoordeel en mogelijke efficiëntiewinsten mee. Ook worden de partners binnen de brede school niet langer belast met het beheer (als alles goed verloopt uiteraard), en kunnen ze zich richten op hun kerntaken. Er kan een zekere professionalisering optreden. Nadelig zijn echter de grotere afstand tussen de beheersinstelling en de gebruikers, en de toename in complexiteit van de organisatie. De beherende instelling kan eventueel ook opgericht worden als besloten of naamloze vennootschap (BV of NV) door partners binnen een gemeente (bijvoorbeeld de gemeente, schoolbesturen, woningcorporaties, welzijnsinstellingen of private ondernemers). Een bijkomend nadeel is dat er ook organisatie- en opstartkosten mee verbonden zijn.

2.2.3 Hoe wordt het beheer en de exploitatie van brede scholen in MFA's in Nederland geregeld?

Op het vlak van **beheer**, geeft het jaarbericht Brede School 2009 aan dat in 37% van de brede scholen (zowel primair als voortgezet onderwijs) er niets geregeld is (model 1). Van de andere modellen is het model 'gebundeld beheer via een zelfstandige beheersorganisatie' (model 3A) het meest voorkomend, maar ook gesplitst beheer (model 2) en gebundeld beheer via één gebruiker (model 3B) komen regelmatig voor. Het uitbesteden van het beheer aan een derde partij is het minst voorkomend (model 4), slechts 14% van de brede scholen kiest daarvoor. In de praktijk betekent dit dat het beheer bijvoorbeeld wordt overgelaten aan een woningcorporatie (die dan ook eigenaar is) (43%) of aan een andere organisatie zoals een schoolbestuur of een 'stichting voor beheer van welzijnsgebouwen' (36%) (Oberon, 2009:66).

Figuur 4.9 Beheerconstructies voor de brede school (n=177)

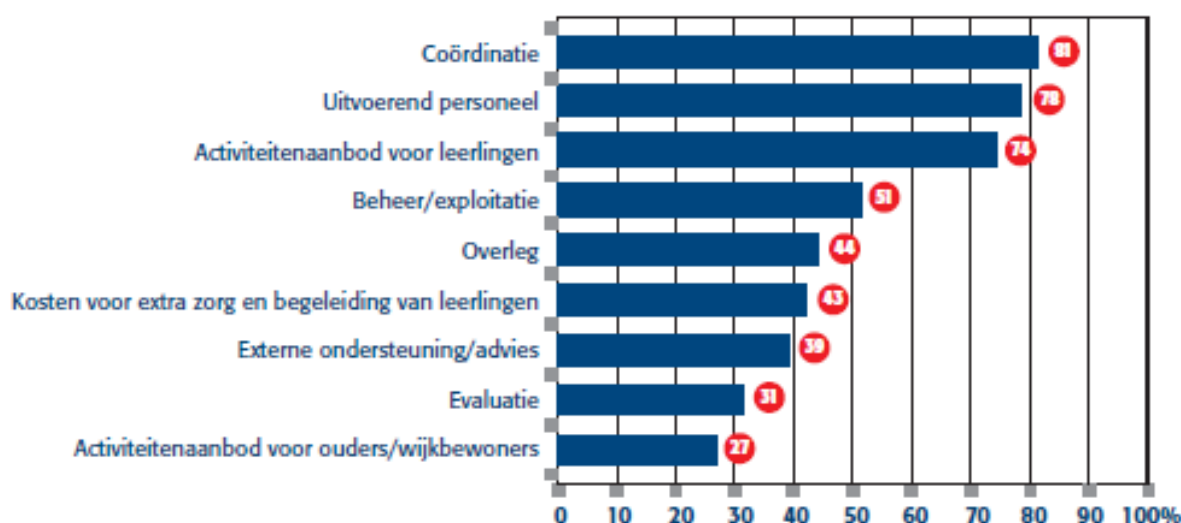
	(%)
Er is geen beheerconstructie	35
Gebundeld beheer: er is een zelfstandige beheersorganisatie voor het hele gebouw	24
Gesplitst beheer: elke instelling zorgt voor het beheer van zijn eigen ruimtes	19
Gebundeld beheer: men wijst gezamenlijk één gebruiker aan die het beheer verzorgt	14
Uitbesteding: het beheer is uitbesteed aan een derde partij	8

Beheersconstructies in brede scholen in Nederland. (Oberon, 2009:66)

Op het vlak van **exploitatie** zijn het meestal de gemeenten (27%) of een gebruiker zoals een schoolbestuur (26%) die verantwoordelijk zijn. In 19% van de brede scholen zijn het de beheerder of de beheerstichting die ook verantwoordelijk zijn gesteld voor de exploitatie. In mindere mate wordt deze taak opgenomen door een woningcorporatie (8%), stichtingen brede school (6%) en facility management organisaties (1%) (Oberon, 2009:66).

Beheer blijkt, naast andere aspecten ook extra kosten met zich mee te brengen, zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs.

Figuur 3.10 Welke extra kostenposten brengt de brede school met zich mee? (n=95)

Extra kostenposten brede scholen in het Primair Onderwijs(Oberon, 2009).

2.2.4 Aanbevelingen uit Nederlandse literatuur / ervaringen

Oberon en Sardes hebben in hun publicatie ‘Beheer en exploitatie van brede scholen’ een 18-delig stappenplan opgenomen om te komen tot een gedegen opzet voor beheer en exploitatie. Deze stappen zijn (van der Grinten et al., 2006:9-13):

1. Neem de regie
2. Onderken het gebrek aan deskundigheid
3. Zet eigendom, beheer en exploitatie tijdig op de agenda
4. Investeer in communicatie en committent
5. Bepaal het eigendomsmodel
6. Leg het bouwheerschap vast
7. Breng de openingstijden en het gebruik van de accommodatie in kaart
8. Kies een beheersmodel
9. Stel het takenpakket beheer vast
10. Zet in op kwaliteit
11. Wees u bewust van de exploitatielasten
12. Schep financiële duidelijkheid
13. Voer een helder huurprijsbeleid
14. Maak afspraken over doorbelasting
15. Houd de administratie in één hand
16. Consolideren
17. Bouw zo sober en zo slim mogelijk
18. Multifunctionaliteit is niet heilig

Na het bepalen van de organisatie van het beheer, is volgens Oberon de opmaak van een beheerplan aangewezen. Hierin worden onder meer de taken van het beheer, de verantwoordelijkheden van de gebruikers, de eigenaar en de externe gebruikers beschreven. Ook inzicht in de verwachte inkomsten, kostenposten, verrekeningsafspraken en boeteclausules kunnen hierbij van pas komen. Dit kan een tijdrovend werk zijn, maar het is werkelijk nodig deze basisafspraken op voorhand te maken (van der Grinten et al., 2006).

Bij de gebouwexploitatie bij MFA's moet men onderzoeken hoe men een gebouw kostenefficiënt kan laten functioneren. Indien het beheer in grote mate naar een overkoepelend niveau wordt getild, zullen hiervoor kosten verrekend worden. Volgende elementen zijn hierbij van belang (van der Grinten et al., 2006):

- **Huurprijsbeleid.** De eigenaar van de MFA kan afhankelijk van de gebruiker (welzijnsorganisatie, commerciële kinderopvang, ...) bepalen welke huurprijs hij zal vragen. Dit kan een sociaal tarief zijn (minder dan kostendekkend), een kostendekkend, of marktconform tarief (gebaseerd op gelijkaardige huurprijzen in die gemeente). Voor bijvoorbeeld een peuterspeelzaal kan een sociaal tarief worden gehanteerd omdat die het kostendekkende tarief niet kunnen betalen, maar de gemeente het wel belangrijk acht dat ze in de MFA kunnen gehuisvest zitten.
- **De doorbelastingssystematiek.** Dit is de manier waarop de gemeenschappelijke kosten verrekend worden aan de verschillende instellingen. Dit kan naar rato van het aantal m² van het eigen deel, maar dit kan ook op basis van bezetting (hoe meer uren des te meer bijdragen), op basis van het aantal gebruikers of via een drempelpercentage (vast bedrag voor iedere instelling en daarbij een extra bijdrage volgens één van bovenstaande berekeningsmethoden). Het eerste, naar rato van het aantal m² van het eigen deel, is het meest voorkomend en het duidelijkst. In de andere opties kunnen de kosten fluctueren in de tijd, en wordt het moeilijker voorspelbaar.
- **Administratie.** De verrekening van de kosten zal leiden tot een deel administratie.

Men kan ook opteren voor een bottom-up benadering rond de verdeling van de kosten. Dan is de centrale vraag niet, wat het aandeel van elke gebruiker zijn in de gemeenschappelijke kosten moet zijn, maar wordt de centrale vraag: wat kan een bepaalde partij bijdragen tot het geheel? Deze bottom-up benadering kan interessant zijn wanneer een verregaande samenwerking wordt nagestreefd, en de ruimtelijk grenzen tussen de verschillende partijen niet meer aflijnbaar zijn.

Onafhankelijk van de modellen voor beheer en exploitatie, wordt er vanuit de brede school praktijk in Nederland wel gepleit voor de betrokkenheid van de technisch beheerder bij de brede school werking. De afstand tussen de samenwerkende partijen en de beheerder moet zo klein mogelijk gehouden worden. Job van Velzen, voormalig directeur van brede school het Meesterwerk, en nu werkzaam bij het Landelijke Steunpunt Brede School pleit er bijvoorbeeld voor om de beheerder deel te laten uitmaken van het brede school team.

Een belangrijk en terugkerend advies is het vermijden van het model van 'gesplitst beheer' (model 2) voor MFA's want dit leidt ongetwijfeld tot onduidelijkheden en staat haaks op de ambitie om nauw met elkaar te gaan samenwerken. Men regelt het beheer dan ook best voor het geheel. Misschien het allerbelangrijkste advies is: *"beheer moet inhoud volgen"* (bron: Jaarcongres Brede school 2009 – Workshop: Inhoud, beheer en exploitatie: het coöperatiemodel). Het beheer mag met andere woorden geen eigen leven gaan leiden los van de essentie van de brede school, met name het mogelijk maken van een vlotte samenwerking tussen verschillende partners.

In Nederland zien we dan ook een tendens naar steeds verregaandere institutionele verankering van beheer en samenwerking. Er wordt in sommige gevallen gewerkt met een convenant, maar dit wordt als te kwetsbaar ervaren om echt de samenwerking veilig te stellen. Men ziet daarom meer heil in het samenbrengen van de verschillende samenwerkende partijen in één rechtspersoon via een instellingsfusie, een stichting of een coöperatie. Hierdoor vervalt de vrijblijvendheid van de samenwerking, en worden er engagementen aangegaan. De instellingsfusie komt weinig voor, maar de stichting en de coöperatie worden wel als interessante modellen naar voren geschoven. Het grote verschil is dat bij een stichting het natuurlijke personen zijn die lid worden (de bestuurders of directie), terwijl het bij een coöperatie om de organisaties gaat. Deze laatste optie zorgt voor een grotere betrokkenheid van de volledige organisatie.

*** **Het Meesterwerk – Almere: Het beheer is uitbesteed, maar blijft toch dicht bij de partners in de brede school**⁸³. Voor het beheer wordt er samengewerkt met de woningcorporatie Ymere, die tevens eigenaar is. Ymere heeft een ‘huismeester’ aangesteld. De participanten van het Meesterwerk achten de huismeester als cruciaal voor een goede werking en dragen samen (pro rata hun % vloeroppervlakte) in de personeelskost bij zodat de huismeester er voltijds is. Hij staat onder meer in voor het onthaal, reservering van ruimtes en oplossen van technische problemen. Er wordt bij het openstellen van ruimtes altijd gezorgd dat er iemand aanwezig is, ook als de beheerder er niet meer is. Dan kan het gaan om vrijwilligers uit de brede school of uit de buurt. Voor het gebruik door de kerk op zondag gebeurt het openen en sluiten door een vrijwilliger uit de buurt.

Er is een duidelijk **afsprakenkader** rond gedeeld gebruik van ruimtes tussen de participanten. Ruimtes moeten gereserveerd worden bij de huismeester. De gebruikers ervaren hierin de groei in samenwerking: *“het meervoudige gebruik is voor iedereen een proces, het gebeurt steeds meer naarmate het vertrouwen tussen de verschillende partijen groeit.”*

De onkosten voor elektriciteit en water worden berekend op basis van het aandeel vloeroppervlakte die elke partner ter beschikking heeft. Extra niet meetbare onkosten (bijv; een kapotte koffiemachine) worden door de ‘centrummanager’, i.e. de directeur van de basisschool, geregeld. Gebruik door externen buiten de schooluren kan ook, en dan wordt er een ‘**medegebruikcontract**’ afgesloten, en een kostendeekkende vergoeding gevraagd. Hierin zit een bijdrage voor extra verbruik en schoonmaak. Het gebruik door externen tijdens de schooluren kan kosteloos, omdat de school dan toch open is. Bij ieder lokaal hangt een weekoverzicht van de reserwaties.

Week 39 21 september t/m 27 september						
Gebruik wereldlokaal						
	maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag
7,00						
8,30						kerk
9,30		Thuisom		tijd	100	
10,00		valt		10.00	10.00	
10,30						
11,00				Aicha		
11,30				kinderopv		
12,00						
12,30						
13,00						
13,30						
14,00					tv gr.4	
14,30						
15,00						
15,30						
16,00						
16,30						
17,00						
17,30						
18,00						
19,00						
20,00						
21,00						
22,00						
23,00						

Aanduiding van reservatie van het Wereldlokaal, Brede school het Meesterwerk. Foto: AGION.

Het onderhoud is opgesplitst zoals dat doorgaans geregeld wordt tussen eigenaars en huurders in de woningbouw gaat. Het eigenaaronderhoud is voor de woningbouwcorporatie, met een 10 jarig ‘groot’ onderhoud. Het huurderonderhoud voor de brede school participanten. De algemene schoonmaak voor de brede school is ook inbegrepen in de huurprijs die de participanten betalen aan Ymere. Extra schoonmaak voor speciaal gebruik moet de school dan weer zelf betalen (maar kan eventueel gerecupereerd worden via het medegebruikcontract).

⁸³ Voor de beschrijving van de Brede school - zie Deel 2 bij samen-onder-één-dak model.

*** Brede scholen in Arnhem: Zoektocht naar het beste model voor accommodatieoverschrijdend beheer. In de gemeente Arnhem zijn 14 brede scholen actief, waarvan er vier in een multifunctionele accommodatie gehuisvest zijn (allen in eigendom van het gemeentelijk vastgoedbedrijf). Een goede oplossing vinden voor het beheer en de exploitatie van deze multifunctionele gebouwen is niet vanzelf gegaan. Allereerst heeft men geprobeerd om de 6 'hoofdgebruikers' (3 schoolbesturen, een kinderopvangorganisatie, een organisatie voor peuterspeelzalen, een welzijnsorganisatie) in één **beheerstichting** onder te brengen. De achterliggende gedachte was hierbij dat vertrekkende vanuit de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het beheer en de exploitatie, men een maximaal rendement uit het gebouw wilde halen. Naar ontwerp en planvorming toe, wou men ook heel sterk inzetten op multifunctioneel ruimtegebruik, zodat de ruimtes voor zoveel mogelijk gebruikers, en op zoveel mogelijk tijdstippen konden gebruikt worden. Financieel gezien bleek het model van de beheersstichting ook een voordeel op te leveren op vlak van een gemeenschappelijke inkoop van diensten en producten (overkoepelend voor alle MFA's in Arnhem).

Na drie jaar uitbouwen van dit model, werd het uiteindelijk toch niet toegepast. Eén van de partijen haakte immers af uit angst voor de financiële risico's. Er was teveel onzekerheid over het dragen van de exploitatiekosten, met name door onvoldoende budget bij schoolbesturen, het risico van leegstand van de MFA, en de bijkomende verantwoordelijkheid om bij te moeten dragen in de tekorten in de exploitatie. Ook was een enkele partij niet tevreden over de mate van zeggenschap in de stichting. Die partij vreesde overvleugeld te worden door de drie grote schoolbesturen.

Uiteindelijk heeft de gemeente de verantwoordelijkheid voor beheer en exploitatie naar zich toetrokken. De uitvoering werd toegewezen aan het Sportbedrijf, dat al ervaring had met het beheren en exploiteren van sportaccommodaties en gemakkelijk de stap naar de structuur van de MFA kon maken. De eigenaar van de gebouwen, het gemeentelijk vastgoedbedrijf, blijft wel verantwoordelijk voor de instandhouding van het gebouw. Tijdens de schooluren wordt de schoolconciërge ingezet voor het beheer van de MFA, en na schooltijd is er per MFA een beheerder aangesteld.

In elke MFA betalen de gebruikers huur aan het gemeentelijk vastgoedbedrijf en servicekosten aan het Sportbedrijf. Betalingen van de huur zijn relatief eenvoudig af te handelen: voor scholen en sportvoorzieningen moeten gemeenten de nodige oppervlakte voorzien, en wordt dus geen huur gevraagd. De huur voor de gesubsidieerde instellingen (welzijnswerk, peuterspeelzalen, consultatiebureaus, wijkwinkels, bibliotheek) wordt door de gemeente gesubsidieerd. Aan de kinderopvang, buitenschoolse opvang en de politie wordt een kostendekkende maatschappelijke huurprijs gevraagd. Naschoolse gebruikers van de MFA betalen een huurprijs.

De servicekosten vallen echter moeilijker te regelen. De grote inzet van personeel (om een goed beheer te realiseren), de stijgende energiekosten, en aanvullende eisen ten aanzien van de veiligheid zorgen ervoor dat de kosten kunnen oplopen. Schoolbesturen zijn gebonden aan de exploitatiebudgetten die ze van de Rijksoverheid krijgen, en gesubsidieerde instellingen (zie boven) hebben ook vastliggende budgetten. De gemeente kan dit daarom nog moeilijk 'kostenneutraal' krijgen, en moet zelf inspringen.

De oplopende kosten voor het beheer hebben er voor gezorgd dat het gebruik van de MFA beperkt moest worden, wat in tegenspraak was met de initiële ambitie van de MFA als brede buurtvoorziening. Er is te weinig budget om de tijdspannes naschools en in het weekend volledig te dekken. De taak van de beheerder beperkt zich tot openen en sluiten van deuren, toezicht, ontvangen

van bezoekers en kleine onderhoudswerkzaamheden.

Wat zijn de ervaringen van de gemeente hierbij? De ervaringen van de eerste MFA's hebben tot een aantal leerpunten geleid:

- Er wordt in een vroeger ontwerpstadium rekening gehouden met beheersaspecten.
- Wegens de oplopende kosten voor beheer, wordt er nu sterker ingezet op de betrokkenheid van bewoners naar beheer, programma en gebruik toe. Dat betekent o.a. bewoners beheertaken geven, stimuleren om activiteiten te ontwikkelen en prikkelen om voorstellen te doen voor verbetering van de exploitatie.
- Er worden duidelijkere afspraken gemaakt over de huur- en exploitatiekosten. Er was onduidelijkheid over welke werkzaamheden er onder de noemer 'exploitatie' vielen. Daar is nu een oplijsting van gemaakt (bijlage 4.9).
- Duidelijke afspraken over huurberekeningen van monofunctionele en multifunctionele ruimtes.
- Duidelijke afspraken rond de nieuwe verwachtingen van het gedeeld gebruik, zowel op bestuurlijk niveau als op het niveau van de werkvloer. In de praktijk blijkt dit delen niet altijd evident, want iedereen komt van een situatie waar ze een eigen vergaderlokaal of kopieerlokaal hadden.
- aanstellen van een zogenaamde locatiemanager die verantwoordelijk is voor beheer en exploitatie van de MFA én de samenwerking en gezamenlijk gebruik in goede banen moet leiden.

2.3 Samen onder één dak model – ervaringen uit Vlaanderen

Er zijn in Vlaanderen nog geen brede scholen onder de vorm van multifunctionele accommodaties gebouwd, zoals we die in Nederland zien. Wel zijn er al een aantal projecten waar een school en een andere partij (de gemeente) samen een bouwproject hebben gerealiseerd. Uit deze projecten – die eerder al in Deel 3 “Totstandkoming” aan bod kwamen – kunnen we ook enkele lessen trekken wat betreft het beheer en exploiteren van gebouwen in de Vlaamse context.

2.3.1 Samenwerkingsovereenkomsten

In de praktijk zien we dat dergelijke samenwerkingsovereenkomsten voornamelijk gaan om projecten rond gemeenschappelijk te gebruiken sportzalen, waarbij de stad of gemeente cofinancier is om de accommodatie naschools te kunnen gebruiken. Vaak zal er in deze projecten (waar het leerlingenaantal het subsidieerbare aantal m² bepaalt voor het deel van de school) zich een programma-uitbreiding voordoen. Een dergelijke programma-uitbreiding is nodig om te voldoen aan de vereisten van een sporthal voor bijvoorbeeld competitiesport en om voldoende kleedkamers en sanitair te hebben. Ook het voorzien van een aparte toegang zal essentieel zijn. Er wordt ook in sommige gevallen een functie aan toegevoegd die uitgebaat kan worden (cafetaria of fitness club).

Bij het samen bouwen is het van cruciaal belang dat de verschillende verantwoordelijkheden van de partijen die samen gaan bouwen goed beschreven staan. We zien bijgevolg dat bij dit soort projecten een samenwerkingsovereenkomst voor het te realiseren project wordt opgemaakt door de lokale partners zelf. Hierin wordt uiteraard het te realiseren programma bepaald en worden er afspraken rond de eigendom, financiering en het bouwheerschap opgenomen. Meestal worden echter ook belangrijke afspraken rond het voorziene gebruik, het beheer en de exploitatie gemaakt. Hoewel dit dus pas na de oplevering start, worden de belangrijkste krijtlijnen bij de opzet van het project uitgetekend.

We bespreken hieronder enkele aspecten die een basis kunnen vormen voor de opzet van zo'n overeenkomst.

2.3.2 Eigendom

Er bestaan verschillende mogelijkheden om het eigenaarschap van een gemeenschappelijk gebouw te regelen tussen de verschillende partijen. De partners kunnen overeenkomen dat één van hen eigenaar is en een gebruiksrecht, erfpacht of huur vaststellen voor de andere(n).

Een meer aangewezen vorm van eigendomsrecht is het principe van de vrijwillige mede-eigendom. Mede-eigendom is de opsplitsing van het eigendomsrecht op een bepaalde zaak tussen verschillende personen, de mede-eigenaars. De zaak zelf blijft onverdeeld en materieel intact: ze is in onverdeeldheid. Het eigendomsrecht daarentegen wordt abstract-mathematisch verdeeld in aandelen of breukdelen. Ieder van de mede-eigenaars is dus voor een breukdeel eigenaar van de zaak.

De vrijwillige mede-eigendom ontstaat wanneer twee of meer personen vrijwillig, namelijk bij onderlinge overeenkomst, een staat van onverdeeldheid in het leven roepen, bijvoorbeeld door de gezamenlijke bouw van een bepaalde infrastructuur.

Er zijn geen wettelijke bepalingen wat betreft de vrijwillige mede-eigendom: deze constructie wordt bij overeenkomst bepaald en is dus onderworpen aan het gewone verbintenissenrecht. De partners kunnen dus onderling beslissen hoe de verhoudingen worden geregeld. De overeenkomst tot vrijwillige mede-eigendom kan expliciet een termijn of duur bepalen waarvoor de vrijwillige mede-eigendom werd aangegaan.

In het bepalen van de eigendom van een dergelijk gemeenschappelijk bouwproject en waar ook een school deel van uitmaakt, zijn de subsidieregels van AGION een belangrijke randvoorwaarde. Er wordt namelijk een zakelijk recht van minimaal 30 jaar vereist om in aanmerking te komen voor subsidies (eigendom is een zakelijk recht).

Op basis van de breukdelen die men onderling is overeengekomen voor de eigendomstructuur, kan de bijhorende investering bepaald worden. Dit kan leiden tot een bepaalde **investeringsleutel** waarmee kosten kunnen verdeeld worden. Of omgekeerd kan men op basis van de gemaakte investering de eigendomaandelen bepalen.

2.3.3 Gebruik, beheer en onderhoud

We willen hier opnieuw benadrukken dat voor deze aspecten geen strikte 'regels' bestaan, enkel instrumenten en goede praktijken die als basis kunnen dienen om voor elk project te kijken wat het best kan werken.

Allereerst kan het belangrijk zijn – in de mate van het mogelijke uiteraard – om een inschatting te maken van het **voorzienne gebruik van de ruimtes**. Bij een bouwprogramma dat afgelijnd kan worden op basis van de tijd (tijdens de schooluren door de school, en na de schooluren door de gemeente) is dit relatief eenvoudig. De vakantieperiodes komen ook meestal aan de gemeente toe. Op basis van dit gebruik kan een **gebruiksverdeelsleutel** opgemaakt worden. Deze kan dan aan de basis liggen voor de betaling van de gebruikergerelateerde kosten. Naarmate het gebruik complexer wordt, minder aflijnbaar en er meerdere partijen betrokken zijn, zal dit verder verfijnd en uitgewerkt moeten worden.

Ten tweede moeten er afspraken gemaakt worden rond de **verantwoordelijkheid van het beheer en het onderhoud**. Dit kan gaan om een gedeelde verantwoordelijkheid, of het kan ook zijn dat een bepaalde partij dit op zich neemt. In sommige contracten wordt ook verwezen naar het 'goede huisvader

principe' dat voor alle partijen geldt. Hoewel vaag als begrip, dekt dit principe vaak wel de lading van de verwachtingen die men stelt aan elke partij. In andere gevallen wordt het beheer overgelaten aan een derde, andere organisatie (voorbeeld een vzw), die hiervoor wordt aangesteld.

Ten derde zien we meestal een soort '**adviesorgaan of overlegcomité**'⁸⁴ dat specifiek wordt opgericht voor de goede gang van zaken rond het beheer en de exploitatie van een gebouw. Alle partijen worden hierin vertegenwoordigd, soms met uitbreiding van extra partijen die de eindgebruiker vertegenwoordigen. Het overlegcomité kan bijvoorbeeld instaan voor de beslissingen rond contracten, de goedkeuring van de rekeningen of herstelwerken. Dit orgaan zal een cruciale rol blijven spelen in de opvolging van de samenwerking en het gebouwbeheer.

Afspraken worden meestal vastgelegd in een '**huishoudelijk reglement of reglement van interne orde**', waarin de modaliteiten van het onderhoud en het beheer worden opgenomen. Dit betreft de afspraken tussen de partijen die samen het gebouw betrekken, alsook de afspraken die gemaakt worden naar externe gebruikers toe. Naar externe gebruikers wordt dit huishoudelijk reglement vaak toegevoegd aan het huurcontract, of op zijn minst ernaar verwezen hierin, en wordt het bijvoorbeeld ter inzage opgehangen in het gebouw zelf.

Het **eigenaaronderhoud en mogelijke herstelwerken** zijn voor de rekening van de eigenaar. Afhankelijk van de situatie zullen hierover opnieuw afspraken gemaakt moeten worden. In het geval van mede-eigendom zal de verhouding in de eigendom aan de basis liggen van deze verdeling.

Voor de **kosten gerelateerd aan het verbruik** (water, elektriciteit, verwarming, etc.) en het dagelijks onderhoud moeten ook duidelijke afspraken gemaakt worden. Bij een 'stabiel' voorzien gebruik (voor- en naschools) kan dit via de bovenvermelde **gebruiksverdeelsleutel** worden verdeeld. Een deel van die kosten kunnen dan doorgerekend worden naar de eindgebruiker. De afspraken hieromtrent zullen deel uitmaken van de win-win die men probeert na te streven, en moeten bekeken worden in het totaalplaatje van de investering in het project.

Wat betreft de **betaling van de facturen**, kan het aangewezen zijn dat één partij als ontvanger wordt aangeduid, en deze de facturen doorrekent naar de andere partij. Een andere mogelijkheid kan zijn dat aan de dienstverleners gevraagd wordt de facturen op te splitsen, opnieuw volgens een afgesproken verdeelsleutel. Voor het technisch onderhoud van het gebouw bestaat een interessante piste. De meeste gemeentes, maar soms ook inrichtende machten, hebben al bestaande nazicht- en onderhoudscontracten voor verwarmings- en ventilatie-installaties, brandblussers, sanitaire en elektrische voorzieningen. Het gezamenlijke gebouw kan voor die diensten aansluiting zoeken bij de contracten die bij één van die partijen al voorhanden zijn.

Een laatste, maar niet onbelangrijk punt, is het opnemen van de **modaliteiten rond evaluatie**. De samenwerkingsovereenkomst wordt opgemaakt voor de ingebruikname. De praktijk zal echter moeten uitwijzen of de veronderstellingen die hierbij gemaakt zijn ook terecht waren en de uiteindelijke doelstelling van de samenwerkingsovereenkomst voldoende ondersteunen. Hierin kan het bovenvermelde adviesorgaan of overlegcomité een belangrijke rol spelen. Mogelijk kan dan het huishoudelijk reglement aangepast worden op basis van de bevindingen.

---

⁸⁴ Dit 'adviesorgaan / overlegcomité' kan ook al eerder in de realisatie van het project een rol spelen, in de ontwerp en bouwfasen. De samenstelling, organisatie, verantwoordelijkheden, beslissingsbevoegdheden moeten dan in elke fase duidelijk omschreven worden.

2.3.4 Verzekeringen meerdere eigenaars

Het is gebruikelijk dat een eigenaar een brandverzekering afsluit voor zijn gebouw. Als het gebouw onverdeeld is en bijgevolg in eigendom is van meerdere eigenaars, kunnen zij een gezamenlijke verzekeringspolis afsluiten.

Voor de dekking van de Burgerlijke Aansprakelijkheid kunnen mede-eigenaars opnieuw samen een verzekeringspolis afsluiten. Indien de mede-eigenaar eigenaar is van een bepaald onderdeel van het gebouw, dan zal er een BA-polis moeten afgesloten worden voor het gedeelte dat hem toebehoort. Er wordt afgedwongen dat de eindgebruiker dit afsluit voor zichzelf en haar leden en dit voor de tijdspannes waarop zij het betrokken onderdeel van het gebouw in gebruik heeft.

Ook hier wordt dus opnieuw beroep gedaan op de techniek van de medeverzekering en ontstaat er een pluraliteit aan verzekeringsnemers die een zelfde risico dekken, maar voor andere tijdspannes.

Als een gedeelte van zo'n gemeenschappelijk gebouw verhuurd wordt aan derden gelden dezelfde principes als bij het openstelling van een schoolgebouw (zie 2.1.3).

2.1.5 Vrijstelling Onroerende voorheffing

Schoolgebouwen zijn in principe volledig vrijgesteld van de betaling van de onroerende voorheffing, onder de voorwaarden beschreven in de omzendbrief "Vrijstelling van onroerende voorheffing voor onroerende goederen bestemd voor het onderwijs" (Vlaams Minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening, 2007).

Wat betekent dit dan voor de clustering van verschillende functies onder één dak? Allereerst is het belangrijk om voor ogen te houden dat een gebruik met winstoogmerk sowieso niet kan genieten van een vrijstelling. Voor (brede) schoolgebouwen betekent dit niet dat een gebruik dat opbrengsten genereert (zoals hotels en restaurants als levensechte leerplekken) de vrijstelling in het gedrang brengt. Het principe geldt echter dat de opbrengsten terug moeten vloeien naar het onderwijs. Daarnaast zal alle gebruik dat aantoonbaar tot het onderwijs behoort of noodzakelijk is voor de goede organisatie van het onderwijs, van een vrijstelling kunnen genieten.

De omzendbrief bepaalt bijvoorbeeld duidelijk dat gebouwen voor jeugdbewegingen ook vrijgesteld zijn van onroerende voorheffing, althans voor de erkende sector en onder voorwaarden ook voor lokale initiatieven. Naschoolse opvang georganiseerd in de gebouwen van een school voor en na de schooluren, stelt ook geen probleem. De voorschoolse kinderopvang (0-3 jaar) kan echter geen vrijstelling genieten. Ook de ruimtes voor sportclubs, en waar die aan moeten voldoen om de vrijstelling te genieten worden beschreven in de omzendbrief.

Voor multifunctionele gebouwen waaronder een school, wordt er een pro rata opdeling van het gebouw gemaakt, en zal het deel van de school nog steeds van de vrijstelling kunnen genieten.

*** **Sporthal te Lommel.** In de samenwerkingsovereenkomst voor de realisatie van een sporthal met kantine in Lommel, worden er naast de afspraken rond de realisatie en financiering van het project, ook bepalingen opgenomen rond de fase 'beheer van het project' en 'kosten van het project'. In dit project wordt opnieuw een duidelijk aflijnbaar gebruik gedefinieerd, zowel in bestemming als in de tijd. De school krijgt de sporthal tijdens de schooluren ter beschikking, de gemeente na de schooluren en tijdens de vakanties. Dit gebruik kan omgerekend worden tot een **gebruiksverdeelsleutel**, die van toepassing is voor de verdeling van de kosten m.b.t. de verdeling van de kosten van het onderhoud, incl. jaarlijkse onderhoudskosten. Het Autonoom Gemeentebedrijf (AGB) dat optreedt in naam van de stad in deze overeenkomst zal het onderhoud ten laste nemen. De onderhoudskosten voor de kantine – waar de school geen gebruik van maakt – komen uiteraard ten laste van het AGB. De inkomsten gegenereerd uit de exploitatie van de sporthal/kantine door het AGB, komen enkel toe aan het AGB.

Een overlegcomité met vertegenwoordiging van alle partijen wordt opgericht tussen de partijen om het overleg tussen de partijen te faciliteren en te structureren, en de samenwerking te optimaliseren. Een **reglement van interne orde** wordt voorbereid door dit comité en vastgesteld door het AGB en de vzw (school). Grote infrastructuurwerken in de fase van beheer en onderhoud van de Sporthal en de Kantine worden verdeeld volgens de investeringsleutel, tenzij het expliciet gaat om de kantine.

Wat betreft de verzekering komen de partijen overeen om samen een brandverzekering en een verzekering aansprakelijkheid in de ruime zin af te sluiten. De premies hiervoor worden verdeeld volgens de **investeringsverdeelsleutel**.

*** **Polyvalente zaal te Bokrijk.** In de samenwerkingsovereenkomst voor het bouwen van een polyvalente zaal die overdag dienst doet als gymzaal voor de school, en na de schooluren en vakantieperiodes ter beschikking staat aan de gemeente, wordt een paragraaf gewijd aan het 'gebruik, beheer en later onderhoud van het gemeenschappelijke deel (= de bovenbouw)'. Wat betreft het gebruik wordt bepaald dat de school ten volle gebruik kan maken van de polyvalente zaal tijdens de schooluren, en de stad naschools. De multimediaruimte staat prioritair ter beschikking van derden tijdens de schooluren, maar de school kan hier eveneens gebruik van maken. Stad en school zijn beide verantwoordelijk voor het beheer van dit deel, en stellen een huishoudelijk reglement op. Hierin worden de modaliteiten i.v.m. het dagdagelijks onderhoud en beheer bepaald. Het goede huisvaderprincipe geldt voor het beheer en onderhoud van het onroerende goed en de nutsvoorzieningen.

De exploitatie van het gemeenschappelijke deel komt toe aan de school tijdens de haar toegewezen gebruiksuren, en wordt 's avonds overgelaten aan een (nog op te richten) vzw die dit in naam van de stad op zich neemt. Er wordt een driejaarlijks evaluatiemoment vastgelegd, waarin zowel de werking als de kostenverdeling wordt bekeken. Het onderhoud en nazicht van de technische uitrusting van het gebouw wordt opgenomen in de bestaande onderhoudscontracten van de stad, en de kosten hiervoor worden 50-50 verdeeld.

*** Project Open School Lozen. In dit project worden naast een school ook gemeenschapsruimtes voorzien (kinderopvang, flexibele ruimtes). In het bouwprogramma is ook een 'gemeenschapshuis' opgenomen dat multifunctioneel gebruikt kan worden, tijdens de schooluren door de school, na de schooluren door de buurt. De grote zaal en de eetgelegenheden worden tijdens de schooluren gebruikt als gymzaal en refter voor de school. Na de schooluren wordt dit een ontmoetingsruimte en cafetaria voor het verenigingsleven van de gemeente. Hoewel de school een erfpacht heeft op een deel van dit perceel (van het gemeenschapshuis), heeft ze het beheer hiervan volledig overgeheveld naar de gemeente. De gemeente staat dus in voor het volledige beheer van dit gebouw. In ruil daarvoor betaalt de school een gebruikersvergoeding (energiekosten inbegrepen) aan de gemeente t.w.v. 1% van de investeringskost. Het beheer van de schoolgebouwen en de schoolmeesterswoning ligt volledig in handen van de school. Het beheer van de pastorie (met multifunctionele ruimte) ligt dan weer volledig in handen van de gemeente. Het beheer voor wat betreft het niet-schoolse gebruik van de gemeenschapsruimtes zal in handen gegeven worden van de lokale vzw Parochiaal Tehuis Lozen. Hier rond zal na oplevering van het gebouw een specifieke overeenkomst afgesloten worden, en een gebruikersreglement met concrete afspraken gemaakt worden. Het onderhoud en beheer van de buitenruimte, schoolspeelplaatsen als publieke ruimte, liggen ook bij de gemeente. Dit wordt als één geheel onderhouden.

3 BEHEER EN EXPLOITATIE – RUIMTELIJK

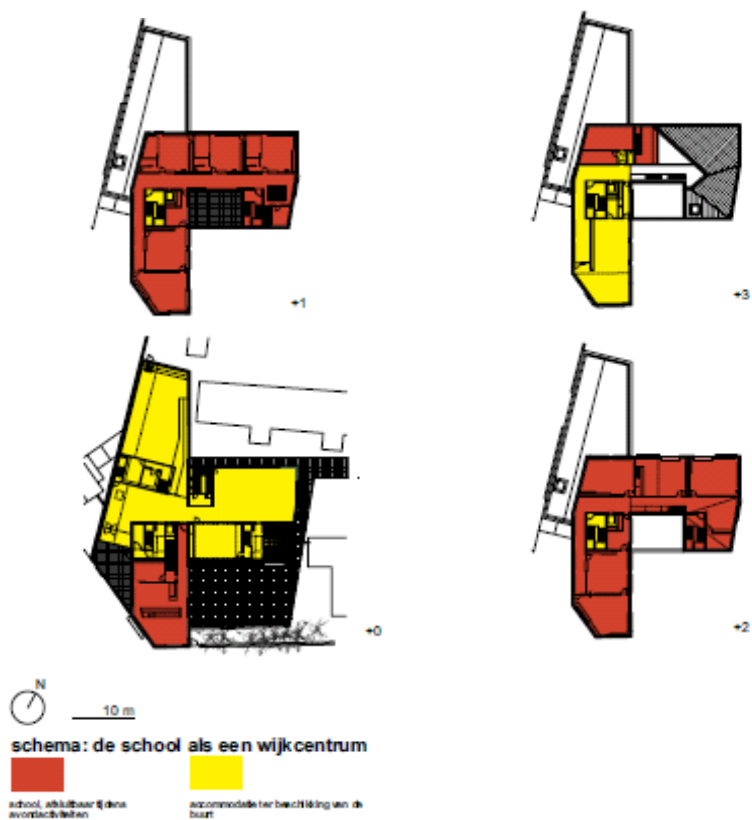
Wanneer er een beeld is van het geplande gebruik van een gebouw, en wanneer duidelijk wordt hoe het beheer ervan geregeld kan worden, heeft dit ook ruimtelijke consequenties. Bestaande schoolgebouwen zullen aangepast moeten worden, en voor nieuwbouw houdt men best rekening met het 'beheersbaar' houden van gebouwen voor meervoudig gebruik en openstelling. Zoals al eerder aangehaald is dit iets wat best in een zo vroeg mogelijk stadium wordt bepaald zodat inhoud (visie), organisatie, ruimte en beheer maximaal op elkaar afgestemd kunnen worden.

Een ruimtelijke invalshoek tot het gebruiks- en beheersvriendelijk maken van multifunctionele gebouwen en opengestelde schoolgebouwen kan ondermeer inhouden:

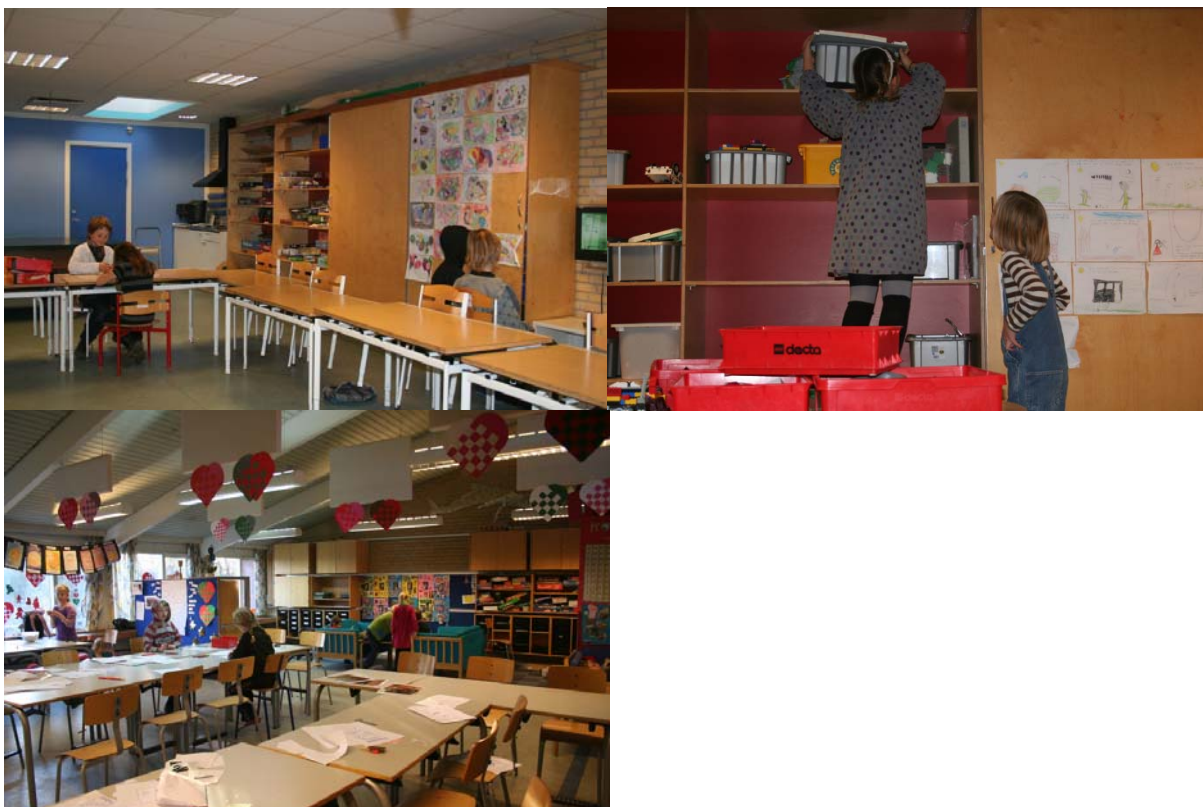
- Een clustering van de te delen of open te stellen lokalen
- Aparte toegang tot open te stellen ruimtes
- Compartimentering zodat bij openstelling de niet opengestelde lokalen afgesloten blijven
- Voldoende ruimte voor toegang en onthaal (filter en aanspreekpunt)
- Duidelijke signalisatie
- Compartimenteren van de nutsvoorzieningen, elektriciteit, verwarming (dat niet alle lichten / verwarming blijven aanstaan als het gebouw opengesteld wordt)
  - Aparte meters als iedere instelling duidelijk zicht wil hebben op eigen gebruik
  - Aparte meter voor het open te stellen deel (bv. sportzaal) om gemakkelijk te kunnen doorrekenen
- Sloten voorzien die gereguleerde toegang mogelijk maken (bijvoorbeeld een sleutelplan, of andere cilinders in de sloten zetten.)
- Flexibel, verplaatsbaar en opplooibaar meubilair
- Voldoende ruimte voor berging voor extra materialen, meubels, etc.
- Specifiek voor openstelling van speelplaatsen naar het ruime publiek: aansluiting met de publieke ruimte om sociale controle mogelijk te maken

Niet alle ruimtes lenen zich ook vlot tot gedeeld gebruik. Refters, sportzalen of polyvalente ruimte kunnen meestal gemakkelijk dubbel gebruikt worden voor gelijkaardige functies. Als er echt specifieke eisen zijn aan deze ruimtes moet dit expliciet in het programma van eisen opgenomen worden, en ernaar ontworpen of aangepast worden.

Het dubbel gebruik van klaslokalen blijkt minder evident. Deze lokalen zijn traditioneel het terrein van de leerkracht, waar men voor en na de uren vaak nog even doorwerkt, materiaal opbergt of verbeterwerk doet,.... Een direct aansluitende openstelling zorgt ervoor dat leerkrachten dan snel hun lokalen moeten verlaten, en elders ruimte nodig hebben om voorbereidend werk te kunnen doen. Daarenboven hebben leerkrachten vaak veel (eigen) materiaal in de klas staan, en moet men zekerheid hebben dat dit beveiligd is. Er zijn echter wel een aantal voorbeelden in binnen- en buitenland te vinden waar men dit euvel heeft opgelost. Goede afspraken, maar ook ruimtelijke aanpassingen helpen om dit mogelijk te maken. Een ruimer klaslokaal om dubbel gebruik comfortabel toe te laten, voldoende afsluitbare berging voor lesmateriaal, meer prikboards, verschuifbaar meubilair en extra aandacht voor orde en netheid blijken essentieel.

Compartmentering voor de school als wijkcentrum. Sint Ursula Laken. Tom Thys en Adinda Van Geystelen i.s.m. Bureau Bouwtechniek.

Dubbel gebruik van klas voor kinderopvang: groter lokaal met afsluitbare kasten (Denemarken) Bron: www.netwerkbureaukinderopvang.nl.

4. CONCLUSIE

In dit deel stelden we ons de vraag hoe belangrijk het beheer en de exploitatie van gebouwen voor de brede school zijn, en welke ervaringen en modellen er bestaan om dit mogelijk te maken. Het antwoord op de eerste vraag is betrekkelijk eenvoudig. Het overdenken van en inzetten op de beheersaspecten van een openstelling van een gebouw, of van een samen-onder-één dak gebouw blijken essentieel te zijn om breed gebruik van infrastructuur mogelijk te maken. Uit de praktijk blijken deze beheersaspecten, zowel in Vlaanderen als in Nederland, belangrijke potentiële struikelblokken te zijn. Dit kan de vooropgestelde ambitie van de brede school, met name het samenwerken in het belang van kinderen en jongeren, onder druk zetten, of zelfs laten mislukken. Het 'samenwonen' vraagt om een kader, spelregels en duidelijke afspraken.

Het antwoord op de tweede vraag geeft ons echter een goede aanzet om dit 'goed samenwonen' mogelijk te maken. Er bestaan een hele reeks goede én slechte voorbeelden, zoektochten en ervaringen, die kunnen helpen om bepaalde beheersoplossingen te overwegen en de juiste keuzes te maken. Hierbij zijn een zestal aspecten belangrijk:

- Ten eerste kunnen we stellen dat de keuze voor het beheersmodel voort moet vloeien uit het inhoudelijk en ruimtelijk concept van de brede school, en met 'gezond verstand' moet bekeken worden. Dit is in essentie een lokaal verhaal, hoewel dit deel van het onderzoek wel instrumenten en richtlijnen heeft kunnen aanreiken. De specifieke taken die onder het 'beheer' vallen moeten bepaald worden, en door alle partners in het verhaal onderkend worden. De oplossing kan ten dele al liggen in de lokale mogelijkheden, de aard van de partners en hun opdracht. Bij complexere gebouwen, mag het beheer geen eigen leven gaan leiden, zoals we dit in enkele voorbeelden in Nederland gezien hebben. Daar blijkt dat het op de werkvloer niet meer werkt als het beheer te groots en te veraf werd opgezet.
- Ten tweede zien we dat het belangrijk is om afspraken rond het gedeeld gebruik, de omgang met het gebouw, en de aanpak van beheer en exploitatie op papier te zetten, zeker als het gaat om structurele openstellingen of samen-onder-één-dak modellen. Bestaande modeldocumenten kunnen hiervoor als leidraad gebruikt worden, maar zullen om een invulling vragen die aangepast is aan de eigenheid van een project. Maar ook organisatorisch vraagt het beheer om een bepaalde organisatiestructuur, met duidelijk omschreven verantwoordelijkheden, beslissingsbevoegdheden en een aanspreekfunctie.
- Ten derde moeten de afspraken rond het beheer en de exploitatie tijdig gemaakt worden. Het zomaar openstellen, zonder duidelijk kader, maakt de openstelling kwetsbaar of staat het samenwerken in de weg. Belangrijke beslissingen rond het beheer kunnen dan weer het ontwerp van het gebouw beïnvloeden en omgekeerd. Als de ontwerper een duidelijk beeld krijgt van de randvoorwaarden en knelpunten rond het beheersmodel dat men voorstelt, kan hij hier in de mate van het mogelijke rekening mee houden. Achteraf is dit uiteraard veel moeilijker of zelfs onmogelijk.
- Ten vierde moet het beheer en de exploitatie deel uit maken van de win-win die men wil nastreven. Dit kan opgevangen worden door de partij die hier al sterk in staat, in veel gevallen de gemeente. Die partij ziet op haar beurt dan weer het voordeel om haar maatschappelijke rol te spelen naar andere partijen toe, zoals verenigingen, of sportclubs. Men kan ook werken via een tussenorganisatie die zich hierin specialiseert. Hier kunnen we nog iets leren uit de ervaringen van het 'buurtbeheer' uit Nederland, of de rol die AGB's kunnen spelen in de beheersfunctie van gebouwen.

- Ten vijfde, en niet onbelangrijk zo blijkt, moet er ruimte blijven voor aanpassingen en evaluatie. Het is pas bij het effectieve gebruik van een gebouw dat men de knelpunten ondervindt. Zich hieraan kunnen aanpassen zal bijdragen tot het succes van het verhaal. Het is met andere woorden essentieel om deze ruimte tot evaluatie in te bouwen, in samenspraak uiteraard, zodat het beheersmodel geen rigide structuur wordt.
- En ten zesde tenslotte - en dit is misschien wel de meest essentiële conclusie van dit hoofdstuk - is dat uit de praktijk blijkt dat oplossingen er vooral komen als men er echt voor wil gaan. Het motto 'waar een wil is, is een weg' blijkt hier van toepassing, samen met de persoonlijke betrokkenheid en drive van de betrokkenen. De wil om samen te werken en gebouwen open te stellen lijken de basis om van te vertrekken. Met de juiste ondersteuning en mogelijke aanpassingen moet dit lukken. De bestaande goed lopende openstellingen in Vlaanderen, en een aantal succesvolle samen-bouwen projecten getuigen hiervan.

BRONNEN

- AGION 2009. De schoolgebouwenmonitor 2008. Indicatoren voor de kwaliteit van de schoolgebouwen in Vlaanderen, Antwerpen, Garant.
- ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. Aap noot mis. De basis van de brede school, Architectuur Lokaal.
- DAGARRANGEMENTEN EN COMBINATIEFUNTIES AMSTERDAM z.j. Beheer en exploitatie van Amsterdamse brede scholen in multifunctionele accommodaties. Amsterdam: Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling.
- HOSPITALITY CONSULTANTS 2005. Beheer en exploitatie van multifunctionele accommodatie.
- KONING BOUDEWIJNSTICHTING 2000. De school open voor de sport, een blijvende bekommernis., Leuven, Garant.
- LEEMANS, G., MERTENS, K. & VERHEYDEN, J. 2002a. Gemeentelijke Nederlandstalige basisschool in Sint-Joost-Ten-Node. Handboek Onderhoud, Renovatie en Restauratie. Mechelen: Kluwer.
- LEEMANS, G., VERHEYDEN, J. & MERTENS, K. 2002b. [buurt-school] De renovatie van de gemeentelijke Nederlandstalige basisschool in de Grensstraat in St.-Joost-Ten-Node. Brussel.
- OBERON 2009. Brede scholen in Nederland - Jaarbericht 2009. Brede scholen in Nederland. Utrecht.
- VAN DER GRINTEN, M., KRUITER, J. & FRANSEN, B. 2006. Beheer en exploitatie van brede scholen. Utrecht: Oberon i.s.m. Stichting Brede School Nederland.
- VAN DER KNAAP, R. 2009. Een handvat voor beheer en exploitatie. Een onderzoek naar beheer en exploitatie tijdens de ontwikkeling van multifunctionele accommodaties. Master, Rijksuniversiteit Groningen.
- VLAAMS MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING EN RUIMTELIJKE ORDENING 2007. Omzendbrief FB/VLABEL/2007. Vrijstelling van onroerende voorheffing voor onroerende goederen bestemd voor het onderwijs. Brussel.

DEEL 5: VOORSTELLEN

"It takes a village to raise a child" (Afrikaans gezegde)

INLEIDING

In het regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2009-2014 werd de doelstelling geformuleerd dat men via een stimulerend beleid de school wenst om te vormen tot een 'brede leefschool'. Deze doelstelling heeft alleszins belangrijke gevolgen voor de ruimtelijke context waarin de school functioneert. In Deel 2 van dit rapport is aangetoond hoe de ruimte een brede school werking kan ondersteunen of juist kan tegenwerken. Het lijkt ons dan ook een must om het brede schoolbeleid in Vlaanderen van een stevige ruimtelijke pijler te voorzien.

“Brede school en efficiënt ruimtegebruik is geen slecht idee, maar voorzie er de accommodatie voor. Dit zal al veel spanningen in de samenwerking counteren. Het samen huisvesten wordt nu al te vaak gedaan vanuit een financieel oogmerk, zonder een ondersteunend beleid en een gebrek aan visie.” (Interview, Directie Toverberg, 2011)

We hebben ons gebaseerd op de definitie van de Brede School als samenwerkingsverband met als doelstelling het creëren van brede ontwikkelingskansen voor kinderen en jongeren. De ruimtelijke component is **één randvoorwaarde**, naast andere zoals coördinatie, een gedragen visie, een intersectorale aanpak, middelen en personeel om de brede school goed te laten werken (Claes et al., 2008). Infrastructuur blijkt wel een belangrijke **hefboom** te zijn voor een goede brede school (samen)werking.

Niettegenstaande de besproken voorbeelden van de Brede School uit het binnen- en buitenland steeds functioneren binnen een specifieke context, merken we dat we hier reeds veel uit kunnen leren. De projecten die modellen van samenwerking en geïntegreerd werken wensen te implementeren, zoeken telkens in dezelfde richting naar oplossingen. Namelijk het werken aan meer **afstemming, samenwerking, 'ontschotting'**, en het voorzien van een **sluitend aanbod aan ruimte voor leren, leven en spelen**. Dit heeft, zoals geïllustreerd in dit rapport consequenties voor de ruimtelijke context: een intensiever ruimtegebruik, nieuwe functies, het integreren van levensechte omgevingen, etc. De genomen beleidsopties in de verschillende landen ter ondersteuning van de brede school doelstellingen, zowel op inhoudelijk vlak als op het vlak van infrastructuur zijn in dat opzicht leerrijk.

In dit laatste deel van het onderzoeksrapport stellen we ons de vraag welke de belangrijkste aandachtspunten en bijhorende voorstellen zijn om een goede ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen mogelijk te maken. De geformuleerde voorstellen vloeien voort uit **de inzichten opgedaan tijdens het onderzoek**, en moeten ook in die optiek gelezen worden. Tegelijk dient men er zich bewust van te zijn dat er inzake schoolinfrastructuur een niet te ontkennen praktische realiteit is met gekende wachtlijsten en een budgettaire context die de nodige uitdagingen vormen en consequenties hebben voor de uitvoering van de geformuleerde voorstellen.

De voorstellen willen ondersteuning geven aan een toekomstig beleid voor de realisatie van brede scholen op vlak van ruimte. We willen de nodige stof aanreiken om een constructieve discussie te openen. Uit deze discussie kunnen dan concrete acties groeien tegen de achtergrond van de vermelde praktische en budgettaire context.

De voorstellen, en de concrete invulling ervan, is ook in grote mate **afhankelijk van de weg die het ondersteunend beleid voor de brede school** in zijn totaliteit zal volgen. De ruimtelijke vertaling is hier een onderdeel van. Wel is het belangrijk om te duiden dat brede school in Vlaanderen een verhaal is dat uitblinkt in **lokale diversiteit** en dat dit een meerwaarde is waar voldoende ruimte moet voor voorzien worden.

Dit onderzoek naar de ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen legt een ander een **belangrijk maatschappelijk pijnpunt** bloot. De nood aan meer en vooral betere infrastructuur geldt voor verschillende sectoren. Bijgevolg dringt zich ook de vraag op naar een efficiëntere – lees: sectoroverschrijdende - inzetbaarheid van publieke gebouwen. Deze uitdaging overstijgt echter de brede school als een pedagogisch project rond de samenwerking van verschillende sectoren die de maximale ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren op het oog hebben. De te ontwikkelen beleidssporen kunnen wel bijdragen tot deze bredere maatschappelijk-infrastructurele problematiek.

In die optiek willen we erop wijzen dat de ruimtelijke vertaling van de brede school niet mag ‘verwateren’ in het bouwen van MFA’s en het openstellen van schoolgebouwen. Het efficiënter gebruik van ruimte is een meerwaarde waar een brede school toe kan bijdragen, maar niet het doel op zich. Een school die zijn deuren opent voor derden of het louter samenleven met verschillende partners in één gebouw is nog geen Brede school, maar een ‘open school’. Bij een Brede school is men werkelijk gericht op inhoudelijke samenwerking met als doelstelling ‘Brede ontwikkelingskansen bieden aan kinderen en jongeren’.

We hebben 9 voorstellen geformuleerd, waaronder een aantal deelvoorstellen vallen. Deze zijn te lezen als suggesties, aanbevelingen, denkpistes of concrete maatregelen die uit de inzichten van het onderzoek vloeien. De invulling van de voorstellen vraagt in sommige gevallen nog verder onderzoek, maar zoals eerder gezegd, willen ze vooral bijdragen tot het openen van de discussie over de ruimtelijke vertaling van de Brede school in Vlaanderen en Brussel.

1. Een stimulerend beleid voor brede scholen zet in op de ruimtelijke pijler in al zijn dimensies.

Een stimulerend beleid voor de Brede School erkent het belang van de ruimtelijke pijler om te komen tot een ondersteunende en inspirerende leer- en leefomgeving waar kinderen en jongeren maximale ontwikkelingskansen kunnen krijgen, en zet hier dan ook integraal op in. Dit stimulerend beleid is gebaseerd op een aantal overkoepelende principes en zet in op verschillende niveaus:

Principe 1: het realiseren van een ondersteunende en inspirerende leer- en leefomgeving voor kinderen en jongeren is de hoofddoelstelling.

Principe 2: het streven naar een win-win tussen de schaalniveaus, beleidsdomeinen, de partners, de ruimte en de bestuursniveaus.

Principe 3: de brede school ontstaat vanuit een helder geformuleerd kader, maar wordt lokaal ingevuld.

Principe 4: de brede school is een beleidsoverschrijdend project en de in te zetten beleidsacties en -middelen weerspiegelen en erkennen dit.

Principe 5: brede scholen zijn 'groeïende' netwerkorganisaties. Binnen een bepaald kader, moet er ruimte zijn voor die groei, zowel naar visievorming, doelstellingen, invulling, en aanpassingen aan de omgeving.

Principe 6: de ruimtelijke vertaling wordt holistisch ondersteund, rekening houdend met de verschillende schaalniveaus en fases.

Niveau 1: Verschillende schaalniveaus:

De ruimtelijke aanpassing kan variëren van het herinrichten van een lokaal om ateliers deeltijds kunstonderwijs in te organiseren, het voorzien van een opbergkast waardoor het gedeeld gebruik van een lokaal tussen onderwijs en opvang gemakkelijker te organiseren is, het installeren van een sleutelplan om veilige openstelling mogelijk te maken en de heraanleg van een avontuurlijke speelplaats tot het investeren in het 'verbinden' van gebouwen en partners (dat kan zijn door ze samen te huisvesten, of door het netwerk te optimaliseren via investering in de ruimtelijke omgeving en vervoer). Allemaal kunnen ze bijdragen tot een optimale ruimtelijke vertaling van het brede school concept.

Niveau 2: Verschillende fases:

Om tot goed werkende brede school omgevingen te komen, zal men moeten inzetten op de verschillende fases die verbonden zijn aan het plannen van en het bouwen en verbouwen voor de brede school. Dit gaat van de opstartfase met visievorming, omgevingsanalyse en kleine ruimtelijke aanpassingen, over een ontwerp- en bouwproces tot en met het beheer en het anders gebruiken van de gebouwen. Deze 'fases' zijn daarenboven niet in de tijd aflijnbaar, maar zijn 'trajecten' die in wisselwerking met elkaar staan. Hoewel het beheer van een gebouw bijvoorbeeld pas na de oplevering start, moet het al veel eerder in het proces in rekening gebracht worden.

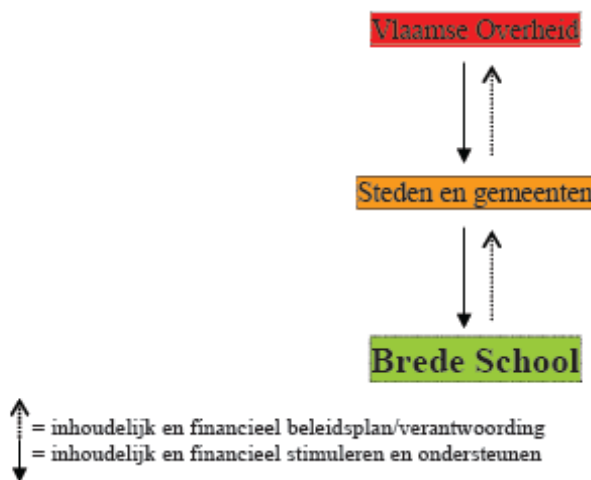
Niveau 3: Verschillende Rollen:

Zowel het denken op de verschillende schaalniveaus als het werken in verschillende fases, hebben een impact op de te nemen stappen voor de realisatie van de ruimtelijke pijler. Dit houdt ondermeer in de rolverdeling tussen de verschillende partners binnen de brede school, de taken van andere actoren, het beheersaspect, de nood aan een overkoepelende coördinatie, de rol van de architect, de manier waarop de ontwerpogave best benaderd wordt, de juridische aspecten van het openstellen, of beslissingen over bouw fysieke ingrepen.

2. Een stimulerend beleid voor brede scholen vraagt om een beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking, op de verschillende bestuursniveaus. Elk hebben hun rol te spelen.

Gezien het beleidoverschrijdende karakter van de brede school, en de betrokkenheid van de verschillende bestuursniveaus is een **multisectoriële samenwerking met overkoepelende coördinatie** van essentieel belang. We lichten hieronder toe wat we hiermee bedoelen.

We zien dat de brede school samenwerkingsverbanden van nature een zeer ruim veld van actoren omvat. Daarenboven komen bij de ruimtelijke vertaling nog extra partners rond de tafel te zitten. De differentiatie in beleidsdomeinen en hun beperkte samenwerking en afstemming kan een vlotte samenwerking bemoeilijken. We sluiten ons aan bij de beleidsaanbevelingen die het **Steunpunt Gelijke Onderwijskansen** (GOK) heeft geformuleerd voor de rollen van de verschillende bestuursniveaus (Joos et al., 2008)⁸⁵. De interdepartementale of multisectoriële samenwerking wordt voor alle niveaus als essentieel aangehaald. Voor het brede school beleid zijn deze bestuursniveaus: de Vlaamse Overheid, de steden en gemeenten (meso-lokaal) en het niveau van de brede school (lokaal). We vatten hun beleidsvoorstellen kort samen hieronder.

Bron: Steunpunt GOK, Beleidsaanbevelingen Brede school, 2008.

Op het **lokaal niveau** van de brede school uit zich dit in het brede school samenwerkingsnetwerk, en in de nood aan een **brede school coördinator** om de inhoudelijke aansturing en kwaliteit te garanderen. Het Steunpunt GOK stelt vast uit de ervaringen met de proeftuinen: “zonder coördinator geen brede school” (Joos et al., 2008:18). Voor het **meso-lokaal** niveau (steden en gemeenten) voorziet men een **regierol**. Deze regierol houdt ondermeer in het aansturen van de interne gemeentelijke samenwerking,

⁸⁵ Voor de volledige tekst ‘Beleidsaanbevelingen “Brede School” verwijzen we naar: www.ond.vlaanderen.be/bredeschool/beleidsaanbevelingen

het stimuleren van de Brede school op het eigen grondgebied, het ondersteunen van brede scholen, het initiëren van brede scholen, en het aanbieden van een ondersteunende dienst. Kortom de inbedding in het gemeentelijke beleid (interdepartementaal) en het aansturen van de samenwerking als schakel in het netwerk, tussen verschillende instanties en verschillende niveaus, en het voorzien van een laagdrempelig aanspreekpunt. Hier is een noodzakelijke voorwaarde: *“Het aansturen van Brede School op het eigen grondgebied eist samenwerking tussen diverse stedelijke of gemeentelijke diensten.”* (Joos et al., 2008:25) Het **Vlaamse niveau** maakt een overkoepelend beleid op, of om het met de woorden van het Steunpunt GOK te zeggen: *“De Vlaamse Overheid zet de bakens uit waarbinnen de Brede School in Vlaanderen kan groeien en voorziet financiële stimulansen”*(Joos et al., 2008:1). Dit omvat het aanreiken van een overkoepelend richtinggevend kader, waarbinnen brede scholen optimaal kunnen groeien ter ondersteuning van maximale ontwikkeling van kinderen en jongeren. Dit houdt ondermeer in dat de Vlaamse overheid moet werken aan: het bepalen van de ‘contouren van een optimale brede school werking’ (het referentiekader brede school), het bekend maken van brede school, het faciliteren en ondersteunen van steden en gemeenten in hun rol als regisseur, en het organiseren van een expertisenetwerk brede school (Joos et al., 2008:4-14). Om dit te realiseren acht men de interdepartementale samenwerking op het niveau van de Vlaamse Overheid essentieel.

Deze beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking op de verschillende bestuurniveaus is ook essentieel voor de ruimtelijke vertaling, meer bepaald om de gemeenschappelijke doelstellingen te bewaken, de win-win op ruimtelijk vlak aan te sturen, linken te leggen tussen schaalniveaus en mogelijke partners, en het proces van ‘ontschotting’ te duwen (zie Deel 3: Totstandkoming). Deze doelstellingen overlappen soms met de overkoepelende coördinatie zoals beschreven door het Steunpunt GOK, maar zullen soms een andere, aanvullende expertise nodig hebben. Beide moeten wel in nauwe samenspraak met elkaar staan.

De concrete invulling van dit voorstel hangt voor een deel samen met de stappen die ondernomen zullen worden om het stimulerend beleid voor de brede school in zijn geheel vorm te geven. Concreet voor de ruimtelijke vertaling zorgen de verschillende beleidsdomeinafhankelijke subsidiestromen voor extra administratieve belasting, en is het niet steeds helder welke instantie ondersteuning kan bieden op welk deel en tot waar hun grenzen reiken, etc. Daarnaast heeft de ruimtelijke vertaling van de Brede School ook betrekking op niet zo voor de hand liggende partners, zeker als het gaat om ingrepen in het openbare domein.

Op het **Vlaams niveau** zal het **beleidsdomeinoverkoepelend overleg** voor de brede school ook de uitdagingen rond infrastructuur moeten opnemen. Het **meso-lokale niveau** kan in haar rol als regisseur baat hebben bij de oprichting van een **lokaal overlegplatform Brede school**, of de brede school opgenomen worden in een bestaand overlegplatform. De diensten die te maken hebben met het ruimtelijk en infrastructureel beleid worden hierbij betrokken (stadsplanning, infrastructuurteams, Autonome Gemeente Bedrijven, infrastructuurexperten uit de sport-, jeugd-, en onderwijsdiensten, etc.). Dit kan ook uitgebreid worden, naargelang de thematiek, met actoren van het provinciale niveau.

Op het niveau van de brede school zien we dat men vaak deelthema's of projecten opvangt door **werkgroepen**. Een werkgroep rond de ruimtelijke pijler is dan ook aangewezen als coördinerende entiteit. De inhoudelijke brede school coördinator maakt best deel van deze werkgroep.

3. De brede school in opbouw of in werking wordt ondersteund in de totstandkoming van de brede school op het vlak van ruimte.

Deel 3 van dit rapport toont aan dat het totstandkomingsproces onderbelicht is en de bijhorende taken en rollen zelden ten volle erkend worden. Er is hier nood aan een **ondersteunend kader**.

Dit valt uiteen in drie subvoorstellen:

3.1 Inzetten op sleutelinstrumenten in de totstandkoming (instrumentarium)

We hebben gezien dat in de totstandkoming van de brede school bepaalde stappen belangrijk zijn. De **visie op de samenwerking**, en op wat men wil bereiken, is ook op het vlak van samenwerking in infrastructuur essentieel als vertrekpunt. Engagementsverklaringen, visieteksten, protocollen geven verankering en engagement, en modeldocumenten of goede praktijken kunnen hiervoor voorzien worden.

Het **instrument van de omgevingsanalyse** wordt ingezet in de totstandkoming. Dit geeft inzicht in de lokale context, ook op het vlak van ruimte. Hier wordt een **inventaris in opgenomen met de bestaande infrastructuur** en de noden, van waaruit projecten rond ontsluiting, openstelling, verbetering kunnen groeien. Dit vanuit een overkoepelende zoektocht naar meerwaarde en win-win.

Waar opportuun worden **haalbaarheidstudies en masterplannen** opgemaakt om toekomstgericht te kunnen plannen en werken. Ruimtelijke kwaliteit wordt ingezet als verbindingselement, en overstijgt de grenzen / 'lijnen' van bestuursniveaus, beleidsdomeinen, eigendommen, etc. Dit biedt een kader om samen met de verschillende partijen een gemeenschappelijk plan uit te werken.

Aan de grondslag van deze werkwijze ligt een sterke inzet op het **participatieproces**. Participatie en draagvlak tussen de brede school partners, maar ook ingebed in de buurt, de wijk, de stad of gemeente. Er wordt m.a.w. ingezet op een proces waar noden van verschillende partners gehoord worden, de partners elkaar leren kennen en naar elkaar toegroeien, en er gezocht wordt naar een ruimtelijk en organisatorisch win-win-verhaal.

Gezien de verschoven focus en andere rol van de architect, is **de selectiemethode van de architect of ontwerpteam** ook van belang. Hier moet een selectie gebeuren waarbij men zekerheid heeft dat de architect mee zal willen instappen in het interactief ontwerpproces zoals omschreven in Deel 4. Dit houdt ondermeer in het zoeken naar ruimtelijke synergie, de onderhandeling tussen partners, het in staat zijn om een overkoepelende visie te ontwikkelen waarin iedereen zich herkent.

3.2 Ondersteuning bieden in tijd en/of middelen om de rol als goed opdrachtgever/bouwheer te kunnen opnemen

Bij het realiseren van een Brede school hebben we gezien dat de rol van opdrachtgever complexer wordt en de focus op het totstandkomingsproces groter. Dit vraagt om een **duidelijke rolverdeling en taakomschrijving**. Het plannen van een aangepaste omgeving met meerdere partijen is een complex en intensief proces, dat talenten vereist op **organisatorisch vlak** en op vlak van **projectmanagement en participatieprocessen**.

Het grote takenpakket dat een dergelijk totstandkomingsproces met zich meebrengt dient erkend te worden. Afhankelijk van de schaal van het plannings- of bouwproject kan hier een bepaalde subsidie of financiering tegenover staan om de taak van opdrachtgever/bouwheer volwaardig op te nemen. Hierdoor kan er ruimte vrij komen om bijvoorbeeld een persoon aan te stellen die de tijd krijgt om de projectregie uit te voeren. Deze rol kan, afhankelijk van de lokale situatie, toegekend worden aan iemand binnen het brede school netwerk, binnen de lokale overheid als deel van haar regierol of aan iemand extern.

Dit sluit aan bij de ervaringen van de Vlaams Bouwmeester. Omwille van de mogelijke complexiteit van een bouwproject met verschillende opdrachtgevers, of bij complexe programmasamenstelling, is het aangewezen om iemand aan te stellen die verantwoordelijk is voor de projectregie zodat de kwaliteit van het project gewaarborgd kan blijven. Voormalig Vlaams Bouwmeester Marcel Smets schuift dan ook naar voren: *“Dikwijls is het zo dat in situaties waarbij er meerdere bouwheren zijn, je eerst een overeenstemming tussen de bouwheren over de wezenlijke ruimtelijke opties moet vinden voordat je met de architecturale vertaling van de opdracht kan beginnen. Daar hebben wij in het verleden regelmatig*

opdracht voor gegeven, meestal aan externe architectenbureaus.” De huidige Vlaams Bouwmeester Peter Swinnen wil hier verder op inzetten, en wil werken aan het aanleggen van ‘pools’ van experts die deze rol van projectregisseur op zich kunnen opnemen.⁸⁶ Deze projectregisseur zal het proces van ontschotting en samenwerking begeleiden.

Het begeleiden van dit traject vraagt wel om een specifieke expertise en profiel. Hiervoor kunnen eventueel opleidingen voorzien worden, of verder gebouwd worden op bestaande initiatieven.

3.3 Een ondersteunend kader dat brede scholen als opdrachtgevers/ bouwheren informeert en sensibiliseert

Om in de opstartfase van complexere projecten bouwheren te sensibiliseren, te informeren en te professionaliseren, kunnen verschillende acties (op Vlaams niveau) georganiseerd worden. Er kan hierbij bijvoorbeeld verder gebouwd worden op de expertise die bestaat binnen de Vlaamse overheid, ondermeer bij het Team Vlaams Bouwmeester. Er kunnen bijvoorbeeld **studiedagen** georganiseerd worden waarbij praktijkvoorbeelden bezocht worden en ervaringen gedeeld. Er kan ook een **leidraad of handboek** ontwikkeld worden, waarin het instrumentarium verder uitgewerkt wordt en voorbeelden van projectdefinitie en programma’s van eisen worden in opgenomen.

4. Er wordt een ondersteunend kader voor het ontwerpen voor de brede school voorzien. De ruimtelijke modellen en ruimtelijke thema’s vormen de basis voor het sensibiliseren rond de ruimtelijke vertaling van de brede school.

In Deel 2, Brede school en Ruimte, wordt een typologisch denkkader naar voren geschoven gebaseerd op de verschijningsvormen van de brede school op het vlak van ruimte. De **ruimtelijke modellen en ruimtelijke thema’s** vormen mee de basis voor ontwerpers om na te gaan wat de mogelijkheden voor de ruimtelijke vertaling van de brede school zijn. De uitdaging voor hen is om ruimte te concipiëren die samenwerking en ontmoeting kan stimuleren, om ruimtelijke oplossingen te vinden voor de spanningsvelden rond veiligheid versus openheid, gemeenschappelijk versus eigen gebruik, en om multifunctioneel ruimtegebruik mogelijk te maken. Hier wordt al vroegtijdig rekening gehouden met het aspect beheer, en hoe het gebouw/site hiervoor ontworpen moet worden.

In Deel 3 hebben we gezien dat er tijdens het ontwerpproces andere accenten zullen moeten gelegd worden. Zo zal men meer ontwerpen naar activiteiten i.p.v. functies, waarbij men wel waarborgt dat deze ruimte beantwoordt aan de specifieke eisen die deze activiteiten stellen. Zo zal men ontwerpen om ruimtelijke synergie te bekomen en sterk inzetten op participatief ontwerpen. Het ontwerpproces is een interactief proces van samenwerken dat een specifieke deskundigheid vraagt. Een deskundigheid die niet aan bod komt in de traditionele architectuuropleidingen en een verschuiving in ontwerpaanpak vraagt.

Concrete acties die ondernomen kunnen worden zijn ondermeer **het publiceren van de relevante delen van dit onderzoek, het verder documenteren en verspreiden van goede praktijkvoorbeelden, het creëren van een platform voor het uitwisselen van ervaringen, en het organiseren van een studiedag rond participatief ontwerpen.**

5. De win-win op het vlak van ruimte nastreven op alle schaalniveaus (lokale, gebouwen, speelruimtes etc.), over de beleidsdomeinen en bestuurniveaus heen.

---

⁸⁶ Deze visie wordt onder andere uiteengezet in een interview met Marcel Smets en Peter Swinnen op http://www.architectura.be/nieuwsdetail_new.asp?id_tekst=1054&content=Nieuwe%20bouwmeester%20wil%20progressie%20maken%20in%20de%20zorgsector.

Het 1+1=3 adagium geldt voor verschillende aspecten rond de ruimtelijke vertaling van de brede school. Zoals geschetst in Deel 3 totstandkoming, moet men om een brede school te realiseren een proces van ontschotting aangaan.

Hier kan een integrale visie en architectuur een belangrijke rol spelen. Een 'ruimtelijk thema', zoals Herman Hertzberger dit noemt, kan net de gezochte samenhang brengen, de lijm zijn, en kan samenwerking, ontmoeting, uitwisseling en openheid creëren. Hierdoor kan de win-win voor de ruimte gerealiseerd worden, waarbij men loskomt van de eigen 'hokjes', en komt tot een maatschappelijk programma dat hokjes overstijgt, en het belang van de kinderen en jongeren centraal stelt. We hebben dit het **ontwerpen voor ruimtelijke synergie** genoemd.

De win-win kan zich ook vertalen op een strategisch niveau op het vlak van de **programmasamenstelling en de zoektocht naar partners**. Deze programmasamenstelling kan al op het niveau van de Vlaamse overheid gebeuren, in algemene richtlijnen of bijvoorbeeld in de vorm van een aantal pilotprojecten. Men kan dit ook aan het lokale of meso-lokale niveau overlaten, of het bijvoorbeeld inschrijven in subsidievoorwaarden, investeringsprogramma's of integreren in de selectiecriteria van een oproep. We moeten hier wel bewust zijn dat niet alle functies combineerbaar zijn, en niet alles opgelost kan worden door gedeeld of multifunctioneel gebruik (zie Deel 2).

De win-win speelt zich ook af in de samenwerking tussen partners op de bijdrage die ze kunnen leveren tot een project. Bijdragen tot ondermeer het beheer of de totstandkoming worden, naast investeringen, mee opgenomen in het totaalplaatje. De voorbeelden van samenwerking rond openstellen van speelplaatsen (ruil openstelling, investering en beheer) illustreren dat dit nu al gebeurt.

Om de win-win na te streven tussen die verschillende niveaus, moet men allereerst elkaar kennen, de noden van de verschillende partners en de mogelijkheden die een samenwerking zou kunnen bieden. Een **overkoepelend lokaal overleg**, of het in overleg gaan met andere sectoren naar aanleiding van grote bouwdoSSIERS, is hierbij aangewezen.

De **brede school coördinator en/of de lokale overheid in haar regierol** kunnen dan weer een sleutelrol spelen in het streven naar die win-win. Ze hebben de kennis over de lokale situatie, en kunnen linken leggen tussen partners, lopende projecten, en hebben via de omgevingsanalyse een goed overzicht van de infrastructurele context. Deze win-win overstijgt het louter infrastructurele verhaal en infrastructuur wordt strategisch ingezet in het totaalplaatje van de brede school. De win-win op vlak van ruimte zorgt voor win-win op vlak van samenwerking, beheer en financiën.

6. Het aspect beheer en exploitatie krijgt de nodige aandacht in brede scholen – zowel voor het 'openstellen' als het 'samen leven'.

Uit Deel 4 van dit rapport blijkt dat het beheer van gebouwen die door verschillende partners op verschillende tijdstippen gebruikt worden de nodige aandacht vraagt. Bij het aanpassen van gebouwen of nieuwbouw moet **dit tijdig en op een juiste manier in rekening gebracht** worden. In het kader van de brede school, waar een intensiever gebruik van de bestaande of nieuwe gebouwen voortvloeit uit het bredere aanbod en grotere doelgroep, is dit van essentieel belang, omdat het beheer een sterke invloed heeft op de kwaliteit van de samenwerking.

De Vlaamse overheid heeft zich als ambitie gesteld om de schoolgebouwen te laten uitgroeien tot brede leefschoolen. Een veelgenoemd knelpunt hierbij zijn de verzekeringen. We zien dat voor de openstelling van infrastructuur extra verzekeringen moeten aangegaan worden, en dat hier al heel wat lokale ervaring en maatwerk voor bestaat. Een **kosten-baten analyse** kan uitsluitel bieden of lokaal maatwerk op het niveau van de gemeente, of het niveau van het brede school netwerk, of een overkoepelende abonnementspolis op niveau van de Vlaamse overheid de beste oplossing biedt.

Andere knelpunten liggen bij de **beheerstaak** zelf. Het is een extra 'taak' die door een of andere instantie moet opgenomen worden. Opnieuw zijn er al heel wat ervaringen en terugkerende modellen die hierbij als leidraad kunnen dienen. De kosten die het beheer met zich meebrengen worden nergens expliciet in rekening gebracht. Extra onderhoud, mogelijks toezicht, extra werkbelasting, ... maakt dat het zelden een sluitend verhaal is, tenzij er doorgerekend wordt naar de eindgebruiker. Dit is echter niet altijd de bedoeling in het kader van de brede school. Het erkennen van de taak, en waar nodig ruimte voorzien om het beheer te optimaliseren is essentieel als men wil komen tot een optimale openstelling/gedeeld gebruik van gebouwen.

De **brede school coördinator en/of de lokale overheid in haar regio** kan een essentiële rol spelen naar ontsluiting, planning en uurroosters, opmaken van afsprakenkaders, overkoepelende verzekeringen, huurprijsbeleid, conflictbemiddeling, opvolging, etc. Dit opnemen in de concrete uitwerking van het lokale brede school beleid (bijvoorbeeld in het takenpakket/functieomschrijving van de coördinator of een andere persoon/instantie lokaal) is aangewezen. Beheer volgt inhoud en een sterke link tussen beide maakt dat er korter op de bal kan gespeeld worden.

Een belangrijke uitdaging stelt zich om **gebouwen gemakkelijker gebruiks- en beheersvriendelijk te maken** en uit te rusten voor een gedegen gebouwbeheer (voor vlotte en veilige openstelling / samenwoonformule). Het voorzien van afzonderlijke tellers, lichtplan, verwarming/ventilatiecircuit, etc. gemakkelijk in gebruik, afleesbaar, opsplitsbaar. Dit moet mee opgenomen worden in de voorwaarden naar ontwerp toe, programma van eisen voor grotere werken, en vraagt een investering naar aanpassingen van bestaande gebouwen toe. **Richtlijnen en ontwerpprincipes** voor bouwheren en ontwerpers kunnen deze nood ondervangen.

De kennis/praktijk van het beheren van multifunctionele gebouwen of het beheren van gebouwen op een overkoepelend niveau (buurtbeheer, accommodatieoverschrijdend beheer) staat in Vlaanderen nog in de kinderschoenen, maar heeft veel potentieel voor de brede school op niveau van steden en gemeenten. **Verder onderzoek** naar de voor- en nadelen van de verschillende opties en de ervaringen in andere beleidsdomeinen op lokaal niveau (voorbeeld Sport) kan hier een beter beeld van geven.

Er kunnen **sensibiliserende acties** ondernomen worden, bijvoorbeeld door praktijkvoorbeelden te documenteren en te verspreiden, indien gewenst modeldocumenten te laten opmaken (gebaseerd op de bestaande documenten) en een uitwisselingsmoment te organiseren tussen scholen/gemeenten met ervaring en nieuwe initiatiefnemers.

7. Een ondersteunend kader voor de realisatie van brede scholen op het vlak van gebouwen omvat de afstemming en aanpassing van regelgeving die een optimale realisatie belemmeren.

In Deel 3 hebben we gezien dat zowel naar subsidiestromen en –procedures, als naar regelgeving en normeringen er een aantal hindernissen zijn. Die zijn niet altijd onoverkomelijk, maar soms wel één hindernis teveel. De knelpunten vertellen niet dat het realiseren van de Brede school op vlak van ruimte onmogelijk is, maar ze tonen wel aan dat er nood is aan een multisectorieel beleid en acties die de realisatie in de praktijk constructief ondersteunen. Daarnaast zien we ook de vraag naar een sensibiliserend richtinggevend kader die het streven naar win-win en ruimtelijke synergie in zich opneemt.

Voor het realiseren van **ruimtes die multifunctioneel kunnen ingezet** worden drijven er, in het kader van regelgeving en normering, duidelijk een aantal knelpunten naar boven. Om hier klaarheid in te brengen moet er op basis van de bevindingen uit dit rapport een **overkoepelend overleg** plaatsvinden rond het multifunctioneel gebruik van ruimtes. Hier kan een verdere screening van de reeds gerapporteerde hindernissen uit voortvloeien, samen met een voorstel naar mogelijke aanpassingen of oplossingen.

We stellen vast dat er in Vlaanderen weinig voorbeelden zijn van het multifunctioneel bouwen, en hierdoor ook beperkte kennis van de mogelijke belemmeringen. Dit kan verder opgevolgd worden aan de hand van een **aantal pilootprojecten**. Er kan ook overwogen worden om een **raad van experts** op te richten (beleidsdomeinoverschrijdend) die zich kan buigen over bepaalde knelpunten die van op het terrein gerapporteerd worden. Hij kan ook een rol spelen in het opvolgen en evalueren van de pilootprojecten, en het uitwerken van voorstellen voor het wegwerken van discrepantie in de regelgeving.

De fysische norm voor scholenbouw is niet opgemaakt voor de programma-uitbreiding die de brede school met zich kan meebrengen. Toch zien we ook enkele specifieke Brede school functies die het gevolg zijn van pedagogische vernieuwing of eigen zijn aan het onderwijs. Deze worden evenmin in rekening gebracht in de huidige fysische norm. Wanneer er nieuwe pedagogische kaders ontwikkeld worden dient men ook de ruimtelijke en infrastructurele impact ervan te erkennen. .

Maar zoals reeds vermeld in de inleiding legt de vraagstelling naar de ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen een belangrijk pijnpunt bloot. De nood aan meer en betere infrastructuur geldt voor verschillende sectoren, en bijgevolg de vraag naar efficiëntere inzetbaarheid van publiek toegankelijk patrimonium. Daarnaast kampen alle partners met **structurele financieringsproblemen** naar de realisatie van hun infrastructuur en ontbreekt het aan structurele financiering voor bepaalde partners die belangrijk zijn voor de lokale brede school (buitenschoolse kinderopvang, deeltijds kunstonderwijs).

Men moet daarbij wel waakzaam zijn men geen Brede school gebouw probeert te realiseren voor het budget van één. Het is geen “2 voor de prijs van 1” verhaal, maar het is een 1+1=3 verhaal, waarin de ruimtelijke win-win nagestreefd wordt. Enkel door het bundelen van krachten en middelen, door de ruimte te krijgen om te ontwerpen naar synergie, kan men meerwaarde bekomen. Brede school betreft niet enkel onderwijs, het is een maatschappelijk verhaal waarbij elke partner de ondersteuning krijgt om financiering van de nodige ruimte mogelijk te maken.

Vanuit andere sectoren (deze kunnen lokale brede school partners zijn) merken we de duidelijke vraag om bij nieuwbouw schoolprojecten te anticiperen op hun ruimtelijke noden. Zo is er de vraag vanuit de VVSG om bij een nieuwbouw school extra ruimte te voorzien voor de buitenschoolse kinderopvang en dit mee op te nemen in de subsidiabele oppervlakte in de scholenbouw, of via het VIPA. De Sportsector stelt dan weer de vraag om het openstellen van infrastructuur en richtlijnen voor afmetingen van sporthallen en -terreinen mee op te nemen in de subsidievoorwaarden. De omgevingsanalyse, masterplanning, het overkoepelend overleg en coördinatie kunnen hierop inspelen. In eerste instantie is het **sensibiliseren en adviseren** hier rond vanuit de Vlaamse Overheid belangrijk. Men kan ook overwegen om op Vlaams niveau een stapje verder te gaan, en **subsiëringseisen / richtlijnen in te bouwen** die gebaseerd zijn op die win-win. Voor de scholenbouw zou men vanaf bepaalde drempels naar m² een subsidievoorwaarde kunnen voorzien waarin de normen en richtlijnen voor sport opgenomen zijn (bepaalde hoogtes, afmetingen), of kan men een omgevingsanalyse of masterplan opvragen voor de goedkeuring van het ontwerp dossier. Dit om te bereiken dat elk nieuwbouwproject gesensibiliseerd wordt om te vertrekken vanuit de Brede school gedachte, maar ook om een efficiënter ruimtegebruik en een integraal infrastructuurbeleid te bekomen.

8. Een stimulerend beleid om brede scholen te realiseren op het vlak van gebouwen vraagt een helder en sturend instrumentarium naar financiering/subsiëring ('impuls').

We hebben gezien dat de brede school als samenwerkingsmodel voor de maximale ontwikkeling van kinderen en jongeren kan opgestart worden in de bestaande context, maar dat deze context meestal niet aangepast/ontworpen is hiervoor. De **ruimtelijke aanpassingen zijn divers** en omvatten zowel kleine ingrepen, als grote werken.

Een duidelijke vaststelling is dat de bestaande subsidieprocedures en -voorwaarden niet vertrekken vanuit gemeenschappelijkheid en samen meer. Elk beleidsdomein heeft zijn eigen logica voor financiering of subsidiëring van infrastructuur, en de bijhorende procedures om in eerste instantie alleen te bouwen. Er bestaat geen overkoepelende subsidielijijn om met verschillende partners samen een project te realiseren. Daarbij komt ook nog dat bepaalde partners binnen de brede school geen subsidiemogelijkheden hebben, en dat er een structureel tekort is aan infrastructuurmiddelen voor meerdere beleidsdomeinen (sport, scholenbouw, ...). We stellen ook vast dat bepaalde ingrepen nodig voor de ruimtelijke aanpassing voor de brede school niet expliciet gesubsidieerd of gefinancierd worden. Dit zijn voornamelijk kleine aanpassingen, meubilair en inrichting, sleutelplan, inrichting van levensechte leerplek, en aanpassingen binnen het netwerk.

Nochtans zien we dat er in de Vlaamse context reeds met **kleine ingrepen** op de bestaande context **een grote return kan verkregen** worden. Daarom lijkt het ons dan ook belangrijk om hier ondersteuning voor te voorzien, om de aanpassingen aan gebouwen en omgeving mogelijk te maken.

De kleinere ingrepen, aspecten zoals beheer, meubilair en inrichting uit de ruimtelijke pijler worden mogelijk gemaakt binnen een algemene ondersteuning van de brede school werking, die opgezet wordt in co-financiering / win-win met de lokale partners (meso-lokaal of lokaal). Dit naar analogie met de 'projectmiddelen' die voor de proeftuinen brede school voorzien waren, of opgenomen in de 'werkingsmiddelen' zoals omschreven in de Beleidsaanbevelingen Brede school van het Steunpunt GOK. Dit laat toe dat er een zekere bestedingsvrijheidsgraad ontstaat waarbinnen de win-win lokaal kan geoptimaliseerd worden. De lokale context kan bepalen wat men zelf kan bijdragen, of waar men extra ondersteuning voor nodig heeft. Zo kan men voor de optimale werking van de brede school alleen op personeel (coördinatie) inzetten, en zelf instaan voor beheersaspecten en de aankoop van meubilair, of kan de coördinatie deels opnemen in iemands bestaande takenpakket, zodat de middelen besteed kunnen worden aan de herinrichting van een lokaal voor de brede school.

Voor **grotere infrastructuurwerken** om samen te bouwen voor de brede school, zal een impuls moeten gegeven worden om het mogelijk te maken bestaande gebouwen grondig aan te passen, of nieuwe gebouwen te kunnen realiseren. Hiervoor kunnen verschillende pistes overwogen worden. Hierbij moet wel opnieuw het inhoudelijke verhaal dat de brede school is voorop geschoven worden, aangezien in de huidige context van zeer schaarse middelen de brede school geen 'excuus' mag worden om op een snellere manier aan financiering van infrastructuur te geraken.

Piste 1: Er kan een **overkoepelende brede school subsidielijijn/ financieel kader worden opgericht** om de grote werken (nieuwbouw en aanpassingen) mee te financieren (bv het 'impulsfonds brede school'). Verschillende beleidsdomeinen betrokken bij de brede school dragen hiertoe bij. De subsidieprocedure volgt een eigen systeem, en heeft eigen 'brede school' subsidievoorwaarden. Een selectieprocedure kan uitgewerkt worden op basis van bestaande selectieprocedures, met de afweging welke het best geschikt is voor de brede school. De verschillende beleidsdomeinen formuleren een aantal gemeenschappelijke doelen, en worden betrokken bij de selectieprocedure.

Piste 2: De **huidige subsidie- en financieringssystemen blijven naast elkaar bestaan** en worden op elkaar afgestemd. Uit het rapport blijkt duidelijk dat dit moeilijk kan aan de hand van een theoretische denkoefening, omwille van de veelheid aan financierings- en subsidiëeringsprocedures, combinatie van mogelijke partners en programma's, het maatwerk om in te spelen op de lokale situatie en de veelheid aan ruimtelijke scenario's. Om toch een duidelijk beeld van de discrepanties te krijgen en tot voorstellen voor afstemming te komen, kan men een aantal **pilootprojecten** opstarten en opvolgen. Dit kan door één entiteit gebeuren, of door een **raad van deskundigen** (beleidsdomeinoverschrijdend). Deze raad heeft dan ook het mandaat om over tegenstrijdige knelpunten uitsluitsel te geven zodat er geen blokkades zijn

bij de uitvoering. De aard van de testprojecten is best divers, zodat er op verschillende vlakken geleerd kan worden. Opnieuw zal er werk moeten gemaakt worden van een selectieprocedure.

PISTE 3: De brede school projecten volgen één bepaald subsidiesysteem, en 1 partij coördineert de realisatie van brede scholen op vlak van ruimte. Er dient geen overkoepelend subsidiefonds uitgewerkt te worden. Het beleidsdomeinoverschrijdende karakter, ook op vlak van financiering, moet gegarandeerd worden. Andere beleidsdomeinen worden aangesproken om bij te dragen. De keuze van het te volgen systeem kan gebaseerd zijn op welk systeem al de meeste stappen in zich draagt die belangrijk zijn voor de totstandkoming van de brede school. Waar nodig, worden stappen toegevoegd om te komen tot een optimale totstandkoming van de brede school.

In Delen 3 en 4 hebben we gezien dat de fases totstandkoming en beheer belangrijke fases zijn in de uitwerking van de ruimtelijke pijler, omdat ze een grote impact hebben op het welslagen van de Brede school. Binnen een stimulerend beleid kan men door middel van het financieringsinstrumentarium de focus sturen en verschuiven. Dit holistisch subsidiebeleid houdt rekening met zowel totstandkoming & ontwerp, uitvoering werken en beheer & gebruik.

9. De Brede school kan gedijen in een kindvriendelijke buurt.

In Deel 2 hebben we gezien dat de brede school in essentie een netwerk van partners en plekken is, en dat het 'verbinden' van die partners en plekken in een buurt deel uitmaakt van de ruimtelijke vertaling. Een park aan de andere kant van een grote verkeersader zonder veilige oversteekplaats kan daarom moeilijk geïntegreerd worden in de werking van de brede school. Hetzelfde park om de hoek kan een heuse meerwaarde bieden aan de brede school.

Eén van de doelstellingen van de brede school is het levensecht leren bevorderen. Daarom moeten kinderen en jongeren de schoolpoorten kunnen verlaten, en zal het leren zich ook buiten de school afspelen. Dit brengt een verplaatsing van kinderen en jongeren met zich mee die op een veilige manier moet kunnen gebeuren.

Werken voor een kindvriendelijke buurt (een voetpad of fietspad, de heraanleg van een park, verkeersdrempel, voetgangersbrug, zebrapad, speelplein voor school en buurt, ...) horen dan ook bij de ruimtelijke vertaling van de brede school. Een ruimtelijke omgevingsanalyse en een masterplan kan hier op inspelen door een visie voor een kindvriendelijke buurt te formuleren. Concepten zoals het **speelweefsel** (zie Deel 2) bieden een sterk kader om hier aan te werken.

Maar de opgave gaat verder dan alleen de ruimtelijke dimensie. Ook **oplossingen op het vlak van vervoer en begeleiding** van groepen kinderen van de ene plek naar de andere maken dat de verbinding tussen de plekken in het netwerk kan gebeuren. De 'rij', een groep kinderen die onder begeleiding naar huis gebracht wordt, zou nu kunnen gebruikt worden voor de begeleiding van kinderen tot aan de academie, de opvanglocatie of de circusschool.

Enkele voorbeelden tonen aan dat ingrepen op het niveau van het openbaar domein niet eenvoudig te realiseren zijn voor een brede school. De bevoegdheden en eigendom liggen vaak buiten de partners van de brede school, en vragen **een gecoördineerde aanpak**. Het lokale bestuur, in haar rol van regisseur van de brede school, speelt hier opnieuw een sleutelrol.

BRONNEN

- CLAES, K., CLAUW, K., HARGREAVES, S., VANDENABEELE, I. & VAN GEETSOM, N. 2008. De Randvoorwaarden van een brede school in Vlaanderen. Master Interdisciplinair Project, Universiteit van Antwerpen.
- JOOS, A., ERNALSTEEN, V. & ENGELS, M. 2008. Beleidsaanbevelingen "Brede school". Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).

OVERZICHT VAN DE BIJLAGEN

INLEIDING TOT HET ONDERZOEK

Bijlage 0.1: Overzicht van de activiteiten

DEEL 1: BREDE SCHOOL ALS CONCEPT IN BINNEN- EN BUITENLAND

Bijlage 1.1: Wat is een brede school? Of Referentiekader Brede school. Bron: Joos e.a. Eindrapport Brede School (2010) Verslaggeving en aanbevelingen na drie jaar proefprojecten Brede School in Vlaanderen en Brussel. Steunpunt GOK/Steunpunt Diversiteit en Leren.

DEEL 3: TOTSTANDKOMING

Bijlage 3.1: Sardes: Intentieverklaring

Bijlage 3.2: Sardes: Visiedocument

Bijlage 3.3: Begrippenlijst subsidiëring AGION

DEEL 4: BEHEER EN EXPLOITATIE

Bijlage 4.1: Modeldocument 'huurovereenkomst tussen school en gemeente' uit: Koning Boudewijnstichting (2000) School open voor de Sport, een blijvende bekommernis. Garant, Leuven. (pag. 28-33)

Bijlage 4.2: Modeldocument 'huishoudelijke reglement' uit: Koning Boudewijnstichting (2000) School open voor de Sport, een blijvende bekommernis. Garant, Leuven. (pag 35-38)

Bijlage 4.3: Modeldocument 'overeenkomst voor de openstelling en het beheer van schoolinfrastructuur. Bron: SMAR vzw.

Bijlage 4.4: Voorbeeld Basisovereenkomst 'Ter beschikking stellen van lokalen' (tussen stad en school)

Bijlage 4.5: Gebruikersreglement Infrastructuur Brede school Het Keerpunt.

Bijlage 4.6: Modelcontract 2009 – occasionele verhuur Brede school het Keerpunt.

Bijlage 4.7: Richtlijnen inzake het investeren in speelruimte in andere dan stadsdomeinen. Stad Brugge.

Bijlage 4.8: van der Knaap (2009), Beheer- en exploitatiemodellen, uit: van der Knaap (2009) Een handvat voor beheer en exploitatie van multifunctionele accommodaties, Masterthesis Vastgoedkunde, Rijksuniversiteit Groningen, pp. 29-33.

Bijlage 4.9: Gemeente Arnhem Kruisjeslijst

Bijlage 0.1: Overzicht van de activiteiten

Overzicht van de activiteiten uitgevoerd i.k.v. het onderzoeksproject

(brede) schoolbezoeken:

- School met de Bijbel, Bilzen
- Het Meesterwerk, Almere (22.09.2009)
- Brede school Tilburg (28.09.2009)
- Brede school Geeren Noord, Breda (28.09.2009)
- Brede school Doorbreek (29.09.2009)
- Brede school Kolderbos, Koldertof, Europaschool (29.09.2009)
- De Mandala, Gent (12.10.2009)
- VBS De Boomhut (deel van Brede school Brugse Poort), Gent (12.10.2009)
- VBS De Krekel – groene koeren (deel van Brede school Sint Amandsberg), Gent (12.10.2009)
- Buurtbibliotheek Brugse Poort (deel van Brede school Brugse Poort), Gent (12.10.2009)
- Secundaire school Maasmechelen, i.k.v. Onderwijskundig Seminarie 2009
- CDO Noord, Antwerpen (16.12.2009)
- VBS Sint Ursula Laken, Laken (14.01.2010)
- Gemeentelijke basisscholen, Mortsel (26.03.2010 i.k.v. Onderwijskundig Seminarie 2010)
- Gemeentelijke Basisschool Sint Joost aan Zee (29.03.2010)
- Brede school Het Keerpunt (07.01.2010 en 04.05.2010)
- Brede school De Spil Arnhem (18.05.2010)
- Brede school De Salamander Arnhem (18.05.2010)
- Brede school De Nicolaasschool in Schalkhaar (01.06.2010)
- Brede school Kulturhus dok Zuid Apeldoorn (01.06.2010)
- VBS De Mozaïek, Gent (04.06.2010)
- Brede school Bernadettewijk (in de maak) (25.10.2010)
- Hellerup School, Kopenhagen, Denemarken (28.2010)
- Vasby School, Kopenhagen, Denemarken (27.10.2010)
- School + BSO in één gebouw, Kopenhagen, Denemarken (29.10.2010)
- Academie Beeldende Kunsten Stad Gent (23.03.2011, i.k.v. onderwijskundig seminarie)
- KTA Mobi, Gent (25.03.2011, i.k.v. onderwijskundig seminarie)
- De Toverberg en Wonderfluit, Gent (06.06.2011)
- Wereld op Zuid, Rotterdam
- ...

Hier was altijd iemand van de school aanwezig. In geval van een bouwproject was ook architect aanwezig of is er achteraf contact opgenomen met de architect.

Interviews nav Brede school projecten of openstellen schoolgebouwen:

- Brede schoolwerking Leuven (stadsdienst)
- Brede schoolwerking Genk (stadsdienst)
- Brede schoolwerking Gent (stadsdienst)
- Brede schoolwerking Antwerpen (stadsdienst)
- Spilcentrum de Bennekel (Coen Smits van KdV architectuur); Projectbegeleider gemeente Eindhoven
- Bocholt/Lozen: Lava Architecten en school
- Bilzen: Lava Architecten en school
- Masterplan voor Site ter Zee, Oostende, Tom Van Mieghem Architecten
- Job van Velzen, voormalig directeur van Het Meesterwerk en coördinator van het Landelijk Steunpunt Brede School en SVP architectuur en planning (het Meesterwerk)

- Herman Hertzberger Architecten (Brede school De Spil en De Salamander) + gemeentelijke diensten ivk Beheer en exploitatie
- Correspondentie Dienst Bouwprojecten Stad Gent
- RTC-werking Vlaams Brabant
- BSGO! De Klaver Destelbergen
- R4A architecten (Brede school Zuurland)
- Fris in't landschap (avontuurlijke groene speelplaatsen)
- Kind en Samenleving (Speelweefsel)
- AG Vespa
- BLOSO
- Basisschool de Vlieger
- VVSG
- Sint Paulusinstituut, Gent
- ...

De bevraging van relevante actoren rond het thema:

- GO! infrastructuur
- Dienst Infrastructuur Katholiek Onderwijs
- Steunpunt GOK (nu Steunpunt Diversiteit en Leren)
- Kind en Gezin (planadvies)
- VIPA
- British Council for School Environments (UK)
- CABE (UK)
- Landelijk Steunpunt Brede school (Nederland)
- Netwerkbureau Kinderopvang (Nederland)
- Coalition for Community Schools
- AKTA (NL)
- ICS adviseurs (NL)
- ...

Studiedagen en seminars:

- Studiedag 'Samenwerking tussen Onderwijs en Kinderopvang, praktijkvoorbeelden uit Duitsland en Zweden' Utrecht (02.03.2010)
- De Duurzame School, Heerlen (21.10.2009)
- Studiedag Brede School, Steunpunt GOK (16.10.2009)
- Studiereis 'Samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang', Denemarken (26-29.09.2010)
- Jaarcongres Brede School 2010 (03.11.2010)

Projectgroepen:

- Begeleidingsgroep Stadscontracten i.s.m. Stedenbeleid: Stadsproject Roeselare, een nieuwe bibliotheek als kennis- en leercentrum
- Projectgroep Brede school (op initiatief van Kabinet O en V)

Bijlage 1.1: Wat is een brede school? Of Referentiekader Brede school. Bron: Joos e.a. Eindrapport Brede School (2010) Verslaggeving en aanbevelingen na drie jaar proefprojecten Brede School in Vlaanderen en Brussel. Steunpunt GOK/Steunpunt Diversiteit en Leren.

I. WAT IS EEN BREDE SCHOOL ?

OF: REFERENTIEKADER BREDE SCHOOL

Inhoud

1.	Een Brede School is ...	2
2.	Definitie Brede School	2
3.	Het doel van een Brede School: maximale ontwikkelingskansen	3
3.1.	Brede School als hefboom voor maximale ontwikkelingskansen	3
3.2.	Gelijkheid van kansen	3
3.3.	Een integrale benadering van ontwikkeling	3
3.4.	Kernaspecten van maximale ontwikkeling	4
4.	De inhoud van een Brede School: een brede leer- en leefomgeving	5
4.1.	Door het stimuleren van breed leren	5
4.2.	Door het verbreden van de leer- en leefomgevingen	6
4.3.	Door het versterken van de leer- en leefomgevingen	6
4.4.	Een brede leer-en leefomgeving is een combinatie van de drie invalshoeken	7
5.	De organisatie in een Brede School: een breed samenwerkingsverband	7
6.	Drie toetsstenen voor een Brede School	8
7.	Het referentiekader in schema	9
8.	Bronnen	9

I. Wat is een Brede School?

1. EEN BREDE SCHOOL IS ...

De Brede School in een enkele zin omschrijven, is geen eenvoudige opdracht. Pogingen tot definiëring stranden nogal eens omdat ze er onvoldoende in slagen de complexiteit van de Brede School op een heldere manier te vatten. Het Steunpunt GOK ondernam een poging en werkte een referentiekader uit voor de Brede School.¹

Vooraleer onze eigen omschrijving van naderbij te bekijken, geven we u nog mee wat er in het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 te lezen staat: 'Een brede school is een actief netwerk van organisaties uit verschillende sectoren rondom een of meer scholen die een bondgenootschap vormen voor een gemeenschappelijk doel: de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, op school en in de vrije tijd.'

Het referentiekader Brede School is het resultaat van een poging om de Brede School doorheen al haar facetten en in haar volle rijkdom weer te geven.

Dit referentiekader wil voldoende ruimte bieden voor een lokale invulling van Brede School. Geen enkele Brede School is immers dezelfde omdat haar werking mee wordt bepaald door de context waarbinnen ze functioneert. Zowel een Brede School aangestuurd door een school die haar werking verbreedt en daar anderen bij betreft als een Brede School die als netwerk opereert met aansturing vanuit de buurt, hebben in de praktijk hun eigen potentieel en uitdagingen.

Maar het referentiekader Brede School wil ook afbakenen en richting geven. Niet elke samenwerking met een of meer scholen is immers een Brede School.

Het referentiekader wil een leidraad zijn, zowel voor nieuwe Brede Scholen als voor Brede Scholen met jarenlange ervaring. Het wil inspireren, vragen oproepen, sterke punten belichten en reflectie stimuleren. In wat volgt schetsen we de contouren en inhoud van het ontwikkelde referentiekader.

2. DEFINITIE BREDE SCHOOL

We vertrekken van volgende definitie:

Een Brede School is een samenwerkingsverband tussen verschillende sectoren die samen werken aan een brede leer- en leefomgeving met als doel maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren.

Extra: een kwalitatieve bredeschoolwerking heeft oog voor diversiteit, verbindingen en participatie. De concrete werking hangt af van de lokale context.

We bespreken de verschillende delen apart en verwijzen naar andere plaatsen in dit rapport waar je er dieper op in kunt gaan. Je vindt ook voorbeelden. Deze voorbeelden maken telkens maar een onderdeel uit van een gehele werking. Voor een voorbeeld van wat een 'Brede School' is, is een beschrijving nodig van de werking voor alle delen van het referentiekader.

---

¹ Het Referentiekader Brede School werd ontwikkeld op vraag van de toenmalige Vlaamse Minister van Onderwijs, Vorming en Werk en in samenwerking met diverse actoren uit het veld en het beleid: het Departement voor Onderwijs en Vorming, het Departement voor Cultuur, Jeugd en Sport, het Departement voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

3. HET DOEL VAN EEN BREDE SCHOOL: MAXIMALE ONTWIKKELINGSKANSEN

3.1. BREDE SCHOOL ALS HEFBOOM VOOR MAXIMALE ONTWIKKELINGSKANSEN

Succesvolle Brede Scholen creëren een klimaat waarin álle kinderen en jongeren maximale kansen krijgen om zich te ontwikkelen. Dit vormt de centrale doelstelling van de Brede School. Vijf kernaspecten concretiseren deze ontwikkelingskansen. Brede School richt zich tot alle kinderen en jongeren maar werkt ook net voor die kinderen en jongeren die ontwikkelingskansen missen. Brede School werkt op die manier aan gelijke kansen.

3.2. GELIJKHEID VAN KANSEN

Álle kinderen en jongeren hebben recht op een maximale ontwikkeling, maar niet alle kinderen en jongeren krijgen daartoe evenveel mogelijkheden. Kinderen en jongeren wiens ontwikkelingskansen beperkt zijn, vragen dan ook bijzondere aandacht.

In een samenleving waar sociale ongelijkheid speelt, kunnen Brede Scholen een belangrijke hefboom vormen in het realiseren van gelijke ontwikkelingskansen. Het verkleinen (van mechanismen) van achterstand en achterstelling kan niet aan één enkele maatschappelijke actor worden toegeschreven. De complexiteit van sociale ongelijkheid vraagt een integrale aanpak. De samenwerkingsverbanden die een Brede School stimuleert, hebben daar een cruciale rol in te spelen. Uit ervaringen in het Verenigd Koninkrijk blijkt alvast dat het aanpakken van sociale ongelijkheid gebaat is bij een lokale aanpak gebaseerd op samenwerking tussen diverse sectoren².

Welke kansengelijkheid moet worden gecreëerd, en voor wie, is afhankelijk van op welk vlak welke kinderen en jongeren er in een concrete context kwetsbaar zijn.

3.3. EEN INTEGRALE BENADERING VAN ONTWIKKELING

Het concept maximale ontwikkelingskansen (of brede ontwikkeling zoals vermeld in het regeerakkoord) is in de praktijk vaak te vaag voor het uitzetten van een doelgerichte werking of het krijgt een (te) specifieke invulling afhankelijk van de sector waarin men actief is. Dit komt de samenwerking en een (op termijn) brede aanpak niet steeds ten goede. Met andere woorden, er is nood aan concretisering van maximale ontwikkelingskansen.

We vonden inspiratie in beleidsprogramma's in het Verenigd Koninkrijk³ en Nederland. Zij onderscheiden in hun beleid ten aanzien van kinderen en jongeren (en families) dezelfde vijf kernaspecten in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Deze kernaspecten zijn nauw met elkaar verbonden en beklemtonen een integrale benadering. Immers, kinderen en jongeren ontwikkelen niet in vakjes, ze ontwikkelen als mens op diverse terreinen en facetten die nauw met elkaar verbonden zijn. Logisch denken leer je niet alleen op school en plezier is geen exclusief buitenschoolse aangelegenheid. Een gezonde leefstijl krijg je mee van thuis, maar evengoed pik je het op in de school en de sportclub.

Naast een meer concrete inhoud van ontwikkelingskansen, belichamen de vijf kernaspecten dan ook de nood aan samenwerking tussen diverse sectoren. Ze houden een maatschappelijke opdracht in ten aanzien van álle sectoren en organisaties betrokken bij de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Een brede ontwikkeling van kinderen en jongeren is niet iets dat één sector alleen gerealiseerd krijgt. De Brede School kan in het verlengde daarvan dan ook niet worden geclaimd door één bepaalde sector.

---

² Ainscow, M. e.a. (2008). Equity in education: responding to context. Centre for equity in Education, The University of Manchester.

³ The delivery of ECM outcomes through the core offer (2006). www.six.somerset.gov.uk/extendedschools/v.asp?level2id=5852&depth=1&rootid=5852

I. Wat is een Brede School?

Deze kernaspecten als gemeenschappelijk doel zijn herkenbaar en verenigbaar met doelen van uiteenlopende sectoren betrokken bij de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Ze bieden als dusdanig houvast voor een sectoroverschrijdende dialoog en voor gezamenlijke planning zowel op korte als op lange termijn.

Een Brede School werkt liefst aan alle vijf de kernaspecten. Zo bied je het meeste garantie dat kinderen en jongeren zich maximaal ontwikkelen. Uiteraard kan je niet alles tegelijk aanpakken. Een Brede School denkt best in termen van kilometers, meters en millimeters. De doelen kunnen met verschuivende accenten uitgezet worden over een lange-kilometer-werking.

3.4. KERNASPECTEN VAN MAXIMALE ONTWIKKELING

De vijf kernaspecten zijn: gezondheid, veiligheid, maatschappelijke participatie, talentontwikkeling en plezier en voorbereiding op de toekomst.

A) GEZONDHEID

Het kernaspect 'gezondheid' gaat zowel over de lichamelijke als geestelijke gezondheid van kinderen en jongeren. Het gaat om het aannemen van een gezonde leefstijl. Ook continuïteit ervaren in opvoeding en verzorging, valt hieronder.

Een Brede School ervaart dat de kansen op motorische ontwikkeling van de kinderen in de wijk beperkt zijn. Veel mensen wonen klein behuurd, waardoor sommige kinderen elke dag uren stilzitten en computerspelletjes spelen of naar televisie kijken. Vooral voor de kleuters is er weinig buitenschools bewegingsaanbod in de wijk. Deze Brede School wil dan ook inzetten op het kernaspect gezondheid, meerbepaald beweging, met sportactiviteiten tav de kinderen en ouders/buurtbewoners, ouders een beter zicht doen krijgen op educatieve materialen en activiteiten.

B) VEILIGHEID

'Veiligheid' is ruim te interpreteren. Het houdt fysieke veiligheid in maar zeker ook het ervaren van geborgenheid, onvoorwaardelijke liefde, respect, aandacht, grenzen?.... Het gaat om veiligheid thuis en buitenshuis.

De onmiddellijke omgeving van de school heeft geen al te beste reputatie. De passage in de straat waar de school ligt beïnvloedt mee de reputatie en populatie van de school. De school dreigt te moeten sluiten. De school wil daarom de situatie op straat positief beïnvloeden. Die staat immers in nauw verband met die van de school zelf. Door ook andere organisaties met uiteenlopende doelgroepen, waaronder middenklasse buurtbewoners, een plaats te bieden binnen het gebouw, verandert het publiek dat de straat gebruikt. Er is meer leven op straat s' avonds, verschillende doelgroepen komen er langs,... De sociale controle verhoogt.

C) TALENTONTWIKKELING EN PLEZIER

Het kernaspect 'talentontwikkeling en plezier' betekent dat kinderen en jongeren onderwijs kunnen genieten en een opleiding krijgen, de vrijheid hebben om te spelen, de mogelijkheid hebben om hobby's, sport, cultuur en ontspanning te ontdekken en te beleven.

Een Brede School houdt een enquête onder de ouders en kinderen van de school over hun participatie aan buitenschoolse activiteiten. Voor veel kinderen (en ouders) is deze participatie zeer laag. Een belangrijke poot van deze bredeschoolwerking is dan ook om samen de participatiegraad op te krikken: door zelf nieuwe dingen op te zetten, met meerdere partners zowel ouders als kinderen stimuleren om naar cultureel aanbod te gaan, bestaand

I. Wat is een Brede School?

aanbod laagdrempelig te maken, aandacht te hebben voor de diversiteit van het gehele aanbod, de band ervan met de school te versterken, ...

D) MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE

‘Maatschappelijke participatie’ wil zeggen dat kinderen en jongeren actieve betrokkenheid tonen bij de omgeving en de maatschappij om hen heen. Het gaat om ‘meedenken’ en ‘meedoen’, om een actieve betrokkenheid bij naaste omgeving, om positief gedrag, om burgerschap.

Het beeld van de buurt over zichzelf is voornamelijk negatief. De rijke geschiedenis ervan is door vele kinderen en buurtbewoners niet meer gekend, laat staan bemind. Om terug meer gemeenschapsgevoel en hernieuwde trots op het gemeenschappelijk verleden te weeg te brengen zet de lokale bredeschoolwerking het project ‘Mijngeschiedenis’ op. Doel is zowel kinderen, ouders en buurtbewoners actief te betrekken bij de uitwerking als hen laten genieten van een voor de buurt betekenisvol eindproduct.

E) VOORBEREIDING OP DE TOEKOMST

Het kernaspect ‘voorbereiding op de toekomst’ houdt het halen van een diploma, werk vinden, in eigen levensonderhoud kunnen voorzien in. Een stimulerende leefomgeving kunnen ervaren hoort hier ook bij.

Een school merkt dat hun leerlingen afgestudeerd in verzorgende richtingen, nauwelijks werk vinden in die branche. Redenen zijn: te weinig lokaal tewerkstellingsaanbod, beperkte financiële middelen van de leerlingen om zelf een kinderopvang te starten, laag zelfbeeld van de leerlingen (‘Dat kunnen we toch niet aan’),... Het doel waar de bredeschoolwerking zich achter schaaft is de tewerkstellingsmogelijkheden van deze leerlingen verhogen: door zelf meer kinderopvangplaatsen te creëren en de leerlingen tijdens hun opleiding frequenter en intensiever te betrekken bij het opzetten, de inrichting en werking van een kinderopvang,...

---

4. DE INHOUD VAN EEN BREDE SCHOOL: EEN BREDE LEER- EN LEEFOMGEVING

Hoe gaat een Brede School aan de slag om maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren te creëren? Ze doet dit door het ondersteunen en creëren van een brede leer- en leefomgeving waarbinnen kinderen en jongeren een brede waaier aan leer- en leefervaringen kunnen opdoen.

Kinderen en jongeren ontwikkelen zich in interactie binnen een omgeving. De kwaliteit van die omgeving zowel in de vrije tijd als binnen de school en de verbindingen daartussen, spelen daarin een voorname rol. Een Brede School probeert dit op drie manieren positief te beïnvloeden.

4.1. DOOR HET STIMULEREN VAN BREED LEREN.

Hiermee bedoelen we het leren van competenties in onderlinge samenhang en binnen een concrete maatschappelijke context⁴. Kinderen en jongeren kunnen zo competenties oefenen in een min of meer levensechte context, ontmoeten er andere mensen, invalshoeken, activiteiten, beroepen, leef-, werk-, woonsituaties,... en/of leveren een actieve bijdrage aan het leven rondom hen door bijvoorbeeld een verantwoordelijke taak uit te voeren in de omgeving. Breed leren gebeurt in de vrije tijd, maar binnen een

---

⁴ Van Oenen, S. en Hajer, Froukje (red.) (2004). De school en het echte leven. Leren binnen en buiten de school. Uitgeverij SWP, Amsterdam.

I. Wat is een Brede School?

bredeschoolwerking zeer vaak ook binnen de schooluren. Het curriculum van de school wordt er verbonden aan een levensechte context buiten de school.

Met inzet van medewerkers van KWB en politie wordt een heus fietsexamen afgenomen van de kinderen van het zesde leerjaar. Het parcours is levensecht, op de straat.

Leerlingen van de technische schakelklas hebben hun eigen 'klusjesatelier'. De opdrachten zijn op maat van de leerlingen. Hun producten zijn bijvoorbeeld een speelkoffer en een picknickbank, welke gretig in gebruik genomen worden in andere deelwerkingen van de Brede School.

Als deel van hun stage bieden derdejaarsstudenten uit de lerarenopleiding studieondersteuning aan huis bij een leerling die volgens bepaalde criteria door de school werd uitgekozen. De studenten hebben zo de mogelijkheid om competenties te ontwikkelen in het omgaan met kinderen en ouders uit diverse sociaal-culturele milieus. En de kinderen ontvangen ondersteuning.

4.2. DOOR HET VERBREDEN VAN DE LEER- EN LEEFOMGEVINGEN.

Valt er in de omgeving weinig te beleven voor kinderen en jongeren? Sluit het bestaande aanbod onvoldoende aan bij de interesses van kinderen of jongeren? Is het niet toegankelijk genoeg? Dan is het 'verbreden van de leer- en leefomgevingen' aan de orde. Het accent ligt hier op het aanbieden van nieuwe contexten, het verbreden en verrijken van de waaier aan omgevingen waarin kinderen en jongeren zich bewegen. Dit gebeurt in de praktijk van veel Brede Scholen voornamelijk in de vrije tijd en is veelal gericht op het verhogen van de participatie van kinderen en jongeren aan uiteenlopend aanbod. Een groter en meer divers aanbod wordt voorzien of een bestaand aanbod wordt toegankelijker gemaakt.

De school, Buurtsport en het Initiatief voor Buitenschoolse Opvang werken samen om spel en sport aan te bieden, zowel tijdens de schooluren als naschools. De school stelt haar infrastructuur en materiaal ter beschikking. In ruil krijgen ze trainers van Buurtsport. Ook het Initiatief voor Buitenschoolse Opvang deelt materiaal met de school en Buurtsport. Informatie over deze mogelijkheden en andere daarbuiten worden gebundeld in een brochure en voorgesteld op een beurs.

Leerlingen van secundaire scholen kunnen via hun SNS-pas (Sport na School) na schooltijd deelnemen aan een uiteenlopend aanbod aan sporten op verschillende locaties in de gemeente.

Het deeltijds kunstonderwijs komt op school vioolles geven tijdens de lesuren.

4.3. DOOR HET VERSTERKEN VAN DE LEER- EN LEEFOMGEVINGEN.

Wanneer er een aanbod is, heeft het daarom nog niet het gewenste succes. De stap naar deelname aan activiteiten is misschien te groot. Soms zorgen moeilijke levensomstandigheden, een slechte gezondheid, onveiligheid op straat,... voor hindernissen die het voor kinderen en jongeren moeilijk maken om ervaringen op te doen. Net door de samenwerking vanuit verschillende organisaties, kan een Brede School inspelen op deze vaak complexe barrières. Immers, hoe beter een kind zich in zijn vel voelt, hoe opener het zal staan voor nieuwe leerervaringen.

Het werken aan de randvoorwaarden staat hier op de voorgrond. De aandacht gaat zowel naar preventief werk als naar het wegwerken van hindernissen en het bieden van steun. Bedoeling is de context

I. Wat is een Brede School?

waarbinnen kinderen en jongeren zich ontwikkelen te ondersteunen en te versterken. In de praktijk van veel Brede Scholen gaat dit vaak via het versterken en ondersteunen van ouders en van buurtbewoners en van partners in hun werking.

Een Brede School werkt aan het verhogen van het lokale sportaanbod. Men merkt dat de aanschaf van sportkledij een drempel vormt voor sommige kinderen. In samenwerking met de Kringwinkel wordt er een afdeling sportkledij opgestart.

Op jaarbasis organiseert men vanuit de school een tiental 'TheeMaCafés'. Het gaat om informele, maandelijke bijeenkomsten van ouders, directie, leerkrachten en buurt waarbij verschillende gesprekstema's aan bod kunnen komen in een ontspannen kader. Externe partners vinden hier een platform om met ouders van leerlingen in gesprek te gaan. De inhoudelijke uitwerking komt niet geheel op de schouders van de school terecht. het Centrum voor Basiseducatie is partner en neemt een deel op zich.

4.4. EEN BREDE LEER-EN LEEFOMGEVING IS EEN COMBINATIE VAN DE DRIE INVALSHOEKEN

De mate waarin breed leren, verbreden en/of versterken aan bod komt hangt af van de lokale context. Maar het is belangrijk dat op termijn alle registers worden opengetrokken. De verschillende invalshoeken versterken elkaar immers.

Wie dieper wil ingaan op de vormgeving van een brede leer- en leefomgeving, de onderlinge samenhang, meer en andere voorbeelden wil, en aan de slag gaan, verwijzen we graag naar III. C. Brede leer- en leefomgeving.

5. DE ORGANISATIE IN EEN BREDE SCHOOL: EEN BREED SAMENWERKINGSVERBAND

Dit alles realiseren is geen opdracht voor één organisatie of één sector. Om vorm te geven aan een brede leer- en leefomgeving en het doel maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren te bereiken, werken diverse organisaties betrokken bij de ontwikkeling van kinderen en jongeren, doelgericht en constructief samen.

Om welke partners gaat het dan? Eén of meerdere scholen maken altijd deel uit van het samenwerkingsverband. Leren staat er centraal. Kinderen en jongeren brengen er zeer veel tijd door. En je kan er een heel diverse populatie kinderen en jongeren (kansarm als kansrijk) bereiken. Verder is het samenwerkingsverband minstens samengesteld uit nog twee andere sectoren. We denken aan jeugdwerk, buurtsport, buurtwerk, (school)opbouwwerk, culturele organisaties, basiseducatie, bibliotheek, een bejaardentehuis, politie,... Soms gaat het om drie partners, soms om een dozijn. In de proefprojecten Brede School ging het gemiddeld om acht partners. Alles hangt af van de noden waaraan je tegemoet wil komen en de partners die lokaal aanwezig zijn.

Voor elk van die partners moet de Brede School een winsituatie betekenen, zoals een beter bereik van de eigen doelgroep, het mee realiseren van de eigen doelstellingen, toegang tot infrastructuur, een levensechtere leercontext, visieontwikkeling,... Elke partner is ook bereid tot engagement. Zowel de winst als het concrete engagement kunnen uiteraard verschillen van partner tot partner.

Elke partner hoeft ook niet steeds voor alles en altijd mee rond de tafel te zitten. Er kunnen werkgroepen ontstaan of bilaterale samenwerkingen.

I. Wat is een Brede School?

Wel is het is wel essentieel dat de werking intersectoraal wordt aangestuurd. Want om maximale ontwikkelingskansen te creëren, heb je per definitie verschillende sectoren nodig. Want nogmaals: ontwikkeling laat zich niet in één deelaspect en bijgevolg één sector vatten.

Wie dieper wil ingaan op samenwerken binnen een Brede School, verwijzen we graag naar III. B. 2. Samenwerken in een Brede School.

6. DRIE TOETSSTENEN VOOR EEN BREDE SCHOOL

Niet elke vorm van samenwerking met een of meerdere scholen is een Brede School. Drie toetsstenen helpen zicht te krijgen op de kwaliteit van de Brede School. Het gaat om diversiteit, verbindingen en participatie. Zowel op vlak van brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, op vlak van de brede leer- en leefomgeving als op vlak van het samenwerkingsverband helpen ze om knelpunten bloot te leggen en geven ze aan waar groei mogelijk is.

Ze kunnen aanleiding geven tot reflectievragen als:

- Vanuit de toetssteen ‘diversiteit’: hoe divers is de populatie kinderen of jongeren die we bereiken? Wordt er -op termijn- gewerkt aan verschillende kernaspecten van brede ontwikkeling? Hoe divers is ons aanbod aan activiteiten? Is ons samenwerkingsverband divers genoeg samengesteld? Zijn de partners zich voldoende bewust van de onderlinge diversiteit en de mogelijkheden die dit teweeg brengt? ...
- Vanuit de toetssteen ‘verbindingen’: hoe worden verschillende doelen aan elkaar gelinkt in functie van meer ontwikkelingskansen? Hoe verhouden de verschillende activiteiten zich tot elkaar? Wordt er voldoende nagedacht over de relatie tussen binnenschools en buitenschools leren? Is het voor de verschillende partners duidelijk welke plaats deze Brede School inneemt in verhouding tot de eigen organisatie? Heeft de bredeschoolwerking voor elke partner ook een meerwaarde voor de eigen organisatie? Slaagt de bredeschoolcoördinator er voldoende in om het gezamenlijke belang van de bredeschoolwerking centraal te stellen? ...
- Vanuit ‘participatie’: hoe betrekken we de kinderen en jongeren bij de beslissingen die over bredeschoolactiviteiten genomen worden? Hoe kunnen kinderen en jongeren actief participeren aan activiteiten? Worden ouders betrokken bij de contextanalyse? In hoeverre zijn ook ‘basiswerkers’ zoals leerkrachten, jeugdwerkers,... betrokken bij beslissingen rond de Brede School? Zorgen de methodieken die op de bredeschoolvergaderingen worden gebruikt ervoor dat elke partner zijn stem kan laten horen? Hebben partners inspraak over de besteding van de financiële middelen? Wordt er regelmatig samen teruggeblikt op de werking en nagedacht over bijsturing? ...

7. HET REFERENTIEKADER IN SCHEMA

Bovenvermelde inzichten op het vlak van het doel, de inhoud en de organisatie van een Brede School, bakenen samen met de toetsstenen af wat we onder Brede School verstaan. Onderstaand schema vat het samen:

Dit schema is op zich ook een bruikbaar reflectie-instrument voor Brede Scholen. Voor meer details in functie daarvan verwijzen we je graag naar III. B. 3. Methodieken voor reflectie in een Brede School

8. BRONNEN

Ainscow, M. e.a. (2008). Equity in education: responding to context. Centre for equity in Education, The University of Manchester.

Van Oenen, S. en Hajer, Froukje (red.) (2004). De school en het echte leven. Leren binnen en buiten de school. Uitgeverij SWP, Amsterdam.

Bijlage 3.1: Sardes: Intentieverklaring

2 Intentieverklaring

[voorbeeld]

Bronnen:

De brede School Gouda/ Wijk Korte Akkeren, Gemeente Gouda, 2000;

Voorzieningen rond de Elster Toren, Gemeente Elst, 2000.

Convenant Brede Bossche Scholen, Stichting Brede Bossche Scholen.

Twee voorbeelden:

I Intentieverklaring

II Convenant

I INTENTIEVERKLARING

Door het ondertekenen van deze intentieverklaring verklaren de hierna genoemde partijen mee te werken aan de voorbereiding en realisatie van brede scholen in de gemeente.

Onderstaande partijen:

Het bestuur van ...

Het bestuur van ...

Etc.

Overwegende dat:

het plan van aanpak brede scholen het kader biedt voor deze intentieverklaring;

de uitwerking van het concept brede school wordt beschreven in een jaarlijks vast te stellen activiteitenplan;

Spreken de intentie uit:

[Hier worden de hoofdpunten uit het plan van aanpak in intenties vertaald. Bijvoorbeeld:]

De realisatie van brede scholen in de gemeente voortvarend ter hand te nemen;

Door optimaal samen te werken een voorzieningenniveau te realiseren dat voldoet aan de behoeften en wensen van kinderen en hun ouders in de wijk;

De reguliere en projectmatige financiële middelen die de partijen ter beschikking hebben, efficiënter en doelmatiger in te zetten op basis van gezamenlijk gedragen visie en doelen;

Op een constructieve wijze een bijdrage te leveren aan de voorbereiding en uitvoering van de activiteiten die in het activiteitenplan geformuleerd worden.

[In enkele artikelen worden de randvoorwaarden aangegeven. Bijvoorbeeld:]

Artikel 1: Stuurgroep

Er wordt een stuurgroep brede school ingesteld waaraan de volgende verantwoordelijkheden worden toegekend:

de partijen te houden aan de afspraken die in de stuurgroep gemaakt zijn;

voorstellen te doen voor verbetering van de samenwerking tussen de partijen;

als klankbord te dienen voor de projectleider.

Artikel 2: Regie

De gemeente voert de regie van het proces door middel van het vaststellen van activitei-

tenplannen en het op basis daarvan toekennen van subsidies. De financiële kaders worden jaarlijks door de gemeenteraad vastgesteld.

Artikel 3: Evaluatie

De evaluatie van de activiteiten dient tweejaarlijks aan de gemeenteraad te worden aangeboden.

Artikel 4: Duur intentieverklaring

Deze intentieverklaring wordt afgesloten voor de periode van < datum > tot < datum > . Indien niet besloten wordt de afspraken te beëindigen, geldt deze intentieverklaring voor onbepaalde tijd.

Artikel 5: Wijziging

Indien zich onvoorziene omstandigheden voordoen met betrekking tot de uitvoering van deze intentieverklaring treden partijen met elkaar in overleg om te bezien in hoeverre de inhoud van deze intentieverklaring aanpassing behoeft.

Aldus overeengekomen te

< plaats > ,

< datum >

Namens

< naam partij >

< Dhr/Mevr. naam >

< naam partij >

< Dhr/Mevr. naam >

etcetera

II CONVENANT

CONVENANT BREDE BOSSCHE SCHOLEN

1. Inleiding:

Dit convenant regelt de wederzijdse afspraken, verwachtingen en inspanningsverplichtingen tussen de Stichting Brede Bossche Scholen en de overige partners.

Het doel van dit convenant is het bekrachtigen van een integrale samenwerking en onderlinge afstemming om te komen tot een kwalitatief goed product 'De Brede Bossche School'.

De participanten zijn zich ervan bewust, dat het ondertekenen van dit convenant geen vrijblijvende zaak is.

Aan dit convenant liggen ten grondslag:

- de visie, uitgangspunten en doelstellingen, met betrekking tot de Brede Bossche Scholen,
- relevante raadsbesluiten en

- de Statuten van de Stichting Brede Bossche Scholen.
- De specifieke activiteiten en / of (deel)projecten zullen in aparte bijlagen worden beschreven, en zijn ondergeschikt aan dit convenant.

Partners die het convenant inmiddels hebben ondertekend zijn:

- de Gemeente 's-Hertogenbosch,
- Stichting Divers,
- Sint Jan Stichting,
- Koning Willem I College (ICT en Volwasseneneducatie),
- De Stadsbibliotheek,
- De Muzerije / Picos,
- Stichting Maatschappelijke Dienstverlening,
- Stichting Palet,
- GGD Hart van Brabant,
- Stichting Sportstimulering,
- Steunpunt Opvoeding,
- Basisschool De Kameleon,
- Facilitaire Stichting Peuterspeelzalen,
- Stichting De Bartjes,
- Basisschool De Duizendpoot,
- Stichting De Inham,
- Stichting Kinderopvang,
- Stichting Primair Onderwijs 's-Hertogenbosch,
- Thuiszorg, regio 's-Hertogenbosch.

2. Convenantafspraken:

- Op grond van de visie, uitgangspunten en doelstellingen verplichten participanten zich tot het realiseren van de Brede Bossche Scholen.
- De participanten onderschrijven de integrale manier van werken, het activeren en laten participeren van de wijkbewoners.
- De participanten staan borg voor de benodigde personele inzet in de voorbereidende fase bij het realiseren van overleg- en werkgroepen.
- In de uitvoerende fase, zullen zij vanuit het te voeren eigen beleid zorgdragen voor de juiste professionals op de juiste plaats en middelen ter beschikking stellen voor een adequate uitvoering en samenwerking op de werkvloer.
- De participanten zullen hun reguliere activiteiten en middelen, zoals deze passen binnen hun vigerende beleidsnotities, inbrengen in het programma van de Brede Bossche Scholen, zonder extra kosten daarvoor te berekenen. Voor additionele activiteiten zullen de partners via aparte aanvragen additionele faciliteiten proberen te verkrijgen.
- De gemeente 's-Hertogenbosch zal vanuit het lokaal onderwijsbeleid en het grote steden beleid extra middelen ter beschikking stellen voor activiteiten en overige samenwerkingsactiviteiten op de werkvloer van de Brede Bossche Scholen. Het een en ander zal vastgelegd worden in een jaarlijks door de partners op te stellen activiteitenplan, gekoppeld aan een begroting die gelijk is aan de door gemeente ter beschikking gestelde gelden.
- De besturen van de instellingen brengen hun eigen exploitatiebudget in met betrekking tot huisvesting, onderhoud, energie, en schoonmaak.
- Participanten accepteren een bovenschoolse inhoudelijke aansturing door de Stichting Brede Bossche Scholen, gerealiseerd door de stedelijk coördinator, en een integrale beheersstructuur en exploitatie, gerealiseerd door de gemeente 's-Hertogenbosch.

Participanten kunnen op verschillende manieren participeren in de Brede Bossche Scholen:

1. Uitvoerende participanten, zoals bijvoorbeeld peuterspeelzalen;
2. Adviserende / ondersteunende participanten, zoals bijvoorbeeld Steunpunt Opvoeding;
3. Uitvoerende en tegelijk adviserende / ondersteunende participanten, zoals bijvoorbeeld Stichting Divers.

3. Nieuwe partners:

De Brede Bossche School is een flexibel product dat in elke wijk of buurt op maat gesneden kan worden toegepast. Dat betekent dat in elke nieuwe wijk of buurt gestart wordt met het inventariseren van de potentiële partners. Als daarvan het gevolg is dat een nieuwe partner zich wil aansluiten kan die nieuwe partner alsnog het convenant met de Stichting Brede Bossche Scholen tekenen.

Voor dat tot ondertekening wordt overgegaan levert de nieuwe partner de volgende gegevens aan bij het bestuur van de SBBS:

- Adresgegevens en kengetallen van de partner.
- Profielschets van de partner.
- Korte beschrijving van de reguliere activiteiten.
- Beschrijving wat het wederzijds belang is van de SBBS en de nieuwe partner om te gaan participeren in de Brede Bossche Scholen.

Het bestuur van de SBBS kan dan op de eerstvolgende bestuursvergadering de nieuwe partner uitnodigen om het convenant samen te ondertekenen.

Bijlage 3.2: Sardes: Visiedocument

6 Visiedocument

[voorbeeld]

Bronnen:

zie vermeldingen bij voorbeelden, Visiedocument Elst, flyer tekst FORUMscholen Utrecht en Projectplan voorzieningencluster Selissenwal, Boxtel

- I Voorbeelden
- II Visie op brede scholen in Elst
- III Forumscholen in Utrecht
- IV Visiedocument Selissenwal Boxtel

I VOORBEELDEN

De **Community School** is uniek door het bieden van een veilige leer- en speelplek en een uitdagend tweede thuis voor kinderen en ouders, dat zich kenmerkt door:

- een integratie van onderwijs naschoolse opvang tijdens kantooruren en van welzijnsactiviteiten;
- uitdagende activiteiten in de Verlengde Schooldag;
- spelen in een veilige omgeving in de eigen buurt;
- voor- en vroegschoolse educatie;
- buitengewone geschiktheid voor kinderen van werkende ouders;
- opvang- en onderwijsfaciliteiten, die open zijn van 8.00 – 18.00 uur; de welzijnsactiviteiten tot 23.00 uur.

Bron: Stadsdeel Amsterdam Oud Zuid, Afdeling Welzijn, Onderwijs & Sport (juli 1999)

De **Open Wijschool Hatert** staat voor een geïntegreerde aanpak ter verbetering van de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren in hun diverse leefmilieus: in het gezin, in het kindercentrum, op school en in hun vrije tijd. Het gaat daarbij om de inrichting van een netwerk voor onderwijs, welzijn en zorg rond kind en gezin, ter bevordering van sociale competentie van kinderen en jongeren en van hun actieve deelname aan samenleving, onderwijs, recreatie en werk

Bron: Werkplan OWS-Hatert, Nijmegen, 2000

Het **Multifunctioneel Centrum voor het jonge kind** levert een belangrijke bijdrage aan:

- afstemming van beleid en de activiteiten van de deelnemende instellingen;
- het vergroten van de ontwikkelingskansen van jeugdigen;
- het voorkomen van opvoedingsproblemen
- het verbeteren en het signaleren en bestrijden van ontwikkelingsachterstanden van kinderen
- Eén gebouw waar kinderen en ouders komen vanaf het eerste bezoek aan het consultatiebureau tot de laatste schooldag en misschien nog langer.

Bron: Multifunctioneel Centrum voor het jonge kind. Gemeente Beesel, 1999

II VISIE OP BREDE SCHOLEN IN ELST

De gemeente Elst wil de komende jaren samen met haar lokale partners een optimaal en samenhangend voorzieningenniveau in Elst tot stand brengen. Het concept van de brede school staat in dat traject centraal. Vanaf september 1999 zijn vertegenwoordigers van scholen, instellingen en de gemeente met elkaar in gesprek over de wijze waarop brede scholen in Elst ingevuld zouden moeten worden. In deze beknopte notitie worden de uitkomsten van de discussies samengevat in een gezamenlijke visie op hoofdlijnen. Deze visie dient als leidraad voor de nadere uitwerking van brede scholen op de verschillende locaties in de gemeente Elst.

1.1 Ambities

De gemeente Elst heeft zich uitgesproken voor een hoog ambitieniveau. Dat betekent dat de gemeente zich samen met haar partners in wil zetten om de volgende doelstellingen te realiseren:

Kind centraal

Kinderen en jongeren optimale ontwikkelingskansen bieden door een doorgaande lijn 0-18 te realiseren in de opvoeding, ontwikkeling en educatie in het gezin, op school en in de vrije tijd.

Ontmoeting

Een middelpunt creëren in de gemeenschap, een kloppend hart in de wijk dat ontmoeting en sociale cohesie bevordert. Daarmee een antwoord geven op de individualisering in de samenleving.

Kwaliteit

Een kwalitatief hoogstaand en dekkend voorzieningenniveau realiseren dat inspeelt op maatschappelijke ontwikkelingen en voorziet in de behoefte van burgers.

Samenwerking

Optimaal gebruik maken van de deskundigheid bij scholen en instellingen door structureel samen te werken in een professionele organisatie.

Ruimte

De functionaliteit en effectiviteit van gebouwen verbeteren. Meer ruimte en gebruiksmogelijkheden realiseren voor dezelfde prijs door afstemming en multifunctioneel gebruik.

De realisering van deze doelstellingen vereist een meerjarentraject met bijbehorende lange termijnvisie. Bij de vormgeving van dat traject zijn de volgende uitgangspunten aan de orde:

- Herstructurering en clustering van voorzieningen voor onderwijs, welzijn, cultuur, sport en zorg bevorderen het bereik en de toegankelijkheid van het aanbod.
- Scholen zijn geen gesloten instellingen meer maar staan als activiteitscentrum meer in contact met de buurt en de lokale samenleving.
- Onderwijshuisvesting vormt de 'ruggengraat' van de voorzieningenclusters maar in het ontwikkelingsproces is gelijkwaardigheid van participanten het uitgangspunt.
- Professionals opereren vanuit gezamenlijke pedagogische basisafspraken. Daarbij gaat het niet om een keurslijf maar om 'huisregels' over het opvoedingsklimaat op de brede school, gedragsregels en normen en waarden. Daarnaast is er een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een goede overdracht van kinderen, de ontwikkeling van een kindvolgsysteem en afstemming van het aanbod.

- Klantgericht werken staat voorop. De inspraak en betrokkenheid van de klanten van de brede school dienen nadrukkelijker te worden vorm gegeven. Daarvoor is meer inzicht nodig in de wensen en behoeften van kinderen, jongeren en ouders en overige klanten van voorzieningen.
- De essentie van het concept van de brede school is geen confectie maar maatwerk. Het profiel en het programmatisch aanbod van elk voorzieningencluster dienen verder uitgewerkt te worden op basis van de situatie en behoeften in de wijk.
- Samenwerking tussen verschillende disciplines vereist (deels) nieuwe organisatievormen en tijdige afspraken over beheer en exploitatie van gebouwen.

1.2 Rolverdeling gemeente en partners

De gemeente is leidend in de aanvangsfase. De gemeente neemt het initiatief, stimuleert en schept voorwaarden. Van de partners wordt inzet en betrokkenheid bij de ontwikkeling en realisatie van de gezamenlijke plannen verwacht. Vanuit de gemeentelijke regiefunctie worden bijvoorbeeld impulsen gegeven aan het samenwerkingsproces tussen de verschillende toekomstige participanten en wordt het tijdpad bewaakt. De gemeente draagt ook zorg voor een evenredige belangenbehartiging en houdt daarbij met name de belangen van kinderen en ouders in het oog. Naarmate de uitvoering de overhand krijgt, zal de gemeentelijke rol minder leidend en meer volgend en evaluerend zijn.

1.3 Van visie naar praktijk

Bij de realisatie van brede scholen in Elst streven gemeente en partners naar aan elkaar gelijkwaardige multifunctionele clusters van voorzieningen in alle wijken van de gemeente (Centrum, Kruisakkers, Elst-Zuid en Westeraam). Dat wil zeggen:

Voorzieningenclusters rond scholen voor basisonderwijs gericht op kinderen van 0 tot 12 jaar en hun ouders in de wijk. Daarbij gaat het om koppelingen met peuterspeelzalen, kinderdagverblijven, speel-o-theek, tussen- en buitenschoolse opvang en activiteiten in het kader van de verlengde schooldag. Daarnaast kunnen de voorzieningenclusters afhankelijk van de behoefte in de wijk uitgebreid worden met een breder aanbod voor culturele en kunstzinnige vorming, zorg, sport en recreatie.

Een voorzieningencluster rond het voortgezet onderwijs gericht op 12 tot 18 jarigen en volwassenen uit Elst en omgeving. Daarbij gaat het om combinatie met voorzieningen voor culturele en kunstzinnige vorming, beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, jongerenwerk en maatschappelijk werk.

De tijdsfactor is nijpend en vraagt om een doelgerichte aanpak. Dat betekent: gezamenlijk randvoorwaarden bepalen met betrekking tot tijd, ruimtelijke ordening en financiën. De ontwikkeling van voorzieningenclusters op nieuwbouwlocaties in Elst-Zuid en Westeraam vraagt de nodige aandacht maar daarnaast maakt ook het bestaande voorzieningenaanbod in de gemeente nadrukkelijk onderdeel uit van het traject. Door terug te rekenen vanaf het moment dat locaties operationeel moeten zijn, dient op korte termijn het tijdpad voor de voorbereidingen en het (ver)bouwproces te worden bepaald.

III FORUMSCHOLEN IN UTRECHT

Flyertekst, DMO gemeente Utrecht, 1999

De gemeente Utrecht vindt dat scholen beter functioneren als er een goede relatie is met het sociale en culturele leven in de directe omgeving. Scholen kunnen deel uitmaken van clusters van voorzieningen met het karakter van een dorpsbrink. Functies scharen zich hetzij in hetzelfde gebouw, hetzij in afzonderlijke gebouwen – rond een centrale ontmoetingsruimte.

Een groot voordeel van zo'n combinatie van voorzieningen is dat de samenwerking tussen professionals, ouders en vrijwilligers versterkt kan worden. De mensen en instellingen die verantwoordelijk zijn voor kinderen kunnen zo een sluitend netwerk vormen. Door voorzieningen bij elkaar te voegen kan op een informele wijze sociale controle en sociale binding ontstaan. Daarmee wordt de kwaliteit van de samenwerking een van de belangrijkste pijlers van de inhoudelijke invulling van voorzieningen.

Dit profiel wordt in Utrecht aangeduid met de term FORUM. Het FORUM is van oudsher de 'plaats waar het volk bijeenkomt om algemene zaken te bespreken'. Het FORUM staat in die zin model voor een multi-functionele combinatie van voorzieningen voor onderwijs, welzijn, sport en cultuur waar ook de FORUMschool deel van uitmaakt. Tevens zien we het FORUM als het marktplein waar de maatschappelijke vraag en het aanbod van voorzieningen samenkomen, **met het kind als de belangrijkste klant.**

Van 0 tot 12 en van 8 tot 6

Concreet gaat het bij een FORUM van voorzieningen om een clustering van onderwijs en welzijnsvoorzieningen voor kinderen van 0 tot 12 jaar. Voor kinderen van 0 tot 4 jaar is er kinderopvang en een peuterspeelzaal. Schoolgaande kinderen kunnen er de hele dag terecht van 's morgens 8.00 uur tot 's avonds 18.00 uur. Tussen de middag kunnen kinderen gebruik maken van een overblijfregeling. Na schooltijd worden er in het kader van buitenschoolse opvang verschillende activiteiten aangeboden. Professionals zijn verantwoordelijk voor de inhoudelijke kwaliteit van het aanbod. Ouders worden nadrukkelijk betrokken bij activiteiten en aangesproken op hun opvoedingsverantwoordelijkheid.

+Opties

Het FORUM-basisconcept is een relatief sobere invulling van combinaties van voorzieningen. Afhankelijk van behoeften en wensen van kinderen, bewoners en professionals kunnen scholen en andere voorzieningen zich verder ontwikkelen. Daarvoor ligt een

- aantal +opties voor de hand:
- accent op sport en recreatie
- accent op speelvoorzieningen
- accent op nieuwe media
- accent op zorg voor kinderen met speciale leerbehoeften
- accent op kunst en cultuur
- accent op jongeren van 12 jaar en ouder
- accent op volwassenen

Uitgangspunten zijn in volgorde van belangrijkheid:

1 Veiligheid

- een veilige en vertrouwde omgeving
- voorzieningen waarin elk kind tot zijn recht komt
- rekening houden met een doorlopende ontwikkeling van kinderen van 0-12 jaar

2 Kwaliteit

- inhoudelijke kwaliteit door professionals
- een hoogwaardige omgeving geeft een impuls aan professionals
- samenwerking en geschakelde verantwoordelijkheden van instellingen
- een sluitend netwerk van professionals, vrijwilligers en ouders rond het kind
- gezamenlijk gebruik schept extra ruimte en versterkt de samenwerking

3 Openheid

- combinaties van kinderopvang, peuterspeelzaal, primair onderwijs, overblijven en buitenschoolse opvang
- sterke binding met ouders en participatie van ouders in voorzieningen
- een open oog voor behoeften van wijkbewoners en de sociale samenhang in de buurt
- een laagdrempelige ontmoetingsplek met een brede functie in de wijk

IV VISIEDOCUMENT SELISSENWAL BOXTEL

Uitgangspunten visiedocument Selissenwal

In het rapport Oriëntatie Onderwijscentrum Selissenwal (januari 2001) werd een schillenstructuur aangegeven die in de conceptvisie van het Projectplan voorzieningencluster Selissenwal is aangehouden.

Partners Brede School Selissenwal

1^e schil

Gemeenschapshuis Walnoot
Stichting Sint Christoffel
Stichting Peuterspeelzalen
Kindercentrum Kindertuin (tussenschoolse opvang)
Humanitas (BSO)
Delta Stichting Welzijn Boxtel
Breedtesport
Wijkplatform Selissen

2^e schil

GGD
Thuiszorg
Bibliotheek
Speelothek
Centrum voor de kunsten
Tabitta
Dubbelschaak
Blue Smash
Balans
Ashihara Karate
Woningbouwstichting Sint Joseph
Politie
Multiculturele Samenleving Selissen
Turkse Volksvereniging
Wijkteam
Selissen Vooruit – Geitenwei Selissen
Selissen Aktief
Werkgroep Revitalisering
Stichting Dommelhoek

3^e schil

incidentele of structurele huurders

De partners uit de eerste schil leveren zowel structureel als inhoudelijk een bijdrage aan de Brede School en maken structureel gebruik van de accommodatie. Dat maakt hen tot kernpartners van het cluster.

De tweede schil wordt gevormd door partners die zowel inhoudelijk als ruimtelijk minder dan de partners uit de eerste schil betrokken zijn bij de Brede School. Deze groep is echter wel degelijk betrokken bij de inhoudelijke ontwikkeling van het programma.

De derde schil wordt gevormd door organisaties/instellingen/groepen en/of personen die incidenteel of structureel gebruik willen maken van de ruimten van de Brede School

zonder dat zij op enigerlei wijze inhoudelijk betrokken zijn. Het gebruik heeft betrekking op de exploitatiemogelijkheden van het cluster.

De visie van de Brede School luidt als volgt:

Brede School Selissenwal is een centrum waar de partners uit de 1^e en 2^e schil integraal samenwerken aan meer kansen en mogelijkheden voor kinderen en volwassenen in de wijk Selissenwal.

Het is daarbij van belang dat de betreffende organisaties gezamenlijk een wijkgerichte aanpak toepassen en hiermee een passend dienstenpakket aanbieden. Dit betekent o.a., gezien de samenstelling van de wijk (diversiteit bevolkingsgroepen), dat de diensten worden aangeboden door een personeelsbestand c.q. vrijwilligers waarin een afspiegeling van de wijk nagestreefd wordt.

Betrokken partners uit de eerste schil moeten in staat zijn compromissen te sluiten waarbij in sommige gevallen de eigen autonomie gedeeltelijk ondergeschikt wordt gemaakt aan het algemeen belang van de Brede School. Op alle bij de doelstellingen betrokken gebieden zoeken de diverse organisaties afstemming met elkaar. Daardoor komen de doelstellingen van de afzonderlijke organisaties beter uit de verf. Dit alles houdt dat in de Brede School met zijn eigen doelstellingen een meerwaarde voor de wijk betekent.

Doelstellingen:

- Vergroten van ontwikkelingskansen van kinderen en volwassenen (o.a. wegwerken van onderwijsachterstanden)
- Vergroten sociale competenties van kinderen en volwassenen
- Relatieverbetering tussen beroepskrachten en (allochtone) ouders
- Verbeteren van sociale cohesie en leefbaarheid van de buurt
- Verbreden van zorg- en buurtfuncties van het voorzieningencluster
- Betere dagindeling voor ouders en kinderen

Hieronder worden de doelstellingen nader uitgelegd en van voorbeelden voorzien.

1. Vergroten van ontwikkelingskansen van kinderen en volwassenen (o.a. wegwerken van onderwijsachterstanden).

In nauwe samenwerking met de school wordt hieraan gewerkt o.a. door middel van naschoolse activiteiten die zijn aangepast aan het jaarprogramma van het onderwijs.

Voorbeelden van activiteiten gericht op vergroten van ontwikkelingskansen van kinderen: Taalspel-groep, buurtsportwerk, sociaal cultureel werk, kunst- en cultuureducatie.

Voorbeelden van activiteiten gericht op vergroten van ontwikkelingskansen van ouders: conversatieles, opvoedingsondersteuning, voorlichting, cursussen, etc.

2. Vergroten sociale competenties van kinderen en volwassenen.

Sociale competentie: het vermogen van mensen om zich aan anderen en steeds nieuwe situaties en omstandigheden aan te passen en informatie op te nemen zonder zichzelf te verliezen (Oenen, S. 2001, p. 16) In aanvulling op deze globale omschrijving specificeert zij het begrip als volgt: "Sociale competentie, zoals mensen die in de huidige samenleving nodig hebben, is preciezer te typeren als: over een gevarieerd handelingsrepertoire beschikken, waaruit men adequaat kan putten om bepaalde doelen en activiteiten te realiseren, nu en in de toekomst, in een diversiteit van sociale interactiesituaties, waarbij verschillende cultuurmaatschappelijke verwachtingspatronen in het geding kunnen zijn, en op een maatschappelijk verantwoorde wijze".

Diverse activiteiten leveren een bijdrage aan het vergroten van sociale competenties: conversatielessen en opvoedingsondersteuning voor de ouders, buurtsportwerk, sociaal

cultureel kinderwerk en kunst- en cultuureducatie voor iedereen.

3. *Relatieverbetering tussen beroepskrachten en (allochtone) ouders.*

Door de contacten tussen de Brede School en de ouders van de kinderen te verbeteren kan tijdig ingespeeld worden op wensen, vragen en eventuele (gezins)problemen. Ouderparticipatie is hierbij van groot belang. Op dit moment wordt door de contactouders een belangrijke bijdrage geleverd aan de verbetering van ouderparticipatie, ook van groepen ouders die voorheen nauwelijks betrokken waren bij de scholen en andere activiteiten in de wijk. Daarnaast spelen ook de vrijwilligers van de Brede School Selis-senwal in dit verband een belangrijke rol.

4. *Verbeteren van sociale cohesie en verbeteren van de leefbaarheid van de buurt.*

Middels diverse activiteiten en inspanningen is het mogelijk de onderlinge verbanden en verhoudingen in de wijk te verbeteren en daarmee de sociale cohesie te laten toenemen. Het gaat hierbij o.a. om het bijeenbrengen van diverse groepen (interculturalisatie) in de wijk en ook de samenwerking, ontmoeting tussen diverse instellingen, wijkorganen, belangengroepen en instanties, opdat de leefbaarheid in de buurt toeneemt. Diverse activiteiten kunnen hier een bijdrage aan leveren: buurtsportwerk, sociaal cultureel werk, koffie-inloop, conversatielessen, etc.

5. *Verbreden van zorg- en buurtfuncties van de Brede School.*

Zorgfuncties: aanvullende functies vanuit het Voorzieningencluster gericht op zorg, zoals opvoedingsondersteuning, praatgroepen, koffie-inloop voor ouders, themabijeenkomsten en naschoolse activiteiten.

Buurtfuncties: aanvullende functies vanuit het voorzieningencluster gericht op de wijk, bijvoorbeeld het wijkoverleg, wijkkrant, cursussen voor wijkbewoners, inloop, etc.

6. *Betere dagindeling voor ouders en kinderen.*

Dagindeling betekent een goede balans tussen werk en privé. Zeker in deze tijd is het combineren van werk en kinderen soms geen eenvoudige opgave. Er zijn tal van oplossingen ter verbetering van de dagindeling van ouders en hun kinderen denkbaar. Hierbij valt o.a. te denken aan voor- en tussenschoolse opvang en naschoolse activiteiten in de vorm van buurtsportwerk en sociaal cultureel kinderwerk.

Tussen de naschoolse activiteiten en de BSO (Buiten Schoolse Opvang) wordt het volgende onderscheid gemaakt: de BSO biedt opvang en heeft gedurende deze tijd de verantwoordelijkheid voor de kinderen. Tijdens de naschoolse activiteiten blijft de verantwoordelijkheid bij de ouders. De BSO kan gebruik van de naschoolse activiteiten, mits onder begeleiding van één van de leidsters.

Bijlage 3.3: Begrippenlijst subsidiëring AGION

BEGRIPPENLIJST

Dossiers met andere subsidiërende overheden

Als de werken die bij AGION ter subsidiëring worden ingediend ook afhankelijk zijn van subsidiëring door andere overheden (bvb. het Vlaams Fonds voor Personen met een Handicap (VIPA) of Onroerend Erfgoed), zal er een afwijking van de chronologie worden gegeven als die subsidiering van die andere overheid substantieel is. Er is dan een effectieve beslissing van deze andere overheid nodig, met het bedrag dat zij zullen subsidiëren.

Dossiers in samenwerking met een publieke actor met maatschappelijk belang

Een afwijking van de chronologie van de wachtlijst is mogelijk voor dossiers waarbij er een samenwerking is met een publieke actor (gemeente, intercommunale,...) onder de volgende voorwaarden:

- Het gehele project moet een duidelijk aantoonbaar maatschappelijk belang hebben.
- De gebouwen moeten binnen de schooluren en periodes gebruikt worden voor onderwijsdoeleinden.
- Er dient een samenwerkingsovereenkomst te worden gesloten tussen alle partijen, met afspraken op lange termijn.
- De publieke actor dient duidelijk te participeren in het project.
- De aanvraag dient aan de procedurele vereisten te voldoen (zakelijk recht, fysieke en financiële norm,...).
- De inrichtende macht vraagt slechts subsidie op de helft van de subsidiabele kostprijs/aankoopprijs. (= globale subsidie van 35%/30% op het subsidiabel deel)

Deze afwijking van de chronologie kan enkel betrekking hebben op het gedeelte dat gemeenschappelijk wordt gebruikt/gerealiseerd.

Een samenwerking met Onroerend Erfgoed, VIPA of een andere subsidiërende overheid staat los van deze procedure. (AGION,2011)

Aankoopdossiers

Als je een gebouw wenst aan te kopen, hetzij onderhands, hetzij via een openbare verkoop, dan kan je bij AGION een aanvraag tot subsidiëring indienen.

De aanvragen tot subsidiëring van de aankoop van een gebouw worden prioritair behandeld (door een afwijking van de chronologie van de wachtlijst) indien de aanvraag betrekking heeft op een uitbreiding van het onderwijspatrimonium, tenzij de inrichtende macht een gebouw verlaat waarop zij een zakelijk recht heeft (bijvoorbeeld erfpacht) dat niet afloopt. Deze prioritaire behandeling geldt aanvullend ook voor de werken na aankoop indien het gebouw de voorbije twee jaar niet dienstig was als schoolgebouw.

De aankoop van een gebouw dat de laatste twee jaar voorafgaand aan het indienen van de aanvraag in gebruik was door de inrichtende macht, komt niet in aanmerking voor afwijking van de chronologie, tenzij de inrichtende macht beschikt over een persoonlijk recht (vb. huur) of zakelijk recht (vb. erfpacht) dat niet meer verlengd wordt. Een beroep op deze uitzondering moet formeel gemotiveerd worden.

Bij de aankoop van een gebouw zonder de bijhorende grond van hetzelfde perceel, verleent AGION geen afwijking van de chronologie van de wachtlijst.

Bij de aankoop van een gebouw dat gerealiseerd werd op aanwijzen van de koper wordt nooit subsidie verleend, **met uitzondering** van de dossiers die vallen onder de mogelijkheid om afwijking van de chronologie te krijgen door de samenwerking met een publieke actor en de dossiers die via de procedure "promotiebouw" worden gerealiseerd.

De subsidiëring van de aankoop wordt berekend op basis van de verkoopprijs. Deze wordt echter steeds geplafonneerd tot het bedrag van de schatting die door AGION wordt opgevraagd bij het Comité tot Aankoop van de FOD Financiën. (AGION, website)

Promotiebouw

Een inrichtende macht of schoolbestuur wenst een nieuwbouw of verbouwwerken te realiseren en duidt hiervoor een promotor aan die zal instaan voor de financiering en de realisatie van het project en waarvan zij op een later tijdstip het gebouw zal aankopen.

Wat zijn de voorwaarden?

- AGION dient zich akkoord te verklaren met de procedure op basis van het ingediende aanvraagdossier “promotiebouw”. De inrichtende macht mag (maar moet niet) het ontwerp (bestek e.d.) ter nazicht aan AGION voorleggen. In het bestek dienen de wensen van de inrichtende macht (op technisch en financieel vlak) gedetailleerd naar voor te komen.
- De inrichtende macht zoekt een promotor die instaat voor de realisatie en financiering van de nieuwbouw. Het wettelijk kader hierbij is de wetgeving overheidsopdrachten en in het bijzonder de overheidsopdracht bij wege van promotieovereenkomst.
- De inrichtende macht dient hierbij een zakelijk recht te verlenen aan de promotor, zodat deze op de grond kan bouwen.
- Het gunningsdossier moet, vóór de kennisgeving, ter controle worden voorgelegd aan AGION.
- Na de realisatie van het gebouw, kan de inrichtende macht het gebouw verwerven (bijv. huur of koop). Na het doorlopen van de wachttijd dient de inrichtende macht een aankoopdossier in voor het gebouw.
- Het principiële akkoord voor de subsidiëring wordt dus pas verleend bij de goedkeuring van het aankoopdossier én pas nadat de wachttijd werd doorlopen.
- De wijze waarop de verwerving en de terugbetaling van de financiering gebeurt, maakt deel uit van het contract tussen promotor en inrichtende macht waarbij het agentschap erop zal toezien dat zulks gebeurt binnen het kader van de wetgeving.
- Het aankoopdossier wordt afgehandeld overeenkomstig de bestaande procedure “aankoop”.
- Het maximale subsidiabele bedrag is gebaseerd op ofwel de schatting door het Comité tot Aankoop ofwel het contractueel bepaalde bedrag, met dien verstande dat enkel het laagste bedrag telt. Het subsidiebedrag bedraagt 60% of 70% van dit bedrag, mogelijke extra kosten (bijv. aktekosten) inbegrepen.
- Daarnaast is er nog een toetsing van het dossier aan de fysische en financiële normen. Hiervoor dient de inrichtende macht het totaal aantal leerlingen op te geven in het aankoopdossier, evenals de bruto-oppervlakte van het aan te kopen gebouw.
- De uitbetaling van de subsidie vindt plaats zodra de inrichtende macht het onbezwaarde zakelijke recht (terug) in haar bezit heeft.

Financiering met projectbeheer wordt als werkwijze aanvaard indien voldaan wordt aan de hierboven vermelde voorwaarden. In het bijzonder moet gelet worden op onder meer:

- ook hier dient ten volle rekening gehouden te worden met het wetgevend kader, in dit geval de overheidsopdracht via een promotieovereenkomst
- zowel de financiering als de realisatie is voorzien
- indien de promotor niet zelf de werken zal realiseren, zal de inschrijver bij zijn offerte een lijst voegen met maximaal drie aannemers die zich verbonden hebben om in voorkomend geval de werken uit te voeren
- de 10-jarige bouwaansprakelijkheid geldt onverkort (AGION, website)

Bijlage 4.1: Modeldocument 'huurovereenkomst tussen school en gemeente' uit: Koning Boudewijnstichting (2000) School open voor de Sport, een blijvende bekommernis. Garant, Leuven. (pag. 28-33)

MODEL HUUROVEREENKOMST

Tussen SCHOOL:

Naam en adres, vertegenwoordigd door ...
verder genoemd de verhuurder

en

GEMEENTE X vertegenwoordigd door ...
verder genoemd de huurder

Bij gezamenlijke exploitatie ook beide partijen vermelden

1, Voorwerp van de overeenkomst

1,1/ De school stelt onder nader vernoemde voorwaarden ter beschikking: de sportaccommodatie behorend bij het schoolcomplex: *naam en adres*. Deze terbeschikkingstelling gebeurt uitsluitend voor lichamelijke opvoeding, sport en recreatie.

De accommodatie wordt ter beschikking gesteld van *naam (clubs die al dan niet bij de gemeentelijke sportraad zijn aangesloten, individuele sporters,...)*.

1,2/ De exploitatie gebeurt door het gemeentebestuur en de school samen. De exploitatie omvat volgende basistaken. Deze worden als volgt verdeeld: *(invulling taken)*

Gemeentebestuur:

- verhuur zaal
- inning gelden
- sleutel
- secretariaat

School:

- administratie van adviescomité
- controle van lokalen en materiaal
- schoonmaak
- schadegevallen doorgeven

Er werd een inventaris opgemaakt van alle accommodaties en toestellen met aanduiding welke onder deze overeenkomst vallen. Deze inventaris maakt deel uit van de overeenkomst.

2, Duur van de overeenkomst

- Aanvangsdatum en periode*, zonder opzegging per aangetekend schrijven (*x periode op voorhand*), wordt het contract stilzwijgend verlengd voor een periode van *x maanden*.
- Contract van onbepaalde duur met opzegclausule.

3, Gebruik van de accommodatie

De accommodatie is beschikbaar van ..... tot.....

Beschikbare dagen en uren vermelden. Ook vermelden indien open tijdens schoolvakanties.

Voor de beoefening van eigen schoolsportactiviteiten kan de school prioriteit inroepen. Bij dagen van uitzonderlijke sluiting (bvb schoolfeestdag) moeten deze data vooraf doorgegeven worden.

In het geval van verhuur aan de gemeente:

Tijdens de naschoolse uren beheert de gemeente de sportaccommodatie van de school. Dit naschools beheer dient te gebeuren overeenkomstig het huishoudelijk reglement, dat door alle betrokkenen wordt goedgekeurd en ondertekend.

De sportaccommodatie wordt gebruikt voor sportieve activiteiten. Wedstrijden met publiek zijn, *gezien de (veelal) ontbrekende accommodatie niet toegestaan (enkel opnemen indien van toepassing).*

Er wordt, in overleg met de club-vereniging, een kalender opgesteld waarin het minimum aantal afgehuurde uren per club-vereniging aangegeven zijn.

4, Toezicht en sleutel

Let op de verschillende mogelijkheden:

4,1/ omschrijving van de taken:

De gemeente stelt een personeelslid, de zaalverantwoordelijke, aan die aanwezig is op de uren van de naschoolse openstelling. De loonkosten vallen ten koste van de gemeente. Het gemeentebestuur, vertegenwoordigd door de zaalverantwoordelijke, is verantwoordelijk voor het openen en sluiten van de infrastructuur, ook voor het sluiten van eventuele andere uitgangswegen, het doven van de lichten, afsluiten van waterkranen, uitschakelen van elektrische apparatuur, verwijderen van sportapparatuur, poetsen van doucheruimten, toiletten en kleedkamers, zodat de lessen de volgende dag op de meest gunstige wijze kunnen plaatsvinden.

De zaalverantwoordelijke zorgt ervoor dat enkel die ruimtes die gehuurd werden door een bepaalde vereniging ook gebruikt worden.

De zaalverantwoordelijke ontvangt de sleutel op 01 september van het lopende kalenderjaar.

Hij tekent hiervoor een ontvangstbewijs. De sleutel mag in geen geval ter beschikking gesteld worden van gebruikers of verenigingen en mag niet gekopieerd worden. Telkens op 30 juni wordt de sleutel door de zaalverantwoordelijke tegen ontvangstbewijs aan de afgevaardigd bestuurder van de school overhandigd.

Het takenpakket van de zaalverantwoordelijke wordt in het huishoudelijk reglement toegelicht.

4,2/ Toezicht kan ook gebeuren door schoolverantwoordelijken en het gemeentebestuur samen, mits duidelijke omschrijving van taakverdeling.

4,3/ Het toezicht kan ook geregeld worden door de school, zij draagt de verantwoordelijkheid voor het openen en sluiten van accommodatie, het doven van de lichten, de regeling voor verwarming en water, sluiten van de kranen en de ingangspoort.

4,4/ Er wordt dagelijks een logboek bijgehouden met onregelmatigheden en schade. Dit logboek wordt op regelmatige tijdstippen voorgelegd aan het adviescomité¹.

De gebruiker van de accommodatie die een schadegeval vaststelt, meldt dit onmiddellijk aan de zaalverantwoordelijke.

Schadegevallen worden onmiddellijk doorgegeven aan het adviescomité.

5, Vergoeding voor gebruik van de accommodatie

5,1/ De gebruiksvergoeding bedraagt x fr per uur voor de volledige/ een deel van de accommodatie.

De vergoeding kan maandelijks, per kwartaal of jaarlijks betaald worden (aanduiden wat van toepassing is).

Te betalen bedrag, eventuele indexaanpassing en rekeningnummer en uiterste betalings-termijn vermelden.

5,2/ De zaalverantwoordelijke heeft een logboek waarop de werkelijke uren van gebruik genoteerd staan. Deze worden op het einde van de maand verrekend.

De zaalverantwoordelijke geeft het aantal uren door aan het secretariaat van het adviescomité, zij zorgen voor de facturatie.

Het verschuldigde bedrag wordt ten laatste op x/x van iedere maand gestort op het rekeningnummer van de school, (invullen).

5,3/ In deze vergoeding is inbegrepen:

- Het gebruik van de sportaccommodatie (specificeren indien verschillende zalen), adres.
- Het gebruik van de toestellen zoals aangegeven in de inventaris.

- De parkeerplaatsen zijn *al dan niet* in de vergoeding begrepen.
- Het loon van de zaalverantwoordelijke is *al dan niet* inbegrepen.
- Het gebruik van het sanitair.

6, Onderhoud en schoonmaak

6,1/ De school staat in voor het dagelijks onderhoud. De kosten die hieruit voortvloeien worden verdeeld over school en gemeente.

De vergoeding voor dit onderhoud kan ook inbegrepen zijn in de huurprijs van de accommodatie.

6,2/ Afspraken in verband met het uitvoeren van bepaalde werken door het gemeentepersoneel (bv. controle van de branduitrusting, schilderwerken,...).

6,3/ Voor de accommodatie die een speciaal onderhoud vergt (bv. gras van een voetbalveld) kan ook een regeling getroffen worden.

6,4/ Schoonmaakkosten worden geraamd op jaarbasis: (x uren $\times$ 50 weken + forfaitair bedrag voor schoonmaakproducten).

7, Herstellingen

Kleine herstellingen gebeuren door de school, grote herstellingen of aanpassingen na overleg met de gemeente.

of

Het gemeentebestuur neemt alle herstellingen van schade door naschools gebruik op zich. Met andere woorden. wie doet wat en wie betaalt wat?

8, Algemene kosten

- Water: forfaitair bedrag op jaarbasis.

- Gas en elektriciteit: op basis van de meterstanden wordt een forfaitair bedrag per tijdsduur aangerekend.

- Milieubelasting: $x/fr/m^3$.

Er wordt een bereikbaar en gratis telefoontoestel voorzien waarmee alle noodnummers binnen de zone gecontacteerd kunnen worden.

Er wordt ook een betaaltelefoon voorzien ten behoeve van alle gebruikers. De opbrengsten ervan zijn voor de school.

9, Overdracht van gebruiksrecht

Binnen de uren toegewezen aan de gebruikers, kan men niet doorverhuren aan derden.

10, Huishoudelijk reglement

Het huishoudelijk reglement maakt deel uit van deze overeenkomst.

De accommodatie wordt ter beschikking gesteld aan verenigingen en/of individuele gebruikers onder de voorwaarden beschreven in het huishoudelijk reglement.

Het betreden van de accommodatie veronderstelt kennis van en overeenstemming met dit reglement.

Voor het gebruik van materieel dat niet tot de inventaris behoort en eigendom is van de club/vereniging, dient vooraf toestemming gevraagd te worden.

11, Verzekeringen

11,1/ De school sluit voor het naschools beheer een brandverzekering en een verzekering burgerlijke en contractuele aansprakelijkheid af (*eventueel ook een objectieve aansprakelijkheid*).

Het gemeentebestuur heeft voor alle gebruikers een verzekering burgerlijke en contractuele aansprakelijkheid. De verzekeringspolissen maken deel uit van deze overeenkomst. *Vermelding als de huurders kunnen of moeten intekenen op de polis.*

11,2/ Eventuele schade aan toestellen en gebouwen, die niet te wijten is aan slijtage of normaal gebruik en die niet gedekt is door de voornoemde verzekeringen, zal binnen een redelijke termijn hersteld worden door en op kosten van de partij die ze veroorzaakt.

11,3/ De school kan niet aansprakelijk gesteld worden voor verlies of diefstal van welk materieel dan ook.

11,4/ Gebruikers die hun wagen parkeren op het parkeerterrein van de school doen dit op eigen verantwoordelijkheid.

11,5/ De vereniging/gebruikers zijn aansprakelijk voor alle personen die de sporthal betreden, tijdens de uren dat zij ervan gebruik maken. Deze verantwoordelijkheid is niet beperkend en betreft zowel de burgerlijke aansprakelijkheid, diefstal als schadeberokkening. *Ook hier is een logboek van belang.* Misbruiken of schade worden bij aanvang of einde van de activiteiten genoteerd, met datum en ondertekening.

In geval van opzettelijke beschadiging, vernieling of wangedrag kan aan de gebruiker de toegang tot de school ontzegd worden.

12, Cafeteria

De uitbating van de cafeteria is in handen van de school (*of zoals overeengekomen*).

13, Rechten/boetes

Zegel- en andere rechten of boetes volgend uit de opstelling van deze overeenkomst of betwisting erover, alsook alle herstellingen, taksen of welke rechten dan ook ingevolge naschools gebruik van sportaccommodatie worden gedragen door de gemeente.

14, Evaluatie van gebruik en beheer

14,1/ Er wordt een adviescomité opgericht bestaande uit een afvaardiging van de school en het gemeentebestuur, de sportfunctionaris van de gemeente en de schepen van sport. Dit adviescomité komt regelmatig samen voor een evaluatie van het naschools openstellen.

14,2/ Aankoop van nieuw sportmaterieel gebeurt na overleg binnen het adviescomité.

14,3/ De zaalverantwoordelijke of toezichter rapporteert aan het adviescomité.

14,4/ Het secretariaat van het adviescomité wordt uitgevoerd door de sportdienst. *Facturen volgend uit het aantal gebruikte uren of algemene vergoedingen voor water en elektriciteit worden hier verwerkt.*

14,5/ De huurprijs van de accommodatie wordt vastgelegd door het adviescomité.

14,6/ Bij betwistingen is de beslissing van het adviescomité bindend. Beslissingen worden genomen bij meerderheid van stemmen.

De betrokken partijen zullen deze overeenkomst doen naleven door alle mogelijke rechtsopvolgers.

Bij geschillen aangaande deze overeenkomst zijn enkel de rechtbanken te x bevoegd. Beide partijen verklaren één exemplaar ontvangen te hebben van het ondertekend contract.

Opgemaakt te x, op .....

in x exemplaren (*verschillende partijen*)

Bijlage 4.2: Modeldocument 'huishoudelijke reglement' uit: Koning Boudewijnstichting (2000) School open voor de Sport, een blijvende bekommernis. Garant, Leuven. (pag. 35-38)

HUISHOUELIJK REGLEMENT

VAN TOEPASSING OP ALLE GEBRUIKERS VAN DE ACCOMMODATIE BIJ NASCHOOLSE SPORTACTIVITEITEN

1/ B e h e e r

1,1/ Het naschools beheer gebeurt:

door het gemeentebestuur zoals overeengekomen in de huurovereenkomst van *(datum)*,
ofwel

door gezamenlijke exploitatie van gemeentebestuur en school.

Het adviescomité is verantwoordelijk voor de correcte naleving van het contract.

1,2/ Aanvragen tot naschools gebruik van de sportaccommodatie worden ingediend bij

-het adviescomité of

-het secretariaat van de school of

-het gemeentebestuur.

2/ T o e g a n g

2,1/ De sportaccommodatie is toegankelijk:

- *beschikbare dagen en uren*

- *sluitingsdagen en -uren, open of gesloten tijdens schoolvakanties.*

2,2/ *Welke clubs worden toegelaten, ook individuele sporters.*

3/ R e c h t e n e n p l i c h t e n

3,1/ Het betreden van de accommodatie veronderstelt kennis van en overeenstemming met onderhavig reglement.

3,2/ De huurder moet zijn volledige identiteit en adres bekend maken aan de sportraad. Elke vereniging duidt een verantwoordelijke aan die aansprakelijk is voor al wat zich tijdens de door haar gehuurde periode voordoet.

Wordt de accommodatie gehuurd door clubs/verenigingen, dan is de verantwoordelijke van de club/vereniging steeds aanwezig, anders kan de toegang tot de accommodatie ontzegd worden.

Het adviescomité zal met de verantwoordelijke alle eventuele schadegevallen regelen. De verantwoordelijke is hoofdelijk aansprakelijk voor eventuele schade aan het gebouw, de inboedel, de accommodatie en het ter beschikking zijnde materieel.

3,3/ De gebruiker heeft recht tot het gebruik van de sportaccommodatie, met het daarbij horende sanitair voor de door hem gereserveerde tijdsduur. De gebruikers mogen enkel gedurende de hen toegewezen tijd in de ter beschikking gestelde lokalen aanwezig zijn. Het gebruik van de was-, kleed-, en doucheruimtes dient te gebeuren binnen een half uur voor en na de vastgelegde gebruiksuren.

3,4/ De gebruiker heeft het recht het aanwezige materieel dat nodig is voor de desbetreffende sporttak te gebruiken. Het gebruik van de sportaccommodatie met bijhorende ruimtes en toestellen dient te geschieden overeenkomstig hun bestemming. De aanwijzingen hieromtrent door de zaalverantwoordelijke moeten strikt nageleefd worden.

3,5/ Na gebruik dienen de accommodatie en de bijbehorende ruimtes in ordelijke toestand te worden achtergelaten. De toestellen of het materieel worden opgeruimd en opgeborgen binnen de voorziene huurtijd.

3,6/ Verenigingen die bijkomend materieel willen plaatsen doen dit in overleg met het adviescomité en na het vaststellen van de modaliteiten van plaatsing.

3,7/ Het is de huurder niet toegestaan zijn rechten of plichten aan derden af te staan, zonder voorafgaande machtiging door het adviescomité.

3,8/ De huurder staat in voor E.H.B.O-materiaal.

3,9/ De clubs zullen de gepaste maatregelen treffen opdat hun leden zich tijdens de aanwezigheid welvoeglijk gedragen.

4/ H u u r

4,1/ Huur van de accommodatie impliceert gebruik van de zaal, uitrusting, kleedkamers en sanitair volgens de overeengekomen uurregeling en de reglementeringen van deze overeenkomst.

4,2/ De uurregeling wordt aan het begin van een nieuwe periode (seizoen, schooljaar,...) in onderling akkoord vastgelegd in een kalender.

4,3/ Het huurgeld bedraagt: x per uur + eventuele waarborg geldig voor de duur van de overeenkomst; deze wordt terugbetaald indien het contract niet verlengd wordt. Eventuele schadegevallen worden meteen in mindering gebracht.

4,4/ Sportverenigingen met een contract ontvangen x maal per jaar een afrekening van het adviescomité met vermelding van de huurprijs op basis van de verhuurkalender. Samen met de eerste afrekening wordt de waarborg geïnd. Het totale bedrag dient gestort te worden op rekeningnummer voor de vermelde vervaldatum.

4,5/ De individuele sportbeoefenaars betalen hun huurgeld bij reservatie. De huur-overeenkomst geldt als kwijting. Individuele sporters zijn geen waarborg verschuldigd.

4,6/ Reservaties kunnen niet telefonisch gemaakt worden.

4,7/ Het niet gebruiken van de zaal sluit de betaling van het huurgeld niet uit.

5/Aansprakelijkheid

5,1/ Verzekeringspolissen

De huurder dient volgende verzekeringen aan te gaan:

- burgerlijke aansprakelijkheid voor schade toegebracht aan gehuurde goederen of aan derden.
- voor persoonlijke ongevallen die hemzelf of leden van de sportvereniging overkomen. Indien de club geen verzekeringspolis heeft inzake burgerlijke aansprakelijkheid, dienen de leden individueel gedekt te zijn door een dergelijke verzekering.

5,2/ De gebruiker is aansprakelijk voor alle schade die aan het gebouw, aan derden, of aan de beschikbaar gestelde toestellen en materieel zou ontstaan. De huurder die een schadegeval vaststelt voor of tijdens een door hem georganiseerde activiteit, meldt dit onmiddellijk aan de zaalverantwoordelijke. De zaalverantwoordelijke, aangesteld door de school of het gemeentebestuur, noteert het schadegeval in het logboek. Datering en ondertekening door beide partijen.

5,3/ De school noch het adviescomité kunnen verantwoordelijk gesteld worden voor om het even welke schade van lichamelijke of stoffelijke aard naar aanleiding van toegestane activiteiten of van het gebruik van de sportzaal of uitrusting.

5,4/ De school noch het adviescomité kunnen evenmin aansprakelijk gesteld worden voor verlies of diefstal van persoonlijke bezittingen, sportplunjes, ballen en ander spelersmateriaal, ook niet indien de gelegenheid gegeven wordt om al dan niet tegen betaling voorwerpen van waarde of kleding in bewaring te geven.

5,5/ Kinderen beneden de 15 jaar worden vergezeld van een volwassene.

6/ Het is verboden:

- de sportvloer zonder sportschoeisel te betreden;
- binnen de accommodatie te roken, te eten, of te drinken met uitzondering van water;
- mededelingen of aankondigingen uit te hangen zonder toestemming van de sportraad;
- de licht- of warmteregeling te wijzigen;
- dieren of vervoermiddelen in de accommodatie binnen te brengen;
- voorwerpen voor de toegangsdeuren te plaatsen;
- te sporten buiten de daarvoor voorziene zones;
- zwerfvuil achter te laten;

- eigen materiaal binnen te brengen zonder toestemming van het adviescomité;
- materiaal van de school of een andere vereniging te gebruiken zonder toestemming van het adviescomité;
- de accommodatie door te verhuren aan derden;
- geluidsinstallaties te gebruiken in de sportzaal zonder toestemming van het adviescomité.

7/ Taken zaalverantwoordelijke:

De zaalverantwoordelijke, aangesteld door de school of de gemeente is er verantwoordelijk voor dat:

1. de tijdsduur voor het gebruik van de accommodatie gerespecteerd wordt. In de tijdsduur is het opstellen en afbreken van materieel begrepen. De gebruiker heeft geen recht op verlenging om welke reden dan ook. De zaalverantwoordelijke dient erop te letten dat er geen nodeloos gebruik van water is, dat de club die gebruik maakt van de sanitaire voorzieningen deze na gebruik ordelijk achterlaat.
2. de gebruiker de aan hem toegewezen ruimte krijgt.
3. de gebruikte lokalen in behoorlijke staat achtergelaten worden en dat er geen schade wordt aangebracht. Bij schade aan het materieel, aan de accommodatie of het sanitair, moet de zaalverantwoordelijke, samen met de verantwoordelijke van de club een verslag opmaken in het logboek dat door beiden ondertekend wordt.
4. de sporters aangepast schoeisel dragen.

De zaalverantwoordelijke kan personen die de orde verstoren of de veiligheid van zichzelf of anderen in gevaar brengen, vragen de accommodatie te verlaten.

Ook personen die handelen in strijd met deze overeenkomst of personen die onder de invloed zijn van drank kan de toegang ontzegd worden.

De zaalverantwoordelijke heeft daarnaast een rapporteringfunctie. Regelmatig maakt hij het logboek over aan het adviescomité. Schadegevallen worden onmiddellijk doorgegeven voor een snelle herstelling.

8/ De huurder is ertoe gehouden dit reglement zorgvuldig na te leven

Indien onzorgvuldigheid of overtreding wordt vastgesteld kan het adviescomité de huurder de toegang tot de sportzaal ontzeggen.

TIPS VAN ERVAREN OPENSTELLERS

In de eerste publicatie 'De school open voor de sport, een pleidooi voor naschools gebruik van de sportinfrastructuur', werd een reeks gouden tips meegegeven. Zij werden in een tweede fase van het project getoetst aan de ervaring van scholen met een traditionele openstelling. Hieronder vindt u een samenvatting van hun bevindingen.

1. Maak duidelijke afspraken met de huurder, los van de gekozen organisatiestructuur.
2. Stel een contract op tussen de school en de huurder, in de meeste gevallen is dit de gemeente.
3. Het contract bevat zoveel mogelijk aandachtspunten die zowel de rechten als de plichten van de huurder en verhuurder verduidelijken.
4. Maak een kostenraming op vooraleer de huurprijs vast te leggen.
5. Een samenwerking tussen school en gemeente berust op goede afspraken en wederzijds vertrouwen.
6. Een dosis goodwill bij beide partijen is essentieel. Een open communicatie verrijkt de samenwerking.
7. Negotieer met de gemeente over gedeelde kosten voor grote aanpassings- en herstellingswerken.
8. Pak fondsenwervingsacties degelijk aan, als het kan in samenwerking met de gemeente.
9. Zorg voor adequaat en consequent toezicht.
10. Toezicht en onderhoud aangeboden door de gemeente verlicht de onkosten.
11. Herstel schade zo snel mogelijk.
12. Hou regelmatig een overlegvergadering met de gemeente, ook zonder specifieke problemen.
13. Maak duidelijke afspraken over het gebruik van los materieel. Stel indien nodig een inventaris op.
14. Laat geen onzekerheid bestaan over verzekeringen.
15. Probeer de openstelling niet te beschouwen als een last.

Bijlage 4.3: Modeldocument 'overeenkomst voor de openstelling en het beheer van schoolinfrastructuur. Bron: SMAR vzw.

Overeenkomst voor de openstelling en het beheer van schoolinfrastructuur

TUSSEN

Naam:.....

Adres:.....

Vertegenwoordigd door:.....

Verder genoemd de aanbieder

EN

Naam:.....

Adres:.....

Vertegenwoordigd door:.....

Naam:.....

Adres:.....

Vertegenwoordigd door:.....

Naam:.....

Adres:.....

Vertegenwoordigd door:.....

Verder genoemd de exploitant(en)

1 Voorwerp van de overeenkomst

1.1

De school stelt onder nader genoemde voorwaarden volgende accommodatie ter beschikking

De accommodatie wordt ter beschikking gesteld aan

Deze terbeschikkingstelling gebeurt uitsluitend voor volgende activiteiten

.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

De exploitatie gebeurt door:

(Naam) .....

(Adres).....

<Indien gezamenlijke exploitatie, kan hier aangeduid worden>

De exploitatie omvat volgende basistaken: <indien gezamenlijk exploitatie duidt aan welke taken toegewezen worden aan elke exploitant>

- verhuur/aanbieden accommodatie
- indien er sprake is van verhuring: de inning van huurgelden
- beheer van de sleutel
- secretariaat
- administratie van adviescomité
- toezicht en controle
- vaststellen en rapporteren van schadegevallen

Er werd een inventaris opgemaakt van alle accommodaties en toestellen met aanduiding welke onder deze overeenkomst vallen. Deze inventaris maakt deel uit van de overeenkomst.

2 Duur van de overeenkomst

De overeenkomst wordt van kracht op ..... en eindigt op .....,

Zonder opzegging per aangetekend schrijven, ...maand op voorhand, wordt het contract stilzwijgend verlengd voor een periode van .....maanden.

3 Gebruik van de accommodatie

Tijdens de naschoolse uren en tijdens de schoolvakanties beheert de exploitant de beschikbare accommodatie. Dit beheer dient te gebeuren overeenkomstig het huishoudelijk reglement, dat door alle betrokkenen wordt goedgekeurd en ondertekend. De beschikbare accommodatie wordt enkel gebruikt door de hierboven vermelde gebruikers en voor de hierboven vermelde activiteiten.

In overleg met de gebruikers wordt een kalender opgesteld waarop de dagen en uren zijn aangegeven waarop elke gebruiker van de accommodatie gebruik kan maken.

4 Toezicht en sleutel

4.1 Omschrijving van de taken: De ..... stelt een personeelslid, de zaalverantwoordelijke, aan die permanent aanwezig is in de school op de uren van openstelling. De loonkosten vallen ten koste van .....

....., vertegenwoordigd door de zaalverantwoordelijke, is verantwoordelijk voor het openen en sluiten van de infrastructuur, ook voor het sluiten van eventuele andere uitgangswegen, het doven van de lichten, afsluiten van waterkranen, uitschakelen van elektrische apparatuur, opbergen van toestellen en didactisch materiaal, poetsen van sanitaire voorzieningen en kleedkamers zodat de lessen de volgende dag op de meest gunstige wijze kunnen plaatsvinden.

De zaalverantwoordelijke zorgt ervoor dat enkel die ruimtes die toegewezen werden aan een bepaalde vereniging of organisatie ook gebruikt worden.

De zaalverantwoordelijke ontvangt de sleutel op .....van het lopende kalenderjaar. Hij tekent hiervoor een ontvangstbewijs. De sleutel mag in geen geval ter beschikking gesteld worden van gebruikers of verenigingen en mag niet gekopieerd worden. Telkens

op..... wordt de sleutel tegen ontvangstbewijs aan de afgevaardigd bestuurder van de school overhandigd.

Het takenpakket van de zaalverantwoordelijke wordt in het huishoudelijk reglement toegelicht.

4.2 Er wordt dagelijks een logboek bijgehouden met onregelmatigheden en schade. Dit logboek wordt op regelmatige tijdstippen voorgelegd aan het adviescomité. De gebruiker van de accommodatie die een schadegeval vaststelt, meldt dit onmiddellijk aan de zaalverantwoordelijke. Schadegevallen worden onmiddellijk doorgegeven aan het adviescomité.

5 Vergoedingen

5.1

Voor volgende accommodatie:	Bedraagt de gebruiksvergoeding per uur:
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

De vergoeding moet maandelijks betaald worden.

5.2 De zaalverantwoordelijke heeft een logboek waarop de werkelijke uren van gebruik genoteerd staan. Deze worden op het einde van de maand verrekend. De zaalverantwoordelijke geeft het aantal uren door aan het secretariaat van het adviescomité, zij zorgen voor de facturatie. Het verschuldigde

bedrag wordt ten laatste op..... van iedere maand gestort op het rekeningnummer

.....

5.3 In deze vergoeding is inbegrepen:

<mogelijkheden>

- Het gebruik van de accommodatie
- Het gebruik van toestellen, meubilair en didactisch materiaal zoals aangegeven in de inventaris
- Het gebruik van het sanitair
- Het loon van de zaalverantwoordelijke
- De onderhoudskosten

6 Onderhoud en schoonmaak

6.1 de school staat in voor het dagelijkse onderhoud. De kosten die hieruit voortvloeien worden verdeeld over de school en de exploitant. De schoonmaakkosten worden geraamd op jaarbasis:

.....uren per week x .....weken + ...BEF voor schoonmaakproducten.

6.2 groot onderhoud komt ten lasten van .....

7 Herstellingen

De ..... neemt alle herstellingen van schade door naschools gebruik op zich.

8 Algemene kosten

- Water: ..... BEF
- Gas en elektriciteit: (op basis van meterstanden forfaitair bedrag per tijdsduur)
- Milieubelasting: .....fr/m²

Er wordt een bereikbaar en gratis telefoontoestel voorzien waarmee alle noodnummers binnen de zone gecontacteerd kunnen worden.

9 Overdracht van gebruiksrecht

Binnen de uren toegewezen aan gebruikers, kan men niet doorverhuren aan derden.

10 Huishoudelijk reglement

Het huishoudelijk reglement maakt deel uit van de overeenkomst.

De accommodatie wordt ter beschikking gesteld aan de gebruikers onder de voorwaarden beschreven in het huishoudelijk reglement.

Het betreden van de accommodatie veronderstelt kennis van en overeenstemming met dit reglement.

Voor het gebruik van materieel dat niet tot de inventaris behoort en eigendom is van de gebruikers dient vooraf toestemming aangevraagd te worden.

11 Verzekeringen

11,1 De school sluit voor het naschools beheer een brandverzekering en een verzekering burgerlijke en contractuele aansprakelijkheid af. <eventueel is ook objectieve aansprakelijkheid mogelijk>.

De exploitant op zijn beurt heeft voor alle gebruikers een verzekering contractuele en burgerlijke aansprakelijkheid. De verzekeringspolissen maken deel uit van deze overeenkomst.

11,2 Eventuele schade aan toestellen en gebouwen, die niet te wijten is aan slijtage of normaal gebruik en die niet gedekt is door bovengenoemde verzekeringen, zal binnen een redelijke termijn hersteld worden door en op kosten van de partij die ze heeft veroorzaakt.

11,3 De school kan niet aansprakelijk gesteld worden voor verlies of diefstal van welk materieel ook.

11,4 De gebruikers zijn aansprakelijk voor alle personen die de accommodatie betreden , tijdens de uren dat zij ervan gebruik maken. Deze verantwoordelijkheid is niet beperkend en betreft zowel de burgerlijke aansprakelijkheid , diefstal als schadeberokkening. Misbruiken of schade worden bij aanvang of het einde van de activiteiten in het logboek genoteerd. In geval van opzettelijke beschadiging, vernieling of wangedrag kan aan de gebruiker de toegang tot de school ontzegd worden.

12 Rechten/boetes

Zegel- en andere rechten of boetes volgend uit de openstelling van deze overeenkomst of betwisting hierover, alsook alle herstellingen, taksen of welke rechten dan ook ingevolge naschools gebruik van de ter beschikking gestelde accommodatie worden gedragen door de exploitant.

13 Evaluatie van gebruik en beheer

13,1 Er wordt een adviescomité opgericht bestaande uit:

(1).....

(2).....

(3).....

(4).....

Dit adviescomité komt regelmatig samen voor een evaluatie van de naschoolse openstelling.

13,2 De zaalverantwoordelijke of toezichter rapporteert aan het adviescomité

13,3 Het secretariaat van het adviescomité wordt waargenomen door de exploitant.

13,4 De huurprijs van de accommodatie wordt vastgelegd door het adviescomité

13,5 Bij betwistingen is de beslissing van het adviescomité bindend. Beslissingen worden genomen bij meerderheid van stemmen.

De betrokken partijen zullen deze overeenkomst doen naleven door alle mogelijke rechtsopvolgers. Bij geschillen aangaande deze overeenkomst zijn enkel de rechtbanken te .....bevoegd. Beide partijen verklaren één exemplaar ontvangen te hebben van het ondertekend contract

Opgemaakt te ..... op .....

In .....exemplaren

Getekend,

***Bijlage 4.4: Modeldocument Overeenkomst 'Ter beschikking stellen van lokalen'
(tussen stad en school)***

OVEREENKOMST
(ter beschikking stelling van lokalen)

STAD....., met kantoren te ....., vertegenwoordigd door het college van burgemeester en schepenen, in de persoon van de heren hiertoe gemachtigd door de gemeenteraad in zitting van ....., verder genoemd "Stad .....",

EN

onderwijsinstelling..... gevestigd te ..... vertegenwoordigd door ..... verder genoemd ".....",

verklaren hierbij te zijn overeengekomen wat volgt:

Artikel 1

onderwijsinstelling..... stellen ter beschikking van de Stad .....

de sportzaal (3 units) en de turnzaal (1 unit) met bergplaatsen, doucheruimtes en vestiaires op onderwijsinstelling....., gelegen ..... te ....., hierna gezamenlijk " sporthal" genoemd, tijdens volgende dagen en uren:

- op alle maandagen, dinsdagen, woensdagen, donderdagen, vrijdagen: van 18u00 tot 23u00 waarvan telkens een half uur voor en een half uur na de bovenstaande uren de toegang wordt verleend tot de bergplaatsen, doucheruimtes en vestiaires.

behalve:

a) maximaal 3 dagen per academiejaar. Deze dagen worden jaarlijks in gemeen overleg bepaald ten laatste op 1 juni voor het gehele volgende academiejaar.

b) op wettelijke feestdagen is de sporthal in principe gesloten, alsook tussen 25 december en 1 januari; wijzigingen betreffende deze sluitingsdagen zijn mogelijk mits akkoord van alle partijen in het adviescomité (cfr art 10).

c) tijdens de grote vakantie is de sporthal gesloten conform de sluitingsperiode van de campus. In 2007 is dit van 7 juli tot 6 augustus. Wijzigingen betreffende deze sluitingsdagen zijn mogelijk mits akkoord van alle partijen in het adviescomité (cfr art 10).

d) één avond in de week van 21 uur tot 23u tijdens de welke onderwijsinstelling..... kan beschikken over de drie units van de sporthal ..... Deze avond wordt jaarlijks in gemeen overleg bepaald ten laatste op 1 juni voor het gehele volgende academiejaar.

De Stad ..... kan gebruik maken van de autoparkeerplaatsen op de buitenparking en van de fietsenparking.

Artikel 2

De sporthal mag enkel aangewend worden voor sportieve activiteiten waarvoor de accommodatie bedoeld is. Andere activiteiten zijn slechts toegestaan mits voorafgaandelijk schriftelijk akkoord van beide partijen.

Bij aanvang van de overeenkomst wordt een inventaris opgemaakt van alle accommodaties, toestellen en sportmaterialen met aanduiding van welke in uitvoering van de overeenkomst ter beschikking worden gesteld aan de Stad .....

Het onderhoud van de toestellen en sportmaterialen, waarvan onderwijsinstelling..... beheerder/ eigenaar zijn, gebeurt door onderwijsinstelling.....

Het onderhoud van de toestellen en sportmaterialen, waarvan Stad .....eigenaar is, gebeurt door Stad ..... Als onderwijsinstelling..... de toestellen of sportmaterialen , waarvan de stad ..... eigenaar is, wil gebruiken, wordt dit voorafgaandelijk aangevraagd aan de sportdienst van de Stad .....

Onderwijsinstelling..... zullen in overleg met de Stad ..... de nodige berguimten ter beschikking stellen.

De Stad ..... mag de gebouwen, de toestellen en de sportmaterialen die haar door onderwijsinstelling..... uit hoofde van onderhavige overeenkomst ter beschikking worden gesteld, ter beschikking stellen van gebruikers – verenigingen.

Artikel 3

Deze overeenkomst wordt aangegaan voor een periode van 3 jaar, ingaand op 1 september 2006.

Deze overeenkomst wordt met een periode van 6 jaar stilzwijgend verlengd, tenzij één of meerdere partijen hieraan een einde stellen mits een aangetekend schrijven voor 31 augustus 2008. Vervolgens zal onderhavige overeenkomst telkens met een periode van 6 jaar stilzwijgend verlengd worden, tenzij één van de partijen hieraan een einde stellen mits een aangetekend schrijven voor 31 augustus van het vierde jaar van een periode.

Artikel 4

De gebruiksvergoeding bedraagt ..... EURO per jaar, te betalen door Stad ..... voor 5 juni van het lopende jaar van onderhavige overeenkomst, op rekeningnr ..... van onderwijsinstelling....., met vermelding: "GEBRUIK

SPORTHAL .....

Deze vergoeding wordt door onderwijsinstelling..... jaarlijks geïndexeerd op 31 augustus en voor de eerste maal op 31 augustus 2007, volgens de gezondheidsindex of de index die de gezondheidsindex zal/zou vervangen, en wordt berekend als volgt:

Nieuwe vergoeding = $\frac{\text{..... EURO) x index augustus van het lopend jaar}}{\text{index augustus 2006}}$

Artikel 5

In bovenvermelde vergoeding zijn onder meer inbegrepen:

1. het gebruik van alle accommodaties die vermeld zijn in artikel 1 en van alle toestellen en sportmaterialen die ter beschikking worden gesteld van de Stad ..... ingevolge artikel 2 .
2. alle gewone en buitengewone kosten, nodig voor het onderhoud en de instandhouding van de gebouwen, met uitzondering van water en de milieuheffing hierop en het gas- en electriciteitsverbruik.
3. het openen en sluiten van de gebouwen dat gezamenlijk en in onderling overleg door onderwijsinstelling..... en de Stad ..... gebeurt.
4. permanent toezicht tijdens de uren waarop Stad ..... de gebouwen en terreinen gebruikt dat gezamenlijk en in onderling overleg gebeurt door de onderwijsinstelling..... en de Stad .....

De onderwijsinstelling..... is ertoe gehouden de gebouwen, de accommodaties, de toestellen en sportmaterialen die door onderwijsinstelling..... ter beschikking worden gesteld aan de Stad ....., in een goede staat te onderhouden.

Artikel 6

Stad ..... betaalt aan onderwijsinstelling.....
..... EURO per jaar voor water en de milieuheffing hierop, gas, elektriciteit.

Dit bedrag wordt betaald vóór 5 juni van het lopende jaar van onderhavige overeenkomst op de bankrekening van onderwijsinstelling ..... (zie art. 4) met vermelding:

"ENERGIE-, WATER-, EN MILIEUKOSTEN SPORTHAL .....

Jaarlijks in de loop van de maand mei wordt dit bedrag door het adviescomité aangepast aan de reële verbruikskosten, waarbij als verdeelsleutel wordt gehanteerd:

55,00 % Stad ....., 45,00 % onderwijsinstelling..... voor water en milieutaksen;

45,82 % Stad ..... , 54,18% onderwijsinstelling..... voor gas en elektriciteit.

Bijkomende dagen, waarop de Stad ..... gebruik maakt van de gebouwen en de terreinen waarvan sprake in art 1. b, worden proportioneel verrekend aan een dagdeelprijs per unit: .....EURO te indexeren volgens de formule zoals vermeld in artikel 4.

Artikel 7

Stad ..... sluit een brand- en B.A.-verzekering af voor alle uren waarop zij gebruik maakt van de sporthal en bezorgt onderwijsinstelling..... hiervan een kopie.

Onderwijsinstelling..... is gehouden eventuele schade aan toestellen, sportmateriaal en gebouwen die door haar en door Onderwijsinstelling..... ter beschikking worden gesteld aan de Stad....., te herstellen binnen een redelijke termijn. Indien deze schade, met uitzondering van schade die te wijten is aan slijtage of normaal gebruik, te wijten is aan de stad ..... of een gebruikersvereniging aan wie de stad ..... de toestellen, het sportmateriaal en gebouwen ter beschikking heeft gesteld, zal de Stad ..... de schade vergoeden aan Onderwijsinstelling....., ongeacht mogelijk verhaal naar de gebruikersverenigingen.

Er wordt een logboek bijgehouden, dat beschikbaar is in elke unit van de sporthal , waarin Onderwijsinstelling....., Stad ..... en de gebruikers - verenigingen misbruiken of schade gedateerd en ondertekend kunnen melden bij aanvang/einde van de activiteiten.

Bij tijdelijke buitengebruikstelling van de sporthal door schade of door overmacht wordt in principe de overeenkomst tijdelijk geschorst: bij tijdelijke buitengebruikstelling door overmacht wordt geen schadevergoeding voorzien.

Indien de tijdelijke buitengebruikstelling veroorzaakt wordt door Onderwijsinstelling..... betaalt Onderwijsinstelling..... aan de Stad ..... het bedrag terug gelijk aan:

(gebruiksvergoeding+variabele kost voor water en de milieuheffing hierop, gas en electriciteit x aantal dagen van buitengebruikstelling) / N (aantal gebruiksdagen)

Indien de tijdelijke buitengebruikstelling veroorzaakt wordt door de Stad ..... , blijft de overeenkomst lopen en zorgt de Stad voor

vervangende locaties voor de Onderwijsinstelling.....
-onderwijsactiviteiten.

Artikel 8

Onderwijsinstelling..... en de Stad ..... bedingen ten aanzien van leden of sympathisanten van de vereniging –gebruikers dat noch Onderwijsinstelling..... en noch de Stad ..... verantwoordelijk zijn voor enig gebeurlijk ongeval binnen het domein van Onderwijsinstelling.....

De Stad ..... zal in de overeenkomsten met de verenigingen-gebruikers bedingen dat de vereniging-gebruikers aansprakelijk zijn voor alle personen die de accommodatie betreden, tijdens de uren waarop zij ervan gebruik maken. Deze verantwoordelijkheid zal niet beperkend worden bedongen en zal zowel de burgerlijke aansprakelijkheid, diefstal als schadeberokkening betreffen.

De Stad ..... bedingt eveneens in haar overeenkomst met vereniging-gebruikers dat gebruikers die hun voertuig parkeren op het domein, dit uitsluitend op eigen verantwoordelijkheid doen. Onderwijsinstelling..... zal dit meedelen aan de gebruikers via een duidelijk leesbaar bord aan de toegang van de auto- en fietsenparking.

Onderwijsinstelling..... zorgt voor een telefoontoestel in de sporthal, waarmee verantwoordelijken van verenigingen-gebruikers alle noodnummers kunnen bellen en de zaalverantwoordelijke. Dat toestel moet gratis en vrij toegankelijk zijn (niet met magneetkaart, munten, ...).

Artikel 9

De sporthal wordt ter beschikking gesteld door Stad ..... aan verenigingen-gebruikers onder de voorwaarden van het "Reglement van Inwendige Orde" dat gangbaar is voor alle sportlokalen van Onderwijsinstelling..... Onderwijsinstelling..... bezorgt de Stad ..... een copie van deze reglementen. Indien het "Reglement van Inwendige Orde" van Onderwijsinstelling..... nog moet worden opgesteld, dient dit te gebeuren in overleg met en met goedkeuring van de sportdienst van de Stad ..... Ook wijzigingen aan het "Reglement van Inwendige Orde" dienen te gebeuren in overleg met en met goedkeuring van de sportdienst van de Stad .....

Stad ..... zal een kopie naar Onderwijsinstelling..... sturen van alle overeenkomsten, die worden afgesloten met de verenigingen-gebruikers, bij voorkeur tenminste twee weken voor de activiteit.

Artikel 10

Voor evaluatie van gebruik en beheer van de sporthal en de bespreking van de jaarlijkse kalender wordt een adviescomité opgericht met maximaal 3 leden per partij, dat minstens éénmaal per jaar (in mei) bijeenkomt op uitnodiging van de Stad ..... of Onderwijsinstelling..... Derden kunnen worden uitgenodigd, indien alle partijen daarmee instemmen.

Alle partijen zullen deze overeenkomst doen naleven door alle mogelijke rechtsopvolgers.

Bij geschillen aangaande deze overeenkomst zijn enkel de rechtbanken te ..... bevoegd.

Overeengekomen te ....., op .././....., in 4 exemplaren

en na voorlezing ondertekend met vermelding van de clausule "gelezen en goedgekeurd" door de bevoegde verantwoordelijken van beide partijen,

In naam van de stad .....,   In naam van Onderwijsinstelling.....

Bijlage 4.5: Gebruikersreglement Infrastructuur Brede school Het Keerpunt.

Gebruikersreglement infrastructuur Brede School Het Keerpunt:

1. Hoe lokalen aanvragen?

- 1.1. Een bepaalde ruimte kan slechts voorbehouden worden mits een voorafgaandelijk aanvraag waarin minstens vermeld wordt: naam - adres - verantwoordelijke inrichter - telefoonnummer - welk(e) loka(a)l(en) men wenst - dag(en) en uren van gewenst gebruik.
- 1.2. De aanvraag wordt gericht aan de coördinator van de Brede School Het Keerpunt, Prins Leopoldstraat 51, 2140 Borgerhout. 03/ 270 01 90, bredeschool.onthaal@gmail.com
- 1.3. De aanvraag moet gedaan worden ten vroegste 12 maanden voor de activiteit en ten laatste 10 dagen voor de activiteit.
- 1.4. Voor elk gehuurd lokaal wordt een waarborg gevraagd van 50€
- 1.5. De reservering is definitief na ondertekening van het contract door de meerderjarige verantwoordelijke en de betaling van 50€ waarborg per lokaal voor de gebruikerscategorieën B,C en D
- 1.6. Voor elektronische sleutels wordt een waarborg gevraagd van 25€ per sleutel
- 1.7. Na ondertekening van het contract wordt u een vraag tot overschrijving gestuurd die u moet voldoen binnen de 14 dagen na reservatiedatum.
- 1.8. Annulatie: Een reservatie kan geannuleerd worden tot ten laatste 14 dagen vóór een activiteit in de grote zaal en/of in meerdere lokalen en 3 dagen voor een activiteit in één lokaal. Enkel in dit geval kan de huur worden terugbetaald. Bij het niet tijdig annuleren van een lokaal, wordt een annulatievergoeding gelijk aan de helft van de huurprijs, met een minimum van €10,00 geëist.
- 1.9. De waarborg voor de lokalen wordt u terugbetaald na het correct gebruik van de lokalen.

2. Soorten gebruikers:

- 2.1. A = Bewoners van de Brede School
- 2.2. B = Partners van de Brede School in de directe omgeving, vzw's verenigingen en organisaties uit de buurt.
- 2.3. C = Non-profit organisaties buiten Borgerhout
- 2.4. D = Anderen

Activiteiten zonder openbaar karakter of waarbij sprake is van privé winstbejag, worden principieel niet toegelaten binnen de Brede School

3. Soorten lokalen en prijs per dagdeel:

- 3.1. Klaslokaal: max. capaciteit 20 personen
- 3.2. Polyvalente zaal: max. capaciteiten 150 personen
- 3.3. Computerlokaal: max capaciteit 12 personen
- 3.4. Dagdelen: van 8 tot 12 uur, van 12 tot 18 uur, en van 18 tot 20 uur.

	A	B	C	D
klaslokaal	-	15€	25€	50€
Polyvalente zaal	10€	35€	50€	150€
Computerlokaal C102	25€	35€	50€	100€
Beamer (vast)	15€	25€	45€	60€
Laptop	10€	20€	40€	50€

3.5. Sportloods:

	Volledige zaal	klimmuur
Vaste reservatie	3.50€per uur	3.50+begeleiding
Losse reservatie	5€per uur	5+begeleiding

De sportloods heeft een eigen gebruikersreglement.

4. Waarop moet je letten als inrichter?

- 4.1. Elke gebruiker is als inrichter zelf verantwoordelijk inzake voorschriften van gemeentelijke, provinciale en rijkstaxen op vertoningen, van auteursrechten politiereglementen en op de wet op de handelspraktijken (o.a. vergunning occasionele drankgelegenheden,...). Elke gebruiker dient zich te houden aan de wettelijke voorschriften (alcohol, drugs, geluidsproductie, racisme, openbare orde, brandveiligheid, ...) en kan verantwoordelijk gesteld worden bij overtreding van deze reglementen.
- 4.2. De gebruiker is verantwoordelijk voor de aangerichte schade aan het gebouw zowel door hemzelf, zijn aangestelden als door de deelnemers van de door hem ingerichte activiteit.
- 4.3. De gebruiker is tevens verantwoordelijk voor de schade door onoordeelkundig gebruik aan demobiele infrastructuur en aan al de gebruikte materialen. De schadevergoeding bedraagt de herstellings- en/of vervangingskosten, ongeacht de reeds betaalde waarborg. De gebruiker moet zelf oordelen of hij een verzekering afsluit tegen dit risico (brand, diefstal, beschadiging) en/of een verzekering Burgerlijke Aansprakelijkheid. In bepaalde gevallen kan de coördinator of zijn afgevaardigde een dergelijke verzekering eisen. Een duplicaatattest kan door de coördinator opgeëist worden
- 4.4. Wanneer er meer dan 10 lokalen tegelijk worden gehuurd, kan een reductie van 20% worden toegekend.

5. Opkuis:

- 5.1. De lokalen moeten proper en ordelijk achtergelaten worden.
- 5.2. Er mag geen afval worden achtergelaten en de stoelen en tafels moeten op hun oorspronkelijke plaats teruggezet worden.
- 5.3. Wanneer de klaslokalen niet in orde zijn, zal er 25€per lokaal worden afgehouden van de waarborg voor opkuis door ons en eventuele vergoeding worden gevraagd voor gemaakte schade.

Bijlage 4.6: Modelcontract 2009 – occasionele verhuur Brede school het Keerpunt.

Brede School
'Het Keerpunt'

Huurcontract occasioneel kortverhuur.

Data:	van (uur) tot (uur)
Organisatie:	Naam verantwoordelijk huurder:
Adres:	Functie:
Tel en GSM:	Vzw of geen vzw
BTW nr	Rek. nr.
Gehuurde lokalen	Huurderscategorie:

Afspraken:

1. U zet het lokaal na gebruik weer in zijn oorspronkelijke opstelling en laat het netjes achter. Wanneer u het lokaal vuil achterlaat zullen extra kosten worden aangerekend.
2. U haalt de sleutels op, op het onthaal (datum) en brengt hem na afloop op (datum) ook daar weer terug.

Kostprijs:	
Zaal/lokaal	Aantal dagdelen x kostprijs €
Waarborg zaal	Aantal zalen x 50€
Waarborg sleutels	Aantal x 25€
Totaal	€

Gelieve de som van (**Totaal €**) over te schrijven op het rekeningnummer **416-6107182-56**, ten laatste 15 dagen na reservatie.

Voor de verhuurder:

Luc Lamote, Directeur CLW-TNA

Voor de huurder

(naam en functie)

Bijlage 4.7: Richtlijnen inzake het investeren in speelruimte in andere dan stadsdomeinen. Stad Brugge.

Richtlijnen inzake het investeren in 'speelruimte in andere dan stadsdomeinen'

1 Algemene bepalingen

- 1.1 Openbaar = vrij toegankelijk voor alle leeftijdsgroepen zonder enig onderscheid.
- 1.2 Speelruimte = alle natuurlijke of stenige ruimtes in open lucht die een speelfunctie kunnen hebben.
- 1.3 Speelruimtebeleidsplan = Speelruimtebeleidsplan 2006-2013, ter kennisname voorgelegd aan het College van Burgemeester en Schepenen (in zitting van 09.03.2007)
- 1.4 Stuurgroep = Ambtelijke stuurgroep (*samengesteld uit vertegenwoordigers van Jeugddienst, Groendienst, Stedenbeleid, Dienst Infrastructuur en Ruimtelijke Ordening, Preventiedienst, Lokale Politie en Mobiliteitsambtenaar*) die de verdere opvolging van het Speelruimtebeleidsplan bewaakt.
- 1.5 Zoekzone 'speelkansarm' gebied = zones met minder of geen speelruimte in verhouding tot de daar aanwezige kinderen en jongeren. Deze zoekzones worden aangeduid in het Speelruimtebeleidsplan. Een overzicht van de zoekzones wordt als bijlage bij deze richtlijnen gevoegd.

2 Draagwijdte en tijdsspanne

Deze richtlijnen zijn van toepassing op potentiële speelruimte in andere dan stadseigendom voor de periode van 2008 t.e.m. 2013.

3 Voorwaarden voor de speelruimte

- 3.1 De ruimte is gesitueerd in een zoekzone 'speelkansarm' gebied.
- 3.2 In respectieve zoekzone is geen geschikt stadsdomein als valabel alternatief voorhanden.
- 3.3 De speelruimte is vrij toegankelijk, minimum tijdens de schoolvakanties, weekends en woensdagnamiddagen.
- 3.4 De ruimte moet een rechtstreekse toegang vanaf de openbare weg hebben en op die manier sociale controle toelaten.
- 3.5 De speelruimte mag niet gelieerd worden aan commercieel gebruik.

4 Procedurevoorschriften

- 4.1 De eigenaar richt een schriftelijke vraag tot samenwerking aan het stadsbestuur.
- 4.2 Na consultatie van het Speelruimtebeleidsplan, de Stuurgroep (of een daartoe aangeduide delegatie) en de stedelijke Jeugdraad, spreekt het College van Burgemeester en Schepenen zich uit over:
  1. het onderhandeld voorstel
  2. investeringsbedrag van de Stad Brugge
  3. de toekomstige onderhoudslasten voor beide partijen
  4. momenten van openstelling
  5. termijn van de overeenkomst
  6. maatregelen bij eenzijdige verbreking
- 4.3 Indien de speelruimte wordt (her)ingericht, heeft de Stad Brugge een belangrijke inbreng in deze (her)inrichting en/of een coördinerende taak bij de opmaak van een nieuw ontwerp. Daarbij wordt rekening gehouden met de uitgangspunten van het Speelruimtebeleidsplan en van de voorwaarden opgelegd in de KB's van 28/03/2001 op de veiligheid van speeltoestellen en de uitbating van speelterreinen.
- 4.4 Eenmaal de speelruimte opengesteld is, vindt jaarlijks een evaluatiemoment tussen eigenaar en stadsbestuur plaats.

5 Investeringscriteria

- 5.1 Participatiegraad van de Stad Brugge bij de (her)inrichting.
- 5.2 Wenselijke inrichting en schaalniveau zoals vooropgesteld in het Speelruimtebeleidsplan.
- 5.3 Openstellingstijden en -termijn.

6 Investeringsbedrag

- 6.1 Op basis van deze investeringscriteria wordt vastgelegd hoeveel procent van het totale investeringsbedrag het stadsbestuur voor zijn rekening neemt en in welke vorm (louter subsidiëren of zelf toestellen plaatsen/terreinaanleg). De totale toelage bedraagt maximum 75.000 euro per locatie.
- 6.2 Indien de Stad Brugge toestellen aankoopt om op de speelruimte te plaatsen, blijven deze eigendom van de Stad Brugge. Van zodra het openbaar karakter niet meer gegarandeerd is, zal de Stad Brugge de respectieve toestellen terug verwijderen.

Deze richtlijnen werden vastgesteld door de Gemeenteraad in zitting van 23 oktober 2007

Bijlage 4.8: *van der Knaap (2009), Beheer- en exploitatiemodellen, uit: van der Knaap (2009) Een handvat voor beheer en exploitatie van multifunctionele accommodaties, Masterthesis Vastgoedkunde, Rijksuniversiteit Groningen, pp. 29-33.*

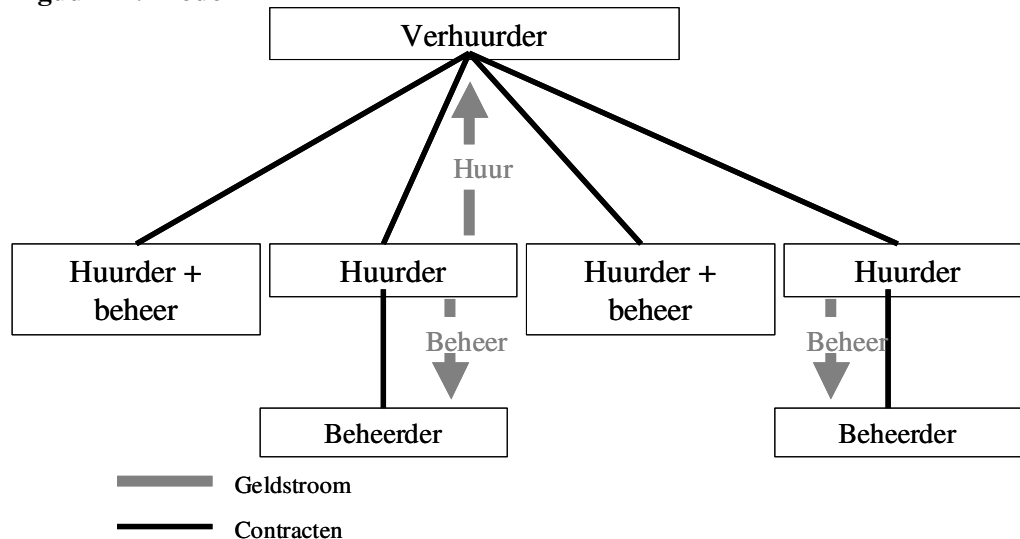
Model 1: Individueel beheer en exploitatie

Iedere huurder beheert afzonderlijk zijn deel van de accommodatie en betaalt rechtstreeks huur aan de eigenaar. Het model is moeilijk te implementeren als de accommodatie meerdere eigenaren kent. Het voordeel van het model is dat de gebruikers sterk betrokken zijn bij hun eigen accommodatiedeel. Bovendien hoeft geen nieuwe beheerorganisatie opgezet te worden, waardoor deze wijze van beheer relatief gemakkelijk te realiseren valt. Het nadeel is dat instellingen minder betrokken zijn bij de ‘algemene’ delen van de accommodatie. Ook wordt het beheer inefficiënt georganiseerd, omdat schaalvoordelen niet worden benut. Hier komt nog bij dat deze wijze van beheer haaks staat op de uitgangspunten in een multifunctionele accommodatie op het gebied van samenwerking. Hieronder wordt een schematisch overzicht geven van model 1.

Figuur 10: Voor- en nadelen model 1

Voordelen	Nadelen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Grote betrokkenheid en autonomie ten aanzien van beheer van individuele ruimten; 2. Er hoeft geen complexe beheerorganisatie opgezet te worden. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gebruikers zijn minder betrokken bij de accommodatie als geheel; 2. Schaalvoordelen worden niet benut; 3. Staat haaks op de uitgangspunten op het gebied van samenwerking; 4. Niet gemakkelijk te implementeren bij een groot aantal gebruikers; 5. Mogelijk onduidelijkheden over wie verantwoordelijk is voor beheer van gezamenlijke ruimten.

Figuur 11: Model 1

Bron: eigen bewerking

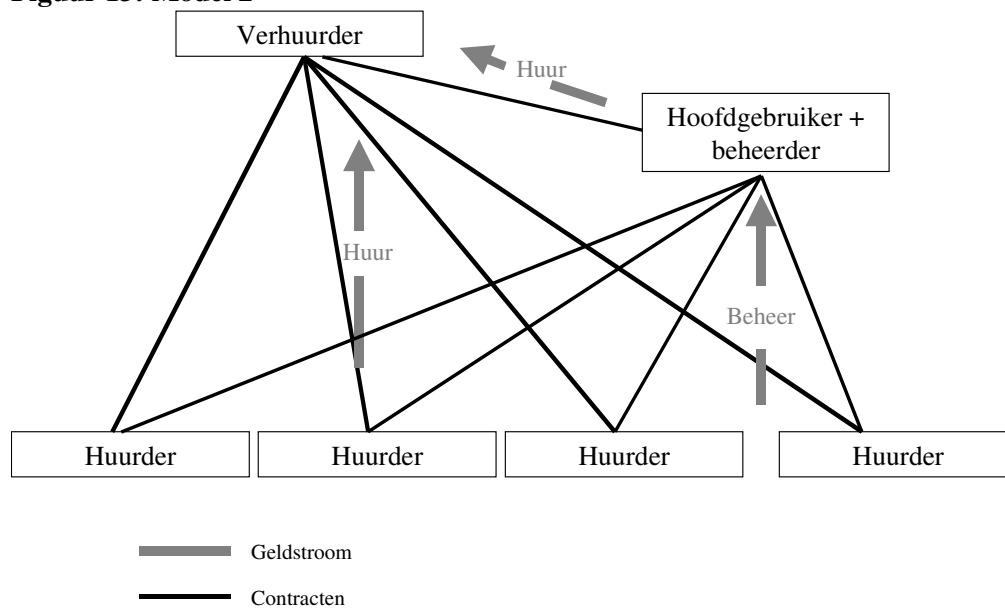
Model 2: Eenzijdig beheer en exploitatie

Bij éézijdig beheer leggen de gebruikers het beheer neer bij één hoofdgebruiker. Dit model wordt hoofdzakelijk toegepast als één gebruiker een significant groter oppervlak gebruikt van de accommodatie. Deze partij coördineert en regelt het beheer van de hele accommodatie, maar draagt tevens ook de grootste risico's. Deze wijze van beheer is relatief gemakkelijk te organiseren en overheadkosten kunnen laag worden gehouden. Een voordeel is ook dat er één duidelijk aanspreekpunt is. Niet iedere organisatie is geschikt en voldoende commercieel ingesteld of communicatief vaardig om deze taak op zich te nemen. Tevens is er een ongelijke situatie voor gebruikers. Zoals de acceptatie van andere huurders dat één huurder de zeggenschap over beheer in handen neemt. De hoofdgebruiker kan daarvan voordelen of juist nadelen van ondervinden. In dit model kan de huur worden betaald aan de verhuurder of de hoofdgebruiker. De hoofdgebruiker draagt het op zijn beurt af aan de verhuurder.

Figuur 12: Voor- en nadelen model 2

Voordelen	Nadelen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Één duidelijk aanspreekpunt; 2. Gemakkelijk te realiseren; 3. Geringe financiële consequenties door geringe overheadkosten; 4. Beheerconstructie is eenvoudig van opzet. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Er is ongelijke situatie voor gebruikers (dit kan voor- of nadelen opleveren voor de hoofdgebruiker); 2. Niet iedere organisatie is geschikt voor deze aanpak.

Figuur 13: Model 2

Bron: eigen bewerking

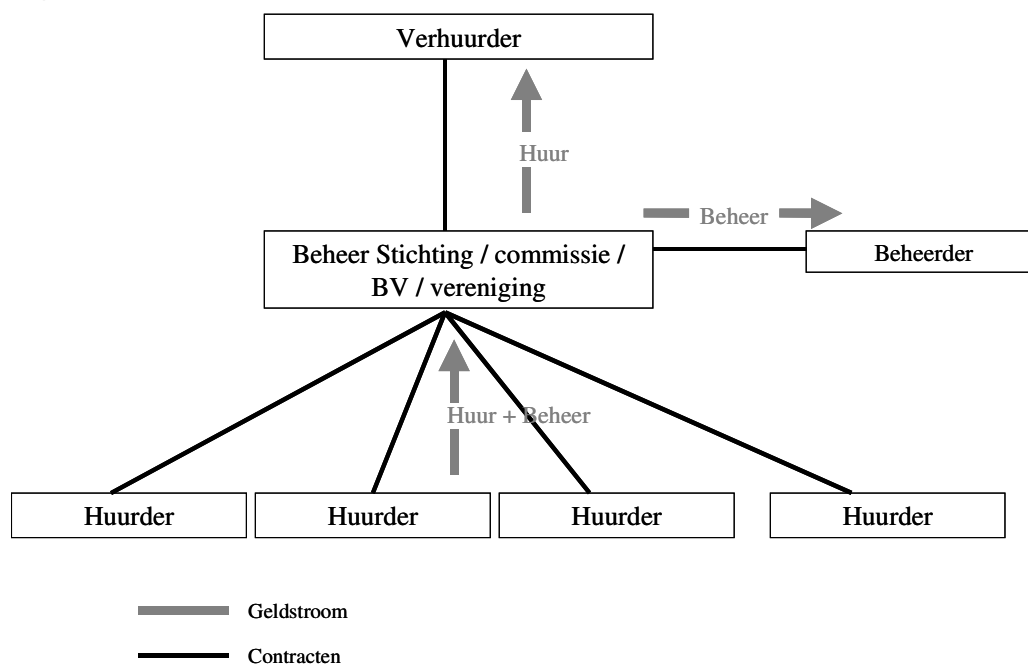
Model 3: Gebundeld beheer en exploitatie

Bij gebundeld beheer zorgen gebruikers gezamenlijk voor beheer en exploitatie. Hierbij kan gedacht worden aan een samenwerkingsovereenkomst, een rechtspersoon, een commissie, een BV of een vereniging. Over het algemeen kan worden gesteld dat naarmate meer taken onderling verricht worden, het interessanter wordt om een aparte rechtspersoon op te richten. Hierbij is bijvoorbeeld de rechtspersoon verantwoordelijk voor het beheer en de exploitatie van de ruimten die door meer dan één gebruiker wordt gebruikt (bijvoorbeeld de gezamenlijke entree of een vergaderruimte voor algemeen gebruik). Het is ook mogelijk dat gebruikers het beheer van de ruimten die alleen door henzelf worden gebruikt, overdragen aan een rechtspersoon of samenwerkingsverband. Doordat meerdere partijen participeren kan beheer op maat worden gesneden. Geen van de gebruikers wordt op deze wijze bevoor- of benadeeld. Hierbij is het mogelijk dat huur aan de verhuurder en het beheer door de stichting wordt betaald of dat beide aspecten gesplitst worden. Dit hangt er van af of het gaat om een maatschappelijke of een commerciële instelling. Door het gering aantal gebruikers in de meeste organisaties is relatief weinig winst te behalen op het gebied van schaalvoordelen en professionaliteit. Bovendien is het overleg tussen de gebruikers complex en kost het de gebruikers tijd. Het model sluit aan bij de samenwerkingsgedachte.

Figuur 14: Voor- en nadelen model 3

Voordelen	Nadelen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Beheer is op maat gesneden door grote betrokkenheid; 2. Het model past goed bij de samenwerkingsgedachte; 3. Door gezamenlijk het beheer te regelen wordt niet één partij bevoor- of benadeeld; 4. Schaalvoordelen kunnen worden benut. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Overleg is complex en kost tijd door gedeelde verantwoordelijkheden en bevoegdheden; 2. De organisatie is over het algemeen betrekkelijk klein waardoor weinig winst te behalen is.

Figuur 15: Model 3

Bron: eigen bewerking

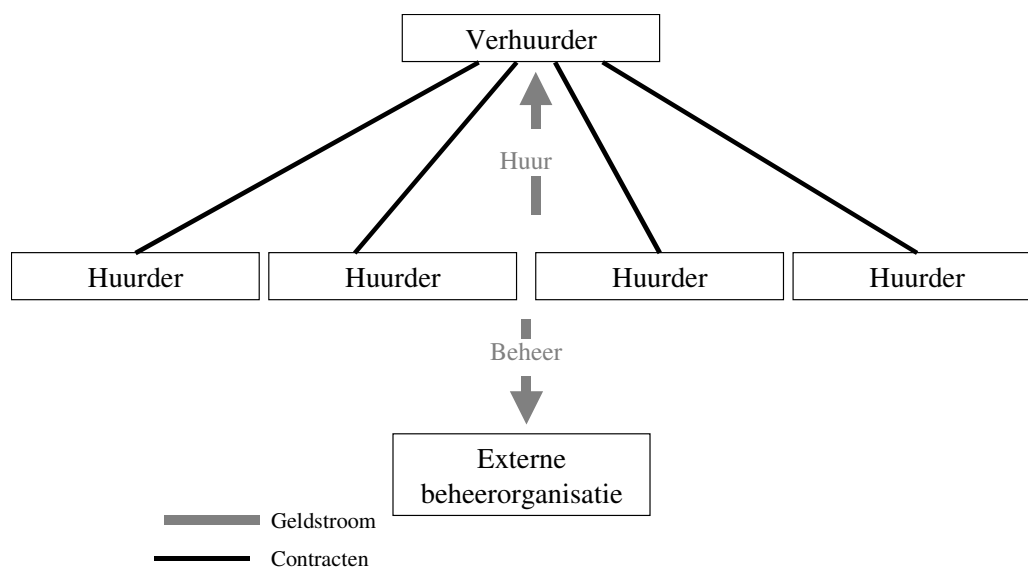
Model 4: Extern beheer en exploitatie

Bij extern beheer en exploitatie wordt het beheer van de accommodatie ondergebracht bij een bestaande of nieuw op te richten overkoepelende organisatie op het gebied van beheer. Die ingeschakeld is door de huurders of door de verhuurder. Het gaat om een organisatie die voldoende schaalgrootte en professionaliteit heeft, om het beheer van de accommodatie kwalitatief goed te verzorgen. Kenmerkend voor dit model is dat gebruikers zelf geen bemoeienis meer hebben met de dagelijkse beslommeringen en zich volledig op de kerntaken kunnen richten. Daarnaast is er de mogelijkheid schaalvoordelen en professionaliteit te behalen. Ook kan het exploitatierisico, tegen een financiële vergoeding, over worden gedragen aan de beherende instelling. Een overkoepelende organisatie kan meer kwaliteit en continuïteit bieden. Het nadeel is dat gebruikers minder direct betrokken worden bij de accommodatie. Ook dienen er goede afstemming en afspraken worden gemaakt tussen huurders en externe beheerorganisaties. Het probleem dat over het algemeen ontstaat bij dit model is de wijze waarop de kosten van overhead inzichtelijk wordt gemaakt en in rekening wordt gebracht bij huurders. De facilitaire kosten stijgen hierdoor in vergelijking met eigen beheer door gebruikers.

Figuur 16: Voor- en nadelen model 4

Voordelen	Nadelen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Een dergelijke organisatie heeft voldoende schaalgrootte om te profiteren van efficiency- en schaalvoordelen en professionaliteit; 2. De organisatie is onafhankelijk; 3. De organisatie kan meer kwaliteit (deskundigheid) en continuïteit (bijvoorbeeld vervanging van beheerpersoneel) bieden. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Minder betrokkenheid gebruikers; 2. De beheerconstructie vraagt goede afstemming en afspraken; 3. Over het algemeen stijgen de facilitaire kosten; 4. Overheadkosten worden zeer inzichtelijk gemaakt.

Figuur 17: Model 4

Bron: eigen bewerking

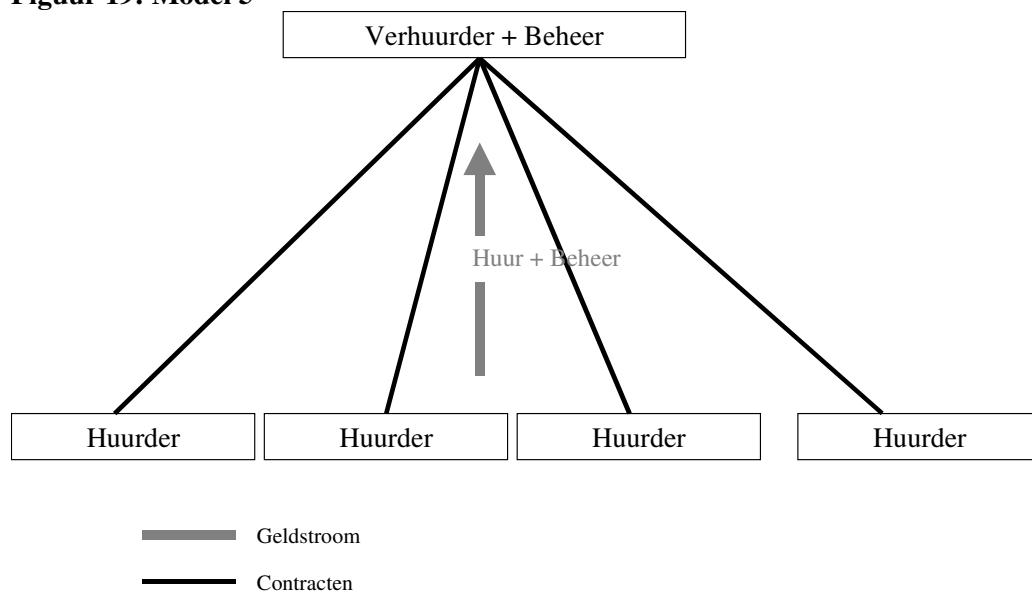
Model 5: Gecombineerd beheer en exploitatie

In model 5 is de verhuurder en de beheerder dezelfde partij. Deze constructie wordt over het algemeen gehanteerd door woningcorporaties. Woningcorporaties hebben vaak ervaring met het beheren van panden en doen dat dan ook bij multifunctionele accommodaties. Het voordeel van deze aanpak is dat er één duidelijk aanspreekpunt is en dat het gemakkelijk te realiseren valt. Daarnaast kan kwaliteitsverbetering ontstaan doordat beheer en verhuur door één partij wordt georganiseerd. Verantwoordelijkheden kunnen niet aan een andere partij worden toegeschreven. Het nadeel is dat de verantwoordelijkheden en risico's volledig in handen liggen van één partij. De verhuurder is volledig aansprakelijk bij bijvoorbeeld leegstand.

Figuur 18: Voor- en nadelen model 5

Voordelen	Nadelen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Eén duidelijk aanspreekpunt 2. Beheerconstructie is eenvoudig van opzet; 3. Kwaliteitsverbetering doordat beheer en verhuur door één partij wordt georganiseerd.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Verantwoordelijkheden en risico's liggen volledig in handen van één partij.

Figuur 19: Model 5

Bron: eigen bewerking

Het meest geschikte beheer- en exploitatiemodel hangt af van het aantal en type gebruikers en de rol en verantwoordelijkheid die gebruikers beogen. De modellen geven een goed houvast voor het model dat in een specifiek geval dient gekozen te worden. Geadviseerd wordt door Oberon & Sardes om eigendom en beheer in één hand te houden. Momenteel lijken gemeenten en woningcorporaties hiervoor de meest aangewezen partij (Oberon & Sardes, 2007).

Bijlage 4.9: Gemeente Arnhem Kruisjeslijst

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
GEBOUW - ALGEMEEN			
Aanbouwen / verbouwen			
	Aanpassingen in ruimte, die door een huurder wordt gehuurd, na schriftelijke toezegging door de beheerder		X
	Aanpassingen in gemeenschappelijke ruimten, na schriftelijke toezegging door de beheerder		S
GEBOUW - BUITEN			
Balkons/balustrades			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Beglazing			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging ten gevolge van schade		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Buientrappen			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Reparatie en onderhoud		S
	Vervanging	X	
Daken			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van stormschade	X	
Dakramen en dakkapellen			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van stormschade	X	
Deuren			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van inbraak of poging daartoe		X
Fundering			
	Herstel en onderhoud	X	
Galerijen			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Gevel			
	Schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
	Reiniging ten gevolge van ouderdom	X	
	Reiniging ten gevolge van vandalisme	X	
	Reiniging met een esthetische noodzaak		S
Goten			
	Schoonhouden en schoonmaken		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Hemelwaterafvoeren			
	Schoonhouden en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Kozijnen			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van inbraak of poging daartoe		X
Metselwerk			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
	Reiniging ten gevolge van ouderdom	X	
	Reiniging ten gevolge van vandalisme	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
Schilderwerk			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Voegwerk			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
	Reiniging ten gevolge van ouderdom	X	
	Reiniging ten gevolge van vandalisme	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
GEBOUW - BINNEN			
Deuren			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in multifunctionele ruimten		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van inbraak of poging daartoe		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Hang- en sluitwerk			
	Dagelijks beheer en service		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging van sleutels, slot of cilinder ten gevolge van beschadiging of verlies		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van inbraak of poging daartoe		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Kozijnen			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in multifunctionele ruimten		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik binnenzijde buitenkozijnen		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van inbraak of poging daartoe		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Kruipruimten			
	Het toegankelijk houden van kruipruimten.		X
Plafonds			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in multifunctionele ruimten		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Plinten			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
Schilderwerk			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Schilderen van binnenkozijnen, -ramen en -deuren in multifunctionele ruimten		S
	Schilderen van binnenkozijnen, -ramen en -deuren in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Schilderen van binnenzijde buitenkozijnen		S
Ramen			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in multifunctionele ruimten		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van inbraak of poging daartoe		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Riolering			
	Reparatie en/of onderhoud na verzakking of slijtage.	X	
Scheidingswanden			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Plaatsing, verplaatsing en verwijdering		S
Stucwerk			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging na schade ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Tegelwerk			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging na schade ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Vensterbanken			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Ventilatieroosters			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van ouderdom	X	
Vloerafwerking vloerbedekking			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom		S

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
Wandafwerking			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging na schade ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
GEBOUW - BUITENTERREIN			
Fietsenstalling			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Speeltoestellen			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik tot een bedrag van € ...		S
	Periodieke keuring		S
Straatwerk			
	Herstel van slijtage aan straatwerk	X	
	Herstel van beschadigen aan straatwerk		S
	Ophogen van straatwerk	X	
Tuin en erf			
	Onderhoud inclusief verhardingen		S
Zandbak			
	Vervangen zand		S
GEBOUW - INTERIEUR			
Behangen			
	Vervanging ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging ten gevolge van normaal gebruik in multifunctionele ruimten		S
	Vervanging ten gevolge van normaal gebruik in door gebruiker gehuurde ruimten		X
Bewegwijzering			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud en uitbreiding ten gevolge van normaal gebruik		S
Gordijnrails			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in multifunctionele ruimten		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik in door gebruiker gehuurde ruimten		X
Grootkeukenapparatuur en -installaties			
	Vervanging, reparatie en onderhoud		S
Keukens			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
Sanitair			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Speeltoestellen			
	Schoonmaken en schoonhouden		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		X
	Periodieke keuring		X
Spiegels			
	Vervanging ten gevolge van schade		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Toiletten			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Herstel in verband met beschadigen.		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Toiletgarnituur/WC-bril			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
Verlichtingsarmaturen			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
Zonwering, binnen			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
Zonwering, buiten			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
INSTALLATIES - BEVEILIGING			
Beveiligingsinstallatie			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
	Beveiligingscontract		S
	Alarmpolvoing		X
Brandblussers			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom		S
	Periodieke keuring		S
Brandhaspels			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
	Periodieke keuring		S
Brandmeldcentrale			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
	Alarmpolvoing		X
	Permanente telefoonverbinding brandweer of particuliere alarmcentrale		S
	Jaarlijkse certificering		S
	Maandelijks test		S
Keuringen			
	Hijs- en klimmaterialen, ladders, steigers en hoogwerkers		S
Rookmelders			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Sprinklerinstallatie			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Valbeveiliging			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Noodverlichting			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik (inclusief vervanging accu's)		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Ontruimingsinstallatie			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
	Jaarlijkse certificering		S
Rook- en warmteafvoersystemen			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Personenzoekinstallatie			
	Vervanging, reparatie en onderhoud		X
Toegangscontrolesysteem			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Vluchtrouteaanduiding			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik (inclusief vervanging accu's)		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
INSTALLATIES - COMMUNICATIE			
Centrale Antenne Installatie			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Aansluiting		X
Datacommunicatie			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door/voor huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
Intercom			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Omroepinstallatie			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Schoolbel			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Telefooncentrale			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
Telefoonstoel (standaard)			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
INSTALLATIES - ELEKTROTECHNISCH			
Armaturen			
	Vervanging in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Vervanging in multifunctionele ruimten		S
Bliksembeveiliging			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Buitenverlichting			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Elektra (leidingen / bedradingen)			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Elektra (schakelaars, contactdozen en zekeringen)			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Elektrische deuren			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Elektrische deuropeners			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
Geluid-, licht- en projectieapparatuur			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
Keuringen			
	Periodieke NEN 1010 keuring		S
	Periodieke NEN 3140 keuring (keuring elektrische installatie)		S
	Periodieke NEN 3140 keuring (keuring elektrische handapparatuur)		X
Lampen			
	Vervanging in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Vervanging in multifunctionele ruimten		S
Noodstroominstallatie (aggregaat)			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
TL-lampen			
	Vervanging en onderhoud		S

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
INSTALLATIES - GAS			
Gaskraan			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
Gasleidingen			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
INSTALLATIES - LIFTEN			
Liften			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Keuringen			
	Jaarlijkse liftkeuring		S
INSTALLATIES - VERWARMING EN KOELING			
Afzuiginstallatie			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Inregeling en gebruiksaanpassingen		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Airconditioning			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Inregeling en gebruiksaanpassingen		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Centrale Verwarming			
	Inregeling en gebruiksaanpassingen		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Luchtbehandeling			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Inregeling en gebruiksaanpassingen		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Ventilatiekanalen			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Warmtekrachtkoppeling			
	Inregeling en gebruiksaanpassingen		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
INSTALLATIES - WATER			
Kranen			
	Schoonmaken en schoonhouden		S
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Ontkalken ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging en/of reparatie ten gevolge van ouderdom	X	
Legionella			
	Bestrijding in multifunctionele ruimten		S
	Bestrijding in door gebruiker gehuurde ruimten		X
	Opstellen risicoanalyse en beheersplan		S
	Uitvoeren benodigde aanpassingen aan installatie	X	
Vuilwaterpomp			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Waterleidingen			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Warmwatervoorziening			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	
Wasmachinekraan			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom	X	

KRUISJESLIJST MULTIFUNCTIONELE CENTRA GEMEENTE ARNHEM

Wanneer sprake is van een multifunctioneel/gemeenschappelijk gebouw of brede school worden diverse onderhoudszaken uitgevoerd door de beheerder die voor rekening zijn van de huurder, deze kosten worden, tot een plafondbedrag, verrekend in de servicekosten. Onderhoudszaken die verrekend worden in de servicekosten zijn in deze lijst aangegeven met een "S". De verhuurder (gemeente Arnhem) is verantwoordelijk voor instandhouding van de constructie en de schil van het gebouw.

		Verhuurder	Huurder
INSTALLATIES - OVERIGE			
Toneelinstallaties			
	Reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik		S
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging ten gevolge van ouderdom		S
VERGUNNINGEN			
Gebruikersvergunning			
	Aanvraag multifunctionele ruimten	X	
	Aanvraag door gebruiker gehuurde ruimten		X
VERZEKERINGEN			
Opstalverzekering			
	Verzekering met alleen kale branddekking	X	
Aansprakelijkheidsverzekering			
	Verzekering tegen diefstal en schade aan derden door toedoen van of onder verantwoordelijkheid van de huurder		X
Inboedelverzekering			
	Verzekering voor door huurder gebruikte ruimten		X
OVERIGE			
Bevriezing			
	Voorkomen en gevolgen van bevriezing		X
Herstel			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud van door huurder aangebrachte zaken		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud aanwijsbaar verbonden aan door gebruiker gehuurde ruimten		X
Lekkage			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van normaal gebruik	X	
Ongediertebestrijding			
	Bestrijding van gezondheidsbedreigende ongedierte		S
	Bestrijding van gebouwbetreigende ongedierte	X	
Ontstoppen			
	Ontstopping ten gevolge van nalatigheid		X
	Ontstopping ten gevolge van normaal gebruik		S
Schade			
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade door nalatigheid		X
	Vervanging, reparatie en onderhoud ten gevolge van schade onder verantwoordelijkheid huurder		X
Schoonhouden			
	Alle schoonhoudwerkzaamheden zowel binnen als buiten.		S
Sleutels			
	Leveren van de sleutels bij aanvang van de huur.	X	
	Elke huurder krijgt 3 sleutelsets beschikbaar; al de sleutels daarboven dienen te worden afgerekend		S
	Vervangen van sloten of cilinders bij verlies van alle sleutels		X
Verbruik			
	Levering warmte en koude		S
	Gas, water en elektriciteit		S
Toelichting			
Vervanging/reparatie/onderhoud ten gevolge van normaal gebruik geeft aan dat het gaat om incidenteel herstel van een defect element.			
Vervanging/reparatie/onderhoud ten gevolge van ouderdom geeft aan dat het gaat om structurele vervanging (renovatie).			